Śrībhārgavarāghavīyam

The epic of Paraśurāma and Rāma

(A Sanskrit *mahākāvya* in 21 cantos and 2121 verses)

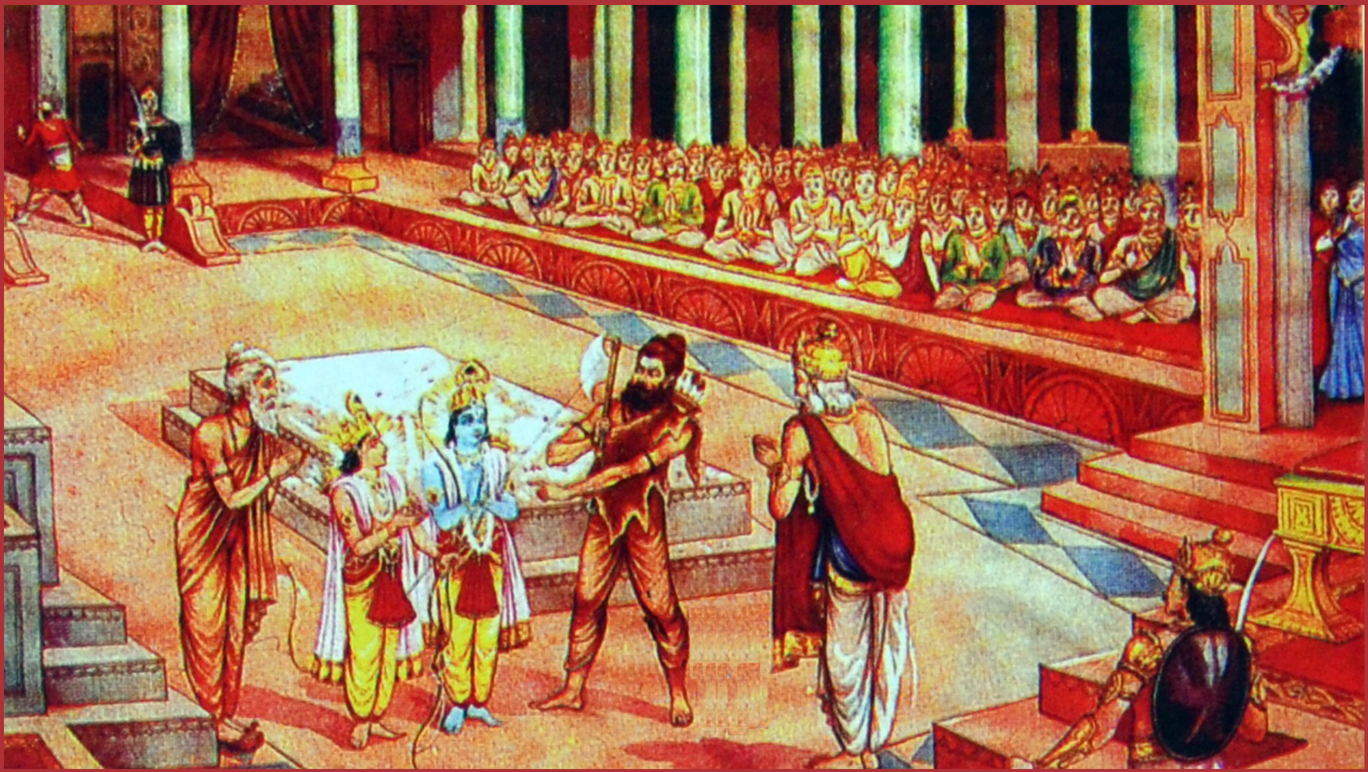

Jagadguru Rāmānandācārya

Svāmī Rāmabhadrācārya

Typeset and edited by **Nityānanda Miśra**

॥ श्रीसीतारामाभ्यां नमः ॥

श्रीभार्गवराघवीयम्

(संस्कृतमूलमात्रम्)

धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायवाचस्पतिश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वर–
जगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकविस्वामिरामभद्राचार्यमहाराजाः

द्वितीयसङ्गणकीयसंस्करणम्

माघकृष्णपञ्चमी, विक्रम २०६९

(February 1, 2013)

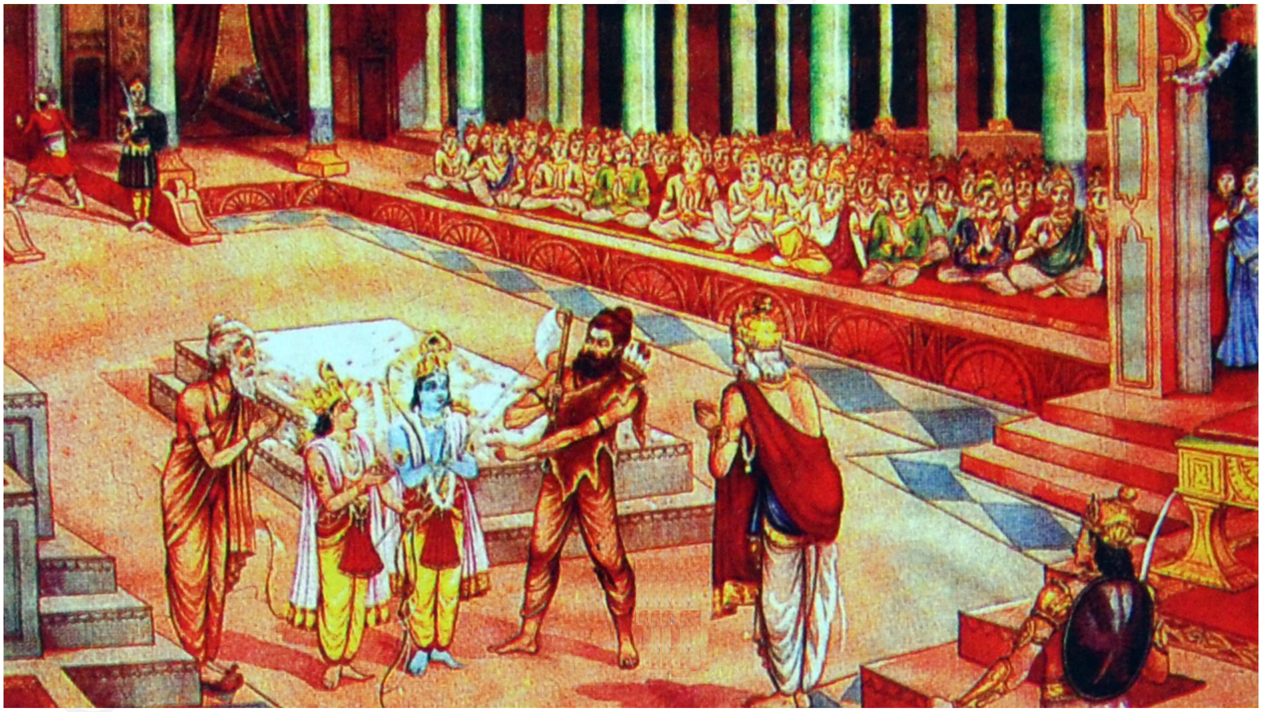

Typeset using XƎLaTeX by Nityānanda Miśra for Śrī Tulasī Pīṭha Sevā Nyāsa.
Send corrections to namoraghavay@gmail.com.

अनुक्रमणिका

नान्दीवाक् i

पुरोवाक् iv

प्रथमः सर्गः - श्रीभार्गवावतारोपक्रमः १

द्वितीयः सर्गः - दीक्षा ८

तृतीयः सर्गः - गुरूपसत्तिः १५

चतुर्थः सर्गः - समावर्तनम् २२

पञ्चमः सर्गः - पित्राज्ञापालनम् २९

षष्ठः सर्गः - सहस्रार्जुनवधः ३६

सप्तमः सर्गः - तीर्थाटनम् ४४

अष्टमः सर्गः - न्यस्तदण्डम् ५३

नवमः सर्गः - एकदन्तनाशनम् ६१

दशमः सर्गः - श्रीराघवाविर्भावः ६८

एकादशः सर्गः - श्रीराघवावतरणम् ७८

द्वादशः सर्गः - श्रीमैथिल्यवतरणम् ८८

त्रयोदशः सर्गः - श्रीभार्गवमिथिलागमनम् ९६

चतुर्दशः सर्गः - श्रीसीतास्तवनम् १०३

पञ्चदशः सर्गः - अहल्योद्धरणम् ११४

षोडशः सर्गः - श्रीराघवप्रियादर्शनम् १२१

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas || श्रीभार्गवराघवीयम् ||

सप्तदशः सर्गः - सीतास्वयंवरम्	१२८
अष्टादशः सर्गः - श्रीभार्गवलक्ष्मणसंवादः	१३६
ऊनविंशः सर्गः - श्रीरामे भार्गवप्रवेशः	१४४
विंशः सर्गः - श्रीभार्गवकृतराघवस्तवनम्	१५२
एकविंशः सर्गः - श्रीराघवपरिणयः	१६६
छन्दोऽनुक्रमणी	१७५
छन्दोव्याख्यासूची	१७८
संक्षिप्तसमीक्षा	१८०

॥ श्रीभार्गवराघवीयम् ॥
© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

नान्दीवाक्

– अभिराजराजेन्द्रमिश्राः (त्रिवेणीकवयः)

इदानीमेव सङ्कलय्य प्रकाशिते स्वोपज्ञे विंशशताब्दीसंस्कृतग्रन्थसूचीपत्रे (*Catalogue of the Twentieth Century Sanskrit Creative Works*) मया संस्कृतमहाकाव्यानां १९०१ तः २००० तमावधिप्रणीतानां काऽपि बृहती विस्मयकारिणी च सूची सम्प्रस्तुता सहृदयानां परितोषाय। तत्र विंशशताब्द्याश्चरममहाकाव्यकृतिर्वर्तते महाकविश्रीरामभद्राचार्यप्रणीता श्रीभार्गवराघवीयाभिधाना। अस्याः प्रशस्ताया महाकाव्यसृष्टेः त्वरितप्रकाशनाय मयैव प्रयतितमासीत्।

अत एव रचनाया द्विसहस्रतमख्रिस्ताब्द एव प्रकाशनोपक्रमे ममासीद्दृढीयान् विश्वासः। परन्तु स्वचिन्तितं क्व तिष्ठति निश्रत्यवायम्। सैव महीयसी महाकाव्यकृतिरिदानीं द्व्युत्तरद्विसहस्रतमे ख्रैस्तेऽब्दे प्रकाश्यते।

श्रीभार्गवराघवीयाभिधमिदं सकलसाहितीसद्गुणनिकषभूतं महाकाव्यं प्रतिभापटिष्ठैर्हृद्यानवद्यकविकर्मनदीष्णैः श्रीचित्रकूटस्थरामानन्दाचार्यपीठाधिपतिभिस्तुलसीपीठस्थैः परमसमर्चनीयैः श्रीमद्रामभद्राचार्यपादैः प्रणीतं संस्कृतरामगाथापरम्परायाः प्रत्यग्रतमं सारस्वतपुष्पमिति सप्रणयं संसूचयन्नहं निश्चप्रचमान्तराह्लादस्य परां काष्ठामुपैमि। अनेन महाकाव्येनाचिरोपजातेन चरितार्थतां भजते भगवन्तं प्राचेतसं वाल्मीकिं प्रति प्रकटिता वैरञ्चिवाणी –

यावत्स्थास्यन्ति गिरयस्सरितश्च महीतले।
तावद्रामायणकथा लोकेषु प्रचरिष्यति॥

इति। सहस्रधारा भगवती भागीरथीव सन्दृश्यते रामकथापरम्परा। त एव स्वादमनुभूतवन्तोऽस्याः कथाया येऽस्यां निमग्नाः। यथाऽपरिमेयसलिलाकरस्सागरश्शतशतावर्तैः प्रनृत्यन्नीरचक्रवालैः कशाभिघातप्रतीकाशैस्तरङ्गोच्चयैर्डिण्डीरबुद्बुदशुक्तिशङ्खादिभिश्च विलक्षणमेव किमपि हरिचन्दननयनासेचनकं जनयन् महतीमभिख्यामुपयाति तथैव भगवतो रामभद्रस्य सुचरितप्रवाहोऽपि कविप्रतिभाप्रसूतनूतनप्रस्थानैः प्रकरणवक्रताभिश्च काप्यपूर्वामेव सारस्वतीं विच्छित्तिं जनयति। कियद्भिरेव प्राचेतसोत्तरवर्तिभिः कविपुङ्गवैर्भासकालिदासभवभूतिकुमारदासाभिनन्दभट्टिमुरारिमायुराजराजशेखरभोजदेवजयदेवमहादेवशक्तिभद्रविरूपाक्षरामभद्रदीक्षितमल्लिनाथप्रभृतिभिः दृश्यश्रव्यराघवकथाकारैः साभिनवकल्पनं स्वकाव्यानि प्रणीतानि। हन्त। न तथापि निरवकाशा जाता दशरथनन्दनयशश्चन्द्रिका। रामकथा अद्यापि कविभिः प्रणीयन्ते प्रणेष्यन्ते च भविष्यत्कालेऽपि। यतो हि सार्वकालिको रामः। सार्वदेशिको रामः। सर्वधर्मव्याख्येयो रामः। सर्वसम्प्रदायसमाधेयो रामः। सर्वभाषासाहित्यसङ्कीर्तनीयो रामः। एतादृशं लोकवन्दनीयं लोकमर्यादाप्रतिमानभूतं निष्कलङ्कं चरितं क्वान्यत्र सन्दृश्यते। पदे पदे सन्ति समराङ्गणसूत्रधारा इतिहासवर्णिताः। वदान्यानां लोकोपकारप्रवणानां दानदाक्षिण्यकलावतंसानां महीपानां लोकधुर्याणाञ्चापि नैयून्यं न संलक्ष्यते। तथाऽप्यप्रतिमो रामः। अतुलनीयो रामः। सर्वथाऽनिर्वचनीयो रामः प्रतिभाति। इदमेवास्ति रामचरितस्य सनातनत्वम्। इदमेवास्ति रामचरितस्याक्षुण्णत्वम्। सर्वेऽपि नायकत्वेनोपकल्प्यमानाः सुचरितविग्रहाः कालातीताः प्रतीयन्ते। परन्तु नित्यकीर्तनीयस्तिष्ठति केवलं वैदेहीजानिर्भगवान् दशरथनन्दन एव। येन रामकथानुशंसया न पवित्रीकृताऽऽत्मकाव्यप्रतिभा वृथैव जातं तत्कवित्वम्। तत एवाद्यापि कवीनुत्कयति रामकथा।

भवतु प्रकृतमनुसरामस्तावत्। अस्मद्दीक्षागुरवो वन्द्यचरणाः श्रीरामभद्राचार्याश्चित्रकूटस्थ-तुलसीपीठाधिपतयः प्रणयन्ति सम्प्रत्येकविंशतिसर्गात्मकं श्रीभार्गवराघवीयं महाकाव्यम्। नाम्नैव परिस्फुटं जायते यदत्र भार्गवराघवयोर्हिमावदातचरितं मिथः प्रस्तूयते। महाकाव्येऽस्मिन् प्रसादगम्भीरपदे सौशब्द्यार्थगौरवमण्डिते प्रतिसर्गमेव किञ्चिदभिनवं परिलक्ष्यते। श्रुतेन यत्नेन चोपासिता भगवती वाक्कमप्यनुग्रहं करोत्येवेति दाण्डिप्रामाण्येन जानीमो वयम्। परन्तु क्वचित्कदाचिच्च वंशवदाऽप्यसौ भवतीति चित्रम्। वश्यवाणीकविचक्रवर्त्यासीन्महाकविर्बाणभट्ट इति सहृदयानाम्मतम्। तादृश्येव वश्यवाणीकवि-चक्रवर्तिता श्रीमद्रामभद्राचार्यपादेष्वपि सन्दृश्यते। अस्यैव जन्मनस्समुपलब्धिरियमाहोस्वित्पूर्वजन्मनां कश्चिदप्रतिहतप्रातिभकवित्वसंस्कारस्समवाप्तावसरः सम्प्रति निरर्गलं समुज्जृम्भतेतरामिति निश्चेतुं न शक्यम्।

शैशवादेवापगतदृष्टिः कविः। श्रावणप्रत्यक्षमहिम्नैव सर्वोऽपि वैशारदीसम्भारो विद्यावितानश्च तेनाधिगतौ। सम्पूर्णानन्दसंस्कृतविश्वविद्यालये त्रिपुरहरनगरीस्थ ऋषिकल्पानामाचार्याणामन्तेवासित्वमुपगतेन कविना शास्त्राण्यधीतानि। अत्रैव सम्पादितं तेन विद्यावारिधिशोधकार्यम्। विद्याधिगमान्तेऽत्रैव विद्यावाचस्पतिरपि सञ्जातोऽसावष्टाध्यायीं नूतनया दृशा प्रसमीक्ष्य समीक्ष्य च। चतुःसहस्रेण स्वोपज्ञश्लोकसमवायेन स्वाभिप्रायं गद्यमयं सरसमसौ विदधाति स्म। सोऽपि शोधप्रबन्धो विपश्चित्कण्ठहारायमाणस्सम्प्रति ममैव कुलपतित्वे प्रकाश्यते विश्वविद्यालयप्रकाशनकेन्द्रेणेति प्रकाशयन्नमन्दानन्दमनुभवामि।

चतुरस्रं परिलक्ष्यते श्रीमद्रामभद्राचार्यपादानां सारस्वतं क्षेत्रम्। क्व वेदवेदाङ्गानां रहस्यमयं स्व-रूपम्। क्व पुनर्विविधशास्त्राणां नारिकेलकठिनकलेवराश्चूडान्तसिद्धान्ताः। क्व चाप्यबोधविकलग्राह्या भक्तिरसरसायनमाधुरी श्रीरामकृष्णचरितनिस्यन्दिनी। हन्त। सर्वत्राप्यकुण्ठा गतिर्भार्गवराघवीयकाराणाम्। रामकथाप्रसङ्गान् प्रस्फुटीकुर्वन् कविर्यथा श्रोतॄन् साधारणीकरणापहृतकथेतरसंसृतिभावान् रोदयति तथैव तदधिकं स्वयमपि रोदतीति चित्रम्। सर्वाण्यपि शास्त्राणि श्रीरामभद्राचार्यवशंवदानीत्यत्र न काऽपि संशीतिः। अकिञ्चित्करकिङ्करकल्पाः शास्त्रपङ्क्तयः स्मरणसमकालमेव तद्बुद्धौ समवभासन्ते। एवं हि सर्वविद्यामयं प्रतिभाति श्रीमत्तुलसीपीठाधीश्वरव्यक्तित्वम्।

कवित्वं श्रीमद्रामभद्राचार्याणां ललितोचितसन्निवेशचारु प्रतिभापरिणतञ्चावलोक्यते। शब्दार्थप्रत्यभिज्ञान-कुशलः कविः। किञ्च –

> सोऽर्थस्तद्व्यक्तिसामर्थ्ययोगी शब्दश्च कश्चन।
> यत्नतः प्रत्यभिज्ञेयौ तौ शब्दार्थौ महाकवेः॥

इति प्रतिपादयन् ध्वन्यालोकप्रथमोद्योते यल्लक्षणं महाकवेः स्थापितवान् श्रीमदानन्दवर्धनाचार्यस्तदपि सर्वथा घटतेऽस्मद्दीक्षागुरुपक्षे। महाकविरसावित्यत्र न कोऽपि सन्देग्धि। महाकाव्येऽस्मिन् तन्महाकवित्व-प्रमाणमनुस्यूतं परिलक्ष्यते सहृदयाधियाऽनुभूयमानम्।

हिन्दीकाव्यप्रचलिताः सपादिकाः (सवैया इति) घनाक्षरिकाश्च (घनाक्षरीति) यथायथं प्रयुज्य प्रस्तौति यथा छन्दोविचितिप्रागल्भ्यं कविस्तथैव रामकथाया नूतनाभिप्रायानपि समुपन्यस्यति। मन्य एभिरेवाभिप्रायैः प्रकरणवक्रतासौख्यं संसृजती भार्गवराघवीया रामकथा सहृदयानां मनांस्यावर्जयिष्यति।

नात्रावकाशो महाकाव्यस्यास्य बृहत्समीक्षणस्य। तत्तु प्रकाशनानन्तरं पृथक्तया कदाचित्करिष्यते मयाऽन्यैश्चापि विपश्चिचद्भिः। परन्तु ममायं दृढो विश्वासो यत्प्रशस्तेयं कृतिः संस्कृतमहाकाव्यपरम्परायां महतीमभिख्यां समज्ञाञ्चोपयास्यति। महाकाव्यान्यद्यापि भूयस्त्वेन प्रणीयन्ते। परन्तु न क्वचिल्लक्ष्यन्ते काव्यगुणाः। व्याकरणदोषाः पुनः पदे पदे मनःक्लेशान् जनयन्ति। प्रचलितवृत्तस्य संस्कृतभाषया

परिणमनमात्रमेव न भवति महाकाव्यम्। महाकाव्यं भवति ध्वनिवक्रोक्तिवैशिष्ट्यमण्डितं नूतनाभिप्राय-प्रचुरपदगुम्फसंवलितं रसच्छन्दोऽलङ्कारीतिवृत्त्यादिप्रयोगरुचिरं किमपि विलक्षणमेव सारस्वतं कविकर्म। परन्तु विरलसंस्कृतप्रचारेऽस्मिन् युगे त्वेरण्डा अपि द्रुमायन्ते। शब्दार्थसंयोजनकलाज्ञातारोऽपि महाकवीयन्ति पुरस्कृताश्च जायन्ते स्वयमप्यपुरस्कृतैः पुरस्कारसमितिसदस्यैः। विपर्यस्तमेव परिलक्ष्यते सारस्वतक्षेत्रम्।

मन्ये श्रीभार्गवराघवीयमहाकाव्यमिदं तस्य विपर्यासस्यापवादो भविष्यति। यतो हि महाकाव्यमिदं प्राक्तनीं काव्यसृष्टिसरणिं सर्वतोभावेन पुष्णाति। अलङ्काराणां समुपसर्जनीकृतवाच्यार्थानां प्रयोगे रसाभि-व्यञ्जने चमत्कारातिशयसंवलितविकटाक्षरबन्धायोजने मुद्राशय्यापरिपाकादिकाव्यशास्त्रीयतत्त्वोन्मीलने नवार्थप्रकाशने हृद्यानवद्यजीवद्बिम्बसङ्घटने च महीयत एवेदं महाकाव्यम्। तदहं विश्वसिमि यद्भगवत्या वागधिष्ठात्र्याः शेवधिः समुपचीयत एव महाकाव्येनाऽनेन।

कवयोऽन्ये यल्लिखन्ति तद्भवति तत्सारस्वताध्यवसायमूलकम्। तदेव तत्काव्येषु परिलक्ष्यते क्वचि-दक्षमत्वमपि। परन्तु महाकाव्यमिदमार्षपरम्परां पुष्णाति। नात्राध्यवसाय ऐहलौकिकः कश्चित्प्रभवति मूलीभूय। प्रत्युत कवेर्ऋषित्वमेवात्र प्रभवति। न किमपि वाङ्मयं कविना भौतिकलोचनाभ्यां परिशीलितम्। तथापि न किमपि वाङ्मयमदृष्टं तिष्ठति तस्य। तदेवास्य कवेर्ऋषित्वम्। किञ्चर्षिप्रणीतं काव्यं सर्वथैव सामान्यकविसृष्टिमतिशेते। तद्दृष्ट्याऽपि परमपूज्यचरणेन्दीवराणां श्रीमद्रामभद्राचार्याणां कृतिरियमभि-नन्दनार्हा। धन्यतामुपयाति रचनयाऽनयाऽर्वाचीनसंस्कृतसाहित्यम्।

कुलपतिनिवासः
विजयदशमी २००२ ई०

विद्वद्वशंवदो
मिश्रोऽभिराजराजेन्द्रः

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

पुरोवाक्

जलधरकान्तो गुणालकान्तो गुणगणसौरभमोदितादिगन्तः।
जनकसुताहृदयैककान्तो जयति दशास्यरिपुः स रामचन्द्रः॥ १ ॥
इदं महाकाव्यमुदारवृत्तं ब्रह्माक्षिसर्गैः परिभूष्यमाणम् ।
श्लोकैश्च तावच्छतकैर्बुधानां मुदे मयाकारि हरेः कृपातः॥ २ ॥
गीतौ मया स्निग्धमुभौ च रामौ पूर्वोऽवतारो ह्यपरोऽवतारी।
पूर्वोऽपनेता ह्यपरश्च नेता पूर्वो द्विजो राजसुतस्तथान्यः॥ ३ ॥
वीरो रसोऽङ्गी प्रतिपादितोऽस्मिन्नङ्गानि चान्ये ननु रुद्रसख्याः।
नूनं महाकाव्यपरम्पराया मर्यादया सर्वमिहानवद्यम् ॥ ४ ॥
वृत्तानि चेषत्त्रिगुणानि भव्यान्यस्मिन् प्रयासं निरपेक्ष्य काव्ये।
लसन्ति सीतेशगुणानुवादमञ्जूनि सिन्धाविव रत्नकानि॥ ५ ॥

पूर्वार्धे नवभिः सर्गैर्भार्गवो नवलक्षणः।
प्रत्यपादि नवोन्मेषभावेन सन्मुदे मया॥ ६ ॥
उत्तरार्धे च सूर्यात्यैः सर्गैरुत्तरकोसला-।
धीशसूनुः परब्रह्म राघवो नायकः स्मृतः॥ ७ ॥
नायिकात्र महालक्ष्मीः सीता जनकनन्दिनी।
धीरोदात्तस्य रामस्य गीता नीतुः सुगेहिनी॥ ८ ॥
यद्यप्यहं भवान् नूनं वैयाकरणसम्मतः।
महाकाव्यकृतिश्चैषा ध्रुवं रामकृपाफला॥ ९ ॥
एकविंशशताब्द्यां हि एकविंशतिसर्गकम् ।
महाकाव्यमिदं राजत्प्राच्यनव्यपरिस्थितिः॥ १० ॥
वैदिकी भारतीया या संस्कृतिश्च सनातनी।
प्रयत्नेन महाकाव्ये मया गीता पदे पदे॥ ११ ॥
श्रृंगारादिरसानाञ्च काव्यमर्यादया मया।
सितेव दुग्धे स्वादार्थमुपयोगः कृतो मया॥ १२ ॥
उद्धतो नात्र श्रृङ्गारो विशिष्टो शिष्ट एव हि।
मया सर्वजनीनत्वे महाकाव्यं प्रयोजितम् ॥ १३ ॥
मूल्यानां मानवीयानामुच्चावच्चधराजुषाम् ।
जीवनस्य समग्राणां बिम्बानां प्रायदर्शनम् ॥ १४ ॥

© Copyright ... Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

राष्ट्रवादस्तथा सेवा पीडितानामहैतुकी।
अध्यात्मभावना धर्मः सभ्यता चात्र गुम्फिता॥ १५ ॥
रामयोः कीर्तनव्याजाद्वाणी सम्पादिता मया।
प्लवोऽपि भवपाथोजेस्तरणाय दृढः कृतः॥ १६ ॥
श्रीरामस्य परत्वं हि महाकाव्येऽत्र साधितम् ।
कथाक्रमैः प्रभावाद्यैः शास्त्रीयाभिश्च युक्तिभिः॥ १७ ॥
बृहत्त्रयीलघुत्रय्योश्छायाप्यत्र निसर्गतः।
श्रीरामकृपया याता नास्ति मे बुद्धिकौशलम् ॥ १८ ॥
अनवद्यं यदत्रास्ति तच्छ्रीरामकृपाफलम् ।
अवद्यञ्च यदत्र स्यान्मद्दौर्बल्यफलं हि तत् ॥ १९ ॥
यावद्भार्गवतेजो हि राघवं प्रविशत्यदः।
तावतैव महाकाव्यकथा भग्नभवव्यथा॥ २० ॥
एवं शुभं भार्गवराघवीयं भव्यं महाकाव्यमुदारवृत्तम् ।
पठन्तु सन्तः कविरामभद्राचार्यप्रणीतं किल रामभक्त्यै॥ २१ ॥
ममान्तेवासिवर्यस्य श्रीदिवाकरशर्मणः।
श्रमोऽभिनन्द्यते वाग्भिः शुभाशीश्च प्रदीयते॥ २२ ॥
सुशीलो लब्धसच्छीलः सुरेन्द्रो मद्वशंवदः।
शर्मा संलब्धशर्मा च मयाशीर्भिः प्रवर्ध्यते॥ २३ ॥
त्रिमूर्तिस्त्रिपुटी चापि तुलसीमण्डलं तथा।
मया स्नेहाम्बुभिर्नित्यं मालिनेव प्रपाल्यते॥ २४ ॥
सर्वैः संशोधने चास्य स्वक्षराणां कृतश्रमः।
श्रीमहाकाव्यरत्नस्य कृपाभाजस्ततो हि मे॥ २५ ॥
प्रभातो विभया भातो मुद्रणे कृतसुश्रमम् ।
दिनेशबन्धवे तस्मै सार्चनाय शमीर्यते॥ २६ ॥

इति मङ्गलमाशास्ते
राघवीयो जगद्गुरुरामानन्दाचार्यः स्वामिरामभद्राचार्यः
जीवनपर्यन्तकुलाधिपतिः
जगद्गुरुरामभद्राचार्यविकलाङ्गविश्वविद्यालयस्य
चित्रकूटस्थस्य

© Copyright Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

प्रथमः सर्गः

सीतारामयशोमञ्जुमुक्तामोदमुदं मुदे।
वन्दे वाग्देवतानाम्नीं मरालीं मानसाश्रयाम् ॥ १ ॥
प्रत्यूहव्यूहशैवोहाहारहारस्रगच्युत- ।
ध्वजं वार्षध्वजं वन्दे हेरम्बं बुद्धिवल्लभम् ॥ २ ॥
वन्दे वन्दारुवृन्दानां पारिजातपदाम्बुजौ।
प्रभाभानू इवाभिन्नौ भवानीभूतभावनौ॥ ३ ॥
नीलपाथोजसङ्काशकान्तये श्रितशान्तये।
रामाय पूर्णकामाय जानकीजानये नमः॥ ४ ॥
गौरश्यामौ जनारामौ रामौ भार्गवराघवौ।
भगवन्तौ भजे भव्याववतारावतारिणौ॥ ५ ॥
नाहं काव्यकलाचुञ्चुर्न मे बुद्धिर्बहुश्रुता।
स्नपये स्वगवीं रामगाथागङ्गामृताम्भसि॥ ६ ॥
क्वाहं मन्दमतिः क्वेमावीशौ भार्गवराघवौ।
तत्पदाब्जप्लवः प्रेम्णा तरिष्यामि महार्णवम् ॥ ७ ॥
महाकाव्यकृतां पङ्क्तौ तिष्ठासाम्यच्युताश्रयः।
धूमोऽपि सौरभं धत्ते ह्यगुरस्य प्रसङ्गतः॥ ८ ॥
रामचन्द्रशरच्चन्द्रकीर्तिसत्काव्यकौमुदीम् ।
भजन्तो रौरवं घ्नन्तु कसन्तः साधुकैरवाः॥ ९ ॥
रामौ गायन् स्मरन् रामौ रामभद्राह्वयो मुदा।
क्षपयिष्ये कलिं राममहाकाव्यापदेशतः॥ १० ॥
इदं सन्तः समर्हन्ति महाकाव्यं निषेवितुम् ।
रसालस्य रसं नूनं पिको वेत्ति न वायसः॥ ११ ॥
ब्रह्मसूनुर्भृगुर्नाम सप्तमो ब्रह्मसत्तमः।
द्विजानामभवन्मान्यो द्विजानामिव विष्णुवाट् ॥ १२ ॥
यदीया सन्ततिर्ब्राह्मी ख्यात्यां ख्यातिमजीजनत् ।
त्रय्यामिव त्रयी पूज्या गायत्री छन्दसामिव॥ १३ ॥
यद्वात्सल्यसुधालोभात्प्राक्सुधारत्नतस्ततम् ।
शिश्रिये श्रीर्यमीड्याङ्घ्रिपङ्कजं पङ्कजाश्रया॥ १४ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

धत्ते ब्रह्मण्यशीलत्वाद्यत्पदाम्भोजलाञ्छनम् ।
श्रीवत्साङ्क इवैणाङ्कं वत्सोऽत्रेरिव वत्सके॥ १५ ॥
ऋचामृचीकस्तनयः पारदृश्वा भृगोरभूत् ।
पितरं रोचयामास रोचिषेवोदधिं विभुम् ॥ १६ ॥
स गाधितनयां वव्रे पत्नीं सत्यवतीं सतीम् ।
रूपशीलगुणोपेतां प्रभामिव मरीचिमान् ॥ १७ ॥
द्योतिताशा सुताशा सा बभौ भासा भवे भवे।
भवानीव भवाराध्या भामिनी भर्तृभाविता॥ १८ ॥
द्विजन्मधर्मपत्नी सा हव्यवाड्वरिचर्यया।
भर्त्रेऽदात्सौभगं साध्वी कौमुदीव कुमुद्वते॥ १९ ॥
विश्रम्भेणात्मशीलेन वर्णिनी वल्गुवाचया।
अचूचुरन्मनः पत्युः पार्वतीव परेशितुः॥ २० ॥
अग्निशुश्रूषया देवी छात्त्रसंलालनेन च।
अनुवृत्त्या गिरा भक्त्या भार्गवं समतूतुषत् ॥ २१ ॥
प्रीणयन्ती पतिं पत्नी नान्तर्वत्नी ह्ययाचत।
स्वसृत्वं चैव मातृत्वं स्वस्याः प्राणपतिं प्रति॥ २२ ॥
द्वावभावौ हि मां देव भ्रातुः पुत्त्रस्य चाश्नतः।
व्याघ्रसिंहाविवाभ्येत्य सारङ्गीमिव कम्पिताम् ॥ २३ ॥
त्रायस्व त्राणशौण्डे त्वं प्रियां स्वां वृजिनार्णवात् ।
कान्तायाः क्रमकामानां कान्तः कामतरुः किल॥ २४ ॥
चिन्तितं चेन्न चीयेत पुरश्चिन्तामणेश्चिरम् ।
हन्त हा प्राक्तनानां मे विपाको बलवत्तरः॥ २५ ॥
अलङ्कारास्त्रयः प्रोक्ताः सीमन्तिन्या मनीषिभिः।
भर्ता भ्राता तथा पुत्त्रस्त्रिभिः सा भाति भूतले॥ २६ ॥
भगिनीजननीपत्नीत्यास्पदत्रितयी स्त्रियम् ।
चिरं सम्भावयत्येषा त्रिवेणीव वसुन्धराम् ॥ २७ ॥
किन्त्वहं नास्मि जननी नाद्य यावत्स्वसा प्रभो।
विषीदामि विपद्व्याप्ता कराभ्यां रहितेव भो॥ २८ ॥
धिङ्मे दौर्भाग्यरजनीं रान्तीं रामावमाननाम् ।
अप्रतीकृतसंरम्भां त्वद्विधेनापि भानुना॥ २९ ॥

इत्युक्त्वा मोघयामास कुचयोर्नेत्रवारिभिः।
प्रियार्पितं प्रयत्नेन व्यापारं चैत्रपत्त्रकम् ॥ ३० ॥
सान्त्वयामास दयितां दयितो वचनैः कलैः।
निदाघदग्धां धरणीं पर्जन्य इव वारिभिः॥ ३१ ॥
तपस्वी कल्पयामास चरुं चारित्र्यवत्सलः।
पत्न्यै ब्राह्मीविभोपेतं तन्मात्रे क्षत्त्रियोचितम् ॥ ३२ ॥
सत्यवत्याश्च विज्ञाय गाधिपत्नी कुगर्धिनी।
प्रत्ययच्छत्स्वकात्पुत्त्रीचरुं चारित्र्यदूषिणी॥ ३३ ॥
पत्न्या वेदितवृत्तान्तो मुनिः श्वश्रूं व्यगर्हत।
लोभो लुनाति चारित्र्यं धीराणां किमचेतसाम् ॥ ३४ ॥
विव्यथे गदतो ज्ञात्वा विधिव्यत्यासजं फलम् ।
मणौ नष्टे विषण्णास्या भवाद्भोगिवधूरिव॥ ३५ ॥
अनुनीय पतिं पत्नी पपौ पुत्त्रं च पातकात् ।
पौत्त्रे दुष्पाकजं दत्वा लोकोऽयं स्वार्थसाधकः॥ ३६ ॥
तस्यां जज्ञे जगद्वन्द्यो जमदग्निर्जनार्चितः।
जनार्दनोऽपि यं प्रीतः स्वीचक्रे पितरं गुणैः॥ ३७ ॥
गौरदेहो दमिष्ठेहो गुणगेहो हरिप्रियः।
बभावृचीकभवने ब्राह्मं मूर्तम्महो यथा॥ ३८ ॥
षडङ्गवेदविदुषामग्रणीः शास्त्ररोचिषा।
भार्गवं रोचयामास वंशं व्योम रविर्यथा॥ ३९ ॥
प्रजार्थं प्रतिजग्राह रेणुकां सत्परिग्रहम् ।
रेणोरपत्यमापत्ये सत्स्त्रीसद्गुणसङ्ग्रहम् ॥ ४० ॥
सा समासाद्य दयितं जमदग्निममोदत।
नलिनीवैत्य भास्वन्तं रेणुका रम्यरेणुका॥ ४१ ॥
मध्यक्षामा शुभा श्यामा वामा वामविलोचना।
वरं संवर्धयामास त्रिभिर्वेदैरिवात्मजैः॥ ४२ ॥
पुत्त्रीयति स्म पूतात्मा जमदग्निर्जनार्दनम् ।
तुरीयमिव चैतन्यं श्रोत्रियो ब्रह्मविद्यया॥ ४३ ॥
तपस्वी स तपस्तेपे तपनीयाङ्गया तया।
भार्यया भगवद्भक्तिभावितो भद्रभावनः॥ ४४ ॥

गह्वरे गह्वरिष्ठाय निराहारोऽहरद्रुचिम् ।
साधनाधनबोधस्य मूर्तस्य सपरिग्रहः ॥ ४५ ॥
दध्यौ ध्येयं जगद्ज्ञेयमप्रमेयं मयार्चितम् ।
मीनकेतुहराक्ष्यब्जनीराजितपदाम्बुजम् ॥ ४६ ॥
व्रीडयन्तं शरच्चारुचन्द्रमाननशोभया ।
प्रीणयन्तं वचोमाध्व्या प्रपन्नान् परमेश्वरम् ॥ ४७ ॥
कोटिकन्दर्पदर्पघ्नसौभगां गूढसौभगाम् ।
सिन्धुजासुमनःसिन्धुशरद्राकेशरोचिषम् ॥ ४८ ॥
आङ्घ्रिमस्तकमालम्बिवनमालाविभूषणाम् ।
अदूषणां महात्मालिजूषणां न्यस्तदूषणाम् ॥ ४९ ॥
दैत्यशोणितपङ्काक्तकालकौमोदिकीस्फुर- ।
च्चण्डचक्रसरोजन्मकम्बुकम्रचतुर्भुजाम् ॥ ५० ॥
सिद्धकिन्नरगन्धर्वलेखाधीशमुनिव्रत- ।
द्वन्दिवन्दितपादाब्जां स्मिताननसरोरुहाम् ॥ ५१ ॥
कोटिकोटिमनोजन्मजन्ममञ्जुमधुव्रत- ।
व्रातमन्दितमाधुर्यधुर्यमेचककुन्तलाम् ॥ ५२ ॥
कोटितोकांशुमत्कान्तिकमनीयकिरीटिनीम् ।
सत्कपोललसल्लोलमकराकृतिकुण्डलाम् ॥ ५३ ॥
इन्दिरानन्दनिस्यन्दचारुकैरवकौमुदीम् ।
सतां परमहंसानां मनोनयननन्दिनीम् ॥ ५४ ॥
आत्मारामजनारामां कन्दश्यामामलौकिकीम् ।
निरस्तहेयगुणकां सत्कल्याणगुणोदधिम् ॥ ५५ ॥
कुयोगिजनदुष्प्रापां ध्वस्तपापां महात्मनाम् ।
सर्वसाधनसत्पुष्पपारिजातफलोपमाम् ॥ ५६ ॥
भूतातीतां परीतां च सद्भिः श्रीनारदादिभिः ।
तीर्थैरिव वपुस्तीर्थैर्गङ्गां गामिव चाक्षरैः ॥ ५७ ॥
साकाराञ्च निराकारां सगुणां निर्गुणां सताम् ।
मनोरथपथापूर्तिं दधानं मूर्तिमद्भुताम् ॥ ५८ ॥
मायामयमनौपम्यं कञ्जकिञ्जल्कसौभगम् ।
वसानं पीतवसनं यज्ञसूत्रसमर्पितम् ॥ ५९ ॥

पक्षसामध्वनिं नित्यकिङ्करं नित्यभक्तिकम् ।
गाङ्गमम्भ इवाम्भोदं वैनतेयं समाश्रितम् ॥ ६० ॥
श्रीवत्साङ्कं सुहृद्भूतं विप्रपादाब्जमुज्ज्वलम् ।
वहन्तं वक्षसा कुन्दकाञ्चनाक्तमिवाम्बुदम् ॥ ६१ ॥
वामभागेऽनुरागाश्रुनीरनीरजया श्रिया ।
भूषितं हेमलतया तमालमिव वल्लितम् ॥ ६२ ॥
सर्वभूतमनोवासं कल्याणगुणमन्दिरम् ।
दध्यतुर्दम्पती विष्णुं विश्ववारिधिमन्दरम् ॥ ६३ ॥
एतस्मिन्नन्तरे वंशे हैहयानामभूत्खलः ।
कार्तवीर्योऽर्जुनो राजा वंशेऽनल इवाहितः ॥ ६४ ॥
दत्तात्रेयमथाराध्य स लेभे दिक्शतं रणे ।
दोषां दोषाय दुष्टर्द्धिर्भुजङ्गस्येव गोपयः ॥ ६५ ॥
राजधानीं विधाय स्वस्वभावानुगुणां नृपः ।
माहिष्मतीं समहिषी महीशो बुभुजे सुखम् ॥ ६६ ॥
रुरोध नर्मदाधाराः स कदाचित्स्वबाहुभिः ।
सहस्रबाहुरुस्रेशगवीरिव सरोजहृत् ॥ ६७ ॥
जग्राह कौतुकी क्वापि रावणं लोकरावणम् ।
दर्शयामास भार्याभ्यः शशशावमिवेभहा ॥ ६८ ॥
पुलस्त्यवचनाद्राजा मुमोच निगडैर्धृतम् ।
न मर्षयति वीर्याढ्यो वीरम्मन्यविडम्बनम् ॥ ६९ ॥
स च सप्ताङ्गसम्पन्नो दत्तात्रेयकृपाबलः ।
अर्जुनो नो रुजं लेभे कुतस्त्यामपि संयति ॥ ७० ॥
सहस्रकर उद्रिक्तो दीप्तैर्गोभिरिवाशुगैः ।
स रसां नीरसां चक्रे ग्रैष्मो ग्रस्तहरिप्रभाम् ॥ ७१ ॥
वीरम्मन्यान्स विबुधान्सह गोत्रभिदा मृधे ।
वीर्याब्धौ मज्जयामास सहस्रभुजवीचिके ॥ ७२ ॥
कार्तवीर्यो महावीर्यो महीं माहिष्मतीमिव ।
बुभोज भुजसाहस्रगाथागापितदिग्गजः ॥ ७३ ॥
सहस्रबाहुना तेन दिवो देवा निराकृताः ।
बुभुजे स हविर्भागान् बुभूषन् भगवान् भुवि ॥ ७४ ॥

© Copyright 2012 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

चन्द्राग्निसूर्यमुख्याश्च सर्वे तेजस्विनोऽमराः ।
अन्वतिष्ठन् किरीटैस्ते नतैस्तदनुशासनम् ॥ ७५ ॥
ब्रह्मण्यम्मन्यमानेन मानिना तेन मानिताः ।
केचिद्भृग्वादयो विप्रास्तेजसा तपसाधिकाः ॥ ७६ ॥
अपीपिडत्प्रतापाढ्यो लोकं सर्वमहर्निशम् ।
क्षुद्रान् जन्तूनिवामर्षी मत्तनागेन्द्रहा हरिः ॥ ७७ ॥
स्वाहाकारमये विश्वे हाहाकारो महानभूत् ।
न शर्म लेभिरे लोका निदाघ इव हस्तिनः ॥ ७८ ॥
अथाब्जयोनिमाजग्मुः खिन्ना देवा महर्षयः ।
पर्जन्यं जन्यजीवेप्सा घर्मत्रस्ताः प्रजा इव ॥ ७९ ॥
देवेभ्यः सर्वमाकर्ण्य कार्तवीर्यविचेष्टितम् ।
अष्टाभिर्द्रुहिणो दृग्भिर्बाष्पबिन्दूनवासृजत् ॥ ८० ॥
अथाजगाम साकेतं श्रीनिकेतनिकेतनम् ।
रामाभिराममलं सुरैः शतधृतिर्मुदा ॥ ८१ ॥
तत्र सिंहासनासीनं देवदेवं जगत्पतिम् ।
सीतया जुष्टवामाङ्गं श्रीवत्साङ्कं कृपाकरम् ॥ ८२ ॥
नीलोत्पलदलश्यामं रामं राजीवलोचनम् ।
द्विभुजं कोटिकन्दर्पदर्पघ्नममितप्रभम् ॥ ८३ ॥
मनोजमधुपव्रातनिन्दकालकमण्डितम् ।
भ्रूविलासजगत्सर्गं शरद्राकाधिपाननम् ॥ ८४ ॥
किरीटकुण्डलोपेतं शरदिन्दुसमस्मितम् ।
विभूतिनायकं दिव्यं राघवं रघुनायकम् ॥ ८५ ॥
वामकञ्जकरे चापं दधानं शार्ङ्गमाशुगम् ।
दक्षे दक्षं सदा लक्ष्यं योगिनां ब्रह्मवादिनाम् ॥ ८६ ॥
ददर्श तं तमालाभं ब्रह्मा ब्रह्म सनातनम् ।
अष्टाभिर्दृग्भिरष्टाभ्यः प्रकृतिभ्यः परात्परम् ॥ ८७ ॥
वीक्षमाणो हनुमता सेव्यमानाङ्घ्रिपल्लवम् ।
न ततर्पाब्जरागेण जुष्टं मारकतं यथा ॥ ८८ ॥
ववन्दे वरदं ब्रह्मा सर्वकारणकारणम् ।
लालयन् पादपाथोजं चतुर्मुकुटकोटिभिः ॥ ८९ ॥

वेदगर्भः प्रतुष्टाव वेदस्नातां स्वकां गिरम् ।
कञ्जकोशविनिर्लीनां प्रत्यूषे भ्रमरीमिव॥ ९० ॥
वन्दे वन्दारुवृन्दानां पारिजातपदाम्बुजम् ।
सीतामानससारङ्गस्वातिवल्गुवलाहकम् ॥ ९१ ॥
स्तुवे तुहिनरूपं त्वां रक्षोवारिरुहां विभुम् ।
स्वस्तये भव देवेभ्यो महर्षिभ्यो महामते॥ ९२ ॥
नमो भूतनिवासाय दासपाशच्छिदे नमः।
नमस्ते ब्रह्मणे भूम्ने रामायाक्लिष्टकर्मणे॥ ९३ ॥
श्रीसीताननराकेशचकोराय नमो नमः।
नमो लोचनचौराय किशोराय नमो नमः॥ ९४ ॥
नमो वेदान्तवेद्याय विशिष्टाद्वैतवर्त्मने।
नमोऽभिन्ननिमित्तोपादानकारणरूपिणे ॥ ९५ ॥
जानासि सर्वविद्राम कार्तवीर्यविचेष्टितम् ।
तद्वधाय कृपासिन्धो कश्चनांशो नियुज्यताम् ॥ ९६ ॥
मा भैष्टेति समाश्वास्य मेघगम्भीरया गिरा।
जगाद भगवांस्तेषां शुचः प्रशमयन्निव॥ ९७ ॥
प्रेषयाम्यचिरात्स्वांशं द्विजोत्तंसं स्वनामकम् ।
जमदग्नेरपत्यत्वे कार्तवीर्याग्निनीरदम् ॥ ९८ ॥

दग्ध्वा बाहुसहस्रकाननमथो चञ्चत्कुठाराग्निना
हत्वा तं द्विजभक्तमानिनमसौ दृप्तं नृपं चार्जुनम् ।
निःक्षत्त्रां बहुशो विधाय धरणीं दत्वा पुनः कश्यपे
रामः शान्तिमुपैष्यति स्वममले रामेऽर्पयित्वा मयि॥ ९९ ॥

इति निगदितवन्तं राममानम्य देवाः प्रतिययुरतितुष्टा ब्रह्मणा ब्रह्मधाम्नः।
हरिरपि जमदग्ने रेणुकागर्भमागान्मनस इव विराजश्चन्द्रमाश्चारुपूर्वाम् ॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सतां श्रियै स्तात्कविरामभद्राचार्यप्रणीते प्रथमो हि सर्गः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-
स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्य उपक्रमाख्यः प्रथमः सर्गः।

© Copyright Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

द्वितीयः सर्गः

अथाच्युतं न्यस्तसमस्तहेयगुणं गुणानामुदधिं शुभानाम् ।
दधार गर्भे जमदग्निपत्नी प्राचीव पूर्णं विमलं विधुं सा॥ १ ॥
सा रेणुका केशमताङ्घ्रिरेणुं प्रपन्नकामार्पणकामधेनुम् ।
बभौ वहन्ती जठरेऽजनं तं शमीव विप्रद्विडरण्यवह्निम् ॥ २ ॥
सम्भाविता भावभवेन भर्त्रा गुर्वीकृता गर्भजगौरवेण।
रेजे वने ब्राह्मणधर्मपत्नी प्रत्यूषसन्ध्येव खगारुणाभ्याम् ॥ ३ ॥
तेजस्विनी वैष्णवतेजसाढ्या वर्चस्विनी ब्राह्मणगेहलक्ष्मीः।
कौटीरदीपान् विभया निनाय दोषापि सख्यं दिनदीपकानाम् ॥ ४ ॥
सा सच्चिदानन्दमनन्तकीर्तिर्गर्भे वहन्ती द्विजराजपत्नी।
नो बाधिता दोहदबाधयाद्धा साध्वी समासादितसाधुसत्त्वा॥ ५ ॥
पुंसः पुराणस्य महोमयी सा माद्यन्मुखाम्भोरुहमा मनोज्ञा।
लावण्यलक्ष्मीं वपुषः पुपोष प्रातस्तनी प्राग्दिगिवाम्बरस्य॥ ६ ॥
प्रवालताम्राधरपल्लवा सा ससत्प्रसूतिः कचमञ्जुभृङ्गा।
दिदेव देवीव धृताम्रगर्भा नता वसन्ते सहकारशाखा॥ ७ ॥
सा तेजसा गर्भगतार्भकस्य तन्वी तनिम्ना च तनोरनिन्द्या।
भेजेऽर्हणादीपविलासवीचेर्लक्ष्मीं निदाघीयसुरापगायाः॥ ८ ॥
भूदेवसच्छस्यबलाहकेन गर्भेण तद्धामतडिन्मयेन।
विद्योतिता द्यौरिव दुद्युते सा वर्षर्तुलक्ष्म्या महिता हिताशा॥ ९ ॥
सा सुप्रसन्ना विरजा विशेषसत्त्वाम्भसा पोषितगर्भकार्भा।
वव्रे शरद्बालमरालमाया मायाधवस्य श्रियमङ्घ्रिजायाः॥ १० ॥
ब्रह्मद्विडत्युद्धतराजवंशकज्ञानलप्रख्यमहोहिमान्या ।
गर्भश्रिया सा शुशुभेऽद्भुतश्रीर्हैमन्तसन्ध्येव वधूरवन्ध्या॥ ११ ॥
स्वनीलकेशैरतसिप्रसूनं तनूरुचा सर्षपपुष्पशोभाम् ।
अर्भत्विषा वेपितशत्रुगात्रा जिगाय गेया शिशिरर्तुलक्ष्मीम् ॥ १२ ॥
सा रेणुका केशवकेशवन्द्यपादाब्जरेणुर्गृहमेधधेनुः।
ब्रह्मर्षिवर्यस्य बभार भासं प्रातर्दिवो दीप्तदिवाकरायाः॥ १३ ॥
व्यथाहरस्यास्य महीसुराणां गवां सुगर्भस्य महार्भकस्य।
मातुर्व्यथायै न बभूव भारो हारो यथा पौष्प उदारकीर्तेः॥ १४ ॥

© Copyright 2015 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

सा सूक्ष्मवासा विशदाखिलाशा पाशापहा वासववर्धितानाम् ।
मन्दस्मिता पादविलासलक्ष्म्या विप्राश्रमं सम्मृडयाम्बभूव॥ १५ ॥
नम्रीकृता गर्भजगौरवेण मधोर्मनोज्ञेव रसालशाखा।
सच्छायया मण्डितमायया सा मोदं वितेने विबुधातिथीनाम् ॥ १६ ॥
क्वचिद्विहङ्गान् दधती पयोभिः क्वचिद्रसालं रसितालवालम् ।
सा कुर्वती गर्भवतीव्रतानां पुण्याशिषा पुण्यचयं चिकाय॥ १७ ॥
पाथेयमुक्तानपि वासतेयी गेहागतान् सादरमातिथेयी।
सा स्वापतेयी पतिचेष्टितज्ञा पुपोष पुत्त्रानिव मञ्जुमाता॥ १८ ॥
तृणाय मत्वा किल गर्भपीडां क्रीडानमन्मञ्जुलकन्धरा सा।
प्रेम्णा सिषेवे स्वशिशोः शिवाय व्रतानि वेदे विहितानि साध्वी॥ १९ ॥
पदे पदे पद्मदलामलाक्षी प्रपूजिता देववधूवरूथैः।
गर्भं वहन्ती हरिमादरेण श्रद्धावती त्रींश्च निनाय मासान् ॥ २० ॥
तां भावयित्रीं भवभूतिभूम्नः पुंसः क्रियां पुंसवनाभिधानाम् ।
विधाय विप्रोऽदितितुल्यशीलां संयोजयामास भवेन भार्याम् ॥ २१ ॥
अथोपसेदुः शकुनानि सौम्यां भौमानि दिव्यानि च दैहिकानि।
अर्थापयन्तीव निजार्थवत्तां सान्निध्यतो गर्भगतस्य विष्णोः॥ २२ ॥
माकन्दमारन्दसुमन्दमन्दो लोलल्लतो दोलितदेवदारुः।
भागीरथीनिर्झरबिन्दुवाही सेव्यां सिषेवे शिशिरः समीरः॥ २३ ॥
ऊधोभराक्रान्तगतिर्गवीशा गृष्टिर्गृहीतामरवासदेहा।
हुङ्कुर्वती सम्मुखमेव तस्या वत्सं पयोऽपाययतालिहन्ती॥ २४ ॥
वामोरुवामादृगमोघभाग्या पुस्फोर संसूचितमङ्गलालिः।
प्रदक्षिणां दक्षिणतश्चचार प्रदक्षिणामेत्य चमोरुमाला॥ २५ ॥
काकोऽनुवाको ननु दक्षिणेन ताम्राधरां तां ददृशेऽधिशस्यम् ।
पुस्फोर वामोऽपि भुजो भविष्णोर्ददर्श दृश्यं नकुलं कुलीना॥ २६ ॥
क्षेमं जगौ क्षेमकरी च तस्याः क्षेमावहं ह्यर्भकमावहन्त्याः।
श्यामा पिकी श्यामसरोरुहाक्ष्या वामाङ्घ्रिपस्था च कलं चुकूज॥ २७ ॥
तां तिग्मरश्मिर्न तताप तिग्मं सद्गर्भभाराभिनताङ्गयष्टिम् ।
नवोन्मिषन्नन्दननालिनेया मोदेन तन्मोदलतां व्यतानीत् ॥ २८ ॥
सुधामयूखो निशि नीरजाक्षीं सुधामयूखैः सुखयाञ्चकार।
निशीथिनीपद्मपलाशशोभां निशीथिनीशो व्यदिशद्दृशोऽस्याः॥ २९ ॥

तां मङ्गलो माङ्गलिकीमकार्षीद्भुवं जगन्मङ्गलमङ्गलस्य।
प्रवालरागेण पदं जगाम भौमोऽपि तद्भौमसुरार्भकस्य॥ ३० ॥

सौम्योऽपि तद्ब्राह्मणसोमतेजः स्वतेजसा सङ्गमयाम्बभूव।
समस्तशास्त्रार्थबुधत्वमर्भे समर्प्य धन्यं बुबुधे बुधः स्वम्॥ ३१ ॥

जगद्गुरोर्गर्भगतस्य जिष्णोर्गुरुर्गरिम्णा गरयाम्बभूव।
गीर्वाणसापत्नकृपाकृपाणीं वाणीं शिशोर्गीष्पतिराविवेश॥ ३२ ॥

तदर्भकं भार्गववंशदीपं स भार्गवः स्वस्तिगिरा समर्च्य।
अखण्डशुक्रत्वममुत्र बाले निधाय शुक्रः शुशुभे शुभंयुः॥ ३३ ॥

शनैश्चरः स्वं शनकैस्स्थिरत्वमायुष्यधादर्भकभूषणस्य।
स्वनीलतां नीलसरोजकान्तिः केशाननैषीत् किल केशवस्य॥ ३४ ॥

राहुर्द्विजद्विड्विजराजराहुं सहस्रबाहूब्जतुषारबाहुम्।
संवर्धयामास समानशीलं समुल्लसच्छत्त्रविनाशलीलम्॥ ३५ ॥

केतुश्च तं ब्राह्मणवंशकेतुमर्भं समाधित्सितधर्मसेतुम्।
जगज्जनिस्थाननिरोधहेतुमपूपुजत्त्यक्तनिजस्वभावः॥ ३६ ॥

अथोपतस्थे जमदग्निभार्यां सुस्वप्नमाला सुफला रसाला।
महानुभावोद्भव एव नूनं प्रादुर्भवन्त्येव शुभानि भूत्यै॥ ३७ ॥

तां स्वप्नकाले द्विजपर्णशाले सोमोऽथ राजा रजताद्रिगौरः।
समर्हयत्सादरसामगानैः पीयूषकुम्भैः सितपुष्पपूगैः॥ ३८ ॥

तामग्नयो योगिदुरापसूतिं त्रयोऽत्रयः स्वानुजतामुपेतम्।
शक्रानुजं चाधिधरं प्रतीताः सत्कर्तुकामाः परितः प्रसेदुः॥ ३९ ॥

सप्तर्षयः शप्तभृगूद्भवानां भवाय लक्ष्म्या प्रजनिष्यमाणम्।
विज्ञाय विष्णुं कुशवारिभिस्तां गाङ्गैर्गदन्तः श्रुतिमभ्यसिञ्चन्॥ ४० ॥

स्वप्ने गरुत्मान् ननु रेणुकां तां वहन् स्वपृष्ठे हरियोगनिष्ठे।
स्वपक्षवातैर्जितमेघमालाव्यालोलितालं गगनं जगाम॥ ४१ ॥

वक्षोलसत्कौस्तुभलक्ष्मलक्ष्म्या लक्ष्म्या शये भार्गवगेहलक्ष्मीः।
मणिप्रदीपावलिभव्यभासा नीराजिता नीरजया निशीथे॥ ४२ ॥

इत्थं शुभैः सूचितगर्भसम्पत्संसेव्यमाना शकुनैरघघ्नैः।
निनाय मासान् ननु सप्त साध्वी वेदान्तविद्येव च सप्त भूमीः॥ ४३ ॥

अथाष्टमेऽष्टौ प्रकृतीरतीता कलाष्टमीवामलशीतरश्मेः।
गर्भे परब्रह्म शिशुं वहन्ती परेव रेजे प्रकृतिः सबोधा॥ ४४ ॥

सीमन्तमुन्नेतुमथोपनिन्युः सीमन्तिनीं सानुनयां श्रुतिज्ञान् ।
वादित्रगीतैः श्रुतिभिः समेताः सख्यः सखीं पार्वणचन्द्रमुख्यः ॥ ४५ ॥
उन्नीतसीमन्तशिखा शिखेव प्रज्ञानदीपस्य मुखाब्जभासा।
जहार जाया जमदग्निचित्तं वल्गुस्मितापाङ्गविसर्गितेन ॥ ४६ ॥
व्यतीत्य सानन्दमना महर्षेः प्रियानवद्या नवधेव भक्तिः।
नवापि मासान् सुषुवेऽथ दारं शिशुं दशायां दशमे दशम्याम् ॥ ४७ ॥
सा माधवं माधवशुक्लपक्षे मायाधवं सञ्जनयाम्बभूव।
या ख्यापिताक्षय्यतिथिस्तृतीया लोके जयन्ती हरिभार्गवस्य ॥ ४८ ॥
माध्याह्निके चाभिजिते मुहूर्ते मध्याह्नभास्वानिव तेजसाढ्यः।
जैत्रे द्विजाम्भोरुहचित्रभानुर्नमत्कृशानुः करजुष्टजानुः ॥ ४९ ॥
स्वयं चतुर्थो विगलच्चतुर्थश्चतुष्टयस्याब्जभृतः कलानाम् ।
स भूतिभूतो भवभूतिपूतोऽद्भुतः सुतो रेणुकया प्रसूतः ॥ ५० ॥
देवाः प्रसेदुर्ननृतुश्च देव्यो जगुश्च गन्धर्वगणा विनेदुः।
सुदुन्दुभीः पाणवशङ्खभेरीः सुरेन्द्रमुख्या ववृषुः प्रसूनैः ॥ ५१ ॥
पेठुः श्रुतीरष्टघनान्तपाठाः विप्राः सुमन्त्रानृषयः प्रजेपुः।
भक्ताश्च भेजुः पदपद्ममस्य साष्टाङ्गनामं मुनयः प्रणेमुः ॥ ५२ ॥
वेदाः समस्ताः धृतवन्दिवेषा जगुर्विभूम्नो विरुदं विनीताः।
त्रेसुस्समे विप्रविरोधिभूपाः पत्न्यस्तदीया विकला विलेपुः ॥ ५३ ॥
बभूव भूयो जमदग्निगेहे महामहो जातकजातिकर्म।
संस्कारलीला न परात्मशुद्ध्यै शास्त्रप्रवृत्तिर्जनशिक्षणार्था ॥ ५४ ॥
चिच्छेद धात्री शिशुनाभिनालां यस्यां स्वयम्भूर्भगवान् बभूव।
संस्नाप्य मन्त्रैरधिसूतिगेहं सख्योऽनयंस्तां भगवत्प्रसूतिम् ॥ ५५ ॥
अथो षडैश्वर्यनिधिं निधानं सुसद्गुणानां द्विषतां कृतान्तम् ।
षष्ठीविधानेन समर्च्य नार्यो जगुः कलं मङ्गलगीतकानि ॥ ५६ ॥
तं द्वादशादित्यसमं स्वसूनुं प्राप्तेऽहनि द्वादश आर्षमन्त्रैः।
प्रस्नाप्य तातो हतसूतकाधिर्ननन्द निर्वाणकरः करीव ॥ ५७ ॥
ददौ तदानीं श्रुतिसारदानी द्विजो द्विजेभ्यो मधुलिड्वरेभ्यः।
हस्तीव दानं ननु भूरिदानं धनेशसङ्कीर्तितकीर्तिगानम् ॥ ५८ ॥
ततो ग्रहैर्ग्राहितभूरिभागं करिष्यमाणायुधयुद्धयागम् ।
वपुर्विभाव्रीडितविष्णुरागं सुतं समासाद्य स सानुरागम् ॥ ५९ ॥

आहूय विप्रान् श्रुतिपाठचुञ्चून् तत्स्वस्तिवाचं किल वाचयित्वा।
गुरुं भृगुं वंशकरं निवेद्य स पञ्चमी पाञ्चमिकं व्यधत्त॥ ६० ॥
भृगुं सुकीर्त्या पितरौ गुणौघैर्विप्रान् स्ववीर्यै रमयिष्यतेऽसौ।
पुत्त्रो विचार्येति पिता तदीयं वर्णद्वयं प्राह स रामनाम॥ ६१ ॥
राष्ट्रस्य मामेधयिता सुतोऽसौ रास्यत्ययं मामपि भूसुरेभ्यः।
अतोऽपि रामं जगदुस्तमेते वाक्किङ्करोऽर्थो हि भवत्यृषीणाम् ॥ ६२ ॥
सम्पाल्यमानोऽनुपलं पितृभ्यां गुहः शिवाभ्यामिव तीक्ष्णतेजाः।
दिने दिनेऽवर्धत शुक्लपक्षे स भार्गवाम्भोधिशशी शशीव॥ ६३ ॥
ततो बहिर्निष्क्रमणक्रियार्थं निनाय तं शम्भुनिकेतमम्बा।
सखीजनोद्गीतपवित्रकीर्तिः क्रान्तत्रिनेत्राम्बकमासमर्भम् ॥ ६४ ॥
प्राणीनमत्तेन शिवं च माता भजिष्यता तत्पदकञ्जयुग्मम् ।
तं बालको बालकचन्द्रचूडं दृग्वारिधाराभिरलं सिषेच॥ ६५ ॥
उत्थाप्य शर्वो दशभिर्भुजैस्तं बालं स्वसम्भूतिरसारसालम् ।
जटाटवीखेलदभङ्गगङ्गातरङ्गसङ्गप्रणयीचकार ॥ ६६ ॥
कर्पूरगौरेण मनोहरेण स्वकाङ्गसङ्गेन सुभस्मनेशः।
विभूष्य तं भूषितभूमिदेवं देवोऽथ दिव्यो दिविजैर्दिदेव॥ ६७ ॥
जगाद जीमूतगिरा गिरित्रो दित्सन् शिशुं ब्राह्मणधर्मपत्न्यै।
स रेणुकापादपयोजरेणुं भक्त्या चिकीर्षुस्तरुणेन्दुभूषाम् ॥ ६८ ॥
जयत्वसौ ब्राह्मणवृन्दशस्यबलाहको वैदिकवाहकश्च।
विपद्विरामो द्विजवंशरामो रामोऽभिरामो भृगुराम ईड्यः॥ ६९ ॥
धन्यावमू भार्गववंशदीपौ जायापती मञ्जुमती अतीतौ।
कुवासनां शीलगुणाशनां यौ भूमानमानीय भुवं विभातः॥ ७० ॥
धन्या स्थली भूतलभागभूता सुभारती भारतभूमिरेषा।
यत्रैव साक्षाद्भगवान् मुकुन्दः पुनः पुनश्चावतरत्युदारः॥ ७१ ॥
दृष्टं विधात्रापि तुलां न याति जगत्समग्रं किल भारतस्य।
तद्भारतान्न्यूनममुष्य नाम नेमाक्षरेणापि जगद्व्यधायि॥ ७२ ॥
दिष्ट्याम्ब ते सूनुरभूत्स्वयम्भूरनन्तवीर्यो भगवान् मुरारिः।
यन्मायया जीवजगच्च दारुयोषेव नट्या परिनर्त्यतेऽदः॥ ७३ ॥
एषस्स्वयं नाशितभूसुरध्रुग्राजन्यवंशो भृगुवंशहंसः।
वीरव्रती ख्यापितदिव्यकीर्तिर्दिक्पालकानां भविता प्रशस्यः॥ ७४ ॥

सहस्रबाहूद्धतबाहुदण्डप्रचण्डदावानलमञ्जुमेघः ।
द्विजेन्द्रसारङ्गसमूहचित्ताकर्षी प्रवर्षी सुमुदोऽर्भको वाम् ॥ ७५ ॥
निशम्य तामाशिषमिन्दुमौलेर्देवैः कृताभ्यर्हणमभ्युपेत्य ।
पुत्त्रं पुतस्त्राणकरं सुखाब्धेस्तौ दम्पती तीरमिताविवान्त्यम् ॥ ७६ ॥
ततश्च रामो रमयाम्बभूव स्निग्धेक्षितैश्शैशवचेष्टितैश्च ।
वपुःप्रकर्षेण महोमहिम्ना मृगान् भृगून् स्वां जननीं जनित्रम् ॥ ७७ ॥
ततोऽन्नसम्प्राशनमाविधित्सुस्तं छन्दयामास पिता महान्नैः ।
आनन्दकन्दोऽपि स कन्दमूले मनोऽर्पयन्मानितवन्यवृत्तिः ॥ ७८ ॥
लोलालको बालकबालकोऽसौ क्रीडन् वने केसरिशावयूथैः ।
निषिध्यमानोऽपि चिरं जनन्या व्याघ्रादिभिः सख्यमथो व्यधत्त ॥ ७९ ॥
परश्वधक्रीडनकेन रेमे बालो विहायान्यपरिच्छदान् स्वान् ।
अतो द्विजेन्द्रः परशूक्तपूर्वं रामेति नाम्ना सुतमाजुहाव ॥ ८० ॥
स जानुपद्भिः प्रचलन् पृथिव्यां माद्यन्मुखाम्भोरुहकुन्तलालिः ।
सुधासिचाव्यक्तरसाक्तवाचा रामोऽभिरामोऽथ बभूव पित्रोः ॥ ८१ ॥
क्रीडन् क्वचित्क्रीडितबालसिंहो विष्वग्विभाव्रीडितबालभानुः ।
पीडिष्यमाणाखिलभूमिभारः पीडाकरो भूमिरुजां बभूव ॥ ८२ ॥
तेजस्स्फुलिङ्गोऽन्वयभावसर्पिः संस्थापितः प्राङ्गणवेदिकायाम् ।
राजद्रजोधूसरधूम्रदेहो धूमध्वजोऽभूत्स पितुश्चतुर्थः ॥ ८३ ॥
रिङ्गन् गवि प्रांशुपलाशपद्ध्यां धावन् धरायां धृतिधामधूर्यः ।
परश्वधक्रीडनकोत्कचेताः क्षपां क्षपाटीं क्षपयाम्बभूव ॥ ८४ ॥
स वृत्तचूलश्चलकाकपक्षो वीर्याग्निविप्लुष्टविपक्षकक्षः ।
स्वधर्मसंरक्षणलब्धलक्ष्योऽलक्ष्यो द्विषां हृद्विलसद्दिधक्षः ॥ ८५ ॥
तत्कर्णवेधं विदधे विधाता समुद्गिरन्मङ्गलभद्रसूक्तम् ।
लोकोत्तराणां चरितानि नूनं लोकोत्तराण्येव भवन्ति भूमौ ॥ ८६ ॥
तमक्षरं राममथाक्षरज्ञाः समागताः शिक्षयितुं सशिक्षाः ।
अनेहसाल्पेन समध्यगच्छत्स नागरो निर्जरनागरीं ताम् ॥ ८७ ॥
इत्थं ककुप्कुञ्जरसंस्क्रियाभिः स संस्कृतो वैदिकसंस्कृतीड्यः ।
दशार्धवर्षं वयसा निनाय बालो दशार्धेषुसपत्ननिष्ठः ॥ ८८ ॥
अथोपनिन्ये नयनाभिरामं रामं रमाकान्तकलाललामम् ।
पित्रार्पिताशेषविपद्विरामं ब्रह्मद्रुहः संयति दग्धुकामम् ॥ ८९ ॥

तस्यारभन्त व्रतबन्धकर्म ब्रह्माण इज्यापरिपूतदेहाः।
वेदा यथा मूर्तिधरा धृतेहाः प्रदीप्तवैश्वानररम्यगेहाः॥ ९० ॥
आर्चीकिरार्चन्ननु वक्रतुण्डं शुण्डासमुत्पाटितवैरिमुण्डम्।
तमेकदन्तं यशसा लसन्तं हेरम्बमम्बाङ्कगतं हसन्तम्॥ ९१ ॥
अपूपुजत्पूरितमद्भिरद्धा प्रदीपकोद्भासिमुखं सुकुम्भम्।
अनन्तरं मङ्गलवेदिकायां संस्थापयामास मुनिर्हुताशम्॥ ९२ ॥
चतुर्मुखस्तत्र चतुर्भिरास्यैर्ब्रुवञ्छ्रुतिं स्वार्पितमूर्तिना तम्।
यज्ञोपवीतेन च यज्ञमूलं द्विजन्मलक्ष्म्या समलञ्चकार॥ ९३ ॥
ततः समाविष्कृतसौम्यमूर्तिः पूर्तिः सतां मञ्जुमनोरथानाम्।
गायत्रिदीक्षां प्रदिदेश तस्मै शिवः शिवायास्य भृगूद्वहाय॥ ९४ ॥
स मातृमान् वै पितृमान् महस्वानाचार्यवान् वन्दितपादपद्मः।
बिभ्रद्विभां ब्रह्ममयीं विरेजे सरौरवीको जनरौरवघ्नः॥ ९५ ॥
स ब्रह्मचर्यव्रतलब्धदीक्षो गुरूपदेशार्जितशिष्यशिक्षः।
भिक्षां जिघृक्षुर्जननीं जगाम यथान्नपूर्णां भगवानुपेन्द्रः॥ ९६ ॥
परिधाय स रौरवीं त्वचं धृतमौञ्जीमयमेखलो बटुः।
जननीनयनाश्रुभैक्ष्यवान् सुमनाः शम्भुमुपेयिवान् गुरुम्॥ ९७ ॥
राजत्पलाशतरुदारुणदारुदण्डो वीर्यातिरेकपविकल्पितबाहुदण्डः।
श्रीचन्द्रचूडचरणार्पितदेहदण्डो रामो यतीव विबभौ विलसत्त्रिदण्डः॥ ९८ ॥
देवैर्नन्दनपुष्पवर्षिभिरलं सम्पूजितः पुण्यवान्
सानन्दं मुनिनागकिन्नरनरैस्तोष्टूय्यमानो मही।
आपृच्छ्य द्विजदम्पती स्वपितरौ कैलाशधामाययौ
गायत्र्यं व्रतमास्थितः स भगवान् वीरव्रती भार्गवः॥ ९९ ॥
जगन्मङ्गलो धर्मरक्षैकदीक्षः स वीरव्रती छात्त्रशिक्षाप्रतीक्षः।
बभौ भार्गवो देहधारीव धर्मो महोवर्मिणो वर्णिनो वर्चसाढ्यः॥ १०० ॥
इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गो द्वितीयः कविरामभद्राचार्यप्रणीते भवताच्छ्रियै नः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-
स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये दीक्षाख्यो द्वितीयः सर्गः।

© Copyright Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

तृतीयः सर्गः

ततश्चिकीर्षुर्ननु लोकसङ्ग्रहं निराचिकीर्षुः कुभुजामसद्ग्रहम् ।
समुद्दिधीर्षुर्द्विजधर्मविग्रहं जगाम रामो गिरिमैश्वरं गृहम् ॥ १ ॥
समानसं मानसरोगहारिणं सदा लसच्छैलसुताविहारिणम् ।
स्वसेविनां जन्मजरापहारिणं स्वकूटकूटातपतापवारिणम् ॥ २ ॥
मुनीन्द्रयोगीन्द्रसुरेन्द्रसेवितं तपस्विवर्चस्विमनस्विभावितम् ।
प्रफुल्लपाथोजपरागपावितं सुकोकिलामञ्जुलरावरावितम् ॥ ३ ॥
पिनाकिचूडेन्दुमयूखमालिकासुधासमाकृष्टचकोरकूजितम् ।
अनेकसिद्धेश्वरनागकिन्नरामरेन्द्रगन्धर्वपुरन्ध्रिपूजितम् ॥ ४ ॥
तपःप्रभावामलमूर्तिभूसुराग्निहोत्रधूमावलिधूम्रपल्लवम् ।
मुनीन्द्रबालोच्चरितश्रुतिस्वरप्रमुष्टपक्षीन्द्ररवं रसावहम् ॥ ५ ॥
क्वचिद्भवालोकविशोकमानसाप्सरःसमारब्धनरत्रनर्तनम् ।
क्वचिन्महादेवपदाम्बुजासवप्रमत्तरोलम्बकदम्बकीर्तनम् ॥ ६ ॥
क्वचिद्भवानीभवभावितव्रतप्रक्लृप्तवैरोचनचित्रताण्डवम् ।
क्वचित्सहस्त्रार्जुनबाहुसञ्चलत्सरःपयःपूजितपार्वतीशिवम् ॥ ७ ॥
क्वचिन्मृडानीमृगराजचुम्बितस्मितेभवक्त्राननमुक्तमोदकम् ।
क्वचित्कुमारासनबर्हचन्द्रिकाचकोरसम्भूषितभावभोगिकम् ॥ ८ ॥
मरालपारावतबर्हिवल्गुवाग्रथाङ्गकारण्डवकीरसारिकाः ।
शिवेलया यत्र खगाः सदाशिवं समीडते शान्ततनुं सनातनम् ॥ ९ ॥
तमालतालीदलनिम्बशालकैरशोककादम्बरसालबिल्वकैः ।
द्रुमैर्लसत्पुष्पफलाग्रपल्लवैः कृतातपत्रं विबुधोत्तमैरिव ॥ १० ॥
समस्तसौभाग्यकरं दुरासदं कुयोगिनां शम्भुजुषां प्रसाददम् ।
निरीक्ष्य कैलासगिरिं गिरातिगं मनोऽपि रामस्य गतं रिरंसितम् ॥ ११ ॥
अथ प्रतीतः प्रयतः पवित्रितैः पवित्रपाणिर्भृगुवंशवर्धनः ।
गणेरितद्वा द्विजराजशेखरं ददर्श कैलासगिरौ गिरीश्वरम् ॥ १२ ॥
हिमालये लोध्रमिवात्तपुष्पकं यथाधिधारं शशिनं सुपाथसः ।
मृणालशैवालमरालमण्डितं यथासितं पङ्कजमामरे सरे ॥ १३ ॥
त्रिलोचनं साधकशोकमोचनं जटाधरं जह्नुसुताधरं हरम् ।
उमावरं दत्तवरं वरावरं वटेश्वरं भूतिकरं महेश्वरम् ॥ १४ ॥

सुखं समासीनमकुण्ठवर्चसं शरीरिणं शान्तरसं रसारसम् ।
भयङ्करं चाप्यभयङ्करं सतां शुभङ्करं शङ्करमादिशङ्करम् ॥ १५ ॥
तुषारकर्पूरसुगौरविग्रहं ग्रहर्क्षतारादितिपुत्त्रनिग्रहम् ।
समुल्लसच्छैलसुतापरिग्रहं समस्तकल्याणगुणैकसङ्ग्रहम् ॥ १६ ॥
दधानमब्जासनमाब्जशासनं प्रपन्नकीनाशविलासनाशनम् ।
गजेन्द्रकृत्त्यावसितं विषाशनं वृषासनं भग्नभवाब्धिवासनम् ॥ १७ ॥
विभूतिभासा परिभासुरं सुरं सुरेन्द्रवन्द्यं शिशुचन्द्रमेदुरम् ।
मनोजमारं घनसारसुन्दरं फणीन्द्रहारं भवसिन्धुमन्दरम् ॥ १८ ॥
त्रिभिस्स्वनेत्रैः शशिसूर्यपावकैः शुचं तमस्तोममघाटवीं नृणाम् ।
हरं हरन्तं हरिहारहर्षिणम् कृपासुधावर्षिणमाधिधर्षिणम् ॥ १९ ॥
जटाकलापे सितमालिकामिव स्वरापगां सङ्कलयन्तमादरात् ।
सुधामयूखं निटिले निशाकरं कृपाप्रतीकं दधतं दयापरम् ॥ २० ॥
त्रिलोकशोकक्षयहेतुसुस्मितस्फुरत्प्रभारञ्जितसुद्विजावलिम् ।
कलत्कपोलारुणपल्लवाधराहिकुण्डलालङ्कृतपञ्चवक्रकम् ॥ २१ ॥
करे त्रिशूलं भवशूलमोचनं भुजङ्गराजं वलयाय वासुकिम् ।
विधाय विद्याधरनागसुन्दरीप्रगीतदारं दरकुन्दसुन्दरम् ॥ २२ ॥
लसत्परिष्वङ्गमनङ्गमर्दनं मृणालमृद्व्या गिरिराजकन्यया ।
सुवर्णवल्ल्या वलितं सुरद्रुमं तिरस्करिष्यन्तममोघदर्शनम् ॥ २३ ॥
गले गरं गर्वहरं हरिद्विषां पिनाकपाणिं प्रणतार्तिनाशनम् ।
व्यभावयद्राजतशैलमीश्वरं सनीलकण्ठं भृगुनन्दनस्तदा ॥ २४ ॥
कुमारसंवाहितपादपङ्कजं सदम्बहेरम्बकृतप्रदक्षिणम् ।
स दक्षिणामूर्तिममूर्तिमव्ययं व्यलोकयल्लुब्धदृशा तृषापहम् ॥ २५ ॥
ललाममाधुर्यसुधाभिरामकं ललाममाधुर्यसुधाभिरामकम् ।
ललाममाधुर्यसुधाभिरामकं ललाममाधुर्यसुधाभिरामकम् ॥ २६ ॥
कपालमालाविकरालविग्रहं भुजङ्गहारं भुजगोपवीतिनम् ।
विचित्रवेशं विधिविष्णुवन्दितं गृहीतढक्कं भवभोगिभैरवम् ॥ २७ ॥
अघोरमप्यासुरघोरदर्शनं सदा सकामं ह्यपि कामकर्शनम् ।
अतीतभूतं ननु भूतभूधरं ह्यनाथमप्येतमनाथभीहरम् ॥ २८ ॥
अचेतनं चापि निसृष्टचेतनमकेतनं चापि वृषेशकेतनम् ।
असंश्रयं चापि समग्रसंश्रयमसंशयं चापि समस्तसंशयम् ॥ २९ ॥

पवर्गक्लृप्तं ह्यपवर्गदं शिवं सभोगिनं चापि विभोगवर्जितम् ।
कलत्रिणं चापि कलत्रिमर्दनं पुरस्थितं चापि पुरार्दनं हरम् ॥ ३० ॥
निरीक्ष्य दृग्स्वस्त्ययनं गुणायनं सुरायणं योगयुजां परायणम् ।
शिवं शिवालिङ्गितवामविग्रहं निराग्रहं मोदमवाप भार्गवः ॥ ३१ ॥
जहौ बटुर्वाटपरिश्रमं भ्रमं शिवं समासाद्य गुरुं गिरीश्वरम् ।
वनाग्नितप्तः कलभस्तृषाकुलः सुखीव सम्प्राप्य सुधासरोवरम् ॥ ३२ ॥
प्रणम्य तं योगिदुरापदर्शनं सुदर्शनं प्रीणितसत्सुदर्शनम् ।
अथोपसन्नः स समित्करो हरं गुरुर्गरीयान् हि हरेरपि स्मृतः ॥ ३३ ॥
स नीलकण्ठस्तमपूर्वदर्शनं द्विजात्मजं ब्राह्मणशत्रुकर्शनम् ।
सभाजयामास वटुं वटेश्वरो विनम्रता हि प्रकृतिर्महात्मनाम् ॥ ३४ ॥
विनीतवेशं विमलं विधुप्रभं प्रलम्बबाहुं दृढपीनवक्षसम् ।
मृगेन्द्रसत्त्वं वृषभेन्द्रकन्धरं शरीरवन्तं प्रथमं यथाश्रमम् ॥ ३५ ॥
लसल्ललाटे भसितं भवार्चितं प्रबिभ्रतं तं ननु संशितव्रतम् ।
महानुभावं वरवर्णवर्णिनं प्रदीप्तवैश्वानरदेहमद्भुतम् ॥ ३६ ॥
नवीनराजीवसमानलोचने कदाप्यविद्धे युवतीकटाक्षतः।
कपोलदृक्कोणसमारुणीप्रभामखण्डवीरव्रतसंशिनीमिव ॥ ३७ ॥
क्षणप्रभाकोटिशतच्छटाजटाः समुद्वहन्तं श्रुतिचारुकुण्डलम् ।
रतं श्रुतौ शास्त्रकृतौ सुसम्भृतं वरीयसा ब्रह्ममयेन वर्चसा॥ ३८ ॥
मुखेन बिम्बाधरपल्लवत्विषा विमोदयन्तं हि विधुं नवोदयम् ।
द्विजावलीश्वेतरुचा कुमुद्वतः करान् करिष्यन्तमिवाह्निकानहो॥ ३९ ॥
वसानमम्लानरुरुत्वचं कटौ दधानमाषाढपलाशदण्डकम् ।
धृतोपवीतं स्वकरे कमण्डलुं वहन्तमव्यग्रमतिं सुवर्णिनम् ॥ ४० ॥
तमङ्गमङ्गीकृतवान् कृतान्तकृत्कृतप्रणामं सुकृतार्थमानिनम् ।
स्वशिष्यमीशो भृगुवंशवर्धनं गुरुं हि विद्यार्थिगुणोऽनुकर्षति॥ ४१ ॥
निवेद्य नन्दीश्वरविष्टविष्टरं हरो हरन्मौलिनवोडुपांशुभिः।
शुचं शुचेः सौम्यरुचेः समब्रवीद्गिरा गिरित्रो वटवे शुभाशिषः॥ ४२ ॥
वटो विवर्धस्व विशिष्टवर्चसा समेधितायुर्मखहव्यवाडिव।
समुन्नयन् भार्गवमन्वयं न्वयं शशीव सिन्धुं प्रथितः पयोमयम् ॥ ४३ ॥
लभस्व दीर्घायुरपूर्वपौरुषं भजस्व भव्यं भवभूमिभूषणम् ।
घटस्व घोरो द्विजवैरिवृन्दहा रमस्व रामे ननु रामराम हे॥ ४४ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

भवाय भूयाः श्रुतिपारदृश्वनां द्विजन्मनां संयमशास्त्रशर्मणाम् ।
सुकर्मणामक्षतधर्मवर्मणां वनस्पतीनां द्विजराडिवामलः ॥ ४५ ॥
निधत्स्व निष्ठां निगमे निरत्ययां विधत्स्व वेद्ये विशदं विवित्सितम् ।
मनः समाधत्स्व समे निजांशिनि प्रधत्स्व पाण्डित्यपरम्परामहो ॥ ४६ ॥
अवैमि भूभारसमाजिहीर्षयावतीर्णमंशं त्रिशिरोद्विषो हरेः ।
भृगोः कुले ब्रह्मसमाजसङ्कुले भवन्तमेणाङ्कमुदन्वतीव भोः ॥ ४७ ॥
स्वयं हि सर्वज्ञशिखामणिर्भवांस्तथापि मां शिष्यधियोपसर्पति ।
ननूदधिर्वारिनिषिक्तभोगिराडहो मुदा पूजयतीह पल्वलम् ॥ ४८ ॥
परं प्रसीदामि निरीक्ष्य तेऽनघ त्रिलोकगेयं हि गुरूपसर्पणम् ।
समस्तशास्त्रार्थनिधेर्विधेर्विधेर्विनम्रतां शाश्वतसाधुभूषणम् ॥ ४९ ॥
ममेह भूमन् यदुपैषि शिष्यतां तदस्ति ते मानवशिक्षणं हरे ।
प्रदित्सुकामो गुरुगौरवं हि मे बिभर्षि विद्यार्थिविडम्बनं विभो ॥ ५० ॥
अधीष्व मत्तो मदमुक्तमानसः षडङ्गवेदान् सरहस्यकं धनुः ।
समस्तविद्यासु कृतश्रमोऽचिरात्समेधितासे द्विजशस्यनीरदः ॥ ५१ ॥
भवाय भूत्यै महसे महात्विषे कृतप्रयत्नस्य पुमर्थमिच्छतः ।
श्रमं कठोरं ननु सम्बलं विदुः सतां सुसङ्कल्पवशा हि सिद्धयः ॥ ५२ ॥
तमूचिवानेवमुदारदर्शनं जगद्गुरुर्भूसुरशत्रुकर्षणम् ।
नियोजयामास निजानुशासने त्रिलोचनो भृत्यभवार्तिमोचनः ॥ ५३ ॥
सरौरवं रावितघोररौरवं सगौरवं गात्रगिरीन्द्रगौरवम् ।
उपेत्य रामं निजशासनानुगं गवा गवीशो मुमुदेऽनुलालयन् ॥ ५४ ॥
वटोः समस्तानुपयोगिनो गुणान् शरीरिणस्त्वय्यवलोकये यथा ।
मुदा ददामीव पयोनिधिः श्रियं समस्तविद्या भवते मधुद्विषे ॥ ५५ ॥
ततस्तु रामं रमयन् रमेशको गिरां गरिम्णा गुरुगौरवेण च ।
शिवस्तमध्यापयितुं प्रचक्रमे क्रमेण कानिष्ठमिवाम्बुजो हरेः ॥ ५६ ॥
स पञ्चभिः पञ्चितपञ्चभिर्मुखैर्मुखप्रसूतात्मभुवो भुवं स्वरम् ।
विबोधयन् नो बुबुधे भवः क्लवं बुधो बुभुत्सा हि वटोः श्रमापहा ॥ ५७ ॥
यदा यदा क्लान्तिमियाय भार्गवो गवेशगाम्भीर्यगवीर्गवेषयन् ।
तदा तदापीडनवेन्दुनिर्गलत्सुधाम्बुभिश्शीतलयन् बभौ भवः ॥ ५८ ॥
यथा शरच्चन्द्रमरीचिमाधुरीसुधां पिबंस्तृप्यति नो चकोरकः ।
तथा न रामः शिशुचन्द्रशेखरश्रुतं जुषाणोऽपि ततर्प कर्हिचित् ॥ ५९ ॥

© Copyright Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

सकृत्समाकर्ण्य शिवेरिताः श्रुतीः समध्यगच्छत्प्रतिभाधनी वटुः।
अधीतपूर्वं ननु तेन वाङ्मयं गुरौ निवासस्त्विह मर्त्यशिक्षणम् ॥ ६० ॥
प्रभात उत्थाय सदा सदातनं कृताह्निकः कारणमाणवो मुहुः।
शिवं सिषेवे शिशिरांशुशेखरं वटुर्हि सेवैकधनोऽधिगण्यते ॥ ६१ ॥
क्वचित्समाधिस्थमुमामनोहरं हरं हरिर्हारिगुणेन हर्षयन् ।
स पर्यचारीच्चमराङ्गसम्भवैर्भुजङ्गभूषं ननु दंशवारणैः ॥ ६२ ॥
क्वचिच्छरच्चन्द्रमरीचिरोचिषो जटा जगज्जन्मजरापहारिणीः।
स मण्डयन्नन्दनमल्लिकादिभिर्बभूव भूतेश्वरभूतिभूषणः ॥ ६३ ॥
क्वचिद्भवं भावमयेन वारिणा दृगुद्भवेन स्नपयाम्बभूव सः।
क्वचित्तदङ्घ्र्यम्बुजयुग्मरुक्मभूसुलिप्सया लिप्त इव व्यरोचत ॥ ६४ ॥
क्वचिद्भवानीपतिपादपङ्कजं स पीडयन् पीडितकुव्यथोऽभवत् ।
मनोभवारेरपि निश्चलं मनो जहार शुश्रूषणशक्रजालतः ॥ ६५ ॥
तुरीययामे यमिनां वरो वटुः सदा निशायाः स निशेशशेखरात् ।
श्रुतं श्रुतं चिन्तयते स्म चिन्मयं प्रभातबोधो हि वटोर्विभूतये ॥ ६६ ॥
उषस्यथाप्लुत्य स मानसाम्भसि स्मरन् परब्रह्म जपन् युगायनम् ।
सुवर्णकिञ्जल्कसहस्रपङ्कजस्रजा जगद्देशिकमभ्यपूपुजत् ॥ ६७ ॥
पुनः शुभैः श्रीफलपत्त्रकोटिभिर्मनोज्ञवर्णैस्त्रिदलैर्मनोहरैः।
समाहृतैर्दैववनात्प्रयत्नतः स मन्त्रवत्तोषयति स्म शङ्करम् ॥ ६८ ॥
हरो हरिद्रत्नककामनीयकैरमुष्य काये ननु बिल्वकेश्वरः।
शशीव सौम्यप्रतिरूपकोटिभिः समावृतः शारदशर्वरीभवः ॥ ६९ ॥
पुनश्च मन्दारसुमैः सुगन्धिभिः स्वभक्तमन्दारममण्डयन् मुदा।
निरस्तकामस्य सपर्यया हि किं समर्हणं छात्त्रविभूषणं गुरोः ॥ ७० ॥
निवेद्य नैवेद्यममोघविक्रमे क्रमेण कन्दादिसमाहृतं स्वयम् ।
चकार नीराजनमभ्युमावरं पुरैव नीराजितमर्भकेन्दुना ॥ ७१ ॥
दधौ तदम्भोजपदावनेजनीरपः पवित्रीकृतविश्वमण्डलाः।
भवो यथा पूर्वभवे त्रिविक्रमे दधार मूर्ध्ना तदपः सरिन्मयीः ॥ ७२ ॥
प्रपूज्य तं षोडशभिः प्रकारकैः स नन्दयामास गिरीशनन्दनम् ।
पपात साष्टाङ्गममुष्य पादयोः प्रणाम एवैशकृपाप्तिसाधनम् ॥ ७३ ॥
कृताञ्जलिं पूजितपादपङ्कजं शिवः प्रियं छात्त्रमकुण्ठमेधसम् ।
मुदा समाहूय करैः परामृशन् जहार देवो दशमीं दशां वटोः ॥ ७४ ॥

पुनस्तमध्यापितवान्महेश्वरः षडङ्गवेदं सरहस्यमन्त्रवत् ।
समं धनुर्वेदममोघविक्रमो व्यये हि विद्या विशदा विराजते ॥ ७५ ॥
इति त्रिलोकैकगुरुर्द्विजर्षये प्रदाय विद्या द्विगुणा नवामलाः।
स्पृशन् कराम्भोजमदोमुखाम्बुजे बभाष ईड्याक्षरमिन्दुशेखरः ॥ ७६ ॥
असेवथा भार्गव मां दिवानिशं कुबुद्धिरात्मानमिवाक्षतव्रतः।
समग्रशास्त्रार्णवपारमञ्जसा प्रजग्मिवान्मत्परितोषपोतवान् ॥ ७७ ॥
विधाय शास्त्रेषु महापरिश्रमं विनिद्रमभ्यस्य विमोहवर्जितः।
प्रसाद्य विद्यां स्ववशीचकर्थ भोः स्वमातरं सूनुरिवात्मतत्परः ॥ ७८ ॥
विवेकविश्रम्भविनम्रसेवया विरञ्चिभूनन्दन मामनन्दयः।
परं प्रसीदामि महात्मनि त्वयि प्रगल्भपाण्डित्यपरम्परापरे ॥ ७९ ॥
गुरौ प्रसन्ने परमः प्रसीदति गुरौ विषण्णे वृषणो विषीदति।
गुरौ च तुष्टे ननु लोकसम्पदो गुरौ हि रुष्टे विपदः पदे पदे ॥ ८० ॥
तदद्य सन्तुष्टमना विसर्जये भवन्तमीड्यं भृगुवंशवर्धनम् ।
सुखाय भूयासुरिमा विभूतयः शिवोऽस्तु पन्थास्तव सत्यसङ्गर ॥ ८१ ॥
अयातयामाः श्रुतयो भवन्तु ते स्वधीतमप्यस्तु फलाय नित्यशः।
यथोर्वरायां भुवि सुप्तशालयः सुपात्रदत्तं द्रविणं यथाक्षयम् ॥ ८२ ॥
भजस्व वीरव्रतमेव नैष्ठिकं लभस्व दीर्घायुरमोघविक्रमः।
मनागपि स्कन्दय नो बहिर्मनः शिशुर्युवत्यामिव रुद्धसौरतः ॥ ८३ ॥
त्वमूर्ध्वरेता भव सत्यसङ्गर सदैव मातापितरौ प्रमोदय।
द्विजोडुमालार्चितपादपङ्कजश्चिराय शोभस्व शशीव शारदः ॥ ८४ ॥
ददामि ते शात्रवसैन्यशातनं द्विजारिभूपालमहाब्धिवाडवम् ।
कुठारमत्युग्रमुदग्रविक्रमं यथाशनिं शैलजिते जनार्दनः ॥ ८५ ॥
इदं धनुर्वैष्णवमज्यमुत्तमं सुदुर्वहं विष्णुविरुद्धतेजसाम् ।
गृहाण वेदान्तमिवात्मदर्शकं प्रतीक्षतामागमनं निजांशिनः ॥ ८६ ॥
सहस्रबाहूद्धतसैंहिकेयकाद्विमोचयाशु द्विजराड्विजावलीः।
यशस्सुधाप्रीणितमित्रकैरवः सगौरवं रावय घोररौरवम् ॥ ८७ ॥
अहङ्कृतध्वान्तमिवात्मबोधिना जडीकृतं प्राक्किल चक्रपाणिना।
पिनाकमास्ते प्रहितं पुरैव मे समर्चमानं मिथिलासु मैथिलैः ॥ ८८ ॥
तदर्दनं भूमिसुतास्वयंवरे स्वशुल्कभूतं जनकेन धास्यते।
तदेव रामः सहजं विभङ्क्ष्यति द्युमांस्तमस्तोममिवात्तविक्रमः ॥ ८९ ॥

ततो भवांस्तत्र समागमिष्यति त्रिलोकभर्त्रा रघुनन्दनेन वै।
निसर्गनीलोत्पलदामकान्तिना यदा ततश्शान्तिमुपैष्यति क्षणात् ॥ ९० ॥
समर्प्य चापं रघुवंशकेतवे पराजयस्ते न भवेत्प्रलम्बनम् ।
विशालकीलाललसत्पयोनिधेः समक्षमृच्छै सरसः समर्पणम् ॥ ९१ ॥
विदन्नपि त्वं ह्यविदन्निवाचरेः समोऽपि रामे विषमेर्मृषारुषा।
समं शरासेन समाप्तविग्रहो नभो नभस्वानिव राघवं विशेः॥ ९२ ॥
विरम्य रामानुजजिह्ममन्युतो निजावतारं विरमय्य राघवे।
गिरौ महेन्द्रेऽथ महेन्द्रवन्दितः प्रभो प्रवर्तस्व महर्षिवर्त्मनि॥ ९३ ॥
निरस्तदण्डोऽथ निरुद्धसौरतो रतो व्रते ब्राह्मणधर्मकर्मणि।
खगात्मजे जाग्रति चाष्टमे मनौ भवेर्ऋषीणां स्वपितेव सप्तमः॥ ९४ ॥
इत्थं निगद्य गदिताखिलशास्त्रसारो रोमाञ्चरोचिततनुर्निरुरोध रुद्रः।
वीचीविलासमुदधिर्द्विजराजमीप्सुं प्रेमप्रकर्षमभिशिष्यमिवेत्य वेलाम् ॥ ९५ ॥
लब्ध्वा परश्वधमरातिविघातचुञ्चुं चापं चलारुचिशिखान् विशिखान्निषङ्गम् ।
विद्या वटुर्वसुनभःप्रमिता मितार्णां वाणीं ववाण वनजाननमप्रमुद्रः॥ ९६ ॥
लब्ध्वा दीक्षां नैष्ठिकीं मन्मथारेर्यावज्जीवं ब्रह्मचर्यं चरिष्यन् ।
मारासारं मारयिष्ये कुमारो दाराधारं त्वद्बलेनैव दैत्यान् ॥ ९७ ॥
पूर्णोऽहं पशुपतिना त्वयानुशिष्टो धन्यो वा वनजभुवानुजो मघोनः।
आपृच्छे निखिलगुरुं गुरुं प्रणन्तुं बिभ्रद्गां त्वमिव तव स्वमूर्ध्नि गङ्गाम् ॥ ९८ ॥
उमोमाधवौ धारयन् धर्ममूलौ मनोमन्दिरे मन्दरौ शोकसिन्धोः।
वरं ब्रह्मचर्याश्रमं मन्यमानो गृहं नो यथा चम्पकं चञ्चरीकः॥ ९९ ॥
पश्यंस्तातपदाब्जमुज्झितसुखं गार्हस्थ्यधर्मं विदन्
निर्विण्णो द्विरदो नवोऽनलमिव त्रस्तो जिहासन् द्रुतम् ।
दुर्वारं शिशुमारमार्यविषदं मारं धिया धर्षयन्
रामः प्रीतिमयो विनम्रशिरसा वन्द्यं ववन्दे शिवम् ॥ १०० ॥
इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गस्तृतीयः कविरामभद्राचार्यप्रणीते सुधियां श्रियै स्तात् ॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-
स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये गुरूपसत्तिर्नाम तृतीयः सर्गः।

© Copyright 2011 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

चतुर्थः सर्गः

अथानुजज्ञेऽजकुलावतंसो जगन्निवासं जगतीहिताय।
वनाय वन्द्यं वनतामनिन्द्यं कनिष्ठमादित्यमिवाब्जजन्मा॥ १ ॥
उवाच वाचं वदनद्विजेशद्विजावलीमञ्जुमयूखकान्त्या।
द्विजात्मजध्वान्तमयं निरस्यन् द्विजाग्र्यपूज्यो द्विजचक्रवर्ती॥ २ ॥
कुटीरमद्येहि पितुर्द्विजन्मन्न विस्मरन्मां गिरिजां गणांश्च।
गुरावुषित्वा शुचिसंस्कृताढ्यः परिष्कृतोऽग्नाविव हेमदण्डः॥ ३ ॥
तवैव निःश्वासमयान् हि वेदान् जगाद मां वेदनिधिर्विधाता।
तथापि मच्छात्त्रमुपेयिवांस्त्वं समं समर्थै घटते गुणाय॥ ४ ॥
अजानता त्वन्महिमानमीश प्रमादतो वा गुरुकर्मतो वा।
विमानितश्चेन्महनीयधामन् क्षमस्व चैषा गुरुदक्षिणा मे॥ ५ ॥
स बाष्पनेत्रो गिरिशं प्रणम्य प्रदक्षिणीकृत्य निपीड्य पादौ।
शिवां तथापृच्छ्य गुहेभवक्त्रौ जगाम गां भार्गववंशकेतुः॥ ६ ॥
तमातिथेयीव तमालनीला हरिं हरिच्छस्यनमस्यशीला।
पयोदसङ्गर्जनहृद्यवाद्यैर्वर्षा सहर्षा वटुमभ्यनन्दत् ॥ ७ ॥
सा ब्रह्मचर्यव्रतलब्धदीक्षं शर्वात्समासादितशास्त्रशिक्षम् ।
घनाम्बराच्छन्नमुखी समार्चद्विलज्जिता कापि कुलाङ्गनेव॥ ८ ॥
तमर्घ्यपाद्याचमनाभिषेकैः पयःप्रधानैः शिशिरैः पयोभिः।
वृष्ट्वाथ वर्षा वरवर्णिनं वै श्रान्तं महान्तं मृडयाम्बभूव॥ ९ ॥
उत्पाद्य भूमौ भुवनैकधाम्ने मुञ्जं कुशां कर्मसु कौशलाय।
मौञ्जीमयीं मङ्गलमेखलां वै तद्यज्ञसूत्रं सपवित्रमार्च्छत् ॥ १० ॥
सा मृत्तिकायां किल भारतस्य पयोमुचामागमनच्छलेन।
संस्थाप्य गन्धं ननु नन्दनीयं नवार्चिषोऽदान्नवमीं सपर्याम् ॥ ११ ॥
समीरकारङ्कजुषां लघूनां सुशीतलानां पृषतां छलेन।
पुष्पैः किरन्तीव मुनीन्द्रसूनुं प्रावृङ्गगामर्तुमचर्चिकात्वम् ॥ १२ ॥
सान्द्रैः पयोदैर्ननु धूमवर्णैर्ब्रह्मद्विडालातकधूमकेतुम् ।
विप्रर्षिदेवर्षिमहर्षिमान्यं सा धूपयामास च जामदग्न्यम् ॥ १३ ॥
प्रावृड्वयोदापगमे कदाचित्समुद्यदादित्यकरैर्मनोज्ञैः।
सादीपयत्तं भृगुवंशदीपं स्वयञ्च दीप्त्या द्युमतो दिदीपे॥ १४ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

क्वचित्तरुच्छायनिषण्णमेनं समाहृतं काननदेवताभिः।
आनन्दकन्दं फलमूलकन्दं सा भोजयामास मुदेव रामम् ॥ १५ ॥
सस्वर्ग्यगन्धैः शिशिरैः सुमन्दैस्त्रिभिः समीरैर्धृतगाङ्गनीरैः।
गुरोः कुले श्रान्तमनन्तसत्त्वं सावीजयच्चामरकल्पकैश्च॥ १६ ॥
क्षणप्रभाकल्पितवर्तिकाभिः कादम्बिनीभाजनसम्भृताभिः।
तं दीपिकाभिर्द्विजवंशदीपं निराजयामास रजोविमुक्ता॥ १७ ॥
निदाघसन्तापितलोकतापं जहार वर्षा पयसां प्रवाहैः।
संसारतापत्रयतापितस्य सा ब्रह्मविद्येव सतो मुमुक्षोः॥ १८ ॥
वेगेन वारां सरितस्सरांसि समुद्रमेव स्म जवाद्द्रवन्ति।
त्यक्त्वा प्रबोधे निजनामरूपे बुधा यथा राममिहाविशन्ति॥ १९ ॥
जगर्जुरुच्चैरभिभूमिमेघा वारानताः श्यामलकान्तयस्ते।
सारूप्यमाप्ता इव रामभक्तास्तत्पादपाथोरुहनम्रचेष्टाः॥ २० ॥
विनम्रशाखाजलबिन्दुभाराद्धीरं समीरेण विकम्प्यमानाः।
पत्त्रैस्स्पृशन्ति स्म वटुं तमाला विद्याविनीतं ननु मानयन्तः॥ २१ ॥
सारङ्गवर्याः कृषका मयूराः प्रमोदिताः प्रावृषि भूरिभागाः।
बद्धाश्च मुक्ता ननु नित्यसञ्ज्ञा जीवा इवैते रघुनाथभक्तौ॥ २२ ॥
रुरोध वर्षा निखिलोद्यमानि वणिक्परिव्राण्नृपभिक्षुकाणाम् ।
चतुःसृणामाश्रमवर्तिनीनां यथा प्रजानां भगवत्प्रपत्तिः॥ २३ ॥
वर्षाञ्च वर्षाभ्व उदारशोभां सान्द्रैर्विरावैः कलमभ्यनन्दन् ।
श्रौतीं प्रपत्तिं प्रकटां खरारेरुद्गीथगानैरिव सामविज्ञाः॥ २४ ॥
कादम्बिनीं वीक्ष्य कलं कदम्बाः केकां गृणानाः कृतपक्षपाताः।
मत्ता ह्यनृत्यन् प्रवणा इवैत्य श्रीवैष्णवा राघवभक्तमालाम् ॥ २५ ॥
पर्यक्रमीद्बर्हिवरं मयूरी नृत्यन्तमानन्दनिधौ निलीनम् ।
साध्वीव कान्ता गृहिणी गृहस्थं रामं श्रयन्तं विरता भवाधेः॥ २६ ॥
क्वचिद्घटाटोपमयातिसान्द्रा मिथ्याम्भसः श्यामघना जगर्जुः।
मोघक्रियाडम्बरदर्शितेहा वाचाटलोका इव हीनसाराः॥ २७ ॥
सम्प्लाव्यमाना विपुलैर्जलौघैर्भग्नाः क्वचित्क्वापि पयोनिमग्नाः।
स्पष्टा न मार्गाः कलिकालमध्ये पाखण्डवादैरिव वैदिकार्थाः॥ २८ ॥
खद्योतमालाथ विदिद्युते खे क्वचिद्घनध्वान्तवितानतम्याम् ।
कुतर्किणां बालिशसंसदीव प्रावेदिता वेदविरुद्धवार्ता॥ २९ ॥

© Copyright 2016 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

प्रावृड्भवा दंशमुखाः कुकीटा ग्राम्यान् प्रकामं तुतुदुर्मलेष्टाः।
वैदेहिभर्तुर्विमुखं विषण्णं संसाररोगा इव भीमभोगाः॥ ३० ॥
माहेन्द्रमुच्चैर्धनुरब्दवर्णं मध्येनभो नूनमदश्चकासत्।
स्वरास्यमाणेषुवृषाभिरामरामच्छविं सूचयति स्म रामम्॥ ३१ ॥
झञ्झाविनिर्धूतपयोदवृन्दे कदाचिदर्को वियति व्यलोकि।
स्वरूपबोधो मनसीव शान्ते वेदान्तविद्या विहता विवेके॥ ३२ ॥
मेघा जगर्जुर्नभसि प्रघोरं सौदामिनीमण्डितचारुवल्शाः।
नवीचिकीर्षन्त इवात्तशल्या दूरप्रियाणां विरहव्रणानि॥ ३३ ॥
क्षणे क्षणे व्योमनि दामिनीयं प्रादुर्बभूवाथ तिरोबभूव।
सीतेशपादाब्जपरागरागविरक्तचित्तस्य चलेव सम्पत्॥ ३४ ॥
नम्रीभवन्तोऽभिमहीमवर्षन्मेघा मनोज्ञा पयसो भरेण।
विद्याविनीता इव जीवलोकं शुभैश्चरित्रैः सुखयन्त आर्याः॥ ३५ ॥
कृषीवलाः क्षिप्रतरैः क्षुरप्रैः कृषीं तृणौघैः स्म वियोजयन्ति।
सन्तो मनोवृत्तिमिवात्मभावैं रागादिदोषैः कुविकारजातैः॥ ३६ ॥
बभूव भूमिर्गतधूलिलेशा जलाप्लुता क्वापि च पङ्कमग्ना।
अनागसो भागवतस्य बुद्धिः कारुण्ययुक्तेव रजोविमुक्ता॥ ३७ ॥
स्वल्पावकाशाः सरितः सरांसि तीराणि भित्त्वा स्म जलैर्वहन्ति।
मध्येसभं वल्गुवचोविलासैः फल्गूनि वल्गन्त इवाल्पविद्याः॥ ३८ ॥
झिल्लीरवेऽनारतमेधमाने पुंस्कोकिलो मौनमगात्सखेदम्।
वैतण्डिके जल्पति कल्पतल्पे विग्नो विपश्चिद्बुधसंसदीव॥ ३९ ॥
दैवे प्रवर्षत्यबलं स्वशावं कृतात्मपक्षच्छदमप्यवन्ती।
शुकी स्वनीडे प्रबभौ प्रपत्तिः पान्ती भयाद्भक्तमिवाजनमुः॥ ४० ॥
मही महिष्ठा हरितैः सुशस्यैः श्यामाकवज्रान्नसुशालिमुद्गैः।
वेदैश्चतुर्भिश्च तुरीयतत्त्वैर्विपश्चितां गौरिव गोपतीष्टा॥ ४१ ॥
द्रुमेषु पर्णानि तृणानि भूमौ सर्गं निसर्गे धृतसौख्यसर्गे।
सान्वीक्षिकीव त्रितयं बुधेषु वर्षा सहर्षोपजहार भूत्यै॥ ४२ ॥
पी पी पिबेयं क्व इति ब्रुवाणः सारङ्ग एषोऽर्दति कृष्णमेघम्।
स्वातीजलं शुष्कगलस्तृषार्तः कृपामिवाम्भोजदृशां भृशार्तः॥ ४३ ॥
अनारतं वारिदवृष्टियोगात्केदारतस्तोयमुवाह बाह्ये।
प्रेमेव सम्प्राप्य हरेः प्रवृत्तिं वृत्तिं तिरोभाव्य दृशः प्रवृत्तः॥ ४४ ॥

सुदर्शनाख्यः शुभदर्शनो विर्न दृश्यते भीषणवृष्टिहेतोः।
कलौ प्रवृत्ते हृतशीलवृत्ते ग्रन्थेषु गूढा इव वेदधर्माः॥ ४५ ॥
क्वचित्क्वचिद्दारुणवज्रपाताः श्रुती विदारं स्म पतन्ति भूमौ।
दुष्कर्मिणां प्राक्तनजन्मपापकुपाकविस्फूर्जथुवत्प्रघोराः॥ ४६ ॥
प्रावृड्वियोगात्तपने पयोदैश्छन्ने दिनं दुर्दिनमन्वभावि।
वेदान्तबोधेऽपि हरेः कथाभिर्नृजीवनं हीनमिवातिदीनम् ॥ ४७ ॥
गावश्चरन्ति स्म सुखं तृणानि कामं प्ररूढानि मृदूनि मह्याम् ।
कुयोगिनां भावगतान् विकारान् दुरन्तपारानिव दुष्टगव्यः॥ ४८ ॥
मध्येदिनं प्रावृषि शाद्वलेषु संरोध्य गा विश्रमयाम्बभूवुः।
गोचारणाश्चारणमेत्य रामं व्यापारतः खानि बुधा इवाप्ताः॥ ४९ ॥
इत्थम् ऋतूनां प्रसमीक्ष्य राज्ञीं वर्षां समासादितरोमहर्षाम् ।
कर्षं जहद्धृष्टतनोरुहोऽसौ रेमे भृगूणामृषभो भवाढ्यः॥ ५० ॥
तां मानयन्मानवतां महिष्ठो धानुष्कधुर्यार्धितधन्विनिष्ठः।
विद्वद्वरिष्ठो वशिनां वशिष्ठः स जामदग्न्येषु ययौ यविष्ठः॥ ५१ ॥
स ग्राम्यलोकैः पथि पूज्यमानस्त्रिभिस्समीरैरनुवीज्यमानः।
सुरैः प्रसूनैरभिवृष्यमाणो नवो विवस्वानिव दृश्यमानः॥ ५२ ॥
घोषेषु तं वर्तितवेदघोषं स्वाध्यायमेधामहिताशुतोषम् ।
विद्याव्रतस्नानविनीतरोषमस्पृष्टदोषं स्म नमन्ति जोषम् ॥ ५३ ॥
अपूपुजंस्तं जनपूज्यपादं शम्भुप्रसादार्दितदेहसादम् ।
हैयङ्गवीनेन फलैस्तदर्हैः प्रियातिथिं मूर्तमिव स्वधर्मम् ॥ ५४ ॥
गुरोःकुलाल्लब्धसमस्तविद्यं गुणानवद्यं भववन्द्यहृद्यम् ।
विलोकयन्तो हरिणा हरिं तं फलं ययुर्लोचनविस्तरस्य॥ ५५ ॥
केचिच्चिदानन्दमयं तमीशं पाद्यादिभिर्वन्यफलैः प्रसूनैः।
सम्पूज्य पूज्यं सुखिनो बभूवुर्माङ्गल्यमूलं ननु पूज्यपूजा॥ ५६ ॥
केचित्तदीयाङ्घ्रिसरोजयुग्मे साष्टाङ्गपातं प्रणताः प्रणेमुः।
एकोऽपि भूम्नो विहितः प्रणामः संसारपाथोनिधिकुम्भजन्मा॥ ५७ ॥
केचिज्जगुस्तं जगतोऽनवद्यं सूक्तैश्च पौराणिकसिद्धवाक्यैः।
एनांस्यशेषाणि हरत्यमोघा जेगीयमानाच्युतकीर्तिगाथा॥ ५८ ॥
केचित्परिश्रान्तमवेक्ष्य पान्थं गङ्गाजलैरम्बुजतालवृन्तैः।
वाक्योपचारैः श्रुतिमातृकाणां विश्रामदं विश्रमयाम्बभूवुः॥ ५९ ॥

इत्थं जनेभ्योऽम्बकलाभमिष्टं त्रैयम्बकस्त्र्यम्बकशिष्टशिष्यः ।
प्रीत्या प्रयच्छन् पितुराजगाम स्निग्धाश्रमं भग्नभवश्रमं सः ॥ ६० ॥
श्यामाकसम्पुष्टकुरङ्गवृन्दं वृन्दारकावन्दितविप्रवृन्दम् ।
सदाग्निहोत्रोत्थितधूमकेतुधूमावलीध्वंसितपापवृन्दम् ॥ ६१ ॥
अशिक्षितभ्रूलतिकाविलासप्रफुल्लपाथोरुहलोचनाभिः ।
अरण्यलक्ष्म्या इव पालिताभिर्गामागताभिर्वनदेवताभिः ॥ ६२ ॥
विशुद्धकौमारविनम्रमारकृशाङ्गयष्टीभिरदम्यभाभिः ।
मधुव्रतापीतपरागमाध्वीमनोज्ञचम्पाकलिकानिभाभिः ॥ ६३ ॥
असाधनाज्जूटजटीभवद्भिर्विराजिताभिश्चकुरैर्मनोज्ञैः ।
शैवालजम्बालसरोजमीनां शोभां जयन्तीभिरदभ्रभाभिः ॥ ६४ ॥
पदे पदे भारतसंस्कृतिं स्वां संस्कुर्वतीभिश्चरितव्रताभिः ।
सवल्कलाभिर्विकसत्कलाभिर्विलक्षणाभिः शुभलक्षणाभिः ॥ ६५ ॥
श्यामाकनीवारसुशालिधान्यान्यन्यानि वन्यानि तुषैर्विमोक्तुम् ।
अन्तःक्षिपन्तीभिरथो विशोष्य बाह्याः प्रवृत्तीरिव योगिनीभिः ॥ ६६ ॥
समन्मथं यौवनमप्युदग्रं नालं विकर्तुं सुमनांसि यासाम् ।
अल्पापगातीरभिदम्बुवाहास्पृष्टाब्धिवेलासमतां गतानाम् ॥ ६७ ॥
ताभी रताभिर्विबुधव्रतेषु स्निग्धैणशावैः सह वर्धिताभिः ।
मैत्रेयिगार्गिप्रमुखाभिधाभिः संसेव्यमानं वनकन्यकाभिः ॥ ६८ ॥
दिनात्यये तीव्रजवेन नीडान्यागच्छतां व्योम्नि वयोवराणाम् ।
पक्षप्रभारञ्जितदिक्तटानामापूर्यमाणं विमलैर्विरावैः ॥ ६९ ॥
क्वचिन्मुहुस्तापसतल्लजेभ्योऽभ्यस्ताखिलश्रौतरहस्यमन्त्रैः ।
सान्द्रस्वराढ्यैर्बटुभिः प्रगीतवेदध्वनिं मिश्रविहङ्गकूजम् ॥ ७० ॥
क्वचिन्मुदा गोमयलिप्तवेदीप्रदीप्तवैश्वानरविस्फुलिङ्गैः ।
संव्रीडितास्ताचलगन्तुकामदिनेशबिम्बं च सदावलम्बम् ॥ ७१ ॥
क्वचिद्विगाढैस्सलिलं मुनीन्द्रैर्विधीयमानामलसान्ध्यसन्ध्यम् ।
उद्बाहुभिर्ब्रह्मगृणद्भिरुच्चैरुपस्थितादित्यमबन्धसत्त्वम् ॥ ७२ ॥
क्वचित्परिष्कारितहोमवेदीदेवीभिरारात्सममासिताभिः ।
द्विजैः समानुष्ठितपञ्चयज्ञतृप्ताग्निवल्गद्बलिवैश्वदेवम् ॥ ७३ ॥
क्वचित्समाधिस्तिमिताक्षियुग्मैः सन्ध्यायमानाच्युतमञ्जुमूर्तिम् ।
निद्राणरोलम्बलसन्निशीथनीरोद्भवोत्सङ्गसरायमाणम् ॥ ७४ ॥

निरस्तकामादिविकारजातं सुकोकिलाकल्पितसुप्रभातम् ।
तपोधनानां तपसा विभातं श्रमापहं पार्थिवपारिजातम् ॥ ७५ ॥
सदा मुदा यत्र वसन् वसन्तः स्वकौसुमामोदितदिग्दिगन्तः।
विनापि सख्यास्तसुखं जुषाणो दुःसङ्गभङ्गो हि सतां प्रसङ्गः॥ ७६ ॥
निसर्गदुर्वैरधियोऽपि जीवा यस्मिन्समानोदरका इवासन् ।
न निर्बलं क्वापि बली बबाधे हिनस्ति हिंसां हि महात्मयोगः॥ ७७ ॥
मिथश्चरन्ति स्म हरीभशावा महीयतेऽहिं नकुलः कुलीनः।
मार्जारकन्याः सहजानिवाखून् संलालयन्ति स्म शिरोधुनानाः॥ ७८ ॥
कदापि दाहो न ददाह दावं श्येनः कदाचिन्न लुलाव लावम् ।
शिखी स सर्पस्य सुषाव शावं श्रिताः समेऽप्यार्षतपोऽनुभावम् ॥ ७९ ॥
निरामिषोऽभूद्धरिरप्यदान्तो हरिर्जहौ प्राकृतचापलञ्च।
कालेयपौत्त्रीयमगाच्च पूर्वः प्राभञ्जनिं चाप्यपरोऽन्वयासीत् ॥ ८० ॥
ऋक्षाः स्वपृष्ठेष्वबलानृषीन्द्रानारोप्य तीरं स्म नयन्ति वाराम् ।
मर्काश्च तद्दत्तकरावलम्बान् संस्नापयन्ति स्म विधानविज्ञाः॥ ८१ ॥
एवंविधारण्यमसौ शरण्यं मनस्विनां वेदविदां वरेण्यः।
प्राप्तोऽथ रामो मनुजाभिरामो ब्राह्मं मनो वेद इवाप्तबोधः॥ ८२ ॥
तमाव्रजन्तं वृजिनापहारं हारं हराल्लब्धबुधोपहारम् ।
ददर्श पुत्त्रं जमदग्निराराद्वैश्वानरं तूर्यमिवात्तदेहम् ॥ ८३ ॥
ब्राह्मं महो मूर्तिमदेष किं वा आहो अयं वीररसः शरीरी।
पुञ्जीभवद्वा सुकृतं भृगूणामितीति लोकैः परितर्क्यमाणम् ॥ ८४ ॥
वहन्तमापिङ्गजटाविलासं मूर्ध्ना त्रिपुण्ड्रं निटिलप्रकाशम् ।
उषोदिनेशोस्त्ररमाधवास्त्रसमुल्लसच्छृङ्गमिवाद्रिराजम् ॥ ८५ ॥
नवीनराजीवदृशोरभीक्ष्णं वैरव्रतं तेज इवोत्सृजन्तम् ।
प्रफुल्लपाथोजमुखस्मितश्रीर्द्विजालिमुष्टद्विजराड्कराभम् ॥ ८६ ॥
आसञ्जयन्तं हरिसम्मितांसे धर्मद्रुहां शोणितपानगृध्नुम् ।
महेन्द्रवज्रामितकोटितीक्ष्णधारं द्विजद्विड्दहनं कुठारम् ॥ ८७ ॥
प्रबिभ्रतं तूणयुगं सचापं शरं शरारण्यभवप्रतापम् ।
साङ्ग्रामिकं ग्रामसुखाद्विमुक्तं मूर्तं यथा वीररसं प्रविष्टम् ॥ ८८ ॥
आजानुसंलम्बितपीनबाहुं ब्रह्मद्रुगम्भोनिधिजन्मराहुम् ।
विद्याविनीतं कलितोपवीतं गुणैः परीतं श्रुतिगीतगीतम् ॥ ८९ ॥

आषाढदण्डं प्रथितं प्रचण्डं कमण्डलुं मौञ्ज्यजिने दधानम् ।
पवित्रयन्तं चरणारविन्दविन्यासतोऽरण्यमदभ्रशोभम् ॥ ९० ॥
तमागतं भार्गववंशदीपं सुवर्णिनं वीक्ष्य वटुं समीपम् ।
गृही गृहीताम्बुजनेत्रनीरपादार्घ्य उत्थानमियेष तातः ॥ ९१ ॥
तावत्तमालम्ब्य पदारविन्दग्राहाद्गृहानुग्रहशीलवृत्तम् ।
रामः पितुः प्रेमपयोधिमग्नः पाथोजपादप्रपदं प्रपेदे ॥ ९२ ॥
पिता हि विप्रोष्य चिरादुपेतं गुरोःकुलेतान्तशरीरयष्टिम् ।
प्रगृह्य तं प्राप्तपरस्वरूपमीशङ्गमात्मानमिवाप मोदम् ॥ ९३ ॥
तं वन्दमानो विगताभिमानः पुनः पुनः पादपयोजयुग्मम् ।
जिघ्रन् जुघुक्षन्निजहार्दगेहे मोदं गतो रङ्क इवाप्तरत्नः ॥ ९४ ॥
स रेणुकायाः पदपद्मरेणुं दधार मूर्ध्ना निजकामधेनुम् ।
समस्तकल्याणकरं वदन्ति मातुर्बुधाः पादपयोजपांशुम् ॥ ९५ ॥
तं पादमूले प्रणमन्तमर्भमुत्थाप्य दोर्भ्यां परिषस्वजे सा।
प्रवृत्तदृक्पङ्कजकोष्णनीरैः कादम्बिनीवाभिववर्ष शैलम् ॥ ९६ ॥
तं वीक्ष्यमाणाश्रुकलाकुलाक्षी पुत्त्रं चिरान्नैव ततर्प तन्वी।
सुस्राव तत्पीनपयोदयुग्मं स्तन्यं विदुर्वत्सलतावतारम् ॥ ९७ ॥
बन्धूंश्च मित्राणि तपस्विनश्च क्रमान्मिलित्वा भृगुवंशकेतुः।
प्रश्नोत्तरैः प्रह्वविनीतवाक्यैः शशीव तापं स जहार सौरम् ॥ ९८ ॥
एवं निवृत्य शशिमौलिपदारविन्दान्निर्वर्त्य वेदविधिना च गुरूपसत्तिम् ।
स ब्रह्मचर्यमथ नैष्ठिकमाजुषाणो रामस्तपोधनजनान् रमयाम्बभूव ॥ ९९ ॥
शुश्रूषणेन जननीजनकौ स्वविद्यां स्वाध्यायतो व्रतबलेन मनःकुवेगान् ।
सत्येन स त्रिभुवनं जनतां चरित्रैर्मित्राणि वल्गुवचसैव जिगाय जैत्रः ॥ १०० ॥
इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गः श्रियै स्तात्कविरामभद्राचार्यप्रणीते सुधियां तुरीयः ॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये समावर्तनं नाम चतुर्थः सर्गः।

पञ्चमः सर्गः

समधीतसमस्तवाङ्मयो भवतो विश्वभवाय भार्गवः।
पितुराश्रम एव संवसन् शुशुभे सत्फणिनीव सन्मणिः॥ १ ॥
वनमूलफलेन वर्तयन्नसुवृत्तिं स निवृत्तसौरतः।
चकमे न कदापि कामिनीं विषवल्लीमिव सोमपानकृत् ॥ २ ॥
मदनोऽमदनोऽथ निष्क्रियः समभूत्तत्र जिताखिलेन्द्रिये।
न तुषेऽपि तुषारसारता प्रबले ह्याज्यबले महानले॥ ३ ॥
अनुवासरमेव मातरं पितरं स्वैश्चरितैरतूतुषत् ।
इयमेव सुतस्य पुत्त्रता यदि मातापितृतोषणं ततः॥ ४ ॥
अपराननपेक्ष्य दम्पती सुतवत्ताममुनैव जग्मतुः।
शतयज्ञमुखेषु सत्स्वपि ह्यघहन्त्रादितिकश्यपाविव॥ ५ ॥
अथ वीक्ष्य विहीनविक्रमं समवाप्ताखिलशास्त्रसम्पदम् ।
गुरुणा प्रहितं स्वसद्मने विगतालानमिवेभशावकम् ॥ ६ ॥
घनसारतुषारचन्द्रमोगिरिशाद्रिद्युतिनिन्दकच्छविम् ।
धृतजूटजटंस्तडिद्वतश्शरदभ्रस्य हरन्तमीमिव॥ ७ ॥
उदयेन्दुसमास्यमुन्नसं नवराजीवदृशं द्विषत्कृशम् ।
सुकपोलविलोलकुण्डलं तरुणाम्राधरपल्लवाञ्चितम् ॥ ८ ॥
वृषभांसमखण्डितव्रतं दरकण्ठं शितिकण्ठरातया।
वररुद्रसुवर्णमालया विलसद्रुद्राक्षसमक्षमालया॥ ९ ॥
परशुं परुषं लसद्रुषं वरतूणीसशरौसुकार्मुकम् ।
ननु वीररसस्य दीपिनो दधतं मूर्तिमतो विभावकान् ॥ १० ॥
तमनातपमातपापहं तपसा दीप्तिमिवार्कमुष्णगुम् ।
जमदग्निरभाषतात्मजं वचनं वाग्मिवरं स वत्सलः॥ ११ ॥
ननु राम ममैव भूतयेऽजनयत्त्वां मम रेणुका प्रिया।
श्रुतमद्भुतकर्मकं युतं यशसा पूर्णमिवोडुपं गुणैः॥ १२ ॥
कृतकृत्यमभूद्भृगोः कुलं भवता भाग्यवता धनुष्मता।
हरिणा बलिबन्धकारिणा शुचि मारीचमिवार्च्यमन्वयम् ॥ १३ ॥
अधुना तव रूढयौवनं वपुरद्धा गृहिणीग्रहक्षमम् ।
वनजातसुमं मधुव्रतसुलभं दिव्यमिवात्तसौरभम् ॥ १४ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

व्रततीसुलभोऽपि चैकलो विटपी चेद्विपिनेऽस्ति माधवे।
किमु तस्य विशालशाखया विधुरस्येव विधोर्विशाखया॥ १५ ॥
किमु तेन पुनः पयोधिना यदमुष्यापि तटे पिपासवः।
किमु चन्द्रमसा कुमेधसा यदिमं न स्पृशति स्म कैरवी॥ १६ ॥
नववार्षिकमम्बुदं मुहुर्यदुपेता चपला न चुम्बति।
नहि तस्य समग्रता तदा विरसं तद्रसितं तृषे त्रसे॥ १७ ॥
तदहं हि भवन्तमात्मजं प्रयतिष्ये प्रिययैव योजितुम्।
द्रुहिणो मतिमानिवाम्बुजो निरमीवं शिवया सदाशिवम्॥ १८ ॥
इति तातवचोऽपि शीतलं न सुतस्यास्य सुखाय वर्णिनः।
हिमखण्डमहो विधुच्युतं किमु कल्पेत भवाय वार्भुवः॥ १९ ॥
विषसाद तदैन्द्रियो गणः प्रचचालापि कुशासनादसौ।
प्रसमीक्ष्य दवाग्निमुल्बणं भयविघ्नो ननु गोव्रजो यथा॥ २० ॥
विललाप स बाष्पगद्गदं सशिरस्ताडमपारवेदनः।
व्यथितः प्रसमीक्ष्य वागुरां पुरतश्चेव कुरङ्गशावकः॥ २१ ॥
निजगाद गदाभृतोंऽशको विमनाः स्वं पितरं प्रतोषयन्।
परिपीड्य पदाम्बुजं पितुः स्नपयन्नेत्रकवोष्णवारिभिः॥ २२ ॥
कतमस्य ममागसः पितर्विहितं दण्डविधानमीदृशम्।
यदहं धृततूलधर्मको दहनं दारमयं प्रवेशितः॥ २३ ॥
यदि चेत्समभीप्सिता प्रजा ननु दारग्रहणं तदा वरम्।
निरपेक्षसुतस्य योगिनो विपदे स्यात्किल पाणिपीडनम्॥ २४ ॥
श्रितसङ्ग्रहिणीरुजः कृते यदुदस्वित्सुधया समं विदुः।
पुनरेव च सन्निपातिने तदु तक्रं गरतोऽपि गर्हितम्॥ २५ ॥
क्षुधितस्य यदेव भोजनं रुचये स्वादकृते स्वसम्पदे।
तदिदं विगतक्षुधस्य वै रचयत्याशु विनाशभूमिकाम्॥ २६ ॥
तदहं सुनिरस्तमन्मथो विहताशेषविकारशात्रवः।
प्रयतेय निरुद्धसौरतो विरतो लोकमिमं प्रशासितुम्॥ २७ ॥
वसुधैव कुटुम्बकं स्वकं यदिदं भारतसंस्कृतीरणम्।
प्रयते ह्यनुसर्तुमेव तत्तदलं मे परिवारसङ्ग्रहैः॥ २८ ॥
परिवारयतीशभक्तितः परितो जीवमसौ वृणोति यत्।
परिवार इतीर्यते ततः परिवारात्स्वमतो निवारये॥ २९ ॥

© Copyright 2016 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

तदहं परिवारपङ्कतो नितरां दूर इवाब्जपत्त्रकम् ।
प्रयते जगदेव सेवितुं भविता भारतभूमिभूषणम् ॥ ३० ॥
निजपुत्त्रकलत्रपोषणे सततं सक्तधियः कुटुम्बिनः ।
जगतीजनतापमोचने किमु दध्युः क्षणमेकमप्यमी ॥ ३१ ॥
न परोपकृतेः समं क्वचिच्छ्रुतिभिः पुण्यमगादि कर्हिचित् ।
न परापकृतेश्च तुल्यता सह केनापि यदेनसा श्रुता ॥ ३२ ॥
कठिनं परिवारबन्धनं दुरपोहं ननु योगिनामपि ।
अहमल्पबलो न च क्षमो भगवन् भङ्क्तुमतः पलायितः ॥ ३३ ॥
नहि विप्रशरीरमुत्तमं घटते क्षुल्लकभोगभुक्तये ।
तपसे व्रतकृच्छ्रकर्मणे परतः प्रेत्य सुखाय शान्तये ॥ ३४ ॥
प्रविधाय तपो महद्विधी रचयामास मुदा महीसुरान् ।
पितृदेववितृप्तये श्रुतेः परिरक्षार्थमधोक्षजाप्तये ॥ ३५ ॥
तदिदं द्विजदेहमन्तिमं न वयं ब्रह्ममयं दधीमहि ।
विषयान् परिभोक्तुमाविलान् समभीष्टान्मलविड्भुजामपि ॥ ३६ ॥
मुखतश्चतुरश्चतुर्मुखो रचयित्वा द्विजमित्यपैक्षत ।
यदसौ मुखवन्निजार्जितैः सकलाङ्गानि जनानिवावतु ॥ ३७ ॥
द्विजवर्यसमाजसङ्कटो घटते राष्ट्रविपत्तिनुत्तये ।
तमहं परिपालयन् पितः सदृशं ह्यात्मकुलस्य वर्तये ॥ ३८ ॥
सततं परदुःखदुःखितं परसौख्ये सुखि यद्भृगोः कुलम् ।
अत एव भृगोः पदं गदी निजवक्षस्यदधात्समादरात् ॥ ३९ ॥
न मया जनपावनी तनूः सुखभोगाय भवे नियोक्ष्यते ।
किमु कामगवी विनह्यते विषवापाय हले कदाचन ॥ ४० ॥
इति पुत्त्रवचोऽमृतोपमं जमदग्निर्जनकोऽथ शुश्रुवान् ।
प्रचुचुम्ब तदीयमाननं तनयं प्रेमभरेण सस्वजे ॥ ४१ ॥
जय राम जय त्रिविक्रम जय जेतः सुदुरासदं स्मरम् ।
इति देवगणाः प्रतुष्टुवुः कुसुमैश्चाभिविकीर्य नान्दनैः ॥ ४२ ॥
अपि देववधूवरूथका ननृतुर्दुन्दुभयः प्रणेदिरे ।
जगतुर्जगदीड्यकीर्तनं प्रमुदा नारदतुम्बुरू तदा ॥ ४३ ॥
अथ कर्हिचिदम्बरेऽम्बरे विहिते चाभ्युदितेऽरुणेऽरुणे ।
मिहिरेण विनाशितेऽधरे तिमिरे सम्मुखरेखगाकरे ॥ ४४ ॥

© Copyright 2015 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

मलयाचलमन्दमारुता चलितासु व्रततीततिष्वपि।
भ्रमरीमुखरीकृतेक्षणं शिशिरे सन्निकरे द्रुमाजिरे॥ ४५ ॥
शुचिवेदविशारदेऽरदे प्रतिभाभावितभव्यशारदे।
वटुवर्यगणे गतभ्रमं निगदत्यद्भुतसंहिताक्रमम् ॥ ४६ ॥
क्वचिदाश्रितबर्हिषां सतां स्वरवन्मन्त्रवतां द्विजन्मनाम् ।
हविरेव मुहुः प्रजुह्वतां विमले तृप्यति जातवेदसि॥ ४७ ॥
हरिरश्मिविनीतनिद्रया कमलिन्या स्मितया सभाजिते।
अलिबाललसद्दलाञ्चलैर्दयिते प्रोष्य रवाविवागते॥ ४८ ॥
निजशृङ्गकरैः शनैः शनैः कलकण्डूतिविधाविशारदे।
परिबोधयति स्वनागरीं नगराजोपगमे कुरङ्गमे॥ ४९ ॥
परिवीक्ष्य विभातभामिमां कृतशौचा जमदग्निगेहिनी।
सलिलाहरणाय हर्षिता वनतीरं ननु रेणुका गता॥ ५० ॥
सहसा सलिलान्तिके गणैर्ननु गन्धर्ववरो वरार्हया।
प्रियया स शशीव चित्रया विहरंश्चित्ररथो व्यदृश्यत॥ ५१ ॥
सुकुमारकिशोरसुन्दरो दरकण्ठः कलकण्ठबन्धुरः।
कमलायतलोचनो युवा युवतीनां स्पृहणीयविग्रहः॥ ५२ ॥
मृदुहासविलासलीलया वरया वल्लभया वरार्चितः।
कृतबाहुवितानकण्ठकः सकरीवाश्रितसत्करेणुकः॥ ५३ ॥
जमदग्निवधूरवेक्ष्य तं चकिता चित्ररथस्पृहावती।
सरजाः समभूदसिन्धुगा बहुलाषाढगता नदीव सा॥ ५४ ॥
अबुधा बुबुधे न हावनीं शुचिवेलामपि रेणुका तदा।
अतिरूढमनोभवो मतिं परिमृद्नाति करीव कामलीम् ॥ ५५ ॥
अभि सा स्म निवर्तते वनं दधती चित्ररथे मनोरथम् ।
सघटाम्बुरुपस्थिता पतिं गजगाधाल्पजलेव पल्वली॥ ५६ ॥
जमदग्निरवेक्ष्य भामिनीं चलितां पिप्पलवल्लिकामिव।
दयिताधिनिदानमञ्जसा मृगयामास मृगैरजर्यकृत् ॥ ५७ ॥
प्रणिधाय विवेद वृत्तविद्दयितां चित्ररथस्पृहावतीम् ।
मगधेष्विव जह्नुकन्यका न परिस्प्रष्टुमियं मयोचिता॥ ५८ ॥
यदि चेत्परिरक्ष्यतामियं महते स्याद्धि दया तदेनसे।
निजबाहुलतापि कर्कटी कुरुजा भग्नबलेव भूषिता॥ ५९ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

अथवा प्रणिहन्यतामियं तदलं स्त्रीवधपातकं महत् ।
इति निर्णयमूढधीर्मुनिश्चलपत्त्रस्य सधर्मतां ययौ ॥ ६० ॥
मनसा परिभाव्य भामिनीभयमाशङ्क्य भवाय भावुकः ।
न ययौ परिनिश्चयं तदा विजगर्हे विधिमेव विस्मितः ॥ ६१ ॥
किमु दैव विचेष्टितं त्वया विषमं दीनदयेन दारुणम् ।
यदिदं मम मन्दिरं शुभं निमिषार्धेन च मन्दुरीकृतम् ॥ ६२ ॥
शिरिषं शिरसा न धारितं कुलिशेनाथ तदेव टङ्कितम् ।
शुचिशारदचन्द्रचन्द्रिकां यतितं ग्रासयितुं विधुन्तुदम् ॥ ६३ ॥
कुलटा किमभूत्कुलाङ्गना कुलकान्तिः कुलिकायिता कथम् ।
किमु तुङ्गतरङ्गगङ्गया विधियोगादिह कर्मनाशितम् ॥ ६४ ॥
मधुरा मम मन्दिरेन्दिरा मधुरा मञ्जुमृणालमेदुरा ।
विधुरा क्रियते कथं विधे मधुराका विधुरा विधोरिव ॥ ६५ ॥
जनिता जनिका जगत्पतेर्जननी जन्तुजरामयच्छिदः ।
ननु चित्ररथस्पृहा कथं श्रितरेणुर्मम रेणुकाभवत् ॥ ६६ ॥
यदि चेत्परिरक्षये गृहे गृहिणीं स्वां कृतकिल्बिषामपि ।
जनवादविषाननस्तदा प्रदशेन्मे कुलनाकुलं क्षणात् ॥ ६७ ॥
नहि हातुमिमां समुत्सहे निजजायाञ्च विधुः सुधामिव ।
परिहाय तनुं सुखं वसेत्किमु देही निरुपाश्रयोऽबलः ॥ ६८ ॥
प्रणिधाय चिरं चिरन्तनं चिदचिद्ध्याञ्च विशिष्टमद्वयम् ।
जमदग्निरनु स्म मन्यते वरमस्या वधमेव जीवनात् ॥ ६९ ॥
यदि चेद्धरिरात्महेतिना परिकृन्तेत्किल रेणुकाशिरः ।
वृजिनार्णवमुत्तरेदियं श्रितनौकेव निराश्रयाबला ॥ ७० ॥
हरिरेव समस्तदेहिनां स्मृतमात्रोऽघविनाशने प्रभुः ।
क्षपणे रविरेव वै क्षमस्तमसो नेन्दुशतानि निह्नवः ॥ ७१ ॥
हरिहेतिविधूतकल्मषा विरजा मां समुपैतु रेणुका ।
गलिताघशिलेव गौतमं रघुनाथाङ्घ्रिरजोभिरेष्यति ॥ ७२ ॥
तदिमां हरिणैव घातये पितृभावेन निदिश्य साम्प्रतम् ।
तदनन्तरमस्य शासनं शिरसा बिभ्रदहं निराग्रहः ॥ ७३ ॥
मुनिवर्य इति व्यवस्य वै निजपुत्त्रत्रितयं समादिशत् ।
जननीमसितुं न ते पितुः सनकाद्या इव मेनिरे वचः ॥ ७४ ॥

अथ वीक्ष्य तुरीयमौरसं स तुरीयांशकलं कलापिनम् ।
जमदग्निरभाषतादराज्जितजीमूतगभीरया गिरा ॥ ७५ ॥
जहि पुत्त्र निजाञ्च मातरं सह बन्धुत्रितयेन गर्हिताम् ।
स्वकुठारकठोरनेमिना गजशावो नलिनीमिवालिनीम् ॥ ७६ ॥
जननी जननी न तेऽजन जननीयं समभून्महैनसाम् ।
जननीरजलेशवर्जिता जननीरागकरीव भीसरित् ॥ ७७ ॥
क्व वयं भृगवो वशीश्वराः क्व नु चैषा विवशा मनोभुवः ।
विषवल्लिकया सुरद्रुमो विषमं सङ्गमितोऽब्जयोनिना ॥ ७८ ॥
क्व नु मे जननीह कौशिकी क्व पुनर्भोगपरा हि रेणुका ।
विमलामथ जाह्नवीं कथं प्रसभं भूषयतां च कासरित् ॥ ७९ ॥
तदलं दयया दयानिधे मम वाक्यादथ हन्यतामियम् ।
इदमेव हि तद्ध्रुवं भवेन्नहि धर्मस्य तव व्यतिक्रमः ॥ ८० ॥
पितृवाचमसौ विशुश्रुवान्स बभूवाम्बुसमाप्लुताम्बकः ।
प्रममज्ज शुगम्बुधौ बुधो विललापाक्षरगद्गदं सुतः ॥ ८१ ॥
भगवन् किमिदं विधाप्यते स्वकलांशेन मयाद्य दारुणम् ।
मनुजो मनुजादवत्स्वयं जननीं स्वां प्रणिहन्तुमुद्यतः ॥ ८२ ॥
तदिदं मम कर्म कुत्सितं जगदेतद्ध्यपकीर्तयेद्यदि ।
तदलं भृगुरामसञ्ज्ञिना ह्यवतारेण निरर्थकेन मे ॥ ८३ ॥
अवतारफलं जगुर्बुधा जगतीमानवमात्रशिक्षणम् ।
तदहं हतमातृकः खलः किमु लोकं परिशिक्षये विधे ॥ ८४ ॥
जठरेऽजनमेतमर्भकं जननी या नवमासमत्यगात् ।
दधती सहते स्म वेदनां किमु हन्यां कुकृतज्ञपाशवः ॥ ८५ ॥
तदिमां नहि हन्तुमुत्सहे श्रुतिसिद्धां प्रथमां स्वदेवताम् ।
निजमातरमाविलामपि पितरं चानुनयामि यत्नतः ॥ ८६ ॥
अथवा मम नास्ति दूषणं पितुराज्ञा परमा मता मम ।
न हि तस्य वचोऽतिलङ्घितुं निजवेलामिव वारिधिः क्षमे ॥ ८७ ॥
अथ पङ्क्तिगुणाधिका स्मृता जननी चेत्पितृतो महर्षिभिः ।
तदिमां प्रसभं हि मां कथं जनको ज्यासयितुं नियुक्तवान् ॥ ८८ ॥
तदिमां कृतशास्त्रनिश्चयो न हनिष्यामि निजां हि मातरम् ।
ननु वेदविरुद्धकर्मकृद्विशिराः कः सुखमावसेज्जगत् ॥ ८९ ॥

अथवा मम तर्कितं वृथा पितुराज्ञा परिपाल्यतां मया।
स तु वेत्ति रहस्यमव्ययं न हि मे स्यादथ धर्मविक्लवः॥ ९० ॥
इति निश्चितधीरथात्मवान् भृगुरामः स्वकुठारनेमिना।
चतुरश्चतुरोऽपि मूर्धतो विकलान् विश्वकलोऽकलोऽकरोत् ॥ ९१ ॥
तदपूर्वममुष्य कर्म वै प्रशशंसुर्मुनयश्च देवता।
ववृषुः कुसुमानि चादृता भृगुरामो विमना इवाभवत् ॥ ९२ ॥
अथ वीक्ष्य पितापि विस्मितः पुलकाङ्गः प्रशशंस पुत्त्रकम् ।
परिषस्वज एनमादरान्नयनाद्भिश्च सिषेच भाववित् ॥ ९३ ॥
वरैश्छन्दयामास तं भार्गवेन्दुं पिता प्रीतिमान् कर्मणा तेन सूनोः।
स वव्रे हतानां पुनर्जीवदानं वधस्यास्मृतिं हीश्वरः कौतुकाढ्यः॥ ९४ ॥
तथास्त्वित्यवोचत्पिता प्रीतचित्तः प्रसुप्तोत्थितास्ते यथा लब्धसञ्ज्ञाः।
पुनः पूर्ववत्स्वप्रवृत्तौ प्रवृत्ता विचित्रं चरित्रं हि लोकोत्तराणाम् ॥ ९५ ॥
एतच्चित्रं चित्रकीर्तेश्चरित्रं मायामूर्तेः सौख्यमाङ्गल्यसीम्नः।
गायं गायं निर्जराणां वधूट्यः सौमङ्गल्यं सौमनस्यं च चेरुः॥ ९६ ॥
सा रेणुका परशुरामपरश्वधास्त्रदग्धाखिलाशुभनिरस्तशरीररेणुः।
रेजे रजोरहितराजतश्रृङ्गशोभा स्नातेव गाङ्गसलिले ससुता करेणुः॥ ९७ ॥
तां ताम्रतामरसपादतलां तरस्वी प्रीत्या ननाम नमनीयशुभाङ्गकान्तिम् ।
भ्रातॄन्मुदा प्रणतिवल्गुवचोऽभिरामै रामो विनीतचरितै रमयाम्बभूव॥ ९८ ॥
पितुश्च परितोषणं जननिजीवदानं तथा विरुद्धमुभयं मिथो मिहिररात्रिसङ्गं यथा।
विधाय परमेश्वरो विबुधवृन्दवन्दीगणाभिगीतविरुदावलिर्विजयते भृगूणां वरः॥ ९९ ॥
पिता तुष्टः पुष्टा पुनरपि च माता शुचितया लसत्प्राणत्राणा विरजवपुषो भ्रातर इमे।
विरुद्धं यत्सर्वं युगपदविरुद्धं तदभवत्प्रभोरेषोऽनन्तो भृगुकुलपतेर्भाति महिमा॥ १०० ॥
इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
बाणोऽस्तु सर्गः कविरामभद्राचार्यप्रणीते जगतां श्रियै नः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये पित्राज्ञापालनं नाम पञ्चमः सर्गः।

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

षष्ठः सर्गः

इत्थं पितुः प्रीतिकरश्चरित्रैर्मातुः परित्राणकरश्च पापात् ।
स देहलीदीप इवोद्दिदीपे बाह्यान्तरश्रीर्भृगुवंशदीपः ॥ १ ॥
गुरोः पितुर्मातुरसौ स्वभक्त्या वाक्यानुरक्त्या चरणप्रसक्त्या।
आर्यस्त्रयीं त्रीनिव तोषयित्वा जिगाय जैत्रश्चरितैस्त्रिलोकीम् ॥ २ ॥
स ब्रह्मचारी निजधर्मचारी स्वकर्मचारी च न चाभिचारी।
चारी सतां चेतसि नातिचारी स चापचारी स न चापचारी॥ ३ ॥
निरन्तरायोऽप्यसदन्तरायो धनुःसहायो महितोरुगायः।
सदा निरस्ताष्टविधव्यवायो निष्प्रत्यवायो लसितोऽनपायः॥ ४ ॥
त्रिकालसन्ध्यो विहिताग्निहोत्रः शिखोपवीती नितरामधीती।
श्रुतौ श्रुतौ वैदिककर्णपूरो मायाविदूरो रुरुचे रुचाढ्यः॥ ५ ॥
वने वसन् ब्राह्मणवासवोऽयं षडङ्गवेदाम्बुधिपारदृश्वा।
स्वकर्मणां क्रौञ्चभिदास्यसङ्ख्यां सानन्दचित्तः सुमनाश्चकार ॥ ६ ॥
यज्वा सदा श्रौतमहामखानां महाक्रतूनायजता जविष्ठः।
स्वयं वषट्कारमखात्मकोऽपि स्म वर्तते लौकिकसङ्ग्रहार्थम् ॥ ७ ॥
स्वाध्यायतः क्वापि न स प्रमत्तः प्रातःसमाराधितजातवेदाः।
घनान्तपाठञ्च घनस्वरेण स संहितां सङ्गमयाम्बभूव॥ ८ ॥
अध्यापिपत्पीतपदारविन्दपरागमारन्दमिलिन्दभूतान् ।
मुनीन्द्रबालान्नितरां कृपालुः साङ्गांश्च वेदांश्चतुरश्चतुर्थः॥ ९ ॥
दिदेश सद्ब्यश्चिदचिद्विशिष्टाद्वैतं गतद्वैतमखण्डबोधम् ।
तद्ब्राह्मणः सेवकसेव्यभावं प्लवं भवाब्धेर्विगतप्लवानाम् ॥ १० ॥
जहार सर्वेभ्य उदारभावो दोषानदोषो धृतशान्तिपोषः।
इत्थं श्रुताराधनतत्परोऽसौ ब्राह्मीं विभां सञ्जनयाम्बभूव॥ ११ ॥
अनेकराजन्यसुताननिन्द्यान्निरागसो ब्राह्मणपादनिष्ठान् ।
स पाठयामास धनूरहस्यं विद्या हि विप्रैकवशा प्रशस्ता॥ १२ ॥
ब्रह्मद्विषो नैव नृपान् स सेहे सपौरुषेयानपि भार्गवेन्द्रः।
एकोऽप्यसङ्ख्यान्मदमत्तनागान् हिनस्ति सिंहः कुतुकात्क्षणेन॥ १३ ॥
अथैकदाहूय मुनीन् यतीन्द्रान् वटून् गृहस्थानपि वानप्रस्थान् ।
स ब्राह्मणान् ब्राह्मणवंशवार्धेर्विधुर्वितन्वन् परितः प्रमोदम् ॥ १४ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

सम्पूज्य पूज्यान् स यथोपचारैः प्रसाद्य चासाद्य निजानुकूलान् ।
द्विजावलीध्वस्ततमस्तमोऽसौ सुधामिवेन्दुर्गिरमुज्जगार॥ १५ ॥
श्रृणुध्वमेते मुनयो यतीन्द्रा वैखानसार्या बटवो गृहस्थाः।
वचो मम श्रोत्रमनोऽभिरामं विपद्विरामं परिणामरामम् ॥ १६ ॥
वयं विराजो मुखतः स्म सृष्टा जगद्विभूत्यै विधिना विसृष्टाः।
भूयश्च वेदैर्विहिता विशिष्टाः पुनः समाजेन नताः सुशिष्टाः॥ १७ ॥
तदद्य दायित्वमथोत्तराणां महत्प्रवृद्धं श्रृणुत द्विजेन्द्राः।
वोढुं कथं शक्ष्यथ भूरिभारं हंसा इवांसेषु च मन्दरस्य॥ १८ ॥
न जन्ममात्राद्विजधर्मपत्न्यां भवेम तुष्टाः क्रियतां प्रयत्नः।
न सिंहपुत्त्रोऽपि श्रृगालसत्त्वो गजेन्द्रगण्डं प्रसभं भिनत्ति॥ १९ ॥
न जन्ममात्रेण हि कार्यसिद्धिरपेक्ष्यते कर्मसमुच्चयोऽपि।
सुबीजमालापि मृदम्बुमुक्ता प्रभुः प्ररोहाय किमङ्कुरस्य॥ २० ॥
पूजार्हतां यद्यपि विप्रपत्न्यां द्विजात्प्रसूतो लभतेऽनवद्याम् ।
तपःश्रुताभ्यां रहितस्तथापि व्यस्तः कराभ्यामिव ना न भाति॥ २१ ॥
तपः श्रुतं योनिरिति त्रयं वै द्विजत्वहेतुं प्रवदन्ति सन्तः।
नाभ्यामृते भाति जनुर्द्विजस्य प्राणात्ममुक्तस्य तनूरिवास्यम् ॥ २२ ॥
एतावतालं नहि वैभवेन द्विजत्वसिद्ध्यै क्रियतां प्रयासः।
न वह्निजातोऽपि हि धूमराशिर्हविर्भुजो वै समतामुपैति॥ २३ ॥
न वारिजातोऽपि जडो जलौका धत्ते विभां कामपि वारिजस्य।
न सिन्धुजातापि च शुक्तिरीयात्पदं हरेर्वक्षसि सिन्धुजेव॥ २४ ॥
परोपकारः सुसमाजसेवा निःस्वार्थवृत्त्या विकलाङ्गपोषः।
ततस्तपस्तप्तशरीरयष्टिर्विप्रो विपश्चिद्भगवन्तमेति॥ २५ ॥
विप्रं प्रशंसन्ति तपःप्रधानं तपोविहीनञ्च विगर्हयन्ति।
राकेशमीट्टे किल जीवलोकः कुहूगतं नार्चति चन्द्रबिम्बम् ॥ २६ ॥
अनाशकेन व्रतचर्यया वा यज्ञैस्तपोभिर्मनसि द्विजस्य।
जागर्ति वै ब्रह्मविवित्सुभावस्त्रिभिः समीरैरिव ना विभाते॥ २७ ॥
श्रुतं धनं ब्राह्मणपुङ्गवानां श्रुताद्विहीनाः पशुवद्विभान्ति।
श्रुतं न हातव्यमहो द्विजेन्द्राः प्राणैः परं प्रार्थ्यमिदं सदैव॥ २८ ॥
किं कामरूपेण मनोहरेण प्रमाथिना वा चलयौवनेन।
विद्याविहीनो न विभाति विप्रः सहस्ररश्मिः इव कान्तिहीनः॥ २९ ॥

वर्णव्यवस्था विगतानवस्था वेदात्मना सा नु मयैव सृष्टा।
एतां जिहासन् नहि शान्तिमेति दन्दह्यते मे किल कोपवह्नौ॥ ३० ॥
न कर्मणा सा किल जन्मनैव तथा हि यायाद्विपुलानवस्थाम् ।
जन्मापि तत्पूर्वशरीरकर्मफलानुगं राजति जीवलोके॥ ३१ ॥
लाभाय जातिर्न तु जातिवादो वर्णाभिमानोऽपि लसद्विषादः।
सुनिर्विवादो विलसत्प्रसादः सनातनो वैदिकधर्म एकः॥ ३२ ॥
को नाम जीवेदनपेक्ष्य धर्मं जीवंस्त्रिलोक्यां धृतधर्मवर्मा।
धर्मः प्रजा धारयति प्रसन्नः क्षमेव पापक्षमणे क्षमोऽयम् ॥ ३३ ॥
लोके न चेत्स्याद्यदि धर्म एष भार्याभगिन्योरथ का भिदा स्यात् ।
त्रायेत कः कल्पलतामिवाद्यां पापात्पशोर्मानवताममोघः॥ ३४ ॥
तस्माद्वयं धर्मविदां वरिष्ठा विप्रा दिशेमाभयमेव नित्यम् ।
भूतेभ्य आर्तेभ्य उदारसत्त्वा एतद्द्विजानां हि महद्द्विजत्वम् ॥ ३५ ॥
एवं समाश्वास्य समान्मुनीन्द्रानामन्त्र्य रामः पितरावनिन्द्यौ।
जगच्छरण्योऽपि सतां शरण्यमरण्यमागात्प्रविविक्तवासम् ॥ ३६ ॥
विविक्तमास्थाय महानुभावो रामो रमानाथसमप्रभावः।
स्वभावसिद्धं श्रितसर्वसिद्धं विचिन्तयामास निजं स्वरूपम् ॥ ३७ ॥
कैलासनीकाशनिसर्गगौरं गौरीपतिप्रार्थितपादपद्मम् ।
पद्मार्चितं साभरणं प्रसन्नं प्रसन्नमाकाशमिवर्क्षजुष्टम् ॥ ३८ ॥
वैकुण्ठवासं धृतचन्द्रहासं लक्ष्मीनिवासं श्रितकोटिदासम् ।
अनन्तचण्डांशुसमप्रकाशं विभग्नभक्तामितयाम्यपाशम् ॥ ३९ ॥
कौमोदकीकम्बुरथाङ्गकञ्जलसच्चतुर्बाधकबाधिबाहुम् ।
किरीटकेयूरविभूषणाढ्यं श्रीवत्सलक्ष्मं दनुजेन्दुराहुम् ॥ ४० ॥
विचारयामास पुनर्मनस्वी कालो मया व्यर्थमियानयापि।
साकेतनाथेन यदर्थमुर्व्यां सम्प्रेषितः कार्यमकारि तन्नो॥ ४१ ॥
वीर्यातिरेकात्प्रतुदंस्त्रिलोकीं बर्भर्ति सम्प्रत्यपि कार्तवीर्यः।
फणीव सम्पादितदुग्धपानो दानीव दत्तेन करी प्रमत्तः॥ ४२ ॥
कथं निहन्यां तमसन्महीपं न पूर्वमेवाक्रमणं वरं मे।
मृतेऽपि सर्पे त्रुटिता न यष्टिर्यदा तदा स्याद्विबुधैः प्रशस्ता॥ ४३ ॥
यद्वा मया नात्र विचारणीयं विधास्यते सर्वमसौ खरारिः।
अहं तदंशः स ममास्ति चांशी ह्यहं लघीयान् स ममावतारी॥ ४४ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

इति व्यवस्यामितवीर्यशाली माली पटुर्ब्राह्मणवाटिकानाम् ।
रामे समभ्यर्पितचित्तवृत्ती रामाश्रयोऽयं विचचार रामः ॥ ४५ ॥
गते विविक्तं भृगुवंशकेतौ हरीच्छया प्रेरितकालचक्रः ।
रामाशरण्यं जमदग्न्यरण्यं राजा सहस्रार्जुन आजगाम ॥ ४६ ॥
माहिष्मतीनायकमात्तसैन्यं ज्ञात्वागतं तं सबलं सभार्यम् ।
मुदा महर्षिर्व्यदधात्सुरभ्या सुस्वागतं सिद्धिबला हि सन्तः ॥ ४७ ॥
तां वीक्ष्य राजाखिलकामधेनुं सुरासुरप्रार्थितपादरेणुम् ।
तस्यै स भूपः स्पृहयाम्बभूव लुनाति लोभो हि सतोऽपि धैर्यम् ॥ ४८ ॥
उवाच राजा जमदग्निमीड्यं सप्रश्रयं वाक्यमनन्दवीर्यः ।
प्रदीयतां मे किल कामधेनुः स्मृतो महीपो हि सुरत्नभोगी ॥ ४९ ॥
तपस्विनो धैर्यधना भवन्तो वसन्तु कामं विपिने प्रशान्ताः ।
वयं नृपा वः परिपालयेम भोगैः किमेभिर्भवतां सतां भोः ॥ ५० ॥
इति ब्रुवन्तं नृपमाह विप्रो नेत्थं त्वया हैहयराज वाच्यम् ।
गां नैव दास्यामि महीपते ते वेदान्तविद्यामिव नास्तिकाय ॥ ५१ ॥
न चोत्सहे हातुमिमामनिन्द्यां हविर्दुहं कामदुहं स्वकीयाम् ।
कदापि गां गामिव गोपते त्वं कीर्तिं यशस्वीव सुधां शशीव ॥ ५२ ॥
माहिष्मतीं गच्छ समं महिष्या विषीद मा भूप मयि प्रसीद ।
मा कामधेन्वै स्पृहयस्व मोघं ब्रह्माप्तये ग्राम्य इवाल्पपुण्यः ॥ ५३ ॥
उवाच तं हैहयवंशवह्निर्मुने नमस्यामि भव प्रसन्नः ।
प्रदेहि मे सम्प्रति कामधेनुं षष्ठांशभोगी भवतीह राजा ॥ ५४ ॥
धनाद्धिरण्यान्ननु रत्नकोटेर्माणिक्यमुक्तागजमौक्तिकेभ्यः ।
भूमेस्त्रिलोक्या अपि चाधिपत्यान्मुने प्रसन्नः प्रतियच्छ धेनुम् ॥ ५५ ॥
इत्थं ब्रुवाणं जमदग्निराह गोविक्रयं नो नृपते प्रकुर्मः ।
तथाकृते स्वौरसकन्यकानां पापं स्पृशेन्मामपि विक्रयस्य ॥ ५६ ॥
इत्युक्तवत्येव स कार्तवीर्यः साक्षान्महाकालमयीं च धेनुम् ।
बलाज्जहारामरराजलोकगवीं गवाशो रुदतीमिवाज्ञः ॥ ५७ ॥
अथागतस्तत्र कुठारपाणिर्वीक्ष्याश्रमं शोकसमुद्रमग्नम् ।
शून्यं सुरभ्या सुधया विहीनं गतश्रियं चन्द्रमिवातिदीनम् ॥ ५८ ॥
निशाम्य तद्बालमुखाद्दुरन्तमुदन्तमुग्रं विषसाद रामः ।
स नेत्रनीरं पितरं निरीक्ष्य क्रोधात्प्रतीकारवशो बभूव ॥ ५९ ॥

अहो इयं ब्राह्मणवंशपीडा व्रीडां ममोत्पादयति प्रकामम् ।
यच्छ्रीमदान्धा गतलोकलज्जाः सारस्वतान् विप्रवरांस्तुदन्ति ॥ ६० ॥
तं दण्डयिष्यामि प्रचण्डदण्डो मुनेरवज्ञोत्थितचण्डचण्डः ।
निर्वापयाम्यद्य चलत्कुठारधाराम्बुना हैहयधूमकेतुम् ॥ ६१ ॥
यावन्न पास्यन्ति मदीयबाणाः कदुष्णरक्तं युधि हैहयस्य ।
तावज्जलं नो न च भोगनिद्रा रामस्य चैषा परमा प्रतिज्ञा ॥ ६२ ॥
निहन्तुकामो युधि कार्तवीर्यं कृतप्रणामो जननीपितृभ्याम् ।
गृहीतशस्त्रो धृतवल्कवस्त्रो माहिष्मतीमेव जगाम रामः ॥ ६३ ॥
इति व्यवस्यत्यथ भार्गवेन्द्रे साङ्गत्रयो वीररसः प्रबुद्धः ।
जाग्रन्नवोत्साहमहामहाब्धितरङ्गभङ्गाञ्चितदेहयष्टिः ॥ ६४ ॥
सव्येतरस्तस्य महाभुजस्य भुजः प्रपुस्फोर भुजग्नवर्यः ।
भुजङ्गभोगोपमसत्त्वसारो भुजङ्गपर्यङ्कबलप्रचारः ॥ ६५ ॥
रुरोध रोचिष्णुशिलीमुखानां स पञ्जरे निर्जरलोभनीयाम् ।
माहिष्मतीं तां महिषीमिवाज्ञां पलायमानां जरसा जरन्तीम् ॥ ६६ ॥
विदारयिष्यन्निव हैहयानां हृत्कर्णमस्तिष्कसमस्तशक्तिम् ।
स शक्रशस्त्रामितकोटिघोरं टङ्कारयामास धनुः कठोरम् ॥ ६७ ॥
शरेण सन्देशमिहादिदीक्षन् राज्ञे प्रचिक्षेप विविक्तवर्णाम् ।
पत्त्री स पत्त्रीमिव कालदूतीं सहस्रबाहोः करयोः करङ्के ॥ ६८ ॥
रे राजमानिन् क्षितिभुक्कलङ्क यत्कामधेनुं विजनादरण्यात् ।
विमाय वृद्धं पितरं मदीयं ध्वाङ्क्षः पुरोडाशमिवाजहर्थ ॥ ६९ ॥
किं ते कृतं तत्सदृशं कुलस्य ब्रह्मस्वमेवापहरन्ति भूपाः ।
ब्रह्मण्यदेवः किल कार्तवीर्यो मिथ्याप्रवादं त्वमिमं बिभर्षि ॥ ७० ॥
धिग्धिक्तव ब्राह्मणभक्तिमेतां धर्मध्वजिन् ब्रह्मकुलावमानिन् ।
विकत्थसे त्वं निजवीर्यमेव राजन्यवंशापसदः स मिथ्या ॥ ७१ ॥
त्वां दण्डयिष्यन् समुपागतोऽहं करालकीनाश इवोग्रदण्डः ।
द्वन्द्वाहवं देहि महिष्मतीश नान्यो द्विजोऽहं किल दक्षिणार्थी ॥ ७२ ॥
निशम्य चैतद्भृगुरामपत्त्रं राजा लसद्वाजिगजो युयुत्सुः ।
दोषां सहस्रेण विवृद्धदोषो दोषाकरो राहुमिवाभ्यगच्छत् ॥ ७३ ॥
ददर्श रामं रणरङ्गमध्ये कालं करालं स्वमिवाह्वयन्तम् ।
विना पदत्राणशिरस्त्रमारादलातचक्रं तमिवोत्पतन्तम् ॥ ७४ ॥

कुठारपाणिं मृगराजसत्त्वं क्रोधोज्ज्वलद्रक्तविशालनेत्रम् ।
रथादवातीर्य सहस्रबाहुस्तमर्जुनश्छद्मधिया ववन्दे ॥ ७५ ॥
धन्योऽसि भो युद्धरसैकगृध्नो संवर्धितं विप्रकुलं त्वयैव।
सुस्वागतं ते भृगुवंशकेतो दत्तं मया द्वन्द्वरणं घटस्व॥ ७६ ॥
ततः प्रवृत्तमात्तरोषकोषयोः सतोषयोर्विरुद्धयुद्धमद्भुतं प्रचण्डचण्डमुद्धतम् ।
तडत्तडत्तडत्तडच्छतघ्निकाशतप्रभास्फुरत्स्फुलिङ्गमालया विलुप्तचण्डदीधिति॥ ७७ ॥
रथाश्वमत्तसादिमद्दुरन्तमप्यनादिमत्परस्परप्रमादिमद्विरुद्धवीरवादिमत् ।
प्रवृद्धवीर्यवाडवं प्रगल्भशस्त्रलाघवं प्रसिद्धसैन्यपाटवं करालकालताण्डवम् ॥ ७८ ॥
इतो निरस्तसम्भ्रमो विधूतविश्वविभ्रमो गतभ्रमः परिभ्रमन् भृगूत्तमः स्म राजते।
ततोऽप्यदैन्यसैन्यसांयुगीनशक्तिसर्जनः स दत्तसत्कृपार्जनः सहस्रबाहुरर्जुनः॥ ७९ ॥
प्रवीरवाजिमत्तशस्त्रमत्स्यनक्रसङ्कुलत्समुल्लसत्सहस्रबाहुसैन्यघोरसागरम् ।
अजांशकच्छतीव्रशस्त्रवासुकिर्महाबलो रसोज्ज्वलो भयानलो ममन्थ राममन्दरः॥ ८० ॥
क्वचिच्छिरोविखण्डनं क्वचित्कबन्धकृन्तनं क्वचित्पदादिलुण्ठनं क्वचित्प्रवीरतर्जनम् ।
प्रभञ्जनो यथा घनं विधूय शात्रवं बलं प्रचण्डचण्डविग्रहो जगर्ज रामकेशरी॥ ८१ ॥
एवं हतेऽखिलबले बलिबन्धिबन्धुस्निग्धावतारवपुषा रणकर्कशेन।
क्रुद्धस्तमभ्यपपतच्छलभो यथाग्निं रुद्रास्यचापशतकोऽथ सहस्रबाहुः॥ ८२ ॥
तं पञ्चकार्मुकशतैरतिभीमवह्निज्वालाज्वलच्छिखनिशातशरालिजालैः।
जैत्रं जजाल जलदो जलजान्वयस्य प्रेष्ठं मुहूर्तमिव संयति कार्तवीर्यः॥ ८३ ॥
स ग्रीष्मकोटिशतभानुसमप्रभावश्चापाच्युताग्निशरमेव प्रहृत्य शीघ्रम् ।
भस्मीचकार रिपुबाणचयं क्षणेन श्रीरामनाम जपतामिव पातकानि॥ ८४ ॥
पार्जन्यशस्त्रमथ हैहयराजमुक्तं यावत्क्षणं दमयितुं दहनं प्रयेते।
तावद्भृगूत्तमसमीरसमीरशस्त्रं मोघीचकार किमनन्तबलस्य चित्रम् ॥ ८५ ॥
क्रुद्धोऽर्जुनो धनुषि पार्वतशस्त्रमुग्रं यावद्दधे विहितपर्वतभूरिवर्षम् ।
वज्रास्त्रतः सपदि वज्रधरानुजांशो धूलीचकार धृतशात्रवनेत्रधूलिः॥ ८६ ॥
रुष्टोऽर्जुनः परशुरामजिघांसया वै यावद्दधे धनुषि पाशुपतास्त्रमुग्रम् ।
तावद्भृगूत्तमप्रयोजितभीमशस्त्रे नारायणे समलयत्तदतीव चित्रम् ॥ ८७ ॥
तत्साधु साधु मुनयो विबुधाश्च चक्रुः शंसन्त ईड्यचरितं भृगुवंशकेतोः।
नेदुर्दिवो विबुधदुन्दुभयस्तदानीं कीर्तिं जगुर्मुदितकिम्पुरुषाः सुगाश्च॥ ८८ ॥
शक्तिस्त्रिशूलमथ चक्रपरश्वधाद्या रामे विरुद्धमनसा प्रसभं प्रयुक्ताः।
सर्वे तदैव विफला हतशक्तिकास्ते क्षिप्रं बभूवुरिव दुष्टमनोरथाश्च॥ ८९ ॥

भूयो व्यभावयदयं मनसा मनस्वी सङ्क्रीडितो बहु मया किल हैहयेशः।
शीघ्रं निहन्मि खरधारपरश्वधेन ब्रह्मावमानहतपूर्वममन्दपापम् ॥ ९० ॥
एवं व्यवस्य भगवान् धृतचण्डचापः शीघ्रं चकर्त धनुषां शतकानि पञ्च।
क्रोधाज्जडीकृतविवेकविलोचनं तं वीरो महारथमसौ विरथञ्चकार॥ ९१ ॥
भग्नो रथो विनिहतास्तुरगाश्च सर्वे सूतोऽपि कृत्तशिरसा सहसा पपात।
तूणानि नष्टविशिखानि तदा स भूयो मर्तव्यमेव मनसा परिनिश्चिकाय॥ ९२ ॥
यं विश्वविश्वविजयी दशकन्धरोऽपि प्राभून्न चाभिभवितुं धृतमुक्त आजौ।
रेवाप्रवाहपरिवर्तनसौण्ड्यबाहुं रामो रणे गणयते स्म न तं तृणाय॥ ९३ ॥
तं हन्तुकाममनसा भृगुवंशवर्यो विज्यं धनुः सपदि सज्जमसावकार्षीत् ।
ब्रह्मद्विषां प्रबलकालकराललोलज्ज्वालामयं स्वधितिमेव करेऽग्रहीत्सः ॥ ९४ ॥
तं खड्गपाणिमभियान्तमरातिमारात्संस्तभ्य मार्गणगणैः स परश्वधेन।
रामः सहस्रभुजबाहुसहस्रमुग्रो वव्रश्च काण्डनिकरानिव पादपस्य॥ ९५ ॥

स हैहयपतेश्शिरो मुकुटकुण्डलाढ्यं नृपा-
भिषेकजलबिन्दुभिर्विलसितं श्लथत्कुन्तलम् ।
कठोरतमनेमिना परशुना पतिभ्यो दिशां
चकर्त कृतिनां वरो बलिमिवादिशन् भार्गवः॥ ९६ ॥

धनुःस्रुगभिमेदुरे भृगुपकोपवैश्वानरे
रणाङ्गणसुचत्वरे सुभटराववेदस्वरे।
शराहुतिमनोहरे नृपतिकाष्ठसञ्चागरे
सहस्रभुजमध्वरे पशुमिवाजुहोद्भार्गवः॥ ९७ ॥

देवा हृष्टा ववृषुरनघं पारिजातप्रसूनै
रेजे राजा रुचिततमसामोषधीनामिवासौ।
माहिष्मत्याः सह निववृते कामधेन्वा महात्मा
पित्र्यारण्यं पृथुलचरितः किन्नरैर्गीतकीर्तिः॥ ९८ ॥

हत्वा संयति भूसुरद्रुहमसौ भूपं सहस्रार्जुनं
कृत्वा दारुणदेवविस्मयकरं सङ्ग्राममत्युल्बणम् ।
दिव्यं ब्राह्मणवंशविश्रुतयशो लोकत्रयं गापयन्
पित्रोस्तोषकरश्चिरं विजयते वीरव्रती भार्गवः॥ ९९ ॥

© Copyright 2018 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

इति भृगुपतिर्हत्वा रामः सहस्रभुजं रणे
सुरभिसुरभिर्वीरो धीरो धरासुरभूषणम् ।
सुरमुनिगणोद्गीतः प्रीतः पितुः पदपङ्कजं
रणरसलसन्मूर्ध्ना प्रेम्णास्पृशन्मधुपव्रतः॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
षष्ठस्तु सर्गः कविरामभद्राचार्यप्रणीते भवताच्छ्रियै नः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये सहस्रार्जुनवधो नाम षष्ठः सर्गः।

॥ श्रीभार्गवराघवीयम् ॥ © Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

सप्तमः सर्गः

आकर्ण्य पुत्त्रस्य जयं जयैषिणो दृष्ट्वा सहस्रार्जुनशातनं सुतम्।
पादे पतन्तं प्रणिपातमुद्रया नैवाभ्यनन्दत्स पिता निनिन्द तम्॥ १ ॥
आहैनमारात्प्रणतं कृताञ्जलिं पुत्त्रं परिष्वज्य पिताश्रुलोचनः।
किं ते कृतं वत्स दुरन्तमन्युतो विप्रः क्षमासारकृतिर्हि शस्यते॥ २ ॥
मूर्धाभिषिक्तस्य महीपतेर्वधः पापावहो ब्रह्मवधादपि स्मृतः।
तं त्वं विधायाद्य मुधा विकत्थसे क्रोधो हि पापस्य निदानमुच्यते॥ ३ ॥
द्वारत्रयं यद्यपि नैरयं बुधाः सक्रोधलोभं मदनं समुज्जगुः।
क्रोधस्तु ताभ्यां बलवत्तरः स्मृतः सन्मध्यमेवाङ्गुलिरेष मध्यमः॥ ४ ॥
क्रोधो हि धर्मस्य दुरत्ययो रिपुः क्रोधो गवाशो मनुजत्वगोपतेः।
क्रोधो महादारुणरक्षसां पतिः क्रोधः पिशाचः पिशिताशनो नृणाम्॥ ५ ॥
तद्वत्स तीर्थाटनतो दुरत्ययं पापं द्रुतं क्षालयितुं त्वमर्हसि।
तीर्थाम्बुभिर्धूतसमस्तकल्मषो राहूज्झितश्चन्द्र इवावभास्यसि॥ ६ ॥
इत्युक्तवन्तं जमदग्निमादरात्स्वां मातरं च प्रणिपत्य भार्गवः।
तीर्थीचिकीर्षन् पदपद्मरेणुभिस्तीर्थानि गन्तुं भगवान्मनो दधे॥ ७ ॥
तीर्थेषु मज्जन् प्रणमन् मुदा क्वचित्स्थानानि पश्यन् मृडयंश्च कुत्रचित्।
भ्राम्यन् क्वचित्क्वापि च रेणुकासुतश्चिच्चित्रकूटं ससुखं समाययौ॥ ८ ॥
मन्दाकिनीवारिविधूतकल्मषं वृक्षावलीशीतलचण्डदीधितम्।
श्रीचित्रकूटं स निरीक्ष्य राघवीः सस्मार लीलाः श्रितपूर्वकल्पिकाः॥ ९ ॥
मन्दाकिनीवारिपवित्रकूटः संसारपाथोधिवहित्रकूटः।
सीतेशपादाब्जविचित्रकूटो मत्पापकूटं द्यतु चित्रकूटः॥ १० ॥
त्रिजगदवन हतहरिजननिधुवन निजवनरुचिजितशतशतविधुवन।
तरुवरविभवविनतसुरवरवन जयति विरतिघन इव रघुवरवन॥ ११ ॥
मदनमथनसुखसदन विधुवदन गदितविमलवरविरुद कलिकदन।
शमदमनियममहित मुनिजनधन लससि विबुधमणिरिव हरिपरिजन॥ १२ ॥
जनकदुहितरमहिपमपि सुखयसि सुखमुखमपि शुचिसुमुख सुमुखयसि।
विबुधविपिनमपि हरिसख सखयसि यतिजनमखमपि सुमख सुमखयसि॥ १३ ॥
मनसिजजवमपि सुजव विफलयसि खलकुलरवमपि सुरव विकलयसि।
कलिमलबलमपि सबलमबलयसि गुणिगणकुलमपि कुशल कुशलयसि॥ १४ ॥

विटपनिविडनिगडितमनसिजजव शिखरिशकलशकलितभवपरिभव।
मुनिजनभजन महितखगकलरव रघुवरवन मयि सकरुण इह भव॥ १५ ॥
रघुपतिगृहिणिनयनसुखनवदल हरिपदजलजरसितसितजलकल।
सुरनरमुनिगणगुणित सुजनबल विफलय मम भवरुजमपि फलफल॥ १६ ॥
सुकृतसुभगसुरवरतरुफल जय फणिपतिरघुपतिचरणविमल जय।
कलिमलखलकुलकदनकुशल जय गिरिधर सुखवन नयनसुफल जय॥ १७ ॥
परं निर्गुणं ब्रह्मलीलातडागं कृपादोर्लताहंसकं हंसभागम्।
मुदा यत्र रेमे चिरं रामसञ्ज्ञं सदा सादरं तं स्तुवे चित्रकूटम्॥ १८ ॥
कृता पर्णशाला सुरै राघवार्थे किरातायितैर्यस्य दिव्ये प्रदेशे।
गिरीणां प्रणम्यं प्रभग्नत्रिकूटं सदा सुन्दरं तं ब्रुवे चित्रकूटम्॥ १९ ॥
सदा मैथिलीपादपद्मप्रपन्नं शुचिं साधकानां समूहाभिपन्नम्।
हरिद्भिर्द्रुमैः सङ्कुलं सुप्रसन्नं विचित्रं चिदा संश्रये चित्रकूटम्॥ २० ॥
क्वचिल्लक्ष्मणेनामुदा लाल्यमानं क्वचिद्रामचन्द्रेण सञ्चर्यमाणम्।
क्वचिद्देववृन्दैः समभ्यर्चमानं विमानं मुहुः सन्दधे चित्रकूटम्॥ २१ ॥
प्रयागादितीर्थैर्लसच्चारुकूटं खरद्विड्कृते देवतादारुकूटम्।
त्रिलोकेशवन्दारुमन्दारकूटं महोदारकूटं भजे चित्रकूटम्॥ २२ ॥
द्रुतं पूरयन्तं मनःकामकूटं कलिध्वान्तहृद्भास्करोद्दामकूटम्।
रमारामकूटं घनश्यामकूटं परं धामकूटं वृणे चित्रकूटम्॥ २३ ॥
धरायाश्रितं भागधेयैककूटं परब्रह्मणो रूपधेयैककूटम्।
शुचीनां शुभं नामधेयैककूटं चिरं चेतसा चिन्तये चित्रकूटम्॥ २४ ॥
क्वचिद्योगिवृन्दैर्लसद्दिव्यकूटं क्वचिद्रामचन्द्रं नमन् नव्यकूटम्।
क्वचिन्मैथिलीं मण्डयन् भव्यकूटं चिता चिन्तये चेतसा चित्रकूटम्॥ २५ ॥
श्रीरामपद्मपदपुण्यपरागभागं योगीन्द्रसिद्धमुनिसेवितदिग्विभागम्।
कारुण्यमूर्तिमनघं हृतजीवरागं चेतश्चिरं तमिह चेतय चित्रकूटम्॥ २६ ॥
पूतात्मनां मतिमतां विहितव्रतानां सत्साधनैकमनसां भुवि पारिजातम्।
दत्ताखिलेप्सितफलं श्रुतिशैलकेतुं चेतश्चिरं तमिह चिन्तय चित्रकूटम्॥ २७ ॥
चिन्तामणिं विहितशैलतनुं तनिम्ना प्रादुष्कृतश्रुतिसुसम्भ्रितसारभूतम्।
पूतं नुतं गिरिवरैर्गुणितं गरिम्णा चेतश्चिरं तमिह चिन्तय चित्रकूटम्॥ २८ ॥
सैरध्वजीललितपाणिसरोजसेव्यं मन्दाकिनीविमलवारिविवर्धिताभम्।
श्रीकामदेश्वरसमर्पितसत्प्रतिष्ठं चेतश्चिरं तमिह चिन्तय चित्रकूटम्॥ २९ ॥

नवजलधरनीलं वेदविख्यातलीलं शिखरमहितसीतं पादपालीपरीतम् ।
गिरिवरकमनीयं वन्दनीयं सुराणां कलितविविधकूटं चिन्तये चित्रकूटम् ॥ ३० ॥
पयसि निहितभागं ज्ञानवैराग्ययागं परिलसदनुरागं रामपादाब्जरागम् ।
मणिमिव रमणीयं भास्वतं भावतश्च प्रथितविमलकूटं नौमि तं चित्रकूटम् ॥ ३१ ॥
सुरतरुवरवृन्दैर्भागधेयं यदीयं प्रणतिविनमितांसैर्गीयते बद्धनिष्ठैः।
जनकनृपसुताया लोचनैकाभिरामं शिखरनिहितरामं चित्रकूटं नतोऽस्मि॥ ३२ ॥
भवजलनिधिमीनं पापपङ्के निलीनं विषयकलिलमग्नं वासनाराशिलग्नम् ।
निरवधिनिरुपायं त्याजिताध्यात्मकायं पतितमभिकमेनं त्रायतां चित्रकूटः॥ ३३ ॥

विधातुर्वै सृष्टो परमरमणीयो मणिरिव
प्रचेतोजातस्य प्रथितरचनास्रोत इव यः।
निषेव्यः शैलानां मुनितिलकवन्द्याङ्घ्रिवनजः
सदारामारामो जयति रुचिरो राघवगिरिः॥ ३४ ॥

निधानं सिद्धीनां विमलमवदानं च तपसां
निदानं रोगाणां क्षपितभवभोगैकजनुषाम् ।
निपानं जीवानां मिहिरकरतप्तामिततृषां
निशानं लक्ष्याणां त्रिभुवि गिरिरेको विजयते॥ ३५ ॥

प्रतप्तानां तापैस्त्वमसि शरणं वै तनुभृतां
तथा जिज्ञासूनां त्वमसि विमलं ज्ञानभवनम् ।
पिपासूनां स्रोतः सरसमतिदिव्यं जलमयं
जगत्यां वै शैलस्त्वमसि गुणधन्यो हरिगिरे॥ ३६ ॥

अकामानां नृणां त्वमिव फलदः खण्डपरशु-
र्यथा विष्णुस्त्राता त्वमसि भवभीतेः पदजुषाम् ।
विधातेव स्रष्टा त्वमिह हरिभक्त्येकमनसां
त्रिदेवात्मा देवो जयसि नितरां राघवगिरे॥ ३७ ॥

निवासो धीराणां गुणगणविकासोऽसि सुधियां
प्रकाशो बुद्धीनां त्वमसि सुविलासो मतिमताम् ।
जनानां विश्रामो भवभयविरामः पदजुषां
सदा रामारामो निखिलगिरिमौले विजयसे॥ ३८ ॥

रघुपतेःपदपद्मविभूषितो निखिलयोगिसमाजसभाजितः।
सकलसाधककल्पतरुर्महान् विजयसे भुवि राघवपर्वत॥ ३९ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

रघुनन्दनपादपयोजरजःकलितं भरितं प्रभया विभया।
शुचिसाधकवाञ्छितसिद्धिकरं प्रणमामि रघूत्तमशैलवरम् ॥ ४० ॥
धरणीतनयाकरपङ्करुहप्रथितामरदुर्लभभाग्यविभम् ।
फणिनायकसेवितशृङ्गचयं प्रणमामि गिरिं च सुवर्णमयम् ॥ ४१ ॥

श्रीरामचन्द्रचरणाङ्कितदिव्यकूटं सौमित्रिसाधनधनार्चितनव्यकूटम् ।
सीताविलोचनसमञ्चितभव्यकूटं रे चित्त चिन्तय चिरन्तनचित्रकूटम् ॥ ४२ ॥
चिन्तामणिप्रकरमञ्जुलरत्नकूटं सीतापतिप्रसरपावनप्रत्नकूटम् ।
योगीन्द्रसाधकसुसाधनयत्नकूटं रे चित्त चिन्तय चिरन्तनचित्रकूटम् ॥ ४३ ॥
सीतानिवासवरवासविलासभूमिं वृन्दारकागणशरण्यमरण्ययुक्तम् ।
विन्ध्याटवीमुकुटमौलिमदभ्रकान्तिं रे चित्त चिन्तय चिदालयचित्रकूटम् ॥ ४४ ॥
तीर्थैः किमत्र बहुभिः कलितप्रयासैः कष्टैकसाध्यजनमानसरोगयुग्भिः।
आकर्ण्य वाक्यमिदमद्य विचारयुक्तं पान्थाः सदा व्रजत चिन्मयचित्रकूटम् ॥ ४५ ॥
अज्ञस्य पापकलिलेऽपि विषीदतो वै त्यक्तप्रसादनिवहस्य मलैकराशेः।
चिन्ताकुलस्य विधनस्य जडायुषो मे दीनस्य चाद्य शरणं भव चित्रकूट ॥ ४६ ॥

श्रीमन्मैथिलिपादपद्मरजसां राशीकृतं शाश्वतं
पापानां किल धूमकेतुविभवं माधुर्यधुर्यस्थितम् ।
श्रीमन्दाकिनिवारिवारितभयं कल्लोललोलद्विभं
पश्येयं सुमनोदृशा गिरिवरं श्रीचित्रकूटं मुहुः ॥ ४७ ॥
सीता यत्र विराजते भगवती सत्पर्णशालास्थिता
सिञ्चन्ती तुलसीतरूनहरहो मन्दाकिनीवारिभिः।
कीरान्मञ्जुलसारिकाश्च विधिवत्संशिक्षयन्ती मुहु-
र्धन्योऽसौ नयनाभिरामशिखरः श्रीचित्रकूटो गिरिः ॥ ४८ ॥
यत्रास्ते सुमनोज्ञपूतसलिला श्रीगुप्तगोदावरी
यं नित्यं समलङ्करोति विरजा मालेव मन्दाकिनी।
यस्योत्कर्षमतीव वर्धयति वै ह्यत्रिप्रिया शाश्वती
सोऽयं राजति शैलराजशिखरी श्रीचित्रकूटो भुवि ॥ ४९ ॥
यो नित्यं परिपाति पावनरुचा श्रीकामदोपत्यकां
यस्मिन् कोटिमुनीन्द्रयोगिनिवहाः प्रेम्णा तपस्यन्त्यहो।
यत्र क्रीडति चारुचम्पकनिभा सैरध्वजी शावकैः
कीराणां तमिमं गिरीन्द्रमनघं श्रीचित्रकूटं श्रये ॥ ५० ॥

मन्दाकिनीपयसि भावभरं निमज्ज्य भक्त्या समार्जिहत मत्तगजेन्द्रनाथम् ।
आदौ भवस्य यदथाम्बुजविष्टरोऽसावातिष्ठिपद्विमललिङ्गमभीप्सितार्थः॥ ५१ ॥
मध्येपयस्विनिपुरस्कृतदुग्धधारां व्यालोक्य लोलनयनश्चकितो बभूव।
वात्सल्यमण्डितपयोधरहारशोभां श्रीरेणुकामिव नदीं विनतो ननाम॥ ५२ ॥
चक्रे प्रदक्षिणमथो गिरिराजराजं श्रीकामदं पुलकितः स सहस्रकृत्वः।
रामस्तु दण्डवदनागसि दत्तदण्डपापानि मार्ष्टुमिव भग्नभयो भवस्य॥ ५३ ॥
यं धर्मपीठमिह पर्वतराजराजं श्रीचित्रकूटमथ कामदनामधेयम् ।
पूर्वत्र कल्प उषितानुजजानकीश्रीरामं स्मरन् समभवत्स कृतार्थरूपः॥ ५४ ॥

पतिदैवतिकां स चानसूयां परशुधरोऽर्चितवांश्च पूज्यभावात् ।
कुपितामिव तां स शङ्कमानः प्रियसुतशिष्यविनाशतोऽनुनेष्यन् ॥ ५५ ॥

आमन्त्र्याद्रिं रघुपतिपदाम्भोजपांशुप्रसादं
रामोऽद्राक्षीद्भुवनमहितां राजधानीं रघूणाम् ।
यस्यां त्यक्त्वा त्वचमिव तनुं भोगवान् कोऽपि जीवः
प्राप्तानन्दो लसति दिविजैर्दिव्यसाकेतधाम्नि॥ ५६ ॥
यस्यां सीता विबुधवनितावन्दिता वन्द्यभार्या
नित्यं धातुस्तनयतनयातीरकुञ्जेषु भर्त्रा।
दीव्यन्ती सा प्रणयमुदिता कोटिकोट्या सखीनां
रामा रामं रमयति रमा मञ्जुमाधुर्यधुर्या॥ ५७ ॥
राजा रामो जयति भगवान् जानकी यत्र राज्ञी
यस्यां लोकाः प्रणिहतमलाः सच्चिदानन्दरूपाः।
यस्याः प्रान्ते लसति सरयूः सर्वदा सोमतोया
सैषायोध्या विलसति भुवो मस्तकीभूय भूयः॥ ५८ ॥
नामं नामं नमितशिरसा दण्डवद्दण्डितारि-
र्भ्रामं भ्रामं विगतरजसा वन्यकुञ्जेषु धीरः।
ध्यायं ध्यायं शिशुरघुवरं कन्दनीलं सुशीलं
गायं गायं प्रभुगुणगणं भार्गवस्तत्र रेमे॥ ५९ ॥
दर्शं दर्शं दुरितदमनं दामिनिद्योति धाम
स्पर्शं स्पर्शं परमरमणं रेणुराशिं रमेष्टम् ।
भावं भावं भवभयहरं भावभाव्यं भविष्णुं
कामं कामं कमलकमनं राघवं शर्म लेभे॥ ६० ॥

भूयो पश्यन् मधुवनमसौ सूर्यकन्यातिधन्यं
स्निग्धारामं व्रजजनवृतं मञ्जुकूजन्मरालम् ।
यां वै प्राहुर्मधुरिपुपुरीं शार्ङ्गिणो जन्मभूमिं
सेयं पापं मथति मथुरा मन्मथारीष्टमान्या॥ ६१ ॥
स्नात्वा जप्त्वा मनसि यमुनाजीवनं चिन्तयित्वा
वृन्दारण्यं त्रिजगदरणं भार्गवो भक्तितोऽगात् ।
कृष्णः कूजन् मधुरमुरली यत्र रासे सखीनां
नित्यं राधाकुचकलशयोर्भाति पाटीरशिल्पी॥ ६२ ॥
गत्वा भूयो मुनिगणयुतं श्रीहरिद्वारमाद्यं
गङ्गाद्वारं त्रिपुरजयिना भग्नदक्षावलेपम् ।
मायापुर्यामथ कनखले जाह्नवीदिव्यतोये
मज्जन् मग्नं मनसि स मलं मज्जयामास मान्यः॥ ६३ ॥
काश्यां काशीगदितगरिमोद्दाममुक्तैकभूमौ
रामो रेमे शिशुशशिभृतश्शूललब्धास्पदायाम् ।
मङ्क्त्वा भक्त्याच्युतचरणजावारि वाराणसीशं
रामेत्येवं जपपरधियं सान्नपूर्णं ददर्श॥ ६४ ॥
यस्यामीशो मरणसमये प्राणिनां कर्णमूले
द्व्यर्णं रामेत्यघहरमहामन्त्रमाद्यं ददानः।
आचाण्डालं जयति भगवान्मोक्षयन् जीवलोकं
काशीवासी कथमु विभियाद्याम्यदण्डात्कदापि॥ ६५ ॥
काञ्चीं काञ्चीमिव वसुमतीयोषितस्तिग्मभानुं
गत्वा रामः किल वरदराड्विष्णुमीक्षाम्बभूव।
शेषे शेषे बकुलधवले शार्ङ्गिणं तं शयानं
नैशं नीलोत्पलमिव लसत्षड्पदं पार्वणेन्दौ॥ ६६ ॥
तस्या आराद्रतिपतिरिपोः पादपद्माङ्कभाजं
घण्टानादप्रतिहतभयां शैवकाञ्चीमपश्यत् ।
श्रीकावेरीसरिति विमलो रङ्गनाथं विलोक्य
प्राप्तानन्दो मनसि च बभौ भौमवैकुण्ठमाप्य॥ ६७ ॥

© Copyright 2015 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

गत्वापूर्वां पवनगमनो विन्ध्यशैले लसन्तीं
हृष्टो रामः श्रुतमिव भयाच्चाप्यवन्तीमवन्तीम् ।
क्षिप्रं क्षिप्रापयसि विरजाः प्राप्तभावोपचारः
साम्बं देवं हरमथ महाकालमानर्च धीरः॥ ६८ ॥
भूयो यात्वा सपदि ददृशे द्वारकां पश्चिमायां
सिन्धोस्तीरे कनकभवनां राजधानीं यदूनाम् ।
द्वारे द्वारे विलसति परं ब्रह्म कं यत्र नित्यं
दृष्ट्वा रेमे भृगुकुलमणिर्मोक्षदां तां मनोज्ञाम् ॥ ६९ ॥
तत्र स्नात्वा लवणसलिले गोमतीसिन्धुमिश्रे
लुञ्चन् दर्भान् परमकुशलस्तान् कुशस्थल्युपेतान् ।
प्रापं प्रापं पयसि रुचिरं गोमतीचक्रकं त-
द्रामः प्रीतः परमकठिनं कालचक्रं व्यपोहत् ॥ ७० ॥
गत्वा प्रभासं तममन्दविक्रमः श्रीसोमनाथं श्रितसोमशेखरम् ।
सम्पूजयामास वशी वशानुगं गौरीसमेतं धृतसर्वगौरवम् ॥ ७१ ॥
यत्पादपाथोजपरागसेवया सोमो दुरन्तादथ दक्षशापतः।
मुक्तः क्षयात्क्षीणकलोऽपि पुष्कलो ज्योतिश्च सोमेश्वरलिङ्गमादिमम् ॥ ७२ ॥
श्रीशैलमासाद्य स मल्लिकार्जुनं रामोऽर्चयन्नन्दनमल्लिकादिभिः।
स्तुत्यानुरक्त्या वरिवस्ययार्जवप्रोद्दामवाचा समतूतुषद्धरम् ॥ ७३ ॥
यज्ज्योतिषो लिङ्गमथो द्वितीयकं पौराणिका आदरतः समामनन् ।
पुत्त्रं दिदृक्षुर्गिरिजावरः सदा यत्राश्रितः क्रौञ्चभिदं महेश्वरः॥ ७४ ॥
भूयो महाकालमुपास्त धीधनः प्राप्योज्जयन्यां जनतापमोचनम् ।
क्षिप्रापयःक्षालितपादपङ्कजं दोषाकरास्यं स निरस्तदूषणम् ॥ ७५ ॥
यत्रोषितानां भगवानुमावरो धत्ते महाकालकरालभीतितः।
रक्षन् प्रतीक्ष्यार्पितसर्वसाधनो निष्किञ्चनानामिव पारिजातकः॥ ७६ ॥
ओङ्कारमासाद्य मुदावनीतलं रेवाजलाप्लावितसर्वविप्लवम् ।
प्रार्चत्स भक्त्या परमेश्वरं प्रभुं राजोपचारैर्द्विजराजसत्तमः॥ ७७ ॥
विन्ध्याचलं स्मास्थितवान् स भक्तितः सम्प्रीणितोऽद्धा गुरुगौरवादपि।
तस्याद्रिराजस्य हरः प्रसेदिवान् ज्योतिस्स्फुलिङ्गं व्यदधाच्चतुर्थकम् ॥ ७८ ॥
गत्वा परघ्नः परलीं परन्तपः श्रीवैद्यनाथं किल लिङ्गमद्भुतम् ।
दृष्ट्वा प्रसन्नः समपूपुजन्मुदा बिभ्रन्मनो भूतपभक्तिनिर्भरम् ॥ ७९ ॥

कैलासमुत्तोलयतो दुराग्रहाद्दोर्भ्यां स्ववीर्याद्वहतः कृतागसः।
यो रावणस्य स्खलितः स्वहस्ततः अत्र स्थितः पुण्यमिवाल्पमेधसः॥ ८० ॥
गत्वाथ भूयः किल डाकिनीं जवी स्वं डाकिनीभ्यो भगवान् रिरक्षिषुः।
तं पूजयामास च भीमशङ्करं षष्ठञ्च लिङ्गं धृतभक्तिरादरात्॥ ८१ ॥
वाराणसीमेत्य पुनः स भार्गवो वीरव्रतो वर्धितशत्रुसङ्कटः।
विश्वेशलिङ्गं समपूजयन्मुहुः कोट्या सहस्रेण च बिल्वपत्त्रकैः॥ ८२ ॥
यां विश्वनाथः प्रलयेऽपि काशिकां बिभ्रत्त्रिशूले दयितामिवादरात्।
प्रीत्या ररक्षाथ सुरेन्द्रवन्दितः सानन्दमानन्दवने कृतालयः॥ ८३ ॥
गोदावरीतीरमुपेत्य भार्गवः स त्र्यम्बकं स्नेहजलाप्लुताम्बकः।
सम्पूज्य भक्त्या प्रतुतोष मानसे नष्टव्यथो रङ्क इवाप्य काञ्चनम्॥ ८४ ॥
सम्भावितो गौतमभक्तिभावितो गोदावरीं स्वीयशटाकलापतः।
प्रादुश्चकारामलनीरमण्डितां लिङ्गं शिवश्चामरवृन्दवन्दितम्॥ ८५ ॥
केदारनाथं हिमशैलमूर्धनि प्रार्चत्प्रसन्नो भृगुवंशवर्धनः।
नेत्राम्बुभिश्चापि तुषारशीतलैः सङ्क्षालयामास वदान्यशेखरम्॥ ८६ ॥
यश्चादिदेवः श्रितवत्सलो भवः कारुण्यकल्लोलविलोलमानसः।
बिभ्रद्वपुर्माहिषमादिपूरुषो भीमेन भीमो ददृशे हिमालये॥ ८७ ॥
पश्चात्समासाद्य स दारुकावनं नागेश्वरं पूजयति स्म भक्तितः।
दूरीचिकीर्षुः षडसौ दुरत्ययान्नागानिवासादितभूरिवैक्लवः॥ ८८ ॥
यं सेवितुं सादरलोकपालका देवेन्द्रमुख्याः स्पृहयन्ति नित्यशः।
आकाशगङ्गाशिशिराम्बुशीकरैः सङ्क्षालयिष्यन्त इवाङ्घ्रिपङ्कजम्॥ ८९ ॥
भूयः समासाद्य स दक्षिणोदधिं रामेश्वरं पूजयति स्म पूजितः।
सन्नारिकेलाम्बुविशुद्धधारया रुद्राभिषेकं विदधे विधानवित्॥ ९० ॥
यं पूर्वकल्पे रघुवंशवर्धनो रामेश्वरं स्थापयति स्म सादरम्।
लिङ्गं विधायाथ च रेणुकामयं भूमौ च विश्वासमिवात्मनामनि॥ ९१ ॥
अन्ते स गत्वा मुदितश्शिवालयं घ्रुश्मेश्वरं वैदिकमन्त्रवत्प्रभुः।
प्रीत्याभ्यसिञ्चज्जमदग्निनन्दनो नम्रः प्रसूनैः किल नन्दनोद्भवैः॥ ९२ ॥
यो ब्राह्मणीनिर्मलभक्तियन्त्रतो घ्रुश्मापुरो दर्शितलिङ्गविग्रहः।
दिव्यं यशः स्वं प्रकटीचकार ह घुश्मेश्वरख्यातिमगात्सनातनीम्॥ ९३ ॥
एवं विभुर्द्वादशलिङ्गविग्रहं सज्ज्योतिषो ज्योतिषबद्धनिष्ठया।
सम्पूज्य भक्त्या भृगुवंशभूषणः स द्वादशादित्य इवाबभौ दिने॥ ९४ ॥

एवं विधान्येव सुतीर्थकान्यलं भ्राम्यन् भ्रमभ्रामितपापतापहा।
भूयश्चचारातिमनुष्यचेष्टितः संशिक्षयिष्यन् पितृतोषणं व्रतम् ॥ ९५ ॥
पश्चाद्गतस्तीर्थगुरुं स पुष्करं पुंसः पुराणस्य कलांशविग्रहः।
लोकं पुनानः पदपद्मरेणुभी रेमेंऽशुमालीव स रेणुकासुतः॥ ९६ ॥
भूयः प्रयागं स तु तीर्थनायकं गत्वा त्रिवेण्यां परिमज्ज्य भार्गवः।
स्वं पापराशिं क्षपयाम्बभूव ह प्रद्योतितो भानुरिवाभ्रसङ्क्षये॥ ९७ ॥
स ब्रह्मचर्यव्रतमेव नैष्ठिकं बिभ्रत्समुत्खातसपत्नकण्टकः।
सत्तीर्थयात्राव्यपदेशतो विभुस्तीर्थीचकाराखिलमेव भारतम् ॥ ९८ ॥
इति पितृपरितोषं संविधित्सुर्महात्मा पदजलजरजोभिर्जीवलोकं पुनानः।
निजचरितसितिम्ना श्वेतयिष्यंस्त्रिलोकीं विबुधविरुदवन्दी वन्दितो रैणुकेयः॥ ९९ ॥
द्विजकुलकुमुदेशः शस्त्रविद्याविधिज्ञो ग्लपितसकलपापो भग्नतापस्तरस्वी।
घटजसदृशतेजा भूसुरध्रुक्पयोधेर्जगति जयति रामः सर्वदा जामदग्न्यः॥ १०० ॥
इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गः श्रियै स्तात्कविरामभद्राचार्यप्रणीते किल सप्तमो नः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-
स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये तीर्थाटनं नाम सप्तमः सर्गः।

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

अष्टमः सर्गः

तीर्थयात्रां गते रामे विरामे ब्रह्मविद्विषाम् ।
त्रिलोक्याश्चाभिरामे च पद्मिन्या इव भास्वति॥ १ ॥
कार्तवीर्ये महावीर्ये नीते वीरगतिं रणे।
चञ्चत्कुठारयानेन रामेणाक्लिष्टकर्मणा॥ २ ॥
कार्तवीर्यात्मजाः सर्वे भृगूणां कोष्णशोणितैः।
निर्वापाञ्जलिदानेन निश्चिक्युस्तोषणं पितुः॥ ३ ॥
सम्भूयार्जुनयः सर्वे प्रभुजाः प्रतिजज्ञिरे।
जामदग्न्यं चतुर्थं वै निहन्तुं कूटसंयुगे॥ ४ ॥
महत्या चतुरङ्गिण्या सेनया बालिशेनया।
माहिष्मत्या विनिर्जग्मुराराद‍ागतमृत्यवः॥ ५ ॥
पदातिस्यन्दनाश्वानां कुञ्जराणाञ्च धूलिभिः।
छन्नज्ज्योतिर्दिवाप्यर्कः सायन्तन इवाभवत् ॥ ६ ॥
अथापशकुनान्येषामुत्पेतुर्ब्रह्मघातिनाम् ।
हैहयव्यसनं प्राप्तं सूचयन्तीव दारुणम् ॥ ७ ॥
गृध्रा अगृध्यंस्तन्मांसमुपर्युपरि तानथ।
कालदूता उलूकाश्च करटाश्चुकुवुः कटुम् ॥ ८ ॥
उल्कापातो दिवाप्यासीत्पस्पन्दे वामलोचनम् ।
शस्त्राणि पेतुर्हस्तेभ्योऽनुत्साहो योद्धॄणामथ॥ ९ ॥
नाजीगणंस्ते राजन्याः कालपाशवशंवदाः।
अविवेकान्धचक्षुष्का मुमुर्षव इवौषधम् ॥ १० ॥
अथापतन् पातयन्तो वृक्षान् मुन्याश्रमं तदा।
जामदग्न्येन रहितं हरिणेव मृगाकरम् ॥ ११ ॥
लुनीहि काननं वृक्षान् वृश्च शीघ्रं मुनीन् जहि।
हर कन्या वटूंश्छिन्धि वदन्तश्चेत्थमाययुः॥ १२ ॥
पलायन्ते स्म तान् वीक्ष्य तापसाः कूटयोधिनः।
श्येनान्निरीक्ष्य चायातान् भीता इव विहङ्गमाः॥ १३ ॥
तानापतन्त आलक्ष्य शस्त्रपाणीन्नराधमान् ।
मृगीव त्रस्तनयना रेणुका रेणुरूषिता॥ १४ ॥

जमदग्निः समाधिस्थो ध्यानस्तिमितलोचनः।
मीलन्मीन इवाम्बोधिस्तस्थौ शैल इवाचलः॥ १५ ॥
तं हन्तुकामानाज्ञाय वारयामास तापसी।
तस्थौ करिणमावृत्य करेणुरिव रेणुका॥ १६ ॥
विललापातिकरुणं कुररीव सुमध्यमा।
हा रामेति समाक्रोश्य पत्यौ संवीक्ष्य सङ्कटम् ॥ १७ ॥
श्रृणुध्वं क्षत्त्रियाः सर्वे निर्बन्धस्त्यज्यतामयम् ।
दयध्वं मम दीनायाः कान्तं मा हत मा हत॥ १८ ॥
निर्दोषोऽयं सुशीलश्च ब्राह्मणो ब्रह्मवित्तमः।
तं हन्तुमिव चायाता गवाशा गामनागसम् ॥ १९ ॥
प्रतीक्ष्यन्तां क्षणाः केचिद्युयुत्सानलमेव वः।
शमयिष्यति चागत्य राममेघः शराम्बुभिः॥ २० ॥
इत्येवं विलपन्तीं तां विनिर्भर्त्स्य विनिर्दयाः।
क्षत्त्रियापसदाः खड्गैर्जमदग्नेः शिरोऽहरन् ॥ २१ ॥
हाहाकारो महानासीत्स्वाहाकारविवर्जितः।
राजन्यघस्मरैः क्रूरैर्निहिते ब्रह्मवादिनि॥ २२ ॥
महर्षेः शिर आदाय निर्मथ्याश्रमसम्पदः।
विडाला इव ते जग्मुर्हत्वा रात्रौ वयोऽर्भकान् ॥ २३ ॥
कबन्धं भग्नसम्बन्धं गृहीत्वा रेणुका सती।
पपात धरणौ झञ्झोद्धूतेव कल्पवल्लिका॥ २४ ॥
एतस्मिन्नन्तरे तत्र भार्गवोऽपि समागमत् ।
उत्पपाताशुभं घोरं पितुः कदनकारणम् ॥ २५ ॥
वामदेवविधेयस्य वामं लोचनमस्फुरत् ।
वामं प्रदक्षिणं चक्रे मृगमाला सभीतवत् ॥ २६ ॥
नाधीयते स्म बटवो बाष्पोपहतचेतनाः।
स्वाध्यायमपि शोकार्ता न पठन्ति स्म वेपिताः॥ २७ ॥
नाध्यापयन्ति मुनयो न रटन्ति स्म सारिकाः।
कीरा नैव स्म कूजन्ति न गायन्ति स्म कन्यकाः॥ २८ ॥
नाग्निहोत्रवषड्कारौ स्वाहाकारविवर्जितम् ।
दावाग्निनेव सन्दग्धं वनं विषमतां गतम् ॥ २९ ॥

कबन्धं गतनिर्बन्धं पश्यतः पतितं पितुः।
रामस्यापि महाधैर्यशिखरी व्यचलत्क्षणम् ॥ ३० ॥
पप्रच्छ मातरं वीरो रोषसंरक्तलोचनः।
क्रोधकारुण्यसम्पन्नः सन्दष्टदशनच्छदः ॥ ३१ ॥
केन नीचेन मातर्मे तातः स्वर्गमितोऽधुना।
कः क्रीडति कृतान्तेन मुमुर्षुः प्रलयाग्निना ॥ ३२ ॥
मत्कुठारः कठोरोऽयं कस्य पास्यति शोणितम् ।
गृध्रेभ्यो ह्यर्पयिष्यन्ति मांसं कस्य ममाशुगाः ॥ ३३ ॥
एवमुक्ता महाभागा रेणुका पतिदेवता।
पुत्त्रमावेदयामास वृत्तान्तं वज्रदारुणम् ॥ ३४ ॥
कार्तवीर्यावमेहैस्ते पिता वै पितृवत्सल।
अग्न्यागारसमासीनः पशुमारममार्यत ॥ ३५ ॥
अभवं विधवा वीर माधवे त्वयि तिष्ठति।
स्थलीव कर्दमोपेता पारिजातालवालिका ॥ ३६ ॥
इत्युक्त्वा करुणं माता पतित्वा भूमिमण्डले।
एकविंशतिकृत्वः सा स्वोरःस्थलमताडयत् ॥ ३७ ॥
आजानुलम्बिबाहुभ्यां उत्थाप्य जननीं सुतः।
नेत्रे प्रमृज्य तां प्राह गिरा घनगभीरया ॥ ३८ ॥
मा रोदीरम्ब सत्यं ते प्रतिजाने प्रतीयताम् ।
निश्छत्त्रां मेदिनीं सर्वां करिष्ये सायकैरहम् ॥ ३९ ॥
त्रिसप्तकृत्वो हृदयं यत्त्वया ताडितं शुभे।
तत्सङ्ख्यैव निश्छत्त्रां करिष्यामि महीमिमाम् ॥ ४० ॥
त्वं सदा सधवा साध्वी सौभाग्यसुखसंयुता।
विधवास्तु भविष्यन्ति अद्य त्वद्रिपुयोषितः ॥ ४१ ॥
मा रोदीरम्ब भद्रन्ते क्षणं किञ्चित्प्रतीक्ष्यताम् ।
त्वन्नाथघ्नानहं साध्वि हनिष्यामि शिताशुगैः ॥ ४२ ॥
अहं हैहयपुत्त्राणां पौत्त्राणां रुधिरामिषैः।
क्षिप्रं श्राद्धं विधातास्मि कार्तवीर्यस्य वार्षिकम् ॥ ४३ ॥
यावन्मदागमं मात्रा रक्षणीयः पिता त्वया।
तेजसा स्वेन दिव्येन सावित्र्या सत्यवानिव ॥ ४४ ॥

तैलद्रोण्यां विनिक्षिप्य पितुर्मृतकलेवरम् ।
हस्ते कुठारमादाय कृतान्त इव कोपितः ॥ ४५ ॥
उपवीती धनुष्पाणिर्महावक्षाः प्रतापवान् ।
हन्तुं जगाम राजन्यान् पितृहन्तृन् गतायुषः ॥ ४६ ॥
चतुरङ्गबलोद्दारुकोपसर्पिष्षमेधसः ।
क्षत्त्रबन्धून् समादग्धुं प्राज्वलद्भार्गवानलः ॥ ४७ ॥
तीक्ष्णबाणविषाणाग्रो दानदानी निरङ्कुशः ।
राजपिपीलिकान्मृद्नन् रामहस्ती व्यजृम्भत ॥ ४८ ॥
पञ्चाननकृपादृष्टिप्राप्तपञ्चाननो बली ।
राजकुम्भीश्वरान् हन्तुं प्रोत्सहे रामकेशरी ॥ ४९ ॥
दृप्तराजबलाम्बोधिं दिधक्षंस्तरसोऽर्जितः ।
क्रोधस्फुलिङ्गमालाढ्यो ववृधे रामवाडवः ॥ ५० ॥
महाभुजोर्मिहुङ्कारझङ्कारो भार्गवाभिधः ।
वीरवारिः प्रववृधे पर्वणीव पयोनिधिः ॥ ५१ ॥
निश्छत्त्रो निस्तकवचो निष्पदत्राण आत्मवान् ।
एकाकी सोपवीतोऽयं जगामारिजिघांसया ॥ ५२ ॥
रुरोध नगरीं नागैः श्वसद्भिरिव सायकैः ।
क्षत्त्रियापसदान् हन्तुं कृतान्त इव दुर्धरः ॥ ५३ ॥
धनुष्टङ्कारयामास वज्रनिष्पेषनिष्ठुरम् ।
आजुहाव रणे वीरान् ब्रह्मघ्नान् क्षपितायुषः ॥ ५४ ॥
अथापतन् सरोषास्ते दंशिताश्चण्डधन्विनः ।
मन्देहा इव मन्देहाः प्रत्यूषे बालभास्करम् ॥ ५५ ॥
न विव्यथे मनाग्रामो वीक्ष्य वीरानुपागतान् ।
कुञ्जरान्दानदृप्तांस्तान् समीक्ष्य मृगराडिव ॥ ५६ ॥
अथारभ्यत युद्धं तत्तुमुलं लोमहर्षणम् ।
दैवासुरमिवात्युग्रं रामेणार्जुनिभिः समम् ॥ ५७ ॥
चिक्षिपुः क्रोधताम्राक्षा दिव्यशस्त्राण्यनेकशः ।
शक्तिशूलकृपाणेषुभुशुण्डीपरिघान्यथ ॥ ५८ ॥
तानि चिच्छेद रामोऽपि कौतुकेन शितैः शरैः ।
सतर्क इव पुण्याढ्यो दुर्जनानां मनोरथान् ॥ ५९ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

क्वचिद्रथं समाभञ्जन् क्वचित्सूतं निपातयन् ।
क्वचिदश्वान् विनिर्निघ्नन् क्वचिद्धिंसंस्तु दन्तिनः ॥ ६० ॥
रथिनाञ्च पदातीनां द्रुतं हस्तिमतामथ।
छिन्दच्छिरांसि युगपत्सैको बहुरिवाभवत् ॥ ६१ ॥
यावद्धन्वी धनुस्सज्यं चिकीर्षति च तावता।
रामेण तीक्ष्णभल्लेन छिन्नमेव विलोक्यते ॥ ६२ ॥
विकर्षन्तं विमृशयन्तं सन्दधानं शिलीमुखम् ।
नापश्यत्कोऽपि चात्मानं घ्नन्तमेव व्यलोकयत् ॥ ६३ ॥
वीराणां भग्नशिरसां रामशस्त्रहतैनसाम् ।
प्रगच्छतां च कोटीनां स्वर्गं स्वल्पमिवाभवत् ॥ ६४ ॥
स्वर्गसोपानरूपेण सैकैकेन महेषुणा।
कोटिकोटीर्निनीषुर्वै सम्मर्दमिव चान्वभूत् ॥ ६५ ॥
क्वचित्प्रभज्य पत्त्राणि जघान रथिनः क्वचित् ।
क्वचिच्छिरांसि चिच्छेद क्वचिच्चापं चकर्त सः ॥ ६६ ॥
धावन्तं कञ्च विव्याध करं कस्यचिदाच्छिनत् ।
कस्यचिन्नेत्रयुगलं व्रणयामास सायकैः ॥ ६७ ॥
कृतान्त इव चावार्यः कालानल इवोद्धतः।
सांवर्तक इवामोघः क्षपयामास शात्रवान् ॥ ६८ ॥
एवं मुहूर्तमात्रेण रामेणाक्लिष्टकारिणा।
शात्रवं तद्बलं भग्नं भास्करेण यथा तमः ॥ ६९ ॥
भूयः परशुमादाय कार्तवीर्यसुतानसौ।
जघानाथ दिगीशेभ्यो वीरो बलिमिवाहरन् ॥ ७० ॥
कामधेनुं पितुश्चापि शिरः परमभास्वरम् ।
आनीय रेणुकापादपङ्कजं शुभमस्पृशत् ॥ ७१ ॥
कबन्धेन च सन्धाय जमदग्निशिरः प्रभुः।
इषदैश्वर्यमाहात्म्याज्जीवयामास लीलया ॥ ७२ ॥
लब्धसञ्ज्ञः स उत्थाय मुनिः सुप्त इवोत्थितः।
रामानुभावमाकर्ण्य साश्चर्यस्तमुदैक्षत ॥ ७३ ॥
रेणुकापि महाभागा पतिं प्राप्य शुचिस्मिता।
पुत्त्रं स्वमङ्कमारोप्य नेत्रवारिभिरासिचत् ॥ ७४ ॥

© Copyright ... Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

पयोदाभ्याञ्च सुस्राव पयः प्रेमपरिप्लुतम् ।
पाययामास तद्रामं दुग्धं मातृधनं स्मृतम् ॥ ७५ ॥
रामोऽपि धन्विनां श्रेष्ठः पितरौ प्रणनाम तौ।
सर्वमावेदयाञ्चक्रे माहिष्मत्यां यदप्यभूत् ॥ ७६ ॥
उत्सवश्च महानासीत्तत्रत्यानां वनौकसाम् ।
आनन्दस्यातिरेकेण तन्नन्दनमिवाभवत् ॥ ७७ ॥
यदा यदापि सस्मार भार्गवो व्यसनं पितुः।
तदा तदैव तच्चित्ते क्रोधवह्निर्व्यदीप्यत॥ ७८ ॥
तदैवोत्थाय मेधावी गच्छति स्माविचारयन् ।
राजन्यांश्च समाक्रम्य पशुमारममीमरत् ॥ ७९ ॥
राघवान् यादवांश्चैव ब्रह्मण्यान् क्षत्त्रियर्षभान् ।
नावधीद्भगवांस्तत्र स्वावतारं विभावयन् ॥ ८० ॥
अन्यान् क्षत्त्रियदायादान् ब्रह्मद्रोहपरायणान् ।
सर्वान् जघान भगवान् भूभारमवतारयन् ॥ ८१ ॥
भानुसाहस्रभूपानां चक्रे पञ्चसरोवरम् ।
कुरुक्षेत्रे स रुधिरैः पित्रे दास्यन्निवाञ्जलिम् ॥ ८२ ॥
एकविंशतिकृत्वो हि रामः प्रहरतां वरः।
निश्छत्त्रामकरोद्भूमिं क्रोधो वै दारुणः सताम् ॥ ८३ ॥
वारं वारं द्विजेभ्योऽदान्महनीयो महीमिमाम् ।
ईजे बहुविधैर्यज्ञैर्यज्ञो विष्णुः स्वयं श्रुतः॥ ८४ ॥
एकविंशे महायुद्धे क्षत्त्रियाणां क्षये कृते।
कश्यपो भगवांस्तत्र प्रजासर्गमचिन्तयत् ॥ ८५ ॥
जग्राह दानं मारीचो लोकानां हितकाम्यया।
परोपकारसारा हि सन्तश्चारित्र्यवत्सलाः॥ ८६ ॥
आहैनं भार्गवं धीरो रोषकाषायलोचनम् ।
अलं रामाधिकं क्रुद्धा क्रोधः पापस्य कारणम् ॥ ८७ ॥
न हन्तव्यास्त्वया तात अधुना क्षत्त्रियर्षभाः।
कार्तवीर्ये हते वंशे रुद्धे बीजमिवोसरे॥ ८८ ॥
न वस्तव्यं त्वया नक्तं सम्प्रत्येषा मही मम।
महेन्द्रं गच्छ कल्याण महेन्द्रसमवीर्यवान् ॥ ८९ ॥

© Copyright 2017 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

पिता ते जीवितो भद्र कृतः सप्तर्षिमण्डले।
द्वितीयोऽप्यद्वितीयास्ते गाथा नॄन् गापयिष्यति॥ ९० ॥
इत्युक्त्वा कश्यपो विप्रं गतो यादृच्छिको मुनिः।
आपृच्छ्य पितरौ रामो महेन्द्रं शैलमागमत् ॥ ९१ ॥

सुरेन्द्रयोगीन्द्रमुनीन्द्रवन्दितो द्विजार्णवेन्दुर्भृगुवंशवर्धनः।
चकार लोकातिशयं गुणातिगश्चरित्रमीड्यं पितृभक्तमौलिपः॥ ९२ ॥

एवं विधाय कदनं च कदात्मकानां निःक्षत्त्रियां कुमकरोत्स त्रिसप्तकृत्वः।
यज्ञं विधाय प्रणिदाय च कश्यपाय भूमिं महेन्द्रशिखरे न्यवसत्प्रशान्तः॥ ९३ ॥
पञ्चोदधीनिव विधाय च पञ्च कुण्डान्येतानि भूपरुधिरेण च पूरयित्वा।
दीर्घायुषं स्वपितरं परिजीव्य वीरो योगीन्द्रगीतचरितो विचरत्यभिज्ञः॥ ९४ ॥

बीभत्सस्य च रौद्रवीररसयोः कारुण्यहास्यात्मनो
रामेणात्र भयानकाद्भुतजुषोः सप्तार्णवाः कल्पिताः।
एकैकत्र रसाम्बुधौ परशुधृक् त्रिस्त्रिर्भटान्मज्जयन्
निश्छत्त्रामकरोन्महीं भृगुपतिः सप्तत्रिरुच्चै रुषा॥ ९५ ॥

निहत्य राजन्यगणान् समेधितान् द्विजद्रुहो भार्गववंशवर्धनः।
महेन्द्रशैले सुरसिद्धसेविते समुद्रवेलामनुशान्तिराप्यत॥ ९६ ॥
ततः प्रभृत्येव निरस्तविग्रहो गुणग्रहः शाश्वतधर्मसङ्ग्रहः।
कदापि नासावतिलङ्घितुं मुनेर्निदेशमैच्छन्निशि नेव सात्वतः॥ ९७ ॥

निर्मथ्यासुरनृपतीन् रणाङ्गणेऽसौ
निश्छत्त्रां भुवमकरोत्त्रिसप्तकृत्वः।
दत्त्वा तां रविगुरवे प्रशान्तरोषो
रामोऽभूत्कृतनिलयो महेन्द्रशैले॥ ९८ ॥

पितुर्वाक्यं रक्षन् स्वहतजननीजीवितकरः
स कुर्वन्निश्छत्त्रां चरितमथ सप्तत्रिरवनिम् ।
सुयज्वा पुण्यौघैर्मृतमपि समाजीव्य पितरं
वितन्वन् वैचित्र्यं जयति कुशलः कोऽपि कृतिमान् ॥ ९९ ॥

उदस्यन्नौदास्यं दुरितमथ दास्यं क्षितिभुजां
निरस्यन्नैराश्यं सुजनमुखलास्यं विलसयन् ।
समस्यन्दुष्टास्यं प्रणतजनतास्यं विकसयन्
निजारामो रामो विलसति महेन्द्रे शिखरिणि॥ १०० ॥

© Copyright Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गोऽष्टमः स्तात्कविरामभद्राचार्यप्रणीते सततं श्रियै नः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये न्यस्तदण्डं नामाष्टमः सर्गः।

॥ श्रीभार्गवराघवीयम् ॥
© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

नवमः सर्गः

अथ विप्रसपत्ननरेन्द्रतनूस्रुतशोणितबाणतडागकरः ।
विबभौ भृगुरामरविस्तरुणस्ततततुत्तमतिग्मतुषारहरः ॥ १ ॥
खरधारपरश्वधसागरभूरणसागरमग्ननृपप्लवकः ।
न कदाप्यमृशत्करुणातरुणीं व्रतभङ्गभियेव ततारिकुले ॥ २ ॥
अभिषिच्य पितृघ्ननृपापसदव्रणतो द्रुतरक्तपयोभिरलम् ।
स्वमथो क्रतुभिर्गतभीर्बहुभिर्भगवान् समयष्ट विसृष्टमदः ॥ ३ ॥
स समर्प्य मरीचिसुताय महीं महितोऽमहितो ममहामहिमा ।
विरराज विराडिव राजवधप्रशमोरुरुजा निजलीनजगत् ॥ ४ ॥
हतभानुसहस्रनृपेन्द्रवपुस्स्रुतशोणितनिर्मितबाणसराः ।
तदपः किल नाकसदां यजने सममन्यत पूर्वजतोषकरीः ॥ ५ ॥
हुतवीर्यविभावसुविप्ररिपुर्विबुधार्चितपङ्कजपादयुगः ।
स सरस्सु कृतानुसवाभिषवः सममन्यत पूर्णततापचितिम् ॥ ६ ॥
परितर्प्य तदद्भिरसौ स्वपितॄन् पितरं परिजीव्य पराभिहतम् ।
प्रविधाय मुनिष्वनुमातुलकं कमितः कमितः शमितारिरुजाम् ॥ ७ ॥
इति पुण्यपयोजपरागरसै रसिताखिलविद्वदलिप्रकरः ।
विबभार रुचं रुचिराननभाजितकोटिविधुर्विधुशेखरकः ॥ ८ ॥
स कदाचिदुदग्रतपास्तरुणस्तपसा जिततिग्मतपस्तपनः ।
तपआतपतप्तकरीव सरो हरशैलमुपास्त निरस्तपरः ॥ ९ ॥
दृढभक्तिसमाधिनिरुद्धमनोनयनो नयनोदितविश्वसृजम् ।
स ददर्श विवेकदृशं त्रिदृशं दृशिदृक्सदृशं गिरिशं सवृषम् ॥ १० ॥
घनसारसुधारतुषारतनुं रविचन्द्रहुताशदृशं सुमनुम् ।
बुधवीथिविराजितपिङ्गजटं प्रकटं विकटं श्रितसर्पकटम् ॥ ११ ॥
वदनद्युतिनिन्दितचन्द्रमसं स्वमहोहतपादनमत्तमसम् ।
श्रितरामसुनामवृहत्तपसं पुलकावलिलाभलसद्वपुषम् ॥ १२ ॥
भवशूलविमोचनशूलकरं शरचापडमर्वयदण्डधरम् ।
भुजगेन्द्रविभूषणमार्तिहरं जितदूषणदूषणवैरिवरम् ॥ १३ ॥
करुणावरुणालयमात्तविषं नुतभूसुरराजतुरीयविशम् ।
भवभूतिविभावितसर्वदिशं रघुवीरपदाब्जलसन्निमिषम् ॥ १४ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

निटिलाक्षविदाहितविश्वरुजं भववारिधिमन्दरपङ्क्तिभुजम् ।
वरदं विशदं विमलं विरजं गिरजामुखचन्द्रचकोरमजम् ॥ १५ ॥
तमथ प्रथमप्रमितेन दृशा वशितुं द्विजवंशकृशानुकृषा।
शिवमीहितमीहितवीर्यवृषा वृषकेतुपदाब्जपरागतृषा ॥ १६ ॥
भवभारहरेण हरेण रुषा भवलब्धकठोरकुठारजुषा।
क्षपितं हि मया कुपवीर्यमुषा कुनृपालकुलं द्विजवंशपुषा ॥ १७ ॥
त्रिजगच्छ्रुतिशष्कुलिकानलिनीकरिशावरवे भवभीतिभवे।
स्मृतिवृक्णकुभृद्गृहगर्भशिशौ सुमनो रमते परुषे परशौ ॥ १८ ॥
मुनिभिर्गुणितत्रिरसक्षितिपक्षतजार्णवमज्जनलब्धरुचिम् ।
तुलयेयमलं धनुषा नु कथं शकलत्परशोः परशुं वितथम् ॥ १९ ॥
कृतमज्जननीजनकापचितिं कृतिनं नृपनाशकठोरगतिम् ।
तमहं मृडपादपयोरुहयोर्मृडयेयमुदात्तगुणा हि बुधाः ॥ २० ॥
चलचन्द्ररुचे शिशुचन्द्ररुचिं व्रज भो परशो शकलत्परशुम् ।
दयितोऽसि च मे स ममापि गुरुस्त्वमसत्पुरहा स हतत्रिपुरः ॥ २१ ॥
गिरिराजसुताकुचकुङ्कुमभारुणितारुणसूतभवोपमितम् ।
गिरिशाङ्घ्रियुगं नुतसूनुयुगं स्पृशमुक्तकठोरगुणोऽनुयुगम् ॥ २२ ॥
न तुदेः खरधार कुठार कुभृत्क्षतजस्वदनोद्धत शर्वपदम् ।
गिरिजाकरचारुसरोजसखं प्रणमद्विजनाकिसखं सुनखम् ॥ २३ ॥
अवलोक्य भवन्तमुदारगणं कृतकार्यमनार्यवधव्यसनम् ।
भगवान्नयनैर्दशपञ्चमितैः सुखयिष्यति हृद्यगुणा हि बुधाः ॥ २४ ॥
त्वमथो भवपादपयोरुहयोर्भ्रमरीभवभावितभव्यबलः।
परशो परुषत्वमपास्य मुहुर्लघुता हि गुरौ गुरुताजननी ॥ २५ ॥
इति सानुनयं प्रियशस्त्रमयं निगदन्निगदन् गदिनोंऽशवरः।
परुषं परितो निजदृष्टिमयीर्विसृजन् स्रज उत्क उमेशपदे ॥ २६ ॥
नरकिन्नरचारणसिद्धगणैः परिगीतनृपाधमजैत्रयशाः।
पथि पुष्पचयैर्नितरां निचितः प्रश्रितः स ययौ गिरिजेशगिरिम् ॥ २७ ॥
मुनिभिर्मृदुमानसकञ्जकरैः क्रियमाणमहेशमहासुमहम् ।
अलकाललनालकमल्लिकया विहिताद्रिसुताचरणापचितिम् ॥ २८ ॥
सह शारदनारदतुम्बुरुणा स्वरमण्डलमञ्जुलमूर्छनया।
रणितं क्वणितं क्वचिदार्द्रधिया कलनूपुरनाकनटीभिरलम् ॥ २९ ॥

क्वचिदुन्मदराजमरालवरैर्वरटासहितै रटितं नटितम् ।
क्वचिदग्निजवाहसखैः शिखिभिः श्रुतदुन्दुभिनादघनानुमितैः ॥ ३० ॥
मुनिमानसबालमरालवरो मुनिमानसमज्जनपानकरः ।
मुनिमानसपङ्कजभृङ्गमयं मुनिमानसमन्दिररङ्गमियात् ॥ ३१ ॥
स ददर्श तदर्षभमम्बरिणामुदरम्भरिणां दुरवापपदम् ।
विपदां विपदं श्रितशर्वपदं हृतविघ्नपदं धृतशर्मपदम् ॥ ३२ ॥
अरुणाचलचारुशरीररुचं हृतपादपयोरुहदासशुचम् ।
निजसेवकशस्यसुवारिमुचं शरणागतसङ्कटलोकलुचम् ॥ ३३ ॥
चिदलौकिकसिन्धुरराड्वदनं भवविघ्नवरूथकलाकदनम् ।
मृदुमङ्गलमोदमहासदनं शशिदीधितिनिन्दकदद्ग्रदनम् ॥ ३४ ॥
हृतवङ्किमवङ्किमतुण्डधरं भवखेदविभञ्जनवेदकरम् ।
गजकर्णसुकर्णितभौमिवरं सततं हृदि भावितगौरिहरम् ॥ ३५ ॥
कटदानसुगन्धविलुब्धसुरोपवनभ्रमरं भ्रमभीतिहरम् ।
करतोऽकरतो रिपुवारिभुवां हृतविघ्नभरं हरहारकरम् ॥ ३६ ॥
सुमुखं धृतमोदकमञ्जुमुखं सुसुखं रघुनाथकथैकसुखम् ।
सुमखं हृतविघ्नकबाणमखं सुसखं मतिमञ्जुलसिद्धिसखम् ॥ ३७ ॥
निटिलाम्बकवल्गितविप्रपतिं खरतुण्डविदारितविघ्नततिम् ।
चरणाम्बुजसेवकसेव्यगतिं सततं श्रितराघवनामरतिम् ॥ ३८ ॥
भगवन्तमनन्तमखण्डमजं धृतपाशमनोहरवेदभुजम् ।
निजकीर्तिविनाशितविघ्नरुजं गणनायकमायकमानमृजम् ॥ ३९ ॥
पुरभित्सुतमाश्रितमाखुरथं वरतुन्दमलङ्कृतवेदपथम् ।
श्रुतिकीर्तितसन्ततसाधुकथं कृतरामसुनामजपावभृथम् ॥ ४० ॥
जगदुद्भवपालननाशगुणं बहुविघ्नविघातविधौ निपुणम् ।
मतिसिद्धिकलत्रकलाप्रगुणं परमात्ममयं मगुणं सगुणम् ॥ ४१ ॥
वरदं वरदन्तविभावरदत्विडुदञ्चितशैलसुतावरदम् ।
विपदर्णवपोतपदं विपदं शुभदं सुखदं विनताभयदम् ॥ ४२ ॥
अरुणाम्बरमम्बरचारिनुतं दनुजारिपुरारिमुरारिहुतम् ।
वरदानिसुतं वरदानियुतं वरदानिवृतं वरदानिभृतम् ॥ ४३ ॥
सहितं गणनाथमनाथहितं सुरनायकनागनरैर्महितम् ।
भयविघ्नविनाशकलासहितं स्मरमत्सरमानमदै रहितम् ॥ ४४ ॥

गिरिजागिरिजावरसत्सुकृतं गिरिराजसुताजठरे विहृतम् ।
गिरिशानुगतं गिरिशानुरतं जगदीश्वरमीश्वरभावरतम् ॥ ४५ ॥
निजभालविभूषितबालविधुं शुचिमानसबालमरालविधुम् ।
स्मरभित्सुकृताब्धिरसालविधुं श्रितबुद्धिसुसिद्धिसुधालवधुम् ॥ ४६ ॥
तमतीव मनोहरवेषधरं धरणीधरभूषणतोषकरम् ।
प्रतिहारमवस्थितमार्तिहरं भृगुराम उदैक्षत बुद्धिवरम् ॥ ४७ ॥
अवलोक्य गणेशमशेषनुतं सुमहान्तमुरुक्रमसत्त्वयुतम् ।
धृतमोदकहस्तमपास्तभयं भृगुराट् स सविस्मय ईशमयम् ॥ ४८ ॥
किमयं धृतदेहमुदारतपः किमसौ तनुमान् भगवान् सुजपः।
किमु मूर्तिमयं पुरभित्सुकृतं शिवया जनुषे जठरे हि धृतम् ॥ ४९ ॥
भवमेष भवे भवभावनया सफलं भविनामथ भावितवान् ।
जननीततपादपरिक्रमया सुरपूज्यविधौ प्रथमः प्रथमः ॥ ५० ॥

तं प्राह प्राञ्जलिमिभास्यमुपास्यवाचं वाचंयमं प्रथमपूज्यमथामराणाम् ।
द्वाःस्थं सुतं भृगुभुजो भृगुवंशकेतुः स्मेराननेन्दुपरिवर्धिततच्छ्रितेन्धुः ॥ ५१ ॥
वर्धस्व भो भवभवाभवनाम्बरेन्दो हेरम्ब साम्बशिववत्सलवारिजार्क।
विघ्नाटवीदहनदक्षमहादवाग्ने लम्बोदरोदरदुरोदरदृश्यदुर्ग ॥ ५२ ॥
धन्योऽसि वै गणपते त्वमिह त्रिलोक्यां यत्पाद्मिपद्मपदपूजनपुण्यपूगैः।
लोकान् समाञ्जयसि यद्गुणलेशलुब्धा गायन्ति जागरगिरः श्रुतिभृङ्गराड्यः ॥ ५३ ॥
त्वं कर्तृभर्तृभवहर्तृमयोऽच्युतात्मा ब्रह्माद्वयं प्रथममानमितं महात्मा।
त्रीन् वै गुणानथ तनूः समयं च शक्तीस्तिस्रो ह्यतीत्य भजसेऽगुणतां गुणाढ्यः ॥ ५४ ॥
सम्पूजितः परिणये प्रथमं शिवाभ्यामाद्योऽपि तद्विमलवत्सलभाववश्यः।
आप्थास्तयोस्तनयतां तनुवर्जितोऽपि भावो भवे ननु भवस्य भवेन्निदानम् ॥ ५५ ॥
तद्दर्शयाशुभहरं हरमाशुतोषं भूभृत्सुतावरमनिन्द्यगुणैककोषम् ।
बालेन्दुमौलिमनघं विकटेड्यवेशं कालार्दनं धृतकपालमुरःस्थशेषम् ॥ ५६ ॥
प्रस्थापितं चरणचारणभूभृता त्वं पुर्याः पुरा पुरहरं ह्यविमुक्तनाम्नः।
नष्टं स्म रत्नमिव ढुण्ढसि ढुण्ढिराजः सर्वंसहो हि भगवान् जनचाटुचुञ्चुः ॥ ५७ ॥
तन्मेऽर्भकेन्दुमुकुटाननशारदेन्दोश्चक्षुश्चकोरय चकोरचराम्बुजाक्ष।
तत्पादपद्ममकरन्दमधुव्रतोऽहं दृष्ट्वा तमद्य सुचिरादुपयामि शान्तिम् ॥ ५८ ॥
इत्यूचिवांसमपि भार्गवमत्युदारं रोषाग्निदग्धकुनृपावलिभूरिभारम् ।
मन्दस्मितं गणपतिः पतितैकबन्धुः प्रेम्णा बभाष इममादृतमर्थपूर्वम् ॥ ५९ ॥

स्वस्त्यस्तु ते द्विजसरोरुहचित्रभानो सुस्वागतं कुनृपवंशमहाकृशानो।
विश्रम्यतामनुगृहाण गृहाण पूजां यावत्तवागममहं निगदामि पित्रे॥ ६० ॥
किञ्चिद्विरम्य रमणीयपदारविन्दं द्रक्ष्यस्यहो हरमरिन्दम तद्विमृश्य।
माध्याह्निकीं गुरुरुपास्त उदारसन्ध्यां श्रैष्ठ्यं व्यनक्ति हि सतां श्रुतिवाक्यनिष्ठा॥ ६१ ॥
तद्भूतभर्तृपदपङ्कजदर्शनेच्छाव्यालोलमानस बलप्रवण प्रतीक्ष्या।
माध्याह्निकी गुहगुरौ ननु कृत्यवेला हेला भवाय न सतां हि भवादृशानाम् ॥ ६२ ॥
श्रुत्वा तमाह भृगुवंशगजो गजास्यं दद्भिर्दशन् दशनवास उदूढकोपः।
आरक्तनेत्रनलिनो नलिनार्भपौत्त्रं गर्वो महानरिरुदात्तमहागुणानाम् ॥ ६३ ॥
हेरम्ब साम्बभवडिम्भ न मामवैषि ब्रह्मद्रुगम्बुजतुषारकुठारपाणिम् ।
यद्वीर्यवारिधिसमुच्छलदुग्रवीचीष्वालीयतार्जुनमयी हतशक्तिनौका॥ ६४ ॥
तं प्राह पार्वतिसुतस्तरुणारुणार्कज्योतिर्विनन्दनपटूत्तमकान्तिकान्तम् ।
भासा विमुष्टतिमिरो द्विरदोत्थलम्बिबिम्बाधरेण मृडयन् भृगुवंशवर्यम् ॥ ६५ ॥
जाने जनन्यसृगनुत्तमबिन्दुलिप्तमिथ्यावलेपपरशुं परुषाक्षरं त्वाम् ।
राजन्यगर्भदलने भटमुद्भटाग्रे स्वश्लाघिनं निजपथाद्रभसा विदूरम् ॥ ६६ ॥
मातुः पिता किमु गुणैः श्रुतितो गरीयान् यद्वाक्यतः स्वजननीं पशुवज्जघान।
निर्दोषणार्भकविघातिपरश्वधेन श्लाघाम्मुधा वहसि चेतसि जामदग्न्य॥ ६७ ॥
मा मावमत्य भृगुराम शिवेशशीलं न त्वादृशो हि विजहाति कदापि धर्मम् ।
वेलां पयोधिरतिलङ्घितुमुद्यतश्चेत्कस्तं नियच्छतु विना ननु कुम्भयोनिम् ॥ ६८ ॥
लब्धावकाशमभिपश्य पितुः पदाब्जं निर्बन्धतो विरम राम नियच्छ मन्युम् ।
तुष्टे गुरौ सकलसिद्धय आत्तवेगाः शिष्यं व्रजन्ति विमलं सरितो यथाब्धिम् ॥ ६९ ॥
इत्थं निवेद्य विरराम स यावदैशो भूतेशभावपुलकाञ्चितगात्रवल्लिः।
तावद्रुषा स विगणय्य गणेशवाचं वीर्यावलेपविवशोऽन्तरुपेतुमैच्छत् ॥ ७० ॥
तं धावमानमवमानहरं प्रचण्डमुद्दण्डमात्मगुरुगौरवगूढगर्वम् ।
तुण्डेन तुन्दिलवरस्तरसा निगृह्य व्यापोथयन् नलिननालमिवेभराजः॥ ७१ ॥
भूयस्तमुत्थितमवेत्य हसन् हरांशो विभ्रामयंस्तरुमयं स यथा पतङ्गम् ।
दूरेऽक्षिपत् क्षपितभूपवधोत्थगर्वं दण्डोऽप्यनुग्रह उदारचरित्रभाजाम् ॥ ७२ ॥
तद्दर्पवार्धिमधिशोषयितुं पुनस्तं निक्षिप्तवान् स रभसा श्रुतिचन्द्रकेषु।
लोकेषु लोचननिमीलनदक्षमैशो भूयः समाहरदमुं हरशैलमूलम् ॥ ७३ ॥
तं त्यक्तपौरुषरुषं रुधिरावसिक्तं भग्नावलेपमथ मुक्तधनुष्कुठारम् ।
सङ्क्षिप्तवीर्यबलदर्पसुभीमराववार्धेः श्रियं दधतमैक्ष्य दयामगात्सः॥ ७४ ॥

देवः शिरस्यथ मुनेर्निजपाणिपद्मं क्लान्तिं नुनोद वृषकेतुसुतो दधानः।
तस्थौ च संयति कुठारकरः स भूयः क्रोधान्धता न कुरुते कमहो कदर्यम् ॥ ७५ ॥
स प्राहरत्कुपतिपद्ममहातुषारं कालालयं कुलिशकोटिकठोरधारम् ।
दुर्वारणं नृपकृपाकृपणं कुठारं हारौ हरौ दुरितदुर्मदवारणानाम् ॥ ७६ ॥
तं भीषणाशनिशतायुतकोटिसारं ज्वालाज्वलत्प्रलयपावकदुर्निवारम् ।
लम्बोदरः परिकरप्रहितं कुठारं सभ्यः स सव्यदशनेन शशाक सोढुम् ॥ ७७ ॥
माहिष्मतीपतिमहाद्रुमचण्डकाण्डदोर्दण्डखण्डनपटुः परशुः परस्य।
वव्रश्च मूलिकमिवैश्वरदन्तमूलं वामं बलं नहि भवाय वरोन्मदानाम् ॥ ७८ ॥
वृक्णं विषाणमथ भार्गवहेतिना तत्सद्यः पपात धरणौ कृतचण्डशब्दम् ।
कं कम्पयन् सह पयोनिधिभूमिवृक्षैर्वज्रेण वृक्णमिव शैलपदं मघोनः॥ ७९ ॥
तद्वृक्णदन्तखनितस्तरसातितीव्रा सुस्राव शोणितसरित्कृतघोरधारा।
हा हेति घोरनिनदस्तुमुलस्तदानीं भूतेरितः समभवद्धतशष्कुलीकः॥ ८० ॥
एवं भृगूद्वहपरश्वधवृक्णशृङ्गो गोविन्दचेष्टितमसावभिमन्यमानः।
भेजेऽहिवैरिवरवज्रविभग्नशृङ्गमातामहश्वशुरमित्रविभां गणेशः॥ ८१ ॥
रक्तं वमन् वदनतो वदनं न किञ्चित् स व्याहरन् हरसुतस्तमसह्यतोदम् ।
तूष्णीं निगृह्य धृतितस्तुहिनाद्रिसत्त्वस्तस्थौ क्षमैव हि सतां नितरां निधानम् ॥ ८२ ॥
चक्रन्दुरैक्ष्य तमनर्हमहो रदाधेर्नाथं समे प्रमथभूतपिशाचयक्षाः।
हा हा रुषं भृगुपतेर्धिगमुष्य शस्त्रं दुग्धं विषाय फणिनो हि सुदीर्घमन्योः॥ ८३ ॥
यस्तादृशे किल निरागसि लोकनाथे स्वाचार्यपुत्त्र इह वै विदधेऽरिदण्डम् ।
तद्धन्यतामयमसत्स्पृहणीयशीलो लीलामयैर्निशितधारतरैः स्वशस्त्रैः॥ ८४ ॥
इत्थं विवश्य कृतकिल्बिषमस्त्रशस्त्रानाधावतो मुनिसुतं स्वगणान् जिघांसून् ।
प्रत्यादिशत्स्वकरधूननतो गणेशः को वा विधित्सितमतिक्रमते विभून्नः॥ ८५ ॥
कोलाहलं तदधिगम्य विभाव्य सूनोर्दुःसङ्कटं गिरिसुता समगात्सशोकम् ।
क्रान्तं मृगाधिपतिना स्नुवती स्तनाभ्यां प्रेम्णा पयः सपदि गौरिव तत्र गौरी॥ ८६ ॥
दृष्ट्वा द्विजायुधविभग्नविषाणमास्याद्रक्तं वमन्तमधिकं स्वसुतं प्रशान्तम् ।
काली करालवदना वदनोत्थवह्निर्ज्वालामयेन भृगुनाथमिवादिधक्षुः॥ ८७ ॥
नेत्रैस्त्रिभिस्त्रिशिखमुल्वणमुद्वमन्ती कोपेन विस्फुरितसौरभपल्लवौष्ठा।
निर्भर्त्स्य रुद्रगृहिणी वटुमात्मभर्तुः सम्मूर्छिता सुतशुचा निजगाद रुष्टा॥ ८८ ॥
का ते कृता निजगुरोश्चरणाब्जसेवा तत्सूनुदन्तखनिशोणितकोष्णवार्भिः।
लोका हता स्वमवता भवता न किं वै साधीयसी प्रणिहिता गुरुदक्षिणा भोः॥ ८९ ॥

त्वादृक्सहस्रमधुनैव निहन्तुमीशो हेरम्ब एव मम वत्सलवारिधीन्दुः।
ब्रह्मण्यवल्लभतया स्वपितुः सुतेन क्षान्तोऽसि जीवसि ततः कृतपापकर्मन् ॥ ९० ॥
वंशो द्विधा निगदितः श्रुतिसत्स्मृतीभिः सद्विद्यया द्विजवरस्य सुजन्मना वै।
त्वं विद्ययैव स भवस्य युगेन वंश्यस्तस्मात्त्वदस्य गुणतो द्विगुणोऽधिकारः॥ ९१ ॥
त्वं मातरं गुरुतरां पितुरप्यहन् भो आपाततः परिचरन् निगमोक्तधर्मम् ।
आचार्यवद्बहुमतेऽपि सुते तदीये क्रोधान्धधीर्विहितवान् परशुप्रहारम् ॥ ९२ ॥
एषोऽवगम्य ततो जननीगुरुत्वं नैवाभ्यनन्ददबलोऽपि भवातिचारम् ।
तच्छूललूननवचन्दिरकन्धरोऽसौ भेजे गजास्यमिव भूषणमाप्तशान्तिः॥ ९३ ॥
तद्दण्डये प्रबलचण्डप्रचण्डदण्डैरुद्दण्डमुन्मथितहैहयबाहुदण्डम् ।
शापाभिधैरहमुदग्रपराक्रमं त्वां त्वन्निग्रहस्तु भवताद्भवतो विभूत्यै॥ ९४ ॥
यस्मादुदूढगुरुगर्वपरश्वधेन त्वं वै बभङ्क्थ दशनं गणनायकस्य।
तस्मादुपेत्य रघुनन्दनमागधेयौ लीयाद्घने तडिदिव प्रखरः कुठारः॥ ९५ ॥
त्वद्वीर्यवारिनिधिमन्दरदिव्यसत्त्वं रामं रमार्चितपदाम्बुजमभ्युपेतः।
शेषावमानितचरो निजरूढदर्पं त्यक्त्वा समर्पितकलः शमुपैष्यसि त्वम् ॥ ९६ ॥
धीरेण तीव्रतपसा भवता जिता ये लोकास्त्रिलोचनविधेयवरेण भव्याः।
ते रामभद्रभवभावनबाणवह्नौ यास्यन्ति वै शलभतां सह पुण्यपुञ्जैः॥ ९७ ॥
त्वं सर्वदा परिभवानलविस्फुलिङ्गैर्दन्दह्यमानमनसा भवितास्यशान्तः।
लम्बोदरः प्रथमपूज्यतमः सुराणां शान्तश्चरिष्यति समोदक एकदन्तः॥ ९८ ॥
शप्त्वा तमित्थमथ कृत्यभयेन भीतं चण्डी प्रचण्डवचनैरपि तर्जयित्वा।
रामं पुनर्गणपतिं नयनाश्रुनीरैः प्रेम्णासिचद्गतभयं सुतमेकदन्तम् ॥ ९९ ॥
रामः प्रसाद्य गुरुमातरमद्रिकन्यां प्रेम्णा गणेशमनुनीय शिवं प्रणम्य।
कैलासतो निरगमन्निजकर्मखिन्नस्तप्यन्त एव विहिताघभरैर्हि सन्तः॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
श्रियै सदा नः कविरामभद्राचार्यप्रणीते नवमोऽस्तु सर्गः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्य एकदन्तनाशनं नाम नवमः सर्गः।

© Copyright 2013 Shri Tulsipeeth Seva Nyas

दशमः सर्गः

निहत्य तं संयति कार्तवीर्यं सपुत्त्रपौत्त्रामितसैन्यवीरम् ।
रामो रमेशांशकलाकलापो निर्विज्यचापो गिरिमध्युवास ॥ १ ॥
गिरौ वसन् वल्कलवस्त्रवासी राशीभवन् ब्राह्मणसद्गुणानाम् ।
काशीशपादाम्बुजचित्तवृत्तिराशीरिवासीद्द्विजदेवतानाम् ॥ २ ॥
अव्याहता शम्भुवरप्रसादाद्गतिर्गतिज्ञस्य महामहिम्नः ।
ब्रह्माण्डकोटिष्वपि नो विजघ्ने भूतेष्विवोत्सङ्गभुवो द्विजेन्दोः ॥ ३ ॥
अनेकशः शुद्धसुविप्रबालान् स शिक्षयन्नास्त समस्तशास्त्रम् ।
अध्यापनं वेदमुखं द्विजानां निर्हैतुकं धर्ममुदाहरन्ति ॥ ४ ॥
निःस्वार्थविप्रः सुबटुं कुलीनं प्रध्यापयेच्चेच्छ्रुतिमूलशास्त्रम् ।
वैकुण्ठलोके स महीयमानो ब्रह्माप्नुयाच्छास्त्रधनो हि विद्वान् ॥ ५ ॥
ये छात्त्रतः किञ्चिदिहाहरन्ति विप्रा न ते ब्राह्मणलाञ्छनानि ।
पुत्त्रीयति च्छात्त्रममोघविद्ये विप्रे श्रुतिर्वर्षति वत्सलाम्भः ॥ ६ ॥
अभेदबुद्धिः सुतशिष्ययोर्यः षट्कर्मसन्त्याजितषड्विकारः ।
त्रिकालसन्ध्यो विहिताग्निहोत्रः स ब्राह्मणो देव इहास्ति साक्षात् ॥ ७ ॥
एवं भृगूणां प्रवरोऽनवद्यो मुखप्रभाव्रीडितपार्वणेन्दुः ।
समाचरन् ब्राह्मणवर्णधर्मान् जिगाय लोकान्तपसा समस्तान् ॥ ८ ॥
स ब्रह्मचर्यव्रतिनां वरिष्ठो जितेन्द्रियो ब्राह्मणधर्मनिष्ठः ।
गतस्पृहस्त्यक्तसमस्तभोगो रोगानशेषान् विनिनाय चैत्यान् ॥ ९ ॥
दिने भ्रमंस्तापसवृन्दगेहान् लोकान् पुनानः पदपङ्कजाभ्याम् ।
रात्रौ गिरावास्त स कश्यपाज्ञां सम्मन्यमानो जननीमिवाद्यः ॥ १० ॥
कदाचिदास्थाय विविक्तदेशं मतिं समाधाय महानुभावः ।
विचारयन् विग्नमना मनस्वी स्वपूर्वकृत्यं न स साधु मेने ॥ ११ ॥
अहो मयाकार्यमकारि नूनं क्रोधौर्वसंशुष्कशमार्णवेन ।
यद्ब्रह्मणः शाश्वतसारभूतां क्षमां जहामि स्म मणिं फणीव ॥ १२ ॥
क्षमा धनं ब्राह्मणपुङ्गवानां तामत्यजं क्रोधवशंवदोऽहम् ।
सोऽयं निरस्ताखिलसारसत्त्वो भस्त्रेव जीवामि मृतो जगत्याम् ॥ १३ ॥
तातं हतं जीवयितुं क्षमोऽपि यत्क्षत्त्रियाणां कदनं ह्यकार्षम् ।
तन्नानुरूपं विमलान्वयस्य धिङ्मां नृशंसं कृतजीवहिंसम् ॥ १४ ॥

सर्पोऽपि बालेषु दयां करोति क्रूरं प्रकृत्या परमं यमाहुः।
गर्भार्भकाणां प्रविधाय हत्यामहं ततः क्रूरतरोऽस्मि जातः॥ १५ ॥
त्रिसप्तकृत्वो जगतीमनिन्द्यां विधाय वीर्याद्विधवामिवाहम्।
तदश्रुधाराकलुषीकृतात्मा वाच्यो न किं स्यां भुवनेषु मन्दः॥ १६ ॥
पिताऽपि सप्तर्षिगणं प्रविष्टो दीर्घायुराप्तो विशदप्रतिष्ठः।
परं यशश्चन्द्रगतं कलङ्कं निर्दोषहत्याख्यमहं बिभर्मि॥ १७ ॥
यद्वा न चैते पतयो धरण्या भारायमाणाः कृतकिल्बिषाश्च।
तानेव हत्वा निशितैः क्षुरप्रैः लघूकृतो भूमिभरो मयाऽयम्॥ १८ ॥
तथापि तत्खेदविनोदनार्थं विनिश्चितो मे परमः प्रयत्नः।
भूत्वा परब्रह्म मनुष्यलिङ्गं रामाख्यमेतत्तनयापतिः स्यात्॥ १९ ॥
भूमेश्च जामातृवराय भूम्ने शस्त्रच्छलेनार्पितकार्यभारः।
तं क्षामयन् पूर्वकृतापराधान् वात्सल्यपात्रं भविता क्षमायाः॥ २० ॥
यद्यप्ययं संयति कार्तवीर्यो नीतो मया वीरगतिं तथापि।
भारो हि भूमेरधुनापि जाग्रत्स रावणो रावयति त्रिलोकीम्॥ २१ ॥
न रावणो व्यक्तिविशेष एष प्रतीकभूतः खलसंस्कृतेश्च।
तन्नाशने नाहमलं लघुत्वाद्ध्वान्तं न चोडुः क्षमते निहन्तुम्॥ २२ ॥
रामः स्वरूपं हि मनुष्यताया राष्ट्रस्य वै मङ्गलनामधेयम्।
स एव हत्वा दशकण्ठमाजौ लोकान् समस्तान् सुखिनो विदध्यात्॥ २३ ॥
हे राम हे राघव रावणारे हे जानकीनेत्रचकोरचन्द्र।
हे दीनबन्धो करुणैकसिन्धो त्रायस्व लोकं ननु राक्षसेन्द्रात्॥ २४ ॥
इति व्यवस्यात्मनि भार्गवेन्द्रः प्रणम्य रामं प्रभविष्णुमीशम्।
तेपे तपस्तापितषड्विकारस्तपःप्रधानं किल विप्रमाहुः॥ २५ ॥
तस्मिन् हते संयति कार्तवीर्ये कुठारहस्तेन च भार्गवेण।
लङ्केश्वरोऽपास्तसमस्तशङ्को निरङ्कुशो मत्तकरीव जातः॥ २६ ॥
क्रीडामृगो येन कृतोऽङ्गनानां वन्दीकृतो भग्नबलावलेपः।
तस्मिन्मृते राक्षसराजराजो निष्कण्टकं लोकमिमं स मेने॥ २७ ॥
हते प्रतिद्वन्द्विनि हैहयेशे स रावणो घोरतरो बभूव।
राहूपरागापगमे पपीर्वा पापी प्रभावोद्धतभूरिबाहुः॥ २८ ॥
पुलस्त्यवंशामलचन्द्रमोऽङ्कः पौलस्त्यपुत्त्राम्बुधिनीचपङ्कः।
विरञ्चिसृष्टीन्दुकलाकलङ्को लोकान् समस्तान् स्म रुजत्यशङ्कः॥ २९ ॥

मन्दोदरीकम्रकलत्रकान्तः स्ववीर्यसङ्क्षोभितदिग्दिगन्तः।
उत्खातदिक्कुञ्जरदिव्यदन्तो दशाननोऽभूद्बलवान् दुरन्तः॥ ३० ॥
विरञ्चितो लब्धवरोऽतिधृष्टः स्वमौलिमालार्चितचन्द्रचूडः।
प्रवृद्धपङ्क्तिद्वयबाहुदण्डसिन्धुष्वमर्त्यान् जलयाम्बभूव॥ ३१ ॥
सकुम्भकर्णानुजवीर्यविश्वविश्वासकृच्छक्रसपत्नपुत्त्रः ।
रेजे विषाणद्वयदत्तदर्पो दशाननो दानकरीव मत्तः॥ ३२ ॥
जहार यक्षामरनागकन्या लुलुण्ठ रत्नानि दिवौकसां सः।
विरावयन् रावण आर्तलोकान् तृणाय मत्वा विबुधान् बबाधे॥ ३३ ॥
राजद्भवानीभवभूतभव्यं कैलासमुत्तोल्य कुतूहलेन।
स्वकन्दुकीकृत्य कलं कराग्रैः खेलन् सखेलं भ्रमयाम्बभूव॥ ३४ ॥
एवं विजित्यामरराजलोकं स बाधमानोऽखिलजीवलोकम् ।
दशाननावग्रह उग्रवीर्यः संशोषयामास मरुत्सुशस्यम् ॥ ३५ ॥
निर्मथ्य देवान् स विजित्य राज्ञो निहत्य वीरान् दशतीव्रधन्वा।
लङ्केश्वरो रोषणविक्रमोऽयं सुधर्मशीलान् व्यथयाम्बभूव॥ ३६ ॥
नैनं प्रकामं सविता ततापं तदङ्गनामण्डनतान्तिभीरुः।
रात्रौ निशेशोऽपि निशाचरेशं सुधामयूखैः शिशिरैः सिषेवे॥ ३७ ॥
अशोकपत्त्रावलिपातभीत्या मन्दं ववौ वायुरतीव तस्य।
निजातपत्रप्रहितः प्रचेतास्तं वारयामास सदातपेभ्यः॥ ३८ ॥
न यज्ञयागा न च धर्मचर्या न वा पुराणानि न वेदपाठः।
अधर्ममूलां जगतीं विधाय धर्मस्य चक्रे निरपेक्षवादम् ॥ ३९ ॥
तस्मिन् प्रधावत्यभिदेवलोकं वीर्योद्धते रावण उग्रवेगे।
भूमिर्जले मत्तगजेन्द्ररूढा प्रकम्पिता नौरिव वातमूढा॥ ४० ॥
जाता यदा धर्ममयस्य हानिः सुदुःसहा कारणपूरुषस्य।
तदैव गोरूपधरा धरित्री शृङ्गं सुमेरो रुदती जगाम॥ ४१ ॥
ब्रह्मा तया साकमथेन्दुमौलिं निवेद्य तेनापि सहाजगाम।
साकेतलोकं विरजं विशोकं करीव तप्तश्च सुधातडागम् ॥ ४२ ॥
स रत्नसिंहासनमादिदेवं देवाधिदेवं श्रितसर्वसेवम् ।
ददर्श नीलाब्जघनावदातं सीतापतिं सेवकपारिजातम् ॥ ४३ ॥
दूर्वादलाम्भोजतमालकन्दकलिन्दजातीसिमयूरकण्ठैः ।
दत्तोपमां कोटिमनोजशोभां प्रबिभ्रतं श्यामलमूर्तिमीड्याम् ॥ ४४ ॥

मुनीन्द्रसन्मानसराजहंसनीडायितं रामपदारविन्दम् ।
मन्दाकिनी यन्मकरन्दभूता पूता समस्तं भुवनं पुनाति ॥ ४५ ॥
वसन्तबालार्ककराभिरामं कदम्बकिञ्जल्कलसल्ललामम् ।
सुकिङ्किणीमण्डितचारुकट्या पीतं वसानं पटमप्रमेयम् ॥ ४६ ॥
कलिन्दजावर्तसमाननाभिं स्वल्पोदरं तं त्रिवलीमनोज्ञम् ।
निगूढजत्रुं हतसर्वशत्रुं निसर्गदक्स्वस्त्ययनं सुराणाम् ॥ ४७ ॥
सीतासमालिङ्गनलब्धरोमश्रीवत्सलक्ष्माङ्कितविप्रपादम् ।
वक्षो लसत्कौस्तुभसक्तकण्ठं केयूरमालादिविभूषणाढ्यम् ॥ ४८ ॥
आजानुबाहुं रिपुचन्द्रराहुं शुभे निषङ्गेऽसुरदर्पभङ्गे ।
दधानमिभ्यारिसमप्रभावस्कन्धं यथा वीररसं धृताङ्गम् ॥ ४९ ॥
सुवर्णपुङ्खाशुगमण्डिताभमधिज्यचापं स्वकरे दधानम् ।
सुरेन्द्रचापाश्रितसौभगश्रीप्रावृड्पयोवाहमिवात्तदेहम् ॥ ५० ॥
कठोरराकेन्दुसमाभिरामं समुल्लसत्कुण्डलसत्कपोलम् ।
नवीनराजीवदृगाननं यन्मन्दस्मितं तस्य जनस्पृहार्हम् ॥ ५१ ॥
लसल्ललाटे रुचिरोर्ध्वपुण्ड्रं श्रीमध्यगं सादरमादधानम् ।
नीलाद्रिमुच्चैः कलितत्रिवेणीं सम्भावयन्तं ननु तीर्थराजम् ॥ ५२ ॥
किरीटमध्यादथ तस्य केशाश्चकासिरे वक्रतयाभिरामाः ।
मन्ये सुधालोभत एव भृङ्गा अभीन्दुमेते चटुला बभूवुः ॥ ५३ ॥
विराजमानामथ वामभागे सीतां लसच्चम्पकचारुशोभाम् ।
नीलाम्बुदं भूषयितुं च शम्पां स्थितामिवाश्रित्य सुतारकालीम् ॥ ५४ ॥
निरीक्ष्य तं योगिदुरापमूर्तिं सीताभिरामं नरदेवलिङ्गम् ।
ब्रह्मा चतुर्भिर्वदनैश्च भक्त्या प्रचक्रमे स्तोतुमनल्पवृत्तैः ॥ ५५ ॥

जय जय जानकीनयननीरजमेषरवे
चरितसुधाब्धिमग्नमुनिसिद्धसुरेन्द्रकवे ।
जहि जहि रावणं समिति पादनमत्त्रिदशं
हर हर भूतलस्य भरमीश निरस्तरसम् ॥ ५६ ॥
जय जय जानकीवदनचन्द्रचकोर विभो
जय जय जाह्नवीजनकपादपयोज प्रभो।
तव चरणारविन्दशरणान्मरणाभिमुखा-
नव भवभाववश्य विबुधान् हृतसर्वसुखान् ॥ ५७ ॥

जय जय जानकीहृदयहर्षपयोधिविधो
त्रिदिवमनाथमात्मशरणं हृदि विद्धि विधो।
सदय विधत्स्व धत्स्व करुणां नृपमौलिमणे
दमय दशाननं दमितदूषण घोररणे॥ ५८ ॥
जय जय जानकीश करुणावरुणालय हे
त्रिजगदिदं विनष्टविभवं परिपालय हे।
विततमनाथनाथ विरुदं विनिभालय हे
धरणिमुपेहि दीनजनतामनुलालय हे॥ ५९ ॥
जय जय जानकीरमण माधव माधिपते
निजजनशोकसिन्धुघटज व्रतमञ्जुमते।
सुरकुलशालिमम्बुभिरलं सुजनैकगते
भुवमभिवर्ष तर्षमभितो हर हाररते॥ ६० ॥
जय जय जानकीसरसिजाननभृङ्गमनः
कुरु करुणां सुरेषु भवतात्तव तेषु मनः।
अलमधमेषु राम दयया दमयस्व खलं
निशितशरैर्निहत्य निशिचारिणमात्तबलम् ॥ ६१ ॥
जय जय जानकीहरिवधूवरवीर हरे
त्वयि वयमाश्रिता सुरवरे रणधीरवरे।
जहि जहि जिह्ममेनमिव जम्भममर्त्यपतिः
पुनरुदियात्सुरेषु तव पादसरोजरतिः॥ ६२ ॥
जय जय जानकीमधुरमानसमन्दिर हे
भव भवभीमवारिनिधिमङ्गलमन्दर हे।
प्रणतपदाब्जदेवनिकरे करुणा क्रियतां
शितशरतीर्थमेत्य दशमौलिरयं म्रियताम् ॥ ६३ ॥
अगुणमलेपमेकरसमद्वयमेकमजं
तदिह विदुः सरूपगुणधाममुपास्तगुणम् ।
भिदमुभयोर्वदन्ति यदिहाश्रुतिसारविदो
नरकममी पतन्ति परमेश्वरभेददृशः॥ ६४ ॥

© Copyright 2015 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

जलहिमतुल्यमेकमुभयं सगुणं ह्यगुणं
यदगुणमेकमनादि तत्सगुणमप्यमलम् ।
प्रकटगुणं सगुणं वदन्ति भवकन्तममी
अगुणमतस्तिरोहितगुणं कथयन्ति बुधाः ॥ ६५ ॥
यदि सगुणो भवान् सकलसद्गुणवान् न भवे-
द्वयमिव तन्महाभवसमुद्रनिमग्ननराः ।
कथमु तरेयुरीयुरथ पारमपारनिधेः
किमु खलु कोऽपि कूपमपि रज्जुमुपेक्ष्य तरेत् ॥ ६६ ॥
यदगुणमस्तसर्वगुणकं प्रलपन्त्यबुधा-
स्तदिह न जानते विमलवेदनिगूढगिरः ।
यदगुणकं तदेव सगुणं द्वयमेकमहो
द्रुतघनयोर्जलस्य वपुषोः किमु तत्त्वभिदा ॥ ६७ ॥
प्रकटयसे यदा स्वजनभावरिरक्षिषया
गुणनिकरांस्तदैव सगुणं समुयन्ति जनाः ।
भवसि यदा निलीनगुणकस्त्वमहेतुतया
विबुधगणास्तदाहुरगुणं भवकन्तमिमे ॥ ६८ ॥
त्वमसि समाकृतिमांस्त्वमेव च निराकृतिक-
स्त्वमगुणकस्त्वमेव सगुणः श्रुतिसारमिमम् ।
इति मुनयो विभाव्य भगवंस्तव पादयुग-
प्लवमधिरुह्य तेरुरथ घोरनिधिं मुदिताः ॥ ६९ ॥
नहि खलु मायिका भवति देव समस्तगुणा
भुवनभवाय भान्ति भवतीव नभस्युडवः ।
गुणगुणिनो स्वरूपमनुबन्धमयुः श्रुतयः
प्रजहति नो भवन्तमिव वारि रसः सुगुणाः ॥ ७० ॥
त्वयि सगुणत्वमेव भगवंस्त्वयि चागुणता
द्वयमपि मङ्गलाय भवतः पदकञ्जजुषाम् ।
सगुणतनौ तथापि रमते मम राम मनः
किमु मधुपो विहाय वनजं मधुकेऽभिरमत् ॥ ७१ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

अकलमयुर्दुरूहमगुणं सुलभं सगुणं
तदिह वयं भजाम सगुणं भवभीतिमयाः।
भवसि यदा निरस्तपरिहेयगुणोऽप्यगुणः
पुनरथ भासि दिव्यसुगुणैर्भगवन् सगुणः॥ ७२ ॥
तव विहितावतारमपि रूपमखण्डमजं
विकृतिमुपैति नैव भगवन् क्वचिदप्यनघम्।
नहि विरजञ्च नीरमपि नीरजसङ्कुलितं
कमलमलं जलं प्रकुरुतेऽमलमालिकुलम्॥ ७३ ॥
अवतरणञ्च ये यदरणं भवभीतिमतां
यदि न भवेद्भवाय भगवन्मघवानघवान्।
कथमिव पालयेज्जगदसौ खलभग्नबलो
वयमपि किं भवेम सुखिनो हृतगेहधनाः॥ ७४ ॥
अनवतरन् भवानहह वेत्तु किमार्तजनान्
कथमथ तारयेत्पतितलोकमशोकमनाः।
चरितमहामृतामरनदीमवगाह्य कथं
वयमथ रामभद्र भवतोऽभिभवेम रुजम्॥ ७५ ॥
नहि तव जन्म कर्म परिपाकवशं भगवं-
स्त्वमथ न लिप्यसे वियदिवाखिलकर्मफलैः।
इति सुधियो धिया धृतभवत्करुणैकबला-
स्तृणमिव कर्मबन्धमपि भङ्क्तुमिभाः प्रभवः॥ ७६ ॥
नहि तव नामरूपगुणजन्मचरित्रकथाः
कथयितुमीष्ट एष जन ईष्टनिसर्गतया।
यदि शतकोटिशेषशिवनारदवेदगिरो
गदितुमलं रजांसि धरणेर्ननु को गणयेत्॥ ७७ ॥
भवदवतारचारुचरितं श्रुतिसोममयं
सकृदपि ये पिबन्ति महदिन्दुमुखाद्गलितम्।
तृणमिव ते जहत्यहह मोक्षमुत त्रिदिवं
क्वचिदपि किं चकोर इह निम्बरसे रुचिमान्॥ ७८ ॥

© Copyright Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

तदलमहो विलम्ब्य करुणाघनसोमघटा
घटयतु वृष्टिसृष्टिमभिभारतशस्यकुलम् ।
दमय दशास्यनामदुरवग्रहकं भगवन्
शमय शुचातपं तपनवंशकृतप्रभवः ॥ ७९ ॥
तव करुणा न चेद्भवति देवगणे भगवन्
कथमथ मुच्यतां सुरचयो दशकण्ठवशात् ।
शरणमुपेत्य किं विबुधवृक्षमनाप्तफलो
म्रियत इलाभयाप्तविभवैः परिभूतमनाः ॥ ८० ॥
भवदवतारहेतुरधिमर्त्यमनार्यवध
इति य इहामनन्ति किल तेऽज्ञशिरोमणयः।
भृकुटिविलासमात्रविहिताण्डकटाहलयः
किमु मशकं जिघांसुरवनावथ सोऽवतरेत् ॥ ८१ ॥
निजजनकञ्जभावमकरन्दपिपासुरलं
मधुपवरोऽवतीर्य तनुषे विरुदं विशदम् ।
तव चरितानिमेषसरिति प्रनिमज्ज्य जनाः
सुखमुपयन्ति भग्नभवभानुशुचः शुचयः ॥ ८२ ॥
अवसि जनान् जनार्दन जगद्विषयानलतः
पतितकुलञ्च तारयसि घोरभवाम्बुनिधेः।
इममवतारसारमवधार्य वयं विबुधा-
स्तव पदपद्ममेत्य निभृता विगताभिभवाः ॥ ८३ ॥
रघुवर रामभद्र भवभावन भावनिधे
त्वमसि पिता त्वमेव जननी त्वमथासि सखा।
सदय दयस्व दत्स्व विभयं पदपद्मजुषां
त्वमसि कृपानिधान शरणं भवभीतिमताम् ॥ ८४ ॥
जलधरनीलशीलसुषमासमतासदनं
शरदमलेन्दुवारिजविभाविलसद्वदनम् ।
अशरणसिद्धयोगिमुनिनाकसदां शरणं
चरणसरोजमेत्य विनताः समजाहरणम् ॥ ८५ ॥

© Copyright 2015 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

अवतर भारतेऽपहर भूतलभूरिभरं
विघटय कुञ्जराररिव वैरिगजेन्द्रघटाम् ।
दशमुखमौलिमञ्जुतरमस्तकमालिकया
गिरिशमपीह पूजयतु ते रणताण्डवकम् ॥ ८६ ॥

इति निगद्य गिरो गिर ईश्वरो रुचिररोचिषमम्बुदसुन्दरम् ।
प्रणिननाम ननाम मरुद्गणो गणितरावणबाणतनुव्रणः ॥ ८७ ॥
तमगदद्गदिताक्षरगद्गदं गतसुखं सुखमुक्तचतुर्मुखम् ।
विधिमलोकितरावणभीविधिं बुधमिवाथ विधुर्विहसन् विधुः ॥ ८८ ॥
दशनदीधितिभिर्विदिशो दिशो वितिमिरा विदधत्करुणालयः ।
स्मितमिषेण समांस्त्रिदशानसौ विमृडयन् सुधयेव जगत्पतिः ॥ ८९ ॥
अलमहो विबुधाः परिदेवनैर्भवत लब्धसुखा मयि तिष्ठति ।
पितरि जीवति सत्यपि सूनवो भययुता यदि धिक्पितरं तदा ॥ ९० ॥
भवत विज्वरका ज्वरकातरास्तरत भीषणशोकमहाम्बुधिम् ।
सपदि पश्यत पांशुविगुण्ठितं दशमुखं मुखभिन्नशिलीमुखम् ॥ ९१ ॥
अहमजोऽपि निरस्तमलोऽपि सन् प्रकृतिमास्थित एव गुणाश्रयः ।
अगुणकोऽपि मुदा सगुणो भवन्नवतरेयमहो ह्यधिकोसलम् ॥ ९२ ॥
भरतलक्ष्मणशत्रुनिषूदनैस्त्रिभिरथो स्वशुभांशकविष्णुभिः ।
समवतीर्य च भारतमेदिनीं धवलयेयमलं गुणरश्मिभिः ॥ ९३ ॥
दशरथस्य गृहे गतविग्रहे नरपतेश्च लसद्गुणसङ्ग्रहे ।
समवतीर्य तदीयसुतो भवन्निहतरावणको भवितास्मि भोः ॥ ९४ ॥
सपदि मामनुशक्तिमयी मम प्रियतमेव विधुं किल रोहिणी ।
अवतरिष्यति भूजननी भुवि जनकृतेऽशिथिला मिथिलापुरे ॥ ९५ ॥
व्रजत मेऽनुचरा ससुखाः सुरा भवत वानरदेहभृतो वने ।
मम सदागमनं प्रतिपाल्यतां मकरभानुरिवोत्तमवासरैः ॥ ९६ ॥
परिविभूषयितुं च मनुष्यतां सपदि दूषयितुं खलसंस्कृतिम् ।
अवतरामि चरामि च भूतलं प्रविचरामि चरामि सुखं सताम् ॥ ९७ ॥
अवधधाम्नि सुधाम्नि धराशिरोवरललाम्नि सुनाम्नि शिशुर्भवन् ।
सुखयितास्मि ततं जननीं तथा विमलभारतवर्षवसुन्धराम् ॥ ९८ ॥
इति रघुपतिवाक्सुधासनाथाः कमभिनतामृतजीविताः सुरास्ते ।
चरणनलिनसौरभाभितृप्ता दिवस इवालय आगता स्वधाम्नः ॥ ९९ ॥

© Copyright Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

श्रीरामः सह सीतया स भगवान् सम्मन्त्र्य साध्व्या रहः
संहर्तुं दुरवग्रहं गुरुभरं रक्षोमयं रावणम् ।
कर्तुं चापि विनिश्चिकाय जननीभूमीमयोध्यां जनेः
कौसल्यां सह नीरदस्य तडिता बिभ्रद्विरेजे श्रियम् ॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गः प्रणीते कविरामभद्राचार्येण भूयाद्दशमः श्रिये नः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये श्रीराघवाविर्भावो नाम दशमः सर्गः।

॥ श्रीभार्गवराघवीयम् ॥ © Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

एकादशः सर्गः

धर्मोत्तराधिधरमुत्तरदिग्विभागे पुष्यत्परागपरिपङ्कजपद्मरागे।
पायोजपौत्त्रिपयउज्झितपापरागे भातीन्द्रनम्रनगरी नगरी अयोध्या॥ १ ॥
साकेतधाम्नि समनाम्नि लसत्प्रतिष्ठा गन्धर्वनागनरकिन्नरलब्धनिष्ठा।
वैकुण्ठतोऽपि विशदा विरजा वरिष्ठा या मोक्षदायकपुरां पुरतः प्रथिष्ठा॥ २ ॥
विज्ञातरामरमणीयनरावतारा त्रेतायुगे भरतभूमिमिनश्च पूर्वम्।
ऊर्जे सितेऽभिनवमीमगमत्सरख्या प्रत्युद्यियाषुरिव सेवकधर्म एषः॥ ३ ॥
वैवस्वतेन मनुनार्पितवाससीमा सीमन्तिनीव लसितामितसल्ललामा।
सत्यव्रतेन महिता शुचिसत्यनामा मातङ्गवाजिरथरोचितदिव्यधामा॥ ४ ॥
या चायता तपनसङ्ख्यकयोजनानि शर्वाक्षियोजनसुविस्तरमण्डिताशा।
सुव्यक्तचत्वरमहापथराजरथ्या वीथीव मस्तकमयी ललिता धरण्याः॥ ५ ॥
आदित्यवंशजनुषां क्षितिपेश्वराणां वैवस्वदादथ मनोः प्रभृति प्रतीता।
प्रीतात्मनां स्वगुणजीवितजीवधानी याभूदपास्तरजसां शुभराजधानी॥ ६ ॥
या सूर्यकेतनविनन्दितसूर्यबिम्बा व्रीड्यच्छशाङ्ककलशालयसत्कदम्बा।
कादम्बिनीव जगतीं स्वयशःपयोभिर्नित्यं निषिञ्चति निरस्तनिसर्गदोषा॥ ७ ॥
यस्या गृहान् रचितवानजविश्वकर्मा स्थापत्यनैपुणकलाकुलकौशलानि।
हर्म्याणि रत्नखचितानि हिरण्मयानि स्वर्ग्याणि चापि जहसुर्दिनकृद्विभानि॥ ८ ॥
कीराश्च पञ्जरगताः सह सारिकाभिर्नित्यं जगुः श्रुतिप्रमाणमुदाहरन्तः।
सीतापतेः पतितपावननित्यलीलालीलायिताः श्रितसुधाकरसारवाचः॥ ९ ॥
यस्यामयोवदचलीकृतदेहचिन्ता ध्यायन्ति राममनघं नृपतोकरूपम्।
यायोहरिद्रुहिणशम्भुभिरात्तभावैर्ध्याता बुधा अत इमां निगदन्त्ययोध्याम्॥ १० ॥
इक्ष्वाकुवंश्यरणचण्डमहीपमुख्यैर्या पालिताविरतमाप्तमहाप्रयासैः।
नायोध्यते तत इयं सुदुरासदत्वाच्छत्रूञ्जयैररिभिरस्तपराक्रमैश्च॥ ११ ॥
ब्रह्मेन्दुशेखरकृपावरतीक्ष्णदर्पः पौलस्त्यवंशवरवैणववन्यवह्निः।
यां रावणोऽपि न शशाक तिरोऽवधातुं श्रीराघवैः कृतदुरत्ययभीममार्गाम्॥ १२ ॥
तस्या उदीचिदिशि भाति सदा सुधाम्बुः श्रीशाम्बकाब्जमकरन्दमयी मनोज्ञा।
शाश्वत्प्रसन्नसलिला सरयूः सदाया संसारचक्रविनिबर्हणलब्धदीक्षा॥ १३ ॥
यस्यास्तटेषु यतयोऽरतयो जगत्या धीराः सदा परमहंसगणा गरिष्ठाः।
निर्माय पर्णतृणचारुकुटीरयूथं प्रेम्णा वसन्ति भगवन्तमुपाश्रयन्तः॥ १४ ॥

यस्यां जनो निजकलेवरकं कथञ्चित्त्यक्त्वा पुनर्भवभयानकसिन्धुमुग्रम् ।
भूयो नहि प्रपतति प्रपितामहस्य सामीप्यमेति विनतासुतपक्षवाह्यः॥ १५ ॥
तस्यां बभूव नृप ऐन्दुमतेय आजिराजावथाप्यतिरथः स सखा बलघ्नः।
दानी दमी दशरथो दशमस्तकोऽपि यन्मस्तकं नमयितुं न शशाक यत्नात् ॥ १६ ॥
स्वायम्भुवो मनुरधिश्रितदाशरथ्यः पत्न्या च कोसलजया शतरूपयाद्यः।
कौसल्यया कृतविवाहविधिर्विधिज्ञो रेमे महेश इव मामयमैरवेय्या॥ १७ ॥
भूयोऽपि कैकयनरेन्द्रसुतां सुभामां सौन्दर्यसारचकितीकृतकामवामाम् ।
वामोरुमम्बुजदृशं वनितां व्युवाह प्रीत्या शशीव सुदतीं ननु रोहिणीं सः॥ १८ ॥
राजा सुमित्रतनयां वनितां सुमित्रां गङ्गामिवामलधियं गुणतः पवित्राम् ।
तामग्रहीन्मगधवैभववैजयन्तीं देवीमिवादितिमसौ च मरीचिपुत्त्रः॥ १९ ॥
इत्थं मुदा स तिसृभिर्गृहमेधिनीभिस्तुल्यान्वयाभिरनघाभिरमन्दभाभिः।
राजा रराज रुचिताभिरिवात्तसारो नव्यो नयः समुदितः किल शक्तिभिः सः॥ २० ॥
ताभिर्बभौ स रघुपौत्त्र उदारवृत्तो भार्याभिरात्मसदृशीभिरनुव्रताभिः।
गङ्गादिनेशतनयान्तरिताम्बुभिर्वै युक्तः प्रशस्तमहिमेव परः पयोधिः॥ २१ ॥
कौसल्यया स शुशुभे मघवानिवैन्द्र्या स्वामीव केकयजया पयसां प्रतीच्या।
राजा सुमित्रसुतयोत्तरयेव शैवो भावं गतो दशरथस्तिसृभिस्त्रयाणाम् ॥ २२ ॥
अष्टाभिरीड्यचरितैर्नयवर्त्मविद्भिर्विज्ञैर्नृपानुगमनैः सुमहानुभावैः।
वित्तो विनीतसचिवैः स सुमन्त्रमुख्यैरष्टाभिरात्मप्रतिमाभिरिवाष्टमूर्तिः॥ २३ ॥
जित्वा दिशो दशरथो दश दस्युतापी तापिच्छनीलरुचिमच्युतमेव बिभ्रत् ।
चित्तेऽचिरेण भुवनानि चतुर्दशाप्त्वा यश्चक्रवर्तिपदवीं पुरुहूततोऽगात् ॥ २४ ॥
आस्थाय देवमहितां निजराजधानीमृद्धां प्रसन्नजनतां नगरीमयोध्याम् ।
भूपो बुभोज भुवनानि भुजप्रतापप्रोत्तप्तशत्रुनिकरो रविवंशकेतुः॥ २५ ॥
वव्रे पुरोहितमृषिं स वसिष्ठमीड्यं यो ब्रह्मणोऽष्टमसुतः प्रथमेऽन्तरेऽभूत् ।
आथर्वणिः प्रथयिता प्रथमोऽग्निहोत्रशश्वद्विधेः सकलयज्वशिरोमणिश्च॥ २६ ॥
मन्त्री सुमन्त्रसदृशः सुगुरुर्वसिष्ठः पत्न्यश्च कोसलसुताप्रमुखाः सुकोषः।
एकातपत्रवसुधातलराज्यमृद्धं शक्रः सखा महति सर्वमपि ह्यपूर्वम् ॥ २७ ॥
राजा जुगोप सुतवत्प्रकृतीः पितेव वर्णाश्रमानुमतधर्मरताः प्रसन्नाः।
काले ववर्ष मघवा मघवत्सहाये तस्मिन् रघुप्रवरराजनि राजमाने॥ २८ ॥
इत्थं प्रजाः समनुपालयतो जितारेर्धर्मात्मनो दशरथस्य महारथस्य।
जग्मुः समा अहह षष्टिसहस्रसङ्ख्या राज्ञः सदा स्पृहयतः सुतलालनाय॥ २९ ॥

सोऽप्येकदा समनवाप्तसुतः फलर्द्धेर्हीनं यथा द्रुममिवावसथं विदीपम् ।
शून्यं सरोवरमिवाम्बुजसम्पदेव प्राणं विना तनुमसौ स्वमथो शुशोच॥ ३० ॥
दीर्घप्रजागरजडीकृतपक्ष्मपङ्क्तिरारक्तनेत्रनलिनो मलिनाम्बुजास्यः।
पद्भ्यां जगाम गुरुमेव गुरुत्वमाप्तुं सत्सङ्गमो हि जनवाञ्छितपारिजातः॥ ३१ ॥
तं चारुचन्द्ररुचमाननचन्द्रहासपीयूषसीकरकरैर्हठतो हरन्तम् ।
श्रद्धावतां त्रिविधतापमथो कलापं घोरैनसां गुरुमुपोटजमभ्यपश्यत् ॥ ३२ ॥
सिञ्चन्तमाम्रविटपान् सरयूपयोभिः पूर्णेन मृन्मयघटेन च वत्सलत्वात् ।
सानन्दमीड्यचरितं गृहिणीसहायं पश्यन्तमादरदृशा तमरुन्धतीं च॥ ३३ ॥
आजानुलम्बिवरबाहुमदीनसत्त्वं दिव्योपवीतकलितं शुचिनिम्ननाभिम् ।
व्यूढोरसं सुवदनं ललितोर्ध्वपुण्ड्रप्रोद्यल्ललाटपटलं श्रमबिन्दुभूषम् ॥ ३४ ॥
तं चक्रवर्तिनमसौ नृपचक्रवर्ती स ब्रह्मणामनुपमं परिवीक्ष्य दूरात् ।
मोदं ययौ दशरथो विगताध्वखेदः सद्दर्शनं सफलयत्यभिलाषमारात् ॥ ३५ ॥
पृच्छानि सिञ्चति गुरौ च तदङ्घ्रियुग्मं नूनं व्रजामि शरणं तनयाभिलाषी।
देवो मदीप्सिततरुं कृपयाभिषिञ्चेत्सन्तानचारुफलमित्यभवत्प्रसन्नः॥ ३६ ॥
यावद्विलोक्य नृपतिं गुरुरुज्झितस्वव्यापार इच्छति सभाजयितुं महीपम् ।
तावद्द्रुतं दशरथोऽपि तदङ्घ्रिरेणुं मूर्ध्ना दधार हि महान् विनयी प्रकृत्या॥ ३७ ॥
तं वन्द्यमानचरणं समुवाच वाचं वाचंयमो महिपमौलिमणिं मनस्वी।
स्वस्त्यस्तु ते नरपते भव पूर्णकामः सत्याशिषोऽप्यथ फलाढ्यगिरो हि सन्तः॥ ३८ ॥
आनीय नीपनिचितां निजपर्णशालां वेदीप्रदीप्तबलिवल्गितदीपमालाम् ।
दिव्याञ्च देवगविगोमयलिप्तभूमिं विप्रो नृणामिनमनामयमभ्यपृच्छत् ॥ ३९ ॥
दिष्ट्या विवर्धस इनावनिमण्डलस्य राज्ये गृहे वपुषि कच्चिदनामयन्ते।
हेमन्ततामरसकोषमिवाप्तशोषं पश्यामि ते वदनमत्र वदस्व हेतुम् ॥ ४० ॥
तं पृष्टवार्तमिदमार्ततरं बभाषे भास्वत्कुलाम्बुरुहभास्कर उष्णवीर्यैः।
आचार्यशीतलपदाब्जयुगं सतापं सन्तापयन् नयननिर्झरवारिपूरैः॥ ४१ ॥
सर्वत्र कोसलगुरो भवतः कृपाख्या कादम्बिनी समनुवर्षति कौशलाम्बु।
एकं ममैव भवनं दुरवग्रहेण ग्रस्तं निदाघ इव शून्यसरो न भाति॥ ४२ ॥
आचार्यदेव महितासु तव स्नुषासु तुल्यान्वयासु तिसृषु ह्यनवाप्तपुत्त्रः।
चेखिद्य एष जन आप्तसुरापगोऽपि सिन्धुर्यथा विरहितोऽहमनल्परत्नैः॥ ४३ ॥
किं तेन देवतरुणा बुधवन्दितेन स्निग्धप्रसूतिरहितेन निरर्थकेन।
किं कृष्णया विरलया घनमालया भो या नो प्रवर्षति जलं स्तनति प्रघोरम् ॥ ४४ ॥

एकोऽपि चेत्समनुवंशवधूप्रसूतः श्राद्धं सुतः प्रकुरुतां मुदितो गयायाम्।
उद्धृत्य घोरनरकात्पितरं स पुत्त्रः स्वर्गे प्रमोदयतु मोदत आप्तकीर्तिः॥ ४५ ॥
तस्मादहं विगतपुत्त्रसुखो भृशार्तः श्रीमत्पदाब्जशरणं समुपैमि दीनः।
त्रायस्व मां करुणया विधिवंशकेतो त्वं भास्करान्वयपयोरुहरश्मिराशिः॥ ४६ ॥
इत्थं निवेद्य गुरवे गुरुताभिलाषं बाष्पायमाणनयनो नयनाभिरामम्।
निष्पन्दितेऽन्तरधरे रसपल्लवेऽसौ ज्योत्स्ना इवामृतजुषोऽथ जगाम जोषम्॥ ४७ ॥
जोषं गते धरणियोषिति तीव्रचिन्ते चिन्तामणिः पदजुषां स विचिन्त्य चित्ते।
चिन्तां हरन् हरिसखस्य वचो बभाषे विद्वान् हरेर्हरिकुले मनुजावतारम्॥ ४८ ॥
राजन् प्रसीद मृदुमानस मा विषीद धैर्यं धरस्व शृणु मद्गिरमादरेण।
क्षिप्रं जगद्गुरुगुरुर्भवितासि भूयो विष्णोरिवादितिपतिः पतिताघहर्तुः॥ ४९ ॥
राजन् तिसृष्वपि भवद्गृहिणीषु साक्षात्कृत्वा तनूरथ शुभा भगवांश्चतस्रः।
पुत्त्रत्वमेत्य तव भूतलभूरिभारं हर्ता हरिर्हरिसुहृद्भव वीतशङ्कः॥ ५० ॥
एवं विसृज्य विधिजो विधिनामपुत्त्रमाहूय होमविधिवित्तममृष्यशृङ्गम्।
आयोजयन्निजसुतोत्तरतीर आर्षं यज्ञं महेन्द्रसखपुत्त्रफलं स यज्वा॥ ५१ ॥
कौसल्यया दशरथः सह दीक्ष्यमाणश्चक्रेऽश्वमेधमधिराजमथो मखानाम्।
येनैनसः प्रमुमुचेऽस्य सखा पुरैव त्वाष्ट्रप्रणाशजनितात्तुहिनात्पपीर्वा॥ ५२ ॥
बभ्राम वर्षमधिभूतलमस्य वाजी श्रीचक्रवर्तिजयसूचकपत्त्रकण्ठः।
यं रावणोऽपि न शशाक बलान्निरोद्धुं सङ्कल्पसर्गमिव भक्तिमतो नरादः॥ ५३ ॥
भूयोऽगमत्समभिभूपतिहेषमाणः श्रीचक्रवर्तिविजयस्य यथा प्रमाणम्।
पूर्णोऽभवद्दशरथस्य मखोऽश्वमेधो विप्रेन्द्रमन्त्रविधिविश्रुतदिग्विभागः॥ ५४ ॥
ईजे स विश्वजितमेव च राजसूयं सन्तोष्य विप्रचयमर्पितदानभूयम्।
यज्ञैस्त्रिभिर्निहतपापकलापतापो राजा रराज विरजा मघवानिव स्वः॥ ५५ ॥
भूयो वसिष्ठमतमेत्य स ऋष्यशृङ्गः पुत्त्रेष्टिमारभत पुत्त्रफलां फलेप्सुः।
भक्त्या जुहाव हुतहव्यभुजां वरिष्ठो मन्त्रैरथर्वशिरसो हविषेव धाता॥ ५६ ॥
तस्मिन्मखे हविषि मन्त्रिणि हूयमाने वह्निर्विशिष्टवपुषा प्रकटो बभूव।
मन्दस्मितं दशरथं परिवीक्ष्यमाणः संसूचयन्निव समीप्सितकार्यसिद्धिम्॥ ५७ ॥
आरक्तवर्णवसनो दशनप्रभाभिर्निन्दन्नवेन्दुममलं तपनीयवर्णः।
उत्सेधलज्जितहिमाचलशैलकूटः कूटं हरन्निव निसर्गनिरीक्षणेन॥ ५८ ॥
दोर्भ्यां वहन् कनकभाजनमप्रमेयं दिव्यान्नपायसयुतं रजतच्छदञ्च।
यस्मिन् पुराणपुरुषः षडनूत्तमांशैः साक्षाद्रराज भगवान्नभसीव नादः॥ ५९ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

तं वीक्ष्य वीक्षणमहाक्षणमक्षणानामग्र्यं हिरण्यगुरुमग्रजमग्रजानाम् ।
नाथो नृणामनमदग्रजपुङ्गवानां ज्येष्ठं स सांसदगणैः सह पुण्यकीर्तिम् ॥ ६० ॥
पूर्णा मखा द्विजगणैः परियाज्यमानाः पूर्णोऽभवन्मनुजराज मनोरथस्ते।
पूर्णो विलोकयसि भोः सुततां गतानां पुर्णेन्दुसम्मितमुखानि सुरोत्तमानाम् ॥ ६१ ॥
यद्यद्वसिष्ठ इहते मनसा भविष्यत्कार्यं व्यभावयदहो विबुधैरचिन्त्यम् ।
तत्तद्विलोकय नरेन्द्र निसर्गसिद्धं सङ्कल्पसिद्धमहतो ह्यनुयाति सिद्धिः॥ ६२ ॥
एतं चरुं कलितपूरुषसत्त्वमीड्यं पत्नीसु भूप विभजस्व यथानुपूर्व्यम् ।
आस्वेव लप्स्यस इमांश्चतुरस्सुपुत्त्रान् त्रय्याम्पुमानिव पुमर्थचतुष्टयं त्वम् ॥ ६३ ॥
इत्येवमादि रघुवंशमणिं निदिश्य सोऽन्तर्दधे दहन एषु पवित्रकर्मा।
पश्यत्सु सत्सु विबुधेष्वभितः प्रसूनैर्वर्षत्सु लब्धचरुरास्त नृपः कृतार्थः॥ ६४ ॥

लब्ध्वा वैश्वानराच्छ्रीहविरिव नृपतिः श्रोत्रियाद्ब्रह्मबोधं
जिज्ञासुः प्रीतचेता अधिमखभवनं पूजितब्रह्मपुत्त्रः।
ऋत्विग्विप्रर्षिवृन्दैः कृतसकलविधिं ब्रह्मगर्भं प्रियासु
प्रीत्या धित्सुर्गुरूक्त्या शकलितविभवं भक्तितस्तद्विभेजे॥ ६५ ॥
कौसल्यायै तदर्धं सहरि दशरथः प्रादिशत्तच्चतुर्थं
कैकेय्यै चेश्वराढ्यं कृतशकलयुगं तूर्यमाढ्यं विकाभ्याम् ।
कौसल्याकैकयीभ्यां प्रकृतिबहुमतां भोजयिष्यन् सुमित्रां
विद्याभ्यां ब्रह्मणी द्वे मतिमिव मतिमान् राजराजो रराज॥ ६६ ॥
इत्थं राज्ञो महिष्यः सुचरितचरुतो लब्धगर्भा बभूवू
रेजू राजीवनेत्रा नरपतिमणिना दत्तसौभाग्यभाराः।
यज्ञं सम्पाद्य चेष्ट्वा रघुकिलतिलको ब्राह्मणानृत्विजांश्च
मन्त्राशीर्वादवाद्यैरनुनदितनभा राजगेहं प्रतस्थे॥ ६७ ॥
कौसल्या त्यक्तशल्या जगदुदयकरं गर्भदेशे दधाना
क्षौमं वासो वसाना नरपतिमणिना दत्तमाना ददाना।
दानं मानं द्विजेभ्यो मगधनृपसुताकैकयीभ्यामुपेता
रेजे राजीववक्त्रा त्रिदिवमभिगता देवमातेव मान्या॥ ६८ ॥
देवाश्चाप्याप्तसेवाः प्रमुदितमनसः शार्ङ्गिणस्त्यक्तभोगा-
स्तिर्यग्योनिं प्रपन्ना धृतकपिवपुषो वन्यवृत्त्या चरन्तः।
वीर्योद्रेकाल्लसन्तो रघुपतिपदवीं मार्गयन्तो वसन्तः
सन्तः सौभाग्यवन्तः कृतविपुलबलाः शैलवृक्षप्रहाराः॥ ६९ ॥

शम्भुः श्रीरामसेवासुलभकपितनुं सादरं स्वीकरिष्यन्
त्यक्त्वा कैलासवासं परमपशुपतिर्मारुतादञ्जनायाम् ।
जातो जाम्बूनदाभो भुवनहितकरो जातरूपाद्रिदेहो
गेहः सौशील्यधाम्नोर्दनुजकुलरिपुर्वज्रसारो हनूमान् ॥ ७० ॥
श्रीरामं पूर्णकामं खलकुलहतये भारतीमाव्रजन्तं
ज्ञात्वा साकेतधाम्नो गुणगणमहितां ब्रह्मबोध्यामयोध्याम् ।
पुष्पै राशैः सहासैः नवकिसलयकैः फुल्लराजीवराजी
प्रत्युद्यातुं समायान्मलयजमरुता मोदकान्तो वसन्तः ॥ ७१ ॥
प्रातःपाथोजपुञ्जप्रथितरसमदा मञ्जुभृङ्गा जुगुञ्जु-
स्तिष्ठन्नाम्रे नताम्रो मधुरतरगिरा कोकिलो ना चुकूज।
मन्दं मन्दं समीरः शिशिरितसरयूनीरधीरो गभीर-
स्तीरे तीरे कुटीरे निखिलमुनिगणान् सेवमानः स्म वाति॥ ७२ ॥
कौसल्यागर्भसिन्धौ विलसितवपुषः सत्यसन्धस्य जिष्णोः
सानन्दं संव्यतीताः ससुखमिव विधोर्द्वादशैते हि मासाः।
योगो लग्नं च वारो ग्रहकलिततिथिः सर्वमेवानुकूलं
श्रीरामस्यावतारे दनुजवनभिदो भूमिभारापहारेः॥ ७३ ॥
मेषे श्रीमान् विवस्वान्मकरगतकुजो भानुपुत्त्रस्तुलायां
कर्कस्थोऽतर्कसंस्थो विबुधकुलगुरुर्गीष्पतिश्चापि रेजे।
शुक्रो मीनेऽप्यदीनो दनुजकुलगुरुः सोच्चसंस्था ग्रहा वै
आगच्छत्याप्तकामे दशरथभवनं सर्वमासीत्प्रशस्तम् ॥ ७४ ॥
चैत्रे शोभार्कजैत्रे कुभुवि मधुमये शुक्लपक्षे नवम्यां
मध्याह्ने सन्निधाने वियति दिनमणौ लोकविश्रामकाले।
स्वेष्टापूर्ते मुहूर्तेऽभिजिति स भगवान् ब्रह्म साक्षादिवैन्द्र्यां
कौसल्यायां मृगाङ्कः प्रकटितविभवो राम आविर्बभूव॥ ७५ ॥
श्रीरामः कामकामो नवजलदरुची रत्नराजत्किरीटः
केयूरासक्तबाहुर्दशवदनविधो राहुरुद्यत्प्रतापः।
श्रीशार्ङ्गं सन्निषङ्गं खलकुलकदनं चण्डबाणं दधानः
कौसल्यापुण्यराशिः स्मितवदनशशी मञ्जुमूर्तिर्बभासे॥ ७६ ॥

श्रीवत्साङ्कं मृगाङ्कं सुमसृणसुषमं भानुजागर्भसिन्धोः
पूर्णं पूर्णावतारं प्रणतभयहरं कोटिकन्दर्पकान्तम् ।
दर्शं दर्शं सहर्षं विनिमिषनयना नागरी नम्रमूर्धा
कौसल्या भग्नशल्या सुतमतिरुचिरं नैव तृप्तिं जगाम॥ ७७ ॥
आहैनं भक्तिनम्रा जय जय भगवन् ब्रह्म पूर्णावतारिन्
जानामि त्वां पुराणं सकलविभुमहाविष्णुमीड्यावतारम् ।
संहृत्यैतत्स्वरूपं जननयनसुखं बालरूपं भजस्व
स्निग्धा ते बाललीला सततमथ बुधैर्गीयतां कोसलेन्दो॥ ७८ ॥
श्रुत्वा मातुर्वचोऽसौ स्मितमुखकमलो भक्तभावानुगामी
भूत्वा बालोऽप्यबालः सुधितकलगिरं मन्दमन्दं रुरोद।
कौसल्याङ्के विराजन् लघुघनवपुषा बाललीलां वितन्वन्
ब्रह्माण्डानेककर्ता सदयहृदयया चुम्बितास्यो जनन्या॥ ७९ ॥
कौसल्यायां स रामो धृतमनुजतनुर्बाल आविर्बभूव
पश्चाच्छ्रीकैकयीतः शुभरतभरतो जन्म लेभे सुशीलः।
एका देवी सुमित्राजनयदथ सुतौ लक्ष्मणं लक्ष्मभाजं
शत्रुघ्नं भूपवर्योऽभवदतिमुदितः पुत्त्रकैस्तैश्चतुर्भिः॥ ८० ॥
तूर्यं शङ्खाश्च भेर्यः पणवसुपटहा दुन्दुभिश्चापि नेदु-
र्भक्त्यागायन् व्यनृत्यन् विबुधकुलवधूकिन्नरा यक्षनागाः।
दिव्यैः पुष्पैरसङ्ख्यैर्ववृषुरतितरामुत्सवोऽभून्महान् वै
प्रादाद्दानञ्च राजा धनमणिकनकं पुत्त्रतीर्थे प्रसन्नः॥ ८१ ॥
कुर्वन् दिव्यामयोध्यां पदकमलरजोराशिभिर्भूरिभाग्या-
मुर्वीं गुर्वीं वितन्वन् नवनलिनदृशा पापतापं विधुन्वन् ।
श्यामः कन्दाभिरामो रमितदशरथो भ्रातृभिश्चिन्त्यमानः
कौसल्यास्तन्यपायी स इह विजयते राघवो रूपराशिः॥ ८२ ॥

अथ ध्याने रामो विदितरघुरामावतरणो
गिरौ हृष्टो दृष्टोत्तमपुरुषबालानुचरितः।
प्रभुं दर्शं दर्शं नयनजलवर्षं प्रबलयन्
जगौ व्यष्टौ भक्त्या रघुतिलककीर्तीः शिखरिणीः॥ ८३ ॥

विमुष्णंस्तापिच्छं शिरसि शिखिपिच्छं विलसयन्
कदम्बं रोलम्बं चिकुरनिकुरम्बैर्विगणयन्।
अहो दृग्भ्यां वर्षन्नमृतमथ चित्तं चपलयन्
मयूरेण श्यामः क इह पुरतः खेलति शिशुः॥ ८४ ॥
म्रदिम्ना पाथोजं शतशतमनोजं तनुरुचा
शुचा लिम्पन् लिम्पन् वपुरतसिनीलं सुरजसा।
रजो धुन्वन्मातुर्मनसि परमानन्दजलधिं
विधुस्तन्वन् रिङ्गन् क इह पुरतः खेलति शिशुः॥ ८५ ॥
रुचां राशिः किं वा किमुत निचयोऽयं सुमहसां
श्रुतीनां सारो वा किमुत कलहारः सुमनसाम्।
सुखं पुञ्जीभूतं किमुत कृतिनः कोसलपते-
रहोहोरातो मे क इह पुरतः खेलति शिशुः॥ ८६ ॥
चमत्कुर्वन् किञ्चित् तडिदिव मुहुर्योगिमनसि
स्फुरंश्छ्यामो रामो रमितजितकामः कमलदृक्।
नमस्कुर्वन्नुर्वीपतिगृहिणिभाग्यं जलभुवं
तिरस्कुर्वन् कान्त्या क इह पुरतः खेलति शिशुः॥ ८७ ॥
क्षणं नृत्यन्नङ्गं क्षणमथ रजोभिश्च रजयन्
क्षणं लुण्ठन् धावन् क्षणमथ पतन् सस्मितमुखः।
क्षणं काकैर्हंसैः क्षणमथ मयूरैस्स्वसखिभिः
क्षणं पङ्कक्लिन्नः क इह पुरतः खेलति शिशुः॥ ८८ ॥
प्रभाते सुस्नातः सुरभिपयसा कज्जलकलाः
कपोले बिभ्राणः कमपि सकलङ्कं विधुमिव।
विभूषार्हो भूषामणिगणसमालङ्कृततनु-
र्विकर्षन् मे चेतः क इह पुरतः खेलति शिशुः॥ ८९ ॥
क्षिपन् स्वीयां छायां किमपि कमनीयां मणिमये
गतो रोषं तोषं कमपि सुखकोषं पदजुषे।
किरन् क्रीडन् भावैर्मधुररसमूर्तिः स्मररिपो-
र्मनो विन्दन् नन्दन् क इह पुरतः खेलति शिशुः॥ ९० ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

कलं कौसल्याया मृदुममृतवल्लीं सुफलयन्
पितुर्मोदामोदं मलयमिव वातः परिवहन्।
अयोध्यासौभाग्यं विधुरिव पयोधिं प्रगुणयन्
कवीनां सर्वस्वं क इह पुरतः खेलति शिशुः॥ ९१ ॥

वितन्वन् वैराग्यं किमपि कलभाग्यं स्थितिमतां
तृषस्तर्षं तर्षन् हृदयमथ कर्षन् कृतिमताम्।
सतां माधुर्याम्भोरुहरुचिपरागान्तरगतो
मरन्दो मानन्दो विलसति पुरो राघवशिशुः॥ ९२ ॥

अयं मेघश्यामो मुनिदृगभिरामो रमयतां
वरो वारां राशिः सुखसुयशसोश्रामलरुचाम्।
रुचं मुष्णन् पुष्णन् परमसुषमामोषधिपुषः
पुरारातेः पूज्यो विलसति पुरो राघवशिशुः॥ ९३ ॥

असौ सौन्दर्याब्धेश्छविशुचिसुधापार्वणविधु-
र्द्विषत्कान्ताराग्निः प्रणतकुलपाथोरुहरविः।
सृजन् शोभासर्गं सुरभयविसर्गं परिसृजन्
नवं कन्दं निन्दन् विलसति पुरो राघवशिशुः॥ ९४ ॥

नमन्तो यं सन्तो नयनचषकैः सौभगसुधां
पिबन्तो माद्यन्तो मधुलिह इवार्या दिशि दिशि।
भ्रमन्तो भ्राम्यन्तो रचितभवभङ्गा विदधते
जगत्स्वीयं सोऽयं विलसति पुरो राघवशिशुः॥ ९५ ॥

क्वचित्क्रीडन् नृत्यन् क्वचिदथ मयूरैश्चलचटैः
क्वचिद्धावन् काकैः क्वचिदथ मरालैर्मृदुपदः।
महिम्ना मानिन्या विदधदुरुमानं किल भुवो
मुनीनां मानार्हो विलसति पुरो राघवशिशुः॥ ९६ ॥

पिबन् कौसल्यायाः स्नुतमथ पयोदं कररुहैः
स्पृशन् सव्यं सव्यैर्जनितजननीमोदमहिमा।
मुकुन्दः कन्दाभो भवभवभवानीभवभवो
भवन् भव्यो नव्यो विलसति पुरो राघवशिशुः॥ ९७ ॥

© Copyright 2019 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

तमालाभो लाभो मुनिजनयतीन्द्रामलदृशां
पटं पीतं प्रीतो रविकरनिभं बिभ्रदनघः।
घनश्यामो रामो जनदृगभिरामो रघुवरो
ममायं सर्वस्वं विलसति पुरो राघवशिशुः॥ ९८ ॥

महत्पुञ्जीभूतं परममथ पूतं सुकृतिनां
सुखं मूर्तं स्फूर्तं विमलमनुरागं स्ववपुषा।
वहन्मन्दं मन्दं कलमृदुवदन् वै चिदचितो-
र्विशिष्टाद्वैतं तद्विलसति पुरो राघवशिशुः॥ ९९ ॥

कौसल्यास्तनपानलालसमना मन्दस्मितोऽव्यक्तवा-
गेकं ब्रह्म गुडालकावृतमुखाम्भोजो घनश्यामलः।
खेलन् पङ्क्तिरथाजिरे रघुवरो बालानुजैः सुन्दरो
देवो धूलिविधूसरो विजयते रामो मुकुन्दः शिशुः॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गः शिवाख्यः कविरामभद्राचार्यप्रणीतेऽस्तु सतां श्रियै शम् ॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये श्रीराघवावतरणं नामैकादशः सर्गः।

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas
॥ श्रीसीतारामौ ॥

द्वादशः सर्गः

रामोऽथ कौमारमतीत्य हारं सभ्रातृकः कल्पितकाकपक्षः।
क्रीडन्नयोध्येशगृहाजिरेषु क्रमेण पौगण्डवयः प्रपेदे॥ १ ॥
षड्भिः शरद्भिः शरदिन्दुवक्त्रो निदर्शयिष्यन्निव षडङ्गानि।
मन्ये षडैश्वर्यमयत्वमेवावतारयन् षष्ठमगात्स वर्षम् ॥ २ ॥
तं चक्रवर्ती व्रतबन्धनाम्ना संस्कारयामास विधानकेन।
सुसंस्कृतं सानुजमीश्वरस्य लोकोपदेशाय हि मर्त्यलीलाः॥ ३ ॥
शोभापरीतः कनकोपवीतो मौञ्जीधरो लब्धपलाशदण्डः।
गायत्र्यमास्थाय महानुभावो व्रतं व्रतज्ञः स गुरावुवास॥ ४ ॥
अल्पेन कालेन समस्तविद्या आसादिताः सादविवर्जितेन।
भावा इव प्राक्तनजन्मनिष्ठा उद्बोधिता बोधकसाहचर्यात् ॥ ५ ॥
विद्याव्रतस्नानविधाविनीतो रामः स वीथीष्वपराजितायाः।
भ्राम्यन् धनुर्बाणधरो धराया भारावतारं स्म विशंसतीव॥ ६ ॥
स सप्तमं बालकसत्तमोऽब्दं प्रविश्य बालैर्भरतादिभिश्च।
क्रीडन् सरय्वाः पुलिनेषु लोकं रामोऽभिरामो रमयाम्बभूव॥ ७ ॥
सीतापि भूमानमथानुगन्तुमियेष धर्तुं ललनावतारम् ।
देवी विदेहेषु वसुन्धरातो वीचीं विना वारि कथं हि तिष्ठेत् ॥ ८ ॥
साकेतलोकस्य च याधिदेवी सौन्दर्यसंव्रीडितकामवामा।
सा शिक्षयन्ती पतिदैवताख्यं व्रतं भुवश्चावततार साक्षात् ॥ ९ ॥
पद्भ्यां धरण्यामटतीह नाथो वन्द्या ततो मे वसुधानवद्या।
मूर्ध्ना निवोढुं प्रभुपादरेणुं सीतेति भूमेः प्रकटा बभूव॥ १० ॥
न मे पतिः स्यात्कुपतिः कदाचित्पालो भुवोऽप्यस्तु पतिर्ममेति।
सापत्न्यमस्या इव वारयन्ती चकार सीता जननीं महीं स्वाम् ॥ ११ ॥
सीरध्वजो नाम महान्महात्मा विदेहवंश्यो मिथिलाधिपोऽभूत् ।
यं याज्ञवल्क्यो विधिनानुशिष्य संसारभोगाद्विरतश्चकार॥ १२ ॥
आसन् भविष्यन्ति नृपाश्च सन्ति मिथ्याभिधाना वसुधाधिनाथाः।
यथार्थनामा जनकस्तथैकः प्रमाणयिष्यत्यचिरेण सीता॥ १३ ॥
भूमिं स भूपो बिभराम्बभूव पत्नीमिवार्यां बहुमन्यमानः।
प्रलप्स्यतेऽतः प्रथमां प्रसूतिं सीताभिधानां श्रियमादिशक्तिम् ॥ १४ ॥

यो याज्ञवल्क्याब्जपदप्रसादाद्देहे सुगेहेऽप्यभवद्विदेहः।
नारीकुचे हव्यभुजस्फुलिङ्गे किञ्चिद्विशेषं न विवेद विद्वान् ॥ १५ ॥
यं ब्रह्मवेत्तारमदभ्रबोधं सर्वे प्रणेमुर्भुवि योगिवर्याः।
शुकोऽपि यद्वक्त्रविधुप्रसादसुधां प्रपीयाप विमुक्तिमीड्याम् ॥ १६ ॥
एवं प्रजाः पालयतः सतोऽस्य त्रेतायुगेऽप्यास्त कृतो महिम्ना।
वेदान्तशास्त्रार्थगभीरपङ्क्तीर्धीरो जगादास्य गृहे सुकीरः॥ १७ ॥
यस्याः सभा ब्राह्मणवृन्दजुष्टा पुर्यास्तुरीयं स्म मनत्युदारा।
मिथेन क्लृप्तां मिथिलापुरीं तां सोऽपालयद्दुग्धमतीप्रतिष्ठाम् ॥ १८ ॥
भोगी बहिश्चान्तरतो वियोगी रागी बहिश्चान्तरतो विरागी।
यो योगभोगामलसम्पुटस्थमजूगुपद्राघवभक्तिरत्नम् ॥ १९ ॥
स एकदा कल्पितसोमयागः सीरध्वजो हस्तगृहीतसीरः।
पत्नीद्वितीयो नृपतिश्च पुण्यारण्यं कृतारण्यमथाजगाम॥ २० ॥
वप्तुं वशी सोमलतां धरण्यां सौम्यः शुचिः सोमसमानशीलः।
क्षेत्रं समाक्रष्टुमना मनस्वी जग्राह जाम्बूनदलाङ्गलं सः॥ २१ ॥
कृषीवलो दिव्यकृषेः कृशार्तिः कृषन् स भूमीमनुभूतभूमा।
निर्मायमाणः स्वहलेन सीतां सीरी बभौ व्यूह इव द्वितीयः॥ २२ ॥
यावन्महीमेष इयेष ईषत्क्रष्टुं नृपो लाङ्गलफालकेन।
तावद्विदार्यावनिमेव साक्षात्सीता किशोरी प्रकटा बभूव॥ २३ ॥
पूर्णामृतेवेन्दुकला पयोदात्प्रभेव भानोस्तुहिनान्महान्धात् ।
क्षीराम्बुधेः श्रीरिव रूपिणी सा सीता महीतः प्रकटा चकासे॥ २४ ॥
सौवर्णसिंहासनमाश्रयन्ती विद्युन्निभा भूषणभूषिताङ्गी।
सा षोडशी षोडशवर्षदेश्या सखीभिरष्टाभिरुपास्यमाना॥ २५ ॥
तां चारुशीलाप्रमुखाश्च भेजुः सेवोपचारे कुशलाः कुमार्यः।
गृहीतबालव्यजनातपत्राः सापत्रपाः स्मेरमुखारविन्दाः॥ २६ ॥
शम्पासहस्रादधिकप्रकाशा कौशेयवासा शुकतुण्डनासा।
पूर्णेन्दुहासा विलसद्विलासा सीता बभौ मण्डितभावनाशा॥ २७ ॥
तां ब्रह्मविद्यामिव वन्दनीयां राकेन्दुलेखामिव चन्दनीयाम् ।
साम्राज्यलक्ष्मीमिव नन्दनीयां ननन्द दृष्ट्वा मिथिलाधिराजः॥ २८ ॥
आश्चर्यविस्फारितनेत्रपद्मः कन्याललामेदमभीक्ष्माणः।
वितर्कयामास बुधस्तदीयरूपाब्धिसम्मग्नविवेकनौकः॥ २९ ॥

केयं स्वलावण्यललामलक्ष्म्या कोटीन्दिरासौभगभागधेयम् ।
धत्ते तिरस्कृत्य पदं दृशोर्मे स्नेहास्पदं वत्सलमौरसीव॥ ३० ॥
निसर्गवैराग्यमयं मनो मे इमां समालोकयतोऽतिमात्रम् ।
पयोनिधेः पूर इवानुरक्तं राकामयीं सोममरीचिलेखाम् ॥ ३१ ॥
गौरप्रभा षोडशवर्षदेश्या सत्कल्पनासर्ग इवाब्जयोनेः।
अयोनिजापीयमशेषयोनिर्मनो हरन्तीव निसर्गसौम्या॥ ३२ ॥
सिंहासनस्था धृतधर्मसंस्था सयौवनापीयमनङ्गबाणैः।
अस्पृष्टगात्रा रतिकोटिशोभा विधातुरेषा ननु सृष्टिबाह्या॥ ३३ ॥
ततोऽभवद्व्योमगिरा गिरीशगिरो महिम्नोऽतिशयेन नित्या।
गरीयसी चारुविचारविज्ञमुर्वीशमुद्दिश्य महार्थगुर्वी॥ ३४ ॥
अलं महीशातिविचार्य चारुस्मिता सुतेयं तव मैथिलेन्द्र।
प्रदाय तुभ्यं तनयां धरण्या त्वमेव तस्याः पतिरित्यसूचि॥ ३५ ॥
इयं महालक्ष्मिमयी च माया मायापतेर्माधवगेहलक्ष्मीः।
भूत्वा सुता ते ननु माधवेयी त्वामेधयिष्यत्युदधिं रमेव॥ ३६ ॥
इमां सुतां लालय लब्धलाभः सञ्जीवनीं वैष्णवपुङ्गवानाम् ।
आचार्यवर्यां प्रथमामनिन्द्यां स्वां ब्रह्मविद्यामिव सर्वशक्तिम् ॥ ३७ ॥
इतीरितायां गवि गागनेय्यां प्रशस्यमाने जनकाधिराजे।
बभूव शब्दस्तुमुलस्त्रिलोकीव्यापी जनानां जय जानकीति॥ ३८ ॥
नेदुर्दिवो दुन्दुभयश्च भेर्यः शङ्खा मृदङ्गानकगोमुखाश्च।
पेतुः प्रसूनानि च नान्दनानि सृष्टानि भक्त्या विबुधाङ्गनाभिः॥ ३९ ॥
जगुः कलं किन्नरचित्रसेनगन्धर्वमुख्याश्च सुगेशवर्याः।
सीतावतारं सुविचित्रगीतं समुल्लसन्मङ्गलरागरक्तम् ॥ ४० ॥

जय जय जनककिशोरि भुवनत्रयभाविनि हे।
सीते जय रामचन्द्रचकोरि पतितकुलपावनि हे।
चम्पकवर्णसमाभे सुजनभयवारिणि हे।
जाता भुवनहिताय विदेहगृहे स्ववशविहारिणि हे।
मिथिलाधरणिरतिधन्या सकललोकचन्दिनी हे।
यत्र खेलति धृतबालरूपा जनककुलनन्दिनी हे।
धन्या धन्या राज्ञी सुनयना माता जनकसुकृतमति हे।
यस्या सुता भूता गिरिधरस्वामिनी सीता मुदा विलसति हे॥ ४१ ॥

© Copyright 2018 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

अत्रान्तरे नारद आजगाम वीणां प्रवीणो रणयन्नुदाराम् ।
सत्सङ्ग ईड्यश्च यथा शरीरी प्रफुल्लराजीवसमानवक्त्रः ॥ ४२ ॥
शरन्मृगाङ्कांशुनिसर्गगौरः स रौरवघ्नो धृतरौरवश्च।
धृतोपवीतो महसा परीतो मूर्तौ बभौ ब्राह्म इवेड्यधर्मः ॥ ४३ ॥
प्रणन्तुकामो रघुनाथपत्नीं कृताञ्जलिर्मन्त्रविदां वरिष्ठः।
आर्यां समुद्दिश्य परेशभार्यां मुनिर्जगौ मञ्जुलषोडशार्याः ॥ ४४ ॥

आर्ये रघुवरभार्ये कृतसुरकार्ये नितान्तमविकार्ये।
सकलसतीकुलवर्ये द्रव मैथिलि मद्विधेऽनार्ये ॥ ४५ ॥
हीनं भवनिधिलीनं पीनं पातकपयोनिधेर्मीनम् ।
नारदमेनं खिन्नं पालय मातः शिशुं दीनम् ॥ ४६ ॥
क्लिन्नं श्रमतः खिन्नं क्षुण्णं मात्रेषु सर्वतः खिन्नम् ।
रक्षतु राघवमहिषी क्षीणं विषयेष्वनिर्विण्णम् ॥ ४७ ॥
भ्रष्टं शाश्वतमार्गात्प्लुष्टं त्रितापप्रचण्डदावाग्नौ।
नष्टं क्लिष्टं चैनं स्वं बालं जानकी पातु ॥ ४८ ॥
गीते श्रुतिछन्दोभिः स्मृतिभिर्मुनिभिश्च मानिशं भक्तैः।
नीते परमविनीते सीते शीघ्रं शिशुं पाहि ॥ ४९ ॥
मातर्यदि मम दोषान् कलयिष्यसि विमलमानसे कदाचित् ।
आकल्पं भवसिन्धोः पारं नाहं गमिष्यामि ॥ ५० ॥
मातर्नृपवरदयिते मयि ते करुणा कथं न जायेत।
करुणाब्धे करुणापः किं वा ते शुष्कतां याताः ॥ ५१ ॥
क्रन्दत्येष विनाथः श्रीरघुनाथप्रियापुरो बालः।
पालय राघवभामिनि भवयामिन्यां चिरं सुप्तम् ॥ ५२ ॥
श्रुत्वा तव महिमानं श्रुतिकृतगानं त्वदीयपदपद्मम् ।
शरणागतं शरण्ये पालय मामम्ब करुणार्द्रे ॥ ५३ ॥
मातस्तव तनुशोभां नहि गदितुं पारयेन्महेशोऽपि।
सकलकलानिधिरामो यत्परमाणौ निमग्नोऽभूत् ॥ ५४ ॥
नयनहरिणमलकाङ्कं सुदशनकान्तिसुकौमुदीसनाथम् ।
दृष्ट्वा यन्मुखचन्द्रं राघवनयनं चकोरोऽभूत् ॥ ५५ ॥
मृद्वी मृणालगौरी जनककिशोरी किशोरमृद्वङ्गी।
प्रभुमुखचन्द्रचकोरी सीता मां पातु भवभीतेः ॥ ५६ ॥

जानकि जलरुहनेत्रे मित्रान्वयकञ्जमित्रपरमेष्टे।
ईष्टे को मम दुःखं नाशयितुं त्वां विना मातः॥ ५७ ॥
धरणिसुते रमणीये रमणीजनवन्दनीयचरणाब्जे।
सीते परमविनीते नाशय मे भीमभवभीतिम् ॥ ५८ ॥
सुस्मितवदनसरोजे असितशिरोजैर्विलज्जदलिवृन्दैः।
विगलदुरोजपयोभिः प्रीणय तोकं निजं मातः॥ ५९ ॥
रघुवरभामिनि भद्रे हृदिधृतशिशुममतामहासमुद्रे।
वात्सल्यभावसान्द्रे मयि करुणां किं न विदधासि॥ ६० ॥
रूपं ह्यदो निन्दितकामवामं सङ्क्षिप्यतां राममनोऽभिरामम् ।
समागते स्वामिनि रामभद्रे भूयस्त्वमीदृग्भवितासि भद्रे॥ ६१ ॥
विधेहि भोः सम्प्रति बाललीलां प्रपन्नसङ्खेदविभेदशीलाम् ।
पुत्त्रीसुखं देहि नराधिपाय वेदान्तविद्येव विवित्सवे कम् ॥ ६२ ॥
निशम्य वाचं जगदेकमाता सा नारदस्यार्थविशारदस्य।
भूत्वा शिशुर्भावितबालभावं रुरोद कन्या कलकण्ठरावम् ॥ ६३ ॥
उत्थाप्य कन्यां रुदतीं महर्षी राजद्रजोराशिनिगूढदेहाम् ।
ददौ विदेहाय बुभुत्सवेऽसौ वेदान्तविद्यामिव तामनिन्द्याम् ॥ ६४ ॥
प्रकाशमानां कमनीयकन्यां समग्रहीन्नारदतो नरेन्द्रः।
उपासिताद्धानुमतोऽथ शुक्लयजुःश्रुतिं स्वामिव याज्ञवल्क्यः॥ ६५ ॥
सा पांसुभिर्गुण्ठितसर्वगात्रा विद्युन्निभा दीपितदिग्दिगन्ता।
भेजे श्रियं भूपतिहस्तयुग्मे स्थिताब्जखण्डे युवबालहंसी॥ ६६ ॥
भूयोऽवदन्नारद आर्द्रनेत्रपाथोरुहो रुद्धगलो गभीरम् ।
धन्योऽसि भूपालमणे त्रिलोक्यां न त्वादृशः सञ्चितपुण्यपुञ्जः॥ ६७ ॥
दिष्ट्या महाराज विवर्धसे त्वं विद्यामिवासाद्य परां विपश्चित् ।
इमां मुदा लालय लालनीयां पुत्त्रीं धरित्र्या जगतो जनित्रीम् ॥ ६८ ॥
इयं तवेज्यातपसोः श्रुतस्य स्वेष्टस्य पूर्तस्य तथा मखानाम् ।
मूर्तं फलं रामकरारविन्दे समर्प्य योगीव भव प्रपन्नः॥ ६९ ॥
साक्षादिदं यच्चिदचिद्विशिष्टाद्वैतं परब्रह्ममयं च तत्त्वम् ।
तदेव ते भक्तिवशं महात्मन्मायासुतात्वं समुपेत्य भाति॥ ७० ॥
वैशाखमासे शुचि शुक्लपक्षे तिथौ नवम्यां शुभभौमवारे।
मध्याह्नभानावभिजिन्मुहूर्ते सीतावतारक्षणमाहुराप्ताः॥ ७१ ॥

कान्तं गुणौघैः सिनुयात्सतीयं सीयेत कान्तेन भुजान्तराले।
कुर्वंश्च सीतां त्वमिमामपश्यः सीतेति नाम्ना जगति श्रुता स्यात् ॥ ७२ ॥
इत्युक्तवत्येव तदा सुरर्षौ मुदा गते गागनिकीं गवीशः।
ननन्द दृष्ट्वावनिनन्दिनीं तां स नन्दिनीमेत्य यथा पयोधिः॥ ७३ ॥
इत्थं नृपः कल्पितसोमयागे कुर्वन् स सीतां समवाप्य सीताम् ।
सम्पाद्य यज्ञं स तयाथ पुण्यारण्यात्पुरं प्रापदिवात्मपूर्त्या॥ ७४ ॥
स ज्येष्ठपत्न्यै च पतिव्रतायै कन्यां कलाकान्तिकनत्कपोलाम् ।
ददौ पतिः प्रत्ययवान् प्रियायै स्वात्मेव मत्यै भगवत्प्रपत्तिम् ॥ ७५ ॥
सुश्रोणिरेषा तनया पितृणां नरेन्द्रतः प्राप्य सुतामनिन्द्याम् ।
यशस्विनी चातिबभौ भवानीं नारायणीमेत्य सुमेरुजेव॥ ७६ ॥
सा दम्पतीभ्यां परिलाल्यमाना सीता लसन्ती मिथिलानगर्याम् ।
दिने दिनेऽवर्धत शुक्लपक्षे चान्द्रीव लेखा नतसर्वलेखा॥ ७७ ॥
लक्ष्मीः स्वयं सेवितुमेव सीतां निजांशिनीं नम्रनदीशरीरा।
कल्लोलसङ्गैः कमलाभिधाना तत्पादपद्मं कमलैः समार्चत् ॥ ७८ ॥
ततस्तु सीतानुगतानुजाभिर्वृता सखीभिः सुमुखीभिरीड्या।
चिक्रीड कन्या मिथिलानगर्याः कुञ्जेषु वीथीषु च वाटिकासु॥ ७९ ॥
यतो यतस्तामरसायताक्षी प्रवालचारू चरणौ स्म धत्ते।
ततस्ततो भूमिरुरः सपद्मासनं शनैः सन्तनुते स्म मृद्वी॥ ८० ॥
क्वचिद्रहो राघवमञ्जुमूर्तिं हृत्स्थां मुदा पूजयितुं शुभाङ्गी।
श्यामाब्जनेत्रासितवारिभिस्तां निनाय नीलामपि नीलिमानम् ॥ ८१ ॥
आन्दोलिकाभिर्गुटिकाभ्रमर्या सा घोटकैर्नेत्रनिमीलिकाभिः।
प्रसिद्धकेलीभिरमन्दसौख्या रेमे रमालालितपादपद्मा॥ ८२ ॥
क्वचिद्विवाहं पटपुत्त्रिकाणां तथाविधैश्चापि वरैर्विधाप्य।
प्रतीक्ष्यमाणापि खरारिणा सा स्वकीयपाणिग्रहणं जहर्ष॥ ८३ ॥
सा चैकदा सर्वसखीसमेता सीता परीता महसाद्भुतेन।
प्राचीं पुरः शारदशर्वरीशलेखेव लेखानुमता जगाम॥ ८४ ॥
ददर्श सा तत्र सुयज्ञशालामध्यासितं भूपतिमावनेयी।
सीता धनुर्विज्यममन्दभक्त्या सम्पूजयन्तं पतितं पुरारेः॥ ८५ ॥
विज्ञातवृत्तापि च कौतुकाय पप्रच्छ पुत्त्री पितरं निदानम् ।
किं दैवतं ह्येतदहो धरण्यां निरस्तसत्त्वं भवतार्च्यतेऽद्धा॥ ८६ ॥

देवाः कदाचिन्न महीं स्पृशन्ति श्रुतं ममैतद्भवतो मुखाब्जात् ।
रजस्सखं ह्येतदहो विनाथं किं पूज्यते पूजितसर्वभूपैः ॥ ८७ ॥
जगाद राजा परिलाल्य पुत्त्रीं नेदं सुते दैवतमीशचापम् ।
अवेहि चैतद्भृगुनन्दनेन संस्थापितं मे मिथिलाधरण्याम् ॥ ८८ ॥
विज्यं प्रविध्वंसितधातृजेज्यं शम्भोः कराम्भोजसुखोचितं च।
समस्तचैतन्यमयोऽपि यस्मै जडत्वमेवोपजहार विष्णुः ॥ ८९ ॥
न्यासीकृतं कामविनाशिनेदं श्रीदेवराते हरिणेव कं के।
ततः प्रभृत्येव समस्तभूपैः सम्पूजितं तद्धि मयापि भद्रे ॥ ९० ॥
इत्युक्तवत्येव महामहीशे सीता विहस्येदमुवाच वाक्यम् ।
किमत्र संस्थेन जडेन तात निर्वास्यतां तन्मिथिलाधरण्याः ॥ ९१ ॥
एवं निगद्याथ मरालगत्या गत्वा धनुर्वामकरे गृहीत्वा।
चकर्ष सीता तरसाप्यभीता बालो यथा छत्त्रकदण्डमुच्चैः ॥ ९२ ॥
सखीजने पश्यति भूपमौलौ निरीक्षमाणे धृतविस्मये च।
भूमौ चकर्षातितरां हसन्ती कृत्वा स्वकं घोटकमेव चापम् ॥ ९३ ॥
तां वारयामास वशी वराङ्गीं गृहीतपादां सहसा समेत्य।
मा मा विकृष्येदममोघसत्त्वं सीते निधेहीति विनम्रवाचा ॥ ९४ ॥
निधाय तत्तादृशमीशचापं प्रदर्श्य लोकोत्तरविक्रमञ्च।
पितुः प्रमोदामलकैरवस्य सा कौमुदी मातृगृहं प्रतस्थे ॥ ९५ ॥
सुरासुरा दानवयक्षनागा गन्धर्वविद्याधरकिन्नराश्च।
न यत्क्षमाश्चालयितुं प्रयत्नान्नाम्ना पिनाकं श्रुतनामनाकम् ॥ ९६ ॥
तदेव सीता करपङ्कजेन प्रकृष्यमाणं रजसातिधूम्रम् ।
रराज राजीवमिवातिमात्रं क्लिष्टं बलात्कुञ्जरराजपुत्त्री ॥ ९७ ॥
तत्कर्म लोकोत्तरमत्युदारमभूतपूर्वं रिपुसैन्धवोर्वम् ।
देवाः शशंसुर्ववृषुः प्रसूनैर्जगाद लोको जय जानकीति ॥ ९८ ॥
उदन्तमाकर्ण्य सखीजनोक्तं पुत्त्र्या बलं वासवविस्मयाढ्यम् ।
चुचुम्ब माता महनीयकीर्तिं सुतां समागूह्य निजाञ्चलेन ॥ ९९ ॥

इदमवनिसुताया दिव्यवृत्तं समाधौ
महति मनसि रामो दृष्टवाञ्छक्रशैले।
उषसि जनकपुत्त्रीं तां नमस्कर्तुकामो
रविरिव मिथिलां द्यां भार्गवः सम्प्रतस्थे ॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गोऽर्कसञ्ज्ञः कविरामभद्राचार्यप्रणीतेऽस्तु श्रिये जनानाम् ॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये श्रीमैथिल्यवतरणं नाम द्वादशः सर्गः।

॥ श्रीभार्गवराघवीयम् ॥
© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

त्रयोदशः सर्गः

सीता पितृभ्यां परिपाल्यमाना स्नेहामृतेनेव समेधिताङ्गी।
विलङ्घ्य पौगण्डवयः किशोरी बभूव चित्रं न जगज्जनन्याम् ॥ १ ॥
स्वलीलयासादितसर्वविद्या विज्ञा विनाचार्यकुले निवासम् ।
सा शिक्षयामास सखीः स्वसृस्ता लोकोत्तराणां सकलं ह्यपूर्वम् ॥ २ ॥
अथ स्थलीं कामसखेव वन्यां शाखामिवाम्रस्य फलप्रसूतिः।
तनुं च शालीनतयेव तस्याः पदं दधौ यौवनमार्जवाढ्यम् ॥ ३ ॥
सा षोडशी वार्धितषोडशार्यकला कलाहोभिरमोघसत्त्वा।
श्रीरामचन्द्रेण समायियासुः पूर्णाभवत्पार्वणपौर्णमासी ॥ ४ ॥
वाचा पिकीं मञ्जुमृगीं दृशीभ्यां ज्योत्स्नां स्मितैर्वारिशयं शयाभ्याम् ।
गत्या मरालीं रतिमात्मकान्त्या सा लज्जयन्ती ललना ललास ॥ ५ ॥
निसर्गबालोचितसर्वचेष्टाः सचापला नद्य इवाप्तपूराः।
तस्या निलिल्युर्नवयौवनाब्धौ रामेन्दवे प्रेमतरङ्गसङ्गे ॥ ६ ॥
समेधमानं रघुवंशकेतौ भावञ्च विन्ध्याद्रिमिवाप्रमेयम् ।
सारूरुधत्कुम्भभुवेव भव्या धैर्येण कन्या हि पितर्यधीना ॥ ७ ॥
सदान्तिकस्था अपि चान्तरङ्गाः सख्यः स्वसारोऽपि तदन्तरालिम् ।
रामाब्जसङ्गं नहि चावजग्मुर्निसर्गगूढा हि महद्विचेष्टाः ॥ ८ ॥
सीमन्तसंवेष्टितकुन्तलानि वक्राणि मूर्ध्ना प्रमुदा वहन्ती।
प्रपन्नजीवोपधिकालिमानं सदैव सा स्मापजिहीर्षतीव ॥ ९ ॥
सुचञ्चलाभ्यां श्रुतिकुण्डलाभ्यां मीनाकृतिभ्यामिव मीनकेतुम् ।
श्रीरामपादाब्जयुगप्रपत्त्या संयोज्य तस्मै विभयं दधाना ॥ १० ॥
नवीनराजीवमृगीदृगाभे दृशौ च वात्सल्यवृषौ वराङ्ग्याः।
पत्नीभविष्यद्विभवे भविष्यत्यानन्दकन्देन्दुकृते कृतार्थे ॥ ११ ॥
तस्याः प्रवालोपमिताधरोष्ठे तारुण्यजन्मारुणिमास्मितश्रीः।
पीयूषकृद्दीधितिविष्टरस्थभौमश्रियं शुक्ररुचा बभार ॥ १२ ॥
तस्याः सरोजाभकपोलमध्ये तिलोत्तमः श्यामरुचा चकासे।
शङ्के प्रियोऽभूदितराभिलाषतिलाञ्जलिर्लब्धतिलस्वरूपः ॥ १३ ॥
कीराङ्गनानिन्दकचारुनासावलम्बिमुक्ता वदनोत्तरोष्ठम् ।
चुचुम्ब चान्द्रीं सुषमां दधाना प्रवालपत्नीमिति मे वितर्कः ॥ १४ ॥

ऐश्वर्यमाधुर्यमयौ मनोभूमृणालमालोपममञ्जुबाहू।
कमेष्यतो यौ नवकञ्जमालाजयश्रिया राममलङ्करिष्णू॥ १५ ॥
कपोतकण्ठ्या दरचारुकण्ठो बभौ भवानीभवभावितायाः।
मन्ये तदानन्दनिमित्तपाणिपयोजदाम्ने स्पृहयालुरस्याः॥ १६ ॥
वक्षोरुहोत्सेधनिरन्तरालं वक्षो लसद्वत्सलवारिधारम् ।
यत्कौस्तुभाघट्टविमर्दहृद्यसुमञ्जुमालं लसिता प्रियेण॥ १७ ॥
हारं हरिन्नीलमणिप्रवेकमुक्तामयं तद्धृदये स्म भाति।
सौन्दर्यमाधुर्यगुणाभिरामं रामं द्विधैषेव हृदा स्म धत्ते॥ १८ ॥
सा नीलशाट्यां प्रविलीनगात्रा नीलांशुका कुञ्चितनीलकेशी।
रेजे चिरं नीलसरोरुहाक्षी नीलाम्बुदानीकगतेव विद्युत् ॥ १९ ॥
त्रैलोक्यलावण्यललामलक्ष्मीर्लक्ष्म्याश्च लक्ष्मी रघुराजलक्ष्मीः।
लक्ष्मीर्लसन्तीव विदेहगेहे लक्ष्मीसहस्रं लघयाञ्चकार॥ २० ॥
सा मत्तमातङ्गसुतासमानगतिर्गतिज्ञा जगतामभिज्ञा।
स्वपादचारैर्विविधोपचारैर्मुदा व्यहार्षीन्मिथिलेशगेहे॥ २१ ॥
षड्वर्षदेश्यापि हरेर्निदेश्या व्यदर्शि सा षोडशवर्षकल्पा।
सङ्कल्पसङ्कल्पितसर्वसृष्टिर्मायामहीपालसुतायमाना ॥ २२ ॥
तामेकदा वीक्ष्य विदेहराजः कन्यां किशोरीं जितकोटिगौरीम् ।
भर्त्रे वृषस्यद्वपुषं विभाव्य व्यचिन्तयद्विन्नमना विविक्ते॥ २३ ॥
अहो सुता मे सुभगा सुयोग्या विवाहयोग्या भवभव्यभोग्या।
कस्मै प्रदेया नितराममेया वेदान्तविद्येव सतां सुवेद्या॥ २४ ॥
अयोनिजा सर्वगुणैः प्रशस्ता लोकोत्तरेयं तनया मदीया।
सामान्यपुंसेऽनुमता कथं स्यात्किं सिंहकन्या शशकाय देया॥ २५ ॥
या शम्भुचापं कुतुकाद्गृहीत्वा व्यकर्षदुर्व्यां तृणवद्वराङ्गी।
सामान्यकन्या तनया कथं मे सा चादिशक्तिः प्रतिभाति भूम्नः॥ २६ ॥
संसारिणे नैव ददामि कन्यां त्रिलोकधन्यां वनितां वदान्याम् ।
किं वैनतेयस्य बलिं बलार्हां काकाय दीयेत खगाधमाय॥ २७ ॥
नूनं वरोऽस्या भगवान्मुकुन्दः श्रीवत्सलक्ष्मा सकलावतारी।
आविर्भवेदत्र कथं भवेऽसौ निराकृतिः सर्वविकारशून्यः॥ २८ ॥
किं व्यापकं व्याप्यतनुं दधीत निर्धर्मकं धर्ममयं कथं स्यात् ।
किं निर्गुणं स्यात्सगुणं कथञ्चित्किं सर्वदेशि प्रविशेच्च गर्भम् ॥ २९ ॥

यद्वा ममायं किल पूर्वपक्षः सिद्धान्तपक्षस्तु विलक्षणोऽतः।
श्रुतिष्वपश्यं ह्यवतारवादं न युक्तितः साधयितुं क्षमेऽहम् ॥ ३० ॥
बुद्धिप्रधानस्य कुतर्कभाज एष स्वभावः सहजो हि दुष्टः।
न युक्तितः साधयितुं क्षमो यत्तस्मिन्ननास्थां कुरुते विमूढः॥ ३१ ॥
अतो मया प्रत्यय एव कार्यः प्रष्टा च हेतोर्ननु नास्तिकः स्याम् ।
न नास्तिकस्तुष्यति जीवलोके तथा परत्रेव वयो विनीडम् ॥ ३२ ॥
न वेदवाक्ये विचिकित्सितव्यं तथाकृते नास्तिकताप्रसङ्गः।
न नास्तिकस्येह परत्र वापि शान्तिर्यथाब्धावतरेर्जनस्य॥ ३३ ॥
यो हेतुवादात्कुमतिः कुतर्की वेदं विनिन्दत्यतिबुद्धिवादी।
स कल्पकोटीर्नरकेऽतिघोरे पापी तपन् क्रन्दति क्रन्दितात्मा॥ ३४ ॥
वेदो व्यलीकं न वदेत्कदाचिन्निश्वासभूतः स हरेर्यतो हि।
चतुर्षु वेदेष्ववतारमन्त्रा विजृम्भिताश्चेत्तदलं कुतर्कैः॥ ३५ ॥
स्वतः प्रमाणं भगवान् हि वेदो नापेक्ष्यते तत्र परं प्रमाणम् ।
प्रामाणिकत्वे किमु चण्डरश्मेः खद्योतवृन्दं विबुधो वृणीते॥ ३६ ॥
प्रत्यक्षतो वाप्यनुमानतो वा मातुं न यद्वै प्रभवन्ति धीराः।
तत्तत्त्वमेकं चिदचिद्विशिष्टाद्वैतं परब्रह्म विदन्ति वेदात् ॥ ३७ ॥
यः श्रद्दधानो वचने श्रुतीनां स मोदते मोदितबन्धुवर्गः।
न संशयालुर्ननु जीवलोके सुखी परत्रेह यथा त्रिशङ्कुः॥ ३८ ॥
यो निर्गुणो नित्यनिरस्तहेयगुणत्वहेतोर्विरजो विभूमा।
समस्तकल्याणगुणास्पदत्वात्स एव देवः सगुणोऽपि नित्यः॥ ३९ ॥
निराकृतिर्लीनसमाकृतित्वात्साकार इच्छाकलिताकृतित्वात् ।
निराकृतिः साकृतिरेव चैकः स चावतारः स किलावतारी॥ ४० ॥
स सर्वशक्तिर्जगदेकनाथः कर्तुं ह्यकर्तुं प्रभुरन्यथापि।
स्वमाययेदं ननु शक्रजाली सृजत्यवत्यत्ति न लिप्यतेऽत्र॥ ४१ ॥
गुणा विकुर्वन्ति न तं कदाचिद्विभूषणान्येव त ईश्वरस्य।
न कञ्जमामोदविलुब्धभृङ्गमपाम्मलं तद्धि विभूयतेऽपाम् ॥ ४२ ॥
यथा न माधुर्यमपो जहाति न कौमुदीं क्वापि यथा कुमुद्वान् ।
तथा गुणा नो भगवन्तमेते जहत्यमून्नो भगवान् कदापि॥ ४३ ॥
गवां द्विजानां धरणीसुराणां हितं विधित्सुः स जगन्नियन्ता।
अजोऽपि सन् स्वीकृतदिव्यदेहः कृतावतारो रमयत्यथो स्वान् ॥ ४४ ॥

ये नित्यसन्ध्या न न शास्त्रनिष्ठा न रामभक्ता न भवाद्विरक्ताः।
ते किं प्रजानीयुरिमान्निगूढान् वेदस्य भावान् दिवसानिवान्धाः॥ ४५ ॥
अतोऽहमप्यच्युतपादपद्मप्रपत्तिमान् विप्रतिपत्तिशून्यः।
याचे वरं भूमिसुतानुरूपं हरिर्हि भक्तेप्सितपारिजातः॥ ४६ ॥
इत्यास्त राजा व्यवसायविघ्नः सीताविवाहस्य विचारणायाम् ।
तदापवर्गोदयशैलमाप्तं द्वाःस्थस्तमाख्यद्भृगुकञ्जभानुम् ॥ ४७ ॥
निशम्य राजा ननु सीरकेतुर्दौवारिकाद्वै पुरि भार्गवेन्द्रम् ।
समागतं सम्मुमुदे सतां हि समागमः क्षेमशतं विधत्ते॥ ४८ ॥
अहो अकस्मात्किमुपागतोऽयं क्षत्त्रान्तकारी ननु चण्डकोपः।
निरस्तदण्डस्य महात्मनोऽत्र को हेतुरेतेषु निरापदेषु॥ ४९ ॥
तमातिथेयो मधुपर्कपाणिः प्रत्युद्ययौ विप्रपुरोगमोऽसौ।
आगन्तुके वर्णिनि विप्रवर्गे परात्मबुद्धिर्हि सतां निसर्गः॥ ५० ॥
ददर्श दूराद्द्विजदेवशस्यपर्जन्यरूपं प्रणिशान्तकोपम् ।
दुर्धर्षसत्त्वं दुरवापमन्यैर्दुरासदं दारुणजामदग्न्यम् ॥ ५१ ॥
जटाः शरच्चन्द्रमरीचिशुभ्राः शुभ्रत्विषं मूर्ध्नि समुद्वहन्तम् ।
क्षुरद्विभूतिं श्रितमारभूतिं विडम्बयन्तं वटुवेशमीशम् ॥ ५२ ॥
नवोदयेन्दुप्रतिमानवक्त्रं ललाटपट्टे लसितत्रिपुण्ड्रम् ।
अपाङ्गशोणामललोचनाभ्यां द्रुतं यथा वीररसं वमन्तम् ॥ ५३ ॥
दृप्यत्सहस्रार्जुनकोष्णरक्तधाराकृतस्नानमहाकुठारम् ।
अक्षय्यबाणाञ्चिततूणयुग्मं विज्ञं धनुश्चण्डशरं दधानम् ॥ ५४ ॥
धृतोपवीतं महसा परीतं कमण्डलुं चापि शुभं वहन्तम् ।
मन्दस्मितं क्षत्त्रविनाशचुञ्चुं विलोकयन्तं करुणार्द्रदृष्ट्या॥ ५५ ॥
विशालवक्षःकलिताक्षमालं ब्रह्मद्विषां दुर्धरकालकालम् ।
ब्रह्मण्यभूपालकृते कृपालं त्विषा करालं जमदग्निबालम् ॥ ५६ ॥
अखण्डकौपीनधरं धरायाः सौभाग्यभूतं सुनिसर्गपूतम् ।
पूतात्मभिः पूजितपादकञ्जं मूर्तीभवद्भार्गवपुण्यपुञ्जम् ॥ ५७ ॥
गौरत्विषा व्रीडितहैमशृङ्गं श्रीरामरङ्गं हृतसर्वसङ्गम् ।
जपेन चेषच्चलिताधरोष्ठं सविग्रहं भूसुरवर्णधर्मम् ॥ ५८ ॥
श्रीखण्डदारूत्तमपादुकाभ्यां पद्भ्यां स्पृशन्तं शनकैर्भयेन।
सीताभुवं भूमिमिवानमन्तं भक्त्या विनम्रेण मनोज्ञमूर्ध्ना॥ ५९ ॥

आविष्कृतं मूर्तमिवातिभव्यं सद्भागधेयं मिथिलाधरण्याः।
पश्यन् परार्घ्यं परमात्मबुद्ध्या जगाम तृप्तिं न नराधिनाथः॥ ६० ॥
विन्यस्तभूपालसमस्तलक्ष्मा लक्ष्मीश्वरांशं स ननाम नम्रः।
नाथो नराणां नरलोकनम्यं सन्तं हि सत्ता प्रणिनम्य नित्या॥ ६१ ॥
तं पादपद्मे प्रणतं परात्मा प्रीतः समुत्थाप्य महाभुजाभ्याम् ।
त्रिसप्तकृत्वोऽवनिदेवताभ्यो भूमिप्रदानाक्षतभूषिताभ्याम् ॥ ६२ ॥
तस्मै निवेद्यार्घ्यमनर्घ्यधाम्ने स आतिथेयोऽतिथयेऽतिथिज्ञः।
गृहं समानीय समन्त्रिबन्धुरपूपुजत् षोडशभिः प्रकारैः॥ ६३ ॥
तं भुक्तवन्तं विभया विभान्तं संवाहयन् पादपयोजयुग्मम् ।
पप्रच्छ राजा कुशलं कुशाग्रधियं धिया ध्यातधनुर्धराङ्घ्रिः॥ ६४ ॥
कच्चित्प्रभो त्वन्निहितारिनारीनेत्राम्बुभिः क्षालितधूलिपङ्का।
भूयः कुरुक्षेत्रमही महीशबलोच्छलत्पांशुभिरभ्यशोषि॥ ६५ ॥
कच्चिन्मुनिस्त्वादृशपुत्त्रपुण्यसप्तर्षिमध्यास्पदलाभतुष्टः ।
सम्मोदते मोदितविप्रवर्गो ज्योतिर्गणाभ्यर्चितपादपद्मः॥ ६६ ॥
कच्चिद्द्विजद्विड्बलवारिराशिकुम्भोद्भवो भग्नसहस्रबाहुः।
नित्यं कृपायाः कृपणः प्रियस्ते निशातधारः कुशली कुठारः॥ ६७ ॥
कच्चिन्महेन्द्रस्य दरीषु धीमन्निरस्तदण्डः परितप्यमानः।
न खिद्यसे कर्हिचिदन्तरायैः सन्तः सहन्ते हि सुखेन विघ्नान् ॥ ६८ ॥
मातापितृभ्यां गुरवे हिताय ऋणानि तेषां सहजं समाप्य।
समाजसेवाव्रतलब्धदीक्षः कस्ते त्रिलोक्यां सदृशोऽस्ति धन्यः॥ ६९ ॥
कच्चिन्मुने त्वच्चरणारविन्दमाध्वीं मुदा पातुमनल्पपुण्याः।
आयान्ति दिग्भ्योः बटवः सुशीला विप्रं हि विद्यार्थिधनं धिनोति॥ ७० ॥
इत्येवमुक्त्वा विरते गवीशे वाचंयमो वाचमुवाच वाग्मी।
द्विजो द्विजालिद्विजराजकान्त्या प्रकाशयन् राजसभां ससभ्याम् ॥ ७१ ॥
वचस्तवैतत्सदृशं कुलस्य विदेहवंशाम्बुजचित्रभानोः।
यद्ब्राह्मणे दर्शितदेवभक्तिरादर्शभूतोऽसि महीपतीनाम् ॥ ७२ ॥
गृहे वसन् भोगमथापि योगं सम्पादयन् सर्वविकारशून्यः।
देहे विदेहो वरबोधगेहो धन्योऽसि भूपालमणे महात्मन् ॥ ७३ ॥
तवैव सौशील्यवशंवदत्वात्कलत्रभूता वसुधा त्वदीया।
पुत्त्रीं ददौ तुभ्यमनादिशक्तिमान्वीक्षिकीं योगयुजे त्रयीव॥ ७४ ॥

यस्याः कृपाकम्रकटाक्षकामास्तपश्चरन्तोऽपि न लब्धवाञ्छाः।
सा श्रीस्त्वदीयाजिरमन्दिरेषु भूत्वा सुता क्रीडति बालकेलिः॥ ७५ ॥
त्वं क्षत्त्रियो भूयकुलीन एव यद्ब्राह्मणेष्वर्पितदेवभक्तिः।
ये क्षत्त्रियाः संस्कृतभूसुरेभ्यो द्रुह्यन्ति ते वै न कुलप्रसूताः॥ ७६ ॥
न भानुवंश्या निमयोऽवनीशा मत्कोपभाजः सरलाः कदाचित्।
ते सर्वदा ब्राह्मणपादपद्मनिस्यन्दपूता अत एव धन्याः॥ ७७ ॥
सीतां प्रणंस्यन्नभिनन्दयिष्यंस्त्वामागतोऽपूर्वमिवावनीन्द्र।
धनुर्दिदृक्षे निहितं मया यत्त्वत्पूर्वजे न्यासमिवेन्दुमौलिः॥ ७८ ॥
ओमित्युभौ भूपतिभूसुरेन्द्रौ सबन्धुवर्गौ ननु यज्ञशालाम्।
सहर्त्विजं ब्राह्मणवृन्दजुष्टां प्राचीमिवाभीयतुरर्कसोमौ॥ ७९ ॥
दिव्यस्थलीं वह्निविदीप्तवेदीं प्रस्तोतृसम्प्रस्तुतवेदनादाम्।
शास्त्रानुशिष्टां विधितो विशिष्टां स्वर्गापवर्गामपि चापवर्गाम्॥ ८० ॥
तत्रैव ताभ्यां स्वसृभिः परीता सखीभिरष्टाभिरसौ विनीता।
प्रीता प्रणीता सुभगा च नीता वेदेषु गीता ददृशेऽथ सीता॥ ८१ ॥
अश्वायमानं शिवचापमज्यं ज्याभीषुसम्पादितवेगनाढ्यम्।
करेण वामेन विना प्रयासं चकर्ष सोच्चैःश्रवसं रमेव॥ ८२ ॥
आरुह्य केलौ च तथावरुह्य सानन्दमुर्वीतनया तदुर्व्याम्।
सा भ्रामयामास महेशचापं करीन्द्रकन्येव मृणालदण्डम्॥ ८३ ॥
इत्थं हसन्तीसु सखीषु सीता विद्युद्यथा वासवकार्मुकेण।
चिक्रीड चापेन पुरान्तकर्तुर्विस्मापयन्ती नृपतिं मुनिञ्च॥ ८४ ॥
यतो यतो धावति धारणेयी धनुर्गृहीत्वा स्म मृणालतन्वी।
ततो ततो भूमिरिवोढविद्युत्पाथोदशोभा स्म वियद्विभाति॥ ८५ ॥
दृष्ट्वा श्रियं शैवधनुर्वहन्तीं सौदामिनीं चापमिवाहिशत्रोः।
विशां पतिं विस्मयवान् सुविप्रो विस्पष्टितार्थां समुवाच वाचम्॥ ८६ ॥
विलोकयस्येतदभूतपूर्वं वृत्तं महाराज निजात्मजायाः।
धनुर्गुरोर्मन्दरतो गरीयो मुदा वहन्त्याश्च मृणालतन्व्याः॥ ८७ ॥
यं देवदैत्यासुरनागयक्षा वीरा न शेकुर्बलतो विगाढुम्।
तमेव कामेश्वरकार्मुकाब्धिं गोकन्यका गोष्पदमातनोति॥ ८८ ॥
नारायणीयं न नरेन्द्र नारी माता जगत्या न कुजा कुमारी।
बाला न चेयं नितरामबाला साकेतसीतेयमहो न सीता॥ ८९ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

अहो विचित्रं ननु मानवेन्द्र दृष्टं त्रिलोक्यां यदभूतपूर्वम् ।
मयापि यद्दुर्धरमीशचापं सीता तदेवाद्य बलादकर्षत् ॥ ९० ॥
किं राजहंसी धृतमन्दरेयं किं सैन्धवीयं द्विभुजा द्विनेत्रा।
किं मैथिलानां ननु पुण्यराशिः सीता विनीता विचकास्ति भूमौ॥ ९१ ॥
राजन्नतोऽस्याश्च पतिंवरायाः स्वयंवरं कारय वीर्यशुल्कम् ।
तस्मिन् समाकारितराजलोके सीतामुपस्थापय वीरभोग्याम् ॥ ९२ ॥
यो वा पिनाकं तरसा विभज्य द्वेधा भवेद्दर्शितबाहुशक्तिः।
विन्यस्य तस्योरसि जैत्रमालां सीता वरं स्वं वृणुयात्तमेव॥ ९३ ॥
नेदं त्रिलोक्यां तनुभृत्कथञ्चिच्चैवं धनुश्चालयितुं समर्थः।
रामादृते दाशरथेर्महात्मन्मनोऽब्जपाणेरिव सिन्धुजायाः॥ ९४ ॥
चिन्ता न कार्या नरदेव भौम्याश्चिन्तामणिश्चिन्तितपारिजातः।
आयास्यतीहैव नवाब्दनीलः श्रीराघवो लक्ष्मणपूर्वजन्मा॥ ९५ ॥
स एव भङ्क्त्वा शशिमौलिचापं तृणाय मत्वा रघुवंशकेतुः।
पयोधिपुत्त्रीमिव चक्रपाणिः सीतां प्रसीदन् परिणेष्यतीह॥ ९६ ॥
अहं समागत्य तदैव राजन् निदर्शयिष्यन् कपटक्रुधं भोः।
सौमित्रिणा प्राप्तवचो विवादः प्रोज्झद्विषादो भवितास्मि भव्यः॥ ९७ ॥
तस्मै समर्प्यैव मुरारिचापं प्रेम्णा महाविष्णुमयाय चाहम् ।
रामाय विस्त्राणितकार्यजातो निरस्तदण्डो भवितास्मि पूर्णः॥ ९८ ॥
इदं सुगोप्यं गदितं मया यन्न क्वापि वाच्यं हृदि चिन्तनीयम् ।
षड्कर्णकः स्याद्यदि कोऽपि मन्त्रो भिद्येत खिद्येत तदाधिकारी॥ ९९ ॥

इत्यादिश्य दिगीशवन्दितपदः सीरध्वजं धीधनः
सम्मन्त्र्याखिलमन्त्रशास्त्रनिपुणो राज्ञा रहो रामवित् ।
आमन्त्र्य प्रणतो महीपमणिना यास्यन्नवाचीं दिशं
सीतां श्लोकशतेन भक्तिविनतोऽस्तौषीन्मुदा भार्गवः॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
लोकेशसर्गः कविरामभद्राचार्यप्रणीतेऽस्तु नृणां श्रियै नः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये श्रीभार्गवमिथिलागमनं नाम त्रयोदशः सर्गः।

© Copyright Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

चतुर्दशः सर्गः

वन्दे बालमरालमन्मथलसन्मातङ्गिनीगामिनीं
शोभाव्रीडितचन्द्रचम्पकशरत्सौन्दर्यसौदामिनीम् ।
भौमीं भावितमैथिलावनितलां रामप्रियां भामिनीं
काञ्चित्कोसलराजराजमहिषीं सीतां स्वकां स्वामिनीम् ॥ १ ॥
वन्दे देववधूविभास्वरशिरःसीमन्तगुच्छोद्गल-
न्माद्यन्मञ्जुमिलिन्दनन्दनवनोद्भूतप्रसूनोत्करैः ।
श्रद्धाभ्यर्चितपादपद्मयुगलां साध्वीं सतां वत्सलां
दिव्यां श्रीमिथिलाधिराजतनयां सीतां जगन्मातरम् ॥ २ ॥
श्यामां श्यामसरोजसम्मितदृशं श्यामाम्बरां श्यामलां
रामां रामगुणावलीं हृदि सदा सञ्चिन्तयन्तीं मुदा।
वामां राघववामभागमहितां घ्नन्तीं विधेर्वामतां
कामादिभ्य उदारसेवकशिशून् पान्तीं भजे जानकीम् ॥ ३ ॥
सौन्दर्यामृतसारसागरमहालक्ष्मीजनिं जाह्नवी-
कीलालोपमपूतचारुचरितां सीमन्तिनीं मैथिलीम् ।
रामाम्भोधरचातकीं गुणवतीं मेधावतीं जानकीं
जायां श्रीरघुनन्दनस्य नृपतेर्वन्दे विदेहात्मजाम् ॥ ४ ॥
यस्याः पादपयोरुहोज्ज्वलनखप्रोद्यन्निशेशस्मित-
ज्योत्स्नादीधितितो भवन्ति शतशो गौरीन्दिराशारदाः।
सौम्यां शारदशर्वरीशवदनां नित्यं नतां नाकिभि-
र्भीतेः पादजुषो जनेन्द्रतनयां तां त्रायमाणां भजे ॥ ५ ॥
मातर्जानकि जन्मदुर्जरजराकीनाशसन्त्रासितं
ग्रस्तं घोरविकारभीमभुजगैर्निर्णाशमासादितम् ।
क्रन्दन्तं निरये पतन्तमबलं बालं विहीनं दृशा
मान्तं पापपयोनिधौ करुणया त्रायस्व मां मैथिलि ॥ ६ ॥
मातर्मैथिलि मामनाथमशुचिं निश्चेतनं निष्क्रियं
निष्प्राणं निरुपायमात्मकुमतौ निघ्नं निरानन्दकम् ।
निर्द्रव्यं निरुपाश्रयञ्च निचितं नित्यं मलैर्निर्गुणं
निर्लज्जं क्षमसे न किं क्षमतया क्षामं क्षमायाः सुते ॥ ७ ॥

मातर्मन्मथरोषलोभलुलितं कृत्तं कृतान्तासिना
निर्वृत्तं व्यथितं विषण्णमनसं चापल्यदोषान्वितम्।
लग्नं दुर्जयवासनासु सततं मग्नं विषादार्णवे
दृष्ट्वा नो दयसे दयालुहृदये मातुः क्व याता दया॥ ८ ॥
मातस्ते हृदये कृपासुरधुनिर्नैसर्गिकी नित्यशो
राजन्ती रजसां विमार्ष्टि मनसां राशिं स्वरातात्मनाम्।
हृत्वा भोगतृषं कृशं वितनुते संसारघोरश्रमं
दुर्भाग्यस्य ममैव पापहृतये तत्राऽपि किं नो जलम्॥ ९ ॥
मातर्मैथिलि यापराधशतकं नक्तंदिवाऽनुष्ठितं
निस्यन्दं सहसेन वा वितनुषे क्रोधं कदाचिन्मयि।
तस्माल्लब्धपशुप्रवृत्तिरनिशं नीचो ह्यभीकोऽभयो
जातस्ते तनयः शठः कुटिलधीः कस्ते क्षमाया गुणः॥ १० ॥
मातर्दण्डय मां प्रचण्डविधिभिर्यष्ट्या मुहुर्भीषय
तूर्णं भर्त्सय घर्षय स्वपदयोः कृत्वा तले पीडय।
कामं ताडय पाणिकञ्जकरजैर्मा देहि मे भोजनं
स्वस्मात्किन्तु पदारविन्दयुगलात्पुत्त्रं न दूरं कुरु॥ ११ ॥
यां शैवाः शिवमामनन्ति गिरिजां शाक्ता हरिं वैष्णवाः
सौराः सूरमिभाननं गणपतेर्भक्ताश्च यं योगिनः।
ईशं साङ्ख्यविदः प्रधानपुरुषौ ब्रह्मेति वेदान्तगा-
स्तां स्वीयां जननीं मुकुन्दरमणीं सैरध्वजीं चिन्तये॥ १२ ॥
यस्याश्चारुसुधाकराननविभाराजच्चकोरश्चिरं
श्रीरामोऽपि बभूव भूरिविभवस्त्रैलोक्यलक्ष्मीमयः।
सौन्दर्यामृतवर्षिणी भगवती सौभाग्यभूषावती
सीदन्तं कलिकालदारुणभयात्सा जानकी पातु माम्॥ १३ ॥
आर्ये त्वत्सुयशो महात्ममुखतः श्रुत्वा सदोषोऽप्ययं
ज्ञात्वा त्वां शिशुवत्सलां धृतिमतीं त्वत्पादमूलं श्रितः।
दारिद्र्यानलदग्धकुञ्जरमनाः संसारतापाकुल-
स्तिष्ठन् श्रीरघुराजराजमहिषीद्वारे द्विजो भिक्षते॥ १४ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

दीनोऽदीनदवाग्निधर्षिततनुस्ताम्यंस्तमोयुक् शठः
संसारेण निराकृतो विधिवशाद्भ्राम्यन् यथा कुक्कुरः।
आत्मन्येव समाश्रयन् विकलतां बालो बुभुक्षुर्हरेः
पत्नीं कोसलनायकस्य भवतीं भक्त्यन्नमुच्चैर्वृणे॥ १५ ॥
मातस्ते विनियोगतो ननु मया भ्रान्तं जगद्योनिषु
प्रारब्धानुमतेन संसृतिमता वात्सल्यमुत्पश्यता।
सन्तुष्टा नहि चेद्ब्रवीतु पुरतः किं वापराद्धं हि मे
तुष्टा चेन्निजनाथपादकमलं रातूपहारं हि मे॥ १६ ॥
आर्ये त्वं करुणालया सहृदया श्रीरामचन्द्रप्रिया
सीते पावितचित्रकूटविपिना भावान्विता भामिनी।
राक्षस्योऽपि सनाथिताः करुणया वात्सल्यवत्या त्वया
हा हा देवि मदुद्धृतौ कथमहो जाता भृशं निर्दया॥ १७ ॥
भद्रे त्वद्गुणगौरवं निगदितुं वेदावतारो हरिः
श्रीरामोऽपि न शक्यते पुनरमी ह्यल्पज्ञजीवाः कथम्।
किं मे कैतवविक्लवा मतिरसौ त्वत्कीर्तिगाने क्षमा
तस्माद्बालकचापलं कृतमिदं देव्या त्वया क्षम्यताम्॥ १८ ॥
सीते सीदति सेवके मयि जने ध्येया स्वका कारुणी
मातर्मा समुपेक्षथाः सुतमिमं दुर्भाग्यभावं भवे।
भद्रे भर्जय भोगबीजनिकरं सौशील्यमाविष्कुरु
विप्रं प्राहि मुकुन्दभक्तिसुधया मां पाहि भो मैथिलि॥ १९ ॥
भावैः परीता श्रुतिगीतगीता रामप्रिया दण्डकभूमिनीता।
सती विनीता सरला प्रतीता चित्ते मदीये विचकास्तु सीता॥ २० ॥
त्रैलोक्यलक्ष्मीं वपुषा जयन्तीं कुन्दत्विषं दन्तरुचा हरन्तीम्।
रामेण साकं सततं लसन्तीं सीतां स्तुवे मैथिलवैजयन्तीम्॥ २१ ॥
विश्वोद्भवस्थाननिरोधलीलां सौन्दर्यशीलां विमलां सुशीलाम्।
नीलाम्बरां दत्तवरां वरेण्यां श्रयामि सीतां जननीं शरण्याम्॥ २२ ॥
सीते त्वदीयं चरणाम्बुजं मे भवत्वघघ्नं निजदासनिघ्नम्।
मग्नं भवाब्धौ विषयेषु लग्नं पुषाण मातः शिशुमेव भग्नम्॥ २३ ॥
सञ्जीवनी कोसलराजधान्याः स्वसृप्रिया राघवधर्मपत्नी।
विलोक्य कारुण्यविलोकनेन निहन्तु दैन्यं मम जानकीशा॥ २४ ॥

विषयासक्तचित्तस्य निर्घृणस्य जनस्य मे।
हृद्गतं विततं कामकश्मलं मथ मैथिलि॥ २५ ॥
श्रीराघवेन्द्रदयिते तेजसा जितपावके।
सीते सीदति वात्सल्यवारिभिर्वर्ष शावके॥ २६ ॥
अयोध्यां सुमनोबोध्यां चरणाम्बुजलक्ष्मभिः।
मण्डयन्ती विजयते राज्ञी राघववल्लभा॥ २७ ॥
रामप्राणप्रिये रामे रमे राजीवलोचने।
राहि राज्ञि रतिं रम्यां रामे राजनि राघवे॥ २८ ॥
कमनकाञ्चनचम्पकसौभगा भगवती भवती भगवत्परा।
पतितपावनभावनिभालिका विजयते मिथिलाधिपबालिका॥ २९ ॥
जननि ते पतितं पदपङ्कजे जनमिमं परिपाहि परेश्वरि।
हर मनोभवकैतवपावकं मृडय डिम्भमिमं धृतदावकम् ॥ ३० ॥
भवदवानलदग्धमसद्गतं पतितनाथमनाथमनीश्वरम् ।
विषयवारिधिमीनमसज्जनं जननि लालय लालय लालय॥ ३१ ॥
त्रिविधतापरतं धृतपातकं मलिनभोगपयोधरचातकम् ।
शिशुमसंस्कृतमार्तिगतं खलु क इह पातु विना जननीं श्रियम् ॥ ३२ ॥
जननि जन्मजराभयपीडितं भवपयोनिधिमज्जनतत्परम् ।
भृगुसुतं ह्यवितुं निजकिङ्करं कथमहो जगदम्ब विलम्बसे॥ ३३ ॥
त्वमसि मे जननी ममतामयी करुणया महिता सहिता व्रतैः।
ध्रुवममुष्य समुद्धरणे विधौ सफलयत्नवती भव मैथिलि॥ ३४ ॥
तव पुरो रचिता वृहती तती कुटिलकर्मसमुल्लसदेनसाम् ।
कथमहं धृतपङ्ककलङ्ककं निजमुखं ससुखं तव दर्शये॥ ३५ ॥
जय मुकुन्दमुखोडुपकौमुदीकलचकोरि किशोरि महीपतेः।
जय जगत्पतिचित्तसरोरुहोरविविभेऽब्जनिभे जय जानकि॥ ३६ ॥
धरणिमण्डनमण्डनमण्डने सुखितशैवशरासनखण्डने।
वदनकान्तिकलाधरनिन्दिनि मृडय मां मिथिलाधिपनन्दिनि॥ ३७ ॥
त्वमसि देवि परा प्रकृतिः पुमांस्त्वमसि निर्गुणचिन्मयचेतना।
त्वमसि मञ्जुमतिर्जनदेहिनी त्वमसि कोसलनायकगेहिनी॥ ३८ ॥
न जननी जनको न जनः क्वचिज्जननि मे जगतीह सहायकः।
अशरणोऽकरणश्चरणस्तव प्रभवतादरणं शरणं मम॥ ३९ ॥

© Copyright 2015 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

त्वमपि मामिह मातरुपेक्ष्यसे शरणमेमि कमाशु निवेदय।
रिपुपरिग्रहवत्सलता तव त्रिभुवनेऽनुपमा क्व गता वद॥ ४० ॥
सरलता तव मैथिलकन्यके अतिजिगाय रघूत्तमकारुणीम् ।
अशरणा रजनीचरयोषितस्तव कृपाप्लवतो भवतोऽतरन् ॥ ४१ ॥
तव दया भुवनत्रयविश्रुता पतितपावनशीलमपि श्रुतम् ।
मम समुद्धरणे कथमालसा भवति रामपदेक्षणलालसा॥ ४२ ॥
सुनयनानयनामृतवर्त्तिके दशरथान्वयमन्दिरदीपिके।
प्रणतकामदकल्पलते मते जय सदा विनते नृपतेः सुते॥ ४३ ॥
नहि जपो न तपो न मखो व्रतं न हि कदापि शुभं हि मया कृतम् ।
प्रतिपदं पतितो विपदां पदं पदमुपैमि तवैव सुखप्रदम् ॥ ४४ ॥
हृदि विभाव्य विशिष्टकुलान्वयं कलितकल्मषदोषसमन्वयम् ।
परमपातकिमौलिसमाह्वयं द्विजमिमं कुरु जानकि निर्भयम् ॥ ४५ ॥
अबलदेहमनाश्रितसाधनमृतुविकारघनं ममतावनम् ।
विकलितं चलितं विधनं जनं मलभरं कुरु लब्धधनुर्धरम् ॥ ४६ ॥
जननि ते तरुणां करुणां विना रमयितुं ननु रामपदे मनः।
कथमहं प्रभवेयमसाधनो हरति नेक्षुरसो मधुलिड्वृषम् ॥ ४७ ॥
पतिरते रघुनन्दनभामिनि क्षपितजातकपातकयामिनि।
स्वपदपद्मनखोडुपरोचिषा मम मनोगमनं परिभाषय॥ ४८ ॥

सीतादेव्या मृदुलचरणं मञ्जुलं कञ्जकान्तं
सौन्दर्यान्तं विमलरजसा काननान्तं पुनान्तम् ।
घ्नन्तं ध्वान्तं नखमणिरुचा सौम्यसन्तं महान्तं
स्वान्तं शान्तं विदधतमहं भावये भावनान्तम् ॥ ४९ ॥

श्यामा वामा हरिणनयना दिव्यवेणीं दधाना
रामा रम्या सुरमुनिनरैर्यक्षसिद्धैः प्रणम्या।
दीव्यन्ती सा नृपतिभवने नीलवासो वसाना
कौसल्यायाः सुखदवचना मैथिली मां मिमीताम् ॥ ५० ॥

मन्दं मन्दं चलितचरणा दक्षिणे केशपाशं
वामे पाणौ जवचलतया स्वाञ्चलं धारयन्ती।
श्वश्र्वाहूता त्वरितगतिका अम्ब आयामि चेत्थं
सीता प्रीता भवतु मधुरं भाषमाणा भवाय॥ ५१ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

लज्जाभूषा विनतनयना रत्नसिंहासनस्था
दिव्यं वासः परिधृतवती नव्यसीमन्तचूडाम् ।
सानन्दाभिर्युवतिभिरलं वीक्ष्यमाणा मुखाब्जं
सीता सा नो रघुकुलवधूः सन्ततं शं तनोतु ॥ ५२ ॥
क्रीडन्ती सा चकितनयना कन्दुकैः केलिभूमौ
राजत्सिञ्जच्चरणविलसन्नूपुरा भूमिपुत्त्री।
उत्फुल्लाम्भोरुहमृदुमुखी हासयन्ती हसन्ती
भूयाद्भव्या रघुवरसखी मोदयन्ती मुदे नः ॥ ५३ ॥
रम्योद्याने कुसुमकलिते दुग्धमत्यास्तटे सा
श्रुत्वा सीता स्वपतिचरितं कोकिलैर्गीयमानम् ।
एकान्तस्था प्रकृतिसरला सैकतीं राममूर्तिं
कृत्वा प्रेम्णा नयनसलिलैः पूजयन्ती पुनीयात् ॥ ५४ ॥
तत्रैकान्ते हरितहरिते शाद्वले कुञ्जकान्ते
शिष्टा हृष्टा सखिगणवृता सोपविष्टा मुहूर्तम् ।
ध्यानप्राप्तं रघुकुलमणिं गूहयन्ती हृदब्जे
प्रेमोद्रेकात्सजलनयना जानकी मे पुरोऽस्तु ॥ ५५ ॥
मज्जन्ती सा पयसि विमले दुग्धमत्याः सखीभि-
र्गायन्ती श्रीरघुपतिगुणान् साश्रुनेत्रा सुकेशी।
चित्तागारे प्रियपतिनिधिं गोपयित्वा दधाना
कन्याभावं समनुदधती राजतां राजकन्या ॥ ५६ ॥
बाल्ये बाला विरचितपटीदम्पतीनां विवाहं
लब्धोत्साहा ललितललितं कुर्वती कौतुकाढ्यम् ।
लीलाशीला प्रियपरिकरीर्लालयन्ती वचोभिः
सीता देवी जयति सततं मैथिली वैजयन्ती ॥ ५७ ॥
प्रासादस्था मधुरमधुरं पावनं रामनाम
भर्तुर्दिव्यं कनककलिते पिञ्जरे लालयन्ती।
स्निग्धान् मुग्धान् शुकशिशुगणान् सारिकाः पाठयन्ती
सा वै सीता विलसतितमां योषितां रत्नभूता ॥ ५८ ॥
जय मैथिलि मैथिलवंशमहासरसीजनिता सुखदा नलिनी।
रघुवंशविभूषणपूषविभाविहिताननपद्मविकासवती ॥ ५९ ॥

जय जानकि जीवभयापहृते धृतनारितनो तनुतापहते।
निजभक्तमनोरथकल्पलते जय रामरते मिथिलेशसुते॥ ६० ॥
जय रामनवेन्दुचकोरवधु रघुचन्द्रचकोरशशाङ्कमुखि।
जय भूमिसुते मुनिदेवनुते हरिभामिनि भावनते वनिते॥ ६१ ॥
तव पादसरोजपरागजुषो न म्रियन्त इहामृतयूषपुषः।
तव नाम जपन्त उदारधियः क्षपयन्ति सदैव भवाब्धिभियः॥ ६२ ॥
जय मैथिलनायकपुण्यमहासुरपादपचारुलते विनते।
जगदम्ब दयामयि पापरते करुणां कुरु दीनसुते प्रणते॥ ६३ ॥
रघुनन्दननीरदचातकि हे प्रकृते वनितोत्तमशीलव्रते।
ललनाजनलालितमञ्जुमते स्वशिशुं परिपाहि विदेहसुते॥ ६४ ॥
अवलम्बय मां भवनीरनिधौ पतितं स्वसुतं बहुपापविधौ।
जगदम्ब विलम्बयसे किमहो दयनीयजने प्रकुरुष्व दयाम् ॥ ६५ ॥
मिथिलाधिपसीरविकर्षणतो महिमण्डलतः समभूद्गुणतः।
शिशुभावमिता सुरसिद्धनता जनकाङ्कगता सुहिता दुहिता॥ ६६ ॥
कलकुञ्चितकेशकलापवृता मधुराधरपल्लवपद्ममुखी।
ललिताङ्घ्रिकराम्बुरुहा सुषमा वरविग्रहिणीव सुता समभूत् ॥ ६७ ॥
सितमाधवमासमहानवमी महिता हितयाश्रितजन्मतया।
अवलोकय मां निजकौतुकतः शिशुरूपमिते जनकेन्द्रसुते॥ ६८ ॥

मिथिलाधिराजवंशवैजयन्ति सीते विनयानि भवतीं निखिललोकस्वामिनि।
जनककिशोरि रामचन्द्रसुचकोरि गौरि शृणु मम प्रार्थनामयोध्याभूपभामिनि।
जगदुपकारहेतोर्मिथिलेशकुले जाता पुत्त्रीभूता भूतभवभूतिनाशकारिणी।
कोसलकिशोरवधूः कोसलां सनाथयसि रामभद्रभव्यमञ्जुमानसविहारिणी।
वेदशेषशङ्करगणेशशारदाभिरपि वक्तुं नहि शक्यते त्वदीयगुणमालिका।
अञ्जनातनयशीलविनयप्रणयप्रीता सीता मयि करुणां करोतु भूमिबालिका।
जानन्निजक्रूरकर्म जननीं शरणमितो देवि मा विधेहि रोषं शिशौ मलदेहिनि।
भृगुसुतमबलमनाथमन्धमज्ञमेनं पाहि पाहि पाहि सीते कोसलेन्द्रगेहिनि॥ ६९ ॥

वन्दे वन्दितचरणसरोजां मधुकरनिन्दितकुटिलशिरोजाम् ।
चम्पकसरसिजसमतनुशोभां विगलितसेवकमन्मथलोभाम् ।
रघुनन्दनमुखचन्द्रचकोरी जयति सदा श्रीजनककिशोरी॥ ७० ॥

धरणिसुता हरिगृहिणी श्यामा नारिललाम सतामभिरामा।
रावणकुलपङ्कजहिमयामिनि पाहि शिशुं मां रघुवरभामिनि।
भरतवत्सले भावविनीते जननि शिशुं परिपालय सीते॥ ७१ ॥

महाघोरशोकाग्निना दह्यमानं पतन्तं निरासारसंसारसिन्धौ।
अनाथं जडं मोहजालेन बद्धं शिशुं पातु मां मैथिली मन्दभाग्यम् ॥ ७२ ॥
व्रतं नो तपो नो जपो नैव पूजा न चेष्टं श्रुतं नो हुतं नैव दत्तम् ।
अशक्तोऽधमः पापकर्मा मदान्धः श्रये सीरकेतोःसुतापादमूलम् ॥ ७३ ॥
त्वमेवासि माता पिता त्वं हितैषी सुहृत्त्वञ्च बन्धुः सखा त्वं हि वित्तम् ।
अतस्त्वां श्रयेऽहं शरण्ये वरेण्ये न हातव्य एषश्शिशुर्दीनहीनः॥ ७४ ॥

अरुणकमलदललोचनि हे नतसुरमुनिवृन्दे।
सज्जनशोकविमोचनि हे कृतदामिनिनिन्दे।
हिमकरवदनसुदशने हे विकसितमुखकञ्जे।
रघुवरगृहिणि वदान्ये हे धृतगुणगणकुञ्जे।
लक्ष्मणलालितचरणे हे श्रुतिविश्रुतगीते।
करुणय देवि शुभं नय हे सीदति मयि सीते।
मारुतिमोदविवर्धिनि हे पदविलसदरण्ये।
शरणमितं भृगुभवमव हे मम जननि शरण्ये॥ ७५ ॥

जय जय जय जगदम्ब जनावनि रघुपतिभामिनि सीते।
जय जय जानकि भवभवभामिनि जय जय भावविनीते।
विहरसि दुग्धमतीमृदुपुलिने कुरुषे मोदप्रमोदम् ।
साकं रसिकराजरघुपतिना तनुषे विविधविनोदम् ।
मिथिलोपवनसघनतृणपल्लवविरचितमञ्जुलकुञ्जे ।
रमसे रामचन्द्रमुखचन्द्रे अर्पितलोचनकञ्जे।
भृगुसुतमव हे बालवत्सले मथ मैथिलि मम कामम् ।
विहर मदीये मानससदने सन्दर्शय श्रीरामम् ॥ ७६ ॥

अशेषसौन्दर्यविलाससम्भ्रमा विभग्नभक्ताखिलभेदविभ्रमा।
समस्तकल्याणनिधानविग्रहा चकास्ति सीता कृतदोषनिग्रहा॥ ७७ ॥
अनादिकालीनकुभोगवासनाशनं महापापभयं मलाशनम् ।
सुभक्तिरज्वा प्रभुपादपङ्कजे सिनोतु सीता मम वै मनःपशुम् ॥ ७८ ॥
भ्रमन् महाघोरभवाटवीं मनो बुभुक्षितं लोभतृषा भृशं कृशम् ।
विशीर्णसत्त्वं विषयस्पृशं भृशं धिनोतु सीता वरभक्तिवारिणा॥ ७९ ॥

प्रपन्नतापोपशमातपत्रितं प्रवालताम्रं नखचन्द्रदीधितिम् ।
कुमस्तके मे कृतपापपङ्किले निधेहि सीते निजपाणिपल्लवम् ॥ ८० ॥
भ्रमन्तमस्पृष्टसुखं सुदुर्मुखं विकारजग्धं झषकेतुकिङ्करम् ।
जगच्छरण्ये शरणागतं हि मां विधेहि दासं निजनाथपादयोः ॥ ८१ ॥
सदापराध्यामि निरङ्कुशः शठो हठी खलो दर्शितसाधुसम्भ्रमः ।
तथापि मां मर्षय मैथिलात्मजे न पुत्त्रदोषान् गणयन्ति मातरः ॥ ८२ ॥
प्रसीद सीते कृतकिल्बिषे मयि निषीद चित्ते सह राघवेण मे ।
विषीद मा दृष्टमदीयकल्मषा क्षमस्व मातर्मम बालचापलम् ॥ ८३ ॥

पुण्यारण्ये वरेण्ये लसदवनितलात्सीरफालाग्रपूता-
त्प्रादुर्भूता स्वभासा विगलिततमसा द्योतयन्ती दिगन्तम् ।
सौन्दर्याढ्या सुशीला गुणगणनिलया चित्रकूटं पुनाना
चित्तं नीता विनीता सुरगणमहिता श्रेयसे मेऽस्तु सीता ॥ ८४ ॥

यस्याः सौन्दर्यलक्ष्मीललितलघुलसल्लोललीलाकटाक्ष-
व्याक्षेपाक्षिप्तचित्तो रघुकुलतिलकः स्वीयलावण्यदर्पम् ।
न्यूनं मत्वा तदीयस्मितिमुखशशिनो लिप्सयाभूच्चकोरः
सा सीता रामभार्या निवसतु सततं मानसे मन्दिरे मे ॥ ८५ ॥

नाहं जाने जपाख्यां न मखविधिमहो नैव योगव्रतं नो
नो वेदं नो पुराणं बृहदुपनिषदो गूढवेदान्ततत्त्वाः ।
पापी मिथ्याप्रलापी पतितकुलमणिर्घोरतापी तथापि
सीतां श्रीरामभार्यां त्रिभुवनजननीं जानकीमेव जाने ॥ ८६ ॥

रे रे चेतो मदीयं भवगहनवनेऽनादिकालादजस्रं
भ्रामं भ्रामं भ्रमेण ह्रसितबलमथो नो विरामं प्रयासि ।
छित्त्वा सम्मोहबन्धं विषमिव विषयं भोगभोग्यं विहाय
श्रीसीतापादपद्मे मधुकर इव भो सानुरागं रमस्व ॥ ८७ ॥

कोऽप्युपास्तां निराकारमाकारवद्ब्रह्म कोऽपि प्रपद्येत लीलामयम् ।
मन्मनोमन्दिरे किन्तु रामप्रिया राजतां रामराज्ञी सदा जानकी ॥ ८८ ॥
हे हरेर्वल्लभे ज्ञानिनां दुर्लभे प्रेमपीयूषभाजां हृदिस्थे सदा ।
रक्ष मां राक्षसेभ्यो भृशं पीडितं रामभद्राय मे त्वं व्यथां वर्णयेः ॥ ८९ ॥

कदाचित्पर्यङ्के छविजितशशाङ्के स्वरचिते
शयानं श्रीरामं जनदृगभिरामं विदधती।
द्रुतं चोक्त्वा काश्चित्करुणतमगाथा जननि मे
शिशुं दीनं हीनं भृगुभवमपि स्मारय शुभे ॥ ९० ॥
अमुष्मिन् पाथोधावमितसलिले दुष्कृतरणे
निमज्जन्तं दीनं पतितपतितं मूढमनसम् ।
निराधारं बालं गलितनयनं पापमलिनं
प्रभो त्रायस्वैनं द्विजसुतमनाथं रघुपते ॥ ९१ ॥
तवोक्तं श्रुत्वा चेद्रघुपतिरनाथैकशरणः
समालिङ्गेद्दोर्भ्यां पतितमपि मां दीनहितकृत् ।
तदाऽहं ते भर्तुर्भुवनविदितं मङ्गलयशो
मुदा गायं गायं सुखमिव तरेयं भवनिधेः ॥ ९२ ॥
पदं ध्यायं ध्यायं जननि तव पङ्केरुहसमं
गुणं गायं गायं जनकतनयाजीवनहरेः।
रसं पायं पायं तव पतिचरित्रेन्दुजनितं
मनो धायं धायं सुखमनुभवेयं त्वयि शुभे ॥ ९३ ॥
रमे रामे रम्ये कुशलवसुते राममहिषि
महातेजोराशे पवनजनताम्भोजचरणे।
अये सम्पूताग्ने दशवदनदर्पघ्नचरिते
विनीते श्रीसीते जननि भवतापं शमय मे ॥ ९४ ॥

हे रामचन्द्रमुखचन्द्रचकोरि सीते हे सीरकेतुकुलकैरवकौमुदीत्विट् ।
हे पादपद्मनतसेवकशोकहन्त्रि मातर्ममापि दुरितं हर हेमशोभे ॥ ९५ ॥
ज्ञातं मया बुधजनात्तव भर्तृराज्ये दारिद्र्यवान्न सभयो निरयी न कोऽपि।
किन्तु त्वदीयपतिजन्मसुवत्सलक्ष्मपादाब्जगोत्रभवकोऽहमहो विषण्णः ॥ ९६ ॥
जनकनृपसुते त्वं भामिनी लोकभर्तुः सुविदितकरुणा ते राघवीं चातिशेते।
मयि विगलितनेत्रे कारुणी किन्न जाता निजकृतपरिपाकं देवि भुञ्जेऽधुनापि ॥ ९७ ॥
भगवति भवदीयं पादपद्मं निषेव्य सकलसुबलमौलिर्भक्तिवर्यो हनूमान् ।
निजवशमपि चक्रे रामभद्रं ममापि हर जननि दुरन्तां वेदनां वेदवेद्ये ॥ ९८ ॥
शमय मम भवाधिं राघवं दर्शय त्वं रमय पतिपदाब्जे चञ्चलं चित्तभृङ्गम् ।
मम हृदयनिकुञ्जे रामचन्द्रेण साकं विहर जननि सीते नीरदेनेव शम्पा ॥ ९९ ॥

इत्थं निवेद्य वरवर्षयुगेड्यवृत्तैः सैरध्वजीचरणपङ्कजलब्धभक्तिः।
स्तोत्रं मुदा परशुराम उदारवृत्तां सीतां प्रणम्य समगात्कुधरारिशैलम् ॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गः श्रुतीशः कविरामभद्राचार्यप्रणीते भवताच्छ्रियै नः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-
स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये श्रीसीतास्तवनं नाम चतुर्दशः सर्गः।

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas ॥ श्रीभार्गवराघवीयम् ॥

पञ्चदशः सर्गः

भार्गवे सुरपशैलमुपेते भक्तिनम्रशिरसेडितसीते।
सीतया तदनुक्लृप्तसमर्चे पूजिते त्रिदशकिन्नरनागैः॥ १ ॥
पार्थिवी परिवृता सुसखीभिर्वन्द्यमानचरणा सुरवृन्दैः।
आययौ पितृगृहं मुदितास्या दिव्यदेवयजनादिव लक्ष्मीः॥ २ ॥
रामचन्द्रमुखचन्द्रचकोरी मन्दिरे जनकराजकिशोरी।
रूपदीपशिखयाखिललोकदीपिकेव नृपतेः प्रदिदीपे॥ ३ ॥
मैथिलोऽपि गृहमेत्य गृहस्थः श्रीस्वयंवरसमाकुलचित्तः।
मन्त्रिमण्डलपुरोहितमध्येऽमन्त्रयन्मथितशात्रुविकारः॥ ४ ॥
ऊर्ज ईड्यशशिशोभितराकाराजिते रजतरोचिषि राजा।
श्रीस्वयंवरदिनं स्वसुताया निश्चिकाय कमनीयकलायाः॥ ५ ॥
योऽपि कोऽपि शिवचापमधिज्यं तोलयेच्छकलयेत्किल मध्यात्।
जानकीं स कलयेज्जयमालालब्धलक्ष्मविभवो गृहलक्ष्मीम्॥ ६ ॥
शम्भुचापमभिभज्य भुजाभ्यां दर्शयेज्जनकसंसदि शक्तिम्।
आदिशक्तिरपि तं जयमालाश्रीविभूषितगलं विदधीत॥ ७ ॥
इत्यनेन समघोषि धरायां द्वीपसप्तकसमुद्रभरायाम्।
स्वर्गपन्नगभुवोश्च सुतायास्तत्स्वयंवरमुदन्तमपूर्वम्॥ ८ ॥
देवदैत्यनरकिन्नरनागाः श्रीस्वयंवरनिरूपितभागाः।
आययुश्च मिथिलां विहिताशाः सिन्धुमन्थ इव तेऽबहुपुण्याः॥ ९ ॥
तत्र तत्र सुभटा उपकार्या आवसन् जनकराजनिदिष्टाः।
सैंहिकेय इव ते स्पृहयन्तः श्रीकरग्रहणसौख्यसुधायै॥ १० ॥
राघवोऽपि नवकन्दशरीरः कोसलेन्द्रसदने श्रितधीरः।
वर्धते स्म महितो जननीनां स्नेहसान्द्रसुधयेव सुरद्रुः॥ ११ ॥
काकपक्षकलितो वनमाली पुण्ड्रधृक्कनककुण्डलशाली।
कीरतुण्डसममञ्जुलनासः कामकार्मुकसमभ्रुविलासः॥ १२ ॥
पूर्णचन्द्रसुषमाननशोभो मन्दहासमुनिमानसलोभः।
पल्लवाधरपुटाधिनिवासकुन्दकुड्मलसमद्विजपङ्क्तिः॥ १३ ॥
पीतवस्त्रमखसूत्रमनोज्ञः कण्ठसक्ततुलसीवनमालः।
चन्दनच्छुरितनीलशरीरः कोटिकामसुषमो रणधीरः॥ १४ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

पद्मपाणिधृतसायकचापस्तूणधृक् तपनकोटिप्रतापः ।
बालकेलिकृतकेलिकलापः शान्तमूर्तिर्हृतसज्जनतापः ॥ १५ ॥
रूपवित्तविफलीकृतमारं मन्मथारिमृदुमानसहारम् ।
हारिणं दशरथस्य कुमारं रामभद्रमतिसीसुकुमारम् ॥ १६ ॥
राघवञ्च रघुराजकिशोरं विश्वविश्वजनलोचनचोरम् ।
मञ्जुमप्यसुरवृन्दकठोरं श्रीमुखेन्दुकृतनेत्रचकोरम् ॥ १७ ॥
तं दृगुत्सवमवेक्ष्य जनानां पौरपान्थनयनामृतराशिम् ।
बालवृद्धवनिता मुदितास्याः संविलोक्य न ययुर्हृदि तृप्तिम् ॥ १८ ॥
चक्रवर्तिवरलोचनतारं भानुजाजठरसोममुदारम् ।
वीक्ष्य पौरवनिता रघुचन्द्रं मेनिरे कुसुमसायकमग्र्यम् ॥ १९ ॥
वीक्ष्य तं दशरथोऽपि गवाक्षाद्राममात्तधनुषं सुकिशोरम् ।
नेत्रलाभमनघं लभमानो भूपतिश्च सुविचारपरोऽभूत् ॥ २० ॥
एष नीलनलिनाभशरीरो राघवश्चरणकिङ्करधीरः ।
कोटिकामसुषमो रघुवीरः किल्ललामललनाख्यमुपेयात् ॥ २१ ॥
एतदाननसुधाकरसोमं का पिबेदिहह भूतलनारी ।
नूनमब्धिभवकौस्तुभकान्तं सिन्धुजैव हरिमर्हति नान्या ॥ २२ ॥
एवमादि बहुशो रघुराजोऽचिन्तयन्मनसि रामविवाहम् ।
तावदेव कुशिकान्वयकेतुर्यष्टुमैच्छदनघा हि सदिज्या ॥ २३ ॥
ताटकापि सह दुष्टसुताभ्यामभ्यवर्षदनघां मखवेदीम् ।
मांसशोणितकपूयपदार्थैर्यज्ञविघ्नकुशला हि खलास्ते ॥ २४ ॥
यत्र यत्र निजयज्ञविधानं कर्तुमैच्छदथ गाधिसुतोऽसौ ।
तत्र तत्र खलसैन्यसहाया राक्षसी स्म तुदति व्रतनिष्ठम् ॥ २५ ॥
गाधिसूनुरथ शीघ्रमयोध्यां यज्ञनाशकविनाशकृतेच्छः ।
चिन्तयन्नगमदम्बुजनाभं चक्रवर्तिजमधोक्षजमेकम् ॥ २६ ॥
भक्तिभूमिमधिभूमिविशिष्टाद्वैतमेकमनवद्यमखण्डम् ।
लब्धदिव्यनृपबालकरूपं भग्नभक्तभवभीषणकूपम् ॥ २७ ॥
भक्तभाववशगं भगवन्तं मायया मनुजमञ्जुशरीरम् ।
न्यस्तहेयगुणकं त्रिगुणातो दूरमीड्यशुभसद्गुणसिन्धुम् ॥ २८ ॥
विश्वजन्मभरणाप्ययहेतुं स्वप्रपन्नभवसागरसेतुम् ।
राघवं दिनकरान्वयकेतुं भक्तभावमवतीर्णमुपेतुम् ॥ २९ ॥

© Copyright ... Seva Nyas

कामचारुतरुमात्मजनानां कामधेनुमुदजाङ्घ्रिजुषाञ्च।
कामरत्नमपि चिन्तयतां तं कामकोटिसुषमं रघुचन्द्रम् ॥ ३० ॥
द्वाःस्थितं प्रणिनिशम्य स विश्वामित्रमित्रमवितुं रघुचन्द्रम् ।
अन्तरङ्गकृतहर्षतरङ्गोऽदर्शसिन्धुसमतां च नृपोऽगात् ॥ ३१ ॥
भक्तितो दशरथो मधुपर्की तं मुनिं समभिवन्द्य सविप्रः।
सन्निनाय नृपतिर्निजगेहं पूज्यपूजनममोघफलं हि ॥ ३२ ॥
भुक्तवत्यथ मुनाववनीशो रामभद्रमनुजैः सह भक्त्या।
गाधिसूनुपदपङ्कजयुग्मेऽपातयत्पतितपावनकीर्तिम् ॥ ३३ ॥
राममिन्द्रमणिनीलशरीरं मन्मथारिहृदयालयहीरम् ।
सर्वलोकजनुषामभिरामं वीक्ष्य विस्मित इवास्त मुनीशः॥ ३४ ॥
रूपसिन्धुरथवा सुमधन्वा मूर्तिमान् किमुत एष रसेशः।
चन्द्रमाः किमुत भानुसुताब्धेर्योगिनेति बहुधा समतर्कि॥ ३५ ॥
पृष्टमागमनहेतुमथासौ कौशिको दशरथेन सुहृष्टः।
तं जगाद वचनं च निजार्थं नो बुधोऽवसरमेत्य जहाति॥ ३६ ॥
धन्यधन्यमनघञ्च रघूणां सत्कुलं विमलमाप्तमहस्कम् ।
यस्य गायति भगीरथपुत्री विश्वविश्रुतयशस्त्रिजगत्याम् ॥ ३७ ॥
यत्र भो दशरथस्त्वमथाभूर्भूमिपालमहिताङ्घ्रिसरोजः।
नाकपालकनकासननेमभागभाजममराः प्रणिनेमुः॥ ३८ ॥
त्वं महीश यशसा मनुमाद्यं कश्यपञ्च गुणतो ह्यतिशेषे।
यत्सुतोऽथ भगवान् परमात्मा लोकलोचनशुचं परिमार्ष्टि॥ ३९ ॥
रक्षसामथ गणोऽतितरां मां क्लेशयत्यवनिपाल बलाढ्यः।
पद्मपत्त्रमिव पौषतुषारस्त्वामितोऽस्मि भयतो नृप भिक्षुः॥ ४० ॥
श्यामतामरसदामशरीरं देहकान्तिजितयामुननीरम् ।
लक्ष्मणेन सहितं रणधीरं देहि मे नरपते रघुवीरम् ॥ ४१ ॥
ताटकाञ्च ससुतां विनिहन्तुं राम एव रणमूर्ध्नि समर्थः।
अन्तरेण गरुडं क्षमते को भीमभोगभुजगावलिमत्तुम् ॥ ४२ ॥
पूर्णतां व्रजतु मे व्रतचर्या राक्षसाः प्रभुशरेण म्रियन्ताम् ।
त्वद्यशो भवतु सर्वदिगन्ते दीयतां सपदि मे रघुनाथः॥ ४३ ॥
इत्युदीरितगिरं गिरिजेशतेजसं कुशिकनन्दनमेत्य।
मूर्छितः क्षितिपतिः क्षितिमागात्पारिजात इव मारुतनुन्नः॥ ४४ ॥

यत्नतश्च समवापितसञ्ज्ञो बाष्पबिन्दुकलुषीकृतनेत्रः।
ऊचिवान् दशरथो मुनिराजं प्रेमविह्वलमना भयभीतः॥ ४५ ॥
किं ददामि भगवन् रघुचन्द्रं प्राणतः प्रियमनाप्तमहास्त्रम्।
रक्षसाञ्च समरे शिशुरूपं हस्तिनामिव करे मृदुपद्मम्॥ ४६ ॥
सेनया सह शरासनपाणिः योत्स्य एष रजनीचरमुख्यैः।
किन्तु नीलजलदाभशरीरो नीयतां नहि मुने मम रामः॥ ४७ ॥
गृह्यतां द्रविणवाजिगजादिः स्थीयतामृषिपते निजसत्त्वे।
हीयतामहह घोरहठोऽयं नीयतां न मम लोचनतारः॥ ४८ ॥
किं फणी मणिमपेत्य ध्रियेत किं झषोऽपि सुखितो वनहीनः।
आत्मनाथरहितः किमु देहः किं भवेद्दशरथो हरिशून्यः॥ ४९ ॥
एवमादिकरुणं प्रविलप्य बाष्पगद्गदगलः स गवीशः।
रामचन्द्रविरहातुरचेताः कौशिकाब्जचरणे निपपात॥ ५० ॥
इत्थमश्रुनयनं विलपन्तं रामभद्रविरहं ह्यसहिष्णुम्।
गाधवारिझषराजमिवार्तं सान्त्वयन् वचनमाह वसिष्ठः॥ ५१ ॥
किं जिहाससि सुधामिव शक्रः सार्वभौम इव भूमिमकण्टाम्।
जीवनीमुपगतामिव जीवः स्वां प्रतिश्रुतिमहो रघुराज॥ ५२ ॥
प्राकृतं त्वमवगच्छसि रामं स्वात्मजं दशरथोत्पलनीलम्।
अच्युतं चिदचिदात्मकमीशं व्यापकं भुवनकोटिनिधानम्॥ ५३ ॥
गोसुरद्विजगवां हितहेतोर्मायया धृतमनुष्यशरीरम्।
पुत्त्रवत्सलतया न हरिं त्वं वेत्सि हीरकमिवाश्मकबुद्धिः॥ ५४ ॥
याचते स्वधनमेव मुनिस्त्वां रामनामनिहितं तव कोशे।
कोसलेश दिश राममसुष्मै सर्गमेव तनुते हि विसर्गः॥ ५५ ॥
इत्यपाकृतमहाभ्रमताम्यः श्रीवसिष्ठमुनिनावनिपालः।
दत्तवानसुमिवामलगोभ्यः कौशिकाय रघुनाथमिवात्मा॥ ५६ ॥
काकपक्षधरमम्बुदनीलं धन्विनं नरललाम सुशीलम्।
आजुहाव सहलक्ष्मणमाराद्राममिन्द्रमिव वामनवन्द्यम्॥ ५७ ॥
पादयोः प्रणतमद्भुतसत्त्वं पुत्त्रकं समनुलाल्य मनस्वी।
व्याजहार वचनं वचनीयं स्नेहगद्गदगभीरगिराकम्॥ ५८ ॥
रामभद्र कुशिकात्मभुवे त्वमर्प्यसे मखरुजां कदनार्थम्।
श्रेयसे त्रिजगतां व्रज वृद्ध्यै भूतये च पुनरागमनाय॥ ५९ ॥

कौशिकः सततमप्यनुगम्यो धन्विना वियति भानुरिवाह्वा।
पालयेश्च वचनानि महर्षेर्वेदवाक्यमिव हेतुमपृष्ट्वा॥ ६० ॥
इत्यनेकविधदत्तसुशिक्षं स्वप्रपन्नजनरक्षणदीक्षम् ।
बाष्पविन्दुकलुषो विससर्ज रामभद्रमिव लोचनतारम् ॥ ६१ ॥
तं वसिष्ठमुखभूसुरवर्या लक्ष्मणानुचरमाप्तधनुष्कम् ।
स्वस्तिवाचनपुरःसरमीड्यं स्नेहबाष्पनयना व्यसृजन् स्म॥ ६२ ॥
तं तमालरुचिमेत्य ववन्दे सानुजो भरत आकुलनेत्रः।
मित्रमण्डलमथेत्य हरिं तं व्याहरत्करुणमङ्गलवाचम् ॥ ६३ ॥
तं व्रजन्तमनुवीक्ष्य महर्षिं देवताश्च ववृषुः कुसुमैश्च।
मन्दमन्दमलयानिल आर्यः संस्पृशन्नथ सखेव सिषेवे॥ ६४ ॥
शङ्खतूर्यपटहप्रमुखाणि वादितानि गगने सहसैव।
रामचन्द्रगमने हि कृतार्थं मङ्गलं भवति मङ्गलमूर्तौ॥ ६५ ॥
अग्रतः कुशिकनन्दन आगाद्राघवस्तमनु दिव्यशिखण्डः।
लक्ष्मणस्तमनु कार्मुकपाणिः कार्तिकेयमिव कुञ्जरवक्त्रः॥ ६६ ॥
कौशिकेन सह राघवमेनं लक्ष्मणानुगमवेक्ष्य हि यान्तम् ।
पौरवर्गवनिता नयनाश्रु व्यारुधन् परममङ्गलभीताः॥ ६७ ॥
पादपङ्कजचरं गुरुसेवालब्धनिष्ठमथ वारिदनीलम् ।
केलिकार्मुकशरं शरजन्मकोटितुल्यमथ राममवेक्ष्य॥ ६८ ॥
नेत्रलाभमुदिताः पथि वृद्धा बालवृन्दवनितासहिताश्च।
हृत्सरोजसदनेषु समोदा रामभृङ्गमिव गोपितवन्तः॥ ६९ ॥
तत्र तत्र पथि विप्रपुरोगैः पूजितौ कुसुमचन्दनमाल्यैः।
रेजतू रुचिरवेषशिखण्डावश्विनाविव च तौ रघुपुत्त्रौ॥ ७० ॥
ताटकाथ ददृशे विकराला रामलक्ष्मणपथव्यवधाना।
आस्थिता विटपपर्वतवर्षा कालरात्रिरिव भीमशरीरा॥ ७१ ॥
तां विलोक्य मुनिराड्भयभीतो योगिराडिव नितान्तमविद्याम् ।
पाहि पाहि भगवन्नतिवादं राममेव शरणं मरणेऽगात् ॥ ७२ ॥
मा प्रभोऽतिदययेयमघायुर्नीयतां निशितसायकतीर्थम् ।
त्यक्तदेहवसना पिशिताशा स्वर्गमेतु मम भीतिरपैतु॥ ७३ ॥
ताटकापि गिरिपादपवर्षैर्व्यावृणोद्रघुवरं कुटिलाशा।
बालभानुमिव घोरतमोभिः सिंहिकासुतमयीव विभीषा॥ ७४ ॥

राघवोऽपि विहसन् शरजालैर्नाशयंस्तम इवार्ककराग्रैः।
राक्षसीमथ शिलीमुखराजत्पञ्जरेऽपि स रुरोध रुषेव॥ ७५ ॥
भूय एवमभिमन्त्र्य महात्मा सन्दधे धनुषि बाणमथोग्रम्।
ताटकारुधिरविन्दुपिपासुं भीमवज्रमिव कालदुरन्तम् ॥ ७६ ॥
रामचापप्रणवाभिप्रयुक्तो ब्रह्मबोध इव शायक उग्रः।
ताटकाभिधमनन्तमविद्याध्वान्तमन्तमनयत्स निमेषात् ॥ ७७ ॥
ताटकां च विनिहत्य खलारिः पूजितो विबुधकिन्नरनागैः।
ग्राहतो गजपतिं स पुरेव कौशिकं मरणतः परितत्रे॥ ७८ ॥
स्वां बलामतिबलामिति विद्यासिन्धवेऽपि स ददावथ विद्ये।
तर्तुकाम इव मोहमहाब्धिं मानबीजजनिके परिचिन्त्य॥ ७९ ॥
आयुधानि सकलानि महात्मा राघवाय निदिदेश महान्ति।
स्वं समर्प्य परमात्मनि सर्वं भाति भक्तिमहितो ह्यपवर्गः॥ ८० ॥
आनिनाय निजपर्णकुटीरं स्वातिथिं परमसंयुगधीरम् ।
लक्ष्मणेन सहितं रघुवीरं सिन्धुकोटिशतघोरगभीरम् ॥ ८१ ॥
तं तमालमहसं स समार्चत्कन्दमूलफलपत्त्रसुमौघैः।
तन्मिषेण निजसर्वफलानि प्रार्पिपद्भगवते स हि योगी॥ ८२ ॥
प्रातराविशदृषिर्मखदीक्षां सर्त्विजं दहनदीपितवेदीम् ।
राघवौ विहितसज्जधनुष्कौ रक्षतः स्म षडहानि मुनीज्याम् ॥ ८३ ॥
सप्तमेऽहनि मखं विजिघांसू ईयतुः स्म मृगबाहुसुबाहू।
राघवत्रिशिखतोऽप्यचिरेण प्राप्स्यमानशलभीयनिसर्गौ॥ ८४ ॥
मानवायुधनिराकृतवीर्यमग्रजञ्च शतयोजनसिन्धोः।
पारमक्षिपदपारबलाढ्यं नास्तिकं नरकवासमिवाद्यः॥ ८५ ॥
यावदग्निविशिखाग्निमभीतः शालभीं गतिमवाप सुबाहुः।
श्रीहरेर्हरिणकानिव तावल्लक्ष्मणो हरिरहन् पिशिताशान् ॥ ८६ ॥
ध्वस्तराक्षसबलौ रघुवीरौ पूर्णकौशिकमखौ मखभाजौ।
वृष्टदेवकुसुमौ मुदितास्यौ रेजतुर्गजरिपू इव धीरौ॥ ८७ ॥
मैथिलेन विनिवेदितपूर्वः कौशिको दशरथस्य कुमारौ।
आनिनाय मिथिलामथ चैत्रमाधवाविव स मेषदिनेशः॥ ८८ ॥
तत्र वर्त्मनि निवर्तितमायो मायया महितमानवदेहः।
दृष्टवान् हरिरवद्यमहल्यामर्दयत्तम इवैन्दवलेखाम् ॥ ८९ ॥

शक्रभुक्तविभवामयुताब्दभोग्यभूरिभयगौतमशापात् ।
लब्धदारुणशिलामयदेहां पद्मिनीमिव समावृतपङ्काम् ॥ ९० ॥
वीक्ष्य विस्मितमनाः समपृच्छद्राघवस्तमवदत्करुणार्द्रः।
कौशिकः कसमलं कनकाङ्ग्याः पापनाशमिव प्रार्थयमानः॥ ९१ ॥
पावयस्व पदपद्मरजोभिः पापिनीं पतितपावनकीर्ते।
कः क्षमोऽघहरणे त्वदृतेऽस्या ध्वान्तहा हि हरिरेव न चान्यः॥ ९२ ॥
इत्यसौ कुशिकवंशधरेण प्रार्थितः पतितपावनरामः।
पादपद्ममधिमस्तकमस्याः प्रादधान्निखिलभाग्यमिवेड्यम् ॥ ९३ ॥
सा रामचन्द्रपदपङ्कजतीर्थराजे प्रध्वस्तपातकशिला ललिताङ्गयष्टिः।
आविर्बभूव गुणसौभगदुग्धसिन्धुलक्ष्मीरिवामलरुची रतिकोटिशोभा॥ ९४ ॥
दृष्ट्वा धनुर्धरमनन्तगुणैकराशिं राजीवलोचनमनङ्गसहस्रशोभम् ।
रामं रमार्चितपदं नवकन्दकान्तिं कान्तालकं मदनमोहनमार्तबन्धुम् ॥ ९५ ॥
नेत्रोत्सवं सुमनसां करुणैकसिन्धुं नेत्राश्रुभिश्च सुमुखी स्नपयाम्बभूव।
तुष्टाव गद्गदगिरा गिरिशैकगद्यमिन्दीवरद्युतिमलं मुदिता ह्यहल्या॥ ९६ ॥
नवजलधरनीलं वेदविख्यातलीलं धृतकरशरचापं भानुकोटिप्रतापम् ।
तरुणतुलसिमालं भावगम्यं रसालं सकलगुणसमुद्रं भावये रामभद्रम् ॥ ९७ ॥
दिनकरकुलकेतो भीमविश्वाब्धिसेतो भुवनजननहेतो योगिनां ध्यानसाक्षिन् ।
भयद खलजनानां सज्जनाह्लादकारिन्मुनिमनसि विहारिन् हे हरे त्वां प्रपद्ये॥ ९८ ॥
यदमलमनसां वै योगिनां ध्यानमूलं विधिहरिहरनम्यं ज्ञानगम्यं सताञ्च।
तदनघपदपद्मं मूर्ध्नि मेऽधाः कृपालो किमहह कथयेयं मामकं भागधेयम् ॥ ९९ ॥
इति स्तुत्वा नत्वा प्रभुपदपयोजातरजसा
पवित्रा सन्तृप्ता रघुतिलकसौन्दर्यसुधया।
अहल्या श्रीरामं जनदृगभिरामं सुमुदिता
मनोगेहे धृत्वा प्रथितपतिलोकं गतवती॥ १०० ॥
इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
बाणैकसर्गः कविरामभद्राचार्यप्रणीते विदुषां श्रियेऽस्तु॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्येऽहल्योद्धरणं नाम पञ्चदशः सर्गः।

षोडशः सर्गः

अथ मुनीन्द्रकरो मुनिभीहरो रघुवरोऽवरजाभिहतावरः।
समुदितो मुदितो यशसाययौ स मिथिलां मिथिलाधिपपालिताम् ॥ १ ॥
सुसलिलां कमलाकमलावलीमधुभरभ्रमरीमुखरीकृताम् ।
सुविमलां विमलातरलैरलं कलितपण्डितमण्डनमण्डलीम् ॥ २ ॥
कलमरालमृणालसुवापिकां पिकरसालरसालितवाटिकाम् ।
सुसरितं सरसां सरसीरुहैः स्फुटपरागजुषां सरसां रसैः॥ ३ ॥
सकलशस्यसनाथितसम्पदं विविपदं विपदं विपदां पदम् ।
सुखपदं द्विपदाञ्च चतुष्पदां प्रतिपदं प्रपदामभयास्पदम् ॥ ४ ॥
पुरटतोरणवज्रकपाटिकां कपटपाटवपूगविपाटिकाम् ।
शुभसमञ्चितविश्वललाटिकां विबुधविघ्नवरूथविघाटिकाम् ॥ ५ ॥
क्वचिदनुष्ठितपावकहोतृकां क्वचिदधिश्रितशास्त्रपरम्पराम् ।
क्वचिदलङ्कृतपण्डितमण्डलां क्वचिदुपाकृतभावसमुज्ज्वलाम् ॥ ६ ॥
सुवलभिं बलिभिर्बलितेश्वरां कनकमन्दिरजुष्टमहेश्वराम् ।
परिसमीरितवेदवटुस्वरां रचितहाटकमन्दिरचत्वराम् ॥ ७ ॥
धनदतुल्यसमृद्धसमन्वितां मणिललामसुवीथिविधन्विताम् ।
पुरजनप्रथितां धृतगौरवां जनकराजपुरीं हृतरौरवाम् ॥ ८ ॥
विरजसं रजसा परिवर्जितां वितमसं तमसोऽपि विदूरगाम् ।
कलितदुग्धमतीं मतिमत्प्रियामशिथिलां मिथिलां मिथनिर्मिताम् ॥ ९ ॥
स नगरीं नगरीप्रभुतामयीं सदबलां न बलेन विवर्जिताम् ।
धृतवनीमवनीमवलोकयन् प्रमुमुदे मुमुदे न नृपावली॥ १० ॥
नवलनीलपयोधरसुन्दरो दरदरो दरदीर्णदरोदरः।
हरहरारिशरः शरजन्मकृत्कृदभितो ह्यहितोषणतोषणः॥ ११ ॥
मकरकेतनकेतनकुण्डलोज्ज्वलकपोललसन्मुखमाधुरी ।
मिषदलोलविलोलविलोचनभृकुटिभग्नमनोभवचातुरी ॥ १२ ॥
सुभुजभोजनमञ्जुशरावलीहरजहस्तसमानमहाभुजः ।
करसरोजधृतेषुशरासनो विगणितामितमानसशासनः॥ १३ ॥
दशनदीधितिलीननिशाकरो वसनसौभगदीनदिवाकरः।
प्रणतपालकचारुयशस्करो रघुवरः स्मरकोटिमनोहरः॥ १४ ॥

© Copyright ... Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

वृहदुरस्यथ लक्ष्म लघूद्वहन् श्रिय उदञ्चितचित्रपराक्रमः।
नरमणी रमणीमणिवल्लभो भुवि बभौ भगवान् मिथिलापुरः॥ १५ ॥
समुदितं मुदितं मिथिलाम्बरे विमलराघवचन्द्रमसं जनाः।
कृतविलोचनचारुचकोरकाः परिपपुः सुवपुःसुषमासुधाम् ॥ १६ ॥
प्रणिनिशम्य मुनिं पुरमागतं श्रितकुमारयुगं किल कौशिकम् ।
स मिलितुं मिलितैः सचिवैर्द्विजैर्द्विजवरं द्विजदेव उपागमत् ॥ १७ ॥
कृतनमस्यममुष्य पदाम्बुजं समवलोक्य रघूद्वहसौभगम् ।
विशिथिलो मिथिलाधिपतिर्मुनिं वच उवाच कृताञ्जलिरादरात् ॥ १८ ॥
जयति तत्रभवान् किल कौशिको विबुधभूसुरशस्यबलाहकः।
बहुमता भवता विहिता वयं पदपयोरुहदर्शनतो मुने॥ १९ ॥
कुत इमौ हरितुल्यपराक्रमौ जलदहाटकसुन्दरवर्णिनौ।
सुरवराविव चात्र समागतौ नरवरौ किमु देव दिवः किल॥ २० ॥
हरिहरावुत वा मुनिबालकौ रविसुतावुत भूपकिशोरकौ।
किमुत ते सुकृतस्य फलं मुने धृतशरीरयुगं प्रतिभाति मे॥ २१ ॥
मम निसर्गविरागमयं मनः समवलोकयतो नितरामिमौ।
स्थिरगतीव शरद्रजनीविधू क्षुधितनेत्रचकोरकशावकम् ॥ २२ ॥
अहह धन्यतमौ पितरौ किल यदनयोर्मुखपङ्कजमाधुरीम् ।
प्रपिबतोऽनिमिषैः सुकृताम्बुधी दृगभिधैश्चषकैश्चलपक्ष्मभिः॥ २३ ॥
सहजसुन्दरमञ्जुमरालकौ विहितबालतनू किल काविमौ।
सुविमले कमले इव पश्यतो मम मनोमधुपं हरतो हठात् ॥ २४ ॥
कथय नाथ कथां व्यथितव्यथां मनुजदारकयोरनयोर्मुदा।
किमुत पावयितुं मिथिलावनिं नयनगोचरतामगमत्परः॥ २५ ॥
इति निशम्य गिरं गदिताक्षरां सुमतिनावनिपेन महामुनिः।
पतितपावनरामयशस्सुधां किमपि पाययितुं ह्युपचक्रमे॥ २६ ॥
दशरथस्य सुतः प्रथमः पुमाञ्जलदनीलतमालतनुच्छविः।
मदनमोहनमूर्तिरनुत्तमो जगति राजति राम इति श्रुतः॥ २७ ॥
कमनकोसलजासुरवल्लिकासुफलमेष मुखस्मितमञ्जुलः।
भुवनमङ्गलसद्गुणसागरो गरहरो हरहृद्यवपुर्धरः॥ २८ ॥
दनुजसूदन एष महाभुजो भुजमहानलदग्धसुबाहुकः।
बलप्रभावप्रतापपराक्रमा इह चकासति सोदरका इव॥ २९ ॥

अयममुष्य लघुर्दयितोऽनुजो जनभृतां चरितैरिव देशिकः।
कनककेशरचम्पकसुन्दरोऽविलुलितोऽललितोऽवति लक्ष्मणः॥ ३० ॥
असितपीतपयोरुहसुन्दरौ रघुवरौ कलकेशरिकन्धरौ।
दशरथस्य सुतौ महितौ हितौ जगति जाग्रति राघवलक्ष्मणौ॥ ३१ ॥
मखरुजो विजिघातयिषन्नृप कुशलकोसलपालपुरीं गतः।
दशरथं समयाच इमावहं जरठमीनमिवाम्बु विनिर्दयः॥ ३२ ॥
दशरथोऽगणयन् दशमीं दशां स दशमं निगमो यतये यथा।
सुतयुगं प्रददौ दयितं हि मे न रघवो हि निराकृतयाचकाः॥ ३३ ॥
बलनिधी गुणमन्दिरसुन्दरौ जलदहाटकमञ्जुमहाद्युती।
अनुगताविव मां मधुमाधवौ दिशमितं शमितं रविमुत्तराम् ॥ ३४ ॥
कलितकेलिशरासनसायकौ शुभशिखण्डधरौ रघुनायकौ।
समरमूर्धनि नाशितनैर्ऋतौ मम मखं ससुखं समरक्षताम् ॥ ३५ ॥
पथि प्रपूय पदाब्जपरागकैर्मुनिवधूं कमनीयकलेवराम् ।
रघुवरोऽथ धनुर्मखदर्शनोत्सुक इहागत एष सलक्ष्मणः॥ ३६ ॥
इति निवेद्य मुनौ विरते रते प्रभुपदाम्बुजयोः स जयोचितम् ।
रघुपतिं परिपूज्य पुराणवित्समनयन्नयनैकफलं गृहम् ॥ ३७ ॥
अथ विदेहपुरीं पुरुषोत्तमो ललितलक्ष्मणलालसयेरितः।
अनुमतो गुरुणाभिमतो गतः स जगतां जगतां प्रभुरीक्षितुम् ॥ ३८ ॥
जलजसुन्दरनीलकलेवरो वरधनुर्धरधुर्यसमर्चितः।
मलयमञ्जुलचन्दनचर्चितः परिवृतो महसेव महैर्वृतः॥ ३९ ॥
करिकराभकरे वरकार्मुकं श्रितशरं सशरं धृतिमान् धरन् ।
कटितटे च निषङ्गमिवात्मना स मनसा प्रणवं परमात्मवित् ॥ ४० ॥
विपुलवक्षसि मौक्तिकमालिका परिललास परा परमात्मनः।
गजमुखो धृतमौक्तिकविग्रहो हरिमुपासितुमेव किमागतः॥ ४१ ॥
किमुत वैष्णवयुक्तमहात्मनां चय इवाश्रितमौक्तिकदेहभाक्।
वृहदुरस्यथ लक्ष्मणपूर्वजं कृतनिवास इमं रमयत्यहो॥ ४२ ॥
पथि विराजति राजसुतोत्तमे भुवनमङ्गलधाम्नि सलक्ष्मणे।
प्रमुदिताः शिशवः समुपाययुः शशिनि किन्न चकोररतिर्भवेत् ॥ ४३ ॥
विविधवेषधराः सरलाः समे क्रमविवर्जितभाषणशालिनः।
गतभयाः परिषस्वजिरे हरिं सरलता महतां हि विभूषणम् ॥ ४४ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

अहह दाशरथी मिथिलापुरीं ससुखमागतयोर्युवयोर्वयम् ।
प्रकरवाम सुवस्तुनिदर्शनां भुवनभूषणता भवतोर्यतः॥ ४५ ॥
इत इतो रघुनन्दन ईक्षतामशिथिला विमला मिथिलापुरी।
कलिततोरणवज्रकपाटिका सुजनपापकदम्बविपाटिका॥ ४६ ॥
मिथमियं विलुनाति भयावहं मथति पातकपुञ्जमसौ सताम् ।
मिथमहीपतिना विहिता पुरा अत इयं मिथिला परिगीयते॥ ४७ ॥
सुरसरित्पयसैव पवित्रिता विमलगण्डकिवीचिविलासिता।
हिमगिरेरधिराजदुपत्यकं धृतपदा मिथिला भुवि शोभते॥ ४८ ॥
इह विलोकय दुग्धमतीं नदीं विदधतीं गुणतश्च मुधा सुधाम् ।
दुहितरं परिपालयितुं भुवा प्रकटितां कटितां पयसाहिताम् ॥ ४९ ॥
सुनयनापयसः प्रथमं प्रभो वसुमतीतनया सनयानया।
निजपयोभिरतोषि ततः सुरैरभिहिता भुवि दुग्धमती सती॥ ५० ॥
इदमथो परिलोकय लोकपस्पृहितवासविलासमनोरमम् ।
जनकराजगृहं विलसद्गृहं सुनयनादिवधूभिरलङ्कृतम् ॥ ५१ ॥
इदमखण्डितदीपमणिप्रभं सुभवनं भगवन् भवतेक्ष्यताम् ।
सुनयनानयनाम्बुधिकौमुदी कनति काचिदयोनिजकन्यका॥ ५२ ॥
भुवमिमां हलतः परिशोधयन् समधिगम्य महीपमणिर्मुदा।
सुनयनामनया सममानयत्तनय एव मतिं परविद्यया॥ ५३ ॥
इयमनुत्तमपादपमण्डिता लसति मैथिलवल्लभवाटिका।
विहरतीह हरारिसखः सदा कुसुमपल्लवसौरभसम्पदा॥ ५४ ॥
अधिनिकुञ्जमिहावनिबालिका सशुकगार्गितनूः शुकसारिका।
कनकसुन्दरमञ्जुलपञ्जरे समनुपाठयते सुकुमारिका॥ ५५ ॥
श्व उषसीह महीसुतया तया निजकरग्रहपूर्वदिने मुदा।
कनकमन्दिरमध्यगता शिवा सविधि पूजयिता गिरिजा सती॥ ५६ ॥
इत इतः पुरतः पुरतो धनुर्मखगृहं जनकस्य धनुर्यतः।
अहमिवैतदहो तनुमानिभिः सुमहितं सहितं मिथिलाधिपैः॥ ५७ ॥
धनुरिदं गिरिशस्य निरीक्ष्यतां जडितपूर्वमदो युधि शार्ङ्गिणा।
क्षपितभूपबलं पतितं भुवि प्रथितभैरवमन्दरगौरवम् ॥ ५८ ॥
यदसुरा न सुरा न च किन्नरा न दनुजा मनुजा न कदाचन।
चलयितुं तिलमात्रमपि क्षमाः कुविषया न महात्ममनो यथा॥ ५९ ॥

तदिदमीशधनुर्धरणीसुता करजकन्दुकितं कमलेक्षणा।
करसरोजपुटेन मनस्विनी कुतुकतो बहुशः समनर्तयत् ॥ ६० ॥
इति निदर्शपुरं पुरुषोत्तमं पुलकिताः परमं परिरेभिरे।
मधुरमूर्तिमयं रघुनन्दनं सदसवः शिशवः शिशुचन्दनम् ॥ ६१ ॥
रघुवरोऽपि विभाव्य विभाकरं जिगमिषुं निजविश्रमणं गिरिम् ।
शिशुगणांश्च विसर्ज्य विसर्गवित्समगृणादनुजं रिपुहानुजम् ॥ ६२ ॥
ललितलक्ष्मण लक्षय पश्चिमामनुपमामुपमामुपमामुमाम् ।
रविकरैररुणां नववल्लभां स्वपतिना रमितामिव कुङ्कुमैः॥ ६३ ॥
रसितरश्मिरथो रथिनां रथोपरि वरो विचकास्ति विभास्वरः।
कमलिनीरमणीकुचकुङ्कुमारुणिमचारुकरोऽथ नभश्चरः॥ ६४ ॥
वियति भूरि विहृत्य पयोजिनीप्रियकरो रसरञ्जितरश्मिमान् ।
अभिसरन्निव मञ्जुलमण्डलो दिशमुदञ्चति सम्प्रति पश्चिमाम् ॥ ६५ ॥
कमलिनीं विरहेण स योजयन् स्वभगिनीं रजनीमिव मानयन् ।
मुखरयन् वयसां च कुटुम्बकं दिनकरोऽवति पश्चिमपर्वतम् ॥ ६६ ॥
अभिमुखो ननु पश्चिमसागरं रविरभूल्लघुशीतकरः किल।
अनुरसन्निव पश्चिमसभ्यतां क्षपितशर्ममहो मनुजाधमः॥ ६७ ॥
अथ गुरुं समुपेत्य तदाज्ञया विहितसान्ध्यविधिर्विधिकोविदः।
जनकजागुणचिन्तनतत्परो निशमिमामनयत्क्षणकल्पिकाम् ॥ ६८ ॥
प्रातरुत्थाय रामो रमावल्लभः कौशिकानुज्ञया योगिनां दुर्लभः।
बन्धुनेवर्तुराजेन पुष्पायुधः पुष्पहेतोर्गतो जानकीं वाटिकाम् ॥ ६९ ॥
कोकिलाकाकलीभिः कलं कूजितां सद्विहङ्गावलीभिः पुनः पूजिताम् ।
रम्यराजीवराजीवशैः षट्पदैर्मञ्जुमानन्ददानं द्रुतं गुञ्जिताम् ॥ ७० ॥
पादपाः पल्लवाढ्याः सुपुष्पाः फलव्रातकाः पारिजाता इवाजातकाः।
राजिता नान्दनीं सम्पदं सम्पदा व्रीडयन्तो हि राजन्ति ते सर्वदा॥ ७१ ॥
वाटिकामध्यतस्तोयजालीलसन्मञ्जुमाद्यन्मयूरेन्द्रशुभ्रं सरः।
मैथिलीस्नानदिव्याम्भसा पूरितं हंसपारावतैः सन्ततं कूजितम् ॥ ७२ ॥
वीक्ष्य वापीं तटाकं तथा वाटिकां मञ्जुनृत्यं मयूरं वनं पावनम् ।
लोकलोकाभिरामो रमावल्लभो रामचन्द्रोऽपि रेमे समं बन्धुना॥ ७३ ॥
मालिना संस्तुतो मञ्जुमाली भुवो वाटिकायाः करे द्रोणिकां धारयन् ।
पुष्पपूगं विचिन्वन् विभुश्चिन्तयन् जानकीदर्शनौत्सुक्यलोलन्मनाः॥ ७४ ॥

तत्क्षणे सङ्कणत्किङ्किणीनूपुरारावराजद्दिगन्ता सुदन्तप्रभा।
भूषणैर्भूषिता मातृसम्प्रेषिता पार्वतीपूजनायागता मैथिली॥ ७५ ॥
कामवामाविभा व्रीडितेन्दुप्रभा भव्यनीलाम्बरा स्त्रीवरा स्रग्विणी।
मत्तमातङ्गिनीहंसिनीगामिनी भामिनी भाविभान्तीव सौदामिनी॥ ७६ ॥
चम्पकाभा स्मितज्योत्स्नया भासिता भूषिता दिव्यभूषाम्बरैर्वर्णिनी।
पद्मपद्भ्यां चलन्ती लसन्ती रुचा कोटिकोटीर्हसन्ती रतीः स्वत्विषा॥ ७७ ॥
आननं चुम्बितुः सप्रयत्नानिव स्निग्धकेशान् रुषा वारयन्ती सती।
कोटिलक्ष्मीविभां बिभ्रती धीमती श्रीमती श्रीः श्रियो राघवप्रेयसी॥ ७८ ॥
स्वाभिरष्टाभिरीड्यप्रभाभिः सुखं सेव्यमाना यशोगीयमाना मुदा।
मञ्जुमञ्जीरसिञ्जत्पदा प्रस्थिता सुस्थिता संयमे धारणेयी बभौ॥ ७९ ॥
रामचन्द्रोऽपि तां दृष्टवान् पार्थिवीं दूरतो दुर्विभाव्यां सतां चेतसाम् ।
वल्लभां श्रीश्रियं श्रेयसीं प्रेयसीं मञ्जुराजीवदृग्भ्यां सतृष्णं प्रभुः॥ ८० ॥
दीपयन्ती दिगन्तं दिवो दीपिका रामचेतःकुरङ्गं कुरङ्गेक्षणा।
कोसलाधीशचक्षुश्चकोरास्पदं स्वाननेन्दुं समारोपयत्पार्थिवी॥ ८१ ॥
यस्य योषाकटाक्षेषुभिर्नो मनो विव्यथे क्वापि विद्धं प्रवृद्धात्मकम् ।
तस्य रामस्य तद्भृङ्गितं मानसं निघ्नमासीन्महीजाननाम्भोरुहे॥ ८२ ॥
वीक्ष्यमाणो दृशा राजकन्यां रहो राजसूनू रसेशाम्बुधेश्चन्द्रिकाम् ।
स्वञ्च सस्मार साकेतलोकोचितं नेत्रयोर्निर्निमेषत्वमत्र क्षणे॥ ८३ ॥
कापि कादम्बरी कापि कादम्बिनी कापि सौदामिनी कापि भाभामिनी।
एवमेषा शुभोत्प्रेक्षिकाभिः प्रिया प्रेक्षिता प्रेयसा प्रेक्षणप्रेयसी॥ ८४ ॥
वीक्ष्य तां वीक्षणीयाम्बुजास्यश्रियं स्वश्रियं श्रीश्रियं ब्रह्मविद्याश्रियम् ।
धीधियं ह्रीह्रियं भूभुवं भूभुवं राघवः प्राह सल्लक्षणं लक्ष्मणम् ॥ ८५ ॥
वीक्ष्यतां वीक्षणीया कुमारीवरा वाटिकां भासयन्ती तनुज्योतिषा।
रत्नदीपस्य साध्वीशिखेवामला देवतेवैति चाराममिन्दूज्ज्वला॥ ८६ ॥
सेयमम्भोरुहाक्षी विदेहात्मजा यत्कृते चापयज्ञः समायोजितः।
दक्षिणा यस्य सीतैव सङ्कल्पिता वीर्यशुल्का धनुर्भञ्जिने यज्वने॥ ८७ ॥
अद्य पूर्वे दिने पाणिपीडाविधेः पार्वतीमर्चितुं सानुगा सागता।
द्योतयन्ती दिशो वाटिकां भामिनी दिव्यदीपप्रभेवार्चिषा चिन्मयी॥ ८८ ॥
एतदास्ये शरच्चारुचन्द्रप्रभे लोचने मे चकोरायिते लक्ष्मण।
नो जिहासेत्क्षणं भृङ्गभूतं मनस्तन्मुखाम्भोरुहस्यासवं वै नवम् ॥ ८९ ॥

किं निमित्तं मनोऽस्यां स्पृहावद्धि मे जैत्र जागर्ति रागो ममास्यां कथम् ।
चातकस्येव बन्धो पयोदस्रजि प्रौढभृङ्गस्य भावो नलिन्यां यथा॥ ९० ॥
नूनमत्रास्ति किञ्चिद्विधात्रे हितं नान्यथा मन्मनोऽस्यां प्रवृत्तं भवेत् ।
स्वप्नकालेऽपि मन्मानसाम्भोधिजो नान्यनारीनलिन्यां स्पृहामावहेत् ॥ ९१ ॥
इत्थमाकर्ण्य विश्वैकभर्तुर्वचो लक्ष्मणो नैव किञ्चिज्जगादोत्तरम् ।
सस्मितं वीक्ष्य सीतापदाम्भोरुहं भ्रातृजायां ववन्दे स्वमातुर्धिया॥ ९२ ॥
भूमिजा भूमिभूयिष्ठभारं हरिं सञ्जिहीर्षन्तमत्रागतं मैथिली।
राघवं मञ्जुकञ्जे लतामन्दिरे रम्यराजीवदृग्भ्यां समार्चन्मुदा॥ ९३ ॥
कोटिकन्दर्पदर्पघ्नमिन्दीवरश्यामलं कोमलं निर्मलं सद्बलम् ।
विश्ववारान्निधेर्मन्दरं सुन्दरं भीहरं भूधरं श्रेयसां मन्दिरम् ॥ ९४ ॥
सर्वलोकैककान्तं सदा सुस्मितं राममात्माभिरामं सुखाम्भोनिधिम् ।
वीक्षमाणा समानं प्रभुं सानुजं नैव तृप्तिं जगामावनेयी चिरम् ॥ ९५ ॥
वीक्ष्य वीक्षावतां वीक्षणानां फलं भक्तिमद्वत्सलं निर्बलानां बलम् ।
सा चकोरी किशोरीव भौमी शरच्चारुराकाविधुं वीक्षते स्मादरात् ॥ ९६ ॥
प्रेमपाथोनिधौ धैर्यनौकां सती मज्जयित्वा विदित्वा स्वकान्तं प्रभुम् ।
प्राणनाथं जगन्मङ्गलं माबलं मानसे सस्वजे जानकीजीवनम् ॥ ९७ ॥
नेत्ररन्ध्रैः समानीय हृन्मन्दिरं रामचन्द्रं शरच्चन्द्रिका सौभगा।
सा सखीमध्यगागाद्भवानीगृहं चोरयित्वा जगच्चित्तचोरं द्रुतम् ॥ ९८ ॥

गोपं गोपं हृदयसदने रामरत्नं मनोज्ञं
ह्रेयं ह्रेयं निजतनुरुचा कामवामा असङ्ख्याः।
गापं गापं निजविधिकरी रामबाहुप्रतापं
गौरीं सीता निजपितृगृहं पूजयित्वा प्रतस्थे॥ ९९ ॥

श्रीरामोऽपि सलक्ष्मणोऽथ विलसत्पुष्पोच्चयश्चिन्मयो
विश्वामित्रमुपेत्य सर्वमवदत्सीतानुरागं स्वकम् ।
सत्याशीर्भिरलङ्कृतोऽथ गुरुणा प्रीतश्च सैरध्वजी-
स्मेरास्यं शशिनश्छलेन रजनीं जाग्रज्जगौ गौरवात् ॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गः कलाख्यः कविरामभद्राचार्यप्रणीते जगतां श्रियेऽस्तु ॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये श्रीराघवप्रियादर्शनं नाम षोडशः सर्गः।

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

सप्तदशः सर्गः

अथ प्रभातेऽरुणचूडवन्दिभिर्विबोधितः कोसलराजनन्दनः।
पुरःस्थितं प्राञ्जलिमेत्य लक्ष्मणं जगाद गां गामिव गापयन् गवा॥ १ ॥
तमालनीलो द्विजनायकत्विषां करैर्द्विजानां तिमिरं हरन् हरिः।
निदर्शयन्नन्वयमब्दचन्द्रयोः समन्वयाध्यायमिवोद्गिरन् गिरा॥ २ ॥
मुखानिलेनामरपद्मगन्धिना विलुब्धरोलम्बकदम्बकाननः।
कृपार्द्रदृष्ट्या सदयं विलोकयन् शरन्मयूखाढ्यकुमुत्समाननः॥ ३ ॥
उदीक्षतां प्रागुदितोऽरुणोऽरुणः प्रवालवर्णो नवकुङ्कुमच्छविः।
पुरन्दराशाललनाललाटके प्रलिप्तसिन्दूर इवाद्भुतद्युतिः॥ ४ ॥
नवीनराजीवनिभस्त्वदाकृतिस्तमो निरास्यत्प्रथमं खगोदयात् ।
यथा त्वमाजौ सुभुजं मयि घ्नति क्रुधाखिलानक्षपयः क्षपाचरान् ॥ ५ ॥
अहो सुधन्योऽरुण ऊरुवर्जितोऽप्यनन्तपारं नभ उष्णदीधितिम् ।
रथेन चाह्नैव नयत्यमोघदृक् सतां हि सङ्कल्पदृढत्वमादृतम् ॥ ६ ॥
जगाद सौमित्रिरथान्तरं वचो रवेरयं स्यान्महिमा न सारथेः।
क्व वैनतेयः करपादविक्लवः क्व सूर्यसौत्यं ह्यसमञ्जसं महत् ॥ ७ ॥
क्व सप्तसप्ते रथ एकचक्रको नभो निरालम्बमनन्तयोजनम् ।
गतोरुकस्यापि नियन्त्रिता क्व च श्रितः समर्थं हि समर्थ उच्यते॥ ८ ॥
इति प्रभाष्यैव नरेन्द्रनन्दनौ विधाय पौर्वाह्णिकमीड्यतेजसौ।
गुरुं समागत्य मुदा प्रणेमतुर्विनीतवेषौ ननु रामलक्ष्मणौ॥ ९ ॥
शुभाशिषा गाधिकुलावतंसकः समर्चयत्तौ रघुवंशवर्धनौ।
जगाम ताभ्यां सहितः स जानकीस्वयंवरं भूपतिनाभिमन्त्रितः॥ १० ॥
स्वरङ्गभूमिं मुनिना सहागतौ नरेन्द्रसूनू ननु रामलक्ष्मणौ।
निशम्य पौराः प्रमुदा समाययुः सुधाकरं चारुचकोरका इव॥ ११ ॥
सबालवृद्धास्तरुणास्तपस्विनः स्त्रियस्तरुण्यो वनिता वनप्रियाः।
रघूत्तमालोकनलोलचक्षुषः सरस्तृषार्ता इव रङ्गमाययुः॥ १२ ॥
स्थितेषु भूपेषु यथोचितासनं सुदानदर्पेषु गजायितेष्वथ।
समाययौ राघवबालकेशरी स्वयंवरारण्यविभां विवर्धयन् ॥ १३ ॥
सलक्ष्मणो लक्ष्मणपूर्वजो जनान् जनार्दनो जिष्णुजनेशतल्लजान् ।
प्रसादयन् सादितताटकाग्रहो ग्रहर्क्षतारा इव तारकेश्वरः॥ १४ ॥

विलोभितास्तेन कुजैकलोभिना विलोभिना कोटिमनोजशोभिना।
विलोलचित्ता मिथिलामृगीदृशो दृशो न्यषेधन्न ततो दृशोऽबलाः॥ १५ ॥
तमालनीलं स्मरकन्दसुन्दरं प्रलम्बबाहुं मृगराजकन्धरम्।
सुनासिकं कञ्जविलोललोचनं भ्रुवा स्मरेषुक्षिपदर्पमोचनम्॥ १६ ॥
विशालभाले कलितोर्ध्वपुण्ड्रकं समावहन्तं तिलकं तिलार्चितम्।
कलिन्दजाक्रोडगतां सरस्वतीं त्रिमार्गगायुग्ममयीमिवादरात्॥ १७ ॥
मनोजकेतूपमलोलकुण्डलोल्लसत्कपोलस्मितपल्लवाधरम्।
द्विजावलीदाडिमकुन्दकुड्मलच्छविं शरच्चारुसुधाकराननम्॥ १८ ॥
स पाञ्चजन्योपमकण्ठमालिकालसल्ललामेभमनोज्ञमौक्तिकम्।
विशालवक्षस्तुलसीसुमालिकासमेधितामोदवशप्रियालिकम्॥ १९ ॥
अशेषविघ्नौघवनद्विजाग्रभूकरप्रतीकाशकरारविन्दयोः।
करालकालानलबाणभास्वरप्रचण्डकोदण्डधरं धराधरम्॥ २० ॥
कटौ निषङ्गं शरसङ्गि बिभ्रतं कदम्बकिञ्जल्कसमानवाससम्।
प्रतप्तचामीकरदाममण्डितं मखोपवीतं दधतं धृतव्रतम्॥ २१ ॥
मुनीन्द्रपत्नीदुरितक्षयक्षमं त्रिमार्गगासम्भवपादपङ्कजम्।
समस्तसौन्दर्यनिधानविग्रहं निराग्रहं श्रीसदनुग्रहाग्रहम्॥ २२ ॥
महोमहोरस्कमनन्तपौरुषं महानुभावं महनीयविक्रमम्।
दशास्यबाहूदधिमन्दरोल्लसन्महामहाबाहुमखण्डमच्युतम्॥ २३ ॥
समं समत्राखिलभूतसौहृदं निगूढजत्रुं रणचण्डविक्रमम्।
महाबलं वैष्णववंशवत्सलं स्थलं श्रुतीनामिव लब्धसद्बलम्॥ २४ ॥
त्रिलोकलावण्यललामलालितं महेशसन्मानसहंसपालितम्।
जनाः समस्ता ददृशुर्जनप्रियं जगन्निवासं जगदेकमङ्गलम्॥ २५ ॥
विदेहराजोऽपि विलोक्य विस्मितो दिगीशदृक्स्वस्त्ययनं नरोत्तमम्।
अनुव्रतं गाधिसुतं सहानुजं सुमूर्तिमद्ब्रह्मसुखं यथाव्ययम्॥ २६ ॥
विचारयामास विचारणाचणो विविक्तमास्थाय विविक्तविन्नृपः।
अहो अपूर्वो नरदेवनन्दनो विधातृवैचित्र्यकलातिगद्युतिः॥ २७ ॥
कथं हि सीता प्रवृणीत राघवं रमेव विष्णुं ह्यनुरूपसौभगम्।
अयं ह्यमुष्या इयमस्य धीमतो विना रविं को रमयेत पद्मिनीम्॥ २८ ॥
निरीक्ष्य नूनं सकृदेव जानकी वृणीत चैनं रघुवंशवर्धनम्।
न कर्हिचित्क्वापि जहाति कौमुदी शरत्कुमुद्वन्तमखण्डमण्डलम्॥ २९ ॥

© Copyright Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

परं प्रतिज्ञा मम बाधिका विधे पिनाकभङ्गा हि भवेत्सुतावरः।
कथं नु रामो नवकञ्जकोमलो जवाद्धनुर्द्यात्पविकोटिनिष्ठुरम् ॥ ३० ॥
स आशुतोषः सुदृढौ भुजौ क्रियान्ममास्य रामस्य मरालमञ्जुलौ।
यथा ह्ययं वज्रकठोरकार्मुकं मृणालभञ्जं प्रभनक्तु राघवः॥ ३१ ॥
तथैव सर्वे मिथिलानिवासिनः शिवं मुदा प्रार्थितवन्त ईश्वरम् ।
धनुर्द्यतु श्यामसरोजसुन्दरस्तवेश रामो भवतानुमन्यताम् ॥ ३२ ॥
इयञ्च रामं हरिमब्धिजा यथा वरं वरार्हार्हति हंसगामिनी।
तथैव रामोऽपि रमामिवाच्युतो वधूमिमामर्हति हंसवंशजः॥ ३३ ॥
विशां पतिः कौशिकरामलक्ष्मणान् सभाजयित्वा बहुमानभाजनान् ।
निदर्शयामास सुतास्वयंवरं सतो हि सम्मान्य नरः शमञ्चति॥ ३४ ॥
ततः समेभ्यश्च महत्तरे वरे सुवर्णमञ्चे गुरुणा गुरुर्भुवः।
भुवो भुवो भारहरौ वृषाकपी समं विधात्रेव नृपो न्यवीविशत् ॥ ३५ ॥
समस्तराजासनमौलिपासने स राघवो लक्ष्मणलक्षितोऽलघुः।
रराज राजन्यकुमारसम्मतो गुहो यथा क्रौञ्चगिरौ सपावकः॥ ३६ ॥
बभौ मुनिर्मध्यगतः कुमारयोर्महोच्चमञ्चे रघुवर्ययोरथ।
सुमेरुश्रृङ्गेऽसितपीतपद्मयोः स मध्यवर्ती रविरंशुमानिव॥ ३७ ॥
उभौ कराभ्यां श्रितकाकपक्षकौ विशुद्धवात्सल्यधिया स लालयन् ।
द्विजोऽरुणाभ्यां द्रुहिणो यथा बभौ पयोरुहाभ्यामिह बालमन्मथौ॥ ३८ ॥
समस्तदिग्भ्यः समुपागता नृपाः सदेवदैत्यासुरनागकिन्नराः।
महाबला दर्पयुताश्च जानकीस्वयंवरे प्रोद्धतपीनबाहवः॥ ३९ ॥
तमेव तापिच्छतनुं तमोहरं हरार्चितं चन्दनचर्चितं हरिम् ।
निसर्गसौन्दर्यलसत्कलेवरं व्यलोकयन्निश्चलपक्ष्मचक्षुषा॥ ४० ॥
स्वभाववैचित्र्यविभिन्नदृष्टयः समेऽभ्यपश्यंस्तमशेषशेखरम् ।
पृथक्पृथङ्गो विविधे तथाप्यसौ घटेष्वनेकेष्विव भानुरेकलः॥ ४१ ॥
नृपप्रवीरास्तमनन्तपौरुषं व्यलोकयन् लोहितकञ्जलोचनम् ।
प्रचण्डदोर्दण्डलसच्छरासनं शरीरिणं वीररसं यथा रसम् ॥ ४२ ॥
विलोक्य भीताः कुटिला महीक्षितो भयङ्करं कोटिकृतान्तभीकरम् ।
अनन्तकण्ठीरवभीमविक्रमं त्रिविक्रमासङ्ख्यलसत्पदक्रमम् ॥ ४३ ॥
छलावनीशाश्च शरासुरादयस्तमभ्यपश्यन् रघुवंशवर्धनम् ।
करालकालानलसन्निभाननं प्रतर्जयन्तं निर्ऋतिं भयावहम् ॥ ४४ ॥

निसर्गसौम्या मिथिलानिवासिनो व्यलोकयन् राममलोललोचनम् ।
अदूषणं मानवमात्रभूषणं महाद्भुतं भानुकुलाब्जपूषणम् ॥ ४५ ॥
ततस्तमैक्षन्त तमालसौभगं पुरः पुरन्ध्र्यः पुरुहूतपूजितम् ।
त्रिलोकलावण्यललाममामयं निरामयं मूर्तमिव स्मरं स्वयम् ॥ ४६ ॥
व्यलोकि विद्वद्भिरनन्तशीर्षवान् विराड्विभुः कोटिसहस्रविग्रहः।
अनन्तबाहूदरनासिकाननः सहस्रपात्सादितदैत्यकाननः ॥ ४७ ॥
महीपतिज्ञातिजना जनार्दनं प्रियं सखायं निजभावबन्धिनम् ।
व्यलोकयन् लोलविलोचना हरिं सुहृद्वरं प्रीतिकरं तनूभृताम् ॥ ४८ ॥
अमुष्य राज्ञ्योऽप्यमुना महीभुजा व्यलोकयंस्तं करुणार्द्रचेतसः।
शिशुं यथा ब्रह्मशिशुं स्नुतस्तनाः पयोऽभिरामा रमणीयविग्रहम् ॥ ४९ ॥
अयं कथं स्यान्ननु कन्दसुन्दरो धनुर्धरोऽस्मत्तनयावरो विधे।
क्व शम्भुचापं पविकोटिनिष्ठुरः शिशुः क्व चायं नवकञ्जकोमलः ॥ ५० ॥
तमब्जकान्तं ददृशुश्च योगिनः परं पुमांसं तमसः परं प्रभुम् ।
विभुं स्फुरज्ज्योतिरखण्डवैभवं स्वयं प्रकाशं श्रितशान्तिमीश्वरम् ॥ ५१ ॥
हरेश्च भक्ता भजनीयविग्रहं समस्तकल्याणगुणैकसङ्ग्रहम् ।
दृशा समानीय हरिं मनोगृहं स्वमष्टिदेवं ह्यभजन् सदाग्रहम् ॥ ५२ ॥
अथासुनाथं तमनाथसंश्रयं गवाक्षतो गोतनया गवेषयत् ।
रहोगतं तं परिरभ्य निर्वृता निसर्गनव्यं निमिवंशकन्यका ॥ ५३ ॥
अवादयन्मङ्गलवाद्यदुन्दुभीर्जगुः कलं किम्पुरुषाः सुमङ्गलम् ।
सुराः प्रसूनैर्ववृषुश्च जानकीस्वयंवरेऽनृत्यदथाप्सरोगणः ॥ ५४ ॥
अथेङ्गितज्ञा जनकस्य जानकी सखीजनालङ्कृतचारुभूषणा।
कराब्जराजज्जयमालिका कलं जगाम सीता शनकैः स्वयंवरम् ॥ ५५ ॥
यतो यतो गच्छति मैथिली शनैः पयोजपद्भ्यां जयमालिकामयी।
ततस्ततो भूपगणा हताशका भवन्ति दीपप्रभयेव वञ्चिताः ॥ ५६ ॥
परिस्फुरत्काञ्चिसुनीलशाटिकासमावृता मैथिलराजकन्यका।
वियद्गताम्भोदतडिन्मयच्छविं सतारकां चापि जिगाय जानकी ॥ ५७ ॥
समेऽप्यपश्यन् जगदेकसुन्दरीं श्रियं महीपाश्च निमेषवर्जिताः।
महीसुता तूत्पलनीलराघवं चकोरिका चन्द्रमिवापपौ दृशा ॥ ५८ ॥
गृहीतवीरासनमम्बुदच्छविं गुरोश्च सव्येतरभागमास्थितम् ।
समीपमाहूय दृशानुजं किमप्युदीरयन्तं स्मितमञ्जुलाननम् ॥ ५९ ॥

तमीक्षमाणा नवमेघमेदुरं जगन्निवासं जगदेकसुन्दरम् ।
विदेहकन्या रघुवंशदीपकं बभौ मृगाक्षीव मृगी मृगीप्सिता॥ ६० ॥
नृपेषु तिष्ठत्सु यथोचितासनं जनेषु पश्यत्स्वथ राममैथिलीम् ।
क्षमामिवेष्टां समजूघुषत्क्षमापतिः प्रतिज्ञां विरुदेन वन्दिभिः॥ ६१ ॥
शृणुध्वमेते महिता महीक्षितः स्वयंवरे पर्वणि वै समागताः।
विदेहराजस्य महीमिवाचलामिमां प्रतिज्ञां दुहितुः कृते कृताम् ॥ ६२ ॥
विदन्ति सर्वे शिवचापमद्भुतं पुरा विदेहेषु शिवेन चार्पितम् ।
पुरान्तकं मन्मथधूमकेतुना सुपूजितं मैथिलवंशराजभिः॥ ६३ ॥
सदेवदैत्यासुरयक्षराक्षसा न मानवास्तोलयितुं च यत्क्षमाः।
नरेन्द्रबाहूद्धतवीर्यचन्द्रमोनृसिंहदासस्वसृसूनुसम्मितम् ॥ ६४ ॥
तदीशचापं पविकोटिनिष्ठुरं करेण सव्येन सहेलमुद्धृतम् ।
नरेन्द्रकन्या बहुशोऽप्यनर्तयत्करीन्द्रकन्येव मृणालदण्डकम् ॥ ६५ ॥
विलोक्य लोकोत्तरमात्मजाकृतं चकार भूपो महतीं प्रतिश्रुतिम् ।
पिनाकभङ्क्त्रैव सुतावरो भवेद्धृताद्रिरम्भोनिधिजाधवो यथा॥ ६६ ॥
तदद्य यः कोऽपि विभज्य कार्मुकं प्रदर्शयिष्यत्यथ विश्रुतं बलम् ।
स राजकन्याजयमालया तया जयश्रिया शीघ्रमलङ्करिष्यते॥ ६७ ॥
उदेतु वा भानुरुपेत्य पश्चिमां जहातु वेलां यदि वा पयोनिधिः।
तथापि भो भूपवरा निबोधत स्वकां प्रतिज्ञां जनको न हास्यति॥ ६८ ॥
निशम्य तद्वन्दिवचो महीक्षितः समुत्थिता वेपितबाहवस्समे।
गता न तच्चालयितुं क्षमा बलात्पुनर्निवृत्ता अबला इवाहताः॥ ६९ ॥
अथैन्द्रसेनिः समुपेत्य विस्मितः प्रदक्षिणीकृत्य शनैः प्रणम्य तत् ।
अवाप्तनिर्वाण इवात्ममन्दिरं शरासुरस्तूणमिवागतः शरः॥ ७० ॥
ततो भुजानां निचयेन विंशतेरियेष तच्चालयितुं स रावणः।
प्रभग्नवीर्यो धनुषैव तत्क्षणं दशाननो वीतविभाननोऽगमत् ॥ ७१ ॥
ततो नृपाणामयुतं रुषोत्थितं प्रयत्नवत्तोलयितुं शरासनम् ।
न चाचलद्ध्वान्तमिवोडुभिश्चिरं श्रिया हतास्ते कुटिलाः पराङ्मुखाः॥ ७२ ॥
इति स्मरारेर्धनुषा स्वयंवरे प्रभग्नवीर्येषु नृपेषु सत्स्वथ।
मलीमसास्येषु हतेष्विव श्रिया दशामवाप्तेषु निशीथपक्षिणाम् ॥ ७३ ॥
जगाम चिन्तां जनको जनाधिपः स्वयंवरीं वीक्ष्य दशां भयङ्करीम् ।
प्ररूढरोषः स्फुरिताधरोत्तरो विगर्हयन् राजसभां व्यभाषत॥ ७४ ॥

© Copyright Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

समस्तदिग्भ्यो बलवीर्यदर्पिताः सदेवदैत्यासुरयक्षराक्षसाः।
मनुष्यवेषास्तनयाभिलाषिणश्चरोर्यथा ध्वाङ्क्ष उपागता समे॥ ७५ ॥
अहो अलं यूयमनाप्तपौरुषाः कुशासकाः क्लीबविडम्बनापराः।
कुयोगिनः स्वान्तमिवामलात्मनो न वै धनुश्चालयितुं यतः क्षमाः॥ ७६ ॥
मनोरमाया दुहितुर्जयश्रियस्त्रिलोककीर्तेरुपलब्धिभाजनम् ।
न चापभङ्गारमथोऽपि सृष्टवान् विधिर्विसर्ज्यो हि मया स्वयंवरः॥ ७७ ॥
निराशका गच्छत भूभृतो गृहान् न वा प्रतिज्ञां जनको विहास्यति।
न वा विधात्रा मिथिलेशमण्डपे व्यलेखि वैदेहिविवाहमङ्गलम् ॥ ७८ ॥
न चाधुना कोऽपि मुधा विकत्थतां हठाद्भटम्मन्य इवातुरो जनः।
प्रवीरशून्यामवधारये महीं स्वयंवरं चापि विसर्जयाम्यहम् ॥ ७९ ॥
यदि ह्यवेत्स्यं भटवर्जितां महीं नपुंसकान् या हि दधाति वक्षसा।
तदाकरिष्यंश्च कथं प्रतिश्रुतिं वृथागमिष्यं परिहासपात्रताम् ॥ ८० ॥
विधे त्यजेयं यदि चेत्प्रतिश्रुतिं तदा व्रजेन्मे सुकृतं चिरार्जितम् ।
सुता कुमार्येव गृहे विराजतां विदेहराजस्य विडम्बनं ह्यदः॥ ८१ ॥
निशम्य चैतज्जनकस्य भाषितं विभाव्य रामस्य कृतां तिरस्कृतिम् ।
प्ररूढकोपस्फुरितारुणाधरो जगाद सौमित्रिरथोत्तरं परम् ॥ ८२ ॥
मुखाम्बुजं तस्य सतो विवक्षतः प्रवालताम्रं भ्रुकुटीभयङ्करम् ।
करालकालानलसन्निभं लसज्जिघित्सयेव त्रिजगत्कृतश्रमम् ॥ ८३ ॥
प्रणम्य रामस्य पदाम्बुजद्वयं भुजौ समुत्थाप्य निबोध्य भूभृतः।
प्रमाणयिष्यन् रघुवीरभूषितां वसुन्धरां भूपतिमभ्यभाषत॥ ८४ ॥
भवेद्रघूणां यदि कोऽपि संसदि प्रवक्तुमीशीत तदा क ईदृशम् ।
प्रविद्यमानेऽपि रघूद्वहे हरौ प्रसह्य यद्भूपतिना प्रभाषितम् ॥ ८५ ॥
अहं पिनाकं परिभङ्क्तुमुत्सहे तृणायमानं शतसन्धिजर्जरम् ।
कृता प्रतिज्ञा विषमा महीभृता ततोऽत्र पापं परिशङ्कते मनः॥ ८६ ॥
प्रदीयतां मे भवतानुशासनं मृणालतोलं परितोलयन् धनुः।
प्रधाव्य वेगाच्छतयोजनं बलाद्विपोथये कन्दुकितं भुवि क्षणम् ॥ ८७ ॥
इतीरयन्तं प्रसमीक्ष्य लक्ष्मणं निरीक्ष्य सीतां धृतहर्षचेतसम् ।
निवारयामास वशी दृशानुजं महत्प्रतीक्ष्यं ह्यनुशासनं सताम् ॥ ८८ ॥

विश्वामित्रमुनिः समीक्ष्य धनुषा भग्नात्मवीर्यान् नृपान्
चिन्तासागरमग्नचेतसमथो दृष्ट्वा विदेहाधिपम् ।
प्रेमोत्फुल्लविलोचनाम्बुजयुगः स्निग्धस्वरं सस्पृहं
भङ्क्तुं शम्भुशरासनं रघुवरं श्रीराममभ्यादिशत् ॥ ८९ ॥
उत्तिष्ठ प्रभुराम भूमितनयां लिप्सुंश्च शत्रूञ्जय
शार्वं कामठपृष्ठवज्रकठिनं शीघ्रं धनुर्भञ्जय।
चिन्ताशोकदवाग्निदग्धविभवं सीरध्वजं रञ्जय
सीतां प्राप्य जयश्रियं त्रिभुवने ख्यातिं चिरं व्यञ्जय॥ ९० ॥
इत्युक्तो गुरुणा जगद्गुरुरसौ श्रीकौशिकं ब्राह्मणान्
नत्वा नन्दनपुष्पपूजितपदः प्रीतो जनान् नन्दयन् ।
उत्तिष्ठन्नधिमञ्चमात्ममहसा पूर्णः प्रकाशोज्ज्वलः
शोभां बालरवेरथोदयगिरौ रामोऽजयत्तस्थुषः॥ ९१ ॥
गच्छन्मत्तमतङ्गमञ्जुगमनः सोपानतः पार्थिवीं
पश्यन् पद्मपलाशसम्मितदृशा हर्षं वितन्वन् सताम् ।
वर्षन् वारिजनेत्रतः सुखसुधां तर्षं हरन् प्राणिनां
कर्षन् मञ्जुमनांसि चञ्चलदृशां रामो विरेजे विभुः॥ ९२ ॥
देवाः पन्नगयक्षकिन्नरनरा नार्यो नृपो मैथिलो
गन्धर्वासुरराक्षसा मुनिगणाः प्रेमप्रकर्षोत्कटाः।
भङ्क्तुं शम्भुशरासनं भगवते मञ्चादधो गच्छते
श्रीरामाय नवीननीरदरुचे सर्वेऽब्रुवन्मङ्गलम् ॥ ९३ ॥
दृष्ट्वा व्यालमिवाल्पकं स गरुडः स्पृष्ट्वा धनुः पाणिना
पृष्ट्वा शङ्करमात्मकिङ्करवरं हृष्ट्वा हरिर्लाघवात् ।
आदायाब्जकरेण रोपितगुणं कृष्ट्वा च कर्णान्तिकं
श्रीरामस्तृणभङ्गमीश्वरधनुर्मध्याद्बभञ्जाञ्जसा ॥ ९४ ॥
शेषोऽभूद्बधिरो विधिश्च विकलो भ्रष्टाः पथो वाजिनो
भानोः कच्छपदिग्गजैः प्रचलिता भूमिर्दिशः कम्पिताः।
त्रैलोक्यं भयसम्भृतं वधिरितं शम्भुस्समाधिं जहौ
श्रीरामेण विभज्यमानधनुषः श्रुत्वातिघोरं ध्वनिम् ॥ ९५ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

सीताधिं मिथिलापतेर्विकलतां राज्ञीभयं देवता-
चिन्तां भार्गवगर्वमाभिनयिकं संसारिणां संशयम् ।
दर्पं मूढमहीभुजां स भगवान् साकं पिनाकेन वै
दोर्दण्डोद्धतवीर्यघोरजलधौ सर्वान् समामज्जयत् ॥ ९६ ॥
नेदुर्दुन्दुभयो दिवि प्रमुदिता गन्धर्वमुख्या जगु-
र्देवा नन्दनपुष्पकैः प्रववृषुर्भेजुर्मुनीन्द्राः पदम् ।
सर्वो मैथिलनागरः प्रमुमुदे प्रीतिं ययौ लक्ष्मण-
स्त्रैलोक्ये च विजृम्भितं हरियशश्शार्दूलविक्रीडितम् ॥ ९७ ॥

अथ दशरथसूनुर्देशिकादिष्टदिव्यप्रबलभुजबलाब्धौ चापपोतं निमज्य।
कुधरदुहितृभर्तुस्स्तूयमानः सुरेन्द्रैः कुशिकसुतपदाब्जे भालभृङ्गं जुगूह॥ ९८ ॥
प्रणिगदति मुनीन्द्रे सस्वरं वेदमन्त्रान् कलितकुसुमवर्षे देववर्षे प्रहर्षे।
सरसिजजयमालां जानकी जैत्रलक्ष्म्या रघुवरवरकण्ठे प्रार्पयत्प्राप्तकाला॥ ९९ ॥

तदा जयजयध्वनिध्वनितमास्त लोकत्रयं
रघूत्तमकृपासुधाक्षपितपापतापं जगत् ।
गृहीतजयमालिनी जनकजा महश्शालिनी
नमोऽस्त्विति समभ्यधाद्रघुवराय पृथ्वीपतिः॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
श्रियेऽस्तु सर्गः कविरामभद्राचार्यप्रणीते दशसप्तमोऽयम् ॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये सीतासवयंवरं नाम सप्तदशः सर्गः।

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

अष्टादशः सर्गः

भार्गवोऽपि स महेन्द्रपर्वते न्यस्तदण्ड इव चास्थितस्तपः।
निष्प्रयोजनतया न दीपयन् वेदिकामिव कृती क्रुधं निशि॥ १ ॥
स्वातिमेघमिव चातकव्रती त्यक्तदिव्यभवभोगलालसः।
तद्भवेरितमहो विभावयन् स्वावतारिचरणाब्जदर्शनम् ॥ २ ॥
तं निशम्य सहसा स उत्थितः कोटिकोटिपविपातदारुणम् ।
शम्भुकार्मुकविभङ्गजध्वनिं भग्नयोग इव योगि आतुरः॥ ३ ॥
वेपथून्मथितदेहयष्टिको भीतिभक्षितधृतिर्धरासुरः।
स्वेदविन्दुवदनः समीरणभ्रामितोऽथ तृणराडिवापपत् ॥ ४ ॥
क्रूरकर्मपरुषः परश्वधो नित्यरौद्ररससिन्धुमज्जनः।
हस्ततोऽपतदमुष्य मानिनो मानसादिव परात्मनिर्णयः॥ ५ ॥
लब्धसञ्ज्ञ इव स व्यभावयद्भग्नमीश्वरधनुः परात्मना।
सीरकेतुकलिते स्वयंवरे जानकीवरणलालसेन वै॥ ६ ॥
साम्प्रतं विजयमालयार्चितः सीतया चपलयेव वारिदः।
भग्नचाप इह तारकस्रजा रङ्गभूमिमभिभाति राघवः॥ ७ ॥
मैथिलीप्रभुविवाहमङ्गलं बाधितुं लषति राजमण्डलम् ।
रोहिणीशशिसमागनं तमो नो सहेत शिरसाऽपि वर्जितम् ॥ ८ ॥
तद्व्रजेयमधुना स्वयंवरं वीरवेषकलितः कुठारधृक्।
कोपमाभिनयिकं प्रदर्शयन् दूरयेयमधिपान् दुराशयान् ॥ ९ ॥
मैथिलीहरधनुर्भिदोरयं वैदिकः परिणयः प्रवर्तताम् ।
श्रीविवाहनवगीतमङ्गलं गीयतां सुकविभिर्निरन्तरम् ॥ १० ॥
लोक अज्ञ इति मां विगर्हतां क्वापि तन्न गणये न चिन्तये।
सेवकस्य किमु मानवैभवं स्वामिनो हि विरुदं विजृम्भताम् ॥ ११ ॥
निन्दिते मयि च रामसीतयोर्मङ्गलं निखिललोकमङ्गलम् ।
यद्भवेत्तदिह मे सुमङ्गलं स्वामिमङ्गलमशेषमङ्गलम् ॥ १२ ॥
तद्व्रजामि वृजिनार्दनं हरिं विश्ववार्धितरिपादपङ्कजम् ।
दुर्विभाव्यमथ योगिनां विभुं पारिजातमिव सेविनां सताम् ॥ १३ ॥
यत्पदाम्बुजपरागपाविता जाह्नवी त्रिजगतो विमार्ष्ट्यघम् ।
तं तमालवपुषं वपुष्मतां धुर्यमेव शरणं समाश्रये॥ १४ ॥

© Copyright Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

सुप्रभातकमहोऽद्य मे शुभं धन्यमद्य मम जन्म भूतले।
जीवनं विमलमद्य जानकीजीवनं वनरुहाननं भजे॥ १५ ॥
नीलतामरसदामसुन्दरं विश्ववारिनिधिमन्थमन्दरम् ।
सर्वदिव्यगुणमञ्जुमन्दिरं राममीक्ष इविभं श्रितेन्दिरम् ॥ १६ ॥
ताम्रतामरसलोललोचनं स्वप्रपन्नभवभीतिमोचनम् ।
पूर्णपार्वणसुधाकराननं राममेमि हतकष्टकाननम् ॥ १७ ॥
शैवकार्मुकभिदं महाभुजं भग्नभक्तभवभीमहारुजम् ।
पाणिपङ्कजशरासससायकं नायकं तनुभृतां समाश्रये॥ १८ ॥
बालभानुकरपीतवाससं तेजसा विजितजातवेदसम् ।
ब्रह्म राममनघं च वेधसं भावयामि विरजं सुमेधसम् ॥ १९ ॥
सानुजं जनकजावरं हरिं भक्तवत्सलमनन्तपौरुषम् ।
देवदेवमविनाशिनं विभुं दीनबन्धुमभियामि राघवम् ॥ २० ॥
ब्रह्मधर्ममतिवर्त्य मूढधीः क्षात्त्रधर्ममवरं समाश्रितः।
स्वं कलङ्ककलुषं मुखं कथं राघवाय सुमुखाय दर्शये॥ २१ ॥
ब्रह्मधर्मविपरीतवेषकं वीक्ष्य मां स खलु किं कमेष्यति।
ज्ञातमद्विवशतः परेश्वरो नूनमेव भगवान् द्रविष्यति॥ २२ ॥
तं कृपालुहृदयं दयानिधिं शीघ्रमेमि शरणं कृपामयम् ।
स्वं समर्प्य रघुवंशकेतवे शंवसेयममुनानुमोदितः॥ २३ ॥
दृष्टरामचरणो रणप्रियस्त्यक्तसर्वकदनप्रपञ्चकः।
न्यस्तदण्ड इह भूतले चरन् भावयेय तमखण्डमद्वयम् ॥ २४ ॥
ब्रह्मबन्धुरपि बन्धुमात्मनः पापसिन्धुरपि सिन्धुमात्मनाम् ।
तं प्रपद्य इह दीनवत्सलं भार्गवोऽहमधुनैव राघवम् ॥ २५ ॥
इत्यनेकविधभाववीचिभिः क्षुब्धचित्तजलधिः स भार्गवः।
आजगाम मिथिलां मनोजवो जानकीवरविभाविभूषिताम् ॥ २६ ॥
क्रोधमाभिनयिकं प्रदर्शयन् नाटकीयमिव नाट्यकोविदः।
तर्जयन्निव बलोद्धतान्नृपान् केशरीव हरिणान् रुषा हरिः॥ २७ ॥
रोषरक्तनयनाननस्फुरद्भ्रूविटङ्कविटपोऽतिभीषणः ।
मूर्तिमानिव कृतान्त आययौ क्षत्त्रियज्वलनमेघ उल्बणः॥ २८ ॥
ताम्रतामरसभीमलोचनः क्षत्त्रियापसददर्पमोचनः।
दुर्विभाव्य विकरालविग्रहो विज्ज्वलन्निव स रोषसङ्ग्रहः॥ २९ ॥

गौरदेहभवभूतिभूषितां भूषयन्निव भुवं स्वभूषया।
क्षत्त्रवंशकदनो विनिर्दयो दारुणो दमितदैत्यदानवः॥ ३० ॥
स त्रिपुण्ड्रतिलको जटाधरो रोषसंस्फुरितपल्लवाधरः।
राजताद्रिरिव पाकपेशलाः शालिका दधदथो शरन्मयीः॥ ३१ ॥
मांसलांसमहितोपवीतको ब्रह्मवर्चसवृतो महाबलः।
खण्डयन्निव नृपालकैतवं श्येनवत्खगकुलं समाययौ॥ ३२ ॥
शस्त्रपूगमथ पृष्ठतो वहन्नग्रतः श्रुतिततीर्विभूषयन् ।
क्षात्त्रवैप्रयुगधर्मविग्रहो भार्गवोऽथ ददृशे विदूरतः॥ ३३ ॥
तं दुरन्तदुरवग्रहग्रहं क्षत्त्रियापसदशास्यसञ्ज्ञिनाम् ।
दुर्भगा दुरधियः प्रदुद्रुवुर्मृत्युदूतमिव वीक्ष्य दूरतः॥ ३४ ॥
श्येनमेत्य लघवः खगा इव कुञ्जरा इव मृगाधिनायकम् ।
तं विलोक्य भृगुवंशभूषणं भूभृतो भयभृतः पलायिताः॥ ३५ ॥
तत्र केचन विमुक्तकच्छकाः केऽपि मुक्तशिखिनः शिखीश्वरम् ।
तं न शेकुरपि वीक्षितं नृपाः प्राप्तमृत्यव इवागतान्तकम् ॥ ३६ ॥
चक्रवात इव पत्त्रवाटिकां स्वःप्रपात इव पापवापिकाम् ।
द्रावयन् दुरवनीशमण्डलीमागमद्भृगुवरः स्वयंवरम् ॥ ३७ ॥
राजमण्डलविशिष्टमञ्चकं लक्ष्मणावितमभीष्टकौशिकम् ।
रामचन्द्रमुखचन्द्रचन्द्रिकाध्वंसितान्धतमसं जनाकुलम् ॥ ३८ ॥
तं प्रणेमुरवनीभृतो मृतम्मन्यमानमनसोऽपि वेपिताः।
रोषरक्तनयनो यथा यमो नान्वमोदत नृपान् दहन्निव॥ ३९ ॥
भार्गवोऽथ श्रितकालमालया ज्वालयेव च दृशा करालया।
वीक्ष्य विघ्नबहुलानहन् पुरा प्रोद्यतान् जनकजाहृतौ हठात् ॥ ४० ॥
तं विदेहनृपतिः समार्चयन्मन्यमान इव शान्तमन्युकम् ।
षोडशोपचरितैर्यतः सतां पूजनं सकलमङ्गलं श्रुतम् ॥ ४१ ॥
जानकी प्रियसखीसमावृता बालहंसगमना तमागमत् ।
तत्पदं नमितमूर्धनिर्गलत्स्वःप्रसूनकरसेन चार्द्रयत् ॥ ४२ ॥
मातरस्तु शतशो नमोऽस्तु ते पुत्त्रि पूरितमनोरथा भव।
इत्यसौ प्रणतिभिस्तथाशिषा पूज्यपूजकभिदामपाकरोत् ॥ ४३ ॥
कौशिकाब्जचरणौ महाव्रती प्राणमत्प्रणतिनम्रकन्धरः।
सोऽपि तं मधुरवाक्प्रसूनकैरार्चयच्चरितसुव्रतं बुधः॥ ४४ ॥

राघवौ सपदि रामलक्ष्मणौ भार्गवीयचरणारुणप्रभाम् ।
शेखरस्थितशिखण्डरोचिषा तौ हरी सुहरितां प्रचक्रतुः ॥ ४५ ॥
कौशिकेन परिचायिताावुभौ नीलपीतजलजाभविग्रहौ ।
बालकौ दशरथस्य धीधनौ प्रेमपूर्णनयनो न्यहारयत् ॥ ४६ ॥
राममम्बुधरकञ्जसुन्दरं कम्बुकण्ठमिभवैरिकन्धरम् ।
कोटिमन्मथसमानसौभगं निर्निमेषनयनो निरैक्षत ॥ ४७ ॥
लोचने च चकिते सुलोचनाल्लोचनाभिमतपद्मलोचनात् ।
रामचन्द्रमुखचन्द्रमस्यभूद्भार्गवोऽपि च दृशा चकोरकः ॥ ४८ ॥
रामरूपवरवारिधौ तदा मग्नभूपभयकोपकैतवः ।
भार्गवोऽप्यचलिताक्षिपक्ष्मको विस्मरन्निव चिकीर्षितं बभौ ॥ ४९ ॥
भूय आत्मनि विभाव्य भार्गवो रोषवक्रभ्रुकुटीतटोत्कटः ।
निर्दहन्निव जगत्स्वचक्षुषा तर्जयञ्जनकमभ्यभाषत ॥ ५० ॥
घोरकर्मपरशुञ्च चड्टाध्वानपूरितदिगन्तरं रुषा ।
वामवामकरतो विवर्तयन् कालशूलमिव शूलधृग्लये ॥ ५१ ॥
ब्रूहि रे जड विदेह देहभृक् कोऽद्यदद्य मम कार्मुकं गुरोः ।
तं निहत्य युधि हैहयानुगं तोषयेय पितृवन्मृडं मृधे ॥ ५२ ॥
देवदैत्यनरनागकिन्नरव्यालयक्षपिशिताशनेष्वपि ।
योऽपि कोऽपि कृतकिल्बिषो गुरोर्वध्य एव मम हैहयो यथा ॥ ५३ ॥
एकविंशतिरणाजिरेषु यो घोररक्तसरितोऽभ्यवर्तयत् ।
मां तमेव किल कोपयन् पुनः को जिजीविषति मूर्धयुग्मधृक् ॥ ५४ ॥
कड्कटायितरदालिवज्रके वज्रवाक्यमभिधाय भार्गवे ।
मौनमास्थित इलापतिस्तदा भीतवत्किमपि नाभ्यभाषत ॥ ५५ ॥
क्रूरकोपकलुषीकृताननं वीक्ष्य भार्गवममन्दवैशसम् ।
तत्क्षणं त्रिभुवनं भयार्दितं शोकसागरनिमग्नमाबभौ ॥ ५६ ॥
वीक्ष्य भीतिविवशं जनाधिपं जानकीञ्च भयविघ्नचेतसम् ।
वर्षवारिदगभीरया गिरा राम आह किल राममादरात् ॥ ५७ ॥
ह्लादयन्निव जगच्चराचरं मोदयन्निव महीभृतः सतः ।
तोषयन्निव महीपतिं प्रियां सस्मितं वचनमाह राघवः ॥ ५८ ॥
नाथ शङ्करशरासनार्दनः कोऽपि ते चरणसेवको मतः ।
कोऽन्यथा दहति कोटिभूतलं स्वां क्षिपेत्प्रलयपावकेऽङ्गुलीम् ॥ ५९ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

दास एष भवता निदिश्यतां किङ्करोमि तव देव किङ्करः।
मन्युमेतमधुना नियच्छ भो भार्गवेश विभयं प्रयच्छ मे॥ ६० ॥

भार्गवः–

किं करोषि किल किङ्करो भवन् शङ्करोऽपि च सदैव शङ्करः।
रङ्करोषि धनुरेव राघव त्वङ्करोषि न रिपुं पृथक्त्वमुम् ॥ ६१ ॥
सेवकोऽसि यदि राम नो बको हंसवंशभव हंसतां व्रज।
तत्पृथक्कुरु धनुर्भिदं सदः क्षीरनीरभिदयैव हंसता॥ ६२ ॥
अन्यथा सकलभूभृतोऽचिरं तिग्मनिष्कृपकुठारधारया।
वृक्णबाहुशिरसो विधाय वै तोषयामि हरिणाङ्कशेखरम् ॥ ६३ ॥
राममेवमवमानयत्यृषौ रामचन्द्रसुयशोध्वजोपमः।
रोषदुर्गमकषायलोचनो लक्ष्मणोऽथ निजगाद भार्गवम् ॥ ६४ ॥

लक्ष्मणः–

साधु भार्गव विरम्यतां क्षणं पीयताममृतशीतलं जलम् ।
किं महर्षिकुलभूषणस्य ते मन्युना क्षपितभूपमौलिना॥ ६५ ॥
धन्विनो हि रघुवंशिनो वयं त्रोटितानि च धनूंषि शैशवे।
तत्कदापि कुपितं न भूसुरैः किन्निमित्तमिह कुप्यते मुने॥ ६६ ॥
क्षत्त्रियो धनुषबद्धनिष्ठकस्त्वं यथा श्रुतिगणे समादृतः।
कर्तुमेव गुणदोषनिश्चयं राघवोऽपि तदतूतुलद्धनुः॥ ६७ ॥
वंशखण्डमिव जीर्णजर्जरं तत्पिनाकमबलं पुरातनम् ।
स्पृष्टमात्रमथ रामपाणिना भग्नमास्त न हरेर्हि दूषणम् ॥ ६८ ॥
ज्ञानवान् हि परिगद्यते भवान् भार्गवो जगति विश्रुतो बुधः।
ज्ञानिनस्तु ममताविवर्जिताः किं ममत्वमिह जीर्णकार्मुके॥ ६९ ॥
शम्भुवल्लभतया यदि प्रियं तत्कृपालहृदयैः प्रतीक्ष्यताम् ।
आनयामि कमपीह वर्धकिं नूतनीकृतमुपाहरामि ते॥ ७० ॥

भार्गवः–

कोटिकालकरवालदारुणं कार्तवीर्यभुजसिन्धुकुम्भजम् ।
ब्रह्मवैरिनृपरक्तपायिनं पश्य मे कटु कुठारमर्भक॥ ७१ ॥
बालकोऽसि न निहन्यसे ततो जल्पसि त्वमत एव निर्भयः।
मां न विद्धि मुनिमेव केवलं कालवह्निमपि विप्रविद्विषाम् ॥ ७२ ॥

लक्ष्मणः–

कालवह्निरसि भूसुरद्रुहां ब्राह्मणार्चककृतेऽसि चन्द्रमाः।
नो बिभेमि भवतस्ततः प्रभो किं बिभेति शशिनश्चकोरकः॥ ७३ ॥
त्वां विशुद्धजमदग्निरेणुकासम्भवं मुनिमवैमि केवलम्।
कोटिवज्रसमदुर्वचांसि ते स्वस्तिवाचनधिया ततः सहे॥ ७४ ॥
ब्राह्मणो बहुविरुद्धधर्मवान् शस्यते नहि यतः स सङ्करः।
ब्रह्मवल्लभतयैव भार्गवः शङ्करोऽस्ति न भवान् हि सङ्करः॥ ७५ ॥
रामचन्द्रमुखचन्द्रलोकने लोचने मम चकोरिते मुने।
अन्यवीक्षणकृते कुतः क्षणः शक्र एव बहुनेत्रता श्रियै॥ ७६ ॥
गर्भकार्भकविनाशकारणादाविलं यदिह बालहत्यया।
मातृमस्तकविघातपातकं किं कुठारमवलोकयानि ते॥ ७७ ॥
ब्राह्मणत्वमवलोक्य भार्गवे यज्ञसूत्रमपि वीक्ष्य ते शिखाम्।
कालकूटमपि ते मुखोद्गतं स्निग्धकर्णपुटकः पिबाम्यहम्॥ ७८ ॥
दर्शयन् स्वपरशुं पुनः पुनर्भीषयन्निव शिशुं प्रतीयसे।
नास्मि कद्रुफलकं म्रियेत यत्तर्जनीविहिततर्जनान्मुने॥ ७९ ॥
बालका अपि न बालपौरुषाः क्षत्त्रिया द्विजकुलैकसेवकाः।
सर्वमेव भवतां सहामहे न द्विजेषु रघवो हि शस्त्रिणः॥ ८० ॥

भार्गवः–

बालकोऽपि बहुधा विकत्थसे मां न वेत्सि समुपेतमन्तकम्।
कौशिकायमधुना निवार्यतां लक्ष्मणो रविकुलेन्दुलक्ष्म वै॥ ८१ ॥

लक्ष्मणः–

कालदूत इव भासि भार्गव त्वं कृते मम तमेव सूचयन्।
तद्बुभुक्षितनिदानवित्तया सूपकार इव तन्नियोजितः॥ ८२ ॥
कालतोऽपि रघुवंशिनो वयं न त्रसाम इतरे नृपा यथा।
धर्मनिष्ठधरणीसुरावलीप्रीणनव्रतनिरस्तमृत्यवः ॥ ८३ ॥
नैव मां खरकुठारधारया छेत्तुमर्हसि कदाचन द्विज।
ब्राह्मणर्षभवसिष्ठकौशिकप्रीतिवीतमरणामयं मुहुः॥ ८४ ॥
शेषितं कुटिलकालमालिना शेषिणा परिकृतौ च शेषितम्।
शिष्टमेव गुरुभिः सदा श्रुतौ शेषमेष किमु केश कृन्तसि॥ ८५ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

भार्गवः–

भूपबालक न वेत्सि मां कथं भूपवंशदमनं दवप्रियम् ।
विप्रशस्यविलसद्बलाहकं घोरशोणितनदीप्रवाहकम् ॥ ८६ ॥
कौशिकाभिमतमेव मानयन् त्वां न हन्मि हननार्हमप्यहो।
अन्यथा त्वदभिमूर्धपुष्पया शङ्करञ्च मृडये शिरःस्रजा॥ ८७ ॥
मूर्तिमन्तमिव कालमुल्वणं कार्तवीर्यबलसिन्धुवाडवम् ।
ब्रह्मशत्रुनृपसर्वनाशनं कोऽपि मां न परिकोप्य जीवति॥ ८८ ॥
गच्छ लक्ष्मण निजाग्रजं भज मा वृथैव परिकोप्य कोपनम् ।
अन्यथा मम शितैः शिलीमुखैर्नेष्यसे यमपुरीं सहानुगः॥ ८९ ॥
चारुचम्पकसमानसुन्दरं कम्रकेशरिकिशोरकन्धरम् ।
त्वां विलोक्य मयि निर्दये दया वर्धते त्वमत एव मोक्ष्यसे॥ ९० ॥

लक्ष्मणः–

विक्रमस्तु भवतः श्रुतो मया मातरञ्च महितां विनिघ्नतः।
स्वान्निपात्य किल बान्धवान् मुने गेहशूरविरुदं त्वयार्जितम् ॥ ९१ ॥
ब्रह्मणां परिभवाद्गतायुषः क्षत्त्रियान् हि विनिहत्य कत्थसे।
नो वसिष्ठवरदानवर्धितान् त्वं रघूनिह मनाक्प्रपीडयेः॥ ९२ ॥
शङ्करेण न कृता प्रतिक्रिया भग्नचापमपि राघवं प्रति।
त्वं मुधैव भगवद्विनिन्दनैः पुण्यरत्नमपहातुमुद्यतः॥ ९३ ॥
त्वं क्षरं धनुरवेहि शाङ्करं यद्विभग्नमिह ताटकारिणा।
तज्जडं ह्यचिदनाप्तचेतनं तत्र तेऽतिममता लघीयसी॥ ९४ ॥
अक्षरोऽहमिह ते पुरः स्थितो नित्यदासविभवः खरद्विषः।
राघवेन्द्रपदपद्मकिङ्करो नो कदापि मम नाश ईप्सितः॥ ९५ ॥
राघवस्तु परतोऽनयोर्द्वयोर्निर्विकल्प इह सर्वकारणम् ।
त्यक्तहेयगुणको गुणालयो योग एष पुरुषोत्तमः स्मृतः॥ ९६ ॥
राम एष भगवान् परात्परो व्यापको जलदसुन्दरो हरिः।
जानकी भगवती तदात्मिका किङ्करा वयमथो सह त्वया॥ ९७ ॥
त्वं तु मोहविवशो रघूद्वहं मन्यसे मनुजदारकं द्विज।
नो दिवापि यदुलूकको रविं वीक्ष्यते किमु दिनेशदूषणम् ॥ ९८ ॥
इति बहुविधवक्रवाक्यबाणैः समभिहतो भृगुराड्व लक्ष्मणेन।
तमगमदनघं कुठारपाणिर्मृग इव हन्तुमिभारिमाप्तकोपः॥ ९९ ॥

© Copyright 2015 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

सम्यक् सौमित्रिहोत्रा प्रतिवचनसरत्सर्पिषा हूयमानं
मिथ्याहङ्कारमूलं बलमतिसमिधं ब्रह्मचर्यप्रकाशम् ।
सोत्कर्षज्वालयाढ्यं ज्वलितमतितरां भार्गवक्रोधवह्निं
शान्तं कुर्वन् कृपालुर्वरवचनवनै राघवर्त्विक् सिषेच॥ १०० ॥
इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गोऽष्टकेशः कविरामभद्राचार्यप्रणीते च सतां श्रियै वः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-
स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये भार्गवलक्ष्मणयोः संवादो नामाष्टादशः सर्गः।

॥ श्रीभार्गवराघवीयम् ॥ © Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

ऊनविंशः सर्गः

नाथ कृपा क्रियतां नतभाले लक्ष्मणमञ्जुलबालमराले।
दीनदयालुतया क्षमितव्यं रोषभरादथ विश्रमितव्यम् ॥ १ ॥
लोकविनिन्द्यतमं यदशुद्धं वीक्ष्य मनागिव धर्मविरुद्धम् ।
यद्भणितं तव कष्टकरं मे बन्धुवरेण तदर्पय मह्यम् ॥ २ ॥
चापमभञ्जि मया गुरुवाक्यान्नापि विदेहसुतां लषताद्धा।
नैव कदापि शशी सुधयार्थी सा तु तदीयतयैव निसृष्टा॥ ३ ॥
भञ्जयता मिथिलाधिपतापं रञ्जयता निखिलानथ लोकान् ।
धर्मरिपून् जयतावनिपालान्नाथ पिनाकमभञ्जि मयैव॥ ४ ॥
नात्र मनाक् शमलञ्च सुमित्रागर्भभुवो मम दूषणमेतत् ।
दण्डविधानमतो मयि कार्यं प्रस्तुत एष जनो नतमूर्धा॥ ५ ॥
कोपकृपावधबन्धभयेषु प्रह्वमिमं किमपीह यथेच्छम् ।
वा सकलं परिषाहय साधो त्वं हि गुरू रघवश्च विधेयाः॥ ६ ॥
ब्राह्मणवंशविरुद्धमशुद्धं वेशमिमं भवदीयमवेक्ष्य।
लक्ष्मण आह किमप्यनपेक्षं शस्त्रधरं नहि मृष्यति शस्त्री॥ ७ ॥
वीक्ष्य कुठारलसद्विपुलांसबाणशरासनमण्डितपाणिम् ।
तूणधरं धृतरोषभरं त्वां वीरममन्यत वीरवरोऽसौ॥ ८ ॥
एकत एष भयङ्करवेषो भूय इयं कुलिशोपमवाणी।
सर्वमिदं ह्यसमञ्जसमेतं क्रोधवशं व्यदधादनुजं मे॥ ९ ॥
अप्रतिरूपमनेन यदुक्तं ह्यज्ञतया समभूत्त्रुटिरेषा।
तत्क्षमये क्षमया परिपूर्णं त्वां प्रणिपत्य महीसुररत्नम् ॥ १० ॥
यद्भगवन्मुनिराज इवेयाः सात्त्विकवेश उपासितकोपः।
तत्तव पादपयोरुहधूलिं भूरि धरेच्छिरसाप्यनुजोऽयम् ॥ ११ ॥
वीक्ष्य कुठारधनुश्शरचण्डं त्वां रणरङ्गलसद्भुजदण्डम् ।
वीरधिया विहिता वरिवस्या विप्रधिया च कृता न नमस्या॥ १२ ॥
नाम शुभं श्रुतवान् स कनिष्ठो देव न वेद तथापि भवन्तम् ।
वंशनिसर्गतया समभाणीदुत्तरमत्र विमर्षय विप्र॥ १३ ॥
बालवचो गणयन्ति न सन्तस्तैश्च विनोद्य सुखं हि लभन्ते।
वानरबालकवृत्तसमत्वं प्रेक्ष्य भृगूद्वह सन्त्यज कोपम् ॥ १४ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

अस्ति समत्र मुकुन्दनिवासो बालतनौ स्फुट एव तथापि।
निर्मलबालतनोसु परात्मा दृश्यत ईश इवाप्सु विवस्वान् ॥ १५ ॥
इत्थमसौ रघुनाथवचोभिर्यावदुपैति शमं हृदि किञ्चित् ।
तावदुमासमरोचिरनन्तः किञ्चिदुदीर्य पुनर्विजहास॥ १६ ॥
प्रेक्ष्य हसन्तमिमञ्च कुमारं देहविनिन्दितचम्पकमारम् ।
भार्गव उग्ररुषा स्फुरदोष्ठो राम उवाच वचो रघुरामम् ॥ १७ ॥
पश्य रघूद्वह लक्ष्मणमेतं पापकृतं विहसन्तमभीकम् ।
मामवमान्य मनस्यतिमात्रं मोदमुपेतमपेतमिव त्वत् ॥ १८ ॥
वीक्ष्य दया मयि वर्धत एषा न प्रणिहन्मि ततस्तमसाधुम् ।
कुण्ठितधारकुठारकरो मे नोच्चलतीव चलोऽचलशृङ्गः॥ १९ ॥
नैव भिनद्मि गलं तव बन्धोः सौहृदमेव तवात्र महात्मन् ।
तर्जय तर्जितमन्महसं तं नीलतमालरुचेऽवरजं स्वम् ॥ २० ॥
लक्ष्मण आह हसंस्तव धन्या देवदया शिशुरक्तनदीष्णा।
रेणुकया च सभाजितपूर्वा किं दययात्र कृतागसि विप्र॥ २१ ॥
छिन्धि गलं मम ते यदि शक्तिः किं रघुनाथमुपालभसेऽत्र।
नैव भटाः प्रलपन्ति प्रतापं पौरुषमेव रणे घटयन्ति॥ २२ ॥
भार्गव उग्र उदञ्चति यावद्धन्तुमिमं रघुराजकुमारम् ।
तावदयं तृणपत्त्रमिवारात्पृष्टमितः पवनेन विनुन्नः॥ २३ ॥
वीक्ष्य समान् हसतोऽथ जनौघान् ध्वस्तमदो द्विजराज इवाज्ञः।
क्रोधकषायितलोचनयुग्मो राममुवाच वचो भृगुरामः॥ २४ ॥
राम तवाभिमतोऽनुज एषो मां तुदतीव शरोपमवाक्यैः।
त्वं कपटी विहिताञ्जलिकोऽथ प्रार्थयसेऽर्थयसे च शमं माम् ॥ २५ ॥
त्वं च विभज्य शरासनमैशं यत्कृतवान् मम विप्रियमद्य।
द्वन्द्वरणं कुरु चाद्य मया त्वं त्वां न तु हन्मि सहानुजमाजौ॥ २६ ॥
राघव भग्नमहेशमहास्त्रो रूढमहामद एव विभासि।
भिक्षुकविप्रधियैव वदान्यं स्वं ध्रियसे च निराद्रियसे माम् ॥ २७ ॥
नास्मि तथाविधविप्रवदज्ञ ये प्रतिगेहमसाधुचरित्राः।
लोभजुषो मृगयन्ति कणान् वै चाटुकृतो धनदृप्तनृपाणाम् ॥ २८ ॥
राघव नास्मि कदापि च भिक्षुर्भूमिरियं विजिता परिदत्ता।
ब्राह्मणकीर्तिविशुद्धिपताकां नित्यमहं चरितेन बिभर्मि॥ २९ ॥

त्वं यदि शम्भुधनुः प्रविभज्य स्वं जगतीजयिनं परिवेत्सि।
द्वन्द्वरणं घटयस्व मया तन्मामविजित्य कथं विजयी त्वम् ॥ ३० ॥
इत्युक्तवन्तं भृगुवंशकेतुं रुषा समाकम्पितधर्मसेतुम् ।
प्रसाद्य शीलेन विनैव कोपं सीताभिरामः समुवाच रामः॥ ३१ ॥
प्रसीद मे भार्गवकञ्जभानो त्रायस्व मां धार्मिकसङ्कटात्त्वम् ।
किं द्वन्द्वयुद्धं भवते प्रदद्यां द्वन्द्वानि पूर्वं हि विनाशितानि॥ ३२ ॥
स्याद्द्वन्द्वयुद्धं समशीलमेव समानता का मम भार्गवेण।
क्व मस्तकं चुम्बितपुष्पगुच्छं क्व तत्पदं पांशुविगुण्ठितश्रि॥ ३३ ॥
मैवं प्रवादीर्भृगुवंशदीप का चावयोर्धर्मसमानता भोः।
क्व क्षत्त्रियोऽहं रघुराजपुत्त्रः को वै भवान् ब्राह्मणवंशरत्नम् ॥ ३४ ॥
अहं च लोके युगलाक्षरेण ख्यातोऽस्मि नाम्ना किल राममात्रः।
भवांस्तु रामः परशूक्तपूर्वः किं ते समत्वं रघुभिश्च दासैः॥ ३५ ॥
एको गुणो मे धनुरेव देव सन्निर्गुणो येन गुणालयोऽहम् ।
भवांस्तु दिव्यैर्नवभिर्गुणैः स्वैर्ग्रहैरिव व्योम्नि विधुर्विभाति॥ ३६ ॥
सर्वप्रकारैर्लघुरेष दासः पराजितो द्वन्द्वरणं विनापि।
किं द्वन्द्वयुद्धेन महर्षिपुत्त्र प्रसादितस्त्वं शिरसा मयैव॥ ३७ ॥
यदात्थ विद्वन् द्विजदेवतानां निरादरं राघव आतनोति।
तन्निर्व्यलीकं भ्रमजल्पितं ते रामः सदा ब्राह्मणपादनिष्ठः॥ ३८ ॥
निराद्रिये चेद्द्विजपुङ्गवान् भोस्तदा तु सत्यं शृणु भार्गवेन्द्र।
को वा त्रिलोक्यां दिवि देवतासु साष्टाङ्गनामं यमहं नमेयम् ॥ ३९ ॥
जगन्नियन्ताऽपि भवन्नियम्यः सदा समर्थोऽपि भवद्विधेयः।
त्रिलोकनाथोऽपि च विप्रदासो रामोऽस्म्यहं दाशरथिर्द्विजेन्द्र॥ ४० ॥
बिभेमि नाहं पुरुहूतवज्रान्न विष्णुचक्रान्न महेशशूलात् ।
न वित्तपास्त्रान्न यमस्य दण्डाद्बिभेम्यहं ब्रह्मकुलापमानात् ॥ ४१ ॥
सूर्यश्च चन्द्रो मरुतोऽनलश्च वायुस्त्रिदेवा निर्ऋतिश्च कालः।
यद्भीतभीता निजकार्यलग्नाः सोऽहं सदा ब्राह्मणतो बिभेमि॥ ४२ ॥
यद्ब्राह्मणान् देव निराद्रियेय त्वत्पादपद्मं कथमानमेयम् ।
तदा गृहीतेषुशरासनोऽहं क्रुद्धो नियुद्धेय सह त्वयाद्य॥ ४३ ॥
देवेषु दैत्येषु निशाचरेषु गन्धर्वविद्याधरकिन्नरेषु।
को मां त्रिलोक्यां युधि चण्डकोपं सहेत कालानलतुल्यवेगम् ॥ ४४ ॥

स्रष्टा विधाता किल वेदवक्त्रो रथाङ्गपाणिर्भगवांश्च विष्णुः।
त्रिशूलहस्तो वृषभध्वजो वा क्रुद्धाननं नालमपीक्षितुं माम् ॥ ४५ ॥
एकोऽद्वितीयोऽप्यगुणोऽव्ययोऽपि त्रैलोक्यलक्ष्मीसुभगालयोऽपि।
सोऽहं हृदा ब्राह्मणपादचिह्नं श्रीवत्सलक्ष्मानुचरं बिभर्मि ॥ ४६ ॥
यस्याङ्घ्रिपद्मं परिचर्य धीरास्तरन्ति मृत्युं गतसर्वरोगाः।
सोऽहं भवत्पादपयोजपांशुं बिभर्मि मूर्ध्ना द्विजदेवनिष्ठः ॥ ४७ ॥
द्विजाः सदा नः कुलदैवतानि प्रत्यक्षरूपाणि महानुभावाः।
तान् पूज्यपादान् परिपूज्य नित्यं स्वं मानये मङ्गलभागधेयम् ॥ ४८ ॥
विप्रस्सदा वैदिकधर्मरक्षी श्रुतिप्रमाणैकरतः सुशीलः।
तं वै तिरस्कृत्य नरस्त्रिलोक्यां क्षेमं कथं विन्दतु मन्दभाग्यः ॥ ४९ ॥
यदैव विप्रो निजवर्णधर्मं त्यक्त्वा विधर्मे कुरुतेऽनुरागम् ।
तदैव लोकैरपमन्यतेऽसौ सौमित्रिणेवाद्य भवान् सभायाम् ॥ ५० ॥
इति ब्रुवाणो ननु ताटकारिराविश्चिकीर्षन् परमात्मतत्त्वम् ।
स्वं दर्शयामास भृगूद्वहाय वक्षो लसद्ब्राह्मणपादलक्ष्म ॥ ५१ ॥
साकेतसीताकुचकुङ्कुमश्रीसंलिप्तमासञ्जितकौस्तुभाभम् ।
सरस्वतीजह्नुसुताप्रवाहं वहद्यथा मारकताद्रिशृङ्गम् ॥ ५२ ॥
सीतातनुत्विड्डुरितं सहारं मालां दधानं चलवैजयन्तीम् ।
शतप्रभातारकभूषि मध्यं नवाम्बुदं व्योम्नि यथा लसन्तम् ॥ ५३ ॥
दक्षे लसद्विप्रपदाब्जचिह्नं नीलोत्पलस्यान्तरितं यथालिम् ।
संसूचयद्वामविभागभागं श्रीवत्सलक्ष्मार्जितभाग्यलक्ष्मि ॥ ५४ ॥
विलोक्य वक्षो विततं विभूम्नः समुल्लसद्ब्राह्मणपादलक्ष्म।
विज्ञाय नारायणदेवदेवं सविस्मयोऽवेपत जामदग्न्यः ॥ ५५ ॥
निष्ठां गतं स्वाभिनयञ्च विप्रो विश्रामयंश्चापि निजावतारम् ।
रामे विपश्चिद्द्विपदां विरामे रामस्तु रामं रमयन् ररास ॥ ५६ ॥
हे हेरम्बशराम्बशैलतनयासंसेव्य शोभानिधे
हे हे त्र्यम्बकहृत्सरोरुहलसद्रोलम्ब रोचिर्मय।
रम्यं राम रमापतेर्धनुरिदं विज्यं गृहाणाम्बुदो
दैवं वा प्रगुणं विकृष्य सशरं निःसंशयं मां कुरु ॥ ५७ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

इत्युक्त्वा स तथास्त्वितीरितवते पूर्णाय पुंसे मुदा
सान्द्रानन्दपयोमुचे हरिधनुर्विज्यं विडौजा यथा।
कौसल्यातनयाय तद्भगवते कस्मैचिदस्मै धनुः
शार्ङ्गं स्वेन पिनाककोटिकठिनं रामाय रामो ददौ॥ ५८ ॥
श्रीरामं समकालमेव धनुषो दानस्य दानव्रती
फुल्लेन्दीवरसुन्दरं सुरवरं सीतावरं श्रीधरम्।
पूर्णं श्रीपुरुषोत्तमं किल महाविष्णुञ्च नारायणो
विद्युत्पुञ्जमिवाविवेश जलदं श्रीराघवं भार्गवः॥ ५९ ॥
याते तेजसि राघवं मुनितनोर्दीपादिव ज्योतिषि
निर्याते किल दिव्यशस्त्रनिकरे नष्टे कुठारे सति।
निर्वीर्यो हतदर्पसाहसबलोऽदर्शेन्दुकल्पो मुनि-
र्मन्दं मन्दमुदैक्षताम्बुजदृशं रामश्चिरं राघवम्॥ ६० ॥
श्रीरामो भगवांस्तदा भृगुपतेः शार्ङ्गं गृहीत्वा करा-
त्सानन्दं प्रगुणं विकृष्य बलवत्सज्यं चकार क्षणात्।
मुष्णन् सेन्द्रधनुर्नवाम्बुदरुचिं पुष्णन् सतो वैष्णवान्
निघ्नन् भार्गवदर्पशैलशिखरं चापे शरं सन्दधे॥ ६१ ॥
शार्ङ्गे श्रीरघुनन्दनेन तरसा सन्धीयमाने शरे
त्रेसुर्भूतगणानि धैर्यधरणी साद्रिश्चकम्पे धरा।
वृत्तं भार्गवराघवीयमनघं द्रष्टुं दिवश्चागता
देवा नन्दनपुष्पवर्षणपराः श्रीराघवं तुष्टुवुः॥ ६२ ॥

कृतकोसलजास्तनपान प्रभो धृतभारतभाग्यविधान विभो।
अवलम्बय नः कलकञ्जकरे विजयी भव राघव राम हरे॥ ६३ ॥
धृतचापशराकरसायक हे रघुनायक मङ्गलदायक हे।
कुरु देव कृपां सुरवृन्दकरे विजयी भव राघव राम हरे॥ ६४ ॥
रघुनन्दन नन्दितनन्दन हे जनचन्दन चन्दितचन्दन हे।
महिजामुखचन्द्रचकोर प्रभो विजयी भव राघव राम विभो॥ ६५ ॥
नवनीलतमालसमानतनो गुणरञ्जितसिद्धमुनीन्द्रमनो।
रघुकञ्जदिवाकर दिव्यमते विजयी भव राघव विश्वपते॥ ६६ ॥
हृतदूषण दूषणदूषण हे हनुमत्प्रिय भावविभूषण हे।
परिपाहि सुरान् व्यथितान् विपदो विजयी भव राघव राम सदा॥ ६७ ॥

© Copyright 2019 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

जनरञ्जन जानकिनाथ हरे परिपालय नः पतितान्नृहरे।
बलवीर्यनिधान दयाजलधे विजयी भव राघव शीलनिधे॥ ६८ ॥
श्रितलक्ष्मण लक्षितलाघव भो रिपुवीर्यमहोदधिवाडव भो।
भरतादिकसेवित शास्त्ररते विजयी भव राघव भूमिपते॥ ६९ ॥
भवभावन रावणसूदन हे खलसूदन हे मधुसूदन हे।
प्रणिधेहि पदं मम नेत्रपथे विजयी भव राघव दाशरथे॥ ७० ॥

जडीकृतं विलोक्य लोकमाकुलं शुचाकुलं भयाकुलं विपक्ष्मणां शरेण शार्ङ्गपाणिना।
भयङ्करोऽपि शङ्करो विनम्रकन्धरो हरो हरिं शिखण्डशेखरं जगाद चन्द्रशेखरः॥ ७१ ॥
जयत्यनन्तकच्छमत्स्यभीमदंष्ट्रशूकरप्रचण्डनारसिंहविष्णुभार्गवावतारधृक् ।
व्यपेतकार्यकारणो धराभरापहारणः पिनाकपद्मदारणः प्रमत्तरामवारणः॥ ७२ ॥
नमः प्रचण्डबाहवे नमोऽसुरेन्दुराहवे नमः सुबाहुशत्रवे नमो निगूढजत्रवे।
नमः पिनाकदारिणे नमः समावतारिणे नमो विदेहनन्दिनीमनोवनेविहारिणे॥ ७३ ॥
नवीनकन्दसुन्दरं हरिं भवाब्धिमन्दरं सुशीलसौख्यमन्दिरं पदेनमत्पुरन्दरम् ।
समस्तसद्गुणाकरं जिताननामृताकरं दिनेशवंशभास्करं ब्रुवे विदेहजावरम् ॥ ७४ ॥
मृगेन्द्रकम्रकन्धरं नियम्यपङ्क्तिकन्धरं सरोल्लसद्धनुर्धरं स्वधर्मभृद्धुरन्धरम् ।
सुराधरं धराधरं धराधराधराधरं चकोरबन्धुबन्धुरं स्मरामि रामसिन्धुरम् ॥ ७५ ॥
दयस्व भक्तवत्सल क्षमस्व दीनसम्बल प्रसीद जानकीश हे निषीद मे मनोगृहे।
सपत्नवीर्यवाडवं प्रसिद्धहस्तलाघवं कृपादिसद्गुणार्णवं भजामि रामराघवम् ॥ ७६ ॥

अथ निजमहिमार्कतीव्रतापप्रगलितदर्पतमस्तनूतुषारम् ।
भृगुपतिमवलोक्य दीनसत्त्वं मधुरगिरा निजगाद रामभद्रः॥ ७७ ॥
जय जय जमदग्निसूनुरत्न त्रस नहि मद्यभयं ददामि तेऽद्य।
कथमपि नहि भूसुरं निहन्यां द्विजसुरधेनुसतां हितावतारः॥ ७८ ॥
अयमविफललक्षकः शरो मे विधिरिव वेदगिरामपूर्वहेतुः।
क्व पततु कृपया दिशोपदेशं पविरिव वृत्रजिघांसया मघोनः॥ ७९ ॥
कुशिकसुतवरीयसीप्रसूजं नहि भवकन्तमहं निहन्मि देव।
तव गतिमभिहन्मि किं त्वया तान् सुकृतमयांस्तपसार्जितान् सुलोकान् ॥ ८० ॥
पुररिपुकृपयाप्तसर्वविद्यो निहतसहस्रभुजादिविप्रशत्रुः।
मदगज इव वै बभूविथ त्वं विगतविवेकदृशिश्च दानदृप्तः॥ ८१ ॥
पितृवधकृतकोपकालुषीकः परशुधरस्त्वमहन्निरागसोऽपि।
नृपनृपतनयान् सगर्भबालान् कुलिक इवाल्पमृगान् कुलीनमानी॥ ८२ ॥

पुनरपि मिथिलास्वयंवरे त्वं यदखिलभागवताभिवन्दिताङ्घ्रिम् ।
अतिकटुवचनानि वै सुमित्रासुकृतमयं लघुलक्ष्मणं न्यगादीः ॥ ८३ ॥
तदघपविविनष्टपुण्यराशिर्व्रज तपसे जगतां भवन् भवाय।
सुरमुनिमहितं महेन्द्रशैलं नहि मम भक्तविमानना विभूत्यै ॥ ८४ ॥
अविहतगतिरेवमूर्ध्वरेता द्विजकुलशस्यघनो मनोजजेता।
विबुधवरलतामिवैत्य कीर्तिं त्रिजगति राम रमस्व पुष्पिताग्राम् ॥ ८५ ॥
जगतां जननादिहेतुराद्योऽप्यहमेको विगुणो गुणैकसिन्धुः।
श्रुतिभिर्मुनिभिस्ततोऽस्मि गीतो रघुरामो भगवान् न कोऽपि चान्यः ॥ ८६ ॥
जननं मरणं नृणामविद्यामगतिं जीवगतिं तथापि विद्याम्
विदुषो भगवानिति स्म सञ्ज्ञा मयि रामे घटति श्रुतिप्रसिद्धा ॥ ८७ ॥

ऐश्वर्यं सकलञ्च वेदविहितं धर्मं यशश्श्रीस्तथा
ज्ञानं यच्चिदचिद्विशिष्टपरकं वैराग्यमेवामलम् ।
मय्येतानि भगानि षट् च सततं प्रोज्जृम्भितानीश्वरे
तेनाऽहं भगवाञ्छ्रुतो दशरथापत्यं च रामः स्मृतः ॥ ८८ ॥

इति निवेद्य वचो रघुनन्दनो नयननीरजनीरजधारया।
भृगुपतेश्च पदाम्बुरुहद्वयं प्रणिपपात चिरं स समार्द्रयन् ॥ ८९ ॥
तमभिवीक्ष्य पदे पतितं मुनेः पतितपावनमेव रघूद्वहम् ।
जय जयेति जनाः सदसः समे समुदिता मुदिता हरिमैडयन् ॥ ९० ॥
अथाह रामं भृगुवंशनाथः प्रीतः परिष्वज्य बृहद्भुजाभ्याम् ।
धन्योऽसि काकुत्स्थ कृपाललामकल्लोलिनीकान्त कलालकान्त ॥ ९१ ॥
ज्ञातोऽसि मे त्वं चिदचिद्विशिष्टाद्वैतं परं ब्रह्म निरस्तहेयम् ।
मायामनुष्यत्वमुपेत्य भूमन् सङ्क्रीडसे कोसलराजगेहे ॥ ९२ ॥
रामोऽसि भूतेषु समेषु चान्तर्यामी स्वशक्त्या रमसे ह्यदोषः।
लोकांश्च सर्वान् रमयन् निजेभ्योऽमृतं परेभ्यश्च मृतिं हि रासि ॥ ९३ ॥
मरीचिपुत्त्रेण पुराहमुक्तो गामाददानेन नृपक्षये मत् ।
अधित्यकां शक्रगिरेरतीया रात्रावुदन्वानिव मा स्ववेलाम् ॥ ९४ ॥
तदा प्रभृत्येव विभो यथा त्वं स्वकां प्रतिज्ञां परिपालयामि।
भ्रान्त्वा दिने स्वैरगतिस्त्रिलोकी सायं यथार्को गिरिमेमि शाक्रम् ॥ ९५ ॥
गतिर्न मे राम विनाशनीया यथा प्रतिज्ञा परिपालिता स्यात् ।
लोकान् जहीमान् मम लोकनाथ त्वद्भक्तहेलाघविनष्टपूर्वान् ॥ ९६ ॥

इति ब्रुवाणे भृगुवंशकेतौ तथेति रामः प्रजघान लोकान् ।
बाणेन निर्वाणसुखावसानान् ज्ञानेन कर्माणि यथात्मदर्शी॥ ९७ ॥
ततः प्रहृष्टा विमला त्रिलोकी देवाः प्रसेदुर्ववृषुः प्रसूनैः।
नेदुर्दिवो दुन्दुभयः प्रकामं जीवत्रयं मङ्गलमाप रामात् ॥ ९८ ॥

रघुपतिरसौ वल्लीभङ्गं विभज्य शरासनं
मनसिजरिपोः सीताचेतस्सरोजविकासकृत् ।
भृगुपतितमोहर्ता रामोऽधिरङ्गमशोभत
प्रतिमथितमन्देहः प्रातः पतङ्ग इवांशुमान् ॥ ९९ ॥
भृगुपतिरथो दृष्ट्वा रामं परात्परमीश्वरं
रघुपतितनुं विष्टं तेजः स्वकं किल वैष्णवम् ।
सुरपतिगिरिं गच्छन् सायं दिनेश इवाल्पगुः
सुललितलसद्वृत्तं रामोऽस्तवीत्प्रभुराघवम् ॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
अस्तूनविंशः कविरामभद्राचार्यप्रणीते श्रिय एष सर्गः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-
स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये श्रीराघवे भार्गवप्रवेशो नामोनविंशः सर्गः।

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas ॥ श्री ॥

विंशः सर्गः

राम त्रिलोकनृपालललाम रमावरकोटिमनोभवसुन्दर।
सौभगधाम पयोधरश्याम सतामभिराम भवाम्बुधिमन्दर।
जानकिलक्ष्मणसेव्य सुलक्षण तूणशिलीमुखचण्डधनुर्धर।
पूतनिषाद विधूतविषाद दशाननसूदन मे विपदं हर॥ १ ॥
कोसलभूप मनोहररूप सरोरुहपाणिशरासनसायक।
सज्जनरञ्जन शोकविभञ्जन रावणवंशविनाशविधायक।
राजकुमार बलाम्बुनिधे पदपद्मजुषां सुखमङ्गलदायक।
अज्ञमनाथमशुद्धमतिं किल मां परिपालय श्रीरघुनायक॥ २ ॥
सीतानिवास चराचरवास सुधाकरहास कृपारसनिर्भर।
पङ्कजलोचन शोकविमोचन वीर्यदवानलदग्धनिशाचर।
श्यामशरीर महारणधीर पयोधिगभीर प्रतापदिवाकर।
कोसलपाल दशाननकाल नृपालमणे मम घोरभयं हर॥ ३ ॥
हे हरमानसराजमराल विशालभुजान्तर भक्तमनोहर।
हे मुनिचित्तसरोरुहभृङ्ग निषङ्गविभावर धृष्टभयङ्कर।
हे भरताग्रज तुष्टमहागज वक्त्रविनिन्दितकोटिकलाधर।
हे जनरक्षक घोरभवाम्बुधिमग्नजनं रघुनाथ समुद्धर॥ ४ ॥
ब्रह्म निरञ्जन पातकभञ्जन सज्जनरञ्जन दैत्यनिकन्दन।
निर्गुणरूप चराचरभूप नरोत्तम देवगणेरितवन्दन।
व्यापक व्याप्य निरीह निरामय निष्कल सेवकमानसचन्दन।
साधनहीनमनाथमिमं पतितं परिपालय श्रीरघुनन्दन॥ ५ ॥
आनन्दकन्द मुकुन्द मुनीन्द्रमिलिन्दनिपीतमुखाम्बुरुहासव।
नीतिविशारद तोषितनारद शारदगीतयशः करुणार्णव।
भूमिसुतामुखचन्द्रचकोर नृपालकिशोर महागुणगौरव।
त्रासमितं कलिपन्नगतः शरणागतवत्सल राघव मामव॥ ६ ॥
कोसलजापरिलालितपङ्करुहानन सौख्यनिधे खलभीषण।
मारुतपुत्त्र सुशीलवहित्र विचित्रसुमित्रसुकण्ठविभीषण।
सीताकलत्र पवित्रचरित्र खरान्तक श्रीरघुवंशविभूषण।
पाहि भवन्तमितं शरणं भृगुराममिमं नरभूषणभूषण॥ ७ ॥

राम विराम सतां विपदामभिराम दृशां शतमन्मथसुन्दर।
लोकललाम शशाङ्कसमानन मङ्गलधाम प्रभो गुणमन्दिर।
पुण्यप्रणाम सुपावननाम निकाममनोज्ञतनो कलितेन्दिर।
वासनाघोरभुजङ्गवधूतो जनं परिरक्ष विदेहसुतावर॥ ८ ॥
त्वं श्रुतिसम्मतधर्मरतः प्रणताभयदानव्रतं परिपालय।
सीदति दीनशिशुस्त्वयि पश्यति दीनदयालुस्वनाम निभालय।
वासवसूनुमिवेशशरेण रघूत्तम घोरकलिं परिकालय।
त्वां शरणागतमज्ञमिमं परिपाहि जनं करुणावरुणालय॥ ९ ॥
राघव एहि उपेहि जनं पतितं भवकूपे करेण विकर्षय।
मां प्रपुनीहि लुनीहि भयं मुखपङ्कजमेव मुकुन्द प्रदर्शय।
हे करुणाम्बुद चित्तमरुस्थलमेत्य स्वभक्तिसुधामभिवर्षय।
जानकिजीवन जीवय मां मृतकं रसमन्त्रगिरा परिहर्षय॥ १० ॥
श्रीरघुनाथ मदीयहृदो जडतां शठतां कुमतिं च विनाशय।
वारय नीचकलिं रघुपुङ्गव पादसरोजरतिं च प्रकाशय।
तारय मां भवसागरतो विमलां सुमतिं विरतिं च विकासय।
भार्गवमानसकुञ्जमिदं जनकात्मजया सह स्वेन चकासय॥ ११ ॥
राजकुमार विभाजितमारमनोजसरोजतुषार विभो जय।
चण्डशिलीमुखतूणशरासनमण्डित खण्डितभार प्रभो जय।
श्यामलदेह सुमङ्गलगेह महीतनयावर शुद्धमते जय।
दूषणदूषण लोकविभूषण भूतलभूषण भूमिपते जय॥ १२ ॥
अशरणशरण प्रणतभयदरण धरणिभरहरण धरणितनयावरण।
जनसुखकरण तरणिकुलभरण कमलमृदुचरण द्विजाङ्गनासमुद्धरण।
त्रिभुवनभरण दनुजकुलमरण निशितशरशरण दलितदशमुखरण।
भृगुभवचातकनवीनजलधर राम विहर मनसि सह सीतया जनाभरण॥ १३ ॥
भूपतिललाम सुखधाम लोचनाभिराम सङ्कटविराम तनुशोभाजितकोटिकाम।
आप्तकाम पूर्णकाम लसितसरोजदाम सर्वगुणधाम नवनीलनीरधरश्याम।
तरुणतमालश्याम भक्तनयनाभिराम पूरितप्रणतकाम ध्वस्तघोरभवदाम।
सज्जनमनोऽभिराम रमणीयच्छविधाम भृगुभवहृदि सह सीतया विहर राम॥ १४ ॥
जय जय जानकीश कोसलेश रामभद्र हृतनिजसेवकविमोह भवविक्रमण।
जय जय दशरथकैकयीवचनपाल मृदुपदकमलविहितवनचङ्क्रमण।

जय जय जनचित्तचातकसजलघन भक्तमञ्जुमानससततकृतविभ्रमण।
भृगुसुतमेकमहिमिव भीषयन्तमेनं वैनतेय इव जहि कलिं जानकीरमण॥ १५ ॥
देव दीनवत्सल दयानिधान रामभद्र पतितपावन सीतानाथ नाथ मयि द्रव।
कृत्रिमो वास्तवो वा कृपानिकेत मूढमतिः सर्वथा श्रितो दयालो हे हरे जनोऽस्मि तव।
भवसिन्धुमग्नभग्नशक्तिद्विजसुतकृते करुणानिधान पोतपदपद्मयुगे भव।
साधनविहीनमतिदीनमद्य हीनमेनं कुटिलशिरोमणिं रमानिवास शीघ्रमव॥ १६ ॥
देव पश्य मे गतिं कृतघ्नचक्रचूडामणेरात्मनैव नीचकलियुगग्रासतां प्रयामि।
क्षणमपि चिन्तयामि नो त्वदीयपादयुगं व्यर्थचिन्तनेन स्वर्णकालमतियापयामि।
पूजितो भवामि पूजयामि नो जनं कमपि पृष्टो जनैरात्मनि त्वदीयकृपां ज्ञापयामि।
भृगुसुतप्रतिष्ठां निभालय ह्यभद्रो भूत्वा स्वमपि च रामभद्रदास इति ख्यापयामि॥ १७ ॥
देव देवदानवनरार्चितपदाम्बुजाय सज्जनचकोरहिमकराय च ते नमोऽस्तु।
नमः पीतवाससे शुभाशिषे महोजसे दशास्यजातवेदसे च श्रीमते च ते नमोऽस्तु।
नमः शार्ङ्गधन्विने महस्विने मनस्विने तरस्विने यशस्विने रघूत्तमाय ते नमोऽस्तु।
लोकपालकाय वेधसे च भार्गवेश्वराय जानकीवराय राघवाय भूभृते नमोऽस्तु॥ १८ ॥
रे रे मूढचित्त त्यज विषयदुराशामाशु रघुनाथनीरदस्य चतुरचातको भव।
भवसुखनदीसिन्धुसरोजलमनादृत्य रामकीर्तिस्वातिवारिसुधां दिवानिशं पिब।
करुणं सदैव रट प्रिय प्रिय कुत्र इति रामदर्शनस्य कृते तृषाकुलं भुवि जीव।
भार्गवोपदेशोऽयं स्वीकरिष्यते चेत्तदैव सङ्कटः प्रयास्यति सपदि ध्रुवमेव तव॥ १९ ॥
नाथ भूतनाथ पूज्यमृदुलकमलपद भीतो जनस्त्वां शरण्यमेव शरणं प्रयामि।
जगति निरादृतो निराकृतः कुटुम्बिभिश्च देव दीनजनोऽहं त्वदीयचरणं श्रयामि।
रोदिमि विचार्य निजपातकसुमेरुमहं स्मृत्वा नाम पतितपावन इति विरमामि।
कृपां कुरु कृपाकन्द पाहि भार्गवं मुकुन्द शिरस्ते पदे निधाय रामभद्र प्रणमामि॥ २० ॥
देव दीनवत्सल उदार दयावारिधर मादृशे नराधमे मलालये प्रमोदयस्व।
सर्वथैव वेदप्रतिकूलमार्गमाश्रिते सतां गते कुकर्मचक्षणे हरे कृपां कुरुष्व।
क्रियन्तेऽपराधशतान्यहोरात्रमेव मया क्षमासुतापते क्षमामन्दिर विभो क्षमस्व।
याचे महाराज सीतालक्ष्मणमारुतियुतो भार्गवमनसि घनकानने सदा रमस्व॥ २१ ॥
रामनामजपयागरतं मां मुनीशमिव वीक्ष्य रोगताटकादिराक्षसान् बलाद्दमय।
कलिशक्रदूषितां कुमतिमुनिनारिमिमां चरणसरोजरजसा पवित्रतां गमय।
अहम्भवधनू रघुवीर तरसा विभज्य मनोमिथिलेशपणिजातसङ्कटं शमय।
भावनाश्रियं वृणीष्व रामभद्र भार्गवस्य मानससुकोसलनिकेतने स्वकं रमय॥ २२ ॥

दीनबन्धुरीड्यकीर्तिरखिलभुवनपतिर्भवानेव यन्मदीयदुर्गुणान् स्मरिष्यति।
दोषजलराशिरयं तदा पापशिरोमणिः कल्पकोटिमपि नो भवाम्बुधेस्तरिष्यति।
जगता तिरस्कृतं निराकृतं त्वया च वीक्ष्य कलिर्निर्दयं भृशं कुघातं प्रहरिष्यति।
पतितपावनं नाम भविष्यति निरर्थकं तव द्विजं चेन्न दयालो समुद्धरिष्यति॥ २३ ॥
पाहि पाहि पाहि पापवारिधिकलशभव पतितपावन राम भूमिपाल पाहि माम् ।
पाहि पद्मजापते परेश पद्मनेत्र पाहि परमकृपालो दशरथबाल पाहि माम् ।
पाहि पूर्णपुरुष परशुधरमदहर खलगणकाल सुजनरसाल पाहि माम् ।
पाहि पार्वतीशपूज्यपावनपदारविन्द भृगुसुतमञ्जुमानसमराल पाहि माम् ॥ २४ ॥
नमो नित्यनीलकण्ठपूजितपदाम्बुजाय नमो विबुधारिघनकाननकृशानवे।
नमः श्यामतामरसदामविग्रहाय नमो जनानुग्रहाय लम्बबाहुभव्यजानवे।
नमो भवमोचनाय जलजविलोचनाय भृगुसुतपापपङ्कजतुषारसानवे।
नमः पूर्णकामाय निकामश्यामसुन्दराय रामाय नमोऽस्तु भानुवंशकञ्जभानवे॥ २५ ॥
नमो ब्रह्मणे स्वधर्मवर्मणे नराधिपाय नमो बलवीर्यशौर्यधाममहाबाहवे।
नमो नीलनीरधरशरीररघुवराय नमो मखरक्षणाय सूदितसुबाहवे।
नमो दिव्यविक्रमाय हृतभक्तसम्भ्रमाय भग्नशम्भुकार्मुकाय वीरवन्द्यबाहवे।
नमः सीताप्राणवल्लभाय भार्गवेश्वराय नमो राघवाय दशमौलिचन्द्राहवे॥ २६ ॥
करुणानिधान निशिचरपरिघातकर वेदयशोगान धृतचापबाण रामभद्र।
कलिना विलोक्य ताड्यमानं पशुमिव नाथ निरपेक्ष इव मां न पासि किं दयासमुद्र।
त्वां विहाय क्व प्रयामि कस्य पुरो विलपामि निग्रहीतुं कः क्षमस्त्वया विना च कोसलेन्द्र।
पालय निभालय स्वदीनबन्धुयशो नाथ त्वमसि सदैव नतपालकश्च रामचन्द्र॥ २७ ॥
वेत्थ सर्वमेव बहिरङ्गमान्तरं तथापि स्वामिसमक्षं विधीयते मयापि धृष्टता।
किं करोमि किङ्करस्य खादिता कृपानिधान कुटिलकरालकलिना समापि शिष्टता।
साधनविहीनो भववार्धिलीनमनोमीनो दोषदुर्गुणयुता मदीयेयमशिष्टता।
भार्गवमनाथं तृणवदुपेक्ष्यं मामभीक्ष्य क्षम्यतां मुकुन्द कलिनार्पिता विशिष्टता॥ २८ ॥
नूनमेव मे विलोक्य पातकं सुमेरुसमं करुणानिधान तृणवत्त्वमप्युपेक्षसे।
प्रणतार्तिहर हरपूजितपदाम्बुजात मत्समात्खलात्कथं शुभान् गुणान् न वीक्षसे।
मादृशो न पातकी न पापहारी त्वादृशो मुकुन्द किं समन्वयं त्वमिमं न समीक्षसे।
सन्तु ते परीक्ष्या ये समर्था ज्ञानयुता नाथ भार्गवमनाथमसमर्थं किं परीक्षसे॥ २९ ॥
महाराजो रघुराजो बालकं जिघांसुमेनं विकरालकलिकालमाशु विनियम्यताम् ।
कामक्रोधलोभमोहमानसकुरोगदुष्टपीडितं स्वदीनशिशुं नय निरामयताम् ।

विषयखपुष्परसतृष्णया तृषितमहो मनोमधुकरं पदपङ्कजे रमयताम् ।
सङ्कटविराम लोकलोचनाभिराम राम भृगुसुतमपि कृपापात्रतां गमयताम् ॥ ३० ॥
चित्रकूटमभिगम्य मन्दाकिनीमुपाचम्य परिक्रम्य कामदं व्रजामि नो विमलताम् ।
कम्पते मनो विचार्य पातकं महन्मुकुन्द खिद्यते समनुभूय साधनविफलताम् ।
श्रये तव रामनाम एकमवलम्बमद्य आश्वसिमि ते विभाव्य पतितवत्सलताम् ।
दर्शनं सपदि देहि भार्गवशिरसि नाथ धेहि करपङ्कजं विकलय विकलताम् ॥ ३१ ॥
आसमहमघराशिरितस्ततः परिभ्रमन् कृता भूतभावनेन तव भक्तिप्रेरणा।
तदापि कृपानिधान कोपविवशेन मया जानकीस्वयंवरे कृता तवावधीरणा।
क्षम्यतां नियम्यतां निदिश्यतां प्रदिश्यतां स्वभक्तिसुधा भार्गवाय क्रियतां समीरणा।
भगवत्त्वमेव जगति प्रमाण्यतां दयालो ख्याप्यतां चिराय दीनवत्सलत्वमीरणा॥ ३२ ॥

रघुनाथ कृपां न करिष्यसि चेत्पतितो न तरिष्यति शाश्वतिकः।
न गमिष्यति मे दुरितं तव दीनदयालुयशः किल गास्यति कः।
सुखमेष्यति कुत्र खलः कुटिलस्त्वदृते च रतिं परिदास्यति कः।
कमुपेष्यति वै शरणं त्वदृते भवतः पतितान् परिपास्यति कः॥ ३३ ॥
गरुडं परिहाय समाकुलितः किल धावति को गजराजकृते।
निजदासशुचं परिणाशयितुं कमठादितनुं किल को धरते।
करुणाकर कस्त्वदृते सततं परिचिन्तयते निजभक्तहिते।
रघुनन्दन कं करुणातरुणीव समाश्रयते शरणं त्वदृते॥ ३४ ॥
रघुनन्दन लोलुपचिन्तमघायुषमर्दितमार्तिकृता विपदा।
अवलोक्य मुकुन्दकृपासुधया स्वशिशुं सुखयिष्यसि देव कदा।
अतिधन्यमहस्तदहो विद्दशं विकलं समुपेष्यसि नाथ यदा।
तदा मन्मतिराप्तफला मुदिता भविता तव दर्शनसत्सम्पदा॥ ३५ ॥
रघुनाथ निराश्रयमार्तविपन्नजनं तृणवद्विजहासि कथम् ।
रघुपुङ्गव भैरवरौरवतो नहि मुक्तममुं विदधासि कथम् ।
रणकर्कश कर्कशसंशयकुन्तवनं तरसा न लुनासि कथम् ।
भवभञ्जन घोरभवाम्बुनिधौ पतितं स्वशिशुं नहि पासि कथम् ॥ ३६ ॥
दीनदयालुरुदारशिरोमणिरीड्ययशाः स चराचरवासी।
कौसल्यासूनुरदभ्रगुणाकरमैथिलिमानसकुञ्जनिवासी ।
रामो रमापतिरर्ककुलाम्बुजभानुरमोघशरस्मितभाषी।
दूषणहा धृतदूषणमाशु शिशुं परिपातु कलेरविनाशी॥ ३७ ॥

रघुनाथ नृनाथ जगत्त्रयनाथ अनाथजनेऽपि कृपा क्रियताम् ।
निजमायाकृतं कुधिया च धृतं कटुकैतवदोषमलं ह्रियताम् ।
प्रसभोज्झितविश्वसुखेन मया तव पादसरोजयुगं व्रियताम् ।
मम राम सुमानसधाम त्वया जनकात्मजया समलङ्क्रियताम् ॥ ३८ ॥
न कदापि तवाब्जपदाद्विमुखो मृगयेय सुखं च भवे हि वृथा।
मम ध्याने त्वमेधि सदैव हरे सततं स्मृतिमेतु तवैव कथा।
तव पादयुगे रतिरस्तु न वा व्यथयेन्नहि मां भवभीमव्यथा।
सफलास्तु यथा मम वाञ्छालता त्वरया रघुवीर विधेहि तथा॥ ३९ ॥
मयि भातु सदा तव पादसरोजरतिर्विचकास्त्वपि प्राणलये।
सहजानकिमाधुरिमूर्तिरथो मम राजतु मञ्जुमनोनिलये।
तव नाम जपन् प्रणमन् प्रमुदा स्वमथो नितरां त्वयि संविलये।
रघुनाथ सदा निजलोचनयोः प्रियतारकवत्किल त्वां कलये॥ ४० ॥
जय जय जय श्रीराम कामशतकोटिमनोहर।
जय जय भुवनललाम श्यामसुन्दर गुणमन्दिर।
जय जय शीलनिधान ज्ञानगुणगृह करुणाकर।
जय भवसागरमन्दर जय रिपुजलनिधिमन्दर।
जय जय जय दशरथतनय जय जय सीताप्राणधन।
जय मुकुन्द जय सौख्यमय जय भार्गवसङ्कटशमन॥ ४१ ॥
प्रणतपाल नरपाल पार्वतीपतिपूजितपद।
श्रीनिकेत करुणानिकेत सुखविरतिभक्तिप्रद।
चण्डशरासनसायक संयुगहतदशकन्धर।
पीताम्बरधर भूधर धरणिसुतावर सुन्दर।
कौसल्यासुत दीनहित जनचातकनवनीलधर।
सीतालक्ष्मणश्रितचरण सततं भृगुवरहृदि विहर॥ ४२ ॥
जय ताटकासुबाहुनीचमारीचविदारण।
जय कौशिकमखपाल मुनिवधूशापनिवारण।
जय जय भग्नमहेशचाप जय भार्गवमदहर।
लब्धकीर्तिजानकीविजय जय जनप्रहर्षकर।
जय मैथिलजनचित्तहर जय जय जय सीतारमण।
जय कौसल्यानन्दकर जय निजजनहृदिविश्रमण॥ ४३ ॥

© Copyright 2011 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

जय मुनिमानसहंस हंसकुलकञ्जहंसवर।
जय मण्डितवनभूमिभाग जय पितृनिदेशकर।
जय कमलार्चितचरणकमल जय जय काननचर।
जय जय चण्डधनुःशरधर जय नाशितनिशिचर।
जय खरदूषणदर्पहर जय सीतामार्गणनिरत।
जय मुनिगणभयशोकहर जय जय राघव सत्यव्रत॥ ४४ ॥
विलपन्तं विजहासि पथिक इव पितरं वृद्धम् ।
क्रोडे कृत्वा नयनजलैः परिषिञ्चसि गृद्धम् ।
भिल्लाः पुत्त्रीकृता निषादो विहितो भ्राता।
भवता कौसल्येव बहुमता शबरी माता।
मित्रीयसि कपिराजमपि राक्षसमपि हे पूतकथ।
किमुपेक्षसे कृपायतन द्विजसुतमङ्गमनाथमथ॥ ४५ ॥
करुणाकन्द मुकुन्द कदा मयि कृपां करिष्यसि।
करकमलं मम शिरसि धनुर्धर कदा धरिष्यसि।
भार्गवभवभयमार्तशोकहर कदा हरिष्यसि।
छविसुधया मम नयनचषकमपि कदा भरिष्यसि।
घोरवारिनिधिमग्नमथ मां परेश पास्यसि कदा।
रामभद्र मयि दोषजुषि निजकरुणां धास्यसि कदा॥ ४६ ॥
सुरमुनिवृन्दमिलिन्दपीतपदपद्मप्रेमरस ।
दिनकरकुलकुलकुमुदतुहिनकर भक्तभाववश।
हे हरमानसहंस हंसकुलतपन गताध्वस।
सेवकचारुचकोरपूर्णहिमकर रणकर्कश।
हे जनलोचनचोरवर सकृदपि राघव मृदु विहस।
सीतानुजसहितः सदा मम मृदुहृत्कमले निवस॥ ४७ ॥
या करुणा किल श्रुता जटायुर्मोक्षविधाने।
या करुणा ह्यधिगता हनुमतस्तोषप्रदाने।
यया बालिनं युधि निहत्य सुग्रीवस्त्रातः।
रावणानुजो यया पालितो लक्ष्मणभ्रातः।
कठिनकालकलिमलमलिनप्रबलपापविग्रहधरे ।
सा करुणा न भवेत्कथं शरणं याते मयि हरे॥ ४८ ॥

© Copyright Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

कः कुरुते त्वां विना जलधियानं पाषाणम्।
रिपुमपि को मोक्षयति त्वां विना प्रतिकुर्वाणम्।
गणिकायै त्वां विना राति कः किल निर्वाणम्।
द्विजबन्धोरपि कश्चकार भवनिधितस्त्राणम्।
कः प्रपन्नजनपालकस्त्रिभुवनमध्ये ते समः।
मादृक्खलमपि त्वां विना को रघुवर त्रातुं क्षमः॥ ४९ ॥
या शीघ्रता गजेन्द्ररक्षणे विहिता भवता।
कृता भूमिपतिसदसि या त्वरा कृष्णामवता।
स्तम्भं भित्त्वा कनककशिपुमभिहत्य विषादम्।
हृत्वा यया नृसिंह प्रमोदितवान् प्रह्लादम्।
यया विपुलपतितास्त्वया मुक्ता भवनिधितः प्रभो।
विस्मृतवान् किमु तां त्वरां भार्गवहेतोर्हे विभो॥ ५० ॥
जय राम शोभाधाम भुवनललाम गुणमन्दिर विभो।
जय पूर्णकाम पुरारिपूजित कामशतसुन्दर प्रभो।
जय भूपमुकुटावलिमहितपदपीठ सीतावर हरे।
कलिलीनसाधनहीनमलजुषि कुरु कृपां मयि भवभरे॥ ५१ ॥
जय जानकीजीवन जनितजननयनसुख जगतीपते।
जय जम्भरिपुसुतदर्पहर हरहृत्सरोज सतां गते।
जय जनकदशरथसुकृतसुरतरुसुफल साधनफलरते।
जय जलदसुन्दर रामनृप धारय कृपां भार्गवकृते॥ ५२ ॥
जय जनपते सूदितदशानन जनवनजकाननरवे।
जय जलजभवपूजितपदाम्बुज राम जितकामच्छवे।
जय जय जनार्दन दनुजमर्दन शुभयशःपावितकवे।
जय जन्ममृत्युजरार्तिहर भृगुसुतकलुषभूधरपवे॥ ५३ ॥
जय जनकनन्दिनिनयनचातकिनीरधर गुणवारिधे।
जय जय जनेश्वर रामभद्र निसर्गसौम्य कृपानिधे।
अघराशिमज्ञमनाथमशरणमार्तमतिदोषाकरम्।
करुणादृशा पतितं भवे रघुवर विलोकय भृगुभरम्॥ ५४ ॥
त्वं ब्रह्म व्यापकमेकमजमव्यक्तमथ प्रकृतेः परम्।
अनुपममखण्डमनन्तमीड्यमनादिविषयागोचरम्।

© Copyright 2011 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

निर्गुणनिरञ्जननिर्विकृतितत्त्वमसिलक्ष्यमलक्षणम् ।
दशरथसुकृतसागरशशी श्रुतवेदवस्तु विलक्षणम् ॥ ५५ ॥
रघुनाथ सीतानाथ त्रिभुवननाथ राघव पाहि माम् ।
नररूप कोसलभूप सुरनरभूप माधव त्राहि माम् ।
रघुवीर संयुगधीर श्यामशरीर विकलमवेहि माम् ।
पतितं भवे कलिनाहतं द्विजसुतमनाथमुपेहि माम् ॥ ५६ ॥
अशरणशरण कारणकरण तारणतरण घनश्याम हे।
भूभरहरण जनभयहरण सरसिजचरण श्रीराम हे।
शतकामसुन्दर सौख्यमन्दिर त्वां वयं वन्दामहे।
वन्दारुसुरतरुमघहरं तव पदयुगञ्च भजामहे ॥ ५७ ॥
धिग्धिग्जघन्यं पापजलधिं मामहो उदरम्भरिम् ।
न भजे निमिषमपि शुद्धमनसा परमसुहृदमहं हरिम् ।
संसारसम्बन्धिषु मनः सततं दधे निष्कारणम् ।
मन्ये न सम्बन्धिनमहो रघुपतिं वारणतारणम् ॥ ५८ ॥
क्षणमपि न ते पदपङ्कजे निदधामि देव निजं मनः।
त्वां विलज्य सततं प्रार्थये तारस्वरेण पुनः पुनः।
मादृशपतितचूडामणे रघुनाथ पश्य विडम्बनम् ।
किन्तु त्वमेव भवाम्बुधौ भार्गवकृतेऽस्यवलम्बनम् ॥ ५९ ॥
मज्जन् महाभवसागरे पतितो जनो ह्यवलम्ब्यताम् ।
करुणानिधे करुणां वितर नहि किमपि नाथ विलम्ब्यताम् ।
रघुवर मयि द्रव भव नयनविषयः क्वचिन्न विरम्यताम् ।
सीतापते भवता झटित्यागम्यतामागम्यताम् ॥ ६० ॥
श्रमणा श्रमं हि चकार कं माता मता भवता च या।
किं कृताहल्या किल तपो लब्धं पदाब्जरजो यया।
असहायमार्तमनीशमज्ञमसम्बलं मलनिर्भरम् ।
पतितं विषमभवसागरे त्रायस्व राघव माचिरम् ॥ ६१ ॥
कैकयिवचो मन्यसे शुभमिव निशितमिव सरमायसम् ।
वल्लभाविप्रियकृतमहो घृणया मुमोचिथ वायसम् ।
अङ्कस्थमश्रुजलैः पितरमिव संश्चकर्थ जटायुषम् ।
राघव कथं समुपेक्षसे भृगुसुतमनाथमघायुषम् ॥ ६२ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

रघुवीर त्वयि तिष्ठति कथं कलिना जनोऽयं काल्यते।
अशरणशरण शरणागतो भवता कथं नहि पाल्यते।
त्रैलोक्यविश्रुतपतितपावननिजयशो न निभाल्यते।
सीतेश राघव द्विजसुतः कृपया कथं नहि लाल्यते॥ ६३ ॥

करुणाकर रघुनाथ भवान् नहि कृपां करिष्यति।
भवनिधिमग्नो जनस्तदायं सपदि मरिष्यति।
कलिरपि निर्बलमेत्य प्रभो प्रसभं प्रहरिष्यति।
मायाझञ्झा झटिति मतितरीमेत्य हरिष्यति।
प्रसरिष्यति लोकेषु नहि दीनदयालुयशस्तव।
अनुकूलो भृगुभवकृते भव भवनिधिपद्मप्लव॥ ६४ ॥

कथय प्रभो कुलटया गणिकया तपः कृतं किम्।
पुण्यमजामिलविप्रबन्धुना कथय चितं किम्।
कौलीन्यं किं नाथ शबरिका कथय श्रितवती।
गौतमपत्नी किं सतीत्वमथ देव धृतवती।
किं शास्त्रं पठितं कथय कपिभिः कोलैर्हे हरे।
पाहि पाहि विप्रं प्रभो मग्नं जलधौ मलभरे॥ ६५ ॥

यद्यप्यसि सर्वज्ञशिरोमणिरन्तर्यामी।
निर्विकारनिर्लेपनिरामयहृदयस्वामी।
तदपि मूढतावशाद्व्यथां तुभ्यं कथयेऽहम्।
निजकृतफलमभिधाय निरीहं त्वां व्यथयेऽहम्।
क्षन्तव्योऽस्मि तथाप्यहं भवता यत्सुतकस्तव।
सीदति पापवशान्मयि पतिते त्वरितं नाथ द्रव॥ ६६ ॥

त्यक्त्वा लज्जामहो कृतं पूर्वं बहुपापम्।
रामचन्द्र अत एव लभे सम्प्रति सन्तापम्।
पुरा लङ्घितो विधिर्वर्धते सम्प्रति पीडा।
त्वां प्रति हा कथयामि नाथ नहि मम हृदि व्रीडा।
जगत्स्वार्थमयमूढमति कलिरपि सहते किमपि नहि।
रामभद्र कृपया झटिति ब्राह्मणदारुणव्यथां जहि॥ ६७ ॥

पाहि पाहि पाकारिसूनुमदहर जितदूषण।
पाहि पुराणपरेश राम रघुवंशविभूषण।

© Copyright 2011 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

पाहि मुकुन्द कृपानिधान कौसल्यानन्दन।
पाहि पाहि नतपाल पार्वतीपतिकृतवन्दन।
हे हरहृत्पङ्कजमधुप हे जनचातकवारिधर।
पाहि पाहि ब्राह्मणमिमं करुणासागर भूपवर॥ ६८ ॥
रक्ष रक्ष रक्षोघ्न नीलघनकमलकान्तिधर।
रक्ष रक्ष यक्षेशबन्धुमदखर्वगर्वहर।
रक्ष रक्ष राक्षसानीकनीरजदोषाकर।
रक्ष रक्ष राकेशवदन जनमानससुखकर।
रक्ष रक्ष दशरथतनय रक्ष मैथिलीप्राणधन।
रक्ष रक्ष भृगुसुतमिमं रक्ष राम चितसौख्यघन॥ ६९ ॥
त्राहि त्राहि कलिकालव्यालग्रस्तं दनुजारे।
त्राहि त्राहि त्रैलोक्यविभूत्तमरूप खरारे।
त्राहि त्राहि जनमिमं कान्तिजिततरुणतमारे।
त्राहि त्राहि बालकं रामनृप भग्नसुरारे।
त्राहि त्राहि भववारिनिधिमग्नं सायकचापधर।
त्राहि त्राहि विप्रजमिमं प्रणतपाल जनकष्टहर॥ ७० ॥
चिन्तय चिन्मयरामरूपमथ परिहर निद्राम् ।
रामनाम जप सदा विहाय तरुणतरतन्द्राम् ।
भावय भावितहृदा सदा रघुपतिशुचिलीलाम् ।
भावुकजनसुरधेनुमसुरकुलमोहनशीलाम् ।
त्यक्त्वा दुर्व्यसनं कुटिल चित्रकूटमुपविश मनः।
अन्याशां परिहृत्य शठ भव भार्गव रघुवरजनः॥ ७१ ॥
नवकिसलयकमनीयशिरीषकुसुमसमचरणम् ।
हरहृत्सरसिसरोजमार्तिहरमशरणशरणम् ।
कुन्तकेतुयवपद्ममहितभवतारणतरणम् ।
सुखदं गङ्गाजनकमहल्यापातकहरणम् ।
सेवकजनचिन्तामणिं स्मृतपूरितसुखसम्पदम् ।
भार्गव यदि काङ्क्षसि सुखं स्मर सततं रघुपतिपदम् ॥ ७२ ॥
जय जनार्तिहन् जानकीपते भयतमोहृतौ भानुविक्रमः।
स्वयमुदीक्षतां साधुविक्लवं वयमिहार्पिता वैशसं कलेः॥ ७३ ॥

© Copyright Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

जनकनन्दिनीजीवनप्रद तनुभृतां नृणां तापनाशन।
मनइभक्लमं मापते मृजन् विनय मे रुजं वीरराघव॥ ७४ ॥
जनिभृतामहं जातजालमो घनतमःप्लुतो घर्मतापितः।
जनकजावरे जागृतीश्वरे मन इसम्बलं मां तुदत्यलम् ॥ ७५ ॥
गतिरनागसां गच्छतां नृणां श्रुतिपथश्रितैः श्रूयते भवान् ।
कृतिविदुन्मदं कृष्टकार्मुकः पतितपावनः पातु पापिनम् ॥ ७६ ॥
यदहमस्मि भो यत्स्वमस्ति मे तदिदमर्पितं त्वत्पदाम्बुजे।
इद उदीक्षतां ईश इस्मयो हृदि न चेत्प्रमा हृष्टचक्षुषा॥ ७७ ॥
हृदि बिभेषि भो हृत्पतेऽवने तदिदमद्भुतं तावकस्य मे।
यदि हरिः शिशौ यात्युदासतां मदिकरी कथं मर्दयेन्न तम् ॥ ७८ ॥
प्रणतपालकः प्रश्रयानतः क्षणमपिच्छविं क्ष्मार्पितः स्मरन् ।
तृणमिवेः सुखं तृप्त आमनन् व्रणयितास्म्यमुं बृंहितं कलिम् ॥ ७९ ॥
ननु विभो मया नष्टबुद्धिना तनुरियं सुखैस्तर्पिता भवैः।
जनुरधोक्षजे जातु नार्पितं धनुरुदच्य मां धेहि राघव॥ ८० ॥
कनककामिनीकाञ्चनस्पृहा जनकजापतौ जागृति त्वयि।
खनति नो मनः खञ्जनाम्बक वनतिनोऽवने वस्तु पामनम् ॥ ८१ ॥
दशमुखच्छिदो दासमन्धकं दशति दुष्टधीर्दारुणो हि माम् ।
दशनजिह्वया दन्दशूक इर्दशरथप्रसूर्दृश्यतां सकृत् ॥ ८२ ॥
जयति जाह्नवीजन्मदाङ्घ्रिको जयति जन्मभृज्जाड्यनाशनः।
जयति जम्भहज्ज्ञातकाक्षिकृज्जयति जानकीजीवनः प्रभुः॥ ८३ ॥
जलदसुन्दरो जैत्रकन्धरः खलकुलानलः खप्रभोज्ज्वलः।
नलिनपान्वयोन्नायको मुहुर्मलमिदं स मे मार्ष्टु राघवः॥ ८४ ॥
दशमुखान्तकादर्तिहा नहि दशचतुर्भुवां दृश्यते ऋते।
दशनदीधितिद्योतितोडुपे दशरथात्मजे दृष्टिरस्तु मे॥ ८५ ॥
जहि जनार्दन ज्याशरैः कलिं नहि दयोचिता नाथ निम्नगे।
स हि मृतो हि चेत्साधुभिस्तव क्व हि कमेष्यते क्वाथितात्मभिः॥ ८६ ॥
न जननी विभो नास्ति सोदरो न जनको न कं नास्ति मे सखा।
न जनतास्पृहा नो धनं गतिर्न जनकात्मजानाथमन्तरा॥ ८७ ॥
न यदि वर्तसे निघ्नकारुणि न यशसः समं नाकपस्य ते।
नय न भास्वतो नान्दनीं गतिं नयनगोचरो नाथ मे भव॥ ८८ ॥

दमय मे मदं दीनवत्सल शमय मे समं शान्तिकृन्मलम् ।
नमय मे शिरो नीचगं हरे रमय मे मनो राम मास्पदे ॥ ८९ ॥
कुटिलकुन्तलं कुड्मलद्विजं जटिलशीर्षकं जानकीस्पृहम् ।
निटिलनेत्रहृन्नैजमन्दिरं घटय दृक्पथे घर्महन्मुखम् ॥ ९० ॥
कनकमञ्जरीकान्तिवल्लरीजनकनन्दिनीजातसुस्पृहः ।
वनकसौख्यकृद्धर्षयस्व तां धनकबन्धुहन् धर्षयानयम् ॥ ९१ ॥
कः कौ के केककेकाकः काककाकाककः ककः।
काकः काकः ककः काकः कुकाकः काककः कुकः ॥ ९२ ॥

अन्वयः – केककेकाकः काककाकाककः ककः काकः काकः ककः काकः कुकाकः काककः कुकः कः कौ के। इत्यन्वयः॥

श्लोकार्थः – के ब्रह्मणि ब्रह्माण्डे वा कं सुखं यस्मात्स केकः संज्ञात्वात्सप्तम्या अलुक्स एव केकः ब्रह्माण्डसुखदाता केकाकः केका मयूरवाणी तस्यां कं सुखं यस्य स केकाकः ब्रह्माण्डसुखदातापि मयूरवाण्यां सुखमनुभवतीति भावः। स एव भगवान् रामो बाल्यकाले काककाकाककः काकस्य भुशुण्डिनः काका वाणी तस्या यत्कं सुखं तदेव कम् आनन्दो यस्य स काककाकाककः भुशुण्डिनो वाणीसुखमेवानन्दं मन्यत इति भावः। स एव ककः केषु लोकेषु कं सुखं यस्मात्तादृशः "जो आनन्द सिन्धु सुखरासी" (श्रीरामचरितमानसे १-१९७-५) इत्यादिषु स्पष्टम्। स च काकः कं सुखम् अकं दुःखं वनवासात्मकं यस्य स काकः अर्थाद्वनवासदुःखमपि सुखं मन्यते। एवंविधः काकः काकः प्रशस्तः काकभुशुण्डिरस्त्यस्य स काकः प्रशस्तकाकवानिति भावः। ककः कः ब्रह्मा तस्यापि कं सुखं यस्मात्स च काकः कायति भक्तानाह्वयति स काकः काकपक्षधरो वा भगवान् रामः। कुः पृथ्वी तस्यां कं सुखं जन्मभूमितया यस्याः सा कुका सीता तस्यां कम् आनन्दो यस्य स कुकाकः सीतारामो भगवान्। काककः काकं भुशुण्डिनं कायति। कुकः कुः भोगं कं मोक्षसुखं यस्मात्। एवंविधः कः परब्रह्म परमात्मा भगवान् श्रीरामः कौ पृथिव्यां के साकेतलोकेऽयोध्यायां विराजते। इति श्लोकार्थः॥

काककाक ककाकाक कुकाकाक ककाक क।
कुककाकाक काकाक कौकाकाक कुकाकक॥ ९३ ॥

अन्वयः – काककाक कक आक आक कुकाक आक कक क आक कुकक आक आक काक आक कौक आक कुकाकक आक। इत्यन्वयः॥

श्लोकार्थः – काकः जयन्तस्तस्य के शिरसि अकं दुःखं दण्डदानेन यस्मात्स काककाकः जयन्तदण्डदाता तत्सम्बुद्धौ हे काककाक जयन्तनिग्रहकारिन् प्रभो। कक आक आक इति पदच्छेदः। केषु जीवेषु कम् आनन्दो यस्मात्स ककः तत्सम्बुद्धौ हे कक जीवनानन्ददायिन्। आक आक आगच्छ आगच्छ। कुकाकाक कुकाकः सीतासुखदाता (पश्यन्तु २०-९२) तत्सम्बुद्धौ हे कुकाक। आक आगच्छ। कक ब्रह्माण्डसुखहेतो (पश्यन्तु २०-९२)। क परमात्मन्। आक आगच्छ। कौ पृथिव्यां भोगे कम् आनन्दो येषां ते कुकाः तान् कायति अभिमुखीकरोति इति कुककः तत्सम्बुद्धौ हे कुकक। आक आक आगच्छ आगच्छ। काकाक कः ब्रह्मा अः विष्णुस्तयोः कम् आनन्दो यस्मात्स काकः तत्सम्बुद्धौ काक। आक आगच्छ। कौकाकाक कौ पृथिव्यां कम् आनन्दः यस्मात्स कौकः तत्सम्बुद्धौ हे कौक। आक आगच्छ। कुत्सितं काकं जयन्तं परित्राणाय कायति अथवा कुकाकेन जयन्तेन कीयते सम्बोध्यते रक्ष रक्षेति सः कुकाककः तत्सम्बुद्धौ हे कुकाकक। आक आगच्छ। इति श्लोकार्थः॥

विशेषः – आङ्उपसर्गपूर्वस्य गमनार्थकस्य "अक"धातोर्लोटि लकारे मध्यमपुरुष एकवचन "आक" इति रूपम्॥

© Copyright 2013 Shri Tulsipeeth Seva Nyas

लोलालालीललालोल लीलालालालललालल।
लेलेलेलेल ललालील लाल लोलील लालल॥ ९४ ॥

अन्वयः – लोलालालीललालोल लीलालालालललालल लेलेलेलेल ललालील लाल लोलील लालल इत्यन्वयः॥

श्लोकार्थः – लोलाश्चञ्चलाः अलाः अलकाः तेषां आलिः समूहः तैः ललः विलसितः स च अलोलः अचञ्चलः इति लोलालालीललालोलः तत्सम्बुद्धौ लोलालालीललालोल। अलां अक्षराणां समूहः आलं तं लाति वक्ति इति आललं मुखं लीलायां शिशुकेलौ लालया तृष्णाजलेन ललं क्रीडावत् आललं मुखं यस्य सः लीलालालालललाललः तत्सम्बुद्धौ लीलालालालललालल। पुनः लेला शिशुक्रीडा धनुर्भङ्गरूपा तया इलायाः पृथिव्याः ई लक्ष्मीं सीतारूपां लाति स्वीकरोति स लेलेलेलेलः सीतापतिः तत्सम्बुद्धौ लेलेलेलेल। स एव ललानां विलासिनां अलीं लुनाति इति ललालीलः तत्सम्बुद्धौ हे ललालील। हे लाल राघव। लोलीं जीवचञ्चलतां लुनाति नाशयति लोलीलः तत्सम्बुद्धौ हे लोलील। लालल अतिशयेन विलस इति श्लोकार्थः॥

अयोध्यायाः देशं क्षपितभयलेशं हि कलयन्
खलानां सन्दोहं कलितबहुमोहं विकलयन्।
जनानामानन्दं विबुधकुलवृन्दं तरलयन्
विधुन्वन् सन्देहं स इह रघुचन्द्रो विजयते॥ ९५ ॥

क्वचित्कौसल्यायाः स्तनमभिपिबन् पीडितखलः
लसल्लालालोलं मृदुतमकपोलं हि कलयन्।
दधन् वासः पीतं कलितरजसा दिव्यविभवो
भवं धुन्वन् देवः स इह रघुचन्द्रो विजयते॥ ९६ ॥

वपुर्दर्शं दर्शं नवजलदनीलं रघुपते-
र्गुणान् गायं गायं हृतसुमनसो भक्तसुखदान्।
रसं पायं पायं प्रभुचरितकुम्भस्रुतमहं
मनो धायं धायं सुखमनुभवेयं हरिपदे॥ ९७ ॥

जय जगत्त्रयकारणकारण जय जनार्दन वारणवारण।
जय महीपमहीपतितारण जय जयावनिजासुखधारण॥ ९८ ॥

मुनिसुतप्रणयार्चितविग्रहो विहितभूतलविग्रहविग्रहः।
निहतकण्टकदिव्यपरिग्रहो जयति तापसतापससङ्ग्रहः॥ ९९ ॥

शीलं चरित्रेण मुदा बिभर्ति स्नेहं च वाचा वपुषा पिपर्ति।
महानुभावो रघुनन्दनो यो जयत्यसौ भारतभाग्यहंसः॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गोऽस्तु विंशः कविरामभद्राचार्यप्रणीते सततं श्रियै नः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-
स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये भार्गवकृतराघवस्तवनं नाम विंशः सर्गः।

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

एकविंशः सर्गः

रामः प्रभुः परशुराममथ स्वधर्मे प्रेम्णा नियुज्य भगवांश्च महेन्द्रशैलम् ।
प्रस्थाप्य पार्वणशशीव चरित्रचान्द्रीमर्यादया धवलयंस्त्रिजगद्विरेजे ॥ १ ॥
श्रीराघवो विपुलबाहुविशालसिन्धौ सम्मज्ज्य शाङ्करधनुः सनृपालदर्पम् ।
जेगीयमानचरितस्त्रिजगत्प्रवीरै रङ्गात्स लक्ष्मणयुतो गुरुमभ्यगच्छत् ॥ २ ॥
तं गाधिजो विजयिनं जनकात्मजाया जैत्रश्रिया जलजया जयमालयाढ्यम् ।
प्रीतं प्रतीक्ष्य पदयोः पतितं प्रसन्नः प्रांशुं प्रतीतमनसा परिषस्वजेऽसौ ॥ ३ ॥
नेदुर्दिवो विबुधदुन्दुभयस्तदानीं पेतुश्च पुष्पनिकराणि सुरोत्तमानाम् ।
गन्धर्वकिन्नरमुनीश्वरदेवदेव्यो वैवाहिकं जगुरधोक्षजजानकीयम् ॥ ४ ॥

अद्य सीताराममङ्गलं सुगेयं हे शुभे।
एतद्गीते मनो निर्मलं निधेयं हे शुभे॥
दामिनीपयोधरसुवर्णवर्णिनी वरौ।
कोटिकोटिरतिरतिरञ्जनमनोहरौ ।
नेत्रयुग्ममत्र सफलं प्रदेयं हे शुभे॥
अद्य सीताराममङ्गलं सुगेयं हे शुभे॥
अत्र मिथिलाधिराजजनको महारथः।
तत्र चक्रवर्तिमहाराजश्रीदशरथः।
समधियोरिह कुशलं सुधेयं हे शुभे॥
अद्य सीताराममङ्गलं सुगेयं हे शुभे॥
मिथिलाकोसलयोः सनातनसमागमः।
सीतारामयोर्मधुरपरिणयो मनोरमः।
भावं भावं भवं विमलं विधेयं हे शुभे॥
अद्य सीताराममङ्गलं सुगेयं हे शुभे॥
परब्रह्मभूतौ सीताराघवौ सतां गती।
रामभद्राचार्यप्राणप्रियौ दिव्यदम्पती।
मनोगृहं महोमण्डपं प्रणेयं हे शुभे॥
अद्य सीताराममङ्गलं सुगेयं हे शुभे॥ ५ ॥

दिव्येषु वाद्यनिकरेषु नदत्सु सत्सु वर्षत्सु मञ्जुकुसुमेषु सुरोत्तमेषु।
गायत्सु गीतमथ किम्पुरुषेषु विश्वामित्रं ननाम जनकः कनकाङ्गदाङ्गः॥ ६ ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

त्वत्सम्प्रसादमधिगम्य रघुप्रवीरो भङ्क्त्वा धनुर्भुजसमर्पितवीर्यशुल्कः।
रामस्त्रिलोकविजयी विजितारिवर्गः सीताकरग्रहणयोग्यतयाभिपन्नः॥ ७ ॥
तद्देव भूमितनयां कनकाङ्गयष्टिं रामाय रम्यवपुषे प्रददामि हृष्टः।
कन्याललाम कमनीयमयोनिजं मे श्रीराघवोऽर्हति रमामिव शार्ङ्गपाणिः॥ ८ ॥
इत्थं निशम्य वचनं जनकस्य राज्ञो रामं स्पृशन् नवलनीरददेहकान्तिम्।
संश्राव्य हर्षकलितं निजगाद विश्वामित्रो गिरं गिरिशचापविभङ्गहृष्टः॥ ९ ॥
भग्ने धनुष्यभवदेव शुभो विवाहः सीतारघूत्तमवधूवरवर्णनीयः।
कार्यस्तथापि निमिभानुकुलानुरूपो वैवाहिको विधिरयं व्यवहारविज्ञैः॥ १० ॥
नो लोकतो जनक भिद्यत एव शास्त्रं शास्त्रातिगो न खलु तिष्ठति जीवलोकः।
विद्वान् द्वयोः शुभसमन्वयमेव लोके प्रेयः परत्र च पुमाल्लँभते विमोक्षमम्॥ ११ ॥
गच्छन्तु ते चरवरा नगरीमयोध्यामानीयतां दशरथो नृपचक्रवर्ती।
तत्सन्निधौ भवतु लोकहिताय भव्यो वैवाहिको विधिरयं रघुवीरभौम्योः॥ १२ ॥
रामस्य नित्यगृहिणीं नृप विद्धि सीतां सीतापतिश्च सततं रघुनाथ एव।
जीवान् स्वधर्ममिह शिक्षयितुं जगत्यामाविर्बभूवतुरुभाविव भानुकान्ती॥ १३ ॥
यो रामचन्द्रभगवान् स किलास्ति सीता या जानकी भगवती स च रामचन्द्रः।
नैवानयोर्नरपते किल कोऽपि भेदो वागर्थयोरिव तथा च तरङ्गवीच्योः॥ १४ ॥
आकर्ण्य कौशिकवचो जनकः प्रसन्नो दूतान् व्यसर्जयदथो नगरीमयोध्याम्।
ते तत्र शीघ्रगतयो ददृशुः क्षमायाः सीमन्तमौलिमिव कोसलराजधानीम्॥ १५ ॥
गत्वाऽथ तूर्णगतयो नगरीं निरीक्ष्य प्रीता निमज्ज्य विधिपुत्त्रसुतापयस्सु।
प्रेमप्रवृद्धहृदयाः सरयूपयोभिर्विध्वंसितस्वजननीपयउत्तरर्णाः॥ १६ ॥
गत्वा नृपेन्द्रभवनं प्रतिहारपाभ्यामावेदिता नृपतिसंसदमापुरीड्याम्।
जुष्टाञ्च भूसुरवरैर्ननु मन्त्रिवर्गैर्दिव्यां पुरन्दरसभामिव देवलोके॥ १७ ॥
सर्वोच्चमासनगतं ददृशुर्वसिष्ठं राज्ञाप्यधःस्थितिमता परिसेव्यमानम्।
स्पृष्ट्वा पदं मुकुटकोटिलसल्ललामश्रीसद्गुरुं रघुकुलस्य महार्घ्यबोधम्॥ १८ ॥
दृष्ट्वा विधातृतनयं महसा ज्वलन्तं साक्षाद्बृहस्पतिसहस्रसमं च बुद्ध्या।
नेमुश्चरा नमितमूर्धगलत्प्रसूननिस्यन्दमञ्जुमकरन्दमिलत्पदाब्जम्॥ १९ ॥
धन्यो ह्यसौ सकलभूपतिचक्रवर्ती स्थित्वा ह्यधोऽध इममर्चति गौरवाद्यत्।
शीलेन नूनममुनैव गृहेऽस्य खेलत्पूर्णाद्वयं शिशुतनु प्रचकास्ति नूनम्॥ २० ॥
यद्योगिभिर्मुनिवरैस्तपसा न लभ्यं यन्नेति नेति वचसा श्रुतयो गृणन्ति।
तद्ब्रह्म कोसलपतेर्भवने विराजद्रामाभिधं नयनगोचरतामुपेतम्॥ २१ ॥

दृष्ट्वा प्रणम्य नृपतिं पुरुहूतमित्रं तस्मै ददुश्चरवराः प्रभुलग्नपत्त्रीम् ।
सौमित्रिराघवशिवाक्षरभाग्यभाजं हस्ताक्षरैर्विलसितां बुधकौशिकस्य॥ २२ ॥
हे भानुवंशसरसीरुहचित्रभानो हे शक्रमित्र वसुधाधिप चक्रवर्तिन् ।
धन्योऽसि राममुपलभ्य मरीचिपुत्त्रो विष्णुं यथा निखिललोकमनोऽभिरामम् ॥ २३ ॥
त्वत्प्रेषितौ मुनिवरेण समं कुमारौ त्रात्वा मखं समरमर्दितकौणपेन्द्रौ।
मार्गे च गौतमवधूं पदपद्मधूल्या कृत्वा विधूतरजसं मिथिलामुपेतौ॥ २४ ॥
यद्देवदानवनरासुरनागयक्षैः शक्यञ्च नो चलयितुं तिलमप्युदारम् ।
तच्छम्भुचापमधुनैव तवार्य रामः प्रेम्णा बभञ्ज गजराज इवाब्जखण्डम् ॥ २५ ॥
श्रुत्वागतोऽथ भृगुनायक आत्तरोषो दृष्ट्वैव ते तनयमस्तसमस्तदर्पः।
चापं प्रदाय स गतः सुरराजशैलं रामे समर्प्य रुचिमर्क इव प्रदीपः॥ २६ ॥
तज्जानकी जनकवैभववैजयन्ती दत्तेह नो नृपतिना तव राघवाय।
तस्मिन् सुमङ्गलमहे सह बन्धुवर्गैस्त्वद्दर्शनं समभिवाञ्छति मैथिलेन्द्रः॥ २७ ॥
सम्बन्धिनौ समधियौ मिथिलानरेशः श्रीकोसलेश इति वां मिथिलानिवासाः।
नित्यं दिदृक्षव इवैत्य मनोज्ञधाम्नि त्वत्पादपद्मरजसा नगरं पुनीहि॥ २८ ॥
इत्येवमादिलिखितां जनकस्य पत्त्रीं प्राप्तामिवातिथिमयीं विहिताभिषेकाम् ।
नेत्राम्बुभिर्नृपतिमौलिमणिः पठंस्तां रामोपलब्धिमिव वक्षसि सञ्जुगोप॥ २९ ॥
पृष्ट्वा गुरुं समनुरञ्जितमित्रवर्गः प्रीतात्मना दशरथो भरतानुशासी।
शत्रुघ्नसूचितपदः पदवीं गृहस्य प्रीतो दिनेश इव भूपवरः प्रपेदे॥ ३० ॥

कौसल्यामथ कैकयीं नरपतिः प्रीतस्सुमित्रां तथा
सानन्दं समतूतुषत्प्रणिगदन्मेघो मयूरीरिव।
सार्धं बन्धुजनेन पुज्यगुरुणा प्रस्थाप्य सेनां नृपः
साटोपं वरयात्रिभिः परिवृतो रामं दिदृक्षुर्ययौ॥ ३१ ॥

तमाव्रजन्तं नरदेवदेवं प्रत्युद्ययौ बन्धुगणैः समेतः।
सम्पूजयामास यथोपचारं सम्बन्धिनं स्वं प्रणयाद्विदेहः॥ ३२ ॥
निवेद्य सुस्वागतमात्मबन्धौ सीरध्वजो राजनि रामताते।
जगाद जैत्रो जनवासमेनं सहानुगं सत्कृतिजागरूकः॥ ३३ ॥
अथोपकार्यासु निदिश्य वासं जन्यान् प्रभुप्रेमनिधानधन्यान् ।
सुवासशय्यासनभोजनाद्यैः सम्भावयामास भवार्चिताङ्घ्रिः॥ ३४ ॥
आयोध्यकाः स्वातिघनोपमानं रामं पिनाकक्षतिलब्धमानम् ।
दिदृक्षवश्चातकतुल्यशीलाः क्षणं क्षणं कल्पसमं स्म निन्युः॥ ३५ ॥

ततोऽवधार्यागतमात्मनीनप्रेमामृताम्भोधिमनिन्द्यशीलम् ।
सबन्धुमित्रं पितरं पितृज्ञः पिनाकभित्सानुज आजगाम॥ ३६ ॥
गुरुं पुरस्कृत्य गुरुस्त्रिलोक्या गुरुप्रभावो गुरुदर्शनार्थी।
गुरूपमानो गुरुभारहारी गुरूकरिष्यन् गुरुमभ्यगच्छत् ॥ ३७ ॥
तमाव्रजन्तं नयनाभिरामं रामं विभाव्रीडितकोटिकामम् ।
त्रैमातुरेणानुगतं तमालनीलं बुधोद्गीतसुशीललीलम् ॥ ३८ ॥
नवीनराजीवदृशोरपाङ्गशोणश्रिया मण्डितमञ्जुलास्यम् ।
विडम्बयन्तं शरदिन्दुलक्ष्मीं समुल्लसत्कल्पतरुप्रवालाम् ॥ ३९ ॥
हेरम्बशुण्डोपमजानुलम्बिहेरम्बतातार्चितमञ्जुबाहुम् ।
हेमाम्बरं हेममयोपवीतं हेमाद्रिकन्यातनयाभिरामम् ॥ ४० ॥
शार्ङ्गं धनुर्वामकरे दधानं दक्षे वहन्तं निशितं शरञ्च।
भ्राम्यन्तमुर्व्यामिव नीलमभ्रं महेन्द्रचापात्तविभं जगद्धम् ॥ ४१ ॥
श्रीवत्सलक्ष्माणमनन्तसत्त्वं गम्भीरनाभिं त्रिवलीमनोज्ञम् ।
भग्नेशचापं तपनप्रतापं तापं हरन्तं हरिमम्बुजाक्षम् ॥ ४२ ॥
कृपासुधावर्षणवीक्षणाभ्यां सञ्जीवयन्तं ननु जीवलोकम् ।
स्वमुत्तमश्लोकमशोकमोको विश्राणयिष्यन्तमिवात्मविद्भ्यः॥ ४३ ॥
मन्दस्मितं मत्तगजेन्द्रमाद्यद्गतिं गतिज्ञं जगतामधीशम् ।
स दूरतो वीक्ष्य दुरन्तवीर्यं जगाम तृप्तिं न नराधिराजः॥ ४४ ॥
सलक्ष्मणो लक्ष्मणपूर्वजन्मा पपात पुत्त्रः पितृपादपद्मे।
उत्थाप्य दोर्भ्यां परिषस्वजेऽसौ राजेव रङ्कः समवाप्य रत्नम् ॥ ४५ ॥
जिघ्रन्निवासीन्ननु नासिकाभ्यां पिबन्निवाभून्निजलोचनाभ्याम् ।
श्लिष्यन्निवास्तैष वृहद्भुजाभ्यां हृदा स गूहन्निव वेदगुह्यम् ॥ ४६ ॥
पुनर्वशिष्ठप्रमुखान् मुनीन्द्रान् नत्वा स भूत्वा द्विजमङ्गलाढ्यः।
रराज राजीवदृगुन्नतास्यः शक्रो यथा गीष्पतिमङ्गलाशीः॥ ४७ ॥
मित्राणि बन्धुं भरतं रिपुघ्नं तौ द्वौ मिलित्वा चलिताधराक्षौ।
परस्परालापविलासनर्मैर्विजह्रतुर्वै हसितौ हसद्भिः॥ ४८ ॥
राजा पुनश्चापि सुतैश्चतुर्भिर्वृतो विरेजे मिथिलानगर्याम् ।
प्रपन्न ईशं विषयाद्विरक्तो यथा विमुक्तेश्च चतुःप्रकारैः॥ ४९ ॥
अथागमद्दिव्यविवाहलग्नं सुमङ्गलं मङ्गलवासराढ्यम् ।
समार्गशीर्षामलपञ्चमीकं हेमन्तहेमायितशालिशालि॥ ५० ॥

© Copyright Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

शुभावहं सोत्तरफाल्गुनीकं गोधूलिवेलार्जितपुण्यवेलम् ।
भानूत्तरं धर्ममयोत्तरं यज्ज्योतिर्विदः पुण्यतमं वदन्ति॥ ५१ ॥
तदेव मौहूर्तिकमब्जयोनिः सम्प्रेषयामास स नारदेन।
विदेहराजस्य यदेव पूर्वमजीगणन् वै गणकप्रधानाः॥ ५२ ॥
प्रमाणितं पद्मभुवैव साक्षात्प्रामाणिकत्वं किल मैथिलानम् ।
ज्योतिर्विदामित्यवधार्य वृत्तं मोदं ययुः पौरजनाः प्रकामम् ॥ ५३ ॥
ततश्शतानन्दमुनिः क्षितीशं विज्ञापयामास विवाहलग्नम् ।
स सीरकेतू रघुवंशकेतुमामन्त्रयिष्यन् सचिवान् जगाद॥ ५४ ॥
क्षिप्रं शतानन्दवचोऽनुसारं सम्पाद्यतां माङ्गलिकं समस्तम् ।
सामात्यमित्रः पुरुहूतमित्र आमन्त्र्यतां येन विवाहकार्ये॥ ५५ ॥
तथेति सम्पादितपूर्वमेतत्कृतं कृतज्ञाः कथयाम्बभूवुः।
बभौ विदेहोऽपि विशिष्टदेहो वैवाहिके कर्मणि कन्यकानाम् ॥ ५६ ॥
सीताञ्च सौभाग्यजुषः पुरन्ध्र्यः श्रृङ्गारयामासुरनिन्द्यरूपाम् ।
किं भूषणैर्भूषणभूषणाङ्ग्या भाग्योत्सवो ह्येष विभूषणानाम् ॥ ५७ ॥
संस्नाप्य सीतां विधिवद्विधिज्ञा आकाशगङ्गापयसा शुभेन।
लिम्पन्त्य एनां सुभगाङ्गरागैर्वैवाहिकं मङ्गलमभ्यगायन् ॥ ५८ ॥
नील्या च शाट्या लसितामलाङ्गी बभौ चिरं मैथिलराजकन्या।
विद्युन्मयी काऽपि नवीनयोषा व्योम्नीव नीलाम्बुदवर्धिताभा॥ ५९ ॥
सीमन्तिनी काचन चारुशीला सीमन्तमस्याः समलञ्चकार।
श्यामालकं नन्दनचारुपुष्पैर्व्योमेव नक्षत्रदिनेशचन्द्रैः॥ ६० ॥
तस्या ललाटे विललास विन्दुरिन्दाविवेन्दुः किल कोसलेन्दुः।
विभूषणीभूय निजस्वरूपैः किं भूषयामास विभूषणीयाम् ॥ ६१ ॥
सुकुण्डले चन्द्रमुखीकपोलौ कामं स्पृशन्तौ परिरेजतुः स्म।
मनोजकेतू स्मरजीवनार्थं सुधामिवेन्दुं परियाचमानौ॥ ६२ ॥
ताम्बूलवीट्याधरपल्लवोऽस्या विरोचयामास मुखं सुमुख्याः।
शङ्केऽमृतांशुस्तनयं पृथिव्याः स्वाङ्कं समारोप्य ललास लक्ष्म्या॥ ६३ ॥
तन्नासिका निन्दितकीरचञ्चुर्मुक्तालतासम्महितोत्तरोष्ठा।
शुक्रस्य भौमेन कृतात्मसन्धेरैवैन्दुबिम्बां सुषमां पुपोष॥ ६४ ॥
तस्या दृशौ कामगवीशगव्यक्लृप्ताञ्जनै रञ्जयति स्म तन्वी।
नूनं दृशो राघवनीलिमैव लब्धाञ्जनः खञ्जनमप्यहार्षीत् ॥ ६५ ॥

केयूरमञ्जू किल भौमिबाहू समुल्लसत्कङ्कणकरौ च तस्याः।
सरोजदण्डाविव नाथलाभाद्विकासमाप्ताविति मे वितर्कः॥ ६६ ॥
वक्षोरुहोत्सेधविकृष्टपट्टं वक्षः प्रियालिङ्गनलाभयोग्यम्।
पाटीरचर्चार्चितचित्रपत्त्रं हारैः सुहारैः कलयाम्बभूव॥ ६७ ॥
पदाम्बुजे नूपुरसिञ्जनाढ्ये आलक्तकै रञ्जयति स्म काचित्।
मुनीन्द्रसन्मानसहंसकेलिभूमी विदित्वा प्रचुचुम्ब भौम्याः॥ ६८ ॥
इत्थं जगत्या जननी प्रियार्थं विवाहवेषा वरवर्णिनीड्या।
वधूर्बुभूषन्त्यथ ताटकारेः प्रतीक्ष्यमाणास्त विवाहवेलाम्॥ ६९ ॥
रामोऽपि सङ्क्लृप्तविवाहवेषो मनोरमः केकिगलावदातः।
मनुष्यमौलिर्धृतमञ्जुमौलिर्द्वारं विदेहस्य ययौ सबन्धुः॥ ७० ॥
उच्चैःश्रवोंऽशं गतिलुब्धहंसं हयं समारुह्य हयास्यकल्पम्।
हरिर्हयग्रीवनिजावतारं स्मरन्महाविष्णुरथ प्रतस्थे॥ ७१ ॥
स श्यामकर्णः शशिशुभ्रवर्णो लसल्ललामामितचित्रवर्णः।
मुरारिजायाग्रभवोत्तमर्णो मारस्तु यस्यास्त किलाधमर्णः॥ ७२ ॥
सुवर्णरश्मिप्रभयातिमात्रं रराज सीतावरवाजिवक्त्रम्।
रामप्रियत्वात्किमु रश्मिशाली संलालयन्नास्त करैस्तदास्यम्॥ ७३ ॥
स वै चतुष्पात्तुरगश्चतुष्पाद्विभूतिनाथं विवहन् विरेजे।
नभो यथा पत्त्रनिषण्णलोलद्रोलम्बमम्भोजमिवातिशुभ्रः॥ ७४ ॥
पृष्ठेन बिभ्रत्स हरिं हरीशो हरन् हरीणां सुषमां हरीष्टः।
हरीष्टवाही हरिहृष्टरोमा हरिर्हरेर्यानजवं जिगाय॥ ७५ ॥
तं वर्त्मनि प्रेक्ष्य वरं वरेण्यं नीलाम्बुदश्यामलकम्रकान्तिम्।
प्रहृष्टचित्ता मिथिलापुरन्ध्र्यो जगुः कलं गीतमगीतपूर्वम्॥ ७६ ॥

पश्य सखि पश्य सखि मिथिलामण्डपमभि जनकजामाता रामो याति हे।
अश्वमधिरूढो रूढो दशरथमनोरथं गूढोऽप्येष महाविष्णुर्भाति हे।
पश्य सखि पश्य सखि मिथिलामण्डपमभि जनकजामाता रामो याति हे॥
मणिमयमञ्जुमौलिं सुरकुलमौलिरेष वहन्मृदुमस्तके विभाति हे।
जानकीग्रहीतुकामो मौलिमिषतोऽप्यकामो भक्तिमिव बिभ्रत्प्रतिभाति हे।
इममवलोक्य लोकविस्मृतिर्भवति सखि आनन्दो मनसि न सम्माति हे।
चेतो मे चकोर इव रामचन्द्रमुखचन्द्रच्छविसुधां पिबन्न जहाति हे।

वरयात्रिभिः समेतो जानकीवरणहेतोः शनैः शनैः पदं विदधाति हे।
रामभद्राचार्यगुरुवेदमन्त्रं श्रावं श्रावं भक्तिमयदक्षिणां ददाति हे।
पश्य सखि पश्य सखि मिथिलामण्डपमभि जनकजामाता रामो याति हे॥ ७७ ॥

अथागतं मङ्गलमञ्जुमूर्तिं सभ्रातृतातं जनपारिजातम् ।
सम्पूज्य पूज्यं विधिवद्विदेहो रामं मुदा मण्डपमानिनाय॥ ७८ ॥
तिष्ठत्सु सर्वेषु शुभासनेषु प्रसन्नचित्तो नृपचक्रवर्ती।
गवामसङ्ख्यानि ददौ द्विजेभ्यो निसर्गसिद्धा हि सतां विसर्गाः॥ ७९ ॥
वेद्यां समाधिष्ठितपावकायां कुर्वत्सु विप्रेषु च शान्तिपाठम् ।
सीतां समानिन्युरथाभि रामं सख्यो विभां भानुमिवेशवेला॥ ८० ॥
उपस्थितां रामसमीप्यमीड्यां विवाहमङ्गल्यविभूषणाढ्याम् ।
नेमुर्जनास्तामुपपारिजातं सुकल्पवल्लीमिव भूमिपुत्रीम् ॥ ८१ ॥
ततो वसिष्ठः प्रथितैर्मुनीन्द्रैः विधिं विवाहस्य विधातुमैच्छत् ।
श्रीजानकीराघवयोरतीते कल्पे यथा पूर्वमकल्पयत्सः॥ ८२ ॥
पूजा गणेशाम्बिकयोश्च ताभ्यां विधापिता शाश्वतदम्पतीभ्याम् ।
नूनं श्रुतीनां विधयो विधीशे प्रकल्पिताः सार्थकतां भजन्ते॥ ८३ ॥
सूर्यः कुलाचारमथ प्रवक्तुं त्यक्त्वास्तशैलं पुर आविरासीत् ।
तयोर्निशायामपि रामसीतावैवाहिके सर्वमिदं हि युक्तम् ॥ ८४ ॥
वेदा धृतब्राह्मणवर्यवेषाः सम्पादयन्ति स्म विवाहकृत्यम् ।
मूर्तो हुताशोऽपि च रामसीताकराम्बुजोत्क्षिप्तहविर्विलुब्धः॥ ८५ ॥
देवाश्च सर्वे वरपक्षमेते समाश्रिता वै वरयात्रिरूपाः।
देव्यो विदेहाधिपनारिमिश्रा ददुर्ह्ययोध्यापतये सुगालीः॥ ८६ ॥
ततो विदेहः सह धर्मपत्न्या पादौ पवित्रौ ननु ताटकारेः।
पापच्छिदौ गौतमधर्मपत्न्या ईशानहृत्कञ्जशुभद्विरेफौ॥ ८७ ॥
प्रक्षाल्य सीतां भगवत्स्वरूपां ददौ स रामाय पुराणपुंसे।
अयोनिजां स्वां तनयां महीशः सिन्धुः श्रियं पूर्वमिवाच्युताय॥ ८८ ॥
ततो दिवो दुन्दुभयः प्रणेदुः सुराः प्रसूनैर्ववृषुः प्रसन्नाः।
जगुः कलं किम्पुरुषाश्च देव्यो प्रीता अनृत्यन् सुरवारमुख्यः॥ ८९ ॥
लाजाहुतिं तौ ददतुः सलज्जौ धूमेन संरक्तविशालनेत्रौ।
संस्मारयन्तौ स्म जनैर्निशायां प्रभातराजीवविभामिवाद्यौ॥ ९० ॥

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

ततश्च सङ्ग्रन्थितसूत्तरीयौ विधित्सितभ्रामरिकाविधानौ।
शम्पाब्दसाधारणतामुपेतौ व्यलोभयेतां भजतां दृशस्तौ॥ ९१ ॥

ततः सीतादेव्याः शुभशिरसि सिन्दूरमनघं
ददानः श्रीरामोऽलभत सुषमां कामपि विभुः।
भुजो भूम्नश्चन्द्रं रमयितुमलं पद्मरजसा
सुधालिप्सोः शोभामभजत भुजङ्गस्य भगवान् ॥ ९२ ॥

वसिष्ठाज्ञावेकं कलकनकसिंहासनमथा-
स्थितौ सीतारामौ विमलचपलानीरदनिभौ।
निरीक्ष्यैतद्द्वन्द्वं पुलकिततनुः श्रीदशरथो
मनोद्वन्द्वव्यूहं क्षपयितुमिवासीत्कृतमतिः॥ ९३ ॥

प्राप्य श्रीभरतः कुशध्वजसुतां भेजे मुदं माण्डवीं
कान्तामाप्य च लक्ष्मणोऽप्युरमिलां जातोऽनुरूपां सुखी।
शत्रुघ्नः श्रुतिकीर्तिमेत्य मुमुदे तान्वीक्ष्य ताभिर्नृपो
विद्याभिश्चतुरश्चिताश्चतसृभिः प्रीतः पुमर्थानिव॥ ९४ ॥

इत्थं लोकललामवीरसमितौ भङ्क्त्वा धनुः शाङ्करं
स्वस्मिंश्च प्रविलाप्य भार्गवमहः शम्पामिवाम्भोधरे।
श्रीसीतां परिणीय वेदविधिना दारान्वितैः सोदरैः
श्रीरामो मिथिलापुरात्प्रमुदितः प्रस्थातुमैच्छत्प्रभुः॥ ९५ ॥

श्रुत्वा स्वं गमनञ्च कोसलपुरे बाष्पाणि सीता दृशो-
र्मुञ्चन्ती जनकेन पृष्टनिगमा तातं जगादातुरा।
एकस्माज्जठरादुभौ प्रजनितौ पुत्त्रस्तथा कन्यका
पुत्त्रस्तिष्ठति तात सद्मनि कथं दूरं सुता प्रेष्यते॥ ९६ ॥

अथ जनकनृपालं सामभिः सान्त्वयित्वा दुहितृविरतमूर्छच्चेतनं चित्स्वरूपः।
दशरथरथरूढः सीतया पूर्णकामः शुचिसरितमयोध्यां जानकीजानिरागात् ॥ ९७ ॥

कौसल्या किल कैकयेन्द्रतनया देवी सुमित्रा तथा
दृष्ट्वा स्वांस्तनयान् कलत्रसहितान् भेजुर्मुदं सुस्मिताः।
इत्थं द्वादशवार्षिकं स भगवान् नीत्वा पुरेऽनेहसं
भूमेर्भारजिहीर्षया वनमितो रामश्रिया बन्धुना॥ ९८ ॥

© Copyright ... Tulsi Peeth Seva Nyas

निहत्य युधि रावणं जनकजाहृतिक्षोभितः
कपीन्द्रबलवान् विभुर्हनुमता चिरं भावितः।
पुनः पुरमुपागतस्त्रिभुवनेश्वरः श्रीहरि-
र्विराजति स सीतया प्रणतभार्गवो राघवः॥ ९९ ॥

एवं भार्गवराघवीयसुमहाकाव्यं मया निर्मितं
सीतारामपरायणेन पयसा षाण्मासिकानुष्ठितौ।
सर्गैर्भूषितमेकविंशतिमितैः श्लोकैश्च तादृक्शतैः
प्रेम्णा गायत रामभद्रलसिताचार्येण तुष्ट्यै हरेः॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
ब्रह्माक्षिसर्गः कविरामभद्राचार्यप्रणीतेऽस्तु सतां श्रियै नः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-
स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये श्रीराघवपरिणयो नामैकविंशः सर्गः।

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas ॥ श्रीभार्गवराघवीयम् ॥

छन्दोऽनुक्रमणी

प्रथमः सर्गः

अनुष्टुप् १–९८। शार्दूलविक्रीडित ९९। मालिनी १००। उपजाति १०१।

द्वितीयः सर्गः

उपजाति १–२, १२, १४, १६–२२, २५–२६, २८, ३०–३२, ३४–४४, ४६, ४९, ५१, ५३–५४, ५६–५८, ६०–७३, ७५–८१, ८४–८६, ८८–९६। इन्द्रवज्रा ३–६, ८–११, १३, १५, २३–२४, २७, ४५, ४८, ५२, ५५, ७४, ८२–८३, १०१। उपेन्द्रवज्रा ७, २९, ३३, ४७, ५०, ५९, ८७। सुन्दरी (वैतालिक) ९७। वसन्ततिलका ९८। शार्दूलविक्रीडित ९९। भुजङ्गप्रयात १००।

तृतीयः सर्गः

वंशस्थ १–९४, वसन्ततिलका ९५–९६। शालिनी ९७। प्रहर्षिणी ९८। भुजङ्गप्रयात ९९। शार्दूलविक्रीडित १००। इन्द्रवज्रा १०१।

चतुर्थः सर्गः

उपेन्द्रवज्रा १–६, ५५, ६३, ७५। उपजाति ७–९, ११–१२, १४–२३, २७, २९, ३१–३७, ४०–४८, ५१–५२, ५४–५५, ६१–६२, ६४–६५, ६७, ६९–७४, ७६–८०, ८२–९१, ९३–९६, ९८। इन्द्रवज्रा १०, १३, २४–२६, २८, ३०, ३८–३९, ४९–५०, ५३, ५६–६०, ६६, ६८, ८१, ९२, ९७, १०१। वसन्ततिलका ९९, १००।

पञ्चमः सर्गः

सुन्दरी (वैतालिक) १–९३, भुजङ्गप्रयात ९४–९५। शालिनी ९६। वसन्ततिलका ९७–९८। पृथिवी ९९। शिखरिणी १००। इन्द्रवज्रा १०१।

षष्ठः सर्गः

उपजाति १–१८, २१–२९, ३१–३४, ३६–४२, ४४–६९, ७१–७५। इन्द्रवज्रा ३०, ३५, ७०, ७६, १०१। उपेन्द्रवज्रा १९–२०, ४३। नगस्वरूपिणी/पञ्चचामर ७७–८१। वसन्ततिलका ८२–९५। पृथिवी ९६–९७। मन्दाक्रान्ता ९८। शार्दूलविक्रीडित ९९। हरिणी १००।

सप्तमः सर्गः

इन्द्रवंशा १–९, ७१–९८। इन्द्रवज्रा १०, १०१। अचलधृति/गीत्यार्या ११–१७। भुजङ्गप्रयात १८–२५। वसन्ततिलका २६–२९, ४२–४६, ५१–५४। मालिनी ३०–३३, ९९–१००। शिखरिणी ३४–३८। द्रुतविलम्बित ३९। तोटक ४०–४१। शार्दूलविक्रीडित ४७–५०। सुरभि (औपच्छन्दसिक) ५५। मन्दाक्रान्ता ५६–७०।

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas ॥ श्रीतुलसीपीठ ॥

अष्टमः सर्गः

अनुष्टुप् १–९१। वंशस्थ ९२, ९६–९७। वसन्ततिलका ९३–९४। शार्दूलविक्रीडित ९५। प्रहर्षिणी ९८। शिखरिणी ९९–१००। इन्द्रवज्रा १०१।

नवमः सर्गः

तोटक १–५०। वसन्ततिलका ५१–१००। उपजाति १०१।

दशमः सर्गः

उपजाति १–४, ७–१०, १२–१३, १५–१९, २१–२३, २५–२६, २८–३२, ३४–४७, ४९–५५। इन्द्रवज्रा ५–६, १४, २०, २४, २७, ४८, १०१। उपेन्द्रवज्रा ११, ३३। नार्कुटिक/कोकिलक ५६–८६। द्रुतविलम्बित ८७–९८। पुष्पिताग्रा (औपच्छन्दसिक) ९९। शार्दूलविक्रीडित १००।

एकादशः सर्गः

वसन्ततिलका १–६४। स्रग्धरा ६५–८२। शिखरिणी ८३–९९। शार्दूलविक्रीडित १००। इन्द्रवज्रा १०१।

द्वादशः सर्गः

उपजाति १–४, ७–९, ११–१४, १६, १८–२०, २२, २४–२६, २८–२९, ३१–३४, ३६–४०, ४२–४४, ६१–६४, ६६, ६८–७१, ७३, ७५–७९, ८१–८२, ८५–९९। इन्द्रवज्रा ५–६, १०, १५, १७, २१, २३, २७, ३०, ६७, ७२, ७४, ८४, १०१। उपेन्द्रवज्रा ३५, ६५, ८०, ८३। आर्या ४५–६०। गीतक ४१। मालिनी १००।

त्रयोदशः सर्गः

उपजाति १–४, ६–११, १३–१७, १९, २१–२८, ३०–३६, ३८–४१, ४५–५२, ५५–५८, ६०, ६२–६५, ६७–६९, ७१–७५, ७७–७९, ८१–८३, ८५, ८७–९०, ९२, ९४, ९६–९९। इन्द्रवज्रा ५, १२, १८, २०, २९, ३७, ५४, ५९, ६१, ६६, ७०, ७६, ८०, ८४, ८६, ९१, ९३, ९५, १०१। उपेन्द्रवज्रा ४२–४४, ५३। शार्दूलविक्रीडित १००।

चतुर्दशः सर्गः

शार्दूलविक्रीडित १–१९। उपजाति २०, २२–२४। इन्द्रवज्रा २१, १०१। अनुष्टुप् २५–२८। द्रुत-विलम्बित २९–४८। मन्दाक्रान्ता ४९–५८। तोटक ५९–६८। गीतक ६९–७१, ७५–७६। भुजङ्गप्रयात ७२–७४। वंशस्थ ७७–८३। स्रग्धरा ८४–८७। स्रग्विणी ८८–८९। शिखरिणी ९०–९४। वसन्ततिलका ९५–९६, १००। मालिनी ९७–९९।

पञ्चदशः सर्गः

स्वागता १–९३। वसन्ततिलका ९४–९६। मालिनी ९७–९९। शिखरिणी १००। इन्द्रवज्रा १०१।

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

षोडशः सर्गः

द्रुतविलम्बित १–६८। स्रग्विणी ६९–९८। मन्दाक्रान्ता ९९। शार्दूलविक्रीडित १००। इन्द्रवज्रा १०१।

सप्तदशः सर्गः

वंशस्थ १–८८। शार्दूलविक्रीडित ८९–९७। मालिनी ९८–९९। पृथिवी १००। उपजाति १०१।

अष्टादशः सर्गः

रथोद्धता १–९८। पुष्पिताग्रा (औपच्छन्दसिक) ९९। स्रग्धरा १००। इन्द्रवज्रा १०१।

ऊनविंशः सर्गः

दोधक १–३०। उपजाति ३१–३३, ३५–४०, ४३–४५, ४७–५३, ५५, ९१, ९३–९८। इन्द्रवज्रा ३४, ४२, ४६, ५४, ५६, ९२, १०१। उपेन्द्रवज्रा ४१। शार्दूलविक्रीडित ५७–६२, ८८। तोटक ६३–७०। नगस्वरूपिणी/पञ्च-चामर ७१–७६। पुष्पिताग्रा (औपच्छन्दसिक) ७७–८५। उपोद्गता/मालभारिणी/वसन्तमालिका (औप-च्छन्दसिक) ८६–८७। द्रुतविलम्बित ८९–९०। हरिणी ९९, १००।

विंशः सर्गः

किरीट/मेदुरदन्त (सपादिका) १–१२। घनाक्षरी १३–२२, २७। कवित्त २३–२६, २८–३२। दुर-मिला/द्विमिला (सपादिका) ३३–३६, ३८–४०। मत्तगजेन्द्र (सपादिका) ३७। षट्पद ४१–५०, ६४–७२। हरि-गीतक ५१–६३। इन्दिरा/कनकमञ्जरी ७३–९१। अनुष्टुप् ९२–९४। शिखरिणी ९५–९७। द्रुतविलम्बित ९८–९९। उपजाति १००। इन्द्रवज्रा १०१।

एकविंशः सर्गः

वसन्ततिलका १–४, ६–३०। गीतक ५, ७७। शार्दूलविक्रीडित ३१, ९४–९६, ९८, १००। उपजाति ३२–३६, ३८–३९, ४१, ४३–५४, ५६, ५९, ६१–६४, ६६, ६८–७६, ७८–७९, ८१–९१। इन्द्रवज्रा ४०, ४२, ५५, ५७–५८, ६०, ६५, ६७, ८०, १०१। उपेन्द्रवज्रा ३७। शिखरिणी ९२–९३। मालिनी ९७। पृथिवी ९९।

© Copyright 2013 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

छन्दोव्याख्यासूची

क्रमः	छन्दः	भेदः	वर्णनम्
१	अचलधृति	समवृत्त	(न न न न न ल) × ४ ॥
२	अनुष्टुप्	विविध	चरणे ८ वर्णाः॥ अस्य भेदस्तु श्लोकः यत्र पञ्चमं लघु, षष्ठं गुरु, सप्तमं विषमयोर्गुरु समयोश्च लघु॥
३	आर्या	मात्रिक	विषमयोः १५ मात्राः। द्वितीये १८ मात्राः। चतुर्थे १५ मात्राः॥
४	इन्दिरा	समवृत्त	(न र र ल ग) × ४॥
६	इन्द्रवंशा	समवृत्त	(त त ज र) × ४॥
५	इन्द्रवज्रा	समवृत्त	(त त ज ग ग) × ४॥
७	उपजाति	विषमवृत्त	इन्द्रवज्रोपेन्द्रवज्रयोर्मिश्रणम्॥
८	उपेन्द्रवज्रा	समवृत्त	(ज त ज ग ग) × ४॥
९	उपोद्गता	अर्धसमवृत्त	विषमयोः स ल ल र य। समयोः स भ र य॥
-	औपच्छन्दसिक	विषमवृत्त	विषमयोः ६ मात्राः + र य। समयोः ८ मात्राः + र य। पश्यन्तु “उपोद्गता”, “पुष्पिताग्रा”, “सुरभि”॥
-	कनकमञ्जरी	समवृत्त	पश्यन्तु “इन्दिरा”॥
१०	कवित्त	वार्णिक	(३१ वर्णाः) × ४॥
११	किरीट	समवृत्त	(भ भ भ भ भ भ भ भ) × ४॥
१२	कोकिलक	समवृत्त	(न ज भ ज ज ल ग) × ४। प्रभेदे (न ज ज भ ज ल ग) × ४॥
१३	गीतक	मात्रिक	गेयं गीतम्॥
-	गीत्यार्या	समवृत्त	पश्यन्तु “अचलधृति”॥
१४	घनाक्षरी	वार्णिक	(३२ वर्णाः) × ४॥
१५	तोटक	समवृत्त	(स स स स) × ४॥
१६	दुरमिला	समवृत्त	(स स स स स स स स) × ४॥
१७	दोधक	समवृत्त	(भ भ भ ग ग) × ४॥
१८	द्रुतविलम्बित	समवृत्त	(न भ भ र) × ४॥
-	द्विमिला	समवृत्त	पश्यन्तु “दुरमिला”॥
१९	नगस्वरूपिणी	समवृत्त	(ज र ज र ज ग) × ४॥
-	नार्कुटिक	समवृत्त	पश्यन्तु “कोकिलक”॥
-	पञ्चचामर	समवृत्त	पश्यन्तु “नगस्वरूपिणी”॥
२०	पुष्पिताग्रा	अर्धसमवृत्त	विषमयोः न न र य। समयोः न ज ल र य॥

© Copyright 2016 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

२१	पृथिवी	समवृत्त	(ज स ज स य ल ग) × ४॥
२२	प्रहर्षिणी	समवृत्त	(म न ज र ग) × ४॥
२३	भुजङ्गप्रयात	समवृत्त	(य य य य) × ४॥
२४	मत्तगजेन्द्र	समवृत्त	(भ भ भ भ भ भ भ ग ग) × ४॥
२५	मन्दाक्रान्ता	समवृत्त	(म भ न त त ग ग) × ४॥
-	मालभारिणी	अर्धसमवृत्त	पश्यन्तु “उपोद्गता”॥
२६	मालिनी	समवृत्त	(न न म य य) × ४॥
-	मेदुरदन्त	समवृत्त	पश्यन्तु “किरीट”॥
२७	रथोद्धता	समवृत्त	(र न र ल ग) × ४॥
२८	वंशस्थ	समवृत्त	(ज त ज र) × ४॥
२९	वसन्ततिलका	समवृत्त	(त भ ज ज ग ग) × ४॥
-	वसन्तमालिका	अर्धसमवृत्त	पश्यन्तु “उपोद्गता”॥
-	वैतालिक	विषमवृत्त	विषमयोः ६ मात्राः + र ल ग। समयोः ८ मात्राः + र ल ग। पश्यन्तु “सुन्दरी”॥
-	वैतालीय	विषमवृत्त	पश्यन्तु “वैतालिक”॥
३०	शार्दूलविक्रीडित	समवृत्त	(म स ज स त त ग) × ४॥
३१	शालिनी	समवृत्त	(म त त ग ग) × ४॥
३२	शिखरिणी	समवृत्त	(य म न स भ ल ग) × ४॥
३३	षट्पद	मात्रिक	प्रथमे द्वितीये तृतीये चतुर्थे च २४ मात्राः। पञ्चमे षष्ठे च २६ मात्राः॥
-	सपादिका	समवृत्त	पश्यन्तु “किरीट”, “दुरमिला”, “मत्तगजेन्द्र”॥
३४	सुन्दरी	अर्धसमवृत्त	विषमयोः स ल ल र ल ग। समयोः स भ र ल ग॥
३५	सुरभि	अर्धसमवृत्त	विषमयोः स ल ल र य। समयोः न ज ल र य॥
३६	स्रग्धरा	समवृत्त	(म र भ न य य य) × ४॥
३७	स्रग्विणी	समवृत्त	(र र र र) × ४॥
३८	स्वागता	समवृत्त	(र न भ ग ग) × ४॥
३९	हरिगीतक	मात्रिक	प्रथमे द्वितीये तृतीये चतुर्थे च २८ मात्राः॥
४०	हरिणी	समवृत्त	(न स म र स ल ग) × ४॥

© Copyright 2019 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas

संक्षिप्तसमीक्षा

– देवर्षिकलानाथशास्त्रिणः

व्याकरणवेदान्तन्यायादिविविधशास्त्रपारदृश्वनां कविसार्वभौमानां विद्वत्कुलचक्रवर्तिनां महामहोपाध्यायानां जगद्गुरुश्रीरामभद्राचार्याणां चित्रकूटस्थरामानन्दीयतुलसीपीठाधीशानां नूतनं महाकाव्यं श्रीभार्गवराघवीयं सपद्येव प्रकाशमायातं यत्रैकविंशतिसर्गेषु परशुरामेण सम्बद्धानां रामकथाघटनानां सुरुचिरं वर्णनं निबद्धं तैः। महाकाव्यस्यास्य लोकार्पणमक्टूबरमासस्य त्रिंशयां तारिकायां भारतप्रधानमन्त्रिणा श्रीअटलबिहारीवाजपेयिना नवदेहल्यां कृतमभूत्। प्रौढायां प्राञ्जलायां हृदयावर्जिकायां च शैल्यां विविधेषुच्छन्दःसु निबद्धमिदं विशालं महाकाव्यं तत्प्रणेतुर्विपश्चिदग्रगण्यस्य महाकवेर्बन्धनैपुण्यं वर्णनकौशलं च तु व्यनक्त्येव, पर्यन्तगतेषु सर्गेषु घनाक्षरीसवैयाप्रभृतीनां लोकभाषाच्छन्दसां “जयति तेऽधिकं जन्मना व्रजः” (भागवते १०-३१-१) इत्यादि श्रीमद्भागवतीयानामिन्दिराप्रभृतिच्छन्दसां च प्रयोगश्छन्दःशास्त्रीयमनिर्वचनीयं नैपुण्यमपि प्रमाणयति। "काककाक ककाकाक" (२०-९३) इत्याद्येकाक्षरपद्यानां योजनमपि चित्रकाव्यच्छटां प्रस्तौति। महाकाव्ये प्रतिपद्यं स्वयं महाकविना लिखिता कृपाख्या हिन्दीटीकाऽस्य सर्वजनसुलभतां वितनुते।

जगद्गुरुरामभद्राचार्या न केवलं संस्कृतेऽपि तु चतुर्दशभाषासु विलक्षणमधिकारं बिभ्रति। अष्टाध्यायी-प्रस्थानत्रयीप्रभृतीनां पाठस्तेषां कण्ठगतः। तुलसीकृतं रामचरितमानसं हृदयस्थं तेषामिति विदन्तः स्युः सुधियः। सर्वमिदं वैदुष्यं शैशवे नेत्रज्योतिषो विलोपे सत्यप्यमीभिरभिगतमिति विज्ञाय विस्मिता एव जायन्ते जनाः। तदिदमेषामलौकिकशक्तिसम्पन्नतामवतारितां च व्यनक्त्येव। एतैः खलु “लघुरघुवरम्” खण्डकाव्यं समस्तह्रस्व(लघु)वर्णघटितं प्रणीतं प्रकाशितं चाभूदित्यस्माभिर्भारत्यां सूचितचरम्। एतत्पूर्वमेतैर्हुतात्मनः श्रीचन्द्रशेखरआजादस्य जीवनमवलम्ब्य “आजादचन्द्रशेखरचरितम्” खण्डकाव्यं विलिखितमभूत्। तथा च “श्रीराघवाभ्युदय”नामकमेकाङ्किनाटकमपि प्रणीतमभूद्यत्र श्रीराघवस्य बाल्यकैशोर्ययोः कथा विश्वामित्रयज्ञरक्षादिघटनामयी जानकीपाणिग्रहणात्पूर्ववर्तिनी निबद्धाऽस्ति। सर्वाणि काव्यानि नाटकानि च हिन्दीभाषानुवादसहितानि प्रकाशितचराणि। एतदतिरिक्तमनेकानि स्तोत्राणि प्रस्थानत्रयीभाष्यादीन्यनेकानि भाष्याणि च संस्कृत आचार्यचरणैर्विलिखितानि। हिन्दीभाषायामनेकानि महाकाव्यानि खण्डकाव्यानि रामकथाविवेचका ग्रन्थाश्च श्रीमद्भिर्विलिखिताः। अनेके प्रकाशिता बहवश्च प्रकाशनं प्रतीक्षन्ते।

जगद्गुरूणामेषां राष्ट्रभक्तिः सुप्रथिता। सर्वातिशायि श्रीमतां कृतित्वमस्ति देशे सर्वप्रथमस्य जगद्गुरु-रामभद्राचार्यविकलाङ्गविश्वविद्यालयस्य चित्रकूटे स्थापना यत्र विकलाङ्गानां कृते सर्वविधा शिक्षा समुप-लब्धाऽस्ति। श्रीमतां कथाप्रवचनमत्यन्तं सरसं हृदयावर्जकं च भवतीति सर्वे भारतीया विजानन्त्येव। गत एव मासे जयपुरनगरेऽपि श्रीमतां रामकथाप्रवचनं परःसहस्रश्रोतृषु पीयूषवर्षी चक्र इति जयपुरीया जानन्ति। श्रीमन्तो भारतीपत्रिकायाः संरक्षकास्तु सन्त्येव भारत्यै समये समये सारस्वतः प्रसादोऽप्येभिर्दास्यत इति विज्ञाय प्रसीदेयुः पाठकाः।

– “भारती” (जयपुरम् – भारतीयसंस्कृतप्रचारसंस्थानम्), ५३ (३), जनवरी २००३, पृ. स. २१–२२।

Śrībhārgavarāghavīyam

The epic of Paraśurāma and Rāma

(A Sanskrit *mahākāvya* in 21 cantos and 2121 verses)

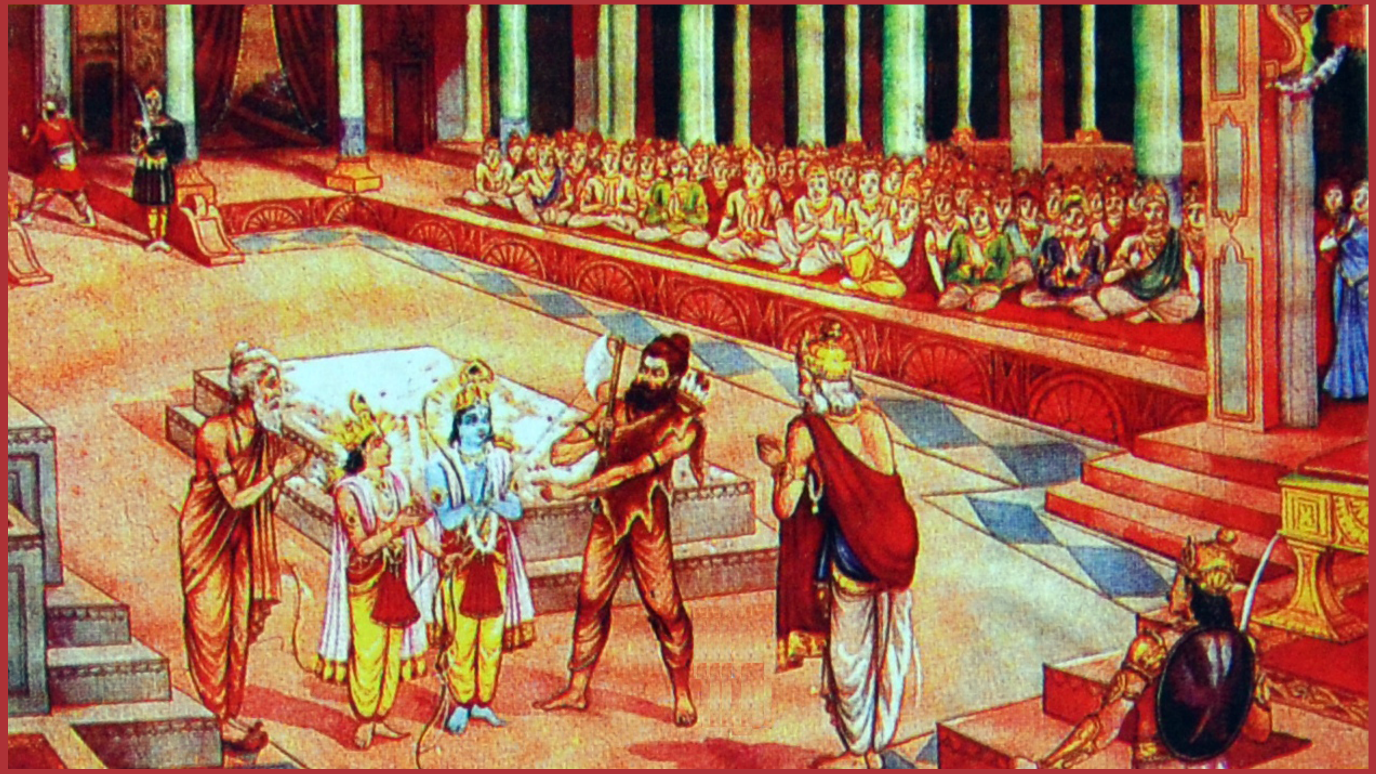

Jagadguru Rāmānandācārya

Svāmī Rāmabhadrācārya

Typeset and edited by **Nityānanda Miśra**

Śrībhārgavarāghavīyam

The epic of Paraśurāma and Rāma

(A Sanskrit *mahākāvya* in 21 cantos and 2121 verses)

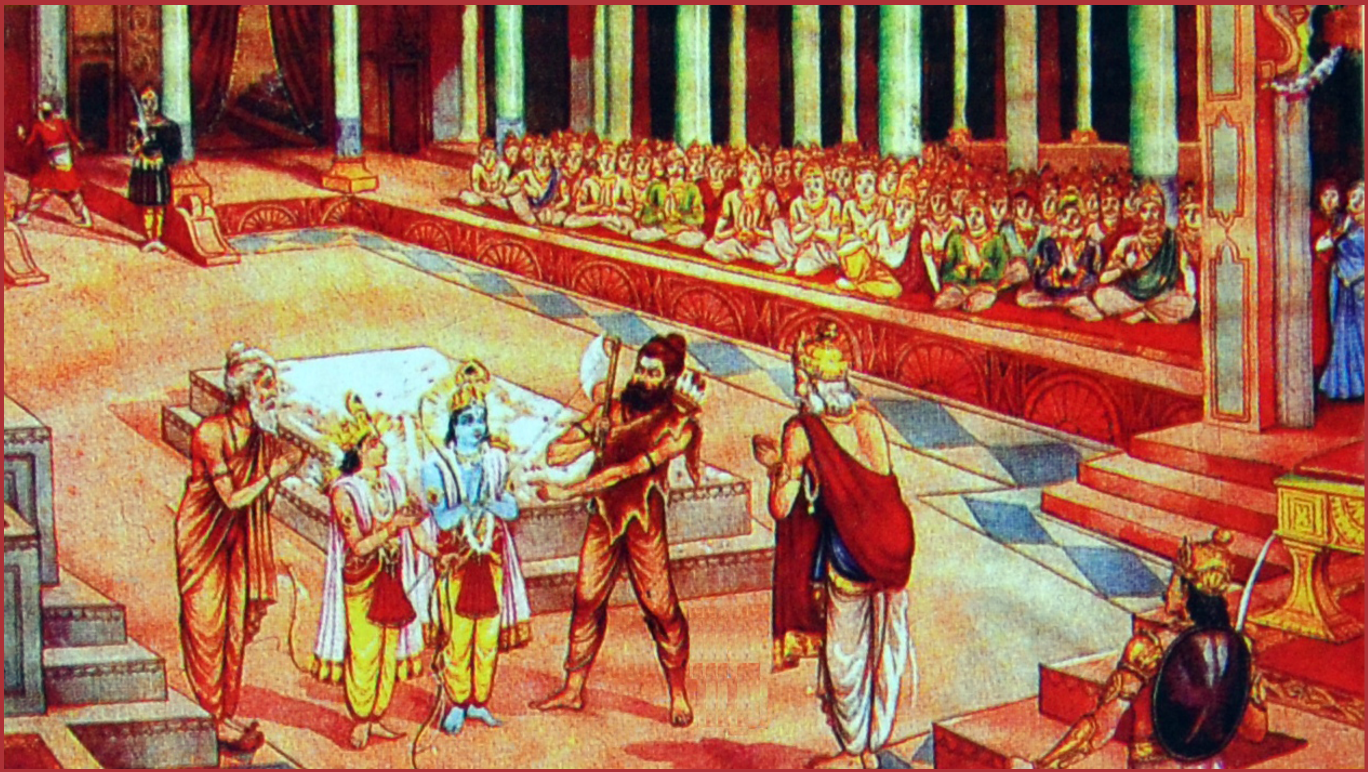

Jagadguru Rāmānandācārya

Svāmī Rāmabhadrācārya

Typeset and edited by **Nityānanda Miśra**

Śrībhārgavarāghavīyam

The epic of Paraśurāma and Rāma

(A Sanskrit *mahākāvya* in 21 cantos and 2121 verses)

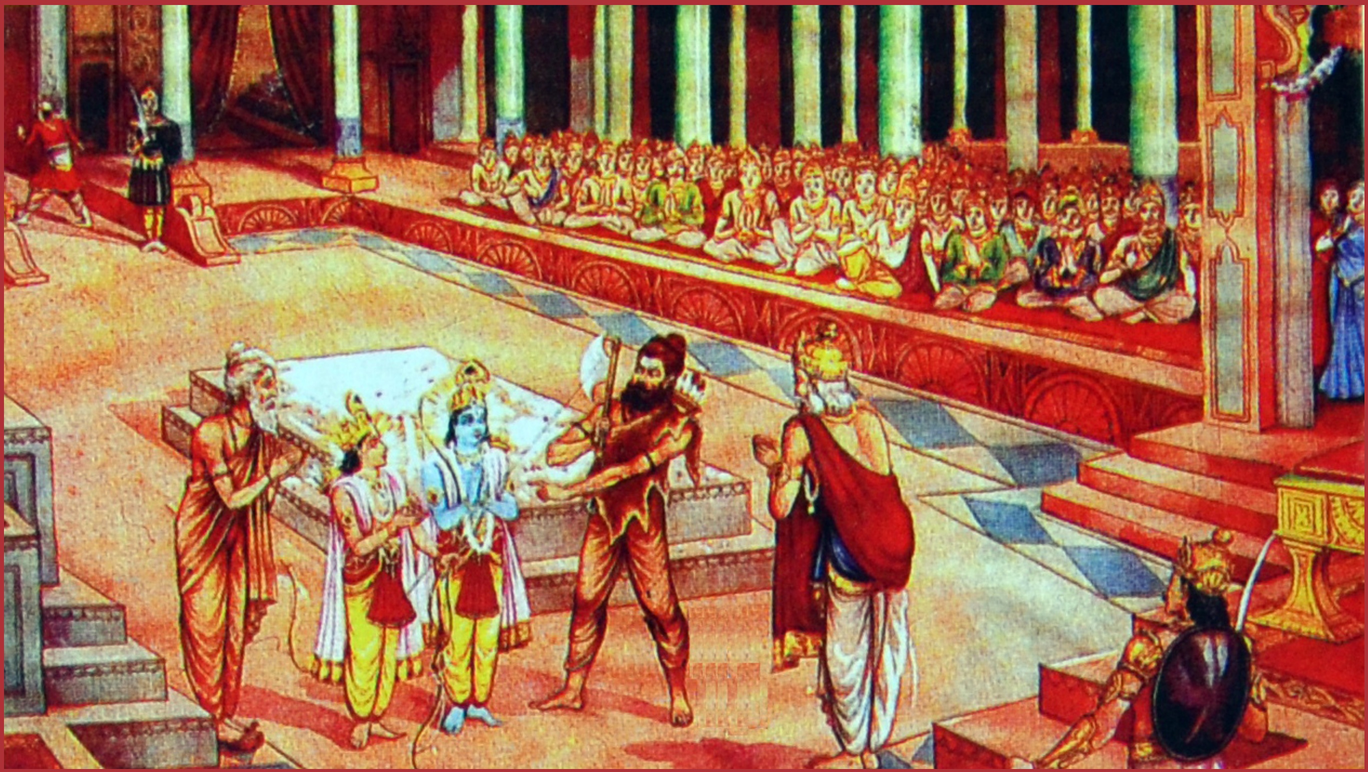

Jagadguru Rāmānandācārya

Svāmī Rāmabhadrācārya

Typeset and edited by **Nityānanda Miśra**

॥ श्रीसीतारामाभ्यां नमः ॥

श्रीभार्गवराघवीयम्

(संस्कृतमूलमात्रम्)

धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायवाचस्पतिश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वर–जगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकविस्वामिरामभद्राचार्यमहाराजाः

द्वितीयसङ्गणकीयसंस्करणम्

माघकृष्णपञ्चमी, विक्रम २०६९

(February 1, 2013)

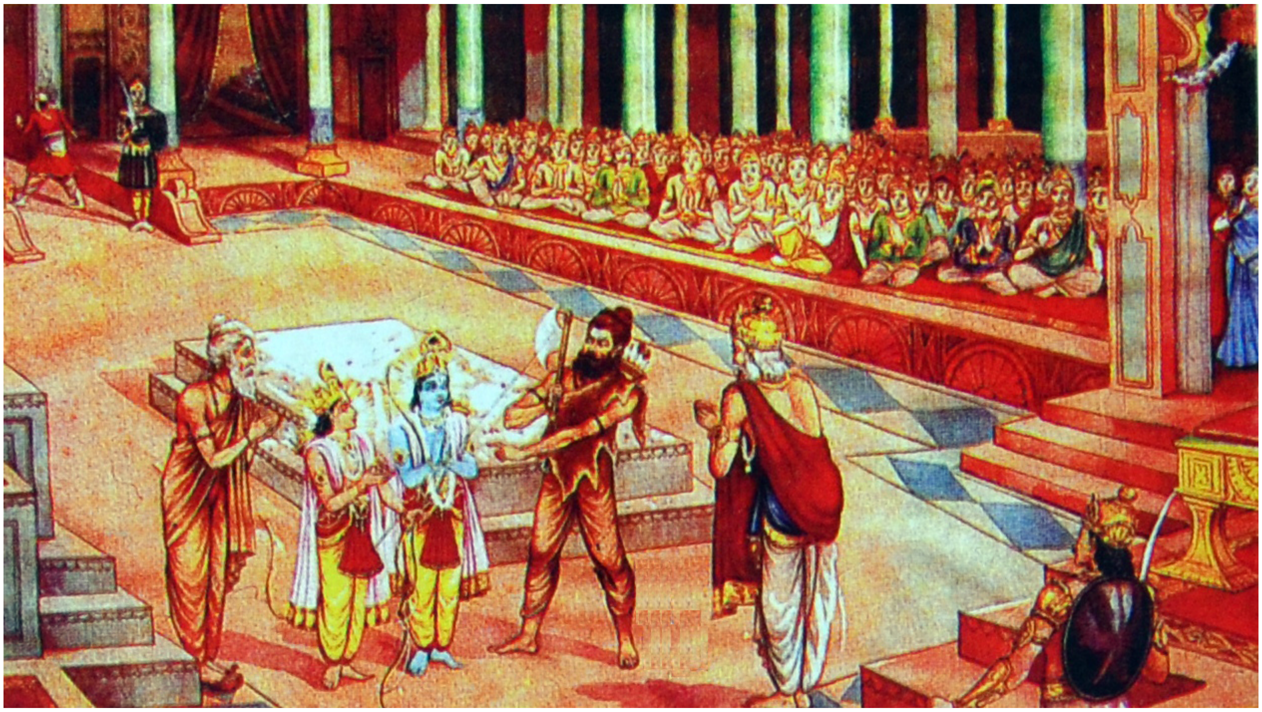

Typeset using XƎLATEX by Nityānanda Miśra for Śrī Tulasī Pīṭha Sevā Nyāsa.
Send corrections to namoraghavay@gmail.com.

अनुक्रमणिका

नान्दीवाक् i

पुरोवाक् iv

प्रथमः सर्गः - श्रीभार्गवावतारोपक्रमः १

द्वितीयः सर्गः - दीक्षा ८

तृतीयः सर्गः - गुरूपसत्तिः १५

चतुर्थः सर्गः - समावर्तनम् २२

पञ्चमः सर्गः - पित्राज्ञापालनम् २९

षष्ठः सर्गः - सहस्रार्जुनवधः ३६

सप्तमः सर्गः - तीर्थाटनम् ४४

अष्टमः सर्गः - न्यस्तदण्डम् ५३

नवमः सर्गः - एकदन्तनाशनम् ६१

दशमः सर्गः - श्रीराघवाविर्भावः ६८

एकादशः सर्गः - श्रीराघवावतरणम् ७८

द्वादशः सर्गः - श्रीमैथिल्यवतरणम् ८८

त्रयोदशः सर्गः - श्रीभार्गवमिथिलागमनम् ९६

चतुर्दशः सर्गः - श्रीसीतास्तवनम् १०३

पञ्चदशः सर्गः - अहल्योद्धरणम् ११४

षोडशः सर्गः - श्रीराघवप्रियादर्शनम् १२१

सप्तदशः सर्गः - सीतास्वयंवरम्	१२८
अष्टादशः सर्गः - श्रीभार्गवलक्ष्मणसंवादः	१३६
ऊनविंशः सर्गः - श्रीरामे भार्गवप्रवेशः	१४४
विंशः सर्गः - श्रीभार्गवकृतराघवस्तवनम्	१५२
एकविंशः सर्गः - श्रीराघवपरिणयः	१६६
छन्दोऽनुक्रमणी	१७५
छन्दोव्याख्यासूची	१७८
संक्षिप्तसमीक्षा	१८०

नान्दीवाक्

– अभिराजराजेन्द्रमिश्राः (त्रिवेणीकवयः)

इदानीमेव सङ्कलय्य प्रकाशिते स्वोपज्ञे विंशशताब्दीसंस्कृतग्रन्थसूचीपत्रे (*Catalogue of the Twentieth Century Sanskrit Creative Works*) मया संस्कृतमहाकाव्यानां १९०१ तः २००० तमावधिप्रणीतानां काऽपि बृहती विस्मयकारिणी च सूची सम्प्रस्तुता सहृदयानां परितोषाय। तत्र विंशशताब्द्याश्चरममहाकाव्यकृतिर्वर्तते महाकविश्रीरामभद्राचार्यप्रणीता श्रीभार्गवराघवीयाभिधाना। अस्याः प्रशस्ताया महाकाव्यसृष्टेः त्वरितप्रकाशनाय मयैव प्रयतितमासीत्।

अत एव रचनाया द्विसहस्रतमख्रिस्ताब्द एव प्रकाशनोपक्रमे ममासीद्दृढीयान् विश्वासः। परन्तु स्वचिन्तितं क्व तिष्ठति निश्चत्यवायम्। सैव महीयसी महाकाव्यकृतिरिदानीं द्व्युत्तरद्विसहस्रतमे खैस्तेऽब्दे प्रकाश्यते।

श्रीभार्गवराघवीयाभिधमिदं सकलसाहितीसद्गुणनिकषभूतं महाकाव्यं प्रतिभापटिष्ठैर्हृद्यानवद्यकविकर्मनदीष्णैः श्रीचित्रकूटस्थरामानन्दाचार्यपीठाधिपतिभिस्तुलसीपीठस्थैः परमसमर्चनीयैः श्रीमद्रामभद्राचार्यपादैः प्रणीतं संस्कृतरामगाथापरम्परायाः प्रत्यग्रतमं सारस्वतपुष्पमिति सप्रणयं संसूचयन्नहं निश्चप्रचमान्तराह्लादस्य परां काष्ठामुपैमि। अनेन महाकाव्येनाचिरोपजातेन चरितार्थतां भजते भगवन्तं प्राचेतसं वाल्मीकिं प्रति प्रकटिता वैरञ्चिवाणी –

यावत्स्थास्यन्ति गिरयस्सरितश्च महीतले।
तावद्रामायणकथा लोकेषु प्रचरिष्यति॥

इति। सहस्रधारा भगवती भागीरथीव सन्दृश्यते रामकथापरम्परा। त एव स्वादमनुभूतवन्तोऽस्याः कथाया येऽस्यां निमग्नाः। यथाऽपरिमेयसलिलाकरस्सागरश्शतशतावर्तैः प्रनृत्यन्नीरचक्रवालैः कशाभिघातप्रतीकाशैस्तरङ्गोच्चयैर्डिण्डीरबुद्बुदशुक्तिशङ्खादिभिश्च विलक्षणमेव किमपि हरिचन्दननयनासेचनकं जनयन् महतीमभिख्यामुपयाति तथैव भगवतो रामभद्रस्य सुचरितप्रवाहोऽपि कविप्रतिभाप्रसूतनूतनप्रस्थानैः प्रकरणवक्रताभिश्च काप्यपूर्वामेव सारस्वतीं विच्छित्तिं जनयति। कियद्भिरेव प्राचेतसोत्तरवर्तिभिः कविपुङ्गवैर्भासकालिदासभवभूतिकुमारदासाभिनन्दभट्टिमुरारिमायुराजराजशेखरभोजदेवजयदेवमहादेवशक्तिभद्रविरूपाक्षरामभद्रदीक्षितमल्लिनाथप्रभृतिभिः दृश्यश्रव्यराघवकथाकारैः साभिनवकल्पनं स्वकाव्यानि प्रणीतानि। हन्त। न तथापि निरवकाशा जाता दशरथनन्दनयशश्चन्द्रिका। रामकथा अद्यापि कविभिः प्रणीयन्ते प्रणेष्यन्ते च भविष्यत्कालेऽपि। यतो हि सार्वकालिको रामः। सार्वदेशिको रामः। सर्वधर्मव्याख्येयो रामः। सर्वसम्प्रदायसमाधेयो रामः। सर्वभाषासाहित्यसङ्कीर्तनीयो रामः। एतादृशं लोकवन्दनीयं लोकमर्यादाप्रतिमानभूतं निष्कलङ्कं चरितं क्वान्यत्र सन्दृश्यते। पदे पदे सन्ति समराङ्गणसूत्रधारा इतिहासवर्णिताः। वदान्यानां लोकोपकारप्रवणानां दानदाक्षिण्यकलावतंसानां महीपानां लोकधुर्याणाञ्चापि नैयून्यं न संलक्ष्यते। तथाऽप्यप्रतिमो रामः। अतुलनीयो रामः। सर्वथाऽनिर्वचनीयो रामः प्रतिभाति। इदमेवास्ति रामचरितस्य सनातनत्वम्। इदमेवास्ति रामचरितस्याक्षुण्णत्वम्। सर्वेऽपि नायकत्वेनोपकल्प्यमानाः सुचरितविग्रहाः कालातीताः प्रतीयन्ते। परन्तु नित्यकीर्तनीयस्तिष्ठति केवलं वैदेहीजानिर्भगवान् दशरथनन्दन एव। येन रामकथानुशंसया न पवित्रीकृताऽऽत्मकाव्यप्रतिभा वृथैव जातं तत्कवित्वम्। तत एवाद्यापि कवीनुत्कयति रामकथा।

भवतु प्रकृतमनुसरामस्तावत्। अस्मद्दीक्षागुरवो वन्द्यचरणाः श्रीरामभद्राचार्याश्चित्रकूटस्थ-तुलसीपीठाधिपतयः प्रणयन्ति सम्प्रत्येकविंशतिसर्गात्मकं श्रीभार्गवराघवीयं महाकाव्यम्। नाम्नैव परिस्फुटं जायते यदत्र भार्गवराघवयोर्हिमावदातचरितं मिथः प्रस्तूयते। महाकाव्येऽस्मिन् प्रसादगम्भीरपदे सौशब्द्यार्थ-गौरवमण्डिते प्रतिसर्गमेव किञ्चिदभिनवं परिलक्ष्यते। श्रुतेन यत्नेन चोपासिता भगवती वाक्कमप्यनुग्रहं करोत्येवेति दाण्डिप्रामाण्येन जानीमो वयम्। परन्तु क्वचित्कदाचिच्च वंशवदाऽप्यसौ भवतीति चित्रम्। वश्यवाणीकविचक्रवर्त्यासीन्महाकविर्बाणभट्ट इति सहृदयानाम्मतम्। तादृश्येव वश्यवाणीकविचक्रवर्तिता श्रीमद्रामभद्राचार्यपादेष्वपि सन्दृश्यते। अस्यैव जन्मनस्समुपलब्धिरियमाहोस्वित्पूर्वजन्मनां कश्चिदप्रतिहत-प्रातिभकवित्वसंस्कारस्समवाप्तावसरः सम्प्रति निरर्गलं समुज्जृम्भतेतरामिति निश्चेतुं न शक्यम्।

शैशवादेवापगतदृष्टिः कविः। श्रावणप्रत्यक्षमहिम्नैव सर्वोऽपि वैशारदीसम्भारो विद्यावितानश्च तेनाधिगतौ। सम्पूर्णानन्दसंस्कृतविश्वविद्यालये त्रिपुरहरनगरीस्थ ऋषिकल्पानामाचार्याणामन्तेवासित्वमुपगतेन कविना शास्त्राण्यधीतानि। अत्रैव सम्पादितं तेन विद्यावारिधिशोधकार्यम्। विद्याधिगमान्तेऽत्रैव विद्यावाचस्पतिरपि सञ्जातोऽसावष्टाध्यायीं नूतनया दृशा प्रसमीक्ष्य समीक्ष्य च। चतुःसहस्रेण स्वोपज्ञश्लोकसमवायेन स्वाभिप्रायं गद्यमयं सरसमसौ विदधाति स्म। सोऽपि शोधप्रबन्धो विपश्चित्कण्ठहारायमाणस्सम्प्रति ममैव कुलपतित्वे प्रकाश्यते विश्वविद्यालयप्रकाशनकेन्द्रेणेति प्रकाशयन्नमन्दानन्दमनुभवामि।

चतुरस्रं परिलक्ष्यते श्रीमद्रामभद्राचार्यपादानां सारस्वतं क्षेत्रम्। क्व वेदवेदाङ्गानां रहस्यमयं स्वरूपम्। क्व पुनर्विविधशास्त्राणां नारिकेलकठिनकलेवराश्चूडान्तसिद्धान्ताः। क्व चाप्यबोधविकलग्राह्या भक्ति-रसरसायनमाधुरी श्रीरामकृष्णचरितनिस्यन्दिनी। हन्त। सर्वत्राप्यकुण्ठा गतिर्भार्गवराघवीयकाराणाम्। रामकथाप्रसङ्गान् प्रस्फुटीकुर्वन् कविर्यथा श्रोतॄन् साधारणीकरणापहृतकथेतरसंसृतिभावान् रोदयति तथैव तदधिकं स्वयमपि रोदतीति चित्रम्। सर्वाण्यपि शास्त्राणि श्रीरामभद्राचार्यवशंवदानीत्यत्र न काऽपि संशीतिः। अकिञ्चित्करकिङ्करकल्पाः शास्त्रपङ्क्तयः स्मरणसमकालमेव तद्बुद्धौ समवभासन्ते। एवं हि सर्वविद्यामयं प्रतिभाति श्रीमत्तुलसीपीठाधीश्वरव्यक्तित्वम्।

कवित्वं श्रीमद्रामभद्राचार्याणां ललितोचितसन्निवेशचारु प्रतिभापरिणतञ्चावलोक्यते। शब्दार्थप्रत्यभिज्ञान-कुशलः कविः। किञ्च –

सोऽर्थस्तद्व्यक्तिसामर्थ्ययोगी शब्दश्च कश्चन।
यत्नतः प्रत्यभिज्ञेयौ तौ शब्दार्थौ महाकवेः॥

इति प्रतिपादयन् ध्वन्यालोकप्रथमोद्योते यल्लक्षणं महाकवेः स्थापितवान् श्रीमदानन्दवर्धनाचार्यस्तदपि सर्वथा घटतेऽस्मद्दीक्षागुरुपक्षे। महाकविरसावित्यत्र न कोऽपि सन्देग्धि। महाकाव्येऽस्मिन् तन्महाकवित्व-प्रमाणमनुस्यूतं परिलक्ष्यते सहृदयाधियाऽनुभूयमानम्।

हिन्दीकाव्यप्रचलिताः सपादिकाः (सवैया इति) घनाक्षरिकाश्च (घनाक्षरीति) यथायथं प्रयुज्य प्रस्तौति यथा छन्दोविचितिप्रागल्भ्यं कविस्तथैव रामकथाया नूतनाभिप्रायानपि समुपन्यस्यति। मन्य एभिरेवाभिप्रायैः प्रकरणवक्रतासौख्यं संसृजती भार्गवराघवीया रामकथा सहृदयानां मनांस्यावर्जयिष्यति।

नात्रावकाशो महाकाव्यस्यास्य बृहत्समीक्षणस्य। तत्तु प्रकाशनानन्तरं पृथक्तया कदाचित्करिष्यते मयाऽन्यैश्चापि विपश्चिचद्भिः। परन्तु ममायं दृढो विश्वासो यत्प्रशस्तेयं कृतिः संस्कृतमहाकाव्यपरम्परायां महतीमभिख्यां समज्ञाञ्चोपयास्यति। महाकाव्यान्यद्यापि भूयस्त्वेन प्रणीयन्ते। परन्तु न क्वचिल्लक्ष्यन्ते काव्यगुणाः। व्याकरणदोषाः पुनः पदे पदे मनःक्लेशान् जनयन्ति। प्रचलितवृत्तस्य संस्कृतभाषया परिणमनमात्रमेव न भवति महाकाव्यम्। महाकाव्यं भवति ध्वनिवक्रोक्तिवैशिष्ट्यमण्डितं नूतनाभिप्रायप्रचुरपद-

गुम्फसंवलितं रसच्छन्दोऽलङ्काररीतिवृत्त्यादिप्रयोगरुचिरं किमपि विलक्षणमेव सारस्वतं कविकर्म। परन्तु विरलसंस्कृतप्रचारेऽस्मिन् युगे त्वेरण्डा अपि द्रुमायन्ते। शब्दार्थसंयोजनकलाज्ञातारोऽपि महाकवीयन्ति पुरस्कृताश्च जायन्ते स्वयमप्यपुरस्कृतैः पुरस्कारसमितिसदस्यैः। विपर्यस्तमेव परिलक्ष्यते सारस्वतक्षेत्रम्।

मन्ये श्रीभार्गवराघवीयमहाकाव्यमिदं तस्य विपर्यासस्यापवादो भविष्यति। यतो हि महाकाव्यमिदं प्राक्तनीं काव्यसृष्टिसरणिं सर्वतोभावेन पुष्णाति। अलङ्काराणां समुपसर्जनीकृतवाच्यार्थानां प्रयोगे रसाभिव्यञ्जने चमत्कारातिशयसंवलितविकटाक्षरबन्धायोजने मुद्राशय्यापरिपाकादिकाव्यशास्त्रीयतत्त्वोन्मीलने नवार्थप्रकाशने हृद्यानवद्यजीवद्बिम्बसङ्घटने च महीयत एवेदं महाकाव्यम्। तदहं विश्वसिमि यद्भगवत्या वागधिष्ठात्र्याः शेवधिः समुपचीयत एव महाकाव्येनाऽनेन।

कवयोऽन्ये यल्लिखन्ति तद्भवति तत्सारस्वताध्यवसायमूलकम्। तदेव तत्काव्येषु परिलक्ष्यते क्वचिदक्षमत्वमपि। परन्तु महाकाव्यमिदमार्षपरम्परां पुष्णाति। नात्राध्यवसाय ऐहलौकिकः कश्चित्प्रभवति मूलीभूय। प्रत्युत कवेर्ऋषित्वमेवात्र प्रभवति। न किमपि वाङ्मयं कविना भौतिकलोचनाभ्यां परिशीलितम्। तथापि न किमपि वाङ्मयमदृष्टं तिष्ठति तस्य। तदेवास्य कवेर्ऋषित्वम्। किञ्चर्षिप्रणीतं काव्यं सर्वथैव सामान्यकविसृष्टिमतिशेते। तद्दृष्ट्याऽपि परमपूज्यचरणेन्दीवराणां श्रीमद्रामभद्राचार्याणां कृतिरियमभिनन्दनार्हा। धन्यतामुपयाति रचनयाऽनयाऽर्वाचीनसंस्कृतसाहित्यम्।

कुलपतिनिवासः विद्वद्वशंवदो
विजयदशमी २००२ ई० मिश्रोऽभिराजराजेन्द्रः

पुरोवाक्

जलधरकान्तो गुणालकान्तो गुणगणसौरभमोदितादिगन्तः।
जनकसुताहृदयैककान्तो जयति दशास्यरिपुः स रामचन्द्रः॥ १ ॥
इदं महाकाव्यमुदारवृत्तं ब्रह्माक्षिसर्गैः परिभूष्यमाणम्।
श्लोकैश्च तावच्छतकैर्बुधानां मुदे मयाकारि हरेः कृपातः॥ २ ॥
गीतौ मया स्निग्धमुभौ च रामौ पूर्वोऽवतारो ह्यपरोऽवतारी।
पूर्वोऽपनेता ह्यपरश्च नेता पूर्वो द्विजो राजसुतस्तथान्यः॥ ३ ॥
वीरो रसोऽङ्गी प्रतिपादितोऽस्मिन्नङ्गानि चान्ये ननु रुद्रसख्याः।
नूनं महाकाव्यपरम्पराया मर्यादया सर्वमिहानवद्यम्॥ ४ ॥
वृत्तानि चेषत्त्रिगुणानि भव्यान्यस्मिन् प्रयासं निरपेक्ष्य काव्ये।
लसन्ति सीतेशगुणानुवादमञ्जूनि सिन्धाविव रत्नकानि॥ ५ ॥

पूर्वार्धे नवभिः सर्गैर्भार्गवो नवलक्षणः।
प्रत्यपादि नवोन्मेषभावेन सन्मुदे मया॥ ६ ॥
उत्तरार्धे च सूर्यात्यैः सर्गैरुत्तरकोसला-।
धीशसूनुः परब्रह्म राघवो नायकः स्मृतः॥ ७ ॥
नायिकात्र महालक्ष्मीः सीता जनकनन्दिनी।
धीरोदात्तस्य रामस्य गीता नीतुः सुगेहिनी॥ ८ ॥
यद्यप्यहं भवान् नूनं वैयाकरणसम्मतः।
महाकाव्यकृतिश्चैषा ध्रुवं रामकृपाफला॥ ९ ॥
एकविंशशताब्द्यां हि एकविंशतिसर्गकम्।
महाकाव्यमिदं राजत्प्राच्यनव्यपरिस्थितिः॥ १० ॥
वैदिकी भारतीया या संस्कृतिश्च सनातनी।
प्रयत्नेन महाकाव्ये मया गीता पदे पदे॥ ११ ॥
शृंगारादिरसानाञ्च काव्यमर्यादया मया।
सितेव दुग्धे स्वादार्थमुपयोगः कृतो मया॥ १२ ॥
उद्धतो नात्र शृङ्गारो विशिष्टो शिष्ट एव हि।
मया सर्वजनीनत्वे महाकाव्यं प्रयोजितम्॥ १३ ॥
मूल्यानां मानवीयानामुच्चावचधराजुषाम्।
जीवनस्य समग्राणां बिम्बानां प्रायदर्शनम्॥ १४ ॥

राष्ट्रवादस्तथा सेवा पीडितानामहैतुकी।
अध्यात्मभावना धर्मः सभ्यता चात्र गुम्फिता॥ १५ ॥
रामयोः कीर्तनव्याजाद्वाणी सम्पादिता मया।
प्लवोऽपि भवपाथोजेस्तरणाय दृढः कृतः॥ १६ ॥
श्रीरामस्य परत्वं हि महाकाव्येऽत्र साधितम्।
कथाक्रमैः प्रभावाद्यैः शास्त्रीयाभिश्च युक्तिभिः॥ १७ ॥
बृहत्त्रयीलघुत्रय्योश्छायाप्यत्र निसर्गतः।
श्रीरामकृपया याता नास्ति मे बुद्धिकौशलम्॥ १८ ॥
अनवद्यं यदत्रास्ति तच्छ्रीरामकृपाफलम्।
अवद्यञ्च यदत्र स्यान्मद्दौर्बल्यफलं हि तत्॥ १९ ॥
यावद्भार्गवतेजो हि राघवं प्रविशत्यदः।
तावत्तैव महाकाव्यकथा भग्नभवव्यथा॥ २० ॥
एवं शुभं भार्गवराघवीयं भव्यं महाकाव्यमुदारवृत्तम्।
पठन्तु सन्तः कविरामभद्राचार्यप्रणीतं किल रामभक्त्यै॥ २१ ॥
ममान्तेवासिवर्यस्य श्रीदिवाकरशर्मणः।
श्रमोऽभिनन्द्यते वाग्भिः शुभाशीश्च प्रदीयते॥ २२ ॥
सुशीलो लब्धसच्छीलः सुरेन्द्रो मद्वशंवदः।
शर्मा संलब्धशर्मा च मयाशीर्भिः प्रवर्ध्यते॥ २३ ॥
त्रिमूर्तिस्त्रिपुटी चापि तुलसीमण्डलं तथा।
मया स्नेहाम्बुभिर्नित्यं मालिनेव प्रपाल्यते॥ २४ ॥
सर्वैः संशोधने चास्य स्वक्षराणां कृतश्रमः।
श्रीमहाकाव्यरत्नस्य कृपाभाजस्ततो हि मे॥ २५ ॥
प्रभातो विभया भातो मुद्रणे कृतसुश्रमम्।
दिनेशबन्धवे तस्मै सार्चनाय शमीर्यते॥ २६ ॥

इति मङ्गलमाशास्ते
राघवीयो जगद्गुरुरामानन्दाचार्यः स्वामिरामभद्राचार्यः
जीवनपर्यन्तकुलाधिपतिः
जगद्गुरुरामभद्राचार्यविकलाङ्गविश्वविद्यालयस्य
चित्रकूटस्थस्य

प्रथमः सर्गः

सीतारामयशोमञ्जुमुक्तामोदमुदं मुदे।
वन्दे वाग्देवतानाम्नीं मरालीं मानसाश्रयाम्॥ १ ॥
प्रत्यूहव्यूहशैवोहाहारहारस्त्रगच्युत- ।
ध्वजं वार्षध्वजं वन्दे हेरम्बं बुद्धिवल्लभम्॥ २ ॥
वन्दे वन्दारुवृन्दानां पारिजातपदाम्बुजौ।
प्रभाभानू इवाभिन्नौ भवानीभूतभावनौ॥ ३ ॥
नीलपाथोजसङ्काशकान्तये श्रितशान्तये।
रामाय पूर्णकामाय जानकीजानये नमः॥ ४ ॥
गौरश्यामौ जनारामौ रामौ भार्गवराघवौ।
भगवन्तौ भजे भव्यावक्तारावतारिणौ॥ ५ ॥
नाहं काव्यकलाचुञ्चुर्न मे बुद्धिर्बहुश्रुता।
स्नपये स्वगवीं रामगाथागङ्गामृताम्भसि॥ ६ ॥
क्वाहं मन्दमतिः क्वेमावीशौ भार्गवराघवौ।
तत्पदाब्जप्लवः प्रेम्णा तरिष्यामि महार्णवम्॥ ७ ॥
महाकाव्यकृतां पङ्क्तौ तिष्ठासाम्यच्युताश्रयः।
धूमोऽपि सौरभं धत्ते ह्यगुरस्य प्रसङ्गतः॥ ८ ॥
रामचन्द्रशरच्चन्द्रकीर्तिसत्काव्यकौमुदीम् ।
भजन्तो रौरवं घ्नन्तु कसन्तः साधुकैरवाः॥ ९ ॥
रामौ गायन् स्मरन् रामौ रामभद्राह्वयो मुदा।
क्षपयिष्ये कलिं राममहाकाव्यापदेशतः॥ १० ॥
इदं सन्तः समर्हन्ति महाकाव्यं निषेवितुम्।
रसालस्य रसं नूनं पिको वेत्ति न वायसः॥ ११ ॥
ब्रह्मसूनुर्भृगुर्नाम सप्तमो ब्रह्मसत्तमः।
द्विजानामभवन्मान्यो द्विजानामिव विष्णुवाट्॥ १२ ॥
यदीया सन्ततिर्ब्राह्मी ख्यात्यां ख्यातिमजीजनत्।
त्रय्यामिव त्रयी पूज्या गायत्री छन्दसामिव॥ १३ ॥
यद्वात्सल्यसुधालोभात्प्राक्सुधारत्नतस्ततम् ।
शिश्रिये श्रीर्यमीड्याङ्घ्रिपङ्कजं पङ्कजाश्रया॥ १४ ॥

धत्ते ब्रह्मण्यशीलत्वाद्यत्पदाम्भोजलाञ्छनम्।
श्रीवत्साङ्क इवैणाङ्कं वत्सोऽत्रेरिव वत्सके॥ १५ ॥
ऋचामृचीकस्तनयः पारदृश्वा भृगोरभूत्।
पितरं रोचयामास रोचिषेवोदधिं विभुम्॥ १६ ॥
स गाधितनयां वव्रे पत्नीं सत्यवतीं सतीम्।
रूपशीलगुणोपेतां प्रभामिव मरीचिमान्॥ १७ ॥
द्योतिताशा सुताशा सा बभौ भासा भवे भवे।
भवानीव भवाराध्या भामिनी भर्तृभाविता॥ १८ ॥
द्विजन्मधर्मपत्नी सा हव्यवाड्वरिचर्यया।
भर्त्रेऽदात्सौभगं साध्वी कौमुदीव कुमुद्वते॥ १९ ॥
विश्रम्भेणात्मशीलेन वर्णिनी वल्गुवाचया।
अचूचुरन्मनः पत्युः पार्वतीव परेशितुः॥ २० ॥
अग्निशुश्रूषया देवी छात्त्रसंलालनेन च।
अनुवृत्त्या गिरा भक्त्या भार्गवं समतूतुषत्॥ २१ ॥
प्रीणयन्ती पतिं पत्नी नान्तर्वत्नी ह्ययाचत।
स्वसृत्वं चैव मातृत्वं स्वस्याः प्राणपतिं प्रति॥ २२ ॥
द्वावभावौ हि मां देव भ्रातुः पुत्त्रस्य चाश्नतः।
व्याघ्रसिंहाविवाभ्येत्य सारङ्गीमिव कम्पिताम्॥ २३ ॥
त्रायस्व त्राणशौण्डे त्वं प्रियां स्वां वृजिनार्णवात्।
कान्तायाः क्रमकामानां कान्तः कामतरुः किल॥ २४ ॥
चिन्तितं चेन्न चीयेत पुरश्चिन्तामणेश्चिरम्।
हन्त हा प्राक्तनानां मे विपाको बलवत्तरः॥ २५ ॥
अलङ्कारास्त्रयः प्रोक्ताः सीमन्तिन्या मनीषिभिः।
भर्ता भ्राता तथा पुत्त्रस्त्रिभिः सा भाति भूतले॥ २६ ॥
भगिनीजननीपत्नीत्यास्पदत्रितयी स्त्रियम्।
चिरं सम्भावयत्येषा त्रिवेणीव वसुन्धराम्॥ २७ ॥
किन्त्वहं नास्मि जननी नाद्य यावत्स्वसा प्रभो।
विषीदामि विपद्व्याप्ता कराभ्यां रहितेव भो॥ २८ ॥
धिङ्मे दौर्भाग्यरजनीं रान्तीं रामावमाननाम्।
अप्रतीकृतसंरम्भां त्वद्विधेनापि भानुना॥ २९ ॥

इत्युक्त्वा मोघयामास कुचयोर्नेत्रवारिभिः।
प्रियार्पितं प्रयत्नेन व्यापारं चैत्रपत्त्रकम्॥ ३० ॥
सान्त्वयामास दयितां दयितो वचनैः कलैः।
निदाघदग्धां धरणीं पर्जन्य इव वारिभिः॥ ३१ ॥
तपस्वी कल्पयामास चरुं चारित्र्यवत्सलः।
पत्न्यै ब्राह्मीविभोपेतं तन्मात्रे क्षत्त्रियोचितम्॥ ३२ ॥
सत्यवत्याश्च विज्ञाय गाधिपत्नी कुगर्धिनी।
प्रत्ययच्छत्स्वकात्पुत्त्रीचरुं चारित्र्यदूषिणी॥ ३३ ॥
पत्न्या वेदितवृत्तान्तो मुनिः श्वश्रूं व्यगर्हत।
लोभो लुनाति चारित्र्यं धीराणां किमचेतसाम्॥ ३४ ॥
विव्यथे गदतो ज्ञात्वा विधिव्यत्यासजं फलम्।
मणौ नष्टे विषण्णास्या भवाद्भोगिवधूरिव॥ ३५ ॥
अनुनीय पतिं पत्नी पपौ पुत्त्रं च पातकात्।
पौत्त्रे दुष्पाकजं दत्वा लोकोऽयं स्वार्थसाधकः॥ ३६ ॥
तस्यां जज्ञे जगद्वन्द्यो जमदग्निर्जनार्चितः।
जनार्दनोऽपि यं प्रीतः स्वीचक्रे पितरं गुणैः॥ ३७ ॥
गौरदेहो दमिष्ठेहो गुणगेहो हरिप्रियः।
बभावृचीकभवने ब्राह्मं मूर्तम्महो यथा॥ ३८ ॥
षडङ्गवेदविदुषामग्रणीः शास्त्ररोचिषा।
भार्गवं रोचयामास वंशं व्योम रविर्यथा॥ ३९ ॥
प्रजार्थं प्रतिजग्राह रेणुकां सत्परिग्रहम्।
रेणोरपत्यमापत्ये सत्स्त्रीसद्गुणसङ्ग्रहम्॥ ४० ॥
सा समासाद्य दयितं जमदग्निममोदत।
नलिनीवैत्य भास्वन्तं रेणुका रम्यरेणुका॥ ४१ ॥
मध्यक्षामा शुभा श्यामा वामा वामविलोचना।
वरं संवर्धयामास त्रिभिर्वेदैरिवात्मजैः॥ ४२ ॥
पुत्त्रीयति स्म पूतात्मा जमदग्निर्जनार्दनम्।
तुरीयमिव चैतन्यं श्रोत्रियो ब्रह्मविद्यया॥ ४३ ॥
तपस्वी स तपस्तेपे तपनीयाङ्ग्या तया।
भार्यया भगवद्भक्तिभावितो भद्रभावनः॥ ४४ ॥

गह्वरे गह्वरिष्ठाय निराहारोऽहरद्रुचिम्।
साधनाधनबोधस्य मूर्तस्य सपरिग्रहः॥ ४५ ॥
दध्यौ ध्येयं जगद्ज्ञेयमप्रमेयं मयार्चितम्।
मीनकेतुहराक्ष्यब्जनीराजितपदाम्बुजम् ॥ ४६ ॥
व्रीडयन्तं शरच्चारुचन्द्रमाननशोभया।
प्रीणयन्तं वचोमाध्व्या प्रपन्नान् परमेश्वरम्॥ ४७ ॥
कोटिकन्दर्पदर्पघ्नसौभगां गूढसौभगाम्।
सिन्धुजासुमनःसिन्धुशरद्राकेशरोचिषम् ॥ ४८ ॥
आङ्घ्रिमस्तकमालम्बिवनमालाविभूषणाम् ।
अदूषणां महात्मालिजूषणां न्यस्तदूषणाम्॥ ४९ ॥
दैत्यशोणितपङ्काक्तकालकौमोदिकीस्फुर- ।
च्चण्डचक्रसरोजन्मकम्बुकम्रचतुर्भुजाम् ॥ ५० ॥
सिद्धकिन्नरगन्धर्वलेखाधीशमुनिव्रत- ।
द्वन्दिवन्दितपादाब्जां स्मिताननसरोरुहाम्॥ ५१ ॥
कोटिकोटिमनोजन्मजन्ममञ्जुमधुव्रत- ।
व्रातमन्दितमाधुर्यधुर्यमेचककुन्तलाम् ॥ ५२ ॥
कोटितोकांशुमत्कान्तिकमनीयकिरीटिनीम् ।
सत्कपोललसल्लोलमकराकृतिकुण्डलाम् ॥ ५३ ॥
इन्दिरानन्दनिस्यन्दचारुकैरवकौमुदीम् ।
सतां परमहंसानां मनोनयननन्दिनीम्॥ ५४ ॥
आत्मारामजनारामां कन्दश्यामामलौकिकीम्।
निरस्तहेयगुणकां सत्कल्याणगुणोदधिम्॥ ५५ ॥
कुयोगिजनदुष्प्रापां ध्वस्तपापां महात्मनाम्।
सर्वसाधनसत्पुष्पपारिजातफलोपमाम् ॥ ५६ ॥
भूतातीतां परीतां च सद्भिः श्रीनारदादिभिः।
तीर्थैरिव वपुस्तीर्थैर्गङ्गां गामिव चाक्षरैः॥ ५७ ॥
साकाराञ्च निराकारां सगुणां निर्गुणां सताम्।
मनोरथपथापूर्तिं दधानं मूर्तिमद्भुताम्॥ ५८ ॥
मायामयमनौपम्यं कञ्जकिञ्जल्कसौभगम्।
वसानं पीतवसनं यज्ञसूत्रसमर्पितम्॥ ५९ ॥

पक्षसामध्वनिं नित्यकिङ्करं नित्यभक्तिकम्।
गाङ्गमम्भ इवाम्भोदं वैनतेयं समाश्रितम्॥ ६० ॥
श्रीवत्साङ्कं सुहृद्भूतं विप्रपादाब्जमुज्ज्वलम्।
वहन्तं वक्षसा कुन्दकाञ्चनाक्तमिवाम्बुदम्॥ ६१ ॥
वामभागेऽनुरागाश्रुनीरनीरजया श्रिया।
भूषितं हेमलतया तमालमिव वल्लितम्॥ ६२ ॥
सर्वभूतमनोवासं कल्याणगुणमन्दिरम्।
दध्यतुर्दम्पती विष्णुं विश्ववारिधिमन्दरम्॥ ६३ ॥
एतस्मिन्नन्तरे वंशे हैहयानामभूत्खलः।
कार्तवीर्योऽर्जुनो राजा वंशेऽनल इवाहितः॥ ६४ ॥
दत्तात्रेयमथाराध्य स लेभे दिक्शतं रणे।
दोषां दोषाय दुष्टर्द्धिर्भुजङ्गस्येव गोपयः॥ ६५ ॥
राजधानीं विधाय स्वस्वभावानुगुणां नृपः।
माहिष्मतीं समहिषी महीशो बुभुजे सुखम्॥ ६६ ॥
रुरोध नर्मदाधाराः स कदाचित्स्वबाहुभिः।
सहस्रबाहुरुस्रेशगवीरिव सरोजहृत्॥ ६७ ॥
जग्राह कौतुकी क्वापि रावणं लोकरावणम्।
दर्शयामास भार्याभ्यः शशशावमिवेभहा॥ ६८ ॥
पुलस्त्यवचनाद्राजा मुमोच निगडैर्धृतम्।
न मर्षयति वीर्याढ्यो वीरम्मन्यविडम्बनम्॥ ६९ ॥
स च सप्ताङ्गसम्पन्नो दत्तात्रेयकृपाबलः।
अर्जुनो नो रुजं लेभे कुतस्त्यामपि संयति॥ ७० ॥
सहस्रकर उद्रिक्तो दीप्तैर्गोभिरिवाशुगैः।
स रसां नीरसां चक्रे ग्रैष्मो ग्रस्तहरिप्रभाम्॥ ७१ ॥
वीरम्मन्यान्स विबुधान्सह गोत्रभिदा मृधे।
वीर्याब्धौ मज्जयामास सहस्रभुजवीचिके॥ ७२ ॥
कार्तवीर्यो महावीर्यो महीं माहिष्मतीमिव।
बुभोज भुजसाहस्रगाथागापितदिग्गजः॥ ७३ ॥
सहस्रबाहुना तेन दिवो देवा निराकृताः।
बुभुजे स हविर्भागान् बुभूषन् भगवान् भुवि॥ ७४ ॥

चन्द्राग्निसूर्यमुख्याश्च सर्वे तेजस्विनोऽमराः।
अन्वतिष्ठन् किरीटैस्ते नतैस्तदनुशासनम्॥ ७५ ॥
ब्रह्मण्यम्मन्यमानेन मानिना तेन मानिताः।
केचिद्भृग्वादयो विप्रास्तेजसा तपसाधिकाः॥ ७६ ॥
अपीपिडत्प्रतापाढ्यो लोकं सर्वमहर्निशम्।
क्षुद्रान् जन्तूनिवामर्षी मत्तनागेन्द्रहा हरिः॥ ७७ ॥
स्वाहाकारमये विश्वे हाहाकारो महानभूत्।
न शर्म लेभिरे लोका निदाघ इव हस्तिनः॥ ७८ ॥
अथाब्जयोनिमाजग्मुः खिन्ना देवा महर्षयः।
पर्जन्यं जन्यजीवेप्सा घर्मत्रस्ताः प्रजा इव॥ ७९ ॥
देवेभ्यः सर्वमाकर्ण्य कार्तवीर्यविचेष्टितम्।
अष्टाभिर्द्रुहिणो दृग्भिर्बाष्पबिन्दूनवासृजत्॥ ८० ॥
अथाजगाम साकेतं श्रीनिकेतनिकेतनम्।
रामाभिराममलं सुरैः शतधृतिर्मुदा॥ ८१ ॥
तत्र सिंहासनासीनं देवदेवं जगत्पतिम्।
सीतया जुष्टवामाङ्गं श्रीवत्साङ्कं कृपाकरम्॥ ८२ ॥
नीलोत्पलदलश्यामं रामं राजीवलोचनम्।
द्विभुजं कोटिकन्दर्पदर्पघ्नममितप्रभम्॥ ८३ ॥
मनोजमधुपव्रातनिन्दकालकमण्डितम्।
भ्रूविलासजगत्सर्गं शरद्राकाधिपाननम्॥ ८४ ॥
किरीटकुण्डलोपेतं शरदिन्दुसमस्मितम्।
विभूतिनायकं दिव्यं राघवं रघुनायकम्॥ ८५ ॥
वामकञ्जकरे चापं दधानं शार्ङ्गमाशुगम्।
दक्षे दक्षं सदा लक्ष्यं योगिनां ब्रह्मवादिनाम्॥ ८६ ॥
ददर्श तं तमालाभं ब्रह्मा ब्रह्म सनातनम्।
अष्टाभिर्दृग्भिरष्टाभ्यः प्रकृतिभ्यः परात्परम्॥ ८७ ॥
वीक्षमाणो हनुमता सेव्यमानाङ्घ्रिपल्लवम्।
न ततर्पाब्जरागेण जुष्टं मारकतं यथा॥ ८८ ॥
ववन्दे वरदं ब्रह्मा सर्वकारणकारणम्।
लालयन् पादपाथोजं चतुर्मुकुटकोटिभिः॥ ८९ ॥

वेदगर्भः प्रतुष्टाव वेदस्नातां स्वकां गिरम्।
कञ्जकोशविनिर्लीनां प्रत्यूषे भ्रमरीमिव॥ ९० ॥
वन्दे वन्दारुवृन्दानां पारिजातपदाम्बुजम्।
सीतामानससारङ्गस्वातिवल्गुवलाहकम् ॥ ९१ ॥
स्तुवे तुहिनरूपं त्वां रक्षोवारिरुहां विभुम्।
स्वस्तये भव देवेभ्यो महर्षिभ्यो महामते॥ ९२ ॥
नमो भूतनिवासाय दासपाशच्छिदे नमः।
नमस्ते ब्रह्मणे भूम्ने रामायाक्लिष्टकर्मणे॥ ९३ ॥
श्रीसीताननराकेशचकोराय नमो नमः।
नमो लोचनचौराय किशोराय नमो नमः॥ ९४ ॥
नमो वेदान्तवेद्याय विशिष्टाद्वैतवर्त्मने।
नमोऽभिन्ननिमित्तोपादानकारणरूपिणे ॥ ९५ ॥
जानासि सर्वविद्राम कार्तवीर्यविचेष्टितम्।
तद्वधाय कृपासिन्धो कश्चनांशो नियुज्यताम्॥ ९६ ॥
मा भैष्टेति समाश्वास्य मेघगम्भीरया गिरा।
जगाद भगवांस्तेषां शुचः प्रशमयन्निव॥ ९७ ॥
प्रेषयाम्यचिरात्स्वांशं द्विजोत्तंसं स्वनामकम्।
जमदग्नेरपत्यत्वे कार्तवीर्याग्निनीरदम्॥ ९८ ॥

दग्ध्वा बाहुसहस्रकाननमथो चञ्चत्कुठाराग्निना
हत्वा तं द्विजभक्तमानिनमसौ दृप्तं नृपं चार्जुनम्।
निःक्षत्त्रां बहुशो विधाय धरणीं दत्वा पुनः कश्यपे
रामः शान्तिमुपैष्यति स्वममले रामेऽर्पयित्वा मयि॥ ९९ ॥

इति निगदितवन्तं राममानम्य देवाः प्रतिययुरतितुष्टा ब्रह्मणा ब्रह्मधाम्नः।
हरिरपि जमदग्ने रेणुकागर्भमागान्मनस इव विराजश्चन्द्रमाश्चारुपूर्वाम्॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सतां श्रियै स्तात्कविरामभद्राचार्यप्रणीते प्रथमो हि सर्गः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-
स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्य उपक्रमाख्यः प्रथमः सर्गः।

द्वितीयः सर्गः

अथाच्युतं न्यस्तसमस्तहेयगुणं गुणानामुदधिं शुभानाम्।
दधार गर्भे जमदग्निपत्नी प्राचीव पूर्णं विमलं विधुं सा॥ १ ॥
सा रेणुका केशमताङ्घ्रिरेणुं प्रपन्नकामार्पणकामधेनुम्।
बभौ वहन्ती जठरेऽजनं तं शमीव विप्रद्विडरण्यवह्निम्॥ २ ॥
सम्भाविता भावभवेन भर्त्रा गुर्वीकृता गर्भजगौरवेण।
रेजे वने ब्राह्मणधर्मपत्नी प्रत्यूषसन्ध्येव खगारुणाभ्याम्॥ ३ ॥
तेजस्विनी वैष्णवतेजसाढ्या वर्चस्विनी ब्राह्मणगेहलक्ष्मीः।
कौटीरदीपान् विभया निनाय दोषापि सख्यं दिनदीपकानाम्॥ ४ ॥
सा सच्चिदानन्दमनन्तकीर्तिर्गर्भे वहन्ती द्विजराजपत्नी।
नो बाधिता दोहदबाधयाद्धा साध्वी समासादितसाधुसत्त्वा॥ ५ ॥
पुंसः पुराणस्य महोमयी सा माद्यन्मुखाम्भोरुहमा मनोज्ञा।
लावण्यलक्ष्मीं वपुषः पुपोष प्रातस्तनी प्राग्दिगिवाम्बरस्य॥ ६ ॥
प्रवालताम्राधरपल्लवा सा ससत्प्रसूतिः कचमञ्जुभृङ्गा।
दिदेव देवीव धृताम्रगर्भा नता वसन्ते सहकारशाखा॥ ७ ॥
सा तेजसा गर्भगतार्भकस्य तन्वी तनिम्ना च तनोरनिन्द्या।
भेजेऽर्हणादीपविलासवीचेर्लक्ष्मीं निदाघीयसुरापगायाः॥ ८ ॥
भूदेवसच्छस्यबलाहकेन गर्भेण तद्धामतडिन्मयेन।
विद्योतिता द्यौरिव दुद्युते सा वर्षर्तुलक्ष्म्या महिता हिताशा॥ ९ ॥
सा सुप्रसन्ना विरजा विशेषसत्त्वाम्भसा पोषितगर्भकार्भा।
वव्रे शरद्बालमरालमाया मायाधवस्य श्रियमङ्घ्रिजायाः॥ १० ॥
ब्रह्मद्विडत्युद्धतराजवंशकञ्जानलप्रख्यमहोहिमान्या ।
गर्भश्रिया सा शुशुभेऽद्भुतश्रीर्हेमन्तसन्ध्येव वधूरवन्ध्या॥ ११ ॥
स्वनीलकेशैरतसिप्रसूनं तनूरुचा सर्षपपुष्पशोभाम्।
अर्भत्विषा वेपितशत्रुगात्रा जिगाय गेया शिशिरर्तुलक्ष्मीम्॥ १२ ॥
सा रेणुका केशवकेशवन्द्यपादाब्जरेणुर्गृहमेधधेनुः।
ब्रह्मर्षिवर्यस्य बभार भासं प्रातर्दिवो दीप्तदिवाकरायाः॥ १३ ॥
व्यथाहरस्यास्य महीसुराणां गवां सुगर्भस्य महार्भकस्य।
मातुर्व्यथायै न बभूव भारो हारो यथा पौष्प उदारकीर्तेः॥ १४ ॥

सा सूक्ष्मवासा विशदाखिलाशा पाशापहा वासववर्धितानाम्।
मन्दस्मिता पादविलासलक्ष्म्या विप्राश्रमं सम्मृडयाम्बभूव॥ १५ ॥
नम्रीकृता गर्भजगौरवेण मधोर्मनोज्ञेव रसालशाखा।
सच्छायया मण्डितमायया सा मोदं वितेने विबुधातिथीनाम्॥ १६ ॥
क्वचिद्विहङ्गान् दधती पयोभिः क्वचिद्रसालं रसितालवालम्।
सा कुर्वती गर्भवतीव्रतानां पुण्याशिषा पुण्यचयं चिकाय॥ १७ ॥
पाथेयमुक्तानपि वासतेयी गेहागतान् सादरमातिथेयी।
सा स्वापतेयी पतिचेष्टितज्ञा पुपोष पुत्त्रानिव मञ्जुमाता॥ १८ ॥
तृणाय मत्वा किल गर्भपीडां क्रीडानमन्मञ्जुलकन्धरा सा।
प्रेम्णा सिषेवे स्वशिशोः शिवाय व्रतानि वेदे विहितानि साध्वी॥ १९ ॥
पदे पदे पद्मदलामलाक्षी प्रपूजिता देववधूवरूथैः।
गर्भं वहन्ती हरिमादरेण श्रद्धावती त्रींश्च निनाय मासान्॥ २० ॥
तां भावयित्रीं भवभूतिभूम्नः पुंसः क्रियां पुंसवनाभिधानाम्।
विधाय विप्रोऽदितितुल्यशीलां संयोजयामास भवेन भार्याम्॥ २१ ॥
अथोपसेदुः शकुनानि सौम्यां भौमानि दिव्यानि च दैहिकानि।
अर्थापयन्तीव निजार्थवत्तां सान्निध्यतो गर्भगतस्य विष्णोः॥ २२ ॥
माकन्दमारन्दसुमन्दमन्दो लोलल्लतो दोलितदेवदारुः।
भागीरथीनिर्झरबिन्दुवाही सेव्यां सिषेवे शिशिरः समीरः॥ २३ ॥
ऊधोभराक्रान्तगतिर्गवीशा गृष्टिर्गृहीतामरवासदेहा।
हुङ्कुर्वती सम्मुखमेव तस्या वत्सं पयोऽपाययतालिहन्ती॥ २४ ॥
वामोरुवामादृगमोघभाग्या पुस्फोर संसूचितमङ्गलालिः।
प्रदक्षिणां दक्षिणतश्चचार प्रदक्षिणामेत्य चमोरुमाला॥ २५ ॥
काकोऽनुवाको ननु दक्षिणेन ताम्राधरां तां ददृशेऽधिशस्यम्।
पुस्फोर वामोऽपि भुजो भविष्णोर्ददर्श दृश्यं नकुलं कुलीना॥ २६ ॥
क्षेमं जगौ क्षेमकरी च तस्याः क्षेमावहं ह्यर्भकमावहन्त्याः।
श्यामा पिकी श्यामसरोरुहाक्ष्या वामाङ्घ्रिपस्था च कलं चुकूज॥ २७ ॥
तां तिग्मरश्मिर्न ततापं तिग्मं सद्गर्भभाराभिनताङ्गयष्टिम्।
नवोन्मिषन्नन्दननालिनेया मोदेन तन्मोदलतां व्यतानीत्॥ २८ ॥
सुधामयूखो निशि नीरजाक्षीं सुधामयूखैः सुखयाञ्चकार।
निशीथिनीपद्मपलाशशोभां निशीथिनीशो व्यदिशद्दृशोऽस्याः॥ २९ ॥

तां मङ्गलो माङ्गलिकीमकार्षीद्ध्रुवं जगन्मङ्गलमङ्गलस्य।
प्रवालरागेण पदं जगाम भौमोऽपि तद्भौमसुरार्भकस्य॥ ३० ॥
सौम्योऽपि तद्ब्राह्मणसोमतेजः स्वतेजसा सङ्गमयाम्बभूव।
समस्तशास्त्रार्थबुधत्वमर्भे समर्प्य धन्यं बुबुधे बुधः स्वम्॥ ३१ ॥
जगद्गुरोर्गर्भगतस्य जिष्णोर्गुरुर्गरिम्णा गरयाम्बभूव।
गीर्वाणसापत्नकृपाकृपाणीं वाणीं शिशोर्गीष्पतिराविवेश॥ ३२ ॥
तदर्भकं भार्गववंशदीपं स भार्गवः स्वस्तिगिरा समर्च्य।
अखण्डशुक्रत्वममुत्र बाले निधाय शुक्रः शुशुभे शुभंयुः॥ ३३ ॥
शनैश्चरः स्वं शनकैस्स्थिरत्वमायुष्यधादर्भकभूषणस्य।
स्वनीलतां नीलसरोजकान्तिः केशाननैषीत् किल केशवस्य॥ ३४ ॥
राहुर्द्विजद्विड्द्विजराजराहुं सहस्रबाहुव्रजतुषारबाहुम्।
संवर्धयामास समानशीलं समुल्लसच्छत्त्रविनाशलीलम्॥ ३५ ॥
केतुश्च तं ब्राह्मणवंशकेतुमर्भं समाधित्सितधर्मसेतुम्।
जगज्जनिस्थाननिरोधहेतुमपूपुजत्त्यक्तनिजस्वभावः ॥ ३६ ॥
अथोपतस्थे जमदग्निभार्यां सुस्वप्नमाला सुफला रसाला।
महानुभावोद्भव एव नूनं प्रादुर्भवन्त्येव शुभानि भूत्यै॥ ३७ ॥
तां स्वप्नकाले द्विजपर्णशाले सोमोऽथ राजा रजताद्रिगौरः।
समर्हयत्सादरसामगानैः पीयूषकुम्भैः सितपुष्पपूगैः॥ ३८ ॥
तामग्नयो योगिदुरापसूतिं त्रयोऽत्रयः स्वानुजतामुपेतम्।
शक्रानुजं चाधिधरं प्रतीताः सत्कर्तुकामाः परितः प्रसेदुः॥ ३९ ॥
सप्तर्षयः शप्तभृगूद्भवानां भवाय लक्ष्म्या प्रजनिष्यमाणम्।
विज्ञाय विष्णुं कुशवारिभिस्तां गाङ्गैर्गदन्तः श्रुतिमभ्यसिञ्चन्॥ ४० ॥
स्वप्ने गरुत्मान् ननु रेणुकां तां वहन् स्वपृष्ठे हरियोगनिष्ठे।
स्वपक्षवातैर्जितमेघमालाव्यालोलितालं गगनं जगाम॥ ४१ ॥
वक्षोलसत्कौस्तुभलक्ष्मलक्ष्म्या लक्ष्म्या शये भार्गवगेहलक्ष्मीः।
मणिप्रदीपावलिभव्यभासा नीराजिता नीरजया निशीथे॥ ४२ ॥
इत्थं शुभैः सूचितगर्भसम्पत्संसेव्यमाना शकुनैरघघ्नैः।
निनाय मासान् ननु सप्त साध्वी वेदान्तविद्येव च सप्त भूमीः॥ ४३ ॥
अथाष्टमेऽष्टौ प्रकृतीरतीता कलाष्टमीवामलशीतरश्मेः।
गर्भे परब्रह्म शिशुं वहन्ती परेव रेजे प्रकृतिः सबोधा॥ ४४ ॥

सीमन्तमुन्नेतुमथोपनिन्युः सीमन्तिनीं सानुनयां श्रुतिज्ञान्।
वादित्रगीतैः श्रुतिभिः समेताः सख्यः सखीं पार्वणचन्द्रमुख्यः॥ ४५ ॥
उन्नीतसीमन्तशिखा शिखेव प्रज्ञानदीपस्य मुखाब्जभासा।
जहार जाया जमदग्निचित्तं वल्गुस्मितापाङ्गविसर्गितेन॥ ४६ ॥
व्यतीत्य सानन्दमना महर्षेः प्रियानवद्या नवधेव भक्तिः।
नवापि मासान् सुषुवेऽथ दारं शिशुं दशायां दशमे दशम्याम्॥ ४७ ॥
सा माधवं माधवशुक्लपक्षे मायाधवं सञ्जनयाम्बभूव।
या ख्यापिताक्षय्यतिथिस्तृतीया लोके जयन्ती हरिभार्गवस्य॥ ४८ ॥
माध्याह्निके चाभिजिते मुहूर्ते मध्याह्नभास्वानिव तेजसाढ्यः।
जैत्रे द्विजाम्भोरुहचित्रभानुर्नमत्कृशानुः करजुष्टजानुः॥ ४९ ॥
स्वयं चतुर्थो विगलच्चतुर्थश्चतुष्टयस्याब्जभृतः कलानाम्।
स भूतिभूतो भवभूतिपूतोऽद्भुतः सुतो रेणुकया प्रसूतः॥ ५० ॥
देवाः प्रसेदुर्ननृतुश्च देव्यो जगुश्च गन्धर्वगणा विनेदुः।
सुदुन्दुभीः पाणवशङ्खभेरीः सुरेन्द्रमुख्या ववृषुः प्रसूनैः॥ ५१ ॥
पेठुः श्रुतीरष्टघनान्तपाठाः विप्राः सुमन्त्रानृषयः प्रजेपुः।
भक्ताश्च भेजुः पदपद्ममस्य साष्टाङ्गनामं मुनयः प्रणेमुः॥ ५२ ॥
वेदाः समस्ताः धृतवन्दिवेषा जगुर्विभूम्नो विरुदं विनीताः।
त्रेसुस्समे विप्रविरोधिभूपाः पत्न्यस्तदीया विकला विलेपुः॥ ५३ ॥
बभूव भूयो जमदग्निगेहे महामहो जातकजातिकर्म।
संस्कारलीला न परात्मशुद्ध्यै शास्त्रप्रवृत्तिर्जनशिक्षणार्था॥ ५४ ॥
चिच्छेद धात्री शिशुनाभिनालां यस्यां स्वयम्भूर्भगवान् बभूव।
संस्नाप्य मन्त्रैरधिसूतिगेहं सख्योऽनयंस्तां भगवत्प्रसूतिम्॥ ५५ ॥
अथो षडैश्वर्यनिधिं निधानं सुसद्गुणानां द्विषतां कृतान्तम्।
षष्ठीविधानेन समर्च्य नार्यो जगुः कलं मङ्गलगीतकानि॥ ५६ ॥
तं द्वादशादित्यसमं स्वसूनुं प्राप्तेऽहनि द्वादश आर्षमन्त्रैः।
प्रस्नाप्य तातो हतसूतकाधिर्ननन्द निर्वाणकरः करीव॥ ५७ ॥
ददौ तदानीं श्रुतिसारदानी द्विजो द्विजेभ्यो मधुलिड्वरेभ्यः।
हस्तीव दानं ननु भूरिदानं धनेशसङ्कीर्तितकीर्तिगानम्॥ ५८ ॥
ततो ग्रहैर्ग्राहितभूरिभागं करिष्यमाणायुधयुद्धयागम्।
वपुर्विभाव्रीडितविष्णुरागं सुतं समासाद्य स सानुरागम्॥ ५९ ॥

आहूय विप्रान् श्रुतिपाठचुञ्चून् तत्स्वस्तिवाचं किल वाचयित्वा।
गुरुं भृगुं वंशकरं निवेद्य स पञ्चमी पाञ्चमिकं व्यधत्त॥ ६० ॥
भृगुं सुकीर्त्या पितरौ गुणौघैर्विप्रान् स्ववीर्यै रमयिष्यतेऽसौ।
पुत्त्रो विचार्येति पिता तदीयं वर्णद्वयं प्राह स रामनाम॥ ६१ ॥
राष्ट्रस्य मामेधयिता सुतोऽसौ रास्यत्ययं मामपि भूसुरेभ्यः।
अतोऽपि रामं जगदुस्तमेते वाक्किङ्करोऽर्थो हि भवत्यृषीणाम्॥ ६२ ॥
सम्पाल्यमानोऽनुपलं पितृभ्यां गुहः शिवाभ्यामिव तीक्ष्णतेजाः।
दिने दिनेऽवर्धत शुक्लपक्षे स भार्गवाम्भोधिशशी शशीव॥ ६३ ॥
ततो बहिर्निष्क्रमणक्रियार्थं निनाय तं शम्भुनिकेतमम्बा।
सखीजनोद्गीतपवित्रकीर्तिः क्रान्तत्रिनेत्राम्बकमासमर्भम्॥ ६४ ॥
प्राणीनमत्तेन शिवं च माता भजिष्यता तत्पदकञ्जयुग्मम्।
तं बालको बालकचन्द्रचूडं दृग्वारिधाराभिरलं सिषेच॥ ६५ ॥
उत्थाप्य शर्वो दशभिर्भुजैस्तं बालं स्वसम्भूतिरसारसालम्।
जटाटवीखेलदभङ्गगङ्गातरङ्गसङ्गप्रणयीचकार ॥ ६६ ॥
कर्पूरगौरेण मनोहरेण स्वकाङ्गसङ्गेन सुभस्मनेशः।
विभूष्य तं भूषितभूमिदेवं देवोऽथ दिव्यो दिविजैर्दिदेव॥ ६७ ॥
जगाद जीमूतगिरा गिरित्रो दित्सन् शिशुं ब्राह्मणधर्मपत्न्यै।
स रेणुकापादपयोजरेणुं भक्त्या चिकीर्षुस्तरुणेन्दुभूषाम्॥ ६८ ॥
जयत्वसौ ब्राह्मणवृन्दशस्यबलाहको वैदिकवाहकश्च।
विपद्विरामो द्विजवंशरामो रामोऽभिरामो भृगुराम ईड्यः॥ ६९ ॥
धन्यावमू भार्गववंशदीपौ जायापती मञ्जुमती अतीतौ।
कुवासनां शीलगुणाशनां यौ भूमानमानीय भुवं विभातः॥ ७० ॥
धन्या स्थली भूतलभागभूता सुभारती भारतभूमिरेषा।
यत्रैव साक्षाद्भगवान् मुकुन्दः पुनः पुनश्चावतरत्युदारः॥ ७१ ॥
दृष्टं विधात्रापि तुलां न याति जगत्समग्रं किल भारतस्य।
तद्भारतान्न्यूनममुष्य नाम नेमाक्षरेणापि जगद्व्यधायि॥ ७२ ॥
दिष्ट्याम्ब ते सूनुरभूत्स्वयम्भूरनन्तवीर्यो भगवान् मुरारिः।
यन्मायया जीवजगच्च दारुयोषेव नट्या परिनर्त्यतेऽदः॥ ७३ ॥
एषस्स्वयं नाशितभूसुरध्रुग्राजन्यवंशो भृगुवंशहंसः।
वीरव्रती ख्यापितदिव्यकीर्तिर्दिक्पालकानां भविता प्रशस्यः॥ ७४ ॥

सहस्रबाहूद्धतबाहुदण्डप्रचण्डदावानलमञ्जुमेघः ।
द्विजेन्द्रसारङ्गसमूहचित्ताकर्षी प्रवर्षी सुमुदोऽर्भको वाम्॥ ७५ ॥
निशम्य तामाशिषमिन्दुमौलेर्देवैः कृताभ्यर्हणमभ्युपेत्य।
पुत्त्रं पुतस्त्राणकरं सुखाब्धेस्तौ दम्पती तीरमिताविवान्त्यम्॥ ७६ ॥
ततश्च रामो रमयाम्बभूव स्निग्धेक्षितैश्शैशवचेष्टितैश्च।
वपुःप्रकर्षेण महोमहिम्ना मृगान् भृगून् स्वां जननीं जनित्रम्॥ ७७ ॥
ततोऽन्नसम्प्राशनमाविधित्सुस्तं छन्दयामास पिता महान्नैः।
आनन्दकन्दोऽपि स कन्दमूले मनोऽर्पयन्मानितवन्यवृत्तिः॥ ७८ ॥
लोलालको बालकबालकोऽसौ क्रीडन् वने केसरिशावयूथैः।
निषिद्ध्यमानोऽपि चिरं जनन्या व्याघ्रादिभिः सख्यमथो व्यधत्त॥ ७९ ॥
परश्वधक्रीडनकेन रेमे बालो विहायान्यपरिच्छदान् स्वान्।
अतो द्विजेन्द्रः परशूक्तपूर्वं रामेति नाम्ना सुतमाजुहाव॥ ८० ॥
स जानुपद्भिः प्रचलन् पृथिव्यां माद्यन्मुखाम्भोरुहकुन्तलालिः।
सुधासिचाव्यक्तरसाक्तवाचा रामोऽभिरामोऽथ बभूव पित्रोः॥ ८१ ॥
क्रीडन् क्वचित्क्रीडितबालसिंहो विष्वग्विभाव्रीडितबालभानुः।
पीडिष्यमाणाखिलभूमिभारः पीडाकरो भूमिरुजां बभूव॥ ८२ ॥
तेजस्स्फुलिङ्गोऽन्वयभावसर्पिः संस्थापितः प्राङ्गणवेदिकायाम्।
राजद्रजोधूसरधूम्रदेहो धूमध्वजोऽभूत्स पितुश्चतुर्थः॥ ८३ ॥
रिङ्गन् गवि प्रांशुपलाशपद्ध्यां धावन् धरायां धृतिधामधूर्यः।
परश्वधक्रीडनकोत्कचेताः क्षपां क्षपाटीं क्षपयाम्बभूव॥ ८४ ॥
स वृत्तचूलश्चलकाकपक्षो वीर्याग्निविप्लुष्टविपक्षकक्षः।
स्वधर्मसंरक्षणलब्धलक्ष्योऽलक्ष्यो द्विषां हृद्विलसद्दिधक्षः॥ ८५ ॥
तत्कर्णवेधं विदधे विधाता समुद्गिरन्मङ्गलभद्रसूक्तम्।
लोकोत्तराणां चरितानि नूनं लोकोत्तराण्येव भवन्ति भूमौ॥ ८६ ॥
तमक्षरं राममथाक्षरज्ञाः समागताः शिक्षयितुं सशिक्षाः।
अनेहसाल्पेन समध्यगच्छत्स नागरो निर्जरनागरीं ताम्॥ ८७ ॥
इत्थं ककुप्कुञ्जरसंस्क्रियाभिः स संस्कृतो वैदिकसंस्कृतीड्यः।
दशार्धवर्षं वयसा निनाय बालो दशार्धेषुसपत्ननिष्ठः॥ ८८ ॥
अथोपनिन्ये नयनाभिरामं रामं रमाकान्तकलाललामम्।
पित्रार्पिताशेषविपद्विरामं ब्रह्मद्रुहः संयति दग्धुकामम्॥ ८९ ॥

तस्यारभन्त व्रतबन्धकर्म ब्रह्माण इज्यापरिपूतदेहाः।
वेदा यथा मूर्तिधरा धृतेहाः प्रदीप्तवैश्वानररम्यगेहाः॥ ९० ॥
आर्चीकिरार्चन्ननु वक्रतुण्डं शुण्डासमुत्पाटितवैरिमुण्डम्।
तमेकदन्तं यशसा लसन्तं हेरम्बमम्बाङ्कगतं हसन्तम्॥ ९१ ॥
अपूपुजत्पूरितमद्भिरद्धा प्रदीपकोद्भासिमुखं सुकुम्भम्।
अनन्तरं मङ्गलवेदिकायां संस्थापयामास मुनिर्हुताशम्॥ ९२ ॥
चतुर्मुखस्तत्र चतुर्भिरास्यैर्ब्रुवञ्छ्रुतिं स्वार्पितमूर्तिना तम्।
यज्ञोपवीतेन च यज्ञमूलं द्विजन्मलक्ष्म्या समलञ्चकार॥ ९३ ॥
ततः समाविष्कृतसौम्यमूर्तिः पूर्तिः सतां मञ्जुमनोरथानाम्।
गायत्रिदीक्षां प्रदिदेश तस्मै शिवः शिवायास्य भृगूद्वहाय॥ ९४ ॥
स मातृमान् वै पितृमान् महस्वानाचार्यवान् वन्दितपादपद्मः।
बिभ्रद्विभां ब्रह्ममयीं विरेजे सरौरवीको जनरौरवघ्नः॥ ९५ ॥
स ब्रह्मचर्यव्रतलब्धदीक्षो गुरूपदेशार्जितशिष्यशिक्षः।
भिक्षां जिघृक्षुर्जननीं जगाम यथान्नपूर्णां भगवानुपेन्द्रः॥ ९६ ॥
परिधाय स रौरवीं त्वचं धृतमौञ्जीमयमेखलो बटुः।
जननीनयनाश्रुभैक्ष्यवान् सुमनाः शम्भुमुपेयिवान् गुरुम्॥ ९७ ॥
राजत्पलाशतरुदारुणदारुदण्डो वीर्यातिरेकपविकल्पितबाहुदण्डः।
श्रीचन्द्रचूडचरणार्पितदेहदण्डो रामो यतीव विबभौ विलसत्त्रिदण्डः॥ ९८ ॥
देवैर्नन्दनपुष्पवर्षिभिरलं सम्पूजितः पुण्यवान्
सानन्दं मुनिनागकिन्नरनरैस्तोष्टूय्यमानो मही।
आपृच्छ्य द्विजदम्पती स्वपितरौ कैलाशधामाययौ
गायत्र्यं व्रतमास्थितः स भगवान् वीरव्रती भार्गवः॥ ९९ ॥
जगन्मङ्गलो धर्मरक्षैकदीक्षः स वीरव्रती छात्त्रशिक्षाप्रतीक्षः।
बभौ भार्गवो देहधारीव धर्मो महोवर्मिणो वर्णिनो वर्चसाढ्यः॥ १०० ॥
इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गो द्वितीयः कविरामभद्राचार्यप्रणीते भवताच्छ्रियै नः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये दीक्षाख्यो द्वितीयः सर्गः।

तृतीयः सर्गः

ततश्चिकीर्षुर्ननु लोकसङ्ग्रहं निराचिकीर्षुः कुभुजामसद्ग्रहम्।
समुद्दिधीर्षुर्द्विजधर्मविग्रहं जगाम रामो गिरिमैश्वरं गृहम्॥ १ ॥
समानसं मानसरोगहारिणं सदा लसच्छैलसुताविहारिणम्।
स्वसेविनां जन्मजरापहारिणं स्वकूटकूटातपतापवारिणम्॥ २ ॥
मुनीन्द्रयोगीन्द्रसुरेन्द्रसेवितं तपस्विवर्चस्विमनस्विभावितम्।
प्रफुल्लपाथोजपरागपावितं सुकोकिलामञ्जुलरावरावितम्॥ ३ ॥
पिनाकिचूडेन्दुमयूखमालिकासुधासमाकृष्टचकोरकूजितम् ।
अनेकसिद्धेश्वरनागकिन्नरामरेन्द्रगन्धर्वपुरन्ध्रिपूजितम् ॥ ४ ॥
तपःप्रभावामलमूर्तिभूसुराग्निहोत्रधूमावलिधूम्रपल्लवम् ।
मुनीन्द्रबालोच्चरितश्रुतिस्वरप्रमुष्टपक्षीन्द्ररवं रसावहम्॥ ५ ॥
क्वचिद्भवालोकविशोकमानसाप्सरःसमारब्धनरत्रनर्तनम् ।
क्वचिन्महादेवपदाम्बुजासवप्रमत्तरोलम्बकदम्बकीर्तनम् ॥ ६ ॥
क्वचिद्भवानीभवभावितव्रतप्रक्लृप्तवैरोचनचित्रताण्डवम् ।
क्वचित्सहस्रार्जुनबाहुसञ्चलत्सरःपयःपूजितपार्वतीशिवम् ॥ ७ ॥
क्वचिन्मृडानीमृगराजचुम्बितस्मितेभवक्राननमुक्तमोदकम् ।
क्वचित्कुमारासनबर्हचन्द्रिकाचकोरसम्भूषितभावभोगिकम् ॥ ८ ॥
मरालपारावतबर्हिवल्गुवाग्रथाङ्गकारण्डवकीरसारिकाः ।
शिवेलया यत्र खगाः सदाशिवं समीडते शान्ततनुं सनातनम्॥ ९ ॥
तमालतालीदलनिम्बशालकैरशोककादम्बरसालबिल्वकैः ।
द्रुमैर्लसत्पुष्पफलाग्रपल्लवैः कृतातपत्रं विबुधोत्तमैरिव॥ १० ॥
समस्तसौभाग्यकरं दुरासदं कुयोगिनां शम्भुजुषां प्रसाददम्।
निरीक्ष्य कैलासगिरिं गिरातिगं मनोऽपि रामस्य गतं रिरंसितम्॥ ११ ॥
अथ प्रतीतः प्रयतः पवित्रितैः पवित्रपाणिर्भृगुवंशवर्धनः।
गणेरितद्वा द्विजराजशेखरं ददर्श कैलासगिरौ गिरीश्वरम्॥ १२ ॥
हिमालये लोध्रमिवात्तपुष्पकं यथाधिधारं शशिनं सुपाथसः।
मृणालशैवालमरालमण्डितं यथासितं पङ्कजमामरे सरे॥ १३ ॥
त्रिलोचनं साधकशोकमोचनं जटाधरं जह्नुसुताधरं हरम्।
उमावरं दत्तवरं वरावरं वटेश्वरं भूतिकरं महेश्वरम्॥ १४ ॥

सुखं समासीनमकुण्ठवर्चसं शरीरिणं शान्तरसं रसारसम्।
भयङ्करं चाप्यभयङ्करं सतां शुभङ्करं शङ्करमादिशङ्करम्॥ १५ ॥
तुषारकर्पूरसुगौरविग्रहं ग्रहर्क्षतारादितिपुत्त्रनिग्रहम्।
समुल्लसच्छैलसुतापरिग्रहं समस्तकल्याणगुणैकसङ्ग्रहम्॥ १६ ॥
दधानमब्जासनमाब्जशासनं प्रपन्नकीनाशविलासनाशनम्।
गजेन्द्रकृत्त्यावसितं विषाशनं वृषासनं भग्नभवाब्धिवासनम्॥ १७ ॥
विभूतिभासा परिभासुरं सुरं सुरेन्द्रवन्द्यं शिशुचन्द्रमेदुरम्।
मनोजमारं घनसारसुन्दरं फणीन्द्रहारं भवसिन्धुमन्दरम्॥ १८ ॥
त्रिभिस्स्वनेत्रैः शशिसूर्यपावकैः शुचं तमस्तोममघाटवीं नृणाम्।
हरं हरन्तं हरिहारहर्षिणम् कृपासुधावर्षिणमाधिधर्षिणम्॥ १९ ॥
जटाकलापे सितमालिकामिव स्वरापगां सङ्कलयन्तमादरात्।
सुधामयूखं निटिले निशाकरं कृपाप्रतीकं दधतं दयापरम्॥ २० ॥
त्रिलोकशोककक्षयहेतुसुस्मितस्फुरत्प्रभारञ्जितसुद्विजावलिम् ।
कलत्कपोलारुणपल्लवाधराहिकुण्डलालङ्कृतपञ्चवक्त्रकम् ॥ २१ ॥
करे त्रिशूलं भवशूलमोचनं भुजङ्गराजं वलयाय वासुकिम्।
विधाय विद्याधरनागसुन्दरीप्रगीतदारं दरकुन्दसुन्दरम्॥ २२ ॥
लसत्परिष्वङ्गमनङ्गमर्दनं मृणालमृद्व्या गिरिराजकन्यया।
सुवर्णवल्ल्या वलितं सुरद्रुमं तिरस्करिष्यन्तममोघदर्शनम्॥ २३ ॥
गले गरं गर्वहरं हरिद्विषां पिनाकपाणिं प्रणतार्तिनाशनम्।
व्यभावयद्राजतशैलमीश्वरं सनीलकण्ठं भृगुनन्दनस्तदा॥ २४ ॥
कुमारसंवाहितपादपङ्कजं सदम्बहेरम्बकृतप्रदक्षिणम्।
स दक्षिणामूर्तिममूर्तिमव्ययं व्यलोकयल्लुब्धदृशा तृषापहम्॥ २५ ॥
ललाममाधुर्यसुधाभिरामकं ललाममाधुर्यसुधाभिरामकम्।
ललाममाधुर्यसुधाभिरामकं ललाममाधुर्यसुधाभिरामकम्॥ २६ ॥
कपालमालाविकरालविग्रहं भुजङ्गहारं भुजगोपवीतिनम्।
विचित्रवेशं विधिविष्णुवन्दितं गृहीतढक्कं भवभोगिभैरवम्॥ २७ ॥
अघोरमप्यासुरघोरदर्शनं सदा सकामं ह्यपि कामकर्शनम्।
अतीतभूतं ननु भूतभूधरं ह्यनाथमप्येतमनाथभीहरम्॥ २८ ॥
अचेतनं चापि निसृष्टचेतनमकेतनं चापि वृषेशकेतनम्।
असंश्रयं चापि समग्रसंश्रयमसंशयं चापि समस्तसंशयम्॥ २९ ॥

पवर्गक्लृप्तं ह्यपवर्गदं शिवं सभोगिनं चापि विभोगवर्जितम्।
कलत्रिणं चापि कलत्रिमर्दनं पुरस्थितं चापि पुरार्दनं हरम्॥ ३० ॥
निरीक्ष्य दृग्स्वस्त्ययनं गुणायनं सुरायणं योगयुजां परायणम्।
शिवं शिवालिङ्गितवामविग्रहं निराग्रहं मोदमवाप भार्गवः॥ ३१ ॥
जहौ बटुर्वाटपरिश्रमं भ्रमं शिवं समासाद्य गुरुं गिरीश्वरम्।
वनाग्नितप्तः कलभस्तृषाकुलः सुखीव सम्प्राप्य सुधासरोवरम्॥ ३२ ॥
प्रणम्य तं योगिदुरापदर्शनं सुदर्शनं प्रीणितसत्सुदर्शनम्।
अथोपसन्नः स समित्करो हरं गुरुर्गरीयान् हि हरेरपि स्मृतः॥ ३३ ॥
स नीलकण्ठस्तमपूर्वदर्शनं द्विजात्मजं ब्राह्मणशात्रुकर्शनम्।
सभाजयामास वटुं वटेश्वरो विनम्रता हि प्रकृतिर्महात्मनाम्॥ ३४ ॥
विनीतवेशं विमलं विधुप्रभं प्रलम्बबाहुं दृढपीनवक्षसम्।
मृगेन्द्रसत्त्वं वृषभेन्द्रकन्धरं शरीरवन्तं प्रथमं यथाश्रमम्॥ ३५ ॥
लसल्ललाटे भसितं भवार्चितं प्रबिभ्रतं तं ननु संशितव्रतम्।
महानुभावं वरवर्णवर्णिनं प्रदीप्तवैश्वानरदेहमद्भुतम्॥ ३६ ॥
नवीनराजीवसमानलोचने कदाप्यविद्धे युवतीकटाक्षतः।
कपोलदृक्कोणसमारुणीप्रभामखण्डवीरव्रतसंशिनीमिव ॥ ३७ ॥
क्षणप्रभाकोटिशतच्छटाजटाः समुद्वहन्तं श्रुतिचारुकुण्डलम्।
रतं श्रुतौ शास्त्रकृतौ सुसम्भृतं वरीयसा ब्रह्ममयेन वर्चसा॥ ३८ ॥
मुखेन बिम्बाधरपल्लवत्विषा विमोदयन्तं हि विधुं नवोदयम्।
द्विजावलीश्वेतरुचा कुमुद्वतः करान् करिष्यन्तमिवाह्निकानहो॥ ३९ ॥
वसानमम्लानरुरुत्वचं कटौ दधानमाषाढपलाशदण्डकम्।
धृतोपवीतं स्वकरे कमण्डलुं वहन्तमव्यग्रमतिं सुवर्णिनम्॥ ४० ॥
तमङ्कमङ्गीकृतवान् कृतान्तकृत्कृतप्रणामं सुकृतार्थमानिनम्।
स्वशिष्यमीशो भृगुवंशवर्धनं गुरुं हि विद्यार्थिगुणोऽनुकर्षति॥ ४१ ॥
निवेद्य नन्दीश्वरविष्टविष्टरं हरो हरन्मौलिनवोडुपांशुभिः।
शुचं शुचेः सौम्यरुचेः समब्रवीद्गिरा गिरित्रो वटवे शुभाशिषः॥ ४२ ॥
वटो विवर्धस्व विशिष्टवर्चसा समेधितायुर्मखहव्यवाडिव।
समुन्नयन् भार्गवमन्वयं न्वयं शशीव सिन्धुं प्रथितः पयोमयम्॥ ४३ ॥
लभस्व दीर्घायुरपूर्वपौरुषं भजस्व भव्यं भवभूमिभूषणम्।
घटस्व घोरो द्विजवैरिवृन्दहा रमस्व रामे ननु रामराम हे॥ ४४ ॥

भवाय भूयाः श्रुतिपारदृश्वनां द्विजन्मनां संयमशास्त्रशर्मणाम्।
सुकर्मणामक्षतधर्मवर्मणां वनस्पतीनां द्विजराडिवामलः॥ ४५ ॥
निधत्स्व निष्ठां निगमे निरत्ययां विधत्स्व वेद्ये विशदं विवित्सितम्।
मनः समाधत्स्व समे निजांशिनि प्रधत्स्व पाण्डित्यपरम्परामहो॥ ४६ ॥
अवैमि भूभारसमाजिहीर्षयावतीर्णमंशं त्रिशिरोद्विषो हरेः।
भृगोः कुले ब्रह्मसमाजसङ्कुले भवन्तमेणाङ्कमुदन्वतीव भोः॥ ४७ ॥
स्वयं हि सर्वज्ञशिखामणिर्भवांस्तथापि मां शिष्यधियोपसर्पति।
ननूदधिर्वारिनिषिक्तभोगिराडहो मुदा पूजयतीह पल्वलम्॥ ४८ ॥
परं प्रसीदामि निरीक्ष्य तेऽनघ त्रिलोकगेयं हि गुरूपसर्पणम्।
समस्तशास्त्रार्थनिधेर्विधेर्विधेर्विनम्रतां शाश्वतसाधुभूषणम्॥ ४९ ॥
ममेह भूमन् यदुपैषि शिष्यतां तदस्ति ते मानवशिक्षणं हरे।
प्रदित्सुकामो गुरुगौरवं हि मे बिभर्षि विद्यार्थिविडम्बनं विभो॥ ५० ॥
अधीष्व मत्तो मदमुक्तमानसः षडङ्गवेदान् सरहस्यकं धनुः।
समस्तविद्यासु कृतश्रमोऽचिरात्समेधितासे द्विजशस्यनीरदः॥ ५१ ॥
भवाय भूत्यै महसे महात्विषे कृतप्रयत्नस्य पुमर्थमिच्छतः।
श्रमं कठोरं ननु सम्बलं विदुः सतां सुसङ्कल्पवशा हि सिद्धयः॥ ५२ ॥
तमूचिवानेवमुदारदर्शनं जगद्गुरुर्भूसुरशत्रुकर्षणम्।
नियोजयामास निजानुशासने त्रिलोचनो भृत्यभवार्तिमोचनः॥ ५३ ॥
सरौरवं रावितघोररौरवं सगौरवं गात्रगिरीन्द्रगौरवम्।
उपेत्य रामं निजशासनानुगं गवा गवीशो मुमुदेऽनुलालयन्॥ ५४ ॥
वटोः समस्तानुपयोगिनो गुणान् शरीरिणस्त्वय्यवलोकये यथा।
मुदा ददामीव पयोनिधिः श्रियं समस्तविद्या भवते मधुद्विषे॥ ५५ ॥
ततस्तु रामं रमयन् रमेशको गिरां गरिम्णा गुरुगौरवेण च।
शिवस्तमध्यापयितुं प्रचक्रमे क्रमेण कानिष्ठमिवाम्बुजो हरेः॥ ५६ ॥
स पञ्चभिः पञ्चितपञ्चभिर्मुखैर्मुखप्रसूतात्मभुवो भुवं स्वरम्।
विबोधयन् नो बुबुधे भवः क्लमं बुधो बुभुत्सा हि वटोः श्रमापहा॥ ५७ ॥
यदा यदा क्लान्तिमियाय भार्गवो गवेशगाम्भीर्यगवीर्गवेषयन्।
तदा तदापीडनवेन्दुनिर्गलत्सुधाम्बुभिश्शीतलयन् बभौ भवः॥ ५८ ॥
यथा शरच्चन्द्रमरीचिमाधुरीसुधां पिबंस्तृप्यति नो चकोरकः।
तथा न रामः शिशुचन्द्रशेखरश्रुतं जुषाणोऽपि ततर्प कर्हिचित्॥ ५९ ॥

सकृत्समाकर्ण्य शिवेरिताः श्रुतीः समध्यगच्छत्प्रतिभाधनी वटुः।
अधीतपूर्वं ननु तेन वाङ्मयं गुरौ निवासस्त्विह मर्त्यशिक्षणम्॥ ६० ॥
प्रभात उत्थाय सदा सदातनं कृताह्निकः कारणमाणवो मुहुः।
शिवं सिषेवे शिशिरांशुशेखरं वटुर्हि सेवैकधनोऽधिगण्यते॥ ६१ ॥
क्वचित्समाधिस्थमुमामनोहरं हरं हरिर्हारिगुणेन हर्षयन्।
स पर्यचारीच्चमराङ्गसम्भवैर्भुजङ्गभूषं ननु दंशवारणैः॥ ६२ ॥
क्वचिच्छरच्चन्द्रमरीचिरोचिषो जटा जगज्जन्मजरापहारिणीः।
स मण्डयन्नन्दनमल्लिकादिभिर्बभूव भूतेश्वरभूतिभूषणः॥ ६३ ॥
क्वचिद्भवं भावमयेन वारिणा दृगुद्भवेन स्नपयाम्बभूव सः।
क्वचित्तदङ्घ्र्यम्बुजयुग्मरुक्मभूसुलिप्सया लिप्त इव व्यरोचत॥ ६४ ॥
क्वचिद्भवानीपतिपादपङ्कजं स पीडयन् पीडितकुव्यथोऽभवत्।
मनोभवारेरपि निश्चलं मनो जहार शुश्रूषणशक्रजालतः॥ ६५ ॥
तुरीययामे यमिनां वरो वटुः सदा निशायाः स निशेशशेखरात्।
श्रुतं श्रुतं चिन्तयते स्म चिन्मयं प्रभातबोधो हि वटोर्विभूतये॥ ६६ ॥
उषस्यथाप्लुत्य स मानसाम्भसि स्मरन् परब्रह्म जपन् युगायनम्।
सुवर्णकिञ्जल्कसहस्रपङ्कजस्रजा जगद्देशिकमभ्यपूपुजत्॥ ६७ ॥
पुनः शुभैः श्रीफलपत्त्रकोटिभिर्मनोज्ञवर्णैस्त्रिदलैर्मनोहरैः।
समाहृतैर्देववनात्प्रयत्नतः स मन्त्रवत्तोषयति स्म शङ्करम्॥ ६८ ॥
हरो हरिद्रत्नककामनीयकैरमुष्य काये ननु बिल्वकेश्वरः।
शशीव सौम्यप्रतिरूपकोटिभिः समावृतः शारदशर्वरीभवः॥ ६९ ॥
पुनश्च मन्दारसुमैः सुगन्धिभिः स्वभक्तमन्दारममण्डयन् मुदा।
निरस्तकामस्य सपर्यया हि किं समर्हणं छात्त्रविभूषणं गुरोः॥ ७० ॥
निवेद्य नैवेद्यममोघविक्रमे क्रमेण कन्दादिसमाहृतं स्वयम्।
चकार नीराजनमभ्युमावरं पुरैव नीराजितमर्भकेन्दुना॥ ७१ ॥
दधौ तदम्भोजपदावनेजनीरपः पवित्रीकृतविश्वमण्डलाः।
भवो यथा पूर्वभवे त्रिविक्रमे दधार मूर्ध्ना तदपः सरिन्मयीः॥ ७२ ॥
प्रपूज्य तं षोडशभिः प्रकारकैः स नन्दयामास गिरीशनन्दनम्।
पपात साष्टाङ्गममुष्य पादयोः प्रणाम एवैशकृपाप्तिसाधनम्॥ ७३ ॥
कृताञ्जलिं पूजितपादपङ्कजं शिवः प्रियं छात्त्रमकुण्ठमेधसम्।
मुदा समाहूय करैः परामृशन् जहार देवो दशमीं दशां वटोः॥ ७४ ॥

पुनस्तमध्यापितवान्महेश्वरः षडङ्गवेदं सरहस्यमन्त्रवत्।
समं धनुर्वेदममोघविक्रमो व्यये हि विद्या विशदा विराजते॥ ७५ ॥
इति त्रिलोकैकगुरुर्द्विजर्षये प्रदाय विद्या द्विगुणा नवामलाः।
स्पृशन् कराम्भोजमदोमुखाम्बुजे बभाष ईड्याक्षरमिन्दुशेखरः॥ ७६ ॥
असेवथा भार्गव मां दिवानिशं कुबुद्धिरात्मानमिवाक्षतव्रतः।
समग्रशास्त्रार्णवपारमञ्जसा प्रजग्मिवान्मत्परितोषपोतवान्॥ ७७ ॥
विधाय शास्त्रेषु महापरिश्रमं विनिद्रमभ्यस्य विमोहवर्जितः।
प्रसाद्य विद्यां स्ववशीचकर्थ भोः स्वमातरं सूनुरिवात्मतत्परः॥ ७८ ॥
विवेकविश्रम्भविनम्रसेवया विरञ्चिभूनन्दन मामनन्दयः।
परं प्रसीदामि महात्मनि त्वयि प्रगल्भपाण्डित्यपरम्परापरे॥ ७९ ॥
गुरौ प्रसन्ने परमः प्रसीदति गुरौ विषण्णे वृषणो विषीदति।
गुरौ च तुष्टे ननु लोकसम्पदो गुरौ हि रुष्टे विपदः पदे पदे॥ ८० ॥
तदद्य सन्तुष्टमना विसर्जये भवन्तमीड्यं भृगुवंशवर्धनम्।
सुखाय भूयासुरिमा विभूतयः शिवोऽस्तु पन्थास्तव सत्यसङ्गर॥ ८१ ॥
अयातयामाः श्रुतयो भवन्तु ते स्वधीतमप्यस्तु फलाय नित्यशः।
यथोर्वरायां भुवि सुप्तशालयः सुपात्रदत्तं द्रविणं यथाक्षयम्॥ ८२ ॥
भजस्व वीरव्रतमेव नैष्ठिकं लभस्व दीर्घायुरमोघविक्रमः।
मनागपि स्कन्दय नो बहिर्मनः शिशुर्युवत्यामिव रुद्धसौरतः॥ ८३ ॥
त्वमूर्ध्वरेता भव सत्यसङ्गर सदैव मातापितरौ प्रमोदय।
द्विजोडुमालार्चितपादपङ्कजश्चिराय शोभस्व शशीव शारदः॥ ८४ ॥
ददामि ते शात्रवसैन्यशातनं द्विजारिभूपालमहाब्धिवाडवम्।
कुठारमत्युग्रमुदग्रविक्रमं यथाशनिं शैलजिते जनार्दनः॥ ८५ ॥
इदं धनुर्वैष्णवमज्यमुत्तमं सुदुर्वहं विष्णुविरुद्धतेजसाम्।
गृहाण वेदान्तमिवात्मदर्शकं प्रतीक्षतामागमनं निजांशिनः॥ ८६ ॥
सहस्रबाहूद्धतसैंहिकेयकाद्विमोचयाशु द्विजराड्जावलीः।
यशस्सुधाप्रीणितमित्रकैरवः सगौरवं रावय घोररौरवम्॥ ८७ ॥
अहङ्कृतध्वान्तमिवात्मबोधिना जडीकृतं प्राक्किल चक्रपाणिना।
पिनाकमास्ते प्रहितं पुरैव मे समर्चमानं मिथिलासु मैथिलैः॥ ८८ ॥
तदर्दनं भूमिसुतास्वयंवरे स्वशुल्कभूतं जनकेन धास्यते।
तदेव रामः सहजं विभङ्क्ष्यति द्युमांस्तमस्तोममिवात्तविक्रमः॥ ८९ ॥

ततो भवांस्तत्र समागमिष्यति त्रिलोकभर्त्रा रघुनन्दनेन वै।
निसर्गनीलोत्पलदामकान्तिना यदा ततश्शान्तिमुपैष्यति क्षणात्॥ ९० ॥
समर्प्य चापं रघुवंशकेतवे पराजयस्ते न भवेत्प्रलम्बनम्।
विशालकीलाललसत्पयोनिधेः समक्षमृच्छै सरसः समर्पणम्॥ ९१ ॥
विदन्नपि त्वं ह्यविदन्निवाचरेः समोऽपि रामे विषमेर्मृषारुषा।
समं शरासेन समाप्तविग्रहो नभो नभस्वानिव राघवं विशेः॥ ९२ ॥
विरम्य रामानुजजिह्ममन्युतो निजावतारं विरमय्य राघवे।
गिरौ महेन्द्रेऽथ महेन्द्रवन्दितः प्रभो प्रवर्तस्व महर्षिवर्त्मनि॥ ९३ ॥
निरस्तदण्डोऽथ निरुद्धसौरतो रतो व्रते ब्राह्मणधर्मकर्मणि।
खगात्मजे जाग्रति चाष्टमे मनौ भवेर्ऋषीणां स्वपितेव सप्तमः॥ ९४ ॥
इत्थं निगद्य गदिताखिलशास्त्रसारो रोमाञ्चरोचिततनुर्निरुरोध रुद्रः।
वीचीविलासमुदधिर्द्विजराजमीप्सुं प्रेमप्रकर्षमभिशिष्यमिवेत्य वेलाम्॥ ९५ ॥
लब्ध्वा परश्वधमरातिविघातचुञ्चुं चापं चलारुचिशिखान् विशिखान्निषङ्गम्।
विद्या वटुर्वसुनभःप्रमिता मितार्णां वाणीं ववाण वनजाननमम्रमुद्रः॥ ९६ ॥
लब्ध्वा दीक्षां नैष्ठिकीं मन्मथारेर्यावज्जीवं ब्रह्मचर्यं चरिष्यन्।
मारासारं मारयिष्ये कुमारो दाराधारं त्वद्बलेनैव दैत्यान्॥ ९७ ॥
पूर्णोऽहं पशुपतिना त्वयानुशिष्टो धन्यो वा वनजभुवानुजो मघोनः।
आपृच्छे निखिलगुरुं गुरुं प्रणन्तुं बिभ्रद्गां त्वमिव तव स्वमूर्ध्नि गङ्गाम्॥ ९८ ॥
उमोमाधवौ धारयन् धर्ममूलौ मनोमन्दिरे मन्दरौ शोकसिन्धोः।
वरं ब्रह्मचर्याश्रमं मन्यमानो गृहं नो यथा चम्पकं चञ्चरीकः॥ ९९ ॥
पश्यंस्तातपदाब्जमुज्झितसुखं गार्हस्थ्यधर्मं विदन्
निर्विण्णो द्विरदो नवोऽनलमिव त्रस्तो जिहासन् द्रुतम्।
दुर्वारं शिशुमारमार्यविषदं मारं धिया धर्षयन्
रामः प्रीतिमयो विनम्रशिरसा वन्द्यं ववन्दे शिवम्॥ १०० ॥
इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गस्तृतीयः कविरामभद्राचार्यप्रणीते सुधियां श्रियै स्तात्॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-
स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये गुरूपसत्तिर्नाम तृतीयः सर्गः।

चतुर्थः सर्गः

अथानुजज्ञेऽजकुलावतंसो जगन्निवासं जगतीहिताय।
वनाय वन्द्यं वनतामनिन्द्यं कनिष्ठमादित्यमिवाब्जजन्मा॥ १ ॥
उवाच वाचं वदनद्विजेशद्विजावलीमञ्जुमयूखकान्त्या।
द्विजात्मजध्वान्तमयं निरस्यन् द्विजाग्र्यपूज्यो द्विजचक्रवर्ती॥ २ ॥
कुटीरमद्येहि पितुर्द्विजन्मन्न विस्मरन्मां गिरिजां गणांश्च।
गुरावुषित्वा शुचिसंस्कृताढ्यः परिष्कृतोऽग्नाविव हेमदण्डः॥ ३ ॥
तवैव निःश्वासमयान् हि वेदान् जगाद मां वेदनिधिर्विधाता।
तथापि मच्छात्त्रमुपेयिवांस्त्वं समं समर्थे घटते गुणाय॥ ४ ॥
अजानता त्वन्महिमानमीश प्रमादतो वा गुरुकर्मतो वा।
विमानितश्चेन्महनीयधामन् क्षमस्व चैषा गुरुदक्षिणा मे॥ ५ ॥
स बाष्पनेत्रो गिरिशं प्रणम्य प्रदक्षिणीकृत्य निपीड्य पादौ।
शिवां तथापृच्छ्य गुहेभवक्त्रौ जगाम गां भार्गववंशकेतुः॥ ६ ॥
तमातिथेयीव तमालनीला हरिं हरिच्छस्यनमस्यशीला।
पयोदसङ्गर्जनहृद्यवाद्यैर्वर्षा सहर्षा वटुमभ्यनन्दत्॥ ७ ॥
सा ब्रह्मचर्यव्रतलब्धदीक्षं शर्वात्समासादितशास्त्रशिक्षम्।
घनाम्बराच्छन्नमुखी समार्चद्विलज्जिता कापि कुलाङ्गनेव॥ ८ ॥
तमर्घ्यपाद्याचमनाभिषेकैः पयःप्रधानैः शिशिरैः पयोभिः।
वृष्ट्वाथ वर्षा वरवर्णिनं वै श्रान्तं महान्तं मृडयाम्बभूव॥ ९ ॥
उत्पाद्य भूमौ भुवनैकधाम्ने मुञ्जं कुशां कर्मसु कौशलाय।
मौञ्जीमयीं मङ्गलमेखलां वै तद्यज्ञसूत्रं सपवित्रमार्च्छत्॥ १० ॥
सा मृत्तिकायां किल भारतस्य पयोमुचामागमनच्छलेन।
संस्थाप्य गन्धं ननु नन्दनीयं नवार्चिषोऽदान्नवमीं सपर्याम्॥ ११ ॥
समीरकारङ्कजुषां लघूनां सुशीतलानां पृषतां छलेन।
पुष्पैः किरन्तीव मुनीन्द्रसूनुं प्रावृड्गामर्तुमचर्चिकात्वम्॥ १२ ॥
सान्द्रैः पयोदैर्ननु धूमवर्णैर्ब्रह्मद्विडालातकधूमकेतुम्।
विप्रर्षिदेवर्षिमहर्षिमान्यं सा धूपयामास च जामदग्न्यम्॥ १३ ॥
प्रावृड्वयोदापगमे कदाचित्समुद्यदादित्यकरैर्मनोज्ञैः।
सादीपयत्तं भृगुवंशदीपं स्वयञ्च दीप्त्या द्युमतो दिदीपे॥ १४ ॥

क्वचित्तरुच्छायनिषण्णमेनं समाहृतं काननदेवताभिः।
आनन्दकन्दं फलमूलकन्दं सा भोजयामास मुदेव रामम्॥ १५ ॥
सस्वर्ग्यगन्धैः शिशिरैः सुमन्दैस्त्रिभिः समीरैर्धृतगाङ्गनीरैः।
गुरोः कुले श्रान्तमनन्तसत्त्वं सावीजयच्चामरकल्पकैश्च॥ १६ ॥
क्षणप्रभाकल्पितवर्तिकाभिः कादम्बिनीभाजनसम्भृताभिः।
तं दीपिकाभिर्द्विजवंशदीपं निराजयामास रजोविमुक्ता॥ १७ ॥
निदाघसन्तापितलोकतापं जहार वर्षा पयसां प्रवाहैः।
संसारतापत्रयतापितस्य सा ब्रह्मविद्येव सतो मुमुक्षोः॥ १८ ॥
वेगेन वारां सरितस्सरांसि समुद्रमेव स्म जवाद्द्रवन्ति।
त्यक्त्वा प्रबोधे निजनामरूपे बुधा यथा राममिहाविशन्ति॥ १९ ॥
जगर्जुरुच्चैरभिभूमिमेघा वारानताः श्यामलकान्तयस्ते।
सारूप्यमाप्ता इव रामभक्तास्तत्पादपाथोरुहनम्रचेष्टाः॥ २० ॥
विनम्रशाखाजलबिन्दुभाराद्धीरं समीरेण विकम्प्यमानाः।
पत्त्रैस्स्पृशन्ति स्म वटुं तमाला विद्याविनीतं ननु मानयन्तः॥ २१ ॥
सारङ्गवर्याः कृषका मयूराः प्रमोदिताः प्रावृषि भूरिभागाः।
बद्धाश्च मुक्ता ननु नित्यसञ्ज्ञा जीवा इवैते रघुनाथभक्तौ॥ २२ ॥
रुरोध वर्षा निखिलोद्यमानि वणिक्परिव्राण्नृपभिक्षुकाणाम्।
चतुःसृणामाश्रमवर्तिनीनां यथा प्रजानां भगवत्प्रपत्तिः॥ २३ ॥
वर्षाञ्च वर्षाभ्व उदारशोभां सान्द्रैर्विरावैः कलमभ्यनन्दन्।
श्रौतीं प्रपत्तिं प्रकटां खरारेरुद्गीथगानैरिव सामविज्ञाः॥ २४ ॥
कादम्बिनीं वीक्ष्य कलं कदम्बाः केकां गृणानाः कृतपक्षपाताः।
मत्ता ह्यनृत्यन् प्रवणा इवैत्य श्रीवैष्णवा राघवभक्तमालाम्॥ २५ ॥
पर्यक्रमीद्बर्हिवरं मयूरी नृत्यन्तमानन्दनिधौ निलीनम्।
साध्वीव कान्ता गृहिणी गृहस्थं रामं श्रयन्तं विरता भवाधेः॥ २६ ॥
क्वचिद्घटाटोपमयातिसान्द्रा मिथ्याम्भसः श्यामघना जगर्जुः।
मोघक्रियाडम्बरदर्शितेहा वाचाटलोका इव हीनसाराः॥ २७ ॥
सम्प्लाव्यमाना विपुलैर्जलौघैर्भग्नाः क्वचित्क्वापि पयोनिमग्नाः।
स्पष्टा न मार्गाः कलिकालमध्ये पाखण्डवादैरिव वैदिकार्थाः॥ २८ ॥
खद्योतमालाथ विदिद्युते खे क्वचिद्घनध्वान्तवितानतम्याम्।
कुतर्किणां बालिशसंसदीव प्रावेदिता वेदविरुद्धवार्ता॥ २९ ॥

प्रावृड्भवा दंशमुखाः कुकीटा ग्राम्यान् प्रकामं तुतुदुर्मलेष्टाः।
वैदेहिभर्तुर्विमुखं विषण्णं संसाररोगा इव भीमभोगाः॥ ३० ॥
माहेन्द्रमुच्चैर्धनुरब्दवर्णं मध्येनभो नूनमदश्चकासत्।
स्वरास्यमाणेषुवृषाभिरामरामच्छविं सूचयति स्म रामम्॥ ३१ ॥
झञ्झाविनिर्धूतपयोदवृन्दे कदाचिदर्को वियति व्यलोकि।
स्वरूपबोधो मनसीव शान्ते वेदान्तविद्या विहता विवेके॥ ३२ ॥
मेघा जगर्जुर्नभसि प्रघोरं सौदामिनीमण्डितचारुवल्शाः।
नवीचिकीर्षन्त इवात्तशल्या दूरप्रियाणां विरहव्रणानि॥ ३३ ॥
क्षणे क्षणे व्योमनि दामिनीयं प्रादुर्बभूवाथ तिरोबभूव।
सीतेशपादाब्जपरागरागविरक्तचित्तस्य चलेव सम्पत्॥ ३४ ॥
नम्रीभवन्तोऽभिमहीमवर्षन्मेघा मनोज्ञा पयसो भरेण।
विद्याविनीता इव जीवलोकं शुभैश्चरित्रैः सुखयन्त आर्याः॥ ३५ ॥
कृषीवलाः क्षिप्रतरैः क्षुरप्रैः कृषीं तृणौघैः स्म वियोजयन्ति।
सन्तो मनोवृत्तिमिवात्मभावै रागादिदोषैः कुविकारजातैः॥ ३६ ॥
बभूव भूमिर्गतधूलिलेशा जलाप्लुता क्वापि च पङ्कमग्ना।
अनागसो भागवतस्य बुद्धिः कारुण्ययुक्तेव रजोविमुक्ता॥ ३७ ॥
स्वल्पावकाशाः सरितः सरांसि तीराणि भित्त्वा स्म जलैर्वहन्ति।
मध्येसभं वल्गुवचोविलासैः फल्गूनि वल्गन्त इवाल्पविद्याः॥ ३८ ॥
झिल्लीरवेऽनारतमेधमाने पुंस्कोकिलो मौनमगात्सखेदम्।
वैतण्डिके जल्पति कल्पतल्पे विज्ञो विपश्चिद्बुधसंसदीव॥ ३९ ॥
दैवे प्रवर्षत्यबलं स्वशावं कृतात्मपक्षच्छदमप्यवन्ती।
शुकी स्वनीडे प्रबभौ प्रपत्तिः पान्ती भयाद्भक्तमिवाजनप्तुः॥ ४० ॥
मही महिष्ठा हरितैः सुशस्यैः श्यामाकवज्रान्नसुशालिमुद्गैः।
वेदैश्चतुर्भिश्च तुरीयतत्त्वैर्विपश्चितां गौरिव गोपतीष्टा॥ ४१ ॥
द्रुमेषु पर्णानि तृणानि भूमौ सर्गं निसर्गे धृतसौख्यसर्गे।
सान्वीक्षिकीव त्रितयं बुधेषु वर्षा सहर्षोपजहार भूत्यै॥ ४२ ॥
पी पी पिबेयं क्व इति ब्रुवाणः सारङ्ग एषोऽर्दति कृष्णमेघम्।
स्वातीजलं शुष्कगलस्तृषार्तः कृपामिवाम्भोजदृशं भृशार्तः॥ ४३ ॥
अनारतं वारिदवृष्टियोगात्केदारतस्तोयमुवाह बाह्ये।
प्रेमेव सम्प्राप्य हरेः प्रवृत्तिं वृत्तिं तिरोभाव्य दृशः प्रवृत्तः॥ ४४ ॥

सुदर्शनाख्यः शुभदर्शनो विर्न दृश्यते भीषणवृष्टिहेतोः।
कलौ प्रवृत्ते हृतशीलवृत्ते ग्रन्थेषु गूढा इव वेदधर्माः॥ ४५ ॥
क्वचित्क्वचिद्दारुणवज्रपाताः श्रुती विदारं स्म पतन्ति भूमौ।
दुष्कर्मिणां प्राक्तनजन्मपापकुपाकविस्फूर्जथुवत्प्रघोराः॥ ४६ ॥
प्रावृड्वियोगात्तपने पयोदैश्छन्ने दिनं दुर्दिनमन्वभावि।
वेदान्तबोधेऽपि हरेः कथाभिर्नृजीवनं हीनमिवातिदीनम्॥ ४७ ॥
गावश्चरन्ति स्म सुखं तृणानि कामं प्ररूढानि मृदूनि मह्याम्।
कुयोगिनां भावगतान् विकारान् दुरन्तपारानिव दुष्टगव्यः॥ ४८ ॥
मध्येदिनं प्रावृषि शाद्वलेषु संरोध्य गा विश्रमयाम्बभूवुः।
गोचारणाश्चारणमेत्य रामं व्यापारतः खानि बुधा इवाप्ताः॥ ४९ ॥
इत्थम् ऋतूनां प्रसमीक्ष्य राज्ञीं वर्षां समासादितरोमहर्षाम्।
कर्षं जहद्धृष्टतनोरुहोऽसौ रेमे भृगूणामृषभो भवाढ्यः॥ ५० ॥
तां मानयन्मानवतां महिष्ठो धानुष्कधुर्यार्धितधन्विनिष्ठः।
विद्वद्वरिष्ठो वशिनां वशिष्ठः स जामदग्न्येषु ययौ यविष्ठः॥ ५१ ॥
स ग्राम्यलोकैः पथि पूज्यमानस्त्रिभिस्समीरैरनुवीज्यमानः।
सुरैः प्रसूनैरभिवृष्यमाणो नवो विवस्वानिव दृश्यमानः॥ ५२ ॥
घोषेषु तं वर्तितवेदघोषं स्वाध्यायमेधामहिताशुतोषम्।
विद्याव्रतस्नानविनीतरोषमस्पृष्टदोषं स्म नमन्ति जोषम्॥ ५३ ॥
अपूपुजंस्तं जनपूज्यपादं शम्भुप्रसादार्दितदेहसादम्।
हैयङ्गवीनेन फलैस्तदर्हैः प्रियातिथिं मूर्तमिव स्वधर्मम्॥ ५४ ॥
गुरोःकुलाल्लब्धसमस्तविद्यं गुणानवद्यं भववन्द्यहृद्यम्।
विलोकयन्तो हरिणा हरिं तं फलं ययुर्लोचनविस्तरस्य॥ ५५ ॥
केचिच्चिदानन्दमयं तमीशं पाद्यादिभिर्वन्यफलैः प्रसूनैः।
सम्पूज्य पूज्यं सुखिनो बभूवुर्माङ्गल्यमूलं ननु पूज्यपूजा॥ ५६ ॥
केचित्तदीयाङ्घ्रिसरोजयुग्मे साष्टाङ्गपातं प्रणताः प्रणेमुः।
एकोऽपि भूम्नो विहितः प्रणामः संसारपाथोनिधिकुम्भजन्मा॥ ५७ ॥
केचिज्जगुस्तं जगतोऽनवद्यं सूक्तैश्च पौराणिकसिद्धवाक्यैः।
एनांस्यशेषाणि हरत्यमोघा जेगीयमानाच्युतकीर्तिगाथा॥ ५८ ॥
केचित्परिश्रान्तमवेक्ष्य पान्थं गङ्गाजलैरम्बुजतालवृन्तैः।
वाक्योपचारैः श्रुतिमातृकाणां विश्रामदं विश्रमयाम्बभूवुः॥ ५९ ॥

इत्थं जनेभ्योऽम्बकलाभमिष्टं त्रैयम्बकस्त्र्यम्बकशिष्टशिष्यः।
प्रीत्या प्रयच्छन् पितुराजगाम स्निग्धाश्रमं भग्नभवश्रमं सः॥ ६० ॥
श्यामाकसम्पुष्टकुरङ्गवृन्दं वृन्दारकावन्दितविप्रवृन्दम्।
सदाग्निहोत्रोत्थितधूमकेतुधूमावलीध्वंसितपापवृन्दम् ॥ ६१ ॥
अशिक्षितभ्रूलतिकाविलासप्रफुल्लपाथोरुहलोचनाभिः ।
अरण्यलक्ष्म्या इव पालिताभिर्गामागताभिर्वनदेवताभिः॥ ६२ ॥
विशुद्धकौमारविनम्रमारकृशाङ्गयष्टीभिरदम्यभाभिः ।
मधुव्रतापीतपरागमाध्वीमनोज्ञचम्पाकलिकानिभाभिः ॥ ६३ ॥
असाधनाज्जूटजटीभवद्भिर्विराजिताभिश्चकुरैर्मनोज्ञैः ।
शैवालजम्बालसरोजमीनां शोभां जयन्तीभिरदभ्रभाभिः॥ ६४ ॥
पदे पदे भारतसंस्कृतिं स्वां संस्कुर्वतीभिश्चरितव्रताभिः।
सवल्कलाभिर्विकसत्कलाभिर्विलक्षणाभिः शुभलक्षणाभिः॥ ६५ ॥
श्यामाकनीवारसुशालिधान्यान्यन्यानि वन्यानि तुषैर्विमोक्तुम्।
अन्तःक्षिपन्तीभिरथो विशोष्य बाह्याः प्रवृत्तीरिव योगिनीभिः॥ ६६ ॥
समन्मथं यौवनमप्युदग्रं नालं विकर्तुं सुमनांसि यासाम्।
अल्पापगातीरभिदम्बुवाहास्पृष्टाब्धिवेलासमतां गतानाम्॥ ६७ ॥
ताभी रताभिर्विबुधव्रतेषु स्निग्धैणशावैः सह वर्धिताभिः।
मैत्रेयिगार्गिप्रमुखाभिधाभिः संसेव्यमानं वनकन्यकाभिः॥ ६८ ॥
दिनात्यये तीव्रजवेन नीडान्यागच्छतां व्योम्नि वयोवराणाम्।
पक्षप्रभारञ्जितदिक्तटानामापूर्यमाणं विमलैर्विरावैः॥ ६९ ॥
क्वचिन्मुहुस्तापसतल्लजेभ्योऽभ्यस्ताखिलश्रौतरहस्यमन्त्रैः ।
सान्द्रस्वराढ्यैर्बटुभिः प्रगीतवेदध्वनिं मिश्रविहङ्गकूजम्॥ ७० ॥
क्वचिन्मुदा गोमयलिप्तवेदीप्रदीप्तवैश्वानरविस्फुलिङ्गैः।
संव्रीडितास्ताचलगन्तुकामदिनेशबिम्बं च सदावलम्बम्॥ ७१ ॥
क्वचिद्विगाढैस्सलिलं मुनीन्द्रैर्विधीयमानामलसान्ध्यसन्ध्यम्।
उद्बाहुभिर्ब्रह्मगृणद्भिरुच्चैरुपस्थितादित्यमबन्धसत्त्वम् ॥ ७२ ॥
क्वचित्परिष्कारितहोमवेदीदेवीभिरारात्सममासिताभिः ।
द्विजैः समानुष्ठितपञ्चयज्ञतृप्ताग्निवल्गद्बलिवैश्वदेवम्॥ ७३ ॥
क्वचित्समाधिस्तिमिताक्षियुग्मैः सन्ध्यायमानाच्युतमञ्जुमूर्तिम्।
निद्राणरोलम्बलसन्निशीथनीरोद्भवोत्सङ्गसरायमाणम् ॥ ७४ ॥

निरस्तकामादिविकारजातं सुकोकिलाकल्पितसुप्रभातम्।
तपोधनानां तपसा विभातं श्रमापहं पार्थिवपारिजातम्॥ ७५ ॥
सदा मुदा यत्र वसन् वसन्तः स्वकौसुमामोदितदिग्दिगन्तः।
विनापि सख्यास्तसुखं जुषाणो दुःसङ्गभङ्गो हि सतां प्रसङ्गः॥ ७६ ॥
निसर्गदुर्वैरधियोऽपि जीवा यस्मिन्समानोदरका इवासन्।
न निर्बलं क्वापि बली बबाधे हिनस्ति हिंसां हि महात्मयोगः॥ ७७ ॥
मिथश्चरन्ति स्म हरीभशावा महीयतेऽहिं नकुलः कुलीनः।
मार्जारकन्याः सहजानिवाखून् संलालयन्ति स्म शिरोधुनानाः॥ ७८ ॥
कदापि दाहो न ददाह दावं श्येनः कदाचिन्न लुलाव लावम्।
शिखी स सर्पस्य सुषाव शावं श्रिताः समेऽप्यार्षतपोऽनुभावम्॥ ७९ ॥
निरामिषोऽभूद्धरिरप्यदान्तो हरिर्जहौ प्राकृतचापलञ्च।
कालेयपौत्त्रीयमगाच्च पूर्वः प्राभञ्जनिं चाप्यपरोऽन्वयासीत्॥ ८० ॥
ऋक्षाः स्वपृष्ठेष्वबलानृषीन्द्रानारोप्य तीरं स्म नयन्ति वाराम्।
मर्काश्च तद्दत्तकरावलम्बान् संस्नापयन्ति स्म विधानविज्ञाः॥ ८१ ॥
एवंविधारण्यमसौ शरण्यं मनस्विनां वेदविदां वरेण्यः।
प्राप्तोऽथ रामो मनुजाभिरामो ब्राह्मं मनो वेद इवाप्तबोधः॥ ८२ ॥
तमाव्रजन्तं वृजिनापहारं हारं हराल्लब्धबुधोपहारम्।
ददर्श पुत्त्रं जमदग्निराराद्वैश्वानरं तूर्यमिवात्तदेहम्॥ ८३ ॥
ब्राह्मं महो मूर्तिमदेष किं वा आहो अयं वीररसः शरीरी।
पुञ्जीभवद्वा सुकृतं भृगूणामितीति लोकैः परितर्क्यमाणम्॥ ८४ ॥
वहन्तमापिङ्गजटाविलासं मूर्ध्ना त्रिपुण्ड्रं निटिलप्रकाशम्।
उषोदिनेशोस्त्ररमाधवास्त्रसमुल्लसच्छृङ्गमिवाद्रिराजम् ॥ ८५ ॥
नवीनराजीवदृशोरभीक्ष्णं वैरव्रतं तेज इवोत्सृजन्तम्।
प्रफुल्लपाथोजमुखस्मितश्रीर्द्विजालिमुष्टद्विजराड्कराभम् ॥ ८६ ॥
आसञ्जयन्तं हरिसम्मितांसे धर्मद्रुहां शोणितपानगृध्नुम्।
महेन्द्रवज्रामितकोटितीक्ष्णधारं द्विजद्विड्दहनं कुठारम्॥ ८७ ॥
प्रबिभ्रतं तूणयुगं सचापं शरं शरारण्यभवप्रतापम्।
साङ्ग्रामिकं ग्रामसुखाद्विमुक्तं मूर्तं यथा वीररसं प्रविष्टम्॥ ८८ ॥
आजानुसंलम्बितपीनबाहुं ब्रह्मद्रुगम्भोनिधिजन्मराहुम्।
विद्याविनीतं कलितोपवीतं गुणैः परीतं श्रुतिगीतगीतम्॥ ८९ ॥

आषाढदण्डं प्रथितं प्रचण्डं कमण्डलुं मौञ्ज्यजिने दधानम्।
पवित्रयन्तं चरणारविन्दविन्यासतोऽरण्यमदभ्रशोभम्॥ ९० ॥
तमागतं भार्गववंशदीपं सुवर्णिनं वीक्ष्य वटुं समीपम्।
गृही गृहीताम्बुजनेत्रनीरपादार्घ्ये उत्थानमियेष तातः॥ ९१ ॥
तावत्तमालम्ब्य पदारविन्दग्राहाद्गृहानुग्रहशीलवृत्तम्।
रामः पितुः प्रेमपयोधिमग्नः पाथोजपादप्रपदं प्रपेदे॥ ९२ ॥
पिता हि विप्रोष्य चिरादुपेतं गुरोःकुलेतान्तशरीरयष्टिम्।
प्रगृह्य तं प्राप्तपरस्वरूपमीशङ्गमात्मानमिवाप मोदम्॥ ९३ ॥
तं वन्दमानो विगताभिमानः पुनः पुनः पादपयोजयुग्मम्।
जिघ्रन् जुघुक्षन्निजहार्दगेहे मोदं गतो रङ्क इवाप्तरत्नः॥ ९४ ॥
स रेणुकायाः पदपद्मरेणुं दधार मूर्ध्ना निजकामधेनुम्।
समस्तकल्याणकरं वदन्ति मातुर्बुधाः पादपयोजपांशुम्॥ ९५ ॥
तं पादमूले प्रणमन्तमर्भमुत्थाप्य दोर्भ्यां परिषस्वजे सा।
प्रवृत्तदृक्पङ्कजकोष्णनीरैः कादम्बिनीवाभिववर्ष शैलम्॥ ९६ ॥
तं वीक्ष्यमाणाश्रुकलाकुलाक्षी पुत्त्रं चिरान्नैव ततर्प तन्वी।
सुस्राव तत्पीनपयोदयुग्मं स्तन्यं विदुर्वत्सलतावतारम्॥ ९७ ॥
बन्धूंश्च मित्राणि तपस्विनश्च क्रमान्मिलित्वा भृगुवंशकेतुः।
प्रश्नोत्तरैः प्रह्वविनीतवाक्यैः शशीव तापं स जहार सौरम्॥ ९८ ॥
एवं निवृत्य शशिमौलिपदारविन्दान्निर्वर्त्य वेदविधिना च गुरूपसत्तिम्।
स ब्रह्मचर्यमथ नैष्ठिकमाजुषाणो रामस्तपोधनजनान् रमयाम्बभूव॥ ९९ ॥
शुश्रूषणेन जननीजनकौ स्वविद्यां स्वाध्यायतो व्रतबलेन मनःकुवेगान्।
सत्येन स त्रिभुवनं जनतां चरित्रैर्मित्राणि वल्गुवचसैव जिगाय जैत्रः॥ १०० ॥
इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गः श्रियै स्तात्कविरामभद्राचार्यप्रणीते सुधियां तुरीयः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये समावर्तनं नाम चतुर्थः सर्गः।

पञ्चमः सर्गः

समधीतसमस्तवाङ्मयो भवतो विश्वभवाय भार्गवः।
पितुराश्रम एव संवसन् शुशुभे सत्फणिनीव सन्मणिः॥ १ ॥
वनमूलफलेन वर्तयन्नसुवृत्तिं स निवृत्तसौरतः।
चकमे न कदापि कामिनीं विषवल्लीमिव सोमपानकृत्॥ २ ॥
मदनोऽमदनोऽथ निष्क्रियः समभूत्तत्र जिताखिलेन्द्रिये।
न तुषेऽपि तुषारसारता प्रबले ह्याज्यबले महानले॥ ३ ॥
अनुवासरमेव मातरं पितरं स्वैश्चरितैरतूतुषत्।
इयमेव सुतस्य पुत्त्रता यदि मातापितृतोषणं ततः॥ ४ ॥
अपराननपेक्ष्य दम्पती सुतवत्ताममुनैव जग्मतुः।
शतयज्ञमुखेषु सत्स्वपि ह्यघहन्त्रादितिकश्यपाविव॥ ५ ॥
अथ वीक्ष्य विहीनविक्रमं समवाप्ताखिलशास्त्रसम्पदम्।
गुरुणा प्रहितं स्वसद्मने विगतालानमिवेभशावकम्॥ ६ ॥
घनसारतुषारचन्द्रमोगिरिशाद्रिद्युतिनिन्दकच्छविम् ।
धृतजूटजटंस्तडिद्धतश्शरदभ्रस्य हरन्तमीमिव॥ ७ ॥
उदयेन्दुसमास्यमुन्नसं नवराजीवदृशं द्विषत्कृशम्।
सुकपोलविलोलकुण्डलं तरुणाम्राधरपल्लवाञ्चितम्॥ ८ ॥
वृषभांसमखण्डितव्रतं दरकण्ठं शितिकण्ठरातया।
वररुद्रसुवर्णमालया विलसद्वक्षसमक्षमालया॥ ९ ॥
परशुं परुषं लसद्रुषं वरतूणीसशरौसुकार्मुकम्।
ननु वीररसस्य दीपिनो दधतं मूर्तिमतो विभावकान्॥ १० ॥
तमनातपमातपापहं तपसा दीप्तिमिवार्कमुष्णगुम्।
जमदग्निरभाषतात्मजं वचनं वाग्मिवरं स वत्सलः॥ ११ ॥
ननु राम ममैव भूतयेऽजनयत्त्वां मम रेणुका प्रिया।
श्रुतमद्भुतकर्मकं युतं यशसा पूर्णमिवोडुपं गुणैः॥ १२ ॥
कृतकृत्यमभूद्भृगोः कुलं भवता भाग्यवता धनुष्मता।
हरिणा बलिबन्धकारिणा शुचि मारीचमिवार्च्यमन्वयम्॥ १३ ॥
अधुना तव रूढयौवनं वपुरद्धा गृहिणीग्रहक्षमम्।
वनजातसुमं मधुव्रतसुलभं दिव्यमिवात्तसौरभम्॥ १४ ॥

व्रततीसुलभोऽपि चैकलो विटपी चेद्विपिनेऽस्ति माधवे।
किमु तस्य विशालशाखया विधुरस्येव विधोर्विशाखया॥ १५ ॥
किमु तेन पुनः पयोधिना यदमुष्यापि तटे पिपासवः।
किमु चन्द्रमसा कुमेधसा यदिमं न स्पृशति स्म कैरवी॥ १६ ॥
नववार्षिकमम्बुदं मुहुर्यदुपेता चपला न चुम्बति।
नहि तस्य समग्रता तदा विरसं तद्रसितं तृषे त्रसे॥ १७ ॥
तदहं हि भवन्तमात्मजं प्रयतिष्ये प्रिययैव योजितुम्।
द्रुहिणो मतिमानिवाम्बुजो निरमीवं शिवया सदाशिवम्॥ १८ ॥
इति तातवचोऽपि शीतलं न सुतस्यास्य सुखाय वर्णिनः।
हिमखण्डमहो विधुच्युतं किमु कल्पेत भवाय वार्भुवः॥ १९ ॥
विषसाद तदैन्द्रियो गणः प्रचचालापि कुशासनादसौ।
प्रसमीक्ष्य दवाग्निमुल्बणं भयविघ्नो ननु गोव्रजो यथा॥ २० ॥
विललाप स बाष्पगद्गदं सशिरस्ताडमपारवेदनः।
व्यथितः प्रसमीक्ष्य वागुरां पुरतश्चेव कुरङ्गशावकः॥ २१ ॥
निजगाद गदाभृतोंऽशको विमनाः स्वं पितरं प्रतोषयन्।
परिपीड्य पदाम्बुजं पितुः स्नपयन्नेत्रकवोष्णवारिभिः॥ २२ ॥
कतमस्य ममागसः पितर्विहितं दण्डविधानमीदृशम्।
यदहं धृततूलधर्मको दहनं दारमयं प्रवेशितः॥ २३ ॥
यदि चेत्समभीप्सिता प्रजा ननु दारग्रहणं तदा वरम्।
निरपेक्षसुतस्य योगिनो विपदे स्यात्किल पाणिपीडनम्॥ २४ ॥
श्रितसङ्ग्रहिणीरुजः कृते यदुदस्वित्सुधया समं विदुः।
पुनरेव च सन्निपातिने तदु तक्रं गरतोऽपि गर्हितम्॥ २५ ॥
क्षुधितस्य यदेव भोजनं रुचये स्वादकृते स्वसम्पदे।
तदिदं विगतक्षुधस्य वै रचयत्याशु विनाशभूमिकाम्॥ २६ ॥
तदहं सुनिरस्तमन्मथो विहताशेषविकारशात्रवः।
प्रयतेय निरुद्धसौरतो विरतो लोकमिमं प्रशासितुम्॥ २७ ॥
वसुधैव कुटुम्बकं स्वकं यदिदं भारतसंस्कृतीरणम्।
प्रयते ह्यनुसर्तुमेव तत्तदलं मे परिवारसङ्ग्रहैः॥ २८ ॥
परिवारयतीशभक्तितः परितो जीवमसौ वृणोति यत्।
परिवार इतीर्यते ततः परिवारात्स्वमतो निवारये॥ २९ ॥

तदहं परिवारपङ्कतो नितरां दूर इवाब्जपत्त्रकम्।
प्रयते जगदेव सेवितुं भविता भारतभूमिभूषणम्॥ ३० ॥
निजपुत्त्रकलत्रपोषणे सततं सक्तधियः कुटुम्बिनः।
जगतीजनतापमोचने किमु दध्युः क्षणमेकमप्यमी॥ ३१ ॥
न परोपकृतेः समं क्वचिच्छ्रुतिभिः पुण्यमगादि कर्हिचित्।
न परापकृतेश्च तुल्यता सह केनापि यदेनसा श्रुता॥ ३२ ॥
कठिनं परिवारबन्धनं दुरपोहं ननु योगिनामपि।
अहमल्पबलो न च क्षमो भगवन् भङ्क्तुमतः पलायितः॥ ३३ ॥
नहि विप्रशरीरमुत्तमं घटते क्षुल्लकभोगभुक्तये।
तपसे व्रतकृच्छ्रकर्मणे परतः प्रेत्य सुखाय शान्तये॥ ३४ ॥
प्रविधाय तपो महद्विधी रचयामास मुदा महीसुरान्।
पितृदेववितृप्तये श्रुतेः परिरक्षार्थमधोक्षजाप्तये॥ ३५ ॥
तदिदं द्विजदेहमन्तिमं न वयं ब्रह्ममयं दधीमहि।
विषयान् परिभोक्तुमाविलान् समभीष्टान्मलविड्भुजामपि॥ ३६ ॥
मुखतश्चतुरश्चतुर्मुखो रचयित्वा द्विजमित्यपैक्षत।
यदसौ मुखवन्निजार्जितैः सकलाङ्गानि जनानिवावतु॥ ३७ ॥
द्विजवर्यसमाजसङ्घटो घटते राष्ट्रविपत्तिनुत्तये।
तमहं परिपालयन् पितः सदृशं ह्यात्मकुलस्य वर्तये॥ ३८ ॥
सततं परदुःखदुःखितं परसौख्ये सुखि यद्भृगोः कुलम्।
अत एव भृगोः पदं गदी निजवक्षस्यदधात्समादरात्॥ ३९ ॥
न मया जनपावनी तनूः सुखभोगाय भवे नियोक्ष्यते।
किमु कामगवी विनह्यते विषवापाय हले कदाचन॥ ४० ॥
इति पुत्त्रवचोऽमृतोपमं जमदग्निर्जनकोऽथ शुश्रुवान्।
प्रचुचुम्ब तदीयमाननं तनयं प्रेमभरेण सस्वजे॥ ४१ ॥
जय राम जय त्रिविक्रम जय जेतः सुदुरासदं स्मरम्।
इति देवगणाः प्रतुष्टुवुः कुसुमैश्चाभिविकीर्य नान्दनैः॥ ४२ ॥
अपि देववधूवरूथका ननृतुर्दुन्दुभयः प्रणेदिरे।
जगतुर्जगदीड्यकीर्तनं प्रमुदा नारदतुम्बुरू तदा॥ ४३ ॥
अथ कर्हिचिदम्बरेऽम्बरे विहिते चाभ्युदितेऽरुणेऽरुणे।
मिहिरेण विनाशितेऽधरे तिमिरे सम्मुखरेखगाकरे॥ ४४ ॥

मलयाचलमन्दमारुता चलितासु व्रततीततिष्वपि।
भ्रमरीमुखरीकृतेक्षणं शिशिरे सन्निकरे द्रुमाजिरे॥ ४५ ॥
शुचिवेदविशारदेऽरदे प्रतिभाभावितभव्यशारदे।
वटुवर्यगणे गतभ्रमं निगदत्यद्भुतसंहिताक्रमम्॥ ४६ ॥
क्वचिदाश्रितबर्हिषां सतां स्वरवन्मन्त्रवतां द्विजन्मनाम्।
हविरेव मुहुः प्रजुह्वतां विमले तृप्यति जातवेदसि॥ ४७ ॥
हरिरश्मिविनीतनिद्रया कमलिन्या स्मितया सभाजिते।
अलिबाललसद्दलाञ्चलैर्दयिते प्रोष्य रवाविवागते॥ ४८ ॥
निजशृङ्गकरैः शनैः शनैः कलकण्डूतिविधाविशारदे।
परिबोधयति स्वनागरीं नगराजोपगमे कुरङ्गमे॥ ४९ ॥
परिवीक्ष्य विभातभामिमां कृतशौचा जमदग्निगेहिनी।
सलिलाहरणाय हर्षिता वनतीरं ननु रेणुका गता॥ ५० ॥
सहसा सलिलान्तिके गणैर्ननु गन्धर्ववरो वरार्हया।
प्रियया स शशीव चित्रया विहरंश्चित्ररथो व्यदृश्यत॥ ५१ ॥
सुकुमारकिशोरसुन्दरो दरकण्ठः कलकण्ठबन्धुरः।
कमलायतलोचनो युवा युवतीनां स्पृहणीयविग्रहः॥ ५२ ॥
मृदुहासविलासलीलया वरया वल्लभया वरार्चितः।
कृतबाहुवितानकण्ठकः सकरीवाश्रितसत्करेणुकः॥ ५३ ॥
जमदग्निवधूरवेक्ष्य तं चकिता चित्ररथस्पृहावती।
सरजाः समभूदसिन्धुगा बहुलाषाढगता नदीव सा॥ ५४ ॥
अबुधा बुबुधे न हावनीं शुचिवेलामपि रेणुका तदा।
अतिरूढमनोभवो मतिं परिमृद्नाति करीव कामलीम्॥ ५५ ॥
अभि सा स्म निवर्तते वनं दधती चित्ररथे मनोरथम्।
सघटाम्बुरुपस्थिता पतिं गजगाधाल्पजलेव पल्वली॥ ५६ ॥
जमदग्निरवेक्ष्य भामिनीं चलितां पिप्पलवल्लिकामिव।
दयिताधिनिदानमञ्जसा मृगयामास मृगैरजर्यकृत्॥ ५७ ॥
प्रणिधाय विवेद वृत्तविद्दयितां चित्ररथस्पृहावतीम्।
मगधेष्विव जह्नुकन्यका न परिस्प्रष्टुमियं मयोचिता॥ ५८ ॥
यदि चेत्परिरक्ष्यतामियं महते स्याद्धि दया तदेनसे।
निजबाहुलतापि कर्कटी कुरुजा भग्नबलेव भूषिता॥ ५९ ॥

अथवा प्रणिहन्यतामियं तदलं स्त्रीवधपातकं महत्।
इति निर्णयमूढधीर्मुनिश्चलपत्त्रस्य सधर्मतां ययौ॥ ६० ॥
मनसा परिभाव्य भामिनीभयमाशङ्क्य भवाय भावुकः।
न ययौ परिनिश्चयं तदा विजगर्हे विधिमेव विस्मितः॥ ६१ ॥
किमु दैव विचेष्टितं त्वया विषमं दीनदयेन दारुणम्।
यदिदं मम मन्दिरं शुभं निमिषार्धेन च मन्दुरीकृतम्॥ ६२ ॥
शिरिषं शिरसा न धारितं कुलिशेनाथ तदेव टङ्कितम्।
शुचिशारदचन्द्रचन्द्रिकां यतितं ग्रासयितुं विधुन्तुदम्॥ ६३ ॥
कुलटा किमभूत्कुलाङ्गना कुलकान्तिः कुलिकायिता कथम्।
किमु तुङ्गतरङ्गगङ्गया विधियोगादिह कर्मनाशितम्॥ ६४ ॥
मधुरा मम मन्दिरेन्दिरा मधुरा मञ्जुमृणालमेदुरा।
विधुरा क्रियते कथं विधे मधुराका विधुरा विधोरिव॥ ६५ ॥
जनिता जनिका जगत्पतेर्जननी जन्तुजरामयच्छिदः।
ननु चित्ररथस्पृहा कथं श्रितरेणुर्मम रेणुकाभवत्॥ ६६ ॥
यदि चेत्परिरक्षये गृहे गृहिणीं स्वां कृतकिल्बिषामपि।
जनवादविषाननस्तदा प्रदशेन्मे कुलनाकुलं क्षणात्॥ ६७ ॥
नहि हातुमिमां समुत्सहे निजजायाञ्च विधुः सुधामिव।
परिहाय तनुं सुखं वसेत्किमु देही निरुपाश्रयोऽबलः॥ ६८ ॥
प्रणिधाय चिरं चिरन्तनं चिदचिद्ध्याञ्च विशिष्टमद्वयम्।
जमदग्निरनु स्म मन्यते वरमस्या वधमेव जीवनात्॥ ६९ ॥
यदि चेद्धरिरात्महेतिना परिकृन्तेत्किल रेणुकाशिरः।
वृजिनार्णवमुत्तरेदियं श्रितनौकेव निराश्रयाबला॥ ७० ॥
हरिरेव समस्तदेहिनां स्मृतमात्रोऽघविनाशने प्रभुः।
क्षपणे रविरेव वै क्षमस्तमसो नेन्दुशतानि निह्नुवः॥ ७१ ॥
हरिहेतिविधूतकल्मषा विरजा मां समुपैतु रेणुका।
गलिताघशिलेव गौतमं रघुनाथाङ्घ्रिरजोभिरेष्यति॥ ७२ ॥
तदिमां हरिणैव घातये पितृभावेन निदिश्य साम्प्रतम्।
तदनन्तरमस्य शासनं शिरसा बिभ्रदहं निराग्रहः॥ ७३ ॥
मुनिवर्य इति व्यवस्य वै निजपुत्त्रत्रितयं समादिशत्।
जननीमसितुं न ते पितुः सनकाद्या इव मेनिरे वचः॥ ७४ ॥

अथ वीक्ष्य तुरीयमौरसं स तुरीयांशकलं कलापिनम्।
जमदग्निरभाषतादराज्जितजीमूतगभीरया गिरा॥ ७५ ॥
जहि पुत्त्र निजाञ्च मातरं सह बन्धुत्रितयेन गर्हिताम्।
स्वकुठारकठोरनेमिना गजशावो नलिनीमिवालिनीम्॥ ७६ ॥
जननी जननी न तेऽजन जननीयं समभून्महैनसाम्।
जननीरजलेशवर्जिता जननीरागकरीव भीसरित्॥ ७७ ॥
क्व वयं भृगवो वशीश्वराः क्व नु चैषा विवशा मनोभुवः।
विषवल्लिकया सुरद्रुमो विषमं सङ्गमितोऽब्जयोनिना॥ ७८ ॥
क्व नु मे जननीह कौशिकी क्व पुनर्भोगपरा हि रेणुका।
विमलामथ जाह्नवीं कथं प्रसभं भूषयतां च कासरित्॥ ७९ ॥
तदलं दयया दयानिधे मम वाक्यादथ हन्यतामियम्।
इदमेव हि तद्भवं भवेन्नहि धर्मस्य तव व्यतिक्रमः॥ ८० ॥
पितृवाचमसौ विशुश्रुवान्स बभूवाम्बुसमाप्लुताम्बकः।
प्रममज्ज शुगम्बुधौ बुधो विललापाक्षरगद्गदं सुतः॥ ८१ ॥
भगवन् किमिदं विधाप्यते स्वकलांशेन मयाद्य दारुणम्।
मनुजो मनुजादवत्स्वयं जननीं स्वां प्रणिहन्तुमुद्यतः॥ ८२ ॥
तदिदं मम कर्म कुत्सितं जगदेतद्व्यपकीर्तयेद्यदि।
तदलं भृगुरामसञ्ज्ञिना ह्यवतारेण निरर्थकेन मे॥ ८३ ॥
अवतारफलं जगुर्बुधा जगतीमानवमात्रशिक्षणम्।
तदहं हतमातृकः खलः किमु लोकं परिशिक्षये विधे॥ ८४ ॥
जठरेऽजनमेतमर्भकं जननी या नवमासमत्यगात्।
दधती सहते स्म वेदनां किमु हन्यां कुकृतज्ञपाशवः॥ ८५ ॥
तदिमां नहि हन्तुमुत्सहे श्रुतिसिद्धां प्रथमां स्वदेवताम्।
निजमातरमाविलामपि पितरं चानुनयामि यत्नतः॥ ८६ ॥
अथवा मम नास्ति दूषणं पितुराज्ञा परमा मता मम।
न हि तस्य वचोऽतिलङ्घितुं निजवेलामिव वारिधिः क्षमे॥ ८७ ॥
अथ पङ्क्तिगुणाधिका स्मृता जननी चेत्पितृतो महर्षिभिः।
तदिमां प्रसभं हि मां कथं जनको ज्यासयितुं नियुक्तवान्॥ ८८ ॥
तदिमां कृतशास्त्रनिश्चयो न हनिष्यामि निजां हि मातरम्।
ननु वेदविरुद्धकर्मकृद्विशिराः कः सुखमावसेज्जगत्॥ ८९ ॥

अथवा मम तर्कितं वृथा पितुराज्ञा परिपाल्यतां मया।
स तु वेत्ति रहस्यमव्ययं न हि मे स्यादथ धर्मविक्लवः॥ ९० ॥
इति निश्चितधीरथात्मवान् भृगुरामः स्वकुठारनेमिना।
चतुरश्चतुरोऽपि मूर्धतो विकलान् विश्वकलोऽकलोऽकरोत्॥ ९१ ॥
तदपूर्वममुष्य कर्म वै प्रशशंसुर्मुनयश्च देवता।
ववृषुः कुसुमानि चादृता भृगुरामो विमना इवाभवत्॥ ९२ ॥
अथ वीक्ष्य पितापि विस्मितः पुलकाङ्गः प्रशशंस पुत्त्रकम्।
परिषस्वज एनमादरान्नयनाद्भिश्च सिषेच भाववित्॥ ९३ ॥
वरैश्छन्दयामास तं भार्गवेन्दुं पिता प्रीतिमान् कर्मणा तेन सूनोः।
स वव्रे हतानां पुनर्जीवदानं वधस्यास्मृतिं हीश्वरः कौतुकाढ्यः॥ ९४ ॥
तथास्त्वित्यवोचत्पिता प्रीतचित्तः प्रसुप्तोत्थितास्ते यथा लब्धसञ्ज्ञाः।
पुनः पूर्ववत्स्वप्रवृत्तौ प्रवृत्ता विचित्रं चरित्रं हि लोकोत्तराणाम्॥ ९५ ॥
एतच्चित्रं चित्रकीर्तेश्चरित्रं मायामूर्तेः सौख्यमाङ्गल्यसीम्नः।
गायं गायं निर्जराणां वधूट्यः सौमङ्गल्यं सौमनस्यं च चेरुः॥ ९६ ॥
सा रेणुका परशुरामपरश्वधास्त्रदग्धाखिलाशुभनिरस्तशरीररेणुः।
रेजे रजोरहितराजतशृङ्गशोभा स्नातेव गाङ्गसलिले ससुता करेणुः॥ ९७ ॥
तां ताम्रतामरसपादतलां तरस्वी प्रीत्या ननाम नमनीयशुभाङ्गकान्तिम्।
भ्रातॄन्मुदा प्रणतिवल्गुवचोऽभिरामै रामो विनीतचरितै रमयाम्बभूव॥ ९८ ॥
पितुश्च परितोषणं जननिजीवदानं तथा विरुद्धमुभयं मिथो मिहिररात्रिसङ्गं यथा।
विधाय परमेश्वरो विबुधवृन्दवन्दीगणाभिगीतविरुदावलिर्विजयते भृगूणां वरः॥ ९९ ॥
पिता तुष्टः पुष्टा पुनरपि च माता शुचितया लसत्प्राणत्राणा विरजवपुषो भ्रातर इमे।
विरुद्धं यत्सर्वं युगपदविरुद्धं तदभवत्प्रभोरेषोऽनन्तो भृगुकुलपतेर्भाति महिमा॥ १०० ॥
इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
बाणोऽस्तु सर्गः कविरामभद्राचार्यप्रणीते जगतां श्रियै नः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-
स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये पित्राज्ञापालनं नाम पञ्चमः सर्गः।

षष्ठः सर्गः

इत्थं पितुः प्रीतिकरश्चरित्रैर्मातुः परित्राणकरश्च पापात्।
स देहलीदीप इवोद्दिदीपे बाह्यान्तरश्रीर्भृगुवंशदीपः॥ १ ॥
गुरोः पितुर्मातुरसौ स्वभक्त्या वाक्यानुरक्त्या चरणप्रसक्त्या।
आर्यस्त्रयीं त्रीनिव तोषयित्वा जिगाय जैत्रश्चरितैस्त्रिलोकीम्॥ २ ॥
स ब्रह्मचारी निजधर्मचारी स्वकर्मचारी च न चाभिचारी।
चारी सतां चेतसि नातिचारी स चापचारी स न चापचारी॥ ३ ॥
निरन्तरायोऽप्यसदन्तरायो धनुःसहायो महितोरुगायः।
सदा निरस्ताष्टविधव्यवायो निष्प्रत्यवायो लसितोऽनपायः॥ ४ ॥
त्रिकालसन्ध्यो विहिताग्निहोत्रः शिखोपवीती नितरामधीती।
श्रुतौ श्रुतौ वैदिककर्णपूरो मायाविदूरो रुरुचे रुचाढ्यः॥ ५ ॥
वने वसन् ब्राह्मणवासवोऽयं षडङ्गवेदाम्बुधिपारदृश्वा।
स्वकर्मणां क्रौञ्चभिदास्यसङ्ख्यां सानन्दचित्तः सुमनाश्चकार॥ ६ ॥
यज्वा सदा श्रौतमहामखानां महाक्रतूनायजता जविष्ठः।
स्वयं वषट्कारमखात्मकोऽपि स्म वर्तते लौकिकसङ्ग्रहार्थम्॥ ७ ॥
स्वाध्यायतः क्वापि न स प्रमत्तः प्रातःसमाराधितजातवेदाः।
घनान्तपाठञ्च घनस्वरेण स संहितां सङ्गमयाम्बभूव॥ ८ ॥
अध्यापिपत्पीतपदारविन्दपरागमारन्दमिलिन्दभूतान्।
मुनीन्द्रबालान्नितरां कृपालुः साङ्गांश्च वेदांश्चतुरश्चतुर्थः॥ ९ ॥
दिदेश सच्चश्चिदचिद्विशिष्टाद्वैतं गतद्वैतमखण्डबोधम्।
तद्ब्राह्मणः सेवकसेव्यभावं प्लवं भवाब्धेर्विगतप्लवानाम्॥ १० ॥
जहार सर्वेभ्य उदारभावो दोषानदोषो धृतशान्तिपोषः।
इत्थं श्रुताराधनतत्परोऽसौ ब्राह्मीं विभां सञ्जनयाम्बभूव॥ ११ ॥
अनेकराजन्यसुताननिन्द्यान्निरागसो ब्राह्मणपादनिष्ठान्।
स पाठयामास धनूरहस्यं विद्या हि विप्रैकवशा प्रशस्ता॥ १२ ॥
ब्रह्मद्विषो नैव नृपान् स सेहे सपौरुषेयानपि भार्गवेन्द्रः।
एकोऽप्यसङ्ख्यान्मदमत्तनागान् हिनस्ति सिंहः कुतुकात्क्षणेन॥ १३ ॥
अथैकदाहूय मुनीन् यतीन्द्रान् वटून् गृहस्थानपि वानप्रस्थान्।
स ब्राह्मणान् ब्राह्मणवंशवार्धेर्विधुर्वितन्वन् परितः प्रमोदम्॥ १४ ॥

सम्पूज्य पूज्यान् स यथोपचारैः प्रसाद्य चासाद्य निजानुकूलान्।
द्विजावलीध्वस्ततमस्तमोऽसौ सुधामिवेन्दुर्गिरमुज्जगार॥ १५ ॥
शृणुध्वमेते मुनयो यतीन्द्रा वैखानसार्या बटवो गृहस्थाः।
वचो मम श्रोत्रमनोऽभिरामं विपद्विरामं परिणामरामम्॥ १६ ॥
वयं विराजो मुखतः स्म सृष्टा जगद्विभूत्यै विधिना विसृष्टाः।
भूयश्च वेदैर्विहिता विशिष्टाः पुनः समाजेन नताः सुशिष्टाः॥ १७ ॥
तदद्य दायित्वमथोत्तराणां महत्प्रवृद्धं शृणुत द्विजेन्द्राः।
वोढुं कथं शक्ष्यथ भूरिभारं हंसा इवांसेषु च मन्दरस्य॥ १८ ॥
न जन्ममात्राद्विजधर्मपत्न्यां भवेम तुष्टाः क्रियतां प्रयत्नः।
न सिंहपुत्त्रोऽपि शृगालसत्त्वो गजेन्द्रगण्डं प्रसभं भिनत्ति॥ १९ ॥
न जन्ममात्रेण हि कार्यसिद्धिरपेक्ष्यते कर्मसमुच्चयोऽपि।
सुबीजमालापि मृदम्बुमुक्ता प्रभुः प्ररोहाय किमङ्कुरस्य॥ २० ॥
पूजार्हतां यद्यपि विप्रपत्न्यां द्विजात्प्रसूतो लभतेऽनवद्याम्।
तपःश्रुताभ्यां रहितस्तथापि व्यस्तः कराभ्यामिव ना न भाति॥ २१ ॥
तपः श्रुतं योनिरिति त्रयं वै द्विजत्वहेतुं प्रवदन्ति सन्तः।
नाभ्यामृते भाति जनुर्द्विजस्य प्राणात्ममुक्तस्य तनूरिवास्यम्॥ २२ ॥
एतावतालं नहि वैभवेन द्विजत्वसिद्ध्यै क्रियतां प्रयासः।
न वह्निजातोऽपि हि धूमराशिर्हविर्भुजो वै समतामुपैति॥ २३ ॥
न वारिजातोऽपि जडो जलौका धत्ते विभां कामपि वारिजस्य।
न सिन्धुजातापि च शुक्तिरीयात्पदं हरेर्वक्षसि सिन्धुजेव॥ २४ ॥
परोपकारः सुसमाजसेवा निःस्वार्थवृत्त्या विकलाङ्गपोषः।
ततस्तपस्तप्तशरीरयष्टिर्विप्रो विपश्चिद्भगवन्तमेति॥ २५ ॥
विप्रं प्रशंसन्ति तपःप्रधानं तपोविहीनञ्च विगर्हयन्ति।
राकेशमीट्टे किल जीवलोकः कुहूगतं नार्चति चन्द्रबिम्बम्॥ २६ ॥
अनाशकेन व्रतचर्यया वा यज्ञैस्तपोभिर्मनसि द्विजस्य।
जागर्ति वै ब्रह्मविवित्सुभावस्त्रिभिः समीरैरिव ना विभाते॥ २७ ॥
श्रुतं धनं ब्राह्मणपुङ्गवानां श्रुताद्विहीनाः पशुवद्विभान्ति।
श्रुतं न हातव्यमहो द्विजेन्द्राः प्राणैः परं प्रार्थ्यमिदं सदैव॥ २८ ॥
किं कामरूपेण मनोहरेण प्रमाथिना वा चलयौवनेन।
विद्याविहीनो न विभाति विप्रः सहस्ररश्मिः इव कान्तिहीनः॥ २९ ॥

वर्णव्यवस्था विगतानवस्था वेदात्मना सा नु मयैव सृष्टा।
एतां जिहासन् नहि शान्तिमेति दन्दह्यते मे किल कोपवह्नौ॥ ३० ॥
न कर्मणा सा किल जन्मनैव तथा हि यायाद्विपुलानवस्थाम्।
जन्मापि तत्पूर्वशरीरकर्मफलानुगं राजति जीवलोके॥ ३१ ॥
लाभाय जातिर्न तु जातिवादो वर्णाभिमानोऽपि लसद्विषादः।
सुनिर्विवादो विलसत्प्रसादः सनातनो वैदिकधर्म एकः॥ ३२ ॥
को नाम जीवेदनपेक्ष्य धर्मं जीवंस्त्रिलोक्यां धृतधर्मवर्मा।
धर्मः प्रजा धारयति प्रसन्नः क्षमेव पापक्षमणे क्षमोऽयम्॥ ३३ ॥
लोके न चेत्स्याद्यदि धर्म एष भार्याभगिन्योरथ का भिदा स्यात्।
त्रायेत कः कल्पलतामिवाद्यां पापात्पशोर्मानवताममोघः॥ ३४ ॥
तस्माद्वयं धर्मविदां वरिष्ठा विप्रा दिशेमाभयमेव नित्यम्।
भूतेभ्य आर्तेभ्य उदारसत्त्वा एतद्द्विजानां हि महद्द्विजत्वम्॥ ३५ ॥
एवं समाश्वास्य समान्मुनीन्द्रानामन्त्र्य रामः पितरावनिन्द्यौ।
जगच्छरण्योऽपि सतां शरण्यमरण्यमागात्प्रविविक्तवासम्॥ ३६ ॥
विविक्तमास्थाय महानुभावो रामो रमानाथसमप्रभावः।
स्वभावसिद्धं श्रितसर्वसिद्धं विचिन्तयामास निजं स्वरूपम्॥ ३७ ॥
कैलासनीकाशनिसर्गगौरं गौरीपतिप्रार्थितपादपद्मम्।
पद्मार्चितं साभरणं प्रसन्नं प्रसन्नमाकाशमिवर्क्षजुष्टम्॥ ३८ ॥
वैकुण्ठवासं धृतचन्द्रहासं लक्ष्मीनिवासं श्रितकोटिदासम्।
अनन्तचण्डांशुसमप्रकाशं विभग्नभक्तामितयाम्यपाशम्॥ ३९ ॥
कौमोदकीकम्बुरथाङ्गकञ्जलसच्चतुर्बाधकबाधिबाहुम्।
किरीटकेयूरविभूषणाढ्यं श्रीवत्सलक्ष्मं दनुजेन्दुराहुम्॥ ४० ॥
विचारयामास पुनर्मनस्वी कालो मया व्यर्थमियानयापि।
साकेतनाथेन यदर्थमुर्व्यां सम्प्रेषितः कार्यमकारि तन्नो॥ ४१ ॥
वीर्यातिरेकात्प्रतुदंस्त्रिलोकीं बर्भर्ति सम्प्रत्यपि कार्तवीर्यः।
फणीव सम्पादितदुग्धपानो दानीव दत्तेन करी प्रमत्तः॥ ४२ ॥
कथं निहन्यां तमसन्महीपं न पूर्वमेवाक्रमणं वरं मे।
मृतेऽपि सर्पे त्रुटिता न यष्टिर्यदा तदा स्याद्विबुधैः प्रशस्ता॥ ४३ ॥
यद्वा मया नात्र विचारणीयं विधास्यते सर्वमसौ खरारिः।
अहं तदंशः स ममास्ति चांशी ह्यहं लघीयान् स ममावतारी॥ ४४ ॥

इति व्यवस्यामितवीर्यशाली माली पटुर्ब्राह्मणवाटिकानाम्।
रामे समभ्यर्पितचित्तवृत्ती रामाश्रयोऽयं विचचार रामः॥ ४५ ॥
गते विविक्तं भृगुवंशकेतौ हरीच्छया प्रेरितकालचक्रः।
रामाशरण्यं जमदग्न्यरण्यं राजा सहस्रार्जुन आजगाम॥ ४६ ॥
माहिष्मतीनायकमात्तसैन्यं ज्ञात्वागतं तं सबलं सभार्यम्।
मुदा महर्षिर्व्यदधात्सुरभ्या सुस्वागतं सिद्धिबला हि सन्तः॥ ४७ ॥
तां वीक्ष्य राजाखिलकामधेनुं सुरासुरप्रार्थितपादरेणुम्।
तस्यै स भूपः स्पृहयाम्बभूव लुनाति लोभो हि सतोऽपि धैर्यम्॥ ४८ ॥
उवाच राजा जमदग्निमीड्यं सप्रश्रयं वाक्यमनन्दवीर्यः।
प्रदीयतां मे किल कामधेनुः स्मृतो महीपो हि सुरत्नभोगी॥ ४९ ॥
तपस्विनो धैर्यधना भवन्तो वसन्तु कामं विपिने प्रशान्ताः।
वयं नृपा वः परिपालयेम भोगैः किमेभिर्भवतां सतां भोः॥ ५० ॥
इति ब्रुवन्तं नृपमाह विप्रो नेत्थं त्वया हैहयराज वाच्यम्।
गां नैव दास्यामि महीपते ते वेदान्तविद्यामिव नास्तिकाय॥ ५१ ॥
न चोत्सहे हातुमिमामनिन्द्यां हविर्दुहं कामदुहं स्वकीयाम्।
कदापि गां गामिव गोपते त्वं कीर्तिं यशस्वीव सुधां शशीव॥ ५२ ॥
माहिष्मतीं गच्छ समं महिष्या विषीद मा भूप मयि प्रसीद।
मा कामधेन्वै स्पृहयस्व मोघं ब्रह्माप्तये ग्राम्य इवाल्पपुण्यः॥ ५३ ॥
उवाच तं हैहयवंशवह्निर्मुने नमस्यामि भव प्रसन्नः।
प्रदेहि मे सम्प्रति कामधेनुं षष्ठांशभोगी भवतीह राजा॥ ५४ ॥
धनाद्धिरण्यान्ननु रत्नकोटेर्माणिक्यमुक्तागजमौक्तिकेभ्यः।
भूमेस्त्रिलोक्या अपि चाधिपत्यान्मुने प्रसन्नः प्रतियच्छ धेनुम्॥ ५५ ॥
इत्थं ब्रुवाणं जमदग्निराह गोविक्रयं नो नृपते प्रकुर्मः।
तथाकृते स्वौरसकन्यकानां पापं स्पृशेन्मामपि विक्रयस्य॥ ५६ ॥
इत्युक्तवत्येव स कार्तवीर्यः साक्षान्महाकालमयीं च धेनुम्।
बलाज्जहारामरराजलोकगवीं गवाशो रुदतीमिवाज्ञः॥ ५७ ॥
अथागतस्तत्र कुठारपाणिर्वीक्ष्याश्रमं शोकसमुद्रमग्नम्।
शून्यं सुरभ्या सुधया विहीनं गतश्रियं चन्द्रमिवातिदीनम्॥ ५८ ॥
निशम्य तद्बालमुखादुरन्तमुदन्तमुग्रं विषसाद रामः।
स नेत्रनीरं पितरं निरीक्ष्य क्रोधात्प्रतीकारवशो बभूव॥ ५९ ॥

अहो इयं ब्राह्मणवंशपीडा व्रीडां ममोत्पादयति प्रकामम्।
यच्छ्रीमदान्धा गतलोकलज्जाः सारस्वतान् विप्रवरांस्तुदन्ति॥ ६० ॥
तं दण्डयिष्यामि प्रचण्डदण्डो मुनेरवज्ञोत्थितचण्डचण्डः।
निर्वापयाम्यद्य चलत्कुठारधाराम्बुना हैहयधूमकेतुम्॥ ६१ ॥
यावन्न पास्यन्ति मदीयबाणाः कदुष्णरक्तं युधि हैहयस्य।
तावज्जलं नो न च भोगनिद्रा रामस्य चैषा परमा प्रतिज्ञा॥ ६२ ॥
निहन्तुकामो युधि कार्तवीर्यं कृतप्रणामो जननीपितृभ्याम्।
गृहीतशस्त्रो धृतवल्कवस्त्रो माहिष्मतीमेव जगाम रामः॥ ६३ ॥
इति व्यवस्यत्यथ भार्गवेन्द्रे साङ्गत्रयो वीररसः प्रबुद्धः।
जाग्रन्नवोत्साहमहामहाब्धितरङ्गभङ्गाञ्चितदेहयष्टिः ॥ ६४ ॥
सव्येतरस्तस्य महाभुजस्य भुजः प्रपुस्फोर भुजङ्गवर्यः।
भुजङ्गभोगोपमसत्त्वसारो भुजङ्गपर्यङ्कबलप्रचारः॥ ६५ ॥
रुरोध रोचिष्णुशिलीमुखानां स पञ्जरे निर्जरलोभनीयाम्।
माहिष्मतीं तां महिषीमिवाज्ञां पलायमानां जरसा जरन्तीम्॥ ६६ ॥
विदारयिष्यन्निव हैहयानां हृत्कर्णमस्तिष्कसमस्तशक्तिम्।
स शक्रशस्त्रामितकोटिघोरं टङ्कारयामास धनुः कठोरम्॥ ६७ ॥
शरेण सन्देशमिहादिदीक्षन् राज्ञे प्रचिक्षेप विविक्तवर्णाम्।
पत्त्री स पत्त्रीमिव कालदूतीं सहस्रबाहोः करयोः करङ्के॥ ६८ ॥
रे राजमानिन् क्षितिभुक्कलङ्क यत्कामधेनुं विजनादरण्यात्।
विमाय वृद्धं पितरं मदीयं ध्वाङ्क्षः पुरोडाशमिवाजहर्थ॥ ६९ ॥
किं ते कृतं तत्सदृशं कुलस्य ब्रह्मस्वमेवापहरन्ति भूपाः।
ब्रह्मण्यदेवः किल कार्तवीर्यो मिथ्याप्रवादं त्वमिमं बिभर्षि॥ ७० ॥
धिग्धिक्तव ब्राह्मणभक्तिमेतां धर्मध्वजिन् ब्रह्मकुलावमानिन्।
विकत्थसे त्वं निजवीर्यमेव राजन्यवंशापसदः स मिथ्या॥ ७१ ॥
त्वां दण्डयिष्यन् समुपागतोऽहं करालकीनाश इवोग्रदण्डः।
द्वन्द्वाहवं देहि महिष्मतीश नान्यो द्विजोऽहं किल दक्षिणार्थी॥ ७२ ॥
निशम्य चैतद्भृगुरामपत्त्रं राजा लसद्वाजिगजो युयुत्सुः।
दोषां सहस्रेण विवृद्धदोषो दोषाकरो राहुमिवाभ्यगच्छत्॥ ७३ ॥
ददर्श रामं रणरङ्गमध्ये कालं करालं स्वमिवाह्वयन्तम्।
विना पदत्राणशिरस्त्रमारादलातचक्रं तमिवोत्पतन्तम्॥ ७४ ॥

कुठारपाणिं मृगराजसत्त्वं क्रोधोज्ज्वलद्रक्तविशालनेत्रम्।
रथादवातीर्य सहस्रबाहुस्तमर्जुनश्छद्मधिया ववन्दे॥ ७५ ॥
धन्योऽसि भो युद्धरसैकगृध्नो संवर्धितं विप्रकुलं त्वयैव।
सुस्वागतं ते भृगुवंशकेतो दत्तं मया द्वन्द्वरणं घटस्व॥ ७६ ॥
ततः प्रवृत्तमात्तरोषकोषयोः सतोषयोर्विरुद्धयुद्धमद्भुतं प्रचण्डचण्डमुद्धतम्।
तडत्तडत्तडत्तडच्छतघ्निकाशतप्रभास्फुरत्स्फुलिङ्गमालया विलुप्तचण्डदीधिति॥ ७७ ॥
रथाश्वमत्तसादिमद्दुरन्तमप्यनादिमत्परस्परप्रमादिमद्विरुद्धवीरवादिमत् ।
प्रवृद्धवीर्यवाडवं प्रगल्भशस्त्रलाघवं प्रसिद्धसैन्यपाटवं करालकालताण्डवम्॥ ७८ ॥
इतो निरस्तसम्भ्रमो विधूतविश्वविभ्रमो गतभ्रमः परिभ्रमन् भृगूत्तमः स्म राजते।
ततोऽप्यदैन्यसैन्यसांयुगीनशक्तिसर्जनः स दत्तसत्कृपार्जनः सहस्रबाहुरर्जुनः॥ ७९ ॥
प्रवीरवाजिमत्तशस्त्रमत्स्यनक्रसङ्कुलत्समुल्लसत्सहस्रबाहुसैन्यघोरसागरम् ।
अजांशकच्छतीव्रशस्त्रवासुकिर्महाबलो रसोज्ज्वलो भयानलो ममन्थ राममन्दरः॥ ८० ॥
क्वचिच्छिरोविखण्डनं क्वचित्कबन्धकृन्तनं क्वचित्पदादिलुण्ठनं क्वचित्प्रवीरतर्जनम्।
प्रभञ्जनो यथा घनं विधूय शात्रवं बलं प्रचण्डचण्डविग्रहो जगर्ज रामकेशरी॥ ८१ ॥
एवं हतेऽखिलबले बलिबन्धिबन्धुस्निग्धावतारवपुषा रणकर्कशेन।
क्रुद्धस्तमभ्यपपतच्छलभो यथाग्निं रुद्रास्यचापशतकोऽथ सहस्रबाहुः॥ ८२ ॥
तं पञ्चकार्मुकशतेरितभीमवह्निज्वालाज्वलच्छिखनिशातशरालिजालैः।
जैत्रं जजाल जलदो जलजान्वयस्य प्रेष्ठं मुहूर्तमिव संयति कार्तवीर्यः॥ ८३ ॥
स ग्रीष्मकोटिशतभानुसमप्रभावश्चापाच्युताग्निशरमेव प्रहृत्य शीघ्रम्।
भस्मीचकार रिपुबाणचयं क्षणेन श्रीरामनाम जपतामिव पातकानि॥ ८४ ॥
पार्जन्यशस्त्रमथ हैहयराजमुक्तं यावत्क्षणं दमयितुं दहनं प्रयेते।
तावद्भृगूत्तमसमीरसमीरशस्त्रं मोघीचकार किमनन्तबलस्य चित्रम्॥ ८५ ॥
क्रुद्धोऽर्जुनो धनुषि पार्वतशस्त्रमुग्रं यावद्दधे विहितपर्वतभूरिवर्षम्।
वज्रास्त्रतः सपदि वज्रधरानुजांशो धूलीचकार धृतशात्रवनेत्रधूलिः॥ ८६ ॥
रुष्टोऽर्जुनः परशुरामजिघांसया वै यावद्दधे धनुषि पाशुपतास्त्रमुग्रम्।
तावद्भृगूत्तमप्रयोजितभीमशस्त्रे नारायणे समलयत्तदतीव चित्रम्॥ ८७ ॥
तत्साधु साधु मुनयो विबुधाश्च चक्रुः शंसन्त ईड्यचरितं भृगुवंशकेतोः।
नेदुर्दिवो विबुधदुन्दुभयस्तदानीं कीर्तिं जगुर्मुदितकिम्पुरुषाः सुगाश्च॥ ८८ ॥
शक्तिस्त्रिशूलमथ चक्रपरश्वधाद्या रामे विरुद्धमनसा प्रसभं प्रयुक्ताः।
सर्वे तदैव विफला हतशक्तिकास्ते क्षिप्रं बभूवुरिव दुष्टमनोरथाश्च॥ ८९ ॥

भूयो व्यभावयदयं मनसा मनस्वी सङ्क्रीडितो बहु मया किल हैहयेशः।
शीघ्रं निहन्मि खरधारपरश्वधेन ब्रह्मावमानहतपूर्वममन्दपापम्॥ ९० ॥
एवं व्यवस्य भगवान् धृतचण्डचापः शीघ्रं चकर्त धनुषां शतकानि पञ्च।
क्रोधाज्जडीकृतविवेकविलोचनं तं वीरो महारथमसौ विरथञ्चकार॥ ९१ ॥
भग्नो रथो विनिहतास्तुरगाश्च सर्वे सूतोऽपि कृत्तशिरसा सहसा पपात।
तूणानि नष्टविशिखानि तदा स भूयो मर्तव्यमेव मनसा परिनिश्चिकाय॥ ९२ ॥
यं विश्वविश्वविजयी दशकन्धरोऽपि प्राभून्न चाभिभवितुं धृतमुक्त आजौ।
रेवाप्रवाहपरिवर्तनसौण्ड्यबाहुं रामो रणे गणयते स्म न तं तृणाय॥ ९३ ॥
तं हन्तुकाममनसा भृगुवंशवर्यो विज्यं धनुः सपदि सज्जमसावकार्षीत्।
ब्रह्मद्विषां प्रबलकालकराललोलज्ज्वालामयं स्वधितिमेव करेऽग्रहीत्सः॥ ९४ ॥
तं खड्गपाणिमभियान्तमरातिमारात्संस्तभ्य मार्गणगणैः स परश्वधेन।
रामः सहस्रभुजबाहुसहस्रमुग्रो वव्रश्च काण्डनिकरानिव पादपस्य॥ ९५ ॥

स हैहयपतेश्शिरो मुकुटकुण्डलाढ्यं नृपा-
भिषेकजलबिन्दुभिर्विलसितं श्लथत्कुन्तलम्।
कठोरतमनेमिना परशुना पतिभ्यो दिशां
चकर्त कृतिनां वरो बलिमिवादिशन् भार्गवः॥ ९६ ॥

धनुःस्रुगभिमेदुरे भृगुपकोपवैश्वानरे
रणाङ्गणसुचत्वरे सुभटराववेदस्वरे।
शराहुतिमनोहरे नृपतिकाष्ठसञ्जागरे
सहस्रभुजमध्वरे पशुमिवाजुहोद्भार्गवः॥ ९७ ॥

देवा हृष्टा ववृषुरनघं पारिजातप्रसूनै
रेजे राजा रुचिततमसामोषधीनामिवासौ।
माहिष्मत्याः सह निववृते कामधेन्वा महात्मा
पित्र्यारण्यं पृथुलचरितः किन्नरैर्गीतकीर्तिः॥ ९८ ॥

हत्वा संयति भूसुरद्रुहमसौ भूपं सहस्रार्जुनं
कृत्वा दारुणदेवविस्मयकरं सङ्ग्राममत्युल्बणम्।
दिव्यं ब्राह्मणवंशविश्रुतयशो लोकत्रयं गापयन्
पित्रोस्तोषकरश्चिरं विजयते वीरव्रती भार्गवः॥ ९९ ॥

इति भृगुपतिर्हत्वा रामः सहस्रभुजं रणे
सुरभिसुरभिर्वीरो धीरो धरासुरभूषणम्।
सुरमुनिगणोद्गीतः प्रीतः पितुः पदपङ्कजं
रणरसलसन्मूर्ध्ना प्रेम्णास्पृशन्मधुपव्रतः॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
षष्ठस्तु सर्गः कविरामभद्राचार्यप्रणीते भवताच्छ्रियै नः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये सहस्रार्जुनवधो नाम षष्ठः सर्गः।

सप्तमः सर्गः

आकर्ण्य पुत्त्रस्य जयं जयैषिणो दृष्ट्वा सहस्रार्जुनशातनं सुतम्।
पादे पतन्तं प्रणिपातमुद्रया नैवाभ्यनन्दत्स पिता निनिन्द तम्॥ १ ॥
आहैनमारात्प्रणतं कृताञ्जलिं पुत्त्रं परिष्वज्य पिताश्रुलोचनः।
किं ते कृतं वत्स दुरन्तमन्युतो विप्रः क्षमासारकृतिर्हि शस्यते॥ २ ॥
मूर्धाभिषिक्तस्य महीपतेर्वधः पापावहो ब्रह्मवधादपि स्मृतः।
तं त्वं विधायाद्य मुधा विकत्थसे क्रोधो हि पापस्य निदानमुच्यते॥ ३ ॥
द्वारत्रयं यद्यपि नैरयं बुधाः सक्रोधलोभं मदनं समुज्जगुः।
क्रोधस्तु ताभ्यां बलवत्तरः स्मृतः सन्मध्यमेवाङ्गुलिरेष मध्यमः॥ ४ ॥
क्रोधो हि धर्मस्य दुरत्ययो रिपुः क्रोधो गवाशो मनुजत्वगोपतेः।
क्रोधो महादारुणरक्षसां पतिः क्रोधः पिशाचः पिशिताशनो नृणाम्॥ ५ ॥
तद्वत्स तीर्थाटनतो दुरत्ययं पापं द्रुतं क्षालयितुं त्वमर्हसि।
तीर्थाम्बुभिर्धूतसमस्तकल्मषो राहूज्झितश्चन्द्र इवावभास्यसि॥ ६ ॥
इत्युक्तवन्तं जमदग्निमादरात्स्वां मातरं च प्रणिपत्य भार्गवः।
तीर्थीचिकीर्षन् पदपद्मरेणुभिस्तीर्थानि गन्तुं भगवान्मनो दधे॥ ७ ॥
तीर्थेषु मज्जन् प्रणमन् मुदा क्वचित्स्थानानि पश्यन् मृडयंश्च कुत्रचित्।
भ्राम्यन् क्वचित्क्वापि च रेणुकासुतश्चित्रकूटं ससुखं समाययौ॥ ८ ॥
मन्दाकिनीवारिविधूतकल्मषं वृक्षावलीशीतलचण्डदीधितम्।
श्रीचित्रकूटं स निरीक्ष्य राघवीः सस्मार लीलाः श्रितपूर्वकल्पिकाः॥ ९ ॥
मन्दाकिनीवारिपवित्रकूटः संसारपाथोधिवहित्रकूटः।
सीतेशपादाब्जविचित्रकूटो मत्पापकूटं द्यतु चित्रकूटः॥ १० ॥
त्रिजगदवन हतहरिजननिधुवन निजवनरुचिजितशतशतविधुवन।
तरुवरविभवविनतसुरवरवन जयति विरतिघन इव रघुवरवन॥ ११ ॥
मदनमथनसुखसदन विधुवदन गदितविमलवरविरुद कलिकदन।
शमदमनियममहित मुनिजनधन लससि विबुधमणिरिव हरिपरिजन॥ १२ ॥
जनकदुहितरमहिपमपि सुखयसि सुखमुखमपि शुचिसुमुख सुमुखयसि।
विबुधविपिनमपि हरिसख सखयसि यतिजनमखमपि सुमख सुमखयसि॥ १३ ॥
मनसिजजवमपि सुजव विफलयसि खलकुलरवमपि सुरव विकलयसि।
कलिमलबलमपि सबलमबलयसि गुणिगणकुलमपि कुशल कुशलयसि॥ १४ ॥

विटपनिविडनिगडितमनसिजजव शिखरिशकलशकलितभवपरिभव।
मुनिजनभजन महितखगकलरव रघुवरवन मयि सकरुण इह भव॥ १५ ॥
रघुपतिगृहिणिनयनसुखनवदल हरिपदजलजरसितसितजलकल।
सुरनरमुनिगणगुणित सुजनबल विफलय मम भवरुजमपि फलफल॥ १६ ॥
सुकृतसुभगसुरवरतरुफल जय फणिपतिरघुपतिचरणविमल जय।
कलिमलखलकुलकदनकुशल जय गिरिधर सुखवन नयनसुफल जय॥ १७ ॥
परं निर्गुणं ब्रह्मलीलातडागं कृपादोर्लताहंसकं हंसभागम्।
मुदा यत्र रेमे चिरं रामसञ्ज्ञं सदा सादरं तं स्तुवे चित्रकूटम्॥ १८ ॥
कृता पर्णशाला सुरै राघवार्थे किरातायितैर्यस्य दिव्ये प्रदेशे।
गिरीणां प्रणम्यं प्रभग्नत्रिकूटं सदा सुन्दरं तं ब्रुवे चित्रकूटम्॥ १९ ॥
सदा मैथिलीपादपद्मप्रपन्नं शुचिं साधकानां समूहाभिपन्नम्।
हरिद्भिर्द्रुमैः सङ्कुलं सुप्रसन्नं विचित्रं चिदा संश्रये चित्रकूटम्॥ २० ॥
क्वचिल्लक्ष्मणेनामुदा लाल्यमानं क्वचिद्रामचन्द्रेण सञ्चर्यमाणम्।
क्वचिद्देववृन्दैः समभ्यर्चमानं विमानं मुहुः सन्दधे चित्रकूटम्॥ २१ ॥
प्रयागादितीर्थैर्लसच्चारुकूटं खरद्विड्कृते देवतादारुकूटम्।
त्रिलोकेशवन्दारुमन्दारकूटं महोदारकूटं भजे चित्रकूटम्॥ २२ ॥
द्रुतं पूरयन्तं मनःकामकूटं कलिध्वान्तहृद्भास्करोद्दामकूटम्।
रमारामकूटं घनश्यामकूटं परं धामकूटं वृणे चित्रकूटम्॥ २३ ॥
धरायाश्रितं भागधेयैककूटं परब्रह्मणो रूपधेयैककूटम्।
शुचीनां शुभं नामधेयैककूटं चिरं चेतसा चिन्तये चित्रकूटम्॥ २४ ॥
क्वचिद्योगिवृन्दैर्लसद्दिव्यकूटं क्वचिद्रामचन्द्रं नमन् नव्यकूटम्।
क्वचिन्मैथिलीं मण्डयन् भव्यकूटं चिता चिन्तये चेतसा चित्रकूटम्॥ २५ ॥
श्रीरामपद्मपदपुण्यपरागभागं योगीन्द्रसिद्धमुनिसेवितदिग्विभागम्।
कारुण्यमूर्तिमनघं हृतजीवरागं चेतश्चिरं तमिह चेतय चित्रकूटम्॥ २६ ॥
पूतात्मनां मतिमतां विहितव्रतानां सत्साधनैकमनसां भुवि पारिजातम्।
दत्ताखिलेप्सितफलं श्रुतिशैलकेतुं चेतश्चिरं तमिह चिन्तय चित्रकूटम्॥ २७ ॥
चिन्तामणिं विहितशैलतनुं तनिम्ना प्रादुष्कृतश्रुतिसुसम्भ्रितसारभूतम्।
पूतं नुतं गिरिवरैर्गुणितं गरिम्णा चेतश्चिरं तमिह चिन्तय चित्रकूटम्॥ २८ ॥
सैरध्वजीललितपाणिसरोजसेव्यं मन्दाकिनीविमलवारिविवर्धिताभम्।
श्रीकामदेश्वरसमर्पितसत्प्रतिष्ठं चेतश्चिरं तमिह चिन्तय चित्रकूटम्॥ २९ ॥

नवजलधरनीलं वेदविख्यातलीलं शिखरमहितसीतं पादपालीपरीतम्।
गिरिवरकमनीयं वन्दनीयं सुराणां कलितविविधकूटं चिन्तये चित्रकूटम्॥ ३० ॥
पयसि निहितभागं ज्ञानवैराग्ययागं परिलसदनुरागं रामपादाब्जरागम्।
मणिमिव रमणीयं भास्वतं भावतश्च प्रथितविमलकूटं नौमि तं चित्रकूटम्॥ ३१ ॥
सुरतरुवरवृन्दैर्भागधेयं यदीयं प्रणतिविनमितांसैर्गीयते बद्धनिष्ठैः।
जनकनृपसुताया लोचनैकाभिरामं शिखरनिहितरामं चित्रकूटं नतोऽस्मि॥ ३२ ॥
भवजलनिधिमीनं पापपङ्के निलीनं विषयकलिलमग्नं वासनाराशिलग्नम्।
निरवधिनिरुपायं त्याजिताध्यात्मकायं पतितमभिकमेनं त्रायतां चित्रकूटः॥ ३३ ॥

विधातुर्वै सृष्टो परमरमणीयो मणिरिव
प्रचेतोजातस्य प्रथितरचनास्रोत इव यः।
निषेव्यः शैलानां मुनितिलकवन्द्याङ्घ्रिवनजः
सदारामारामो जयति रुचिरो राघवगिरिः॥ ३४ ॥
निधानं सिद्धीनां विमलमवदानं च तपसां
निदानं रोगाणां क्षपितभवभोगैकजनुषाम्।
निपानं जीवानां मिहिरकरतप्तामिततृषां
निशानं लक्ष्याणां त्रिभुवि गिरिरेको विजयते॥ ३५ ॥
प्रतप्तानां तापैस्त्वमसि शरणं वै तनुभृतां
तथा जिज्ञासूनां त्वमसि विमलं ज्ञानभवनम्।
पिपासूनां स्रोतः सरसमतिदिव्यं जलमयं
जगत्यां वै शैलस्त्वमसि गुणधन्यो हरिगिरे॥ ३६ ॥
अकामानां नृणां त्वमिव फलदः खण्डपरशु-
र्यथा विष्णुस्त्राता त्वमसि भवभीतेः पदजुषाम्।
विधातेव स्रष्टा त्वमिह हरिभक्त्येकमनसां
त्रिदेवात्मा देवो जयसि नितरां राघवगिरे॥ ३७ ॥
निवासो धीराणां गुणगणविकासोऽसि सुधियां
प्रकाशो बुद्धीनां त्वमसि सुविलासो मतिमताम्।
जनानां विश्रामो भवभयविरामः पदजुषां
सदा रामारामो निखिलगिरिमौले विजयसे॥ ३८ ॥

रघुपतेःपदपद्मविभूषितो निखिलयोगिसमाजसभाजितः।
सकलसाधककल्पतरुर्महान् विजयसे भुवि राघवपर्वत॥ ३९ ॥

रघुनन्दनपादपयोजरजःकलितं भरितं प्रभया विभया।
शुचिसाधकवाञ्छितसिद्धिकरं प्रणमामि रघूत्तमशैलवरम्॥ ४० ॥
धरणीतनयाकरपङ्करुहप्रथितामरदुर्लभभाग्यविभम् ।
फणिनायकसेवितशृङ्गचयं प्रणमामि गिरिं च सुवर्णमयम्॥ ४१ ॥

श्रीरामचन्द्रचरणाङ्कितदिव्यकूटं सौमित्रिसाधनधनार्चितनव्यकूटम्।
सीताविलोचनसमञ्चितभव्यकूटं रे चित्त चिन्तय चिरन्तनचित्रकूटम्॥ ४२ ॥
चिन्तामणिप्रकरमञ्जुलरत्नकूटं सीतापतिप्रसरपावनप्रत्नकूटम्।
योगीन्द्रसाधकसुसाधनयत्नकूटं रे चित्त चिन्तय चिरन्तनचित्रकूटम्॥ ४३ ॥
सीतानिवासवरवासविलासभूमिं वृन्दारकागणशरण्यमरण्ययुक्तम्।
विन्ध्याटवीमुकुटमौलिमदभ्रकान्तिं रे चित्त चिन्तय चिदालयचित्रकूटम्॥ ४४ ॥
तीर्थैः किमत्र बहुभिः कलितप्रयासैः कष्टैकसाध्यजनमानसरोगयुग्भिः।
आकर्ण्य वाक्यमिदमद्य विचारयुक्तं पान्थाः सदा व्रजत चिन्मयचित्रकूटम्॥ ४५ ॥
अज्ञस्य पापकलिलेऽपि विषीदतो वै त्यक्तप्रसादनिवहस्य मलैकराशेः।
चिन्ताकुलस्य विधनस्य जडायुषो मे दीनस्य चाद्य शरणं भव चित्रकूट॥ ४६ ॥

श्रीमन्मैथिलिपादपद्मरजसां राशीकृतं शाश्वतं
पापानां किल धूमकेतुविभवं माधुर्यधुर्यस्थितम्।
श्रीमन्दाकिनिवारिवारितभयं कल्लोललोलद्विभं
पश्येयं सुमनोदृशा गिरिवरं श्रीचित्रकूटं मुहुः॥ ४७ ॥
सीता यत्र विराजते भगवती सत्पर्णशालास्थिता
सिञ्चन्ती तुलसीतरून्हरहो मन्दाकिनीवारिभिः।
कीरान्मञ्जुलसारिकाश्च विधिवत्संशिक्षयन्ती मुहु-
र्धन्योऽसौ नयनाभिरामशिखरः श्रीचित्रकूटो गिरिः॥ ४८ ॥
यत्रास्ते सुमनोज्ञपूतसलिला श्रीगुप्तगोदावरी
यं नित्यं समलङ्करोति विरजा मालेव मन्दाकिनी।
यस्योत्कर्षमतीव वर्धयति वै ह्यत्रिप्रिया शाश्वती
सोऽयं राजति शैलराजशिखरी श्रीचित्रकूटो भुवि॥ ४९ ॥
यो नित्यं परिपाति पावनरुचा श्रीकामदोपत्यकां
यस्मिन् कोटिमुनीन्द्रयोगिनिवहाः प्रेम्णा तपस्यन्त्यहो।
यत्र क्रीडति चारुचम्पकनिभा सैरध्वजी शावकैः
कीराणां तमिमं गिरीन्द्रमनघं श्रीचित्रकूटं श्रये॥ ५० ॥

मन्दाकिनीपयसि भावभरं निमज्ज्य भक्त्या समार्जिहत मत्तगजेन्द्रनाथम्।
आदौ भवस्य यदथाम्बुजविष्टरोऽसावातिष्ठिपद्विमललिङ्गमभीप्सितार्थः॥ ५१ ॥
मध्येपयस्विनिपुरस्कृतदुग्धधारां व्यालोक्य लोलनयनश्चकितो बभूव।
वात्सल्यमण्डितपयोधरहारशोभां श्रीरेणुकामिव नदीं विनतो ननाम॥ ५२ ॥
चक्रे प्रदक्षिणमथो गिरिराजराजं श्रीकामदं पुलकितः स सहस्रकृत्वः।
रामस्तु दण्डवदनागसि दत्तदण्डपापानि मार्ष्टुमिव भग्नभयो भवस्य॥ ५३ ॥
यं धर्मपीठमिह पर्वतराजराजं श्रीचित्रकूटमथ कामदनामधेयम्।
पूर्वत्र कल्प उषितानुजजानकीश्रीरामं स्मरन् समभवत्स कृतार्थरूपः॥ ५४ ॥

पतिदैवतिकां स चानसूयां परशुधरोऽर्चितवांश्च पूज्यभावात्।
कुपितामिव तां स शङ्कमानः प्रियसुतशिष्यविनाशतोऽनुनेष्यन्॥ ५५ ॥

आमन्त्र्याद्रिं रघुपतिपदाम्भोजपांशुप्रसादं
रामोऽद्राक्षीद्भुवनमहितां राजधानीं रघूणाम्।
यस्यां त्यक्त्वा त्वचमिव तनुं भोगवान् कोऽपि जीवः
प्राप्तानन्दो लसति दिविजैर्दिव्यसाकेतधाम्नि॥ ५६ ॥
यस्यां सीता विबुधवनितावन्दिता वन्द्यभार्या
नित्यं धातुस्तनयतनयातीरकुञ्जेषु भर्त्रा।
दीव्यन्ती सा प्रणयमुदिता कोटिकोट्या सखीनां
रामा रामं रमयति रमा मञ्जुमाधुर्यधुर्या॥ ५७ ॥
राजा रामो जयति भगवान् जानकी यत्र राज्ञी
यस्यां लोकाः प्रणिहतमलाः सच्चिदानन्दरूपाः।
यस्याः प्रान्ते लसति सरयूः सर्वदा सोमतोया
सैषायोध्या विलसति भुवो मस्तकीभूय भूयः॥ ५८ ॥
नामं नामं नमितशिरसा दण्डवद्दण्डितारि-
भ्रामं भ्रामं विगतरजसा वन्यकुञ्जेषु धीरः।
ध्यायं ध्यायं शिशुरघुवरं कन्दनीलं सुशीलं
गायं गायं प्रभुगुणगणं भार्गवस्तत्र रेमे॥ ५९ ॥
दर्शं दर्शं दुरितदमनं दामिनिद्योति धाम
स्पर्शं स्पर्शं परमरमणं रेणुराशिं रमेष्टम्।
भावं भावं भवभयहरं भावभाव्यं भविष्णुं
कामं कामं कमलकमनं राघवं शर्म लेभे॥ ६० ॥

भूयो पश्यन् मधुवनमसौ सूर्यकन्यातिधन्यं
स्निग्धारामं व्रजजनवृतं मञ्जुकूजन्मरालम्।
यां वै प्राहुर्मधुरिपुपुरीं शार्ङ्गिणो जन्मभूमिं
सेयं पापं मथति मथुरा मन्मथारीष्टमान्या॥ ६१ ॥
स्नात्वा जप्त्वा मनसि यमुनाजीवनं चिन्तयित्वा
वृन्दारण्यं त्रिजगदरणं भार्गवो भक्तितोऽगात्।
कृष्णः कूजन् मधुरमुरली यत्र रासे सखीनां
नित्यं राधाकुचकलशयोर्भाति पाटीरशिल्पी॥ ६२ ॥
गत्वा भूयो मुनिगणयुतं श्रीहरिद्वारमाद्यं
गङ्गाद्वारं त्रिपुरजयिना भग्नदक्षावलेपम्।
मायापुर्यामथ कनखले जाह्नवीदिव्यतोये
मज्जन् मग्नं मनसि स मलं मज्जयामास मान्यः॥ ६३ ॥
काश्यां काशीगदितगरिमोद्दाममुक्तैकभूमौ
रामो रेमे शिशुशशिभृतश्शूललब्धास्पदायाम्।
मङ्क्त्वा भक्त्याच्युतचरणजावारि वाराणसीशं
रामेत्येवं जपपरधियं सान्नपूर्णं ददर्श॥ ६४ ॥
यस्यामीशो मरणसमये प्राणिनां कर्णमूले
द्व्यर्णं रामेत्यघहरमहामन्त्रमाद्यं ददानः।
आचाण्डालं जयति भगवान्मोक्षयन् जीवलोकं
काशीवासी कथमु विभियाद्याम्यदण्डात्कदापि॥ ६५ ॥
काञ्चीं काञ्चीमिव वसुमतीयोषितस्तिग्मभानुं
गत्वा रामः किल वरदराड्विष्णुमीक्षाम्बभूव।
शेषे शेषे बकुलधवले शार्ङ्गिणं तं शयानं
नैशं नीलोत्पलमिव लसत्षट्पदं पार्वणेन्दौ॥ ६६ ॥
तस्या आराद्रतिपतिरिपोः पादपद्माङ्कभाजं
घण्टानादप्रतिहतभयां शैवकाञ्चीमपश्यत्।
श्रीकावेरीसरिति विमलो रङ्गनाथं विलोक्य
प्राप्तानन्दो मनसि च बभौ भौमवैकुण्ठमाप्य॥ ६७ ॥

गत्वापूर्वां पवनगमनो विन्ध्यशैले लसन्तीं
दृष्टो रामः श्रुतमिव भयाच्चाप्यवन्तीमवन्तीम्।
क्षिप्रं क्षिप्रापयसि विरजाः प्राप्तभावोपचारः
साम्बं देवं हरमथ महाकालमानर्च धीरः॥ ६८ ॥
भूयो यात्वा सपदि ददृशे द्वारकां पश्चिमायां
सिन्धोस्तीरे कनकभवनां राजधानीं यदूनाम्।
द्वारे द्वारे विलसति परं ब्रह्म कं यत्र नित्यं
दृष्ट्वा रेमे भृगुकुलमणिर्मोक्षदां तां मनोज्ञाम्॥ ६९ ॥
तत्र स्नात्वा लवणसलिले गोमतीसिन्धुमिश्रे
लुञ्चन् दर्भान् परमकुशलस्तान् कुशस्थल्युपेतान्।
प्रापं प्रापं पयसि रुचिरं गोमतीचक्रकं त-
द्रामः प्रीतः परमकठिनं कालचक्रं व्यपोहत्॥ ७० ॥
गत्वा प्रभासं तममन्दविक्रमः श्रीसोमनाथं श्रितसोमशेखरम्।
सम्पूजयामास वशी वशानुगं गौरीसमेतं धृतसर्वगौरवम्॥ ७१ ॥
यत्पादपाथोजपरागसेवया सोमो दुरन्तादथ दक्षशापतः।
मुक्तः क्षयात्क्षीणकलोऽपि पुष्कलो ज्योतिश्च सोमेश्वरलिङ्गमादिमम्॥ ७२ ॥
श्रीशैलमासाद्य स मल्लिकार्जुनं रामोऽर्चयन्नन्दनमल्लिकादिभिः।
स्तुत्यानुरक्त्या वरिवस्ययार्जवप्रोद्दामवाचा समतूतुषद्धरम्॥ ७३ ॥
यज्ज्योतिषो लिङ्गमथो द्वितीयकं पौराणिका आदरतः समामनन्।
पुत्त्रं दिदृक्षुर्गिरिजावरः सदा यत्राश्रितः क्रौञ्चभिदं महेश्वरः॥ ७४ ॥
भूयो महाकालमुपास्त धीधनः प्राप्योज्जयन्यां जनतापमोचनम्।
क्षिप्रापयःक्षालितपादपङ्कजं दोषाकरास्यं स निरस्तदूषणम्॥ ७५ ॥
यत्रोषितानां भगवानुमावरो धत्ते महाकालकरालभीतितः।
रक्षन् प्रतीक्ष्यार्पितसर्वसाधनो निष्किञ्चनानामिव पारिजातकः॥ ७६ ॥
ओङ्कारमासाद्य मुदावनीतलं रेवाजलाप्लावितसर्वविप्लवम्।
प्रार्चत्स भक्त्या परमेश्वरं प्रभुं राजोपचारैर्द्विजराजसत्तमः॥ ७७ ॥
विन्ध्याचलं स्मास्थितवान् स भक्तितः सम्प्रीणितोऽद्धा गुरुगौरवादपि।
तस्याद्रिराजस्य हरः प्रसेदिवान् ज्योतिस्स्फुलिङ्गं व्यदधाच्चतुर्थकम्॥ ७८ ॥
गत्वा परघ्नः परलीं परन्तपः श्रीवैद्यनाथं किल लिङ्गमद्भुतम्।
दृष्ट्वा प्रसन्नः समपूपुजन्मुदा बिभ्रन्मनो भूतपभक्तिनिर्भरम्॥ ७९ ॥

कैलासमुत्तोलयतो दुराग्रहाद्दोर्भ्यां स्ववीर्याद्वहतः कृतागसः।
यो रावणस्य स्खलितः स्वहस्ततः अत्र स्थितः पुण्यमिवाल्पमेधसः॥ ८० ॥
गत्वाथ भूयः किल डाकिनीं जवी स्वं डाकिनीभ्यो भगवान् रिरक्षिषुः।
तं पूजयामास च भीमशङ्करं षष्ठञ्च लिङ्गं धृतभक्तिरादरात्॥ ८१ ॥
वाराणसीमेत्य पुनः स भार्गवो वीरव्रतो वर्धितशत्रुसङ्कटः।
विश्वेशलिङ्गं समपूजयन्मुहुः कोट्या सहस्रेण च बिल्वपत्त्रकैः॥ ८२ ॥
यां विश्वनाथः प्रलयेऽपि काशिकां बिभ्रत्त्रिशूले दयितामिवादरात्।
प्रीत्या ररक्षाथ सुरेन्द्रवन्दितः सानन्दमानन्दवने कृतालयः॥ ८३ ॥
गोदावरीतीरमुपेत्य भार्गवः स त्र्यम्बकं स्नेहजलाप्लुताम्बकः।
सम्पूज्य भक्त्या प्रतुतोष मानसे नष्टव्यथो रङ्क इवाप्य काञ्चनम्॥ ८४ ॥
सम्भावितो गौतमभक्तिभावितो गोदावरीं स्वीयशटाकलापतः।
प्रादुश्चकारामलनीरमण्डितां लिङ्गं शिवश्चामरवृन्दवन्दितम्॥ ८५ ॥
केदारनाथं हिमशैलमूर्धनि प्रार्चत्प्रसन्नो भृगुवंशवर्धनः।
नेत्राम्बुभिश्चापि तुषारशीतलैः सङ्क्षालयामास वदान्यशेखरम्॥ ८६ ॥
यश्चादिदेवः श्रितवत्सलो भवः कारुण्यकल्लोलविलोलमानसः।
बिभ्रद्वपुर्माहिषमादिपूरुषो भीमेन भीमो ददृशे हिमालये॥ ८७ ॥
पश्चात्समासाद्य स दारुकावनं नागेश्वरं पूजयति स्म भक्तितः।
दूरीचिकीर्षुः षडसौ दुरत्ययान्नागानिवासादितभूरिवैक्लवः॥ ८८ ॥
यं सेवितुं सादरलोकपालका देवेन्द्रमुख्याः स्पृहयन्ति नित्यशः।
आकाशगङ्गाशिशिराम्बुशीकरैः सङ्क्षालयिष्यन्त इवाङ्घ्रिपङ्कजम्॥ ८९ ॥
भूयः समासाद्य स दक्षिणोदधिं रामेश्वरं पूजयति स्म पूजितः।
सन्नारिकेलाम्बुविशुद्धधारया रुद्राभिषेकं विदधे विधानवित्॥ ९० ॥
यं पूर्वकल्पे रघुवंशवर्धनो रामेश्वरं स्थापयति स्म सादरम्।
लिङ्गं विधायाथ च रेणुकामयं भूमौ च विश्वासमिवात्मनामनि॥ ९१ ॥
अन्ते स गत्वा मुदितश्शिवालयं घ्रुश्मेश्वरं वैदिकमन्त्रवत्प्रभुः।
प्रीत्याभ्यसिञ्चज्जमदग्निनन्दनो नम्रः प्रसूनैः किल नन्दनोद्भवैः॥ ९२ ॥
यो ब्राह्मणीनिर्मलभक्तियन्त्रतो घ्रुश्मापुरो दर्शितलिङ्गविग्रहः।
दिव्यं यशः स्वं प्रकटीचकार ह घुश्मेश्वरख्यातिमगात्सनातनीम्॥ ९३ ॥
एवं विभुर्द्वादशलिङ्गविग्रहं सज्ज्योतिषो ज्योतिषबद्धनिष्ठया।
सम्पूज्य भक्त्या भृगुवंशभूषणः स द्वादशादित्य इवाबभौ दिने॥ ९४ ॥

एवं विधान्येव सुतीर्थकान्यलं भ्राम्यन् भ्रमभ्रामितपापतापहा।
भूयश्चचारातिमनुष्यचेष्टितः संशिक्षयिष्यन् पितृतोषणं व्रतम्॥ ९५ ॥
पश्चाद्गतस्तीर्थगुरुं स पुष्करं पुंसः पुराणस्य कलांशविग्रहः।
लोकं पुनानः पदपद्मरेणुभी रेमेंऽशुमालीव स रेणुकासुतः॥ ९६ ॥
भूयः प्रयागं स तु तीर्थनायकं गत्वा त्रिवेण्यां परिमज्ज्य भार्गवः।
स्वं पापराशिं क्षपयाम्बभूव ह प्रद्योतितो भानुरिवाभ्रसङ्क्षये॥ ९७ ॥
स ब्रह्मचर्यव्रतमेव नैष्ठिकं बिभ्रत्समुत्खातसपत्नकण्टकः।
सत्तीर्थयात्राव्यपदेशतो विभुस्तीर्थीचकाराखिलमेव भारतम्॥ ९८ ॥
इति पितृपरितोषं संविधित्सुर्महात्मा पदजलजरजोभिर्जीवलोकं पुनानः।
निजचरितसितिम्ना श्वेतयिष्यंस्त्रिलोकीं विबुधविरुदवन्दी वन्दितो रैणुकेयः॥ ९९ ॥
द्विजकुलकुमुदेशः शस्त्रविद्याविधिज्ञो ग्लपितसकलपापो भग्नतापस्तरस्वी।
घटजसदृशतेजा भूसुरध्रुक्पयोधेर्जगति जयति रामः सर्वदा जामदग्न्यः॥ १०० ॥
इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गः श्रियै स्तात्कविरामभद्राचार्यप्रणीते किल सप्तमो नः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-
स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये तीर्थाटनं नाम सप्तमः सर्गः।

अष्टमः सर्गः

तीर्थयात्रां गते रामे विरामे ब्रह्मविद्विषाम्।
त्रिलोक्याश्चाभिरामे च पद्मिन्या इव भास्वति॥ १ ॥
कार्तवीर्ये महावीर्ये नीते वीरगतिं रणे।
चञ्चत्कुठारयानेन रामेणाक्लिष्टकर्मणा॥ २ ॥
कार्तवीर्यात्मजाः सर्वे भृगूणां कोष्णशोणितैः।
निर्वापाञ्जलिदानेन निश्चिक्युस्तोषणं पितुः॥ ३ ॥
सम्भूयार्जुनयः सर्वे प्रभुजाः प्रतिजज्ञिरे।
जामदग्न्यं चतुर्थं वै निहन्तुं कूटसंयुगे॥ ४ ॥
महत्या चतुरङ्गिण्या सेनया बालिशेनया।
माहिष्मत्या विनिर्जग्मुरारादागतमृत्यवः॥ ५ ॥
पदातिस्यन्दनाश्वानां कुञ्जराणाञ्च धूलिभिः।
छन्नज्ज्योतिर्दिवाप्यर्कः सायन्तन इवाभवत्॥ ६ ॥
अथापशकुनान्येषामुत्पेतुर्ब्रह्मघातिनाम्।
हैहयव्यसनं प्राप्तं सूचयन्तीव दारुणम्॥ ७ ॥
गृध्रा अगृध्यंस्तन्मांसमुपर्युपरि तानथ।
कालदूता उलूकाश्च करटाश्चुकुवुः कटुम्॥ ८ ॥
उल्कापातो दिवाप्यासीत्पस्पन्दे वामलोचनम्।
शस्त्राणि पेतुर्हस्तेभ्योऽनुत्साहो योद्धृणामथ॥ ९ ॥
नाजीगणंस्ते राजन्याः कालपाशवशंवदाः।
अविवेकान्धचक्षुष्का मुमुर्षव इवौषधम्॥ १० ॥
अथापतन् पातयन्तो वृक्षान् मुन्याश्रमं तदा।
जामदग्न्येन रहितं हरिणेव मृगाकरम्॥ ११ ॥
लुनीहि काननं वृक्षान् वृश्च शीघ्रं मुनीन् जहि।
हर कन्या वटूंश्छिन्धि वदन्तश्चेत्थमाययुः॥ १२ ॥
पलायन्ते स्म तान् वीक्ष्य तापसाः कूटयोधिनः।
श्येनान्निरीक्ष्य चायातान् भीता इव विहङ्गमाः॥ १३ ॥
तानापतन्त आलक्ष्य शस्त्रपाणीन्नराधमान्।
मृगीव त्रस्तनयना रेणुका रेणुरूषिता॥ १४ ॥

जमदग्निः समाधिस्थो ध्यानस्तिमितलोचनः।
मीलन्मीन इवाम्बोधिस्तस्थौ शैल इवाचलः॥ १५ ॥
तं हन्तुकामानाज्ञाय वारयामास तापसी।
तस्थौ करिणमावृत्य करेणुरिव रेणुका॥ १६ ॥
विललापातिकरुणं कुररीव सुमध्यमा।
हा रामेति समाक्रोश्य पत्यौ संवीक्ष्य सङ्कटम्॥ १७ ॥
शृणुध्वं क्षत्त्रियाः सर्वे निर्बन्धस्त्यज्यतामयम्।
दयध्वं मम दीनायाः कान्तं मा हत मा हत॥ १८ ॥
निर्दोषोऽयं सुशीलश्च ब्राह्मणो ब्रह्मवित्तमः।
तं हन्तुमिव चायाता गवाशा गामनागसम्॥ १९ ॥
प्रतीक्ष्यन्तां क्षणाः केचिद्युयुत्सानलमेव वः।
शमयिष्यति चागत्य राममेघः शराम्बुभिः॥ २० ॥
इत्येवं विलपन्तीं तां विनिर्भर्त्स्य विनिर्दयाः।
क्षत्त्रियापसदाः खड्गैर्जमदग्नेः शिरोऽहरन्॥ २१ ॥
हाहाकारो महानासीत्स्वाहाकारविवर्जितः।
राजन्यघस्मरैः क्रूरैर्निहिते ब्रह्मवादिनि॥ २२ ॥
महर्षेः शिर आदाय निर्मथ्याश्रमसम्पदः।
विडाला इव ते जग्मुर्हत्वा रात्रौ वयोऽर्भकान्॥ २३ ॥
कबन्धं भग्नसम्बन्धं गृहीत्वा रेणुका सती।
पपात धरणौ झञ्झोद्धूतेव कल्पवल्लिका॥ २४ ॥
एतस्मिन्नन्तरे तत्र भार्गवोऽपि समागमत्।
उत्पपाताशुभं घोरं पितुः कदनकारणम्॥ २५ ॥
वामदेवविधेयस्य वामं लोचनमस्फुरत्।
वामं प्रदक्षिणं चक्रे मृगमाला सभीतवत्॥ २६ ॥
नाधीयते स्म बटवो बाष्पोपहतचेतनाः।
स्वाध्यायमपि शोकार्ता न पठन्ति स्म वेपिताः॥ २७ ॥
नाध्यापयन्ति मुनयो न रटन्ति स्म सारिकाः।
कीरा नैव स्म कूजन्ति न गायन्ति स्म कन्यकाः॥ २८ ॥
नाग्निहोत्रवषट्कारौ स्वाहाकारविवर्जितम्।
दावाग्निनेव सन्दग्धं वनं विषमतां गतम्॥ २९ ॥

कबन्धं गतनिर्बन्धं पश्यतः पतितं पितुः।
रामस्यापि महाधैर्यशिखरी व्यचलत्क्षणम्॥ ३० ॥
पप्रच्छ मातरं वीरो रोषसंरक्तलोचनः।
क्रोधकारुण्यसम्पन्नः सन्दष्टदशनच्छदः॥ ३१ ॥
केन नीचेन मातर्मे तातः स्वर्गमितोऽधुना।
कः क्रीडति कृतान्तेन मुमुर्षुः प्रलयाग्निना॥ ३२ ॥
मत्कुठारः कठोरोऽयं कस्य पास्यति शोणितम्।
गृध्रेभ्यो ह्यर्पयिष्यन्ति मांसं कस्य ममाशुगाः॥ ३३ ॥
एवमुक्ता महाभागा रेणुका पतिदेवता।
पुत्त्रमावेदयामास वृत्तान्तं वज्रदारुणम्॥ ३४ ॥
कार्तवीर्यावमैर्हैस्ते पिता वै पितृवत्सल।
अग्न्यागारसमासीनः पशुमारममार्यत॥ ३५ ॥
अभवं विधवा वीर माधवे त्वयि तिष्ठति।
स्थलीव कर्दमोपेता पारिजातालवालिका॥ ३६ ॥
इत्युक्त्वा करुणं माता पतित्वा भूमिमण्डले।
एकविंशतिकृत्वः सा स्वोरःस्थलमताडयत्॥ ३७ ॥
आजानुलम्बिबाहुभ्यां उत्थाप्य जननीं सुतः।
नेत्रे प्रमृज्य तां प्राह गिरा घनगभीरया॥ ३८ ॥
मा रोदीरम्ब सत्यं ते प्रतिजाने प्रतीयताम्।
निश्छत्त्रां मेदिनीं सर्वां करिष्ये सायकैरहम्॥ ३९ ॥
त्रिसप्तकृत्वो हृदयं यत्त्वया ताडितं शुभे।
तत्सङ्ख्यैव निश्छत्त्रां करिष्यामि महीमिमाम्॥ ४० ॥
त्वं सदा सधवा साध्वी सौभाग्यसुखसंयुता।
विधवास्तु भविष्यन्ति अद्य त्वद्रिपुयोषितः॥ ४१ ॥
मा रोदीरम्ब भद्रन्ते क्षणं किञ्चित्प्रतीक्ष्यताम्।
त्वन्नाथघ्नानहं साध्वि हनिष्यामि शिताशुगैः॥ ४२ ॥
अहं हैहयपुत्त्राणां पौत्त्राणां रुधिरामिषैः।
क्षिप्रं श्राद्धं विधातास्मि कार्तवीर्यस्य वार्षिकम्॥ ४३ ॥
यावन्मदागमं मात्रा रक्षणीयः पिता त्वया।
तेजसा स्वेन दिव्येन सावित्र्या सत्यवानिव॥ ४४ ॥

तैलद्रोण्यां विनिक्षिप्य पितुर्मृतकलेवरम्।
हस्ते कुठारमादाय कृतान्त इव कोपितः॥ ४५ ॥
उपवीती धनुष्पाणिर्महावक्षाः प्रतापवान्।
हन्तुं जगाम राजन्यान् पितृहन्तॄन् गतायुषः॥ ४६ ॥
चतुरङ्गबलोद्दारुकोपसर्पिष्षमेधसः ।
क्षत्त्रबन्धून् समादग्धुं प्राज्वलद्भार्गवानलः॥ ४७ ॥
तीक्ष्णबाणविषाणाग्रो दानदानी निरङ्कुशः।
राजपिपीलिकान्मृद्नन् रामहस्ती व्यजृम्भत॥ ४८ ॥
पञ्चाननकृपादृष्टिप्राप्तपञ्चाननो बली।
राजकुम्भीश्वरान् हन्तुं प्रोत्सहे रामकेशरी॥ ४९ ॥
दृप्तराजबलाम्बोधिं दिधक्षंस्तरसोऽर्जितः।
क्रोधस्फुलिङ्गमालाढ्यो ववृधे रामवाडवः॥ ५० ॥
महाभुजोर्मिहुङ्कारझङ्कारो भार्गवाभिधः।
वीरवारिः प्रववृधे पर्वणीव पयोनिधिः॥ ५१ ॥
निश्छत्त्रो निस्तकवचो निष्पदत्राण आत्मवान्।
एकाकी सोपवीतोऽयं जगामारिजिघांसया॥ ५२ ॥
रुरोध नगरीं नागैः श्वसद्भिरिव सायकैः।
क्षत्त्रियापसदान् हन्तुं कृतान्त इव दुर्धरः॥ ५३ ॥
धनुष्टङ्कारयामास वज्रनिष्पेषनिष्ठुरम्।
आजुहाव रणे वीरान् ब्रह्मघ्नान् क्षपितायुषः॥ ५४ ॥
अथापतन् सरोषास्ते दंशिताश्चण्डधन्विनः।
मन्देहा इव मन्देहाः प्रत्यूषे बालभास्करम्॥ ५५ ॥
न विव्यथे मनाग्रामो वीक्ष्य वीरानुपागतान्।
कुञ्जरान्दानदृप्तांस्तान् समीक्ष्य मृगराडिव॥ ५६ ॥
अथारभ्यत युद्धं तत्तुमुलं लोमहर्षणम्।
दैवासुरमिवात्युग्रं रामेणार्जुनिभिः समम्॥ ५७ ॥
चिक्षिपुः क्रोधताम्राक्षा दिव्यशस्त्राण्यनेकशः।
शक्तिशूलकृपाणेषुभुशुण्डीपरिघान्यथ ॥ ५८ ॥
तानि चिच्छेद रामोऽपि कौतुकेन शितैः शरैः।
सतर्क इव पुण्याढ्यो दुर्जनानां मनोरथान्॥ ५९ ॥

क्वचिद्रथं समाभञ्जन् क्वचित्सूतं निपातयन्।
क्वचिदश्वान् विनिर्निघ्नन् क्वचिद्ध्वंसंस्तु दन्तिनः॥ ६० ॥
रथिनाञ्च पदातीनां द्रुतं हस्तिमतामथ।
छिन्दच्छिरांसि युगपत्सैको बहुरिवाभवत्॥ ६१ ॥
यावद्धन्वी धनुस्सज्यं चिकीर्षति च तावता।
रामेण तीक्ष्णभल्लेन छिन्नमेव विलोक्यते॥ ६२ ॥
विकर्षन्तं विमृश्यन्तं सन्दधानं शिलीमुखम्।
नापश्यत्कोऽपि चात्मानं घ्नन्तमेव व्यलोकयत्॥ ६३ ॥
वीराणां भग्नशिरसां रामशस्त्रहतैनसाम्।
प्रगच्छतां च कोटीनां स्वर्गं स्वल्पमिवाभवत्॥ ६४ ॥
स्वर्गसोपानरूपेण सैकैकेन महेषुणा।
कोटिकोटीर्निनीषुर्वै सम्मर्दमिव चान्वभूत्॥ ६५ ॥
क्वचित्प्रभज्य पत्त्राणि जघान रथिनः क्वचित्।
क्वचिच्छिरांसि चिच्छेद क्वचिच्चापं चकर्त सः॥ ६६ ॥
धावन्तं कञ्च विव्याध करं कस्यचिदाच्छिनत्।
कस्यचिन्नेत्रयुगलं व्रणयामास सायकैः॥ ६७ ॥
कृतान्त इव चावार्यः कालानल इवोद्धतः।
सांवर्तक इवामोघः क्षपयामास शात्रवान्॥ ६८ ॥
एवं मुहूर्तमात्रेण रामेणाक्लिष्टकारिणा।
शात्रवं तद्बलं भग्नं भास्करेण यथा तमः॥ ६९ ॥
भूयः परशुमादाय कार्तवीर्यसुतानसौ।
जघानाथ दिगीशेभ्यो वीरो बलिमिवाहरन्॥ ७० ॥
कामधेनुं पितुश्चापि शिरः परमभास्वरम्।
आनीय रेणुकापादपङ्कजं शुभमस्पृशत्॥ ७१ ॥
कबन्धेन च सन्धाय जमदग्निशिरः प्रभुः।
इषदैश्वर्यमाहात्म्याज्जीवयामास लीलया॥ ७२ ॥
लब्धसञ्ज्ञः स उत्थाय मुनिः सुप्त इवोत्थितः।
रामानुभावमाकर्ण्य साश्चर्यस्तमुदैक्षत॥ ७३ ॥
रेणुकापि महाभागा पतिं प्राप्य शुचिस्मिता।
पुत्त्रं स्वमङ्कमारोप्य नेत्रवारिभिरासिचत्॥ ७४ ॥

पयोदाभ्याञ्च सुस्राव पयः प्रेमपरिप्लुतम्।
पाययामास तद्रामं दुग्धं मातृधनं स्मृतम्॥ ७५ ॥
रामोऽपि धन्विनां श्रेष्ठः पितरौ प्रणनाम तौ।
सर्वमावेदयाञ्चक्रे माहिष्मत्यां यदप्यभूत्॥ ७६ ॥
उत्सवश्च महानासीत्तत्रत्यानां वनौकसाम्।
आनन्दस्यातिरेकेण तन्नन्दनमिवाभवत्॥ ७७ ॥
यदा यदापि सस्मार भार्गवो व्यसनं पितुः।
तदा तदैव तच्चित्ते क्रोधवह्निर्व्यदीप्यत॥ ७८ ॥
तदैवोत्थाय मेधावी गच्छति स्माविचारयन्।
राजन्यांश्च समाक्रम्य पशुमारममीमरत्॥ ७९ ॥
राघवान् यादवांश्चैव ब्रह्मण्यान् क्षत्त्रियर्षभान्।
नावधीद्भगवांस्तत्र स्वावतारं विभावयन्॥ ८० ॥
अन्यान् क्षत्त्रियदायादान् ब्रह्मद्रोहपरायणान्।
सर्वान् जघान भगवान् भूभारमवतारयन्॥ ८१ ॥
भानुसाहस्रभूपानां चक्रे पञ्चसरोवरम्।
कुरुक्षेत्रे स रुधिरैः पित्रे दास्यन्निवाञ्जलिम्॥ ८२ ॥
एकविंशतिकृत्वो हि रामः प्रहरतां वरः।
निश्छत्त्रामकरोद्भूमिं क्रोधो वै दारुणः सताम्॥ ८३ ॥
वारं वारं द्विजेभ्योऽदान्महनीयो महीमिमाम्।
ईजे बहुविधैर्यज्ञैर्यज्ञो विष्णुः स्वयं श्रुतः॥ ८४ ॥
एकविंशे महायुद्धे क्षत्त्रियाणां क्षये कृते।
कश्यपो भगवांस्तत्र प्रजासर्गमचिन्तयत्॥ ८५ ॥
जग्राह दानं मारीचो लोकानां हितकाम्यया।
परोपकारसारा हि सन्तश्चारित्र्यवत्सलाः॥ ८६ ॥
आहैनं भार्गवं धीरो रोषकाषायलोचनम्।
अलं रामाधिकं क्रुद्धा क्रोधः पापस्य कारणम्॥ ८७ ॥
न हन्तव्यास्त्वया तात अधुना क्षत्त्रियर्षभाः।
कार्तवीर्ये हते वंशे रुद्धे बीजमिवोसरे॥ ८८ ॥
न वस्तव्यं त्वया नक्तं सम्प्रत्येषा मही मम।
महेन्द्रं गच्छ कल्याण महेन्द्रसमवीर्यवान्॥ ८९ ॥

पिता ते जीवितो भद्र कृतः सप्तर्षिमण्डले।
द्वितीयोऽप्यद्वितीयास्ते गाथा नॄन् गापयिष्यति॥ ९० ॥
इत्युक्त्वा कश्यपो विप्रं गतो यादृच्छिको मुनिः।
आपृच्छ्य पितरौ रामो महेन्द्रं शैलमागमत्॥ ९१ ॥

सुरेन्द्रयोगीन्द्रमुनीन्द्रवन्दितो द्विजार्णवेन्दुर्भृगुवंशवर्धनः।
चकार लोकातिशयं गुणातिगश्चरित्रमीड्यं पितृभक्तमौलिपः॥ ९२ ॥

एवं विधाय कदनं च कदात्मकानां निःक्षत्त्रियां कुमकरोत्स त्रिसप्तकृत्वः।
यज्ञं विधाय प्रणिदाय च कश्यपाय भूमिं महेन्द्रशिखरे न्यवसत्प्रशान्तः॥ ९३ ॥
पञ्चोदधीनिव विधाय च पञ्च कुण्डान्येतानि भूपरुधिरेण च पूरयित्वा।
दीर्घायुषं स्वपितरं परिजीव्य वीरो योगीन्द्रगीतचरितो विचरत्यभिज्ञः॥ ९४ ॥

बीभत्सस्य च रौद्रवीररसयोः कारुण्यहास्यात्मनो
रामेणात्र भयानकाद्भुतजुषोः सप्तार्णवाः कल्पिताः।
एकैकत्र रसाम्बुधौ परशुधृक् त्रिस्त्रिर्भटान्मज्जयन्
निश्छत्त्रामकरोन्महीं भृगुपतिः सप्तत्रिरुच्चै रुषा॥ ९५ ॥

निहत्य राजन्यगणान् समेधितान् द्विजद्रुहो भार्गववंशवर्धनः।
महेन्द्रशैले सुरसिद्धसेविते समुद्रवेलामनुशान्तिराप्यत॥ ९६ ॥
ततः प्रभृत्येव निरस्तविग्रहो गुणग्रहः शाश्वतधर्मसङ्ग्रहः।
कदापि नासावतिलङ्घितुं मुनेर्निदेशमैच्छन्निशि नेव सात्वतः॥ ९७ ॥

निर्मथ्यासुरनृपतीन् रणाङ्गणेऽसौ
निश्छत्त्रां भुवमकरोत्त्रिसप्तकृत्वः।
दत्त्वा तां रविगुरवे प्रशान्तरोषो
रामोऽभूत्कृतनिलयो महेन्द्रशैले॥ ९८ ॥

पितुर्वाक्यं रक्षन् स्वहतजननीजीवितकरः
स कुर्वन्निश्छत्त्रां चरितमथ सप्तत्रिरवनिम्।
सुयज्वा पुण्यौघैर्मृतमपि समाजीव्य पितरं
वितन्वन् वैचित्र्यं जयति कुशलः कोऽपि कृतिमान्॥ ९९ ॥

उदस्यन्नौदास्यं दुरितमथ दास्यं क्षितिभुजां
निरस्यन्नैराश्यं सुजनमुखलास्यं विलसयन्।
समस्यन्दुष्टास्यं प्रणतजनतास्यं विकसयन्
निजारामो रामो विलसति महेन्द्रे शिखरिणि॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गोऽष्टमः स्तात्कविरामभद्राचार्यप्रणीते सततं श्रियै नः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये न्यस्तदण्डं नामाष्टमः सर्गः।

नवमः सर्गः

अथ विप्रसपत्ननरेन्द्रतनूस्रुतशोणितबाणतडागकरः।
विबभौ भृगुरामरविस्तरुणस्ततततुत्तमतिग्मतुषारहरः॥ १ ॥
खरधारपरश्वधसागरभूरणसागरमग्ननृपप्लवकः।
न कदाप्यमृशत्करुणातरुणीं व्रतभङ्गभियेव ततारिकुले॥ २ ॥
अभिषिच्य पितृघ्ननृपापसदव्रणतो द्रुतरक्तपयोभिरलम्।
स्वमथो क्रतुभिर्गतभीर्बहुभिर्भगवान् समयष्ट विसृष्टमदः॥ ३ ॥
स समर्प्य मरीचिसुताय महीं महितोऽमहितो ममहामहिमा।
विरराज विराडिव राजवधप्रशमोरुरुजा निजलीनजगत्॥ ४ ॥
हतभानुसहस्रनृपेन्द्रवपुस्स्रुतशोणितनिर्मितबाणसराः।
तदपः किल नाकसदां यजने सममन्यत पूर्वजतोषकरीः॥ ५ ॥
हुतवीर्यविभावसुविप्ररिपुर्विबुधार्चितपङ्कजपादयुगः।
स सरस्सु कृतानुसवाभिषवः सममन्यत पूर्णततापचितिम्॥ ६ ॥
परितर्प्य तदद्भिरसौ स्वपितृन् पितरं परिजीव्य पराभिहतम्।
प्रविधाय मुनिष्वनुमातुलकं कमितः कमितः शमितारिरुजाम्॥ ७ ॥
इति पुण्यपयोजपरागरसै रसिताखिलविद्वदलिप्रकरः।
विबभार रुचं रुचिराननभाजितकोटिविधुर्विधुशेखरकः॥ ८ ॥
स कदाचिदुदग्रतपास्तरुणस्तपसा जिततिग्मतपस्तपनः।
तपआतपतप्तकरीव सरो हरशैलमुपास्त निरस्तपरः॥ ९ ॥
दृढभक्तिसमाधिनिरुद्धमनोनयनो नयनोदितविश्वसृजम्।
स ददर्श विवेकदृशं त्रिदृशं दृशिदृक्सदृशं गिरिशं सवृषम्॥ १० ॥
घनसारसुधारतुषारतनुं रविचन्द्रहुताशदृशं सुमनुम्।
बुधवीथिविराजितपिङ्गजटं प्रकटं विकटं श्रितसर्पकटम्॥ ११ ॥
वदनद्युतिनिन्दितचन्द्रमसं स्वमहोहतपादनमत्तमसम्।
श्रितरामसुनामवृहत्तपसं पुलकावलिलाभलसद्वपुषम्॥ १२ ॥
भवशूलविमोचनशूलकरं शरचापडमर्वयदण्डधरम्।
भुजगेन्द्रविभूषणमार्तिहरं जितदूषणदूषणवैरिवरम्॥ १३ ॥
करुणावरुणालयमात्तविषं नुतभूसुरराजतुरीयविशम्।
भवभूतिविभावितसर्वदिशं रघुवीरपदाब्जलसन्निमिषम्॥ १४ ॥

निटिलाक्षविदाहितविश्वरुजं भववारिधिमन्दरपङ्क्तिभुजम्।
वरदं विशदं विमलं विरजं गिरजामुखचन्द्रचकोरमजम्॥ १५ ॥
तमथ प्रथमप्रमितेन दृशा वशितुं द्विजवंशकृशानुकृषा।
शिवमीहितमीहितवीर्यवृषा वृषकेतुपदाब्जपरागतृषा॥ १६ ॥
भवभारहरेण हरेण रुषा भवलब्धकठोरकुठारजुषा।
क्षपितं हि मया कुपवीर्यमुषा कुनृपालकुलं द्विजवंशपुषा॥ १७ ॥
त्रिजगच्छ्रुतिशष्कुलिकानलिनीकरिशावरवे भवभीतिभवे।
स्मृतिवृक्णकुभृद्द्रुहगर्भशिशौ सुमनो रमते परुषे परशौ॥ १८ ॥
मुनिभिर्गुणितत्रिरसत्क्षितिपक्षतजार्णवमज्जनलब्धरुचिम् ।
तुलयेयमलं धनुषा नु कथं शकलत्परशोः परशुं वितथम्॥ १९ ॥
कृतमज्जननीजनकापचितिं कृतिनं नृपनाशकठोरगतिम्।
तमहं मृडपादपयोरुहयोर्मृडयेयमुदात्तगुणा हि बुधाः॥ २० ॥
चलचन्द्ररुचे शिशुचन्द्ररुचिं व्रज भो परशो शकलत्परशुम्।
दयितोऽसि च मे स ममापि गुरुस्त्वमसत्पुरहा स हतत्रिपुरः॥ २१ ॥
गिरिराजसुताकुचकुङ्कुमभारुणितारुणसूतभवोपमितम् ।
गिरिशाङ्घ्रियुगं नुतसूनुयुगं स्पृशमुक्तकठोरगुणोऽनुयुगम्॥ २२ ॥
न तुदेः खरधार कुठार कुभृत्क्षतजस्वदनोद्धत शर्वपदम्।
गिरिजाकरचारुसरोजसखं प्रणमद्द्विजनाकिसखं सुनखम्॥ २३ ॥
अवलोक्य भवन्तमुदारगणं कृतकार्यमनार्यवधव्यसनम्।
भगवान्नयनैर्दशपञ्चमितैः सुखयिष्यति हृद्यगुणा हि बुधाः॥ २४ ॥
त्वमथो भवपादपयोरुहयोर्भ्रमरीभवभावितभव्यबलः।
परशो परुषत्वमपास्य मुहुर्लघुता हि गुरौ गुरुताजननी॥ २५ ॥
इति सानुनयं प्रियशस्त्रमयं निगदन्निगदन् गदिनोंऽशवरः।
परुषं परितो निजदृष्टिमयीर्विसृजन् स्रज उत्क उमेशपदे॥ २६ ॥
नरकिन्नरचारणसिद्धगणैः परिगीतनृपाधमजैत्रयशाः।
पथि पुष्पचयैर्नितरां निचितः प्रश्रितः स ययौ गिरिजेशगिरिम्॥ २७ ॥
मुनिभिर्मृदुमानसकञ्जकरैः क्रियमाणमहेशमहासुमहम्।
अलकाललनालकमल्लिकया विहिताद्रिसुताचरणापचितिम्॥ २८ ॥
सह शारदनारदतुम्बुरुणा स्वरमण्डलमञ्जुलमूर्छनया।
रणितं क्वणितं क्वचिदार्द्रधिया कलनूपुरनाकनटीभिरलम्॥ २९ ॥

क्वचिदुन्मदराजमरालवरैर्वरटासहितै रटितं नटितम्।
क्वचिदग्निजवाहसखैः शिखिभिः श्रुतदुन्दुभिनादघनानुमितैः॥ ३० ॥
मुनिमानसबालमरालवरो मुनिमानसमज्जनपानकरः।
मुनिमानसपङ्कजभृङ्गमयं मुनिमानसमन्दिररङ्गमियात्॥ ३१ ॥
स ददर्श तदर्षभमम्बरिणामुदरम्भरिणां दुरवापपदम्।
विपदां विपदं श्रितशर्वपदं हृतविघ्नपदं धृतशर्मपदम्॥ ३२ ॥
अरुणाचलचारुशरीररुचं हृतपादपयोरुहदासशुचम्।
निजसेवकशस्यसुवारिमुचं शरणागतसङ्कटलोकलुचम्॥ ३३ ॥
चिदलौकिकसिन्धुरराड्वदनं भवविघ्नवरूथकलाकदनम्।
मृदुमङ्गलमोदमहासदनं शशिदीधितिनिन्दकदृग्रदनम्॥ ३४ ॥
हृतवङ्किमवङ्किमतुण्डधरं भवखेदविभञ्जनवेदकरम्।
गजकर्णसुकर्णितभौमिवरं सततं हृदि भावितगौरिहरम्॥ ३५ ॥
कटदानसुगन्धविलुब्धसुरोपवनभ्रमरं भ्रमभीतिहरम्।
करतोऽकरतो रिपुवारिभुवां हृतविघ्नभरं हरहारकरम्॥ ३६ ॥
सुमुखं धृतमोदकमञ्जुमुखं सुसुखं रघुनाथकथैकसुखम्।
सुमखं हृतविघ्नकबाणमखं सुसखं मतिमञ्जुलसिद्धिसखम्॥ ३७ ॥
निटिलाम्बकवल्गितविप्रपतिं खरतुण्डविदारितविघ्नततिम्।
चरणाम्बुजसेवकसेव्यगतिं सततं श्रितराघवनामरतिम्॥ ३८ ॥
भगवन्तमनन्तमखण्डमजं धृतपाशमनोहरवेदभुजम्।
निजकीर्तिविनाशितविघ्नरुजं गणनायकमायकमानमृजम्॥ ३९ ॥
पुरभित्सुतमाश्रितमाखुरथं वरतुन्दमलङ्कृतवेदपथम्।
श्रुतिकीर्तितसन्ततसाधुकथं कृतरामसुनामजपावभृथम्॥ ४० ॥
जगदुद्भवपालननाशगुणं बहुविघ्नविघातविधौ निपुणम्।
मतिसिद्धिकलत्रकलाप्रगुणं परमात्ममयं मगुणं सगुणम्॥ ४१ ॥
वरदं वरदन्तविभावरदत्विडुदञ्चितशैलसुतावरदम्।
विपदर्णवपोतपदं विपदं शुभदं सुखदं विनताभयदम्॥ ४२ ॥
अरुणाम्बरमम्बरचारिनुतं दनुजारिपुरारिमुरारिहुतम्।
वरदानिसुतं वरदानियुतं वरदानिवृतं वरदानिभृतम्॥ ४३ ॥
सहितं गणनाथमनाथहितं सुरनायकनागनरैर्महितम्।
भयविघ्नविनाशकलासहितं स्मरमत्सरमानमदै रहितम्॥ ४४ ॥

गिरिजागिरिजावरसत्सुकृतं गिरिराजसुताजठरे विहृतम्।
गिरिशानुगतं गिरिशानुरतं जगदीश्वरमीश्वरभावरतम्॥ ४५ ॥
निजभालविभूषितबालविधुं शुचिमानसबालमरालविधुम्।
स्मरभित्सुकृताब्धिरसालविधुं श्रितबुद्धिसुसिद्धिसुधालवधुम्॥ ४६ ॥
तमतीव मनोहरवेषधरं धरणीधरभूषणतोषकरम्।
प्रतिहारमवस्थितमार्तिहरं भृगुराम उदैक्षत बुद्धिवरम्॥ ४७ ॥
अवलोक्य गणेशमशेषनुतं सुमहान्तमुरुक्रमसत्त्वयुतम्।
धृतमोदकहस्तमपास्तभयं भृगुराट् स सविस्मय ईशमयम्॥ ४८ ॥
किमयं धृतदेहमुदारतपः किमसौ तनुमान् भगवान् सुजपः।
किमु मूर्तिमयं पुरभित्सुकृतं शिवया जनुषे जठरे हि धृतम्॥ ४९ ॥
भवमेष भवे भवभावनया सफलं भविनामथ भावितवान्।
जननीततपादपरिक्रमया सुरपूज्यविधौ प्रथमः प्रथमः॥ ५० ॥
तं प्राह प्राञ्जलिमिभास्यमुपास्यवाचं वाचंयमं प्रथमपूज्यमथामराणाम्।
द्वाःस्थं सुतं भृगुभुजो भृगुवंशकेतुः स्मेराननेन्दुपरिवर्धिततच्छ्रितेन्धुः॥ ५१ ॥
वर्धस्व भो भवभवाभवनाम्बरेन्दो हेरम्ब साम्बशिववत्सलवारिजार्क।
विघ्नाटवीदहनदक्षमहादवाग्ने लम्बोदरोदरदुरोदरदृश्यदुर्ग॥ ५२ ॥
धन्योऽसि वै गणपते त्वमिह त्रिलोक्यां यत्पाद्मिपद्मपदपूजनपुण्यपूगैः।
लोकान् समाञ्जयसि यद्गुणलेशलुब्धा गायन्ति जागरगिरः श्रुतिभृङ्गराज्यः॥ ५३ ॥
त्वं कर्तृभर्तृभवहर्तृमयोऽच्युतात्मा ब्रह्माद्वयं प्रथममानमितं महात्मा।
त्रीन् वै गुणानथ तनूः समयं च शक्तीस्तिस्रो ह्यतीत्य भजसेऽगुणतां गुणाढ्यः॥ ५४ ॥
सम्पूजितः परिणये प्रथमं शिवाभ्यामाद्योऽपि तद्विमलवत्सलभाववश्यः।
आप्थास्तयोस्तनयतां तनुवर्जितोऽपि भावो भवे ननु भवस्य भवेन्निदानम्॥ ५५ ॥
तद्दर्शयाशुभहरं हरमाशुतोषं भूभृत्सुतावरमनिन्द्यगुणैककोषम्।
बालेन्दुमौलिमनघं विकटेड्यवेशं कालार्दनं धृतकपालमुरःस्थशेषम्॥ ५६ ॥
प्रस्थापितं चरणचारणभूभृता त्वं पुर्याः पुरा पुरहरं ह्यविमुक्तनाम्नः।
नष्टं स्म रत्नमिव ढुण्ढसि ढुण्ढिराजः सर्वंसहो हि भगवान् जनचाटुचुञ्चुः॥ ५७ ॥
तन्मेऽर्भकेन्दुमुकुटाननशारदेन्दोश्चक्षुश्चकोरय चकोरचराम्बुजाक्ष।
तत्पादपद्ममकरन्दमधुव्रतोऽहं दृष्ट्वा तमद्य सुचिरादुपयामि शान्तिम्॥ ५८ ॥
इत्यूचिवांसमपि भार्गवमत्युदारं रोषाग्निदग्धकुनृपावलिभूरिभारम्।
मन्दस्मितं गणपतिः पतितैकबन्धुः प्रेम्णा बभाष इममादृतमर्थपूर्वम्॥ ५९ ॥

स्वस्त्यस्तु ते द्विजसरोरुहचित्रभानो सुस्वागतं कुनृपवंशमहाकृशानो।
विश्रम्यतामनुगृहाण गृहाण पूजां यावत्तवागममहं निगदामि पित्रे॥ ६० ॥
किञ्चिद्विरम्य रमणीयपदारविन्दं द्रक्ष्यस्यहो हरमरिन्दम तद्विमृश्य।
माध्याह्निकीं गुरुरुपास्त उदारसन्ध्यां श्रैष्ठ्यं व्यनक्ति हि सतां श्रुतिवाक्यनिष्ठा॥ ६१ ॥
तद्भूतभर्तृपदपङ्कजदर्शनेच्छाव्यालोलमानस बलप्रवण प्रतीक्ष्या।
माध्याह्निकी गुहगुरौ ननु कृत्यवेला हेला भवाय न सतां हि भवादृशानाम्॥ ६२ ॥
श्रुत्वा तमाह भृगुवंशगजो गजास्यं दद्भिर्दशन् दशनवास उदूढकोपः।
आरक्तनेत्रनलिनो नलिनाभपौत्त्रं गर्वो महानरिरुदात्तमहागुणानाम्॥ ६३ ॥
हेरम्ब साम्बभवडिम्भ न मामवैषि ब्रह्मद्रुगम्बुजतुषारकुठारपाणिम्।
यद्वीर्यवारिधिसमुच्छलदुग्रवीचीष्वालीयतार्जुनमयी हतशक्तिनौका॥ ६४ ॥
तं प्राह पार्वतिसुतस्तरुणारुणार्कज्योतिर्विनन्दनपटूत्तमकान्तिकान्तम्।
भासा विमुष्टतिमिरो द्विरदोत्थलम्बिबिम्बाधरेण मृडयन् भृगुवंशवर्यम्॥ ६५ ॥
जाने जनन्यसृगनुत्तमबिन्दुलिप्तमिथ्यावलेपपरशुं परुषाक्षरं त्वाम्।
राजन्यगर्भदलने भटमुद्भटाग्रे स्वश्लाघिनं निजपथाद्रभसा विदूरम्॥ ६६ ॥
मातुः पिता किमु गुणैः श्रुतितो गरीयान् यद्वाक्यतः स्वजननीं पशुवज्जघान।
निर्दोषणार्भकविघातिपरश्वधेन श्लाघाम्मुधा वहसि चेतसि जामदग्न्य॥ ६७ ॥
मा मावमत्य भृगुराम शिवेशशीलं न त्वादृशो हि विजहाति कदापि धर्मम्।
वेलां पयोधिरतिलङ्घितुमुद्यतश्चेत्कस्तं नियच्छतु विना ननु कुम्भयोनिम्॥ ६८ ॥
लब्धावकाशमभिपश्य पितुः पदाब्जं निर्बन्धतो विरम राम नियच्छ मन्युम्।
तुष्टे गुरौ सकलसिद्धय आत्तवेगाः शिष्यं व्रजन्ति विमलं सरितो यथाब्धिम्॥ ६९ ॥
इत्थं निवेद्य विरराम स यावदैशो भूतेशभावपुलकाञ्चितगात्रवल्लिः।
तावद्रुषा स विगणय्य गणेशवाचं वीर्यावलेपविवशोऽन्तरुपेतुमैच्छत्॥ ७० ॥
तं धावमानमवमानहरं प्रचण्डमुद्दण्डमात्मगुरुगौरवगूढगर्वम्।
तुण्डेन तुन्दिलवरस्तरसा निगृह्य व्यापोथयन् नलिननालमिवेभराजः॥ ७१ ॥
भूयस्तमुत्थितमवेत्य हसन् हरांशो विभ्रामयंस्तरुमयं स यथा पतङ्गम्।
दूरेऽक्षिपत् क्षपितभूपवधोत्थगर्वं दण्डोऽप्यनुग्रह उदारचरित्रभाजाम्॥ ७२ ॥
तद्दर्पवार्धिमधिशोषयितुं पुनस्तं निक्षिप्तवान् स रभसा श्रुतिचन्द्रकेषु।
लोकेषु लोचननिमीलनदक्षमैशो भूयः समाहरदमुं हरशैलमूलम्॥ ७३ ॥
तं त्यक्तपौरुषरुषं रुधिरावसिक्तं भग्नावलेपमथ मुक्तधनुष्कुठारम्।
सङ्क्षिप्तवीर्यबलदर्पसुभीमरावरावार्धेः श्रियं दधतमैक्ष्य दयामगात्सः॥ ७४ ॥

देवः शिरस्यथ मुनेर्निजपाणिपद्मं क्लान्तिं नुनोद वृषकेतुसुतो दधानः।
तस्थौ च संयति कुठारकरः स भूयः क्रोधान्धता न कुरुते कमहो कदर्यम्॥ ७५ ॥
स प्राहरत्कुपतिपद्ममहातुषारं कालालयं कुलिशकोटिकठोरधारम्।
दुर्वारणं नृपकृपाकृपणं कुठारं हारौ हरौ दुरितदुर्मदवारणानाम्॥ ७६ ॥
तं भीषणाशनिशतायुतकोटिसारं ज्वालाज्वलत्प्रलयपावकदुर्निवारम्।
लम्बोदरः परिकरप्रहितं कुठारं सभ्यः स सव्यदशनेन शशाक सोढुम्॥ ७७ ॥
माहिष्मतीपतिमहाद्रुमचण्डकाण्डदोर्दण्डखण्डनपटुः परशुः परस्य।
वव्रश्च मूलिकमिवैश्वरदन्तमूलं वामं बलं नहि भवाय वरोन्मदानाम्॥ ७८ ॥
वृक्णं विषाणमथ भार्गवहेतिना तत्सद्यः पपात धरणौ कृतचण्डशब्दम्।
कं कम्पयन् सह पयोनिधिभूमिवृक्षैर्वज्रेण वृक्णमिव शैलपदं मघोनः॥ ७९ ॥
तद्वृक्णदन्तखनितस्तरसातितीव्रा सुस्राव शोणितसरित्कृतघोरधारा।
हा हेति घोरनिनदस्तुमुलस्तदानीं भूतेरितः समभवद्धतशष्कुलीकः॥ ८० ॥
एवं भृगूद्वहपरश्वधवृक्णशृङ्गो गोविन्दचेष्टितमसावभिमन्यमानः।
भेजेऽहिवैरिवरवज्रविभग्नशृङ्गमातामहश्वशुरमित्रविभां गणेशः॥ ८१ ॥
रक्तं वमन् वदनतो वदनं न किञ्चित् स व्याहरन् हरसुतस्तमसह्यतोदम्।
तूष्णीं निगृह्य धृतितस्तुहिनाद्रिसत्त्वस्तस्थौ क्षमैव हि सतां नितरां निधानम्॥ ८२ ॥
चक्रन्दुरैक्ष्य तमनर्हमहो रदाधेर्नाथं समे प्रमथभूतपिशाचयक्षाः।
हा हा रुषं भृगुपतेर्धिगमुष्य शस्त्रं दुग्धं विषाय फणिनो हि सुदीर्घमन्योः॥ ८३ ॥
यस्तादृशे किल निरागसि लोकनाथे स्वाचार्यपुत्त्र इह वै विदधेऽरिदण्डम्।
तद्धन्यतामयमसत्स्पृहणीयशीलो लीलामयैर्निशितधारतरैः स्वशस्त्रैः॥ ८४ ॥
इत्थं विवश्य कृतकिल्बिषमस्त्रशस्त्रानाधावतो मुनिसुतं स्वगणान् जिघांसून्।
प्रत्यादिशत्स्वकरधूननतो गणेशः को वा विधित्सितमतिक्रमते विभून्नः॥ ८५ ॥
कोलाहलं तदधिगम्य विभाव्य सूनोर्दुःसङ्कटं गिरिसुता समगात्सशोकम्।
क्रान्तं मृगाधिपतिना स्नुवती स्तनाभ्यां प्रेम्णा पयः सपदि गौरिव तत्र गौरी॥ ८६ ॥
दृष्ट्वा द्विजायुधविभग्नविषाणमास्याद्रक्तं वमन्तमधिकं स्वसुतं प्रशान्तम्।
काली करालवदना वदनोत्थवह्निर्ज्वालामयेन भृगुनाथमिवादिधक्षुः॥ ८७ ॥
नेत्रैस्त्रिभिस्त्रिशिखमुल्वणमुद्वमन्ती कोपेन विस्फुरितसौरभपल्लवौष्ठा।
निर्भर्त्स्य रुद्रगृहिणी वटुमात्मभर्तुः सम्मूर्छिता सुतशुचा निजगाद रुष्टा॥ ८८ ॥
का ते कृता निजगुरोश्चरणाब्जसेवा तत्सूनुदन्तखनिशोणितकोष्णवार्भिः।
लोका हता स्वमवता भवता न किं वै साधीयसी प्रणिहिता गुरुदक्षिणा भोः॥ ८९ ॥

त्वादृक्सहस्रमधुनैव निहन्तुमीशो हेरम्ब एव मम वत्सलवारिधीन्दुः।
ब्रह्मण्यवल्लभतया स्वपितुः सुतेन क्षान्तोऽसि जीवसि ततः कृतपापकर्मन्॥ ९० ॥
वंशो द्विधा निगदितः श्रुतिसत्स्मृतीभिः सद्विद्यया द्विजवरस्य सुजन्मना वै।
त्वं विद्ययैव स भवस्य युगेन वंश्यस्तस्मात्त्वदस्य गुणतो द्विगुणोऽधिकारः॥ ९१ ॥
त्वं मातरं गुरुतरां पितुरप्यहन् भो आपाततः परिचरन् निगमोक्तधर्मम्।
आचार्यवद्बहुमतेऽपि सुते तदीये क्रोधान्धधीर्विहितवान् परशुप्रहारम्॥ ९२ ॥
एषोऽवगम्य तततो जननीगुरुत्वं नैवाभ्यनन्ददबलोऽपि भवातिचारम्।
तच्छूललूननवचन्दिरकन्धरोऽसौ भेजे गजास्यमिव भूषणमाप्तशान्तिः॥ ९३ ॥
तद्दण्डये प्रबलचण्डप्रचण्डदण्डैरुद्दण्डमुन्मथितहैहयबाहुदण्डम्।
शापाभिधैरहमुदग्रपराक्रमं त्वां त्वन्निग्रहस्तु भवताद्भवतो विभूत्यै॥ ९४ ॥
यस्मादुदूढगुरुगर्वपरश्वधेन त्वं वै बभङ्क्थ दशनं गणनायकस्य।
तस्मादुपेत्य रघुनन्दनमागधेयौ लीयाद्घने तडिदिव प्रखरः कुठारः॥ ९५ ॥
त्वद्वीर्यवारिनिधिमन्दरदिव्यसत्त्वं रामं रमार्चितपदाम्बुजमभ्युपेतः।
शेषावमानितचरो निजरूढदर्पं त्यक्त्वा समर्पितकलः शमुपैष्यसि त्वम्॥ ९६ ॥
धीरेण तीव्रतपसा भवता जिता ये लोकास्त्रिलोचनविधेयवरेण भव्याः।
ते रामभद्रभवभावनबाणवह्नौ यास्यन्ति वै शलभतां सह पुण्यपुञ्जैः॥ ९७ ॥
त्वं सर्वदा परिभवानलविस्फुलिङ्गैर्दन्दह्यमानमनसा भवितास्यशान्तः।
लम्बोदरः प्रथमपूज्यतमः सुराणां शान्तश्चरिष्यति समोदक एकदन्तः॥ ९८ ॥
शप्त्वा तमित्थमथ कृत्यभयेन भीतं चण्डी प्रचण्डवचनैरपि तर्जयित्वा।
रामं पुनर्गणपतिं नयनाश्रुनीरैः प्रेम्णासिचद्गतभयं सुतमेकदन्तम्॥ ९९ ॥
रामः प्रसाद्य गुरुमातरमद्रिकन्यां प्रेम्णा गणेशमनुनीय शिवं प्रणम्य।
कैलासतो निरगमन्निजकर्मखिन्नस्तप्यन्त एव विहिताघभरैर्हि सन्तः॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
श्रियै सदा नः कविरामभद्राचार्यप्रणीते नवमोऽस्तु सर्गः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-
स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्य एकदन्तनाशनं नाम नवमः सर्गः।

दशमः सर्गः

निहत्य तं संयति कार्तवीर्यं सपुत्त्रपौत्त्रामितसैन्यवीरम्।
रामो रमेशांशकलाकलापो निर्विज्यचापो गिरिमध्युवास॥ १ ॥
गिरौ वसन् वल्कलवस्त्रवासी राशीभवन् ब्राह्मणसद्गुणानाम्।
काशीशपादाम्बुजचित्तवृत्तिराशीरिवासीद्द्विजदेवतानाम् ॥ २ ॥
अव्याहता शम्भुवरप्रसादाद्गतिर्गतिज्ञस्य महामहिम्नः।
ब्रह्माण्डकोटिष्वपि नो विजघ्ने भूतेष्विवोत्सङ्गभुवो द्विजेन्दोः॥ ३ ॥
अनेकशः शुद्धसुविप्रबालान् स शिक्षयन्नास्त समस्तशास्त्रम्।
अध्यापनं वेदमुखं द्विजानां निर्हैतुकं धर्ममुदाहरन्ति॥ ४ ॥
निःस्वार्थविप्रः सुबटुं कुलीनं प्रध्यापयेच्चेच्छ्रुतिमूलशास्त्रम्।
वैकुण्ठलोके स महीयमानो ब्रह्माप्नुयाच्छास्त्रधनो हि विद्वान्॥ ५ ॥
ये छात्त्रतः किञ्चिदिहाहरन्ति विप्रा न ते ब्राह्मणलाञ्छनानि।
पुत्त्रीयति च्छात्त्रममोघविद्ये विप्रे श्रुतिर्वर्षति वत्सलाम्भः॥ ६ ॥
अभेदबुद्धिः सुतशिष्ययोर्यः षड्कर्मसन्त्याजितषड्विकारः।
त्रिकालसन्ध्यो विहिताग्निहोत्रः स ब्राह्मणो देव इहास्ति साक्षात्॥ ७ ॥
एवं भृगूणां प्रवरोऽनवद्यो मुखप्रभाव्रीडितपार्वणेन्दुः।
समाचरन् ब्राह्मणवर्णधर्मान् जिगाय लोकान्तपसा समस्तान्॥ ८ ॥
स ब्रह्मचर्यव्रतिनां वरिष्ठो जितेन्द्रियो ब्राह्मणधर्मनिष्ठः।
गतस्पृहस्त्यक्तसमस्तभोगो रोगानशेषान् विनिनाय चैत्यान्॥ ९ ॥
दिने भ्रमंस्तापसवृन्दगेहान् लोकान् पुनानः पदपङ्कजाभ्याम्।
रात्रौ गिरावास्त स कश्यपाङ्गां सम्मन्यमानो जननीमिवाद्यः॥ १० ॥
कदाचिदास्थाय विविक्तदेशं मतिं समाधाय महानुभावः।
विचारयन् विघ्नमना मनस्वी स्वपूर्वकृत्यं न स साधु मेने॥ ११ ॥
अहो मयाकार्यमकारि नूनं क्रोधौर्वसंशुष्कशमार्णवेन।
यद्ब्रह्मणः शाश्वतसारभूतां क्षमां जहामि स्म मणिं फणीव॥ १२ ॥
क्षमा धनं ब्राह्मणपुङ्गवानां तामत्यजं क्रोधवशंवदोऽहम्।
सोऽयं निरस्ताखिलसारसत्त्वो भस्त्रेव जीवामि मृतो जगत्याम्॥ १३ ॥
तातं हतं जीवयितुं क्षमोऽपि यत्क्षत्त्रियाणां कदनं ह्यकार्षम्।
तन्नानुरूपं विमलान्वयस्य धिङ्मां नृशंसं कृतजीवहिंसम्॥ १४ ॥

सर्पोऽपि बालेषु दयां करोति क्रूरं प्रकृत्या परमं यमाहुः।
गर्भार्भकाणां प्रविधाय हत्यामहं ततः क्रूरतरोऽस्मि जातः॥ १५ ॥
त्रिसप्तकृत्वो जगतीमनिन्द्यां विधाय वीर्याद्विधवामिवाहम्।
तदश्रुधाराकलुषीकृतात्मा वाच्यो न किं स्यां भुवनेषु मन्दः॥ १६ ॥
पिताऽपि सप्तर्षिगणं प्रविष्टो दीर्घायुराप्तो विशदप्रतिष्ठः।
परं यशश्चन्द्रगतं कलङ्कं निर्दोषहत्याख्यमहं बिभर्मि॥ १७ ॥
यद्वा न चैते पतयो धरण्या भारायमाणाः कृतकिल्बिषाश्च।
तानेव हत्वा निशितैः क्षुरप्रैः लघूकृतो भूमिभरो मयाऽयम्॥ १८ ॥
तथापि तत्खेदविनोदनार्थं विनिश्चितो मे परमः प्रयत्नः।
भूत्वा परब्रह्म मनुष्यलिङ्गं रामाख्यमेतत्तनयापतिः स्यात्॥ १९ ॥
भूमेश्च जामातृवराय भूम्ने शस्त्रच्छलेनार्पितकार्यभारः।
तं क्षामयन् पूर्वकृतापराधान् वात्सल्यपात्रं भविता क्षमायाः॥ २० ॥
यद्यप्ययं संयति कार्तवीर्यो नीतो मया वीरगतिं तथापि।
भारो हि भूमेरधुनापि जाग्रत्स रावणो रावयति त्रिलोकीम्॥ २१ ॥
न रावणो व्यक्तिविशेष एष प्रतीकभूतः खलसंस्कृतेश्च।
तन्नाशने नाहमलं लघुत्वाद्धान्तं न चोडुः क्षमते निहन्तुम्॥ २२ ॥
रामः स्वरूपं हि मनुष्यताया राष्ट्रस्य वै मङ्गलनामधेयम्।
स एव हत्वा दशकण्ठमाजौ लोकान् समस्तान् सुखिनो विदध्यात्॥ २३ ॥
हे राम हे राघव रावणारे हे जानकीनेत्रचकोरचन्द्र।
हे दीनबन्धो करुणैकसिन्धो त्रायस्व लोकं ननु राक्षसेन्द्रात्॥ २४ ॥
इति व्यवस्यात्मनि भार्गवेन्द्रः प्रणम्य रामं प्रभविष्णुमीशम्।
तेपे तपस्तापितषड्विकारस्तपःप्रधानं किल विप्रमाहुः॥ २५ ॥
तस्मिन् हते संयति कार्तवीर्ये कुठारहस्तेन च भार्गवेण।
लङ्केश्वरोऽपास्तसमस्तशङ्को निरङ्कुशो मत्तकरीव जातः॥ २६ ॥
क्रीडामृगो येन कृतोऽङ्गनानां वन्दीकृतो भग्नबलावलेपः।
तस्मिन्मृते राक्षसराजराजो निष्कण्टकं लोकमिमं स मेने॥ २७ ॥
हते प्रतिद्वन्द्विनि हैहयेशे स रावणो घोरतरो बभूव।
राहूपरागापगमे पपीर्वा पापी प्रभावोद्धतभूरिबाहुः॥ २८ ॥
पुलस्त्यवंशामलचन्द्रमोऽङ्कः पौलस्त्यपुत्त्राम्बुधिनीचपङ्कः।
विरञ्चिसृष्टीन्दुकलाकलङ्को लोकान् समस्तान् स्म रुजत्यशङ्कः॥ २९ ॥

मन्दोदरीकम्रकलत्रकान्तः स्ववीर्यसङ्क्षोभितदिग्दिगन्तः।
उत्खातदिक्कुञ्जरदिव्यदन्तो दशाननोऽभूद्बलवान् दुरन्तः॥ ३० ॥
विरञ्चितो लब्धवरोऽतिधृष्टः स्वमौलिमालार्चितचन्द्रचूडः।
प्रवृद्धपङ्क्तिद्वयबाहुदण्डसिन्धुष्वमर्त्यान् जलयाम्बभूव॥ ३१ ॥
सकुम्भकर्णानुजवीर्यविश्वविश्वासकृच्छक्रसपत्नपुत्त्रः ।
रेजे विषाणद्वयदत्तदर्पो दशाननो दानकरीव मत्तः॥ ३२ ॥
जहार यक्षामरनागकन्या लुलुण्ठ रत्नानि दिवौकसां सः।
विरावयन् रावण आर्तलोकान् तृणाय मत्वा विबुधान् बबाधे॥ ३३ ॥
राजद्भवानीभवभूतभव्यं कैलासमुत्तोल्य कुतूहलेन।
स्वकन्दुकीकृत्य कलं कराग्रैः खेलन् सखेलं भ्रमयाम्बभूव॥ ३४ ॥
एवं विजित्यामरराजलोकं स बाधमानोऽखिलजीवलोकम्।
दशाननावग्रह उग्रवीर्यः संशोषयामास मरुत्सुशस्यम्॥ ३५ ॥
निर्मथ्य देवान् स विजित्य राज्ञो निहत्य वीरान् दशतीव्रधन्वा।
लङ्केश्वरो रोषणविक्रमोऽयं सुधर्मशीलान् व्यथयाम्बभूव॥ ३६ ॥
नैनं प्रकामं सविता तताप तदङ्गनामण्डनतान्तिभीरुः।
रात्रौ निशेशोऽपि निशाचरेशं सुधामयूखैः शिशिरैः सिषेवे॥ ३७ ॥
अशोकपत्त्रावलिपातभीत्या मन्दं ववौ वायुरतीव तस्य।
निजातपत्रप्रहितः प्रचेतास्तं वारयामास सदातपेभ्यः॥ ३८ ॥
न यज्ञयागा न च धर्मचर्या न वा पुराणानि न वेदपाठः।
अधर्ममूलां जगतीं विधाय धर्मस्य चक्रे निरपेक्षवादम्॥ ३९ ॥
तस्मिन् प्रधावत्यभिदेवलोकं वीर्योद्धते रावण उग्रवेगे।
भूमिर्जले मत्तगजेन्द्ररूढा प्रकम्पिता नौरिव वातमूढा॥ ४० ॥
जाता यदा धर्ममयस्य हानिः सुदुःसहा कारणपूरुषस्य।
तदैव गोरूपधरा धरित्री शृङ्गं सुमेरो रुदती जगाम॥ ४१ ॥
ब्रह्मा तया साकमथेन्दुमौलिं निवेद्य तेनापि सहाजगाम।
साकेतलोकं विरजं विशोकं करीव तप्तश्च सुधातडागम्॥ ४२ ॥
स रत्नसिंहासनमादिदेवं देवाधिदेवं श्रितसर्वसेवम्।
ददर्श नीलाब्जघनावदातं सीतापतिं सेवकपारिजातम्॥ ४३ ॥
दूर्वादलाम्भोजतमालकन्दकलिन्दजातीसिमयूरकण्ठैः ।
दत्तोपमां कोटिमनोजशोभां प्रबिभ्रतं श्यामलमूर्तिमीड्याम्॥ ४४ ॥

मुनीन्द्रसन्मानसराजहंसनीडायितं रामपदारविन्दम्।
मन्दाकिनी यन्मकरन्दभूता पूता समस्तं भुवनं पुनाति॥ ४५ ॥
वसन्तबालार्ककराभिरामं कदम्बकिञ्जल्कलसल्ललामम्।
सुकिङ्किणीमण्डितचारुकट्या पीतं वसानं पटमप्रमेयम्॥ ४६ ॥
कलिन्दजावर्तसमाननाभिं स्वल्पोदरं तं त्रिवलीमनोज्ञम्।
निगूढजत्रुं हतसर्वशत्रुं निसर्गदृक्स्वस्त्ययनं सुराणाम्॥ ४७ ॥
सीतासमालिङ्गनलब्धरोमश्रीवत्सलक्ष्माङ्कितविप्रपादम् ।
वक्षो लसत्कौस्तुभसक्तकण्ठं केयूरमालादिविभूषणाढ्यम्॥ ४८ ॥
आजानुबाहुं रिपुचन्द्रराहुं शुभे निषङ्गेऽसुरदर्पभङ्गे।
दधानमिभ्यारिसमप्रभावस्कन्धं यथा वीररसं धृताङ्गम्॥ ४९ ॥
सुवर्णपुङ्खाशुगमण्डिताभमधिज्यचापं स्वकरे दधानम्।
सुरेन्द्रचापाश्रितसौभगश्रीप्रावृड्पयोवाहमिवात्तदेहम् ॥ ५० ॥
कठोरराकेन्दुसमाभिरामं समुल्लसत्कुण्डलसत्कपोलम्।
नवीनराजीवदृगाननं यन्मन्दस्मितं तस्य जनस्पृहार्हम्॥ ५१ ॥
लसल्ललाटे रुचिरोर्ध्वपुण्ड्रं श्रीमध्यगं सादरमादधानम्।
नीलाद्रिमुच्चैः कलितत्रिवेणीं सम्भावयन्तं ननु तीर्थराजम्॥ ५२ ॥
किरीटमध्यादथ तस्य केशाश्चकासिरे वक्रतयाभिरामाः।
मन्ये सुधालोभत एव भृङ्गा अभीन्दुमेते चटुला बभूवुः॥ ५३ ॥
विराजमानामथ वामभागे सीतां लसच्चम्पकचारुशोभाम्।
नीलाम्बुदं भूषयितुं च शम्पां स्थितामिवाश्रित्य सुतारकालीम्॥ ५४ ॥
निरीक्ष्य तं योगिदुरापमूर्तिं सीताभिरामं नरदेवलिङ्गम्।
ब्रह्मा चतुर्भिर्वदनैश्च भक्त्या प्रचक्रमे स्तोतुमनल्पवृत्तैः॥ ५५ ॥

जय जय जानकीनयननीरजमेषरवे
चरितसुधाब्धिमग्नमुनिसिद्धसुरेन्द्रकवे ।
जहि जहि रावणं समिति पादनमत्त्रिदशं
हर हर भूतलस्य भरमीश निरस्तरसम्॥ ५६ ॥
जय जय जानकीवदनचन्द्रचकोर विभो
जय जय जाह्नवीजनकपादपयोज प्रभो।
तव चरणारविन्दशरणान्मरणाभिमुखा-
नव भवभाववश्य विबुधान् हृतसर्वसुखान्॥ ५७ ॥

जय जय जानकीहृदयहर्षपयोधिविधो
त्रिदिवमनाथमात्मशरणं हृदि विद्धि विधो।
सदय विधत्स्व धत्स्व करुणां नृपमौलिमणे
दमय दशाननं दमितदूषण घोररणे॥ ५८ ॥
जय जय जानकीश करुणावरुणालय हे
त्रिजगदिदं विनष्टविभवं परिपालय हे।
विततमनाथनाथ विरुदं विनिभालय हे
धरणिमुपेहि दीनजनतामनुलालय हे॥ ५९ ॥
जय जय जानकीरमण माधव माधिपते
निजजनशोकसिन्धुघटज व्रतमञ्जुमते।
सुरकुलशालिमम्बुभिरलं सुजनैकगते
भुवमभिवर्ष तर्षमभितो हर हाररते॥ ६० ॥
जय जय जानकीसरसिजाननभृङ्गमनः
कुरु करुणां सुरेषु भवतात्तव तेषु मनः।
अलमधमेषु राम दयया दमयस्व खलं
निशितशरैर्निहत्य निशिचारिणमात्तबलम्॥ ६१ ॥
जय जय जानकीहरिवधूवरवीर हरे
त्वयि वयमाश्रिता सुरवरे रणधीरवरे।
जहि जहि जिह्ममेनमिव जम्भममर्त्यपतिः
पुनरुदियात्सुरेषु तव पादसरोजरतिः॥ ६२ ॥
जय जय जानकीमधुरमानसमन्दिर हे
भव भवभीमवारिनिधिमङ्गलमन्दर हे।
प्रणतपदाब्जदेवनिकरे करुणा क्रियतां
शितशरतीर्थमेत्य दशमौलिरयं म्रियताम्॥ ६३ ॥
अगुणमलेपमेकरसमद्वयमेकमजं
तदिह विदुः सरूपगुणधाममुपास्तगुणम्।
भिदमुभयोर्वदन्ति यदिहाश्रुतिसारविदो
नरकममी पतन्ति परमेश्वरभेददृशः॥ ६४ ॥

जलहिमतुल्यमेकमुभयं सगुणं ह्यगुणं
यदगुणमेकमनादि तत्सगुणमप्यमलम्।
प्रकटगुणं सगुणं वदन्ति भवकन्तममी
अगुणमतस्तिरोहितगुणं कथयन्ति बुधाः॥ ६५ ॥
यदि सगुणो भवान् सकलसद्गुणवान् न भवे-
द्वयमिव तन्महाभवसमुद्रनिमग्ननराः।
कथमु तरेयुरीयुरथ पारमपारनिधेः
किमु खलु कोऽपि कूपमपि रज्जुमुपेक्ष्य तरेत्॥ ६६ ॥
यदगुणमस्तसर्वगुणकं प्रलपन्त्यबुधा-
स्तदिह न जानते विमलवेदनिगूढगिरः।
यदगुणकं तदेव सगुणं द्वयमेकमहो
द्रुतघनयोर्जलस्य वपुषोः किमु तत्त्वभिदा॥ ६७ ॥
प्रकटयसे यदा स्वजनभावरिरक्षिषया
गुणनिकरांस्तदैव सगुणं समुयन्ति जनाः।
भवसि यदा निलीनगुणकस्त्वमहेतुतया
विबुधगणास्तदाहुरगुणं भवकन्तमिमे॥ ६८ ॥
त्वमसि समाकृतिमांस्त्वमेव च निराकृतिक-
स्त्वमगुणकस्त्वमेव सगुणः श्रुतिसारमिमम्।
इति मुनयो विभाव्य भगवंस्तव पादयुग-
प्लवमधिरुह्य तेरुरथ घोरनिधिं मुदिताः॥ ६९ ॥
नहि खलु मायिका भवति देव समस्तगुणा
भुवनभवाय भान्ति भवतीव नभस्युडवः।
गुणगुणिनो स्वरूपमनुबन्धमयुः श्रुतयः
प्रजहति नो भवन्तमिव वारि रसः सुगुणाः॥ ७० ॥
त्वयि सगुणत्वमेव भगवंस्त्वयि चागुणता
द्वयमपि मङ्गलाय भवतः पदकञ्जजुषाम्।
सगुणतनौ तथापि रमते मम राम मनः
किमु मधुपो विहाय वनजं मधुकेऽभिरमत्॥ ७१ ॥

अकलमयुर्दुरूहमगुणं सुलभं सगुणं
तदिह वयं भजाम सगुणं भवभीतिमयाः।
भवसि यदा निरस्तपरिहेयगुणोऽप्यगुणः
पुनरथ भासि दिव्यसुगुणैर्भगवन् सगुणः॥ ७२ ॥
तव विहितावतारमपि रूपमखण्डमजं
विकृतिमुपैति नैव भगवन् क्वचिदप्यनघम्।
नहि विरजञ्च नीरमपि नीरजसङ्कुलितं
कमलमलं जलं प्रकुरुतेऽमलमालिकुलम्॥ ७३ ॥
अवतरणञ्च ये यदरणं भवभीतिमतां
यदि न भवेद्भवाय भगवन्मघवानघवान्।
कथमिव पालयेज्जगदसौ खलभग्नबलो
वयमपि किं भवेम सुखिनो हृतगेहधनाः॥ ७४ ॥
अनवतरन् भवानहह वेत्तु किमार्तजनान्
कथमथ तारयेत्पतितलोकमशोकमनाः।
चरितमहामृतामरनदीमवगाह्य कथं
वयमथ रामभद्र भवतोऽभिभवेम रुजम्॥ ७५ ॥
नहि तव जन्म कर्म परिपाकवशं भगवं-
स्त्वमथ न लिप्यसे वियदिवाखिलकर्मफलैः।
इति सुधियो धिया धृतभवत्करुणैकबला-
स्तृणमिव कर्मबन्धमपि भङ्क्तुमिभाः प्रभवः॥ ७६ ॥
नहि तव नामरूपगुणजन्मचरित्रकथाः
कथयितुमीष्ट एष जन ईष्टनिसर्गतया।
यदि शतकोटिशेषशिवनारदवेदगिरो
गदितुमलं रजांसि धरणेर्ननु को गणयेत्॥ ७७ ॥
भवदवतारचारुचरितं श्रुतिसोममयं
सकृदपि ये पिबन्ति महदिन्दुमुखाद्गलितम्।
तृणमिव ते जहत्यहह मोक्षमुत त्रिदिवं
क्वचिदपि किं चकोर इह निम्बरसे रुचिमान्॥ ७८ ॥

तदलमहो विलम्ब्य करुणाघनसोमघटा
घटयतु वृष्टिसृष्टिमभिभारतशस्यकुलम्।
दमय दशास्यनामदुरवग्रहकं भगवन्
शमय शुचातपं तपनवंशकृतप्रभवः॥ ७९ ॥
तव करुणा न चेद्भवति देवगणे भगवन्
कथमथ मुच्यतां सुरचयो दशकण्ठवशात्।
शरणमुपेत्य किं विबुधवृक्षमनाप्तफलो
म्रियत इलाभयाप्तविभवैः परिभूतमनाः॥ ८० ॥
भवदवतारहेतुरधिमर्त्यमनार्यवध
इति य इहामनन्ति किल तेऽङ्गशिरोमणयः।
भृकुटिविलासमात्रविहिताण्डकटाहलयः
किमु मशकं जिघांसुरवनावथ सोऽवतरेत्॥ ८१ ॥
निजजनकञ्जभावमकरन्दपिपासुरलं
मधुपवरोऽवतीर्य तनुषे विरुदं विशदम्।
तव चरितानिमेषसरिति प्रनिमज्ज्य जनाः
सुखमुपयन्ति भग्नभवभानुशुचः शुचयः॥ ८२ ॥
अवसि जनान् जनार्दन जगद्विषयानलतः
पतितकुलञ्च तारयसि घोरभवाम्बुनिधेः।
इममवतारसारमवधार्य वयं विबुधा-
स्तव पदपद्ममेत्य निभृता विगताभिभवाः॥ ८३ ॥
रघुवर रामभद्र भवभावन भावनिधे
त्वमसि पिता त्वमेव जननी त्वमथासि सखा।
सदय दयस्व दत्स्व विभयं पदपद्मजुषां
त्वमसि कृपानिधान शरणं भवभीतिमताम्॥ ८४ ॥
जलधरनीलशीलसुषमासमतासदनं
शरदमलेन्दुवारिजविभाविलसद्वदनम् ।
अशरणसिद्धयोगिमुनिनाकसदां शरणं
चरणसरोजमेत्य विनताः समजाहरणम्॥ ८५ ॥

अवतर भारतेऽपहर भूतलभूरिभरं
विघटय कुञ्जराररिव वैरिगजेन्द्रघटाम्।
दशमुखमौलिमञ्जुतरमस्तकमालिकया
गिरिशमपीह पूजयतु ते रणताण्डवकम्॥ ८६ ॥

इति निगद्य गिरो गिर ईश्वरो रुचिररोचिषमम्बुदसुन्दरम्।
प्रणिननाम ननाम मरुद्गणो गणितरावणबाणतनुव्रणः॥ ८७ ॥

तमगदद्गदिताक्षरगद्गदं गतसुखं सुखमुक्तचतुर्मुखम्।
विधिमलोकितरावणभीविधिं बुधमिवाथ विधुर्विहसन् विधुः॥ ८८ ॥

दशनदीधितिभिर्विदिशो दिशो वितिमिरा विदधत्करुणालयः।
स्मितमिषेण समांस्त्रिदशानसौ विमृडयन् सुधयेव जगत्पतिः॥ ८९ ॥

अलमहो विबुधाः परिदेवनैर्भवत लब्धसुखा मयि तिष्ठति।
पितरि जीवति सत्यपि सूनवो भययुता यदि धिक्पितरं तदा॥ ९० ॥

भवत विज्वरका ज्वरकातरास्तरत भीषणशोकमहाम्बुधिम्।
सपदि पश्यत पांशुविगुण्ठितं दशमुखं मुखभिन्नशिलीमुखम्॥ ९१ ॥

अहमजोऽपि निरस्तमलोऽपि सन् प्रकृतिमास्थित एव गुणाश्रयः।
अगुणकोऽपि मुदा सगुणो भवन्नवतरेयमहो ह्यधिकोसलम्॥ ९२ ॥

भरतलक्ष्मणशत्रुनिषूदनैस्त्रिभिरथो स्वशुभांशकविष्णुभिः।
समवतीर्य च भारतमेदिनीं धवलयेयमलं गुणरश्मिभिः॥ ९३ ॥

दशरथस्य गृहे गतविग्रहे नरपतेश्च लसद्गुणसङ्ग्रहे।
समवतीर्य तदीयसुतो भवन्निहतरावणको भवितास्मि भोः॥ ९४ ॥

सपदि मामनुशक्तिमयी मम प्रियतमेव विधुं किल रोहिणी।
अवतरिष्यति भूजननी भुवि जनकृतेऽशिथिला मिथिलापुरे॥ ९५ ॥

व्रजत मेऽनुचरा ससुखाः सुरा भवत वानरदेहभृतो वने।
मम सदागमनं प्रतिपाल्यतां मकरभानुरिवोत्तमवासरैः॥ ९६ ॥

परिविभूषयितुं च मनुष्यतां सपदि दूषयितुं खलसंस्कृतिम्।
अवतरामि चरामि च भूतलं प्रविचरामि चरामि सुखं सताम्॥ ९७ ॥

अवधधाम्नि सुधाम्नि धराशिरोवरललाम्नि सुनाम्नि शिशुर्भवन्।
सुखयितास्मि ततं जननीं तथा विमलभारतवर्षवसुन्धराम्॥ ९८ ॥

इति रघुपतिवाक्सुधासनाथाः कमभिनतामृतजीविताः सुरास्ते।
चरणनलिनसौरभाभितृप्ता दिवस इवालय आगता स्वधाम्नः॥ ९९ ॥

श्रीरामः सह सीतया स भगवान् सम्मन्त्र्य साध्व्या रहः
संहर्तुं दुरवग्रहं गुरुभरं रक्षोमयं रावणम्।
कर्तुं चापि विनिश्चिकाय जननीभूमीमयोध्यां जनेः
कौसल्यां सह नीरदस्य तडिता बिभ्रद्विरेजे श्रियम्॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गः प्रणीते कविरामभद्राचार्येण भूयाद्दशमः श्रिये नः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-
स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये श्रीराघवाविर्भावो नाम दशमः सर्गः।

एकादशः सर्गः

धर्मोत्तराधिधरमुत्तरदिग्विभागे पुष्यत्परागपरिपङ्कजपद्मरागे।
पायोजपौत्त्रिपयउज्झितपापरागे भातीन्द्रनम्रनगरी नगरी अयोध्या॥ १ ॥
साकेतधाम्नि समनाम्नि लसत्प्रतिष्ठा गन्धर्वनागनरकिन्नरलब्धनिष्ठा।
वैकुण्ठतोऽपि विशदा विरजा वरिष्ठा या मोक्षदायकपुरां पुरतः प्रथिष्ठा॥ २ ॥
विज्ञातरामरमणीयनरावतारा त्रेतायुगे भरतभूमिमिनश्च पूर्वम्।
ऊर्जे सितेऽभिनवमीमगमत्सरय्वा प्रत्युद्धियाषुरिव सेवकधर्म एषः॥ ३ ॥
वैवस्वतेन मनुनार्पितवाससीमा सीमन्तिनीव लसितामितसल्ललामा।
सत्यव्रतेन महिता शुचिसत्यनामा मातङ्गवाजिरथरोचितदिव्यधामा॥ ४ ॥
या चायता तपनसङ्ख्यकयोजनानि शर्वाक्षियोजनसुविस्तरमण्डिताशा।
सुव्यक्तचत्वरमहापथराजरथ्या वीथीव मस्तकमयी ललिता धरण्याः॥ ५ ॥
आदित्यवंशजनुषां क्षितिपेश्वराणां वैवस्वदादथ मनोः प्रभृति प्रतीता।
प्रीतात्मनां स्वगुणजीवितजीवधानी याभूदपास्तरजसां शुभराजधानी॥ ६ ॥
या सूर्यकेतनविनन्दितसूर्यबिम्बा व्रीड्यच्छशाङ्ककलशालयसत्कदम्बा।
कादम्बिनीव जगतीं स्वयशःपयोभिर्नित्यं निषिञ्चति निरस्तनिसर्गदोषा॥ ७ ॥
यस्या गृहान् रचितवानजविश्वकर्मा स्थापत्यनैपुणकलाकुलकौशलानि।
हर्म्याणि रत्नखचितानि हिरण्मयानि स्वर्ग्याणि चापि जहसुर्दिनकृद्विभानि॥ ८ ॥
कीराश्च पञ्जरगताः सह सारिकाभिर्नित्यं जगुः श्रुतिप्रमाणमुदाहरन्तः।
सीतापतेः पतितपावननित्यलीलालीलायिताः श्रितसुधाकरसारवाचः॥ ९ ॥
यस्यामयोवदचलीकृतदेहचिन्ता ध्यायन्ति राममनघं नृपतोकरूपम्।
यायोहरिद्रुहिणशम्भुभिरात्तभावैर्ध्याता बुधा अत इमां निगदन्त्ययोध्याम्॥ १० ॥
इक्ष्वाकुवंश्यरणचण्डमहीपमुख्यैर्या पालिताविरतमाप्तमहाप्रयासैः।
नायोध्यते तत इयं सुदुरासदत्वाच्छत्रूञ्जयैररिभिरस्तपराक्रमैश्च॥ ११ ॥
ब्रह्मेन्दुशेखरकृपावरतीक्ष्णदर्पः पौलस्त्यवंशवरवैणववन्यवह्निः।
यां रावणोऽपि न शशाक तिरोऽवधातुं श्रीराघवैः कृतदुरत्ययभीममार्गाम्॥ १२ ॥
तस्या उदीचिदिशि भाति सदा सुधाम्बुः श्रीशाम्बकाब्जमकरन्दमयी मनोज्ञा।
शाश्वत्प्रसन्नसलिला सरयूः सदाया संसारचक्रविनिबर्हणलब्धदीक्षा॥ १३ ॥
यस्यास्तटेषु यतयोऽरतयो जगत्या धीराः सदा परमहंसगणा गरिष्ठाः।
निर्माय पर्णतृणचारुकुटीरयूथं प्रेम्णा वसन्ति भगवन्तमुपाश्रयन्तः॥ १४ ॥

यस्यां जनो निजकलेवरकं कथञ्चित्त्यक्त्वा पुनर्भवभयानकसिन्धुमुग्रम्।
भूयो नहि प्रपतति प्रपितामहस्य सामीप्यमेति विनतासुतपक्षवाह्यः॥ १५ ॥
तस्यां बभूव नृप ऐन्दुमतेय आजिराजावथाप्यतिरथः स सखा बलघ्नः।
दानी दमी दशरथो दशमस्तकोऽपि यन्मस्तकं नमयितुं न शशाक यत्नात्॥ १६ ॥
स्वायम्भुवो मनुरधिश्रितदाशरथ्यः पत्न्या च कोसलजया शतरूपयाद्यः।
कौसल्यया कृतविवाहविधिर्विधिज्ञो रेमे महेश इव मामयमैरवेय्या॥ १७ ॥
भूयोऽपि कैकयनरेन्द्रसुतां सुभामां सौन्दर्यसारचकितीकृतकामवामाम्।
वामोरुमम्बुजदृशं वनितां व्युवाह प्रीत्या शशीव सुदतीं ननु रोहिणीं सः॥ १८ ॥
राजा सुमित्रतनयां वनितां सुमित्रां गङ्गामिवामलधियं गुणतः पवित्राम्।
तामग्रहीन्मगधवैभववैजयन्तीं देवीमिवादितिमसौ च मरीचिपुत्त्रः॥ १९ ॥
इत्थं मुदा स तिसृभिर्गृहमेधिनीभिस्तुल्यान्वयाभिरनघाभिरमन्दभाभिः।
राजा रराज रुचिताभिरिवात्तसारो नव्यो नयः समुदितः किल शक्तिभिः सः॥ २० ॥
ताभिर्बभौ स रघुपौत्त्र उदारवृत्तो भार्याभिरात्मसदृशीभिरनुव्रताभिः।
गङ्गादिनेशतनयान्तरिताम्बुभिर्वै युक्तः प्रशस्तमहिमेव परः पयोधिः॥ २१ ॥
कौसल्यया स शुशुभे मघवानिवैन्द्र्या स्वामीव केकयजया पयसां प्रतीच्या।
राजा सुमित्रसुतयोत्तरयेव शैवो भावं गतो दशरथस्तिसृभिस्त्रयाणाम्॥ २२ ॥
अष्टाभिरीड्यचरितैर्नयवर्त्मविद्भिर्विज्ञैर्नृपानुगमनैः सुमहानुभावैः।
वित्तो विनीतसचिवैः स सुमन्त्रमुख्यैरष्टाभिरात्मप्रतिमाभिरिवाष्टमूर्तिः॥ २३ ॥
जित्वा दिशो दशरथो दश दस्युतापी तापिच्छनीलरुचिमच्युतमेव बिभ्रत्।
चित्तेऽचिरेण भुवनानि चतुर्दशाप्त्वा यश्चक्रवर्तिपदवीं पुरुहूततोऽगात्॥ २४ ॥
आस्थाय देवमहितां निजराजधानीमृद्धां प्रसन्नजनतां नगरीमयोध्याम्।
भूपो बुभोज भुवनानि भुजप्रतापप्रोत्तप्तशत्रुनिकरो रविवंशकेतुः॥ २५ ॥
वव्रे पुरोहितमृषिं स वसिष्ठमीड्यं यो ब्रह्मणोऽष्टमसुतः प्रथमेऽन्तरेऽभूत्।
आथर्वणिः प्रथयिता प्रथमोऽग्निहोत्रशश्वद्विधेः सकलयज्वशिरोमणिश्च॥ २६ ॥
मन्त्री सुमन्त्रसदृशः सुगुरुर्वसिष्ठः पत्न्यश्च कोसलसुताप्रमुखाः सुकोषः।
एकातपत्रवसुधातलराज्यमृद्धं शक्रः सखा महति सर्वमपि ह्यपूर्वम्॥ २७ ॥
राजा जुगोप सुतवत्प्रकृतीः पितेव वर्णाश्रमानुमतधर्मरताः प्रसन्नाः।
काले ववर्ष मघवा मघवत्सहाये तस्मिन् रघुप्रवरराजनि राजमाने॥ २८ ॥
इत्थं प्रजाः समनुपालयतो जितारेर्धर्मात्मनो दशरथस्य महारथस्य।
जग्मुः समा अहह षष्टिसहस्रसङ्ख्या राज्ञः सदा स्पृहयतः सुतलालनाय॥ २९ ॥

सोऽप्येकदा समनवाप्तसुतः फलर्द्धैर्हीनं यथा द्रुममिवावसथं विदीपम्।
शून्यं सरोवरमिवाम्बुजसम्पदेव प्राणं विना तनुमसौ स्वमथो शुशोच॥ ३० ॥
दीर्घप्रजागरजडीकृतपक्ष्मपङ्क्तिरारक्तनेत्रनलिनो मलिनाम्बुजास्यः।
पद्भ्यां जगाम गुरुमेव गुरुत्वमाप्तुं सत्सङ्गमो हि जनवाञ्छितपारिजातः॥ ३१ ॥
तं चारुचन्द्ररुचमाननचन्द्रहासपीयूषसीकरकरैर्हठतो हरन्तम्।
श्रद्धावतां त्रिविधतापमथो कलापं घोरैनसां गुरुमुपोटजमभ्यपश्यत्॥ ३२ ॥
सिञ्चन्तमाम्रविटपान् सरयूपयोभिः पूर्णेन मृन्मयघटेन च वत्सलत्वात्।
सानन्दमीड्यचरितं गृहिणीसहायं पश्यन्तमादरदृशा तमरुन्धतीं च॥ ३३ ॥
आजानुलम्बिवरबाहुमदीनसत्त्वं दिव्योपवीतकलितं शुचिनिम्ननाभिम्।
व्यूढोरसं सुवदनं ललितोर्ध्वपुण्ड्रप्रोद्यल्ललाटपटलं श्रमबिन्दुभूषम्॥ ३४ ॥
तं चक्रवर्तिनमसौ नृपचक्रवर्ती स ब्रह्मणामनुपमं परिवीक्ष्य दूरात्।
मोदं ययौ दशरथो विगताध्वखेदः सद्दर्शनं सफलयत्यभिलाषमारात्॥ ३५ ॥
पृच्छानि सिञ्चति गुरौ च तदङ्घ्रियुग्मं नूनं व्रजामि शरणं तनयाभिलाषी।
देवो मदीप्सिततरुं कृपयाभिषिञ्चेत्सन्तानचारुफलमित्यभवत्प्रसन्नः॥ ३६ ॥
यावद्विलोक्य नृपतिं गुरुरुज्झितस्वव्यापार इच्छति सभाजयितुं महीपम्।
तावद्द्रुतं दशरथोऽपि तदङ्घ्रिरेणुं मूर्ध्ना दधार हि महान् विनयी प्रकृत्या॥ ३७ ॥
तं वन्द्यमानचरणं समुवाच वाचं वाचंयमो महिपमौलिमणिं मनस्वी।
स्वस्त्यस्तु ते नरपते भव पूर्णकामः सत्याशिषोऽप्यथ फलाढ्यगिरो हि सन्तः॥ ३८ ॥
आनीय नीपनिचितां निजपर्णशालां वेदीप्रदीप्तबलिवल्गितदीपमालाम्।
दिव्याञ्च देवगविगोमयलिप्तभूमिं विप्रो नृणामिनमनामयमभ्यपृच्छत्॥ ३९ ॥
दिष्ट्या विवर्धस इनावनिमण्डलस्य राज्ये गृहे वपुषि कच्चिदनामयन्ते।
हेमन्ततामरसकोषमिवाप्तशोषं पश्यामि ते वदनमत्र वदस्व हेतुम्॥ ४० ॥
तं पृष्टवार्तमिदमार्ततरं बभाषे भास्वत्कुलाम्बुरुहभास्कर उष्णवीर्यैः।
आचार्यशीतलपदाब्जयुगं सतापं सन्तापयन् नयननिर्झरवारिपूरैः॥ ४१ ॥
सर्वत्र कोसलगुरो भवतः कृपाख्या कादम्बिनी समनुवर्षति कौशलाम्बु।
एकं ममैव भवनं दुरवग्रहेण ग्रस्तं निदाघ इव शून्यसरो न भाति॥ ४२ ॥
आचार्यदेव महितासु तव स्नुषासु तुल्यान्वयासु तिसृषु ह्यनवाप्तपुत्त्रः।
चेखिद्य एष जन आप्तसुरापगोऽपि सिन्धुर्यथा विरहितोऽहमनल्परत्नैः॥ ४३ ॥
किं तेन देवतरुणा बुधवन्दितेन स्निग्धप्रसूतिरहितेन निरर्थकेन।
किं कृष्णया विरलया घनमालया भो या नो प्रवर्षति जलं स्तनति प्रघोरम्॥ ४४ ॥

एकोऽपि चेत्समनुवंशवधूप्रसूतः श्राद्धं सुतः प्रकुरुतां मुदितो गयायाम्।
उद्धृत्य घोरनरकात्पितरं स पुत्त्रः स्वर्गे प्रमोदयतु मोदत आप्तकीर्तिः॥ ४५ ॥
तस्मादहं विगतपुत्त्रसुखो भृशार्तः श्रीमत्पदाब्जशरणं समुपैमि दीनः।
त्रायस्व मां करुणया विधिवंशकेतो त्वं भास्करान्वयपयोरुहरश्मिराशिः॥ ४६ ॥
इत्थं निवेद्य गुरवे गुरुताभिलाषं बाष्पायमाणनयनो नयनाभिरामम्।
निष्पन्दितेऽन्तरधरे रसपल्लवेऽसौ ज्योत्स्ना इवामृतजुषोऽथ जगाम जोषम्॥ ४७ ॥
जोषं गते धरणियोषिति तीव्रचिन्ते चिन्तामणिः पदजुषां स विचिन्त्य चित्ते।
चिन्तां हरन् हरिसखस्य वचो बभाषे विद्वान् हरेर्हरिकुले मनुजावतारम्॥ ४८ ॥
राजन् प्रसीद मृदुमानस मा विषीद धैर्यं धरस्व शृणु मद्गिरमादरेण।
क्षिप्रं जगद्गुरुगुरुर्भवितासि भूयो विष्णोरिवादितिपतिः पतिताघहर्तुः॥ ४९ ॥
राजन् तिसृष्वपि भवद्गृहिणीषु साक्षात्कृत्वा तनूरथ शुभा भगवांश्चतस्त्रः।
पुत्त्रत्वमेत्य तव भूतलभूरिभारं हर्ता हरिर्हरिसुहृद्भव वीतशङ्कः॥ ५० ॥
एवं विसृज्य विधिजो विधिनामपुत्त्रमाहूय होमविधिवित्तममृष्यशृङ्गम्।
आयोजयन्निजसुतोत्तरतीर आर्षं यज्ञं महेन्द्रसखपुत्त्रफलं स यज्वा॥ ५१ ॥
कौसल्यया दशरथः सह दीक्ष्यमाणश्चक्रेऽश्वमेधमधिराजमथो मखानाम्।
येनैनसः प्रमुमुचेऽस्य सखा पुरैव त्वाष्ट्रप्रणाशजनितात्तुहिनात्पपीवा॥ ५२ ॥
बभ्राम वर्षमधिभूतलमस्य वाजी श्रीचक्रवर्तिजयसूचकपत्त्रकण्ठः।
यं रावणोऽपि न शशाक बलान्निरोद्धुं सङ्कल्पसर्गमिव भक्तिमतो नरादः॥ ५३ ॥
भूयोऽगमत्समभिभूपतिहेषमाणः श्रीचक्रवर्तिविजयस्य यथा प्रमाणम्।
पूर्णोऽभवद्दशरथस्य मखोऽश्वमेधो विप्रेन्द्रमन्त्रविधिविश्रुतदिग्विभागः॥ ५४ ॥
ईजे स विश्वजितमेव च राजसूयं सन्तोष्य विप्रचयमर्पितदानभूयम्।
यज्ञैस्त्रिभिर्निहतपापकलापतापो राजा रराज विरजा मघवानिव स्वः॥ ५५ ॥
भूयो वसिष्ठमतमेत्य स ऋष्यशृङ्गः पुत्त्रेष्टिमारभत पुत्त्रफलां फलेप्सुः।
भक्त्या जुहाव हुतहव्यभुजां वरिष्ठो मन्त्रैरथर्वशिरसो हविषेव धाता॥ ५६ ॥
तस्मिन्मखे हविषि मन्त्रिणि हूयमाने वह्निर्विशिष्टवपुषा प्रकटो बभूव।
मन्दस्मितं दशरथं परिवीक्ष्यमाणः संसूचयन्निव समीप्सितकार्यसिद्धिम्॥ ५७ ॥
आरक्तवर्णवसनो दशनप्रभाभिर्निन्दन्नवेन्दुममलं तपनीयवर्णः।
उत्सेधलज्जितहिमाचलशैलकूटः कूटं हरन्निव निसर्गनिरीक्षणेन॥ ५८ ॥
दोर्भ्यां वहन् कनकभाजनमप्रमेयं दिव्यान्नपायसयुतं रजतच्छदञ्च।
यस्मिन् पुराणपुरुषः षडनूत्तमांशैः साक्षाद्रराज भगवान्नभसीव नादः॥ ५९ ॥

तं वीक्ष्य वीक्षणमहाक्षणमक्षणानामग्र्यं हिरण्यगुरुमग्रजमग्रजानाम्।
नाथो नृणामनमदग्रजपुङ्गवानां ज्येष्ठं स सांसदगणैः सह पुण्यकीर्तिम्॥ ६० ॥
पूर्णा मखा द्विजगणैः परियाज्यमानाः पूर्णोऽभवन्मनुजराज मनोरथस्ते।
पूर्णो विलोकयसि भोः सुततां गतानां पुर्णेन्दुसम्मितमुखानि सुरोत्तमानाम्॥ ६१ ॥
यद्यद्वसिष्ठ इहते मनसा भविष्यत्कार्यं व्यभावयदहो विबुधैरचिन्त्यम्।
तत्तद्विलोकय नरेन्द्र निसर्गसिद्धं सङ्कल्पसिद्धमहतो ह्यनुयाति सिद्धिः॥ ६२ ॥
एतं चरुं कलितपूरुषसत्त्वमीड्यं पत्नीसु भूप विभजस्व यथानुपूर्व्यम्।
आस्वेव लप्स्यस इमांश्चतुरस्सुपुत्त्रान् त्रय्याम्पुमानिव पुमर्थचतुष्टयं त्वम्॥ ६३ ॥
इत्येवमादि रघुवंशमणिं निदिश्य सोऽन्तर्दधे दहन एषु पवित्रकर्मा।
पश्यत्सु सत्सु विबुधेष्वभितः प्रसूनैर्वर्षत्सु लब्धचरुरास्त नृपः कृतार्थः॥ ६४ ॥

लब्ध्वा वैश्वानराच्छ्रीहविरिव नृपतिः श्रोत्रियाद्ब्रह्मबोधं
जिज्ञासुः प्रीतचेता अधिमखभवनं पूजितब्रह्मपुत्त्रः।
ऋत्विग्विप्रर्षिवृन्दैः कृतसकलविधिं ब्रह्मगर्भं प्रियासु
प्रीत्या धित्सुर्गुरूक्त्या शकलितविभवं भक्तितस्तद्विभेजे॥ ६५ ॥
कौसल्यायै तदर्धं सहरि दशरथः प्रादिशत्तच्चतुर्थं
कैकेय्यै चेश्वराढ्यं कृतशकलयुगं तूर्यमाढ्यं विकाभ्याम्।
कौसल्याकैकयीभ्यां प्रकृतिबहुमतां भोजयिष्यन् सुमित्रां
विद्याभ्यां ब्रह्मणी द्वे मतिमिव मतिमान् राजराजो रराज॥ ६६ ॥
इत्थं राज्ञो महिष्यः सुचरितचरुतो लब्धगर्भा बभूवू
रेजू राजीवनेत्रा नरपतिमणिना दत्तसौभाग्यभाराः।
यज्ञं सम्पाद्य चेष्ट्वा रघुकिलतिलको ब्राह्मणानृत्विजांश्च
मन्त्राशीर्वादवाद्यैरनुनदितनभा राजगेहं प्रतस्थे॥ ६७ ॥
कौसल्या त्यक्तशल्या जगदुदयकरं गर्भदेशे दधाना
क्षौमं वासो वसाना नरपतिमणिना दत्तमाना ददाना।
दानं मानं द्विजेभ्यो मगधनृपसुताकैकयीभ्यामुपेता
रेजे राजीववक्त्रा त्रिदिवमभिगता देवमातेव मान्या॥ ६८ ॥
देवाश्चाप्याप्तसेवाः प्रमुदितमनसः शार्ङ्गिणस्त्यक्तभोगा-
स्तिर्यग्योनिं प्रपन्ना धृतकपिवपुषो वन्यवृत्त्या चरन्तः।
वीर्योद्रेकाल्लसन्तो रघुपतिपदवीं मार्गयन्तो वसन्तः
सन्तः सौभाग्यवन्तः कृतविपुलबलाः शैलवृक्षप्रहाराः॥ ६९ ॥

शम्भुः श्रीरामसेवासुलभकपितनुं सादरं स्वीकरिष्यन्
त्यक्त्वा कैलासवासं परमपशुपतिर्मारुतादञ्जनायाम्।
जातो जाम्बूनदाभो भुवनहितकरो जातरूपाद्रिदेहो
गेहः सौशील्यधाम्नोर्दनुजकुलरिपुर्वज्रसारो हनूमान्॥ ७० ॥
श्रीरामं पूर्णकामं खलकुलहतये भारतीमाव्रजन्तं
ज्ञात्वा साकेतधाम्नो गुणगणमहितां ब्रह्मबोध्यामयोध्याम्।
पुष्पै राशैः सहासैः नवकिसलयकैः फुल्लराजीवराजी
प्रत्युद्यातुं समायान्मलयजमरुता मोदकान्तो वसन्तः॥ ७१ ॥
प्रातःपाथोजपुञ्जप्रथितरसमदा मञ्जुभृङ्गा जुगुञ्जु-
स्तिष्ठन्नाम्रे नताम्रो मधुरतरगिरा कोकिलो ना चुकूज।
मन्दं मन्दं समीरः शिशिरितसरयूनीरधीरो गभीर-
स्तीरे तीरे कुटीरे निखिलमुनिगणान् सेवमानः स्म वाति॥ ७२ ॥
कौसल्यागर्भसिन्धौ विलसितवपुषः सत्यसन्धस्य जिष्णोः
सानन्दं संव्यतीताः ससुखमिव विधोर्द्वादशैते हि मासाः।
योगो लग्नं च वारो ग्रहकलिततिथिः सर्वमेवानुकूलं
श्रीरामस्यावतारे दनुजवनभिदो भूमिभारापहारे॥ ७३ ॥
मेषे श्रीमान् विवस्वान्मकरगतकुजो भानुपुत्त्रस्तुलायां
कर्कस्थोऽतर्कसंस्थो विबुधकुलगुरुर्गीष्पतिश्चापि रेजे।
शुक्रो मीनेऽप्यदीनो दनुजकुलगुरुः सोच्चसंस्था ग्रहा वै
आगच्छत्याप्तकामे दशरथभवनं सर्वमासीत्प्रशस्तम्॥ ७४ ॥
चैत्रे शोभार्कजैत्रे कुभुवि मधुमये शुक्लपक्षे नवम्यां
मध्याह्ने सन्निधाने वियति दिनमणौ लोकविश्रामकाले।
स्वेष्टापूर्ते मुहूर्तेऽभिजिति स भगवान् ब्रह्म साक्षादिवैन्द्यां
कौसल्यायां मृगाङ्कः प्रकटितविभवो राम आविर्बभूव॥ ७५ ॥
श्रीरामः कामकामो नवजलदरुची रत्नराजत्किरीटः
केयूरासक्तबाहुर्दशवदनविधो राहुरुद्यत्प्रतापः।
श्रीशार्ङ्गं सन्निषङ्गं खलकुलकदनं चण्डबाणं दधानः
कौसल्यापुण्यराशिः स्मितवदनशशी मञ्जुमूर्तिर्बभासे॥ ७६ ॥

श्रीवत्साङ्कं मृगाङ्कं सुमसृणसुषमं भानुजागर्भसिन्धोः
पूर्णं पूर्णावतारं प्रणतभयहरं कोटिकन्दर्पकान्तम्।
दर्शं दर्शं सहर्षं विनिमिषनयना नागरी नम्रमूर्धा
कौसल्या भग्नशल्या सुतमतिरुचिरं नैव तृप्तिं जगाम॥ ७७ ॥
आहैनं भक्तिनम्रा जय जय भगवन् ब्रह्म पूर्णावतारिन्
जानामि त्वां पुराणं सकलविभुमहाविष्णुमीड्यावतारम्।
संहृत्यैतत्स्वरूपं जननयनसुखं बालरूपं भजस्व
स्निग्धा ते बाललीला सततमथ बुधैर्गीयतां कोसलेन्दो॥ ७८ ॥
श्रुत्वा मातुर्वचोऽसौ स्मितमुखकमलो भक्तभावानुगामी
भूत्वा बालोऽप्यबालः सुधितकलगिरं मन्दमन्दं रुरोद।
कौसल्याङ्के विराजन् लघुघनवपुषा बाललीलां वितन्वन्
ब्रह्माण्डानेककर्ता सदयहृदयया चुम्बितास्यो जनन्या॥ ७९ ॥
कौसल्यायां स रामो धृतमनुजतनुर्बाल आविर्बभूव
पश्चाच्छ्रीकैकयीतः शुभरतभरतो जन्म लेभे सुशीलः।
एका देवी सुमित्राजनयदथ सुतौ लक्ष्मणं लक्ष्मभाजं
शत्रुघ्नं भूपवर्योऽभवदतिमुदितः पुत्त्रकैस्तैश्चतुर्भिः॥ ८० ॥
तूर्यं शङ्खाश्च भेर्यः पणवसुपटहा दुन्दुभिश्चापि नेदु-
र्भक्त्यागायन् व्यनृत्यन् विबुधकुलवधूकिन्नरा यक्षनागाः।
दिव्यैः पुष्पैरसङ्ख्यैर्ववृषुरतितरामुत्सवोऽभून्महान् वै
प्रादाद्दानञ्च राजा धनमणिकनकं पुत्त्रतीर्थे प्रसन्नः॥ ८१ ॥
कुर्वन् दिव्यामयोध्यां पदकमलरजोराशिभिर्भूरिभाग्या-
मुर्वीं गुर्वीं वितन्वन् नवनलिनदृशा पापतापं विधुन्वन्।
श्यामः कन्दाभिरामो रमितदशरथो भ्रातृभिश्चिन्त्यमानः
कौसल्यास्तन्यपायी स इह विजयते राघवो रूपराशिः॥ ८२ ॥
अथ ध्याने रामो विदितरघुरामावतरणो
गिरौ हृष्टो दृष्टोत्तमपुरुषबालानुचरितः।
प्रभुं दर्शं दर्शं नयनजलवर्षं प्रबलयन्
जगौ व्यष्टौ भक्त्या रघुतिलककीर्तीः शिखरिणीः॥ ८३ ॥

विमुष्णंस्तापिच्छं शिरसि शिखिपिच्छं विलसयन्
कदम्बं रोलम्बं चिकुरनिकुरम्बैर्विगणयन्।
अहो दृग्भ्यां वर्षन्नमृतमथ चित्तं चपलयन्
मयूरेण श्यामः क इह पुरतः खेलति शिशुः॥ ८४ ॥
म्रदिम्ना पाथोजं शतशतमनोजं तनुरुचा
शुचा लिम्पन् लिम्पन् वपुरतसिनीलं सुरजसा।
रजो धुन्वन्मातुर्मनसि परमानन्दजलधिं
विधुस्तन्वन् रिङ्गन् क इह पुरतः खेलति शिशुः॥ ८५ ॥
रुचां राशिः किं वा किमुत निचयोऽयं सुमहसां
श्रुतीनां सारो वा किमुत कलहारः सुमनसाम्।
सुखं पुञ्जीभूतं किमुत कृतिनः कोसलपते-
रहोहोरातो मे क इह पुरतः खेलति शिशुः॥ ८६ ॥
चमत्कुर्वन् किञ्चित् तडिदिव मुहुर्योगिमनसि
स्फुरंश्छ्यामो रामो रमितजितकामः कमलदृक्।
नमस्कुर्वन्नुर्वीपतिगृहिणिभाग्यं जलभुवं
तिरस्कुर्वन् कान्त्या क इह पुरतः खेलति शिशुः॥ ८७ ॥
क्षणं नृत्यन्नङ्गं क्षणमथ रजोभिश्च रजयन्
क्षणं लुण्ठन् धावन् क्षणमथ पतन् सस्मितमुखः।
क्षणं काकैर्हंसैः क्षणमथ मयूरैस्स्वसखिभिः
क्षणं पङ्कक्लिन्नः क इह पुरतः खेलति शिशुः॥ ८८ ॥
प्रभाते सुस्नातः सुरभिपयसा कज्जलकलाः
कपोले बिभ्राणः कमपि सकलङ्कं विधुमिव।
विभूषार्हो भूषामणिगणसमालङ्कृततनु-
र्विकर्षन् मे चेतः क इह पुरतः खेलति शिशुः॥ ८९ ॥
क्षिपन् स्वीयां छायां किमपि कमनीयां मणिमये
गतो रोषं तोषं कमपि सुखकोषं पदजुषे।
किरन् क्रीडन् भावैर्मधुररसमूर्तिः स्मररिपो-
र्मनो विन्दन् नन्दन् क इह पुरतः खेलति शिशुः॥ ९० ॥

कलं कौसल्याया मृदुममृतवल्लीं सुफलयन्
पितुर्मोदामोदं मलयमिव वातः परिवहन्।
अयोध्यासौभाग्यं विधुरिव पयोधिं प्रगुणयन्
कवीनां सर्वस्वं क इह पुरतः खेलति शिशुः॥ ९१ ॥

वितन्वन् वैराग्यं किमपि कलभाग्यं स्थितिमतां
तृषस्तर्षं तर्षन् हृदयमथ कर्षन् कृतिमताम्।
सतां माधुर्याम्भोरुहरुचिपरागान्तरगतो
मरन्दो मानन्दो विलसति पुरो राघवशिशुः॥ ९२ ॥

अयं मेघश्यामो मुनिदृगभिरामो रमयतां
वरो वारां राशिः सुखसुयशसोश्चामलरुचाम्।
रुचं मुष्णन् पुष्णन् परमसुषमामोषधिपुषः
पुरारातेः पूज्यो विलसति पुरो राघवशिशुः॥ ९३ ॥

असौ सौन्दर्याब्धेश्छविशुचिसुधापार्वणविधु-
र्द्विषत्कान्तारग्निः प्रणतकुलपाथोरुहरविः।
सृजन् शोभासर्गं सुरभयविसर्गं परिसृजन्
नवं कन्दं निन्दन् विलसति पुरो राघवशिशुः॥ ९४ ॥

नमन्तो यं सन्तो नयनचषकैः सौभगसुधां
पिबन्तो माद्यन्तो मधुलिह इवार्या दिशि दिशि।
भ्रमन्तो भ्राम्यन्तो रचितभवभङ्गा विदधते
जगत्स्वीयं सोऽयं विलसति पुरो राघवशिशुः॥ ९५ ॥

क्वचित्क्रीडन् नृत्यन् क्वचिदथ मयूरैश्चलचटैः
क्वचिद्धावन् काकैः क्वचिदथ मरालैर्मृदुपदः।
महिम्ना मानिन्या विदधदुरुमानं किल भुवो
मुनीनां मानार्हो विलसति पुरो राघवशिशुः॥ ९६ ॥

पिबन् कौसल्यायाः स्नुतमथ पयोदं कररुहैः
स्पृशन् सव्यं सव्यैर्जनितजननीमोदमहिमा।
मुकुन्दः कन्दाभो भवभवभवानीभवभवो
भवन् भव्यो नव्यो विलसति पुरो राघवशिशुः॥ ९७ ॥

तमालाभो लाभो मुनिजनयतीन्द्रामलदृशां
पटं पीतं प्रीतो रविकरनिभं बिभ्रदनघः।
घनश्यामो रामो जनदृगभिरामो रघुवरो
ममायं सर्वस्वं विलसति पुरो राघवशिशुः॥ ९८ ॥
महत्पुञ्जीभूतं परममथ पूतं सुकृतिनां
सुखं मूर्तं स्फूर्तं विमलमनुरागं स्ववपुषा।
वहन्मन्दं मन्दं कलमृदुवदन् वै चिदचितो-
र्विशिष्टाद्वैतं तद्विलसति पुरो राघवशिशुः॥ ९९ ॥
कौसल्यास्तनपानलालसमना मन्दस्मितोऽव्यक्तवा-
गेकं ब्रह्म गुडालकावृतमुखाम्भोजो घनश्यामलः।
खेलन् पङ्क्तिरथाजिरे रघुवरो बालानुजैः सुन्दरो
देवो धूलिविधूसरो विजयते रामो मुकुन्दः शिशुः॥ १०० ॥
इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गः शिवाख्यः कविरामभद्राचार्यप्रणीतेऽस्तु सतां श्रिये शम्॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये श्रीराघवावतरणं नामैकादशः सर्गः।

द्वादशः सर्गः

रामोऽथ कौमारमतीत्य हारं सभ्रातृकः कल्पितकाकपक्षः।
क्रीडन्नयोध्येशगृहाजिरेषु क्रमेण पौगण्डवयः प्रपेदे॥ १ ॥
षड्भिः शरद्भिः शरदिन्दुवक्त्रो निदर्शयिष्यन्निव षड्ङ्गानि।
मन्ये षडैश्वर्यमयत्वमेवावतारयन् षष्ठमगात्स वर्षम्॥ २ ॥
तं चक्रवर्ती व्रतबन्धनाम्ना संस्कारयामास विधानकेन।
सुसंस्कृतं सानुजमीश्वरस्य लोकोपदेशाय हि मर्त्यलीलाः॥ ३ ॥
शोभापरीतः कनकोपवीतो मौञ्जीधरो लब्धपलाशदण्डः।
गायत्र्यमास्थाय महानुभावो व्रतं व्रतज्ञः स गुरावुवास॥ ४ ॥
अल्पेन कालेन समस्तविद्या आसादिताः सादविवर्जितेन।
भावा इव प्राक्तनजन्मनिष्ठा उद्बोधिता बोधकसाहचर्यात्॥ ५ ॥
विद्याव्रतस्नानविधाविनीतो रामः स वीथीष्वपराजितायाः।
भ्राम्यन् धनुर्बाणधरो धराया भारावतारं स्म विशंसतीव॥ ६ ॥
स सप्तमं बालकसत्तमोऽब्दं प्रविश्य बालैर्भरतादिभिश्च।
क्रीडन् सरय्वाः पुलिनेषु लोकं रामोऽभिरामो रमयाम्बभूव॥ ७ ॥
सीतापि भूमानमथानुगन्तुमियेष धर्तुं ललनावतारम्।
देवी विदेहेषु वसुन्धरातो वीचीं विना वारि कथं हि तिष्ठेत्॥ ८ ॥
साकेतलोकस्य च याधिदेवी सौन्दर्यसंव्रीडितकामवामा।
सा शिक्षयन्ती पतिदैवताख्यं व्रतं भुवश्चावततार साक्षात्॥ ९ ॥
पद्भ्यां धरण्यामटतीह नाथो वन्द्या ततो मे वसुधानवद्या।
मूर्ध्ना निवोढुं प्रभुपादरेणुं सीतेति भूमेः प्रकटा बभूव॥ १० ॥
न मे पतिः स्यात्कुपतिः कदाचित्पालो भुवोऽप्यस्तु पतिर्ममेति।
सापत्न्यमस्या इव वारयन्ती चकार सीता जननीं महीं स्वाम्॥ ११ ॥
सीरध्वजो नाम महान्महात्मा विदेहवंश्यो मिथिलाधिपोऽभूत्।
यं याज्ञवल्क्यो विधिनानुशिष्य संसारभोगाद्विरतश्चकार॥ १२ ॥
आसन् भविष्यन्ति नृपाश्च सन्ति मिथ्याभिधाना वसुधाधिनाथाः।
यथार्थनामा जनकस्तथैकः प्रमाणयिष्यत्यचिरेण सीता॥ १३ ॥
भूमिं स भूपो बिभराम्बभूव पत्नीमिवार्यां बहुमन्यमानः।
प्रलप्स्यतेऽतः प्रथमां प्रसूतिं सीताभिधानां श्रियमादिशक्तिम्॥ १४ ॥

यो याज्ञवल्क्याब्जपदप्रसादाद्देहे सुगेहेऽप्यभवद्विदेहः।
नारीकुचे हव्यभुजस्फुलिङ्गे किञ्चिद्विशेषं न विवेद विद्वान्॥ १५ ॥
यं ब्रह्मवेत्तारमदभ्रबोधं सर्वे प्रणेमुर्भुवि योगिवर्याः।
शुकोऽपि यद्वक्त्रविधुप्रसादसुधां प्रपीयाप विमुक्तिमीड्याम्॥ १६ ॥
एवं प्रजाः पालयतः सतोऽस्य त्रेतायुगेऽप्यास्त कृतो महिम्ना।
वेदान्तशास्त्रार्थगभीरपङ्क्तीर्धीरो जगादास्य गृहे सुकीरः॥ १७ ॥
यस्याः सभा ब्राह्मणवृन्दजुष्टा पुर्यास्तुरीयं स्म मनत्युदारा।
मिथेन क्लृप्तां मिथिलापुरीं तां सोऽपालयद्दुग्धमतीप्रतिष्ठाम्॥ १८ ॥
भोगी बहिश्चान्तरतो वियोगी रागी बहिश्चान्तरतो विरागी।
यो योगभोगामलसम्पुटस्थमजूगुपद्राघवभक्तिरत्नम्॥ १९ ॥
स एकदा कल्पितसोमयागः सीरध्वजो हस्तगृहीतसीरः।
पत्नीद्वितीयो नृपतिश्च पुण्यारण्यं कृतारण्यमथाजगाम॥ २० ॥
वप्तुं वशी सोमलतां धरण्यां सौम्यः शुचिः सोमसमानशीलः।
क्षेत्रं समाक्रष्टुमना मनस्वी जग्राह जाम्बूनदलाङ्गलं सः॥ २१ ॥
कृषीवलो दिव्यकृषेः कृशार्तिः कृषन् स भूमीमनुभूतभूमा।
निर्मायमाणः स्वहलेन सीतां सीरी बभौ व्यूह इव द्वितीयः॥ २२ ॥
यावन्महीमेष इयेष ईषत्क्रष्टुं नृपो लाङ्गलफालकेन।
तावद्विदार्यावनिमेव साक्षात्सीता किशोरी प्रकटा बभूव॥ २३ ॥
पूर्णामृतेवेन्दुकला पयोदात्प्रभेव भानोस्तुहिनान्महान्धात्।
क्षीराम्बुधेः श्रीरिव रूपिणी सा सीता महीतः प्रकटा चकासे॥ २४ ॥
सौवर्णसिंहासनमाश्रयन्ती विद्युन्निभा भूषणभूषिताङ्गी।
सा षोडशी षोडशवर्षदेश्या सखीभिरष्टाभिरुपास्यमाना॥ २५ ॥
तां चारुशीलाप्रमुखाश्च भेजुः सेवोपचारे कुशलाः कुमार्यः।
गृहीतबालव्यजनातपत्राः सापत्रपाः स्मेरमुखारविन्दाः॥ २६ ॥
शम्पासहस्रादधिकप्रकाशा कौशेयवासा शुकतुण्डनासा।
पुर्णेन्दुहासा विलसद्विलासा सीता बभौ मण्डितभावनाशा॥ २७ ॥
तां ब्रह्मविद्यामिव वन्दनीयां राकेन्दुलेखामिव चन्दनीयाम्।
साम्राज्यलक्ष्मीमिव नन्दनीयां ननन्द दृष्ट्वा मिथिलाधिराजः॥ २८ ॥
आश्चर्यविस्फारितनेत्रपद्मः कन्याललामेदमभीक्षमाणः।
वितर्कयामास बुधस्तदीयरूपाब्धिसम्मग्नविवेकनौकः॥ २९ ॥

केयं स्वलावण्यललामलक्ष्म्या कोटीन्दिरासौभगभागधेयम्।
धत्ते तिरस्कृत्य पदं दृशोर्मे स्नेहास्पदं वत्सलमौरसीव॥ ३० ॥
निसर्गवैराग्यमयं मनो मे इमां समालोकयतोऽतिमात्रम्।
पयोनिधेः पूर इवानुरक्तं राकामयीं सोममरीचिलेखाम्॥ ३१ ॥
गौरप्रभा षोडशवर्षदेश्या सत्कल्पनासर्ग इवाब्जयोनेः।
अयोनिजापीयमशेषयोनिर्मनो हरन्तीव निसर्गसौम्या॥ ३२ ॥
सिंहासनस्था धृतधर्मसंस्था सयौवनापीयमनङ्गबाणैः।
अस्पृष्टगात्रा रतिकोटिशोभा विधातुरेषा ननु सृष्टिबाह्या॥ ३३ ॥
ततोऽभवद्व्योमगिरा गिरीशगिरो महिम्नोऽतिशयेन नित्या।
गरीयसी चारुविचारविज्ञमुर्वीशमुद्दिश्य महार्थगुर्वी॥ ३४ ॥
अलं महीशातिविचार्य चारुस्मिता सुतेयं तव मैथिलेन्द्र।
प्रदाय तुभ्यं तनयां धरण्या त्वमेव तस्याः पतिरित्यसूचि॥ ३५ ॥
इयं महालक्ष्मिमयी च माया मायापतेर्माधवगेहलक्ष्मीः।
भूत्वा सुता ते ननु माधवेयी त्वामेधयिष्यत्युदधिं रमेव॥ ३६ ॥
इमां सुतां लालय लब्धलाभः सञ्जीवनीं वैष्णवपुङ्गवानाम्।
आचार्यवर्यां प्रथमामनिन्द्यां स्वां ब्रह्मविद्यामिव सर्वशक्तिम्॥ ३७ ॥
इतीरितायां गवि गागनेय्यां प्रशस्यमाने जनकाधिराजे।
बभूव शब्दस्तुमुलस्त्रिलोकीव्यापी जनानां जय जानकीति॥ ३८ ॥
नेदुर्दिवो दुन्दुभयश्च भेर्यः शङ्खा मृदङ्गानकगोमुखाश्च।
पेतुः प्रसूनानि च नान्दनानि सृष्टानि भक्त्या विबुधाङ्गनाभिः॥ ३९ ॥
जगुः कलं किन्नरचित्रसेनगन्धर्वमुख्याश्च सुगेशवर्याः।
सीतावतारं सुविचित्रगीतं समुल्लसन्मङ्गलरागरक्तम्॥ ४० ॥

जय जय जनककिशोरि भुवनत्रयभाविनि हे।
सीते जय रामचन्द्रचकोरि पतितकुलपावनि हे।
चम्पकवर्णसमाभे सुजनभयवारिणि हे।
जाता भुवनहिताय विदेहगृहे स्ववशविहारिणि हे।
मिथिलाधरणिरतिधन्या सकललोकचन्दिनी हे।
यत्र खेलति धृतबालरूपा जनककुलनन्दिनी हे।
धन्या धन्या राज्ञी सुनयना माता जनकसुकृतमति हे।
यस्या सुता भूता गिरिधरस्वामिनी सीता मुदा विलसति हे॥ ४१ ॥

अत्रान्तरे नारद आजगाम वीणां प्रवीणो रणयन्नुदाराम्।
सत्सङ्ग ईड्यश्च यथा शरीरी प्रफुल्लराजीवसमानवक्त्रः॥ ४२ ॥
शरन्मृगाङ्कांशुनिसर्गगौरः स रौरवघ्नो धृतरौरवश्च।
धृतोपवीतो महसा परीतो मूर्तौ बभौ ब्राह्म इवेड्यधर्मः॥ ४३ ॥
प्रणन्तुकामो रघुनाथपत्नीं कृताञ्जलिर्मन्त्रविदां वरिष्ठः।
आर्यां समुद्दिश्य परेशभार्यां मुनिर्जगौ मञ्जुलषोडशार्याः॥ ४४ ॥
आर्ये रघुवरभार्ये कृतसुरकार्ये नितान्तमविकार्ये।
सकलसतीकुलवर्ये द्रव मैथिलि मद्विधेऽनार्ये॥ ४५ ॥
हीनं भवनिधिलीनं पीनं पातकपयोनिधेर्मीनम्।
नारदमेनं खिन्नं पालय मातः शिशुं दीनम्॥ ४६ ॥
क्लिन्नं श्रमतः खिन्नं क्षुण्णं मात्रेषु सर्वतः खिन्नम्।
रक्षतु राघवमहिषी क्षीणं विषयेष्वनिर्विण्णम्॥ ४७ ॥
भ्रष्टं शाश्वतमार्गात्प्लुष्टं त्रितापप्रचण्डदावाग्नौ।
नष्टं क्लिष्टं चैनं स्वं बालं जानकी पातु॥ ४८ ॥
गीते श्रुतिछन्दोभिः स्मृतिभिर्मुनिभिश्च मानिशं भक्तैः।
नीते परमविनीते सीते शीघ्रं शिशुं पाहि॥ ४९ ॥
मातर्यदि मम दोषान् कलयिष्यसि विमलमानसे कदाचित्।
आकल्पं भवसिन्धोः पारं नाहं गमिष्यामि॥ ५० ॥
मातर्नृपवरदयिते मयि ते करुणा कथं न जायेत।
करुणाब्धे करुणापः किं वा ते शुष्कतां याताः॥ ५१ ॥
क्रन्दत्येष विनाथः श्रीरघुनाथप्रियापुरो बालः।
पालय राघवभामिनि भवयामिन्यां चिरं सुप्तम्॥ ५२ ॥
श्रुत्वा तव महिमानं श्रुतिकृतगानं त्वदीयपदपद्मम्।
शरणागतं शरण्ये पालय मामम्ब करुणार्द्रे॥ ५३ ॥
मातस्तव तनुशोभां नहि गदितुं पारयेन्महेशोऽपि।
सकलकलानिधिरामो यत्परमाणौ निमग्नोऽभूत्॥ ५४ ॥
नयनहरिणमलकाङ्कं सुदर्शनकान्तिसुकौमुदीसनाथम्।
दृष्ट्वा यन्मुखचन्द्रं राघवनयनं चकोरोऽभूत्॥ ५५ ॥
मृद्वी मृणालगौरी जनककिशोरी किशोरमृद्वङ्गी।
प्रभुमुखचन्द्रचकोरी सीता मां पातु भवभीतेः॥ ५६ ॥

जानकि जलरुहनेत्रे मित्रान्वयकञ्जमित्रपरमेष्टे।
ईष्टे को मम दुःखं नाशयितुं त्वां विना मातः॥ ५७ ॥
धरणिसुते रमणीये रमणीजनवन्दनीयचरणाब्जे।
सीते परमविनीते नाशय मे भीमभवभीतिम्॥ ५८ ॥
सुस्मितवदनसरोजे असितशिरोजैर्विलज्जदलिवृन्दैः।
विगलदुरोजपयोभिः प्रीणय तोकं निजं मातः॥ ५९ ॥
रघुवरभामिनि भद्रे हृदिधृतशिशुममतामहासमुद्रे।
वात्सल्यभावसान्द्रे मयि करुणां किं न विदधासि॥ ६० ॥
रूपं ह्यदो निन्दितकामवामं सङ्क्षिप्यतां राममनोऽभिरामम्।
समागते स्वामिनि रामभद्रे भूयस्त्वमीदृग्भवितासि भद्रे॥ ६१ ॥
विधेहि भोः सम्प्रति बाललीलां प्रपन्नसङ्क्लेदविभेदशीलाम्।
पुत्त्रीसुखं देहि नराधिपाय वेदान्तविद्येव विवित्सवे कम्॥ ६२ ॥
निशम्य वाचं जगदेकमाता सा नारदस्यार्थविशारदस्य।
भूत्वा शिशुर्भावितबालभावं रुरोद कन्या कलकण्ठरावम्॥ ६३ ॥
उत्थाप्य कन्यां रुदतीं महर्षी राजद्रजोराशिनिगूढदेहाम्।
ददौ विदेहाय बुभुत्सवेऽसौ वेदान्तविद्यामिव तामनिन्द्याम्॥ ६४ ॥
प्रकाशमानां कमनीयकन्यां समग्रहीन्नारदतो नरेन्द्रः।
उपासिताद्भानुमतोऽथ शुक्लयजुःश्रुतिं स्वामिव याज्ञवल्क्यः॥ ६५ ॥
सा पांसुभिर्गुण्ठितसर्वगात्रा विद्युन्निभा दीपितदिग्दिगन्ता।
भेजे श्रियं भूपतिहस्तयुग्मे स्थिताब्जखण्डे युवबालहंसी॥ ६६ ॥
भूयोऽवदन्नारद आर्द्रनेत्रपाथोरुहो रुद्धगलो गभीरम्।
धन्योऽसि भूपालमणे त्रिलोक्यां न त्वादृशः सञ्चितपुण्यपुञ्जः॥ ६७ ॥
दिष्ट्या महाराज विवर्धसे त्वं विद्यामिवासाद्य परां विपश्चित्।
इमां मुदा लालय लालनीयां पुत्त्रीं धरित्र्या जगतो जनित्रीम्॥ ६८ ॥
इयं तवेज्यातपसोः श्रुतस्य स्वेष्टस्य पूर्तस्य तथा मखानाम्।
मूर्तं फलं रामकरारविन्दे समर्प्य योगीव भव प्रपन्नः॥ ६९ ॥
साक्षादिदं यच्चिदचिद्विशिष्टाद्वैतं परब्रह्ममयं च तत्त्वम्।
तदेव ते भक्तिवशं महात्मन्मायासुतात्वं समुपेत्य भाति॥ ७० ॥
वैशाखमासे शुचि शुक्लपक्षे तिथौ नवम्यां शुभभौमवारे।
मध्याह्नभानावभिजिन्मुहूर्ते सीतावतारक्षणमाहुराप्ताः॥ ७१ ॥

कान्तं गुणौघैः सिनुयात्सतीयं सीयेत कान्तेन भुजान्तराले।
कुर्वंश्च सीतां त्वमिमामपश्यः सीतेति नाम्ना जगति श्रुता स्यात्॥ ७२ ॥
इत्युक्तवत्येव तदा सुरर्षौ मुदा गते गागनिकीं गवीशः।
ननन्द दृष्ट्वावनिनन्दिनीं तां स नन्दिनीमेत्य यथा पयोधिः॥ ७३ ॥
इत्थं नृपः कल्पितसोमयागे कुर्वन् स सीतां समवाप्य सीताम्।
सम्पाद्य यज्ञं स तयाथ पुण्यारण्यात्पुरं प्रापदिवात्मपूर्त्या॥ ७४ ॥
स ज्येष्ठपत्न्यै च पतिव्रतायै कन्यां कलाकान्तिकनत्कपोलाम्।
ददौ पतिः प्रत्ययवान् प्रियायै स्वात्मेव मत्यै भगवत्प्रपत्तिम्॥ ७५ ॥
सुश्रोणिरेषा तनया पितॄणां नरेन्द्रतः प्राप्य सुतामनिन्द्याम्।
यशस्विनी चातिबभौ भवानीं नारायणीमेत्य सुमेरुजेव॥ ७६ ॥
सा दम्पतीभ्यां परिलाल्यमाना सीता लसन्ती मिथिलानगर्याम्।
दिने दिनेऽवर्धत शुक्लपक्षे चान्द्रीव लेखा नतसर्वलेखा॥ ७७ ॥
लक्ष्मीः स्वयं सेवितुमेव सीतां निजांशिनीं नम्रनदीशरीरा।
कल्लोलसङ्घैः कमलाभिधाना तत्पादपद्मं कमलैः समार्चत्॥ ७८ ॥
ततस्तु सीतानुगतानुजाभिर्वृता सखीभिः सुमुखीभिरीड्या।
चिक्रीड कन्या मिथिलानगर्याः कुञ्जेषु वीथीषु च वाटिकासु॥ ७९ ॥
यतो यतस्तामरसायताक्षी प्रवालचारू चरणौ स्म धत्ते।
ततस्ततो भूमिरुरः सपद्मासनं शनैः सन्तनुते स्म मृद्वी॥ ८० ॥
क्वचिद्रहो राघवमञ्जुमूर्तिं हृत्स्थां मुदा पूजयितुं शुभाङ्गी।
श्यामाब्जनेत्रासितवारिभिस्तां निनाय नीलामपि नीलिमानम्॥ ८१ ॥
आन्दोलिकाभिर्गुटिकाभ्रमर्या सा घोटकैर्नेत्रनिमीलिकाभिः।
प्रसिद्धकेलीभिरमन्दसौख्या रेमे रमालालितपादपद्मा॥ ८२ ॥
क्वचिद्विवाहं पटपुत्त्रिकाणां तथाविधैश्चापि वरैर्विधाप्य।
प्रतीक्ष्यमाणापि खरारिणा सा स्वकीयपाणिग्रहणं जहर्ष॥ ८३ ॥
सा चैकदा सर्वसखीसमेता सीता परीता महसाद्भुतेन।
प्राचीं पुरः शारदशर्वरीशलेखेव लेखानुमता जगाम॥ ८४ ॥
ददर्श सा तत्र सुयज्ञशालामध्यासितं भूपतिमावनेयी।
सीता धनुर्विज्यममन्दभक्त्या सम्पूजयन्तं पतितं पुरारेः॥ ८५ ॥
विज्ञातवृत्तापि च कौतुकाय पप्रच्छ पुत्त्री पितरं निदानम्।
किं दैवतं ह्येतदहो धरण्यां निरस्तसत्त्वं भवतार्च्यतेऽद्धा॥ ८६ ॥

देवाः कदाचिन्न महीं स्पृशन्ति श्रुतं ममैतद्भवतो मुखाब्जात्।
रजस्सखं ह्येतदहो विनाथं किं पूज्यते पूजितसर्वभूपैः॥ ८७ ॥
जगाद राजा परिलाल्य पुत्रीं नेदं सुते दैवतमीशचापम्।
अवेहि चैतद्भृगुनन्दनेन संस्थापितं मे मिथिलाधरण्याम्॥ ८८ ॥
विज्यं प्रविध्वंसितधातृजेज्यं शम्भोः कराम्भोजसुखोचितं च।
समस्तचैतन्यमयोऽपि यस्मै जडत्वमेवोपजहार विष्णुः॥ ८९ ॥
न्यासीकृतं कामविनाशिनेदं श्रीदेवराते हरिणेव कं के।
ततः प्रभृत्येव समस्तभूपैः सम्पूजितं तद्धि मयापि भद्रे॥ ९० ॥
इत्युक्तवत्येव महामहीशे सीता विहस्येदमुवाच वाक्यम्।
किमत्र संस्थेन जडेन तात निर्वास्यतां तन्मिथिलाधरण्याः॥ ९१ ॥
एवं निगद्याथ मरालगत्या गत्वा धनुर्वामकरे गृहीत्वा।
चकर्ष सीता तरसाप्यभीता बालो यथा छत्रकदण्डमुच्चैः॥ ९२ ॥
सखीजने पश्यति भूपमौलौ निरीक्षमाणे धृतविस्मये च।
भूमौ चकर्षातितरां हसन्ती कृत्वा स्वकं घोटकमेव चापम्॥ ९३ ॥
तां वारयामास वशी वराङ्गीं गृहीतपादां सहसा समेत्य।
मा मा विकृष्येदममोघसत्त्वं सीते निधेहीति विनम्रवाचा॥ ९४ ॥
निधाय तत्तादृशमीशचापं प्रदर्श्य लोकोत्तरविक्रमञ्च।
पितुः प्रमोदामलकैरवस्य सा कौमुदी मातृगृहं प्रतस्थे॥ ९५ ॥
सुरासुरा दानवयक्षनागा गन्धर्वविद्याधरकिन्नराश्च।
न यत्क्षमाश्चालयितुं प्रयत्नान्नाम्ना पिनाकं श्रुतनामनाकम्॥ ९६ ॥
तदेव सीता करपङ्कजेन प्रकृष्यमाणं रजसातिधूम्रम्।
रराज राजीवमिवातिमात्रं क्लिष्टं बलात्कुञ्जरराजपुत्री॥ ९७ ॥
तत्कर्म लोकोत्तरमत्युदारमभूतपूर्वं रिपुसैन्धवोर्वम्।
देवाः शशंसुर्ववृषुः प्रसूनैर्जगाद लोको जय जानकीति॥ ९८ ॥
उदन्तमाकर्ण्य सखीजनोक्तं पुत्र्या बलं वासवविस्मयाढ्यम्।
चुचुम्ब माता महनीयकीर्तिं सुतां समागृह्य निजाञ्चलेन॥ ९९ ॥

इदमवनिसुताया दिव्यवृत्तं समाधौ
महति मनसि रामो दृष्टवाञ्छक्रशैले।
उषसि जनकपुत्रीं तां नमस्कर्तुकामो
रविरिव मिथिलां द्यां भार्गवः सम्प्रतस्थे॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गोऽर्कसञ्ज्ञः कविरामभद्राचार्यप्रणीतेऽस्तु श्रिये जनानाम्॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-
स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये श्रीमैथिल्यवतरणं नाम द्वादशः सर्गः।

त्रयोदशः सर्गः

सीता पितृभ्यां परिपाल्यमाना स्नेहामृतेनेव समेधिताङ्गी।
विलङ्घ्य पौगण्डवयः किशोरी बभूव चित्रं न जगज्जनन्याम्॥ १ ॥
स्वलीलयासादितसर्वविद्या विज्ञा विनाचार्यकुले निवासम्।
सा शिक्षयामास सखीः स्वसृस्ता लोकोत्तराणां सकलं ह्यपूर्वम्॥ २ ॥
अथ स्थलीं कामसखेव वन्यां शाखामिवाम्रस्य फलप्रसूतिः।
तनुं च शालीनतयेव तस्याः पदं दधौ यौवनमार्जवाढ्यम्॥ ३ ॥
सा षोडशी वार्धितषोडशार्यकला कलाहोभिरमोघसत्त्वा।
श्रीरामचन्द्रेण समायियासुः पूर्णाभवत्पार्वणपौर्णमासी॥ ४ ॥
वाचा पिकीं मञ्जुमृगीं दृशीभ्यां ज्योत्स्नां स्मितैर्वारिशयं शयाभ्याम्।
गत्या मरालीं रतिमात्मकान्त्या सा लज्जयन्ती ललना ललास॥ ५ ॥
निसर्गबालोचितसर्वचेष्टाः सचापला नद्य इवाप्तपूराः।
तस्या निलिल्युर्नवयौवनाब्धौ रामेन्दवे प्रेमतरङ्गसङ्गे॥ ६ ॥
समेधमानं रघुवंशकेतौ भावञ्च विन्ध्याद्रिमिवाप्रमेयम्।
सारूरुधत्कुम्भभुवेव भव्या धैर्येण कन्या हि पितर्यधीना॥ ७ ॥
सदान्तिकस्था अपि चान्तरङ्गाः सख्यः स्वसारोऽपि तदन्तरालिम्।
रामाब्जसङ्गं नहि चावजग्मुर्निसर्गगूढा हि महद्विचेष्टाः॥ ८ ॥
सीमन्तसंवेष्टितकुन्तलानि वक्राणि मूर्ध्ना प्रमुदा वहन्ती।
प्रपन्नजीवोपधिकालिमानं सदैव सा स्मापजिहीर्षतीव॥ ९ ॥
सुचञ्चलाभ्यां श्रुतिकुण्डलाभ्यां मीनाकृतिभ्यामिव मीनकेतुम्।
श्रीरामपादाब्जयुगप्रपत्त्या संयोज्य तस्मै विभयं दधाना॥ १० ॥
नवीनराजीवमृगीदृगाभे दृशौ च वात्सल्यवृषौ वराङ्ग्याः।
पत्नीभविष्यद्विभवे भविष्यत्यानन्दकन्देन्दुकृते कृतार्थे॥ ११ ॥
तस्याः प्रवालोपमिताधरोष्ठे तारुण्यजन्मारुणिमास्मितश्रीः।
पीयूषकृद्दीधितिविष्टरस्थभौमश्रियं शुक्ररुचा बभार॥ १२ ॥
तस्याः सरोजाभकपोलमध्ये तिलोत्तमः श्यामरुचा चकासे।
शङ्के प्रियोऽभूदितराभिलाषतिलाञ्जलिर्लब्धतिलस्वरूपः॥ १३ ॥
कीराङ्गनानिन्दकचारुनासावलम्बिमुक्ता वदनोत्तरोष्ठम्।
चुचुम्ब चान्द्रीं सुषमां दधाना प्रवालपत्नीमिति मे वितर्कः॥ १४ ॥

ऐश्वर्यमाधुर्यमयौ मनोभूमृणालमालोपममञ्जुबाहू।
कमेष्यतो यौ नवकञ्जमालाजयश्रिया राममलङ्करिष्णू॥ १५ ॥
कपोतकण्ठ्या दरचारुकण्ठो बभौ भवानीभवभावितायाः।
मन्ये तदानन्दनिमित्तपाणिपयोजदाम्ने स्पृहयालुरस्याः॥ १६ ॥
वक्षोरुहोत्सेधनिरन्तरालं वक्षो लसद्वत्सलवारिधारम्।
यत्कौस्तुभाघट्टविमर्दहृद्यसुमञ्जुमालं लसिता प्रियेण॥ १७ ॥
हारं हरिन्नीलमणिप्रवेकमुक्तामयं तद्धृदये स्म भाति।
सौन्दर्यमाधुर्यगुणाभिरामं रामं द्विधैषेव हृदा स्म धत्ते॥ १८ ॥
सा नीलशाट्यां प्रविलीनगात्रा नीलांशुका कुञ्चितनीलकेशी।
रेजे चिरं नीलसरोरुहाक्षी नीलाम्बुदानीकगतेव विद्युत्॥ १९ ॥
त्रैलोक्यलावण्यललामलक्ष्मीर्लक्ष्म्याश्च लक्ष्मी रघुराजलक्ष्मीः।
लक्ष्मीर्लसन्तीव विदेहगेहे लक्ष्मीसहस्रं लघयाञ्चकार॥ २० ॥
सा मत्तमातङ्गसुतासमानगतिर्गतिज्ञा जगतामभिज्ञा।
स्वपादचारैर्विविधोपचारैर्मुदा व्यहार्षीन्मिथिलेशगेहे॥ २१ ॥
षड्वर्षदेश्यापि हरेर्निदेश्या व्यदर्शि सा षोडशवर्षकल्पा।
सङ्कल्पसङ्कल्पितसर्वसृष्टिर्मायामहीपालसुतायमाना ॥ २२ ॥
तामेकदा वीक्ष्य विदेहराजः कन्यां किशोरीं जितकोटिगौरीम्।
भर्त्रे वृषस्यद्वपुषं विभाव्य व्यचिन्तयद्विन्नमना विविक्ते॥ २३ ॥
अहो सुता मे सुभगा सुयोग्या विवाहयोग्या भवभव्यभोग्या।
कस्मै प्रदेया नितराममेया वेदान्तविद्येव सतां सुवेद्या॥ २४ ॥
अयोनिजा सर्वगुणैः प्रशस्ता लोकोत्तरेयं तनया मदीया।
सामान्यपुंसेऽनुमता कथं स्यात्किं सिंहकन्या शशकाय देया॥ २५ ॥
या शम्भुचापं कुतुकाद्गृहीत्वा व्यकर्षदुर्व्यां तृणवद्वराङ्गी।
सामान्यकन्या तनया कथं मे सा चादिशक्तिः प्रतिभाति भूम्नः॥ २६ ॥
संसारिणे नैव ददामि कन्यां त्रिलोकधन्यां वनितां वदान्याम्।
किं वैनतेयस्य बलिं बलार्हां काकाय दीयेत खगाधमाय॥ २७ ॥
नूनं वरोऽस्या भगवान्मुकुन्दः श्रीवत्सलक्ष्मा सकलावतारी।
आविर्भवेदत्र कथं भवेऽसौ निराकृतिः सर्वविकारशून्यः॥ २८ ॥
किं व्यापकं व्याप्यतनुं दधीत निर्धर्मकं धर्ममयं कथं स्यात्।
किं निर्गुणं स्यात्सगुणं कथञ्चित्किं सर्वदेशि प्रविशेच्च गर्भम्॥ २९ ॥

यद्वा ममायं किल पूर्वपक्षः सिद्धान्तपक्षस्तु विलक्षणोऽतः।
श्रुतिष्वपश्यं ह्यवतारवादं न युक्तितः साधयितुं क्षमेऽहम्॥ ३० ॥
बुद्धिप्रधानस्य कुतर्कभाज एष स्वभावः सहजो हि दुष्टः।
न युक्तितः साधयितुं क्षमो यत्तस्मिन्ननास्थां कुरुते विमूढः॥ ३१ ॥
अतो मया प्रत्यय एव कार्यः प्रष्टा च हेतोर्ननु नास्तिकः स्याम्।
न नास्तिकस्तुष्यति जीवलोके तथा परत्रेव वयो विनीडम्॥ ३२ ॥
न वेदवाक्ये विचिकित्सितव्यं तथाकृते नास्तिकताप्रसङ्गः।
न नास्तिकस्येह परत्र वापि शान्तिर्यथाब्धावतरेर्जनस्य॥ ३३ ॥
यो हेतुवादात्कुमतिः कुतर्की वेदं विनिन्दत्यतिबुद्धिवादी।
स कल्पकोटीर्नरकेऽतिघोरे पापी तपन् क्रन्दति क्रन्दितात्मा॥ ३४ ॥
वेदो व्यलीकं न वदेत्कदाचिन्निश्वासभूतः स हरेर्यतो हि।
चतुर्षु वेदेष्ववतारमन्त्रा विजृम्भिताश्चेत्तदलं कुतर्कैः॥ ३५ ॥
स्वतः प्रमाणं भगवान् हि वेदो नापेक्ष्यते तत्र परं प्रमाणम्।
प्रामाणिकत्वे किमु चण्डरश्मेः खद्योतवृन्दं विबुधो वृणीते॥ ३६ ॥
प्रत्यक्षतो वाप्यनुमानतो वा मातुं न यद्वै प्रभवन्ति धीराः।
तत्तत्त्वमेकं चिदचिद्विशिष्टाद्वैतं परब्रह्म विदन्ति वेदात्॥ ३७ ॥
यः श्रद्दधानो वचने श्रुतीनां स मोदते मोदितबन्धुवर्गः।
न संशयालुर्ननु जीवलोके सुखी परत्रेह यथा त्रिशङ्कुः॥ ३८ ॥
यो निर्गुणो नित्यनिरस्तहेयगुणत्वहेतोर्विरजो विभूमा।
समस्तकल्याणगुणास्पदत्वात्स एव देवः सगुणोऽपि नित्यः॥ ३९ ॥
निराकृतिर्लीनसमाकृतित्वात्साकार इच्छाकलिताकृतित्वात्।
निराकृतिः साकृतिरेव चैकः स चावतारः स किलावतारी॥ ४० ॥
स सर्वशक्तिर्जगदेकनाथः कर्तुं ह्यकर्तुं प्रभुरन्यथापि।
स्वमाययेदं ननु शक्रजाली सृजत्यवत्यत्ति न लिप्यतेऽत्र॥ ४१ ॥
गुणा विकुर्वन्ति न तं कदाचिद्विभूषणान्येव त ईश्वरस्य।
न कञ्जमामोदविलुब्धभृङ्गमपाम्मलं तद्धि विभूयतेऽपाम्॥ ४२ ॥
यथा न माधुर्यमपो जहाति न कौमुदीं क्वापि यथा कुमुद्वान्।
तथा गुणा नो भगवन्तमेते जहत्यमून्नो भगवान् कदापि॥ ४३ ॥
गवां द्विजानां धरणीसुराणां हितं विधित्सुः स जगन्नियन्ता।
अजोऽपि सन् स्वीकृतदिव्यदेहः कृतावतारो रमयत्यथो स्वान्॥ ४४ ॥

ये नित्यसन्ध्या न न शास्त्रनिष्ठा न रामभक्ता न भवाद्विरक्ताः।
ते किं प्रजानीयुरिमान्निगूढान् वेदस्य भावान् दिवसानिवान्धाः॥ ४५ ॥
अतोऽहमप्यच्युतपादपद्मप्रपत्तिमान् विप्रतिपत्तिशून्यः।
याचे वरं भूमिसुतानुरूपं हरिर्हि भक्तेप्सितपारिजातः॥ ४६ ॥
इत्यास्त राजा व्यवसायविघ्नः सीताविवाहस्य विचारणायाम्।
तदापवर्गोदयशैलमाप्तं द्वाःस्थस्तमाख्यद्भृगुकञ्जभानुम्॥ ४७ ॥
निशम्य राजा ननु सीरकेतुर्दौवारिकाद्वै पुरि भार्गवेन्द्रम्।
समागतं सम्मुमुदे सतां हि समागमः क्षेमशतं विधत्ते॥ ४८ ॥
अहो अकस्मात्किमुपागतोऽयं क्षत्त्रान्तकारी ननु चण्डकोपः।
निरस्तदण्डस्य महात्मनोऽत्र को हेतुरेतेषु निरापदेषु॥ ४९ ॥
तमातिथेयो मधुपर्कपाणिः प्रत्युद्ययौ विप्रपुरोगमोऽसौ।
आगन्तुके वर्णिनि विप्रवर्गे परात्मबुद्धिर्हि सतां निसर्गः॥ ५० ॥
ददर्श दूराद्द्विजदेवशस्यपर्जन्यरूपं प्रणिशान्तकोपम्।
दुर्धर्षसत्त्वं दुरवापमन्यैर्दुरासदं दारुणजामदग्न्यम्॥ ५१ ॥
जटाः शरच्चन्द्रमरीचिशुभ्राः शुभ्रत्विषं मूर्ध्नि समुद्वहन्तम्।
क्षुरद्विभूतिं श्रितमारभूतिं विडम्बयन्तं वटुवेशमीशम्॥ ५२ ॥
नवोदयेन्दुप्रतिमानवक्त्रं ललाटपट्टे लसितत्रिपुण्ड्रम्।
अपाङ्गशोणामललोचनाभ्यां द्रुतं यथा वीररसं वमन्तम्॥ ५३ ॥
दृप्यत्सहस्रार्जुनकोष्णरक्तधाराकृतस्नानमहाकुठारम् ।
अक्षय्यबाणाञ्चिततूणयुग्मं विज्ञं धनुश्चण्डशरं दधानम्॥ ५४ ॥
धृतोपवीतं महसा परीतं कमण्डलुं चापि शुभं वहन्तम्।
मन्दस्मितं क्षत्त्रविनाशचुञ्चुं विलोकयन्तं करुणार्द्रदृष्ट्या॥ ५५ ॥
विशालवक्षःकलिताक्षमालं ब्रह्मद्विषां दुर्धरकालकालम्।
ब्रह्मण्यभूपालकृते कृपालं त्विषा करालं जमदग्निबालम्॥ ५६ ॥
अखण्डकौपीनधरं धरायाः सौभाग्यभूतं सुनिसर्गपूतम्।
पूतात्मभिः पूजितपादकञ्जं मूर्तीभवद्भार्गवपुण्यपुञ्जम्॥ ५७ ॥
गौरत्विषा व्रीडितहैमशृङ्गं श्रीरामरङ्गं हृतसर्वसङ्गम्।
जपेन चेषच्चलिताधरोष्ठं सविग्रहं भूसुरवर्णधर्मम्॥ ५८ ॥
श्रीखण्डदारूत्तमपादुकाभ्यां पद्भ्यां स्पृशन्तं शनकैर्भयेन।
सीताभुवं भूमिमिवानमन्तं भक्त्या विनम्रेण मनोज्ञमूर्ध्ना॥ ५९ ॥

आविष्कृतं मूर्तमिवातिभव्यं सद्भागधेयं मिथिलाधरण्याः।
पश्यन् परार्घ्यं परमात्मबुद्ध्या जगाम तृप्तिं न नराधिनाथः॥ ६० ॥
विन्यस्तभूपालसमस्तलक्ष्मा लक्ष्मीश्वरांशं स ननाम नम्रः।
नाथो नराणां नरलोकनम्यं सन्तं हि सत्ता प्रणिनम्य नित्या॥ ६१ ॥
तं पादपद्मे प्रणतं परात्मा प्रीतः समुत्थाप्य महाभुजाभ्याम्।
त्रिसप्तकृत्वोऽवनिदेवताभ्यो भूमिप्रदानाक्षतभूषिताभ्याम्॥ ६२ ॥
तस्मै निवेद्यार्घ्यमनर्घ्यधाम्ने स आतिथेयोऽतिथयेऽतिथिज्ञः।
गृहं समानीय समन्त्रिबन्धुरपूपुजत् षोडशभिः प्रकारैः॥ ६३ ॥
तं भुक्तवन्तं विभया विभान्तं संवाहयन् पादपयोजयुग्मम्।
पप्रच्छ राजा कुशलं कुशाग्रधियं धिया ध्यातधनुर्धराङ्घ्रिः॥ ६४ ॥
कच्चित्प्रभो त्वन्निहितारिनारीनेत्राम्बुभिः क्षालितधूलिपङ्का।
भूयः कुरुक्षेत्रमही महीशबलोच्छलत्पांशुभिरभ्यशोषि॥ ६५ ॥
कच्चिन्मुनिस्त्वादृशपुत्त्रपुण्यसप्तर्षिमध्यास्पदलाभतुष्टः ।
सम्मोदते मोदितविप्रवर्गो ज्योतिर्गणाभ्यर्चितपादपद्मः॥ ६६ ॥
कच्चिद्द्विजद्विड्बलवारिराशिकुम्भोद्भवो भग्नसहस्रबाहुः।
नित्यं कृपायाः कृपणः प्रियस्ते निशातधारः कुशली कुठारः॥ ६७ ॥
कच्चिन्महेन्द्रस्य दरीषु धीमन्निरस्तदण्डः परितप्यमानः।
न खिद्यसे कर्हिचिदन्तरायैः सन्तः सहन्ते हि सुखेन विघ्नान्॥ ६८ ॥
मातापितृभ्यां गुरवे हिताय ऋणानि तेषां सहजं समाप्य।
समाजसेवाव्रतलब्धदीक्षः कस्ते त्रिलोक्यां सदृशोऽस्ति धन्यः॥ ६९ ॥
कच्चिन्मुने त्वच्चरणारविन्दमाध्वीं मुदा पातुमनल्पपुण्याः।
आयान्ति दिग्भ्योः बटवः सुशीला विप्रं हि विद्यार्थिधनं धिनोति॥ ७० ॥
इत्येवमुक्त्वा विरते गवीशे वाचंयमो वाचमुवाच वाग्मी।
द्विजो द्विजालिद्विजराजकान्त्या प्रकाशयन् राजसभां ससभ्याम्॥ ७१ ॥
वचस्तवैतत्सदृशं कुलस्य विदेहवंशाम्बुजचित्रभानोः।
यद्ब्राह्मणे दर्शितदेवभक्तिरादर्शभूतोऽसि महीपतीनाम्॥ ७२ ॥
गृहे वसन् भोगमथापि योगं सम्पादयन् सर्वविकारशून्यः।
देहे विदेहो वरबोधगेहो धन्योऽसि भूपालमणे महात्मन्॥ ७३ ॥
तवैव सौशील्यवशंवदत्वात्कलत्रभूता वसुधा त्वदीया।
पुत्त्रीं ददौ तुभ्यमनादिशक्तिमान्वीक्षिकीं योगयुजे त्रयीव॥ ७४ ॥

यस्याः कृपाकम्रकटाक्षकामास्तपश्चरन्तोऽपि न लब्धवाञ्छाः।
सा श्रीस्त्वदीयाजिरमन्दिरेषु भूत्वा सुता क्रीडति बालकेलिः॥ ७५ ॥
त्वं क्षत्त्रियो भूयकुलीन एव यद्ब्राह्मणेष्वर्पितदेवभक्तिः।
ये क्षत्त्रियाः संस्कृतभूसुरेभ्यो द्रुह्यन्ति ते वै न कुलप्रसूताः॥ ७६ ॥
न भानुवंश्या निमयोऽवनीशा मत्कोपभाजः सरलाः कदाचित्।
ते सर्वदा ब्राह्मणपादपद्मनिस्यन्दपूता अत एव धन्याः॥ ७७ ॥
सीतां प्रणंस्यन्नभिनन्दयिष्यंस्त्वामागतोऽपूर्वमिवावनीन्द्र।
धनुर्दिदृक्षे निहितं मया यत्त्वत्पूर्वजे न्यासमिवेन्दुमौलिः॥ ७८ ॥
ओमित्युभौ भूपतिभूसुरेन्द्रौ सबन्धुवर्गौ ननु यज्ञशालाम्।
सहर्त्विजं ब्राह्मणवृन्दजुष्टां प्राचीमिवाभीयतुरर्कसोमौ॥ ७९ ॥
दिव्यस्थलीं वह्निविदीप्तवेदीं प्रस्तोतृसम्प्रस्तुतवेदनादाम्।
शास्त्रानुशिष्टां विधितो विशिष्टां स्वर्गापवर्गामपि चापवर्गाम्॥ ८० ॥
तत्रैव ताभ्यां स्वसृभिः परीता सखीभिरष्टाभिरसौ विनीता।
प्रीता प्रणीता सुभगा च नीता वेदेषु गीता ददृशेऽथ सीता॥ ८१ ॥
अश्वायमानं शिवचापमज्यं ज्याभीषुसम्पादितवेगनाट्यम्।
करेण वामेन विना प्रयासं चकर्ष सोच्चैःश्रवसं रमेव॥ ८२ ॥
आरुह्य केलौ च तथावरुह्य सानन्दमुर्वीतनया तदुर्व्याम्।
सा भ्रामयामास महेशचापं करीन्द्रकन्येव मृणालदण्डम्॥ ८३ ॥
इत्थं हसन्तीसु सखीषु सीता विद्युद्यथा वासवकार्मुकेण।
चिक्रीड चापेन पुरान्तकर्तुर्विस्मापयन्ती नृपतिं मुनिञ्च॥ ८४ ॥
यतो यतो धावति धारणेयी धनुर्गृहीत्वा स्म मृणालतन्वी।
ततो ततो भूमिरिवोढविद्युत्पाथोदशोभा स्म वियद्विभाति॥ ८५ ॥
दृष्ट्वा श्रियं शैवधनुर्वहन्तीं सौदामिनीं चापमिवाहिशत्रोः।
विशां पतिं विस्मयवान् सुविप्रो विस्पष्टितार्थां समुवाच वाचम्॥ ८६ ॥
विलोकयस्येतदभूतपूर्वं वृत्तं महाराज निजात्मजायाः।
धनुर्गुरोर्मन्दरतो गरीयो मुदा वहन्त्याश्च मृणालतन्व्याः॥ ८७ ॥
यं देवदैत्यासुरनागयक्षा वीरा न शेकुर्बलतो विगाढुम्।
तमेव कामेश्वरकार्मुकाब्धिं गोकन्यका गोष्पदमातनोति॥ ८८ ॥
नारायणीयं न नरेन्द्र नारी माता जगत्या न कुजा कुमारी।
बाला न चेयं नितरामबाला साकेतसीतेयमहो न सीता॥ ८९ ॥

अहो विचित्रं ननु मानवेन्द्र दृष्टं त्रिलोक्यां यदभूतपूर्वम्।
मयापि यद्दुर्धरमीशचापं सीता तदेवाद्य बलादकर्षत्॥ ९० ॥
किं राजहंसी धृतमन्दरेयं किं सैन्धवीयं द्विभुजा द्विनेत्रा।
किं मैथिलानां ननु पुण्यराशिः सीता विनीता विचकास्ति भूमौ॥ ९१ ॥
राजन्नतोऽस्याश्च पतिंवरायाः स्वयंवरं कारय वीर्यशुल्कम्।
तस्मिन् समाकारितराजलोके सीतामुपस्थापय वीरभोग्याम्॥ ९२ ॥
यो वा पिनाकं तरसा विभज्य द्वेधा भवेद्दर्शितबाहुशक्तिः।
विन्यस्य तस्योरसि जैत्रमालां सीता वरं स्वं वृणुयात्तमेव॥ ९३ ॥
नेदं त्रिलोक्यां तनुभृत्कथञ्चिच्चैवं धनुश्चालयितुं समर्थः।
रामादृते दाशरथेर्महात्मन्मनोऽब्जपाणेरिव सिन्धुजायाः॥ ९४ ॥
चिन्ता न कार्या नरदेव भौम्याश्चिन्तामणिश्चिन्तितपारिजातः।
आयास्यतीहैव नवाब्दनीलः श्रीराघवो लक्ष्मणपूर्वजन्मा॥ ९५ ॥
स एव भङ्क्त्वा शशिमौलिचापं तृणाय मत्वा रघुवंशकेतुः।
पयोधिपुत्त्रीमिव चक्रपाणिः सीतां प्रसीदन् परिणेष्यतीह॥ ९६ ॥
अहं समागत्य तदैव राजन् निदर्शयिष्यन् कपटक्रुधं भोः।
सौमित्रिणा प्राप्तवचो विवादः प्रोज्झद्विषादो भवितास्मि भव्यः॥ ९७ ॥
तस्मै समर्प्यैव मुरारिचापं प्रेम्णा महाविष्णुमयाय चाहम्।
रामाय विस्राणितकार्यजातो निरस्तदण्डो भवितास्मि पूर्णः॥ ९८ ॥
इदं सुगोप्यं गदितं मया यन्न क्वापि वाच्यं हृदि चिन्तनीयम्।
षट्कर्णकः स्याद्यदि कोऽपि मन्त्रो भिद्येत खिद्येत तदाधिकारी॥ ९९ ॥

इत्यादिश्य दिगीशवन्दितपदः सीरध्वजं धीधनः
सम्मन्त्र्याखिलमन्त्रशास्त्रनिपुणो राज्ञा रहो रामवित्।
आमन्त्र्य प्रणतो महीपमणिना यास्यन्नवाचीं दिशं
सीतां श्लोकशतेन भक्तिविनतोऽस्तौषीन्मुदा भार्गवः॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
लोकेशसर्गः कविरामभद्राचार्यप्रणीतेऽस्तु नृणां श्रियै नः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-
स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये श्रीभार्गवमिथिलागमनं नाम त्रयोदशः सर्गः।

चतुर्दशः सर्गः

वन्दे बालमरालमन्मथलसन्मातङ्गिनीगामिनीं
शोभाव्रीडितचन्द्रचम्पकशरत्सौन्दर्यसौदामिनीम् ।
भौमीं भावितमैथिलावनितलां रामप्रियां भामिनीं
काञ्चित्कोसलराजराजमहिषीं सीतां स्वकां स्वामिनीम्॥ १ ॥
वन्दे देववधूविभास्वरशिरःसीमन्तगुच्छोद्गल-
न्माद्यन्मञ्जुमिलिन्दनन्दनवनोद्भूतप्रसूनोत्करैः ।
श्रद्धाभ्यर्चितपादपद्मयुगलां साध्वीं सतां वत्सलां
दिव्यां श्रीमिथिलाधिराजतनयां सीतां जगन्मातरम्॥ २ ॥
श्यामां श्यामसरोजसम्मितदृशं श्यामाम्बरां श्यामलां
रामां रामगुणावलीं हृदि सदा सञ्चिन्तयन्तीं मुदा।
वामां राघववामभागमहितां घ्नन्तीं विधेर्वामतां
कामादिभ्य उदारसेवकशिशून् पान्तीं भजे जानकीम्॥ ३ ॥
सौन्दर्यामृतसारसागरमहालक्ष्मीजनिं जाह्नवी-
कीलालोपमपूतचारुचरितां सीमन्तिनीं मैथिलीम्।
रामाम्भोधरचातकीं गुणवतीं मेधावतीं जानकीं
जायां श्रीरघुनन्दनस्य नृपतेर्वन्दे विदेहात्मजाम्॥ ४ ॥
यस्याः पादपयोरुहोज्ज्वलनखप्रोद्यन्निशेशस्मित-
ज्योत्स्नादीधितितो भवन्ति शतशो गौरीन्दिराशारदाः।
सौम्यां शारदशर्वरीशवदनां नित्यं नतां नाकिभि-
र्भीतेः पादजुषो जनेन्द्रतनयां तां त्रायमाणां भजे॥ ५ ॥
मातर्जानकि जन्मदुर्जरजराकीनाशसन्त्रासितं
ग्रस्तं घोरविकारभीमभुजगैर्निर्णाशमासादितम्।
क्रन्दन्तं निरये पतन्तमबलं बालं विहीनं दृशा
मान्तं पापपयोनिधौ करुणया त्रायस्व मां मैथिलि॥ ६ ॥
मातर्मैथिलि मामनाथमशुचिं निश्चेतनं निष्क्रियं
निष्प्राणं निरुपायमात्मकुमतौ निघ्नं निरानन्दकम्।
निर्द्रव्यं निरुपाश्रयञ्च निचितं नित्यं मलैर्निर्गुणं
निर्लज्जं क्षमसे न किं क्षमतया क्षामं क्षमायाः सुते॥ ७ ॥

मातर्मन्मथरोषलोभलुलितं कृत्तं कृतान्तासिना
निर्वृत्तं व्यथितं विषण्णमनसं चापल्यदोषान्वितम्।
लग्नं दुर्जयवासनासु सततं मग्नं विषादार्णवे
दृष्ट्वा नो दयसे दयालुहृदये मातुः क्व याता दया॥ ८ ॥
मातस्ते हृदये कृपासुरधुनिर्नैसर्गिकी नित्यशो
राजन्ती रजसां विमार्ष्टि मनसां राशिं स्वरातात्मनाम्।
हृत्वा भोगतृषं कृशं वितनुते संसारघोरश्रमं
दुर्भाग्यस्य ममैव पापहृतये तत्राऽपि किं नो जलम्॥ ९ ॥
मातर्मैथिलि यापराधशतकं नक्तंदिवाऽनुष्ठितं
निस्यन्दं सहसेन वा वितनुषे क्रोधं कदाचिन्मयि।
तस्माल्लब्धपशुप्रवृत्तिरनिशं नीचो ह्यभीकोऽभयो
जातस्ते तनयः शठः कुटिलधीः कस्ते क्षमाया गुणः॥ १० ॥
मातर्दण्डय मां प्रचण्डविधिभिर्यष्ट्या मुहुर्भीषय
तूर्णं भर्त्सय घर्षय स्वपदयोः कृत्वा तले पीडय।
कामं ताडय पाणिकञ्जकरजैर्मा देहि मे भोजनं
स्वस्मात्किन्तु पदारविन्दयुगलात्पुत्त्रं न दूरं कुरु॥ ११ ॥
यां शैवाः शिवमामनन्ति गिरिजां शाक्ता हरिं वैष्णवाः
सौराः सूरमिभाननं गणपतेर्भक्ताश्च यं योगिनः।
ईशं साङ्ख्यविदः प्रधानपुरुषौ ब्रह्मेति वेदान्तगा-
स्तां स्वीयां जननीं मुकुन्दरमणीं सैरध्वजीं चिन्तये॥ १२ ॥
यस्याश्चारुसुधाकराननविभाराजच्चकोरश्चिरं
श्रीरामोऽपि बभूव भूरिविभवस्त्रैलोक्यलक्ष्मीमयः।
सौन्दर्यामृतवर्षिणी भगवती सौभाग्यभूषावती
सीदन्तं कलिकालदारुणभयात्सा जानकी पातु माम्॥ १३ ॥
आर्ये त्वत्सुयशो महात्ममुखतः श्रुत्वा सदोषोऽप्ययं
ज्ञात्वा त्वां शिशुवत्सलां धृतिमतीं त्वत्पादमूलं श्रितः।
दारिद्र्यानलदग्धकुञ्जरमनाः संसारतापाकुल-
स्तिष्ठन् श्रीरघुराजराजमहिषीद्वारे द्विजो भिक्षते॥ १४ ॥

दीनोऽदीनदवाग्निधर्षिततनुस्ताम्यंस्तमोयुक् शठः
संसारेण निराकृतो विधिवशाद्भ्राम्यन् यथा कुक्कुरः।
आत्मन्येव समाश्रयन् विकलतां बालो बुभुक्षुर्हरेः
पत्नीं कोसलनायकस्य भवतीं भक्त्यन्नमुच्चैर्वृणे॥ १५ ॥
मातस्ते विनियोगतो ननु मया भ्रान्तं जगद्योनिषु
प्रारब्धानुमतेन संसृतिमता वात्सल्यमुत्पश्यता।
सन्तुष्टा नहि चेद्ब्रवीतु पुरतः किं वापराद्धं हि मे
तुष्टा चेन्निजनाथपादकमलं रातूपहारं हि मे॥ १६ ॥
आर्ये त्वं करुणालया सहृदया श्रीरामचन्द्रप्रिया
सीते पावितचित्रकूटविपिना भावान्विता भामिनी।
राक्षस्योऽपि सनाथिताः करुणया वात्सल्यवत्या त्वया
हा हा देवि मदुद्धृतौ कथमहो जाता भृशं निर्दया॥ १७ ॥
भद्रे त्वद्गुणगौरवं निगदितुं वेदावतारो हरिः
श्रीरामोऽपि न शक्यते पुनरमी ह्यल्पज्ञजीवाः कथम्।
किं मे कैतवविक्लवा मतिरसौ त्वत्कीर्तिगाने क्षमा
तस्माद्बालकचापलं कृतमिदं देव्या त्वया क्षम्यताम्॥ १८ ॥
सीते सीदति सेवके मयि जने ध्येया स्वका कारुणी
मातर्मा समुपेक्षथाः सुतमिमं दुर्भाग्यभावं भवे।
भद्रे भर्जय भोगबीजनिकरं सौशील्यमाविष्कुरु
विप्रं प्राहि मुकुन्दभक्तिसुधया मां पाहि भो मैथिलि॥ १९ ॥

भावैः परीता श्रुतिगीतगीता रामप्रिया दण्डकभूमिनीता।
सती विनीता सरला प्रतीता चित्ते मदीये विचकास्तु सीता॥ २० ॥
त्रैलोक्यलक्ष्मीं वपुषा जयन्तीं कुन्दत्विषं दन्तरुचा हरन्तीम्।
रामेण साकं सततं लसन्तीं सीतां स्तुवे मैथिलवैजयन्तीम्॥ २१ ॥
विश्वोद्भवस्थाननिरोधलीलां सौन्दर्यशीलां विमलां सुशीलाम्।
नीलाम्बरां दत्तवरां वरेण्यां श्रयामि सीतां जननीं शरण्याम्॥ २२ ॥
सीते त्वदीयं चरणाम्बुजं मे भवत्वघघ्नं निजदासनिघ्नम्।
मग्नं भवाब्धौ विषयेषु लग्नं पुषाण मातः शिशुमेव भग्नम्॥ २३ ॥
सञ्जीवनी कोसलराजधान्याः स्वसृप्रिया राघवधर्मपत्नी।
विलोक्य कारुण्यविलोकनेन निहन्तु दैन्यं मम जानकीशा॥ २४ ॥

विषयासक्तचित्तस्य निर्घृणस्य जनस्य मे।
हृद्गतं विततं कामकश्मलं मथ मैथिलि॥ २५ ॥
श्रीराघवेन्द्रदयिते तेजसा जितपावके।
सीते सीदति वात्सल्यवारिभिर्वर्ष शावके॥ २६ ॥
अयोध्यां सुमनोबोध्यां चरणाम्बुजलक्ष्मभिः।
मण्डयन्ती विजयते राज्ञी राघववल्लभा॥ २७ ॥
रामप्राणप्रिये रामे रमे राजीवलोचने।
राहि राज्ञि रतिं रम्यां रामे राजनि राघवे॥ २८ ॥
कमनकाञ्चनचम्पकसौभगा भगवती भवती भगवत्परा।
पतितपावनभावनिभालिका विजयते मिथिलाधिपबालिका॥ २९ ॥
जननि ते पतितं पदपङ्कजे जनमिमं परिपाहि परेश्वरि।
हर मनोभवकैतवपावकं मृडय डिम्भमिमं धृतदावकम्॥ ३० ॥
भवदवानलदग्धमसद्गतं पतितनाथमनाथमनीश्वरम्।
विषयवारिधिमीनमसज्जनं जननि लालय लालय लालय॥ ३१ ॥
त्रिविधतापरतं धृतपातकं मलिनभोगपयोधरचातकम्।
शिशुमसंस्कृतमार्तिगतं खलु क इह पातु विना जननीं श्रियम्॥ ३२ ॥
जननि जन्मजराभयपीडितं भवपयोनिधिमज्जनतत्परम्।
भृगुसुतं ह्यवितुं निजकिङ्करं कथमहो जगदम्ब विलम्बसे॥ ३३ ॥
त्वमसि मे जननी ममतामयी करुणया महिता सहिता व्रतैः।
ध्रुवममुष्य समुद्धरणे विधौ सफलयत्नवती भव मैथिलि॥ ३४ ॥
तव पुरो रचिता वृहती तती कुटिलकर्मसमुल्लसदेनसाम्।
कथमहं धृतपङ्ककलङ्ककं निजमुखं ससुखं तव दर्शये॥ ३५ ॥
जय मुकुन्दमुखोडुपकौमुदीकलचकोरि किशोरि महीपतेः।
जय जगत्पतिचित्तसरोरुहोरविविभेऽब्जनिभे जय जानकि॥ ३६ ॥
धरणिमण्डनमण्डनमण्डने सुखितशैवशरासनखण्डने।
वदनकान्तिकलाधरनिन्दिनि मृडय मां मिथिलाधिपनन्दिनि॥ ३७ ॥
त्वमसि देवि परा प्रकृतिः पुमांस्त्वमसि निर्गुणचिन्मयचेतना।
त्वमसि मञ्जुमतिर्जनदेहिनी त्वमसि कोसलनायकगेहिनी॥ ३८ ॥
न जननी जनको न जनः क्वचिज्जननि मे जगतीह सहायकः।
अशरणोऽकरणश्चरणस्तव प्रभवतादरणं शरणं मम॥ ३९ ॥

त्वमपि मामिह मातरुपेक्ष्यसे शरणमेमि कमाशु निवेदय।
रिपुपरिग्रहवत्सलता तव त्रिभुवनेऽनुपमा क्व गता वद॥ ४० ॥
सरलता तव मैथिलकन्यके अतिजिगाय रघूत्तमकारुणीम्।
अशरणा रजनीचरयोषितस्तव कृपाप्लवतो भवतोऽतरन्॥ ४१ ॥
तव दया भुवनत्रयविश्रुता पतितपावनशीलमपि श्रुतम्।
मम समुद्धरणे कथमालसा भवति रामपदेक्षणलालसा॥ ४२ ॥
सुनयनानयनामृतवर्त्तिके दशरथान्वयमन्दिरदीपिके।
प्रणतकामदकल्पलते मते जय सदा विनते नृपतेः सुते॥ ४३ ॥
नहि जपो न तपो न मखो व्रतं न हि कदापि शुभं हि मया कृतम्।
प्रतिपदं पतितो विपदां पदं पदमुपैमि तवैव सुखप्रदम्॥ ४४ ॥
हृदि विभाव्य विशिष्टकुलान्वयं कलितकल्मषदोषसमन्वयम्।
परमपातकिमौलिसमाह्वयं द्विजमिमं कुरु जानकि निर्भयम्॥ ४५ ॥
अबलदेहमनाश्रितसाधनमृतुविकारघनं ममतावनम्।
विकलितं चलितं विधनं जनं मलभरं कुरु लब्धधनुर्धरम्॥ ४६ ॥
जननि ते तरुणां करुणां विना रमयितुं ननु रामपदे मनः।
कथमहं प्रभवेयमसाधनो हरति नेक्षुरसो मधुलिड्तृषम्॥ ४७ ॥
पतिरते रघुनन्दनभामिनि क्षपितजातकपातकयामिनि।
स्वपदपद्मनखोडुपरोचिषा मम मनोगमनं परिभाषय॥ ४८ ॥

सीतादेव्या मृदुलचरणं मञ्जुलं कञ्जकान्तं
सौन्दर्यान्तं विमलरजसा काननान्तं पुनान्तम्।
घ्नन्तं ध्वान्तं नखमणिरुचा सौम्यसन्तं महान्तं
स्वान्तं शान्तं विदधतमहं भावये भावनान्तम्॥ ४९ ॥

श्यामा वामा हरिणनयना दिव्यवेणीं दधाना
रामा रम्या सुरमुनिनरैर्यक्षसिद्धैः प्रणम्या।
दीव्यन्ती सा नृपतिभवने नीलवासो वसाना
कौसल्यायाः सुखदवचना मैथिली मां मिमीताम्॥ ५० ॥

मन्दं मन्दं चलितचरणा दक्षिणे केशपाशं
वामे पाणौ जवचलतया स्वाञ्चलं धारयन्ती।
श्वश्र्वाहूता त्वरितगतिका अम्ब आयामि चेत्थं
सीता प्रीता भवतु मधुरं भाषमाणा भवाय॥ ५१ ॥

लज्जाभूषा विनतनयना रत्नसिंहासनस्था
दिव्यं वासः परिधृतवती नव्यसीमन्तचूडाम्।
सानन्दाभिर्युवतिभिरलं वीक्ष्यमाणा मुखाब्जं
सीता सा नो रघुकुलवधूः सन्ततं शं तनोतु॥ ५२ ॥
क्रीडन्ती सा चकितनयना कन्दुकैः केलिभूमौ
राजत्सिञ्जच्चरणविलसन्नूपुरा भूमिपुत्री।
उत्फुल्लाम्भोरुहमृदुमुखी हासयन्ती हसन्ती
भूयाद्भव्या रघुवरसखी मोदयन्ती मुदे नः॥ ५३ ॥
रम्योद्याने कुसुमकलिते दुग्धमत्यास्तटे सा
श्रुत्वा सीता स्वपतिचरितं कोकिलैर्गीयमानम्।
एकान्तस्था प्रकृतिसरला सैकतीं राममूर्तिं
कृत्वा प्रेम्णा नयनसलिलैः पूजयन्ती पुनीयात्॥ ५४ ॥
तत्रैकान्ते हरितहरिते शाद्वले कुञ्जकान्ते
शिष्टा हृष्टा सखिगणवृता सोपविष्टा मुहूर्तम्।
ध्यानप्राप्तं रघुकुलमणिं गूहयन्ती हृदब्जे
प्रेमोद्रेकात्सजलनयना जानकी मे पुरोऽस्तु॥ ५५ ॥
मज्जन्ती सा पयसि विमले दुग्धमत्याः सखीभि-
र्गायन्ती श्रीरघुपतिगुणान् साश्रुनेत्रा सुकेशी।
चित्तागारे प्रियपतिनिधिं गोपयित्वा दधाना
कन्याभावं समनुदधती राजतां राजकन्या॥ ५६ ॥
बाल्ये बाला विरचितपटीदम्पतीनां विवाहं
लब्धोत्साहा ललितललितं कुर्वती कौतुकाढ्यम्।
लीलाशीला प्रियपरिकरीर्लालयन्ती वचोभिः
सीता देवी जयति सततं मैथिली वैजयन्ती॥ ५७ ॥
प्रासादस्था मधुरमधुरं पावनं रामनाम
भर्तुर्दिव्यं कनककलिते पिञ्जरे लालयन्ती।
स्निग्धान् मुग्धान् शुकशिशुगणान् सारिकाः पाठयन्ती
सा वै सीता विलसतितमां योषितां रत्नभूता॥ ५८ ॥
जय मैथिलि मैथिलवंशमहासरसीजनिता सुखदा नलिनी।
रघुवंशविभूषणपूषविभाविहिताननपद्मविकासवती ॥ ५९ ॥

जय जानकि जीवभयापहृते धृतनारितनो तनुतापहृते।
निजभक्तमनोरथकल्पलते जय रामरते मिथिलेशसुते॥ ६० ॥
जय रामनवेन्दुचकोरवधु रघुचन्द्रचकोरशशाङ्कमुखि।
जय भूमिसुते मुनिदेवनुते हरिभामिनि भावनते वनिते॥ ६१ ॥
तव पादसरोजपरागजुषो न म्रियन्त इहामृतयूषपुषः।
तव नाम जपन्त उदारधियः क्षपयन्ति सदैव भवाब्धिभियः॥ ६२ ॥
जय मैथिलनायकपुण्यमहासुरपादपचारुलते विनते।
जगदम्ब दयामयि पापरते करुणां कुरु दीनसुते प्रणते॥ ६३ ॥
रघुनन्दननीरदचातकि हे प्रकृते वनितोत्तमशीलव्रते।
ललनाजनलालितमञ्जुमते स्वशिशुं परिपाहि विदेहसुते॥ ६४ ॥
अवलम्बय मां भवनीरनिधौ पतितं स्वसुतं बहुपापविधौ।
जगदम्ब विलम्बयसे किमहो दयनीयजने प्रकुरुष्व दयाम्॥ ६५ ॥
मिथिलाधिपसीरविकर्षणतो महिमण्डलतः समभूद्गुणतः।
शिशुभावमिता सुरसिद्धनता जनकाङ्कगता सुहिता दुहिता॥ ६६ ॥
कलकुञ्चितकेशकलापवृता मधुराधरपल्लवपद्ममुखी।
ललिताङ्घ्रिकराम्बुरुहा सुषमा वरविग्रहिणीव सुता समभूत्॥ ६७ ॥
सितमाधवमासमहानवमी महिता हितयाश्रितजन्मतया।
अवलोकय मां निजकौतुकतः शिशुरूपमिते जनकेन्द्रसुते॥ ६८ ॥

मिथिलाधिराजवंशवैजयन्ति सीते विनयानि भवतीं निखिललोकस्वामिनि।
जनककिशोरि रामचन्द्रसुचकोरि गौरि शृणु मम प्रार्थनामयोध्याभूपभामिनि।
जगदुपकारहेतोर्मिथिलेशकुले जाता पुत्रीभूता भूतभवभूतिनाशकारिणी।
कोसलकिशोरवधूः कोसलां सनाथयसि रामभद्रभव्यमञ्जुमानसविहारिणी।
वेदशेषशङ्करगणेशशारदाभिरपि वक्तुं नहि शक्यते त्वदीयगुणमालिका।
अञ्जनातनयशीलविनयप्रणयप्रीता सीता मयि करुणां करोतु भूमिबालिका।
जानन्निजक्रूरकर्म जननीं शरणमितो देवि मा विधेहि रोषं शिशौ मलदेहिनि।
भृगुसुतमबलमनाथमन्धमज्ञमेनं पाहि पाहि पाहि सीते कोसलेन्द्रगेहिनि॥ ६९ ॥

वन्दे वन्दितचरणसरोजां मधुकरनिन्दितकुटिलशिरोजाम्।
चम्पकसरसिजसमतनुशोभां विगलितसेवकमन्मथलोभाम्।
रघुनन्दनमुखचन्द्रचकोरी जयति सदा श्रीजनककिशोरी॥ ७० ॥

धरणिसुता हरिगृहिणी श्यामा नारिललाम सतामभिरामा।
रावणकुलपङ्कजहिमयामिनि पाहि शिशुं मां रघुवरभामिनि।
भरतवत्सले भावविनीते जननि शिशुं परिपालय सीते॥ ७१ ॥
महाघोरशोकाग्निना दह्यमानं पतन्तं निरासारसंसारसिन्धौ।
अनाथं जडं मोहजालेन बद्धं शिशुं पातु मां मैथिली मन्दभाग्यम्॥ ७२ ॥
व्रतं नो तपो नो जपो नैव पूजा न चेष्टं श्रुतं नो हुतं नैव दत्तम्।
अशक्तोऽधमः पापकर्मा मदान्धः श्रये सीरकेतोःसुतापादमूलम्॥ ७३ ॥
त्वमेवासि माता पिता त्वं हितैषी सुहृत्त्वञ्च बन्धुः सखा त्वं हि वित्तम्।
अतस्त्वां श्रयेऽहं शरण्ये वरेण्ये न हातव्य एषश्शिशुर्दीनहीनः॥ ७४ ॥
अरुणकमलदललोचनि हे नतसुरमुनिवृन्दे।
सज्जनशोकविमोचनि हे कृतदामिनिनिन्दे।
हिमकरवदनसुदशने हे विकसितमुखकञ्जे।
रघुवरगृहिणि वदान्ये हे धृतगुणगणकुञ्जे।
लक्ष्मणलालितचरणे हे श्रुतिविश्रुतगीते।
करुणय देवि शुभं नय हे सीदति मयि सीते।
मारुतिमोदविवर्धिनि हे पदविलसदरण्ये।
शरणमितं भृगुभवमव हे मम जननि शरण्ये॥ ७५ ॥
जय जय जय जगदम्ब जनावनि रघुपतिभामिनि सीते।
जय जय जानकि भवभवभामिनि जय जय भावविनीते।
विहरसि दुग्धमतीमृदुपुलिने कुरुषे मोदप्रमोदम्।
साकं रसिकराजरघुपतिना तनुषे विविधविनोदम्।
मिथिलोपवनसघनतृणपल्लवविरचितमञ्जुलकुञ्जे ।
रमसे रामचन्द्रमुखचन्द्रे अर्पितलोचनकञ्जे।
भृगुसुतमव हे बालवत्सले मथ मैथिलि मम कामम्।
विहर मदीये मानससदने सन्दर्शय श्रीरामम्॥ ७६ ॥
अशेषसौन्दर्यविलाससम्भ्रमा विभग्नभक्ताखिलभेदविभ्रमा।
समस्तकल्याणनिधानविग्रहा चकास्ति सीता कृतदोषनिग्रहा॥ ७७ ॥
अनादिकालीनकुभोगवासनाशनं महापापभयं मलाशनम्।
सुभक्तिरज्वा प्रभुपादपङ्कजे सिनोतु सीता मम वै मनःपशुम्॥ ७८ ॥
भ्रमन् महाघोरभवाटवीं मनो बुभुक्षितं लोभतृषा भृशं कृशम्।
विशीर्णसत्त्वं विषयस्पृशं भृशं धिनोतु सीता वरभक्तिवारिणा॥ ७९ ॥

प्रपन्नतापोपशमातपत्रितं प्रवालताम्रं नखचन्द्रदीधितिम्।
कुमस्तके मे कृतपापपङ्किले निधेहि सीते निजपाणिपल्लवम्॥ ८० ॥
भ्रमन्तमस्पृष्टसुखं सुदुर्मुखं विकारजग्धं झषकेतुकिङ्करम्।
जगच्छरण्ये शरणागतं हि मां विधेहि दासं निजनाथपादयोः॥ ८१ ॥
सदापराध्यामि निरङ्कुशः शठो हठी खलो दर्शितसाधुसम्भ्रमः।
तथापि मां मर्षय मैथिलात्मजे न पुत्त्रदोषान् गणयन्ति मातरः॥ ८२ ॥
प्रसीद सीते कृतकिल्बिषे मयि निषीद चित्ते सह राघवेण मे।
विषीद मा दृष्टमदीयकल्मषा क्षमस्व मातर्मम बालचापलम्॥ ८३ ॥

पुण्यारण्ये वरेण्ये लसदवनितलात्सीरफालाग्रपूता-
त्प्रादुर्भूता स्वभासा विगलिततमसा द्योतयन्ती दिगन्तम्।
सौन्दर्याढ्या सुशीला गुणगणनिलया चित्रकूटं पुनाना
चित्तं नीता विनीता सुरगणमहिता श्रेयसे मेऽस्तु सीता॥ ८४ ॥

यस्याः सौन्दर्यलक्ष्मीललितलघुलसल्लोललीलाकटाक्ष-
व्याक्षेपाक्षिप्तचित्तो रघुकुलतिलकः स्वीयलावण्यदर्पम्।
न्यूनं मत्वा तदीयस्मितिमुखशशिनो लिप्सयाभूच्चकोरः
सा सीता रामभार्या निवसतु सततं मानसे मन्दिरे मे॥ ८५ ॥

नाहं जाने जपाख्यां न मखविधिमहो नैव योगव्रतं नो
नो वेदं नो पुराणं बृहदुपनिषदो गूढवेदान्ततत्त्वाः।
पापी मिथ्याप्रलापी पतितकुलमणिर्घोरतापी तथापि
सीतां श्रीरामभार्यां त्रिभुवनजननीं जानकीमेव जाने॥ ८६ ॥

रे रे चेतो मदीयं भवगहनवनेऽनादिकालादजस्त्रं
भ्रामं भ्रामं भ्रमेण ह्रसितबलमथो नो विरामं प्रयासि।
छित्त्वा सम्मोहबन्धं विषमिव विषयं भोगभोग्यं विहाय
श्रीसीतापादपद्मे मधुकर इव भो सानुरागं रमस्व॥ ८७ ॥

कोऽप्युपास्तां निराकारमाकारवद्ब्रह्म कोऽपि प्रपद्येत लीलामयम्।
मन्मनोमन्दिरे किन्तु रामप्रिया राजतां रामराज्ञी सदा जानकी॥ ८८ ॥
हे हरेर्वल्लभे ज्ञानिनां दुर्लभे प्रेमपीयूषभाजां हृदिस्थे सदा।
रक्ष मां राक्षसेभ्यो भृशं पीडितं रामभद्राय मे त्वं व्यथां वर्णयेः॥ ८९ ॥

कदाचित्पर्यङ्के छविजितशशाङ्के स्वरचिते
शयानं श्रीरामं जनदृगभिरामं विद्धती।
द्रुतं चोक्त्वा काश्चित्करुणतमगाथा जननि मे
शिशुं दीनं हीनं भृगुभवमपि स्मारय शुभे॥ ९० ॥
अमुष्मिन् पाथोधावमितसलिले दुष्कृतरणे
निमज्जन्तं दीनं पतितपतितं मूढमनसम्।
निराधारं बालं गलितनयनं पापमलिनं
प्रभो त्रायस्वैनं द्विजसुतमनाथं रघुपते॥ ९१ ॥
तवोक्तं श्रुत्वा चेद्रघुपतिरनाथैकशरणः
समालिङ्गेद्दोर्भ्यां पतितमपि मां दीनहितकृत्।
तदाऽहं ते भर्तुर्भुवनविदितं मङ्गलयशो
मुदा गायं गायं सुखमिव तरेयं भवनिधेः॥ ९२ ॥
पदं ध्यायं ध्यायं जननि तव पङ्केरुहसमं
गुणं गायं गायं जनकतनयाजीवनहरेः।
रसं पायं पायं तव पतिचरित्रेन्दुजनितं
मनो धायं धायं सुखमनुभवेयं त्वयि शुभे॥ ९३ ॥
रमे रामे रम्ये कुशलवसुते राममहिषि
महातेजोराशे पवनजनताम्भोजचरणे।
अये सम्पूताग्ने दशवदनदर्पघ्नचरिते
विनीते श्रीसीते जननि भवतापं शमय मे॥ ९४ ॥

हे रामचन्द्रमुखचन्द्रचकोरि सीते हे सीरकेतुकुलकैरवकौमुदीत्विट्।
हे पादपद्मनतसेवकशोकहन्त्रि मातर्ममापि दुरितं हर हेमशोभे॥ ९५ ॥
ज्ञातं मया बुधजनात्तव भर्तृराज्ये दारिद्र्यवान्न सभयो निरयी न कोऽपि।
किन्तु त्वदीयपतिजन्मसुवत्सलक्ष्मपादाब्जगोत्रभवकोऽहमहो विषण्णः॥ ९६ ॥
जनकनृपसुते त्वं भामिनी लोकभर्तुः सुविदितकरुणा ते राघवीं चातिशेते।
मयि विगलितनेत्रे कारुणी किन्न जाता निजकृतपरिपाकं देवि भुञ्जेऽधुनापि॥ ९७ ॥
भगवति भवदीयं पादपद्मं निषेव्य सकलसुबलमौलिर्भक्तिवर्यो हनूमान्।
निजवशमपि चक्रे रामभद्रं ममापि हर जननि दुरन्तां वेदनां वेदवेद्ये॥ ९८ ॥
शमय मम भवाधिं राघवं दर्शय त्वं रमय पतिपदाब्जे चञ्चलं चित्तभृङ्गम्।
मम हृदयनिकुञ्जे रामचन्द्रेण साकं विहर जननि सीते नीरदेनेव शम्पा॥ ९९ ॥

इत्थं निवेद्य वरवर्षयुगेड्यवृत्तैः सैरध्वजीचरणपङ्कजलब्धभक्तिः।
स्तोत्रं मुदा परशुराम उदारवृत्तां सीतां प्रणम्य समगात्कुधरारिशैलम्॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गः श्रुतीशः कविरामभद्राचार्यप्रणीते भवताच्छ्रियै नः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये श्रीसीतास्तवनं नाम चतुर्दशः सर्गः।

पञ्चदशः सर्गः

भार्गवे सुरपशैलमुपेते भक्तिनम्रशिरसेडितसीते।
सीतया तदनुक्लृप्तसमर्चे पूजिते त्रिदशकिन्नरनागैः॥ १ ॥
पार्थिवी परिवृता सुसखीभिर्वन्द्यमानचरणा सुरवृन्दैः।
आययौ पितृगृहं मुदितास्या दिव्यदेवयजनादिव लक्ष्मीः॥ २ ॥
रामचन्द्रमुखचन्द्रचकोरी मन्दिरे जनकराजकिशोरी।
रूपदीपशिखयाखिललोकदीपिकेव नृपतेः प्रदिदीपे॥ ३ ॥
मैथिलोऽपि गृहमेत्य गृहस्थः श्रीस्वयंवरसमाकुलचित्तः।
मन्त्रिमण्डलपुरोहितमध्येऽमन्त्रयन्मथितशत्रुविकारः ॥ ४ ॥
ऊर्जं ईड्यशशिशोभितराकाराजिते रजतरोचिषि राजा।
श्रीस्वयंवरदिनं स्वसुताया निश्चिकाय कमनीयकलायाः॥ ५ ॥
योऽपि कोऽपि शिवचापमधिज्यं तोलयेच्छकलयेत्किल मध्यात्।
जानकीं स कलयेज्जयमालालब्धलक्ष्मविभवो गृहलक्ष्मीम्॥ ६ ॥
शम्भुचापमभिभज्य भुजाभ्यां दर्शयेज्जनकसंसदि शक्तिम्।
आदिशक्तिरपि तं जयमालाश्रीविभूषितगलं विदधीत॥ ७ ॥
इत्यनेन समघोषि धरायां द्वीपसप्तकसमुद्रभरायाम्।
स्वर्गपन्नगभुवोश्च सुतायास्तत्स्वयंवरमुदन्तमपूर्वम्॥ ८ ॥
देवदैत्यनरकिन्नरनागाः श्रीस्वयंवरनिरूपितभागाः।
आययुश्च मिथिलां विहिताशाः सिन्धुमन्थ इव तेऽबहुपुण्याः॥ ९ ॥
तत्र तत्र सुभटा उपकार्या आवसन् जनकराजनिदिष्टाः।
सैंहिकेय इव ते स्पृहयन्तः श्रीकरग्रहणसौख्यसुधायै॥ १० ॥
राघवोऽपि नवकन्दशरीरः कोसलेन्द्रसदने श्रितधीरः।
वर्धते स्म महितो जननीनां स्नेहसान्द्रसुधयेव सुरद्रुः॥ ११ ॥
काकपक्षकलितो वनमाली पुण्ड्रधृक्कनककुण्डलशाली।
कीरतुण्डसममञ्जुलनासः कामकार्मुकसमभ्रुविलासः॥ १२ ॥
पूर्णचन्द्रसुषमाननशोभो मन्दहासमुनिमानसलोभः।
पल्लवाधरपुटाधिनिवासकुन्दकुड्मलसमद्विजपङ्क्तिः ॥ १३ ॥
पीतवस्त्रमखसूत्रमनोज्ञः कण्ठसक्ततुलसीवनमालः।
चन्दनच्छुरितनीलशरीरः कोटिकामसुषमो रणधीरः॥ १४ ॥

पद्मपाणिधृतसायकचापस्तूणधृक् तपनकोटिप्रतापः।
बालकेलिकृतकेलिकलापः शान्तमूर्तिर्हृतसज्जनतापः॥ १५ ॥
रूपवित्तविफलीकृतमारं मन्मथारिमृदुमानसहारम्।
हारिणं दशरथस्य कुमारं रामभद्रमतिसीसुकुमारम्॥ १६ ॥
राघवञ्च रघुराजकिशोरं विश्वविश्वजनलोचनचोरम्।
मञ्जुमप्यसुरवृन्दकठोरं श्रीमुखेन्दुकृतनेत्रचकोरम्॥ १७ ॥
तं दृगुत्सवमवेक्ष्य जनानां पौरपान्थनयनामृतराशिम्।
बालवृद्धवनिता मुदितास्याः संविलोक्य न ययुर्हृदि तृप्तिम्॥ १८ ॥
चक्रवर्तिवरलोचनतारं भानुजाजठरसोममुदारम्।
वीक्ष्य पौरवनिता रघुचन्द्रं मेनिरे कुसुमसायकमग्र्यम्॥ १९ ॥
वीक्ष्य तं दशरथोऽपि गवाक्षाद्राममाप्तधनुषं सुकिशोरम्।
नेत्रलाभमनघं लभमानो भूपतिश्च सुविचारपरोऽभूत्॥ २० ॥
एष नीलनलिनाभशरीरो राघवश्चरणकिङ्करधीरः।
कोटिकामसुषमो रघुवीरः किल्ललामललनाख्यमुपेयात्॥ २१ ॥
एतदाननसुधाकरसोमं का पिबेदिहह भूतलनारी।
नूनमब्धिभवकौस्तुभकान्तं सिन्धुजैव हरिमर्हति नान्या॥ २२ ॥
एवमादि बहुशो रघुराजोऽचिन्तयन्मनसि रामविवाहम्।
तावदेव कुशिकान्वयकेतुर्यष्टुमैच्छदनघा हि सदिज्या॥ २३ ॥
ताटकापि सह दुष्टसुताभ्यामभ्यवर्षदनघां मखवेदीम्।
मांसशोणितकपूयपदार्थैर्यज्ञविघ्नकुशला हि खलास्ते॥ २४ ॥
यत्र यत्र निजयज्ञविधानं कर्तुमैच्छदथ गाधिसुतोऽसौ।
तत्र तत्र खलसैन्यसहाया राक्षसी स्म तुदति व्रतनिष्ठम्॥ २५ ॥
गाधिसूनुरथ शीघ्रमयोध्यां यज्ञनाशकविनाशकृतेच्छः।
चिन्तयन्नगमदम्बुजनाभं चक्रवर्तिजमधोक्षजमेकम्॥ २६ ॥
भक्तिभूमिमधिभूमिविशिष्टाद्वैतमेकमनवद्यमखण्डम्।
लब्धदिव्यनृपबालकरूपं भग्नभक्तभवभीषणकूपम्॥ २७ ॥
भक्तभाववशगं भगवन्तं मायया मनुजमञ्जुशरीरम्।
न्यस्तहेयगुणकं त्रिगुणातो दूरमीड्यशुभसद्गुणसिन्धुम्॥ २८ ॥
विश्वजन्मभरणाप्ययहेतुं स्वप्रपन्नभवसागरसेतुम्।
राघवं दिनकरान्वयकेतुं भक्तभावमवतीर्णमुपेतुम्॥ २९ ॥

कामचारुतरुमात्मजनानां कामधेनुमुदजाङ्घ्रिजुषाञ्च।
कामरत्नमपि चिन्तयतां तं कामकोटिसुषमं रघुचन्द्रम्॥ ३० ॥
द्वाःस्थितं प्रणिनिशम्य स विश्वामित्रमित्रमवितुं रघुचन्द्रम्।
अन्तरङ्गकृतहर्षतरङ्गोऽदर्शसिन्धुसमतां च नृपोऽगात्॥ ३१ ॥
भक्तितो दशरथो मधुपर्कीं तं मुनिं समभिवन्द्य सविप्रः।
सन्निनाय नृपतिर्निजगेहं पूज्यपूजनममोघफलं हि॥ ३२ ॥
भुक्तवत्यथ मुनाववनीशो रामभद्रमनुजैः सह भक्त्या।
गाधिसूनुपदपङ्कजयुग्मेऽपातयत्पतितपावनकीर्तिम् ॥ ३३ ॥
राममिन्द्रमणिनीलशरीरं मन्मथारिहृदयालयहीरम्।
सर्वलोकजनुषामभिरामं वीक्ष्य विस्मित इवास्त मुनीशः॥ ३४ ॥
रूपसिन्धुरथवा सुमधन्वा मूर्तिमान् किमुत एष रसेशः।
चन्द्रमाः किमुत भानुसुताब्धेर्योगिनेति बहुधा समतर्कि॥ ३५ ॥
पृष्टमागमनहेतुमथासौ कौशिको दशरथेन सुहृष्टः।
तं जगाद वचनं च निजार्थं नो बुधोऽवसरमेत्य जहाति॥ ३६ ॥
धन्यधन्यमनघञ्च रघूणां सत्कुलं विमलमाप्तमहस्कम्।
यस्य गायति भगीरथपुत्री विश्वविश्रुतयशस्त्रिजगत्याम्॥ ३७ ॥
यत्र भो दशरथस्त्वमथाभूर्भूमिपालमहिताङ्घ्रिसरोजः।
नाकपालकनकासननेमभागभाजममराः प्रणिनेमुः॥ ३८ ॥
त्वं महीश यशसा मनुमाद्यं कश्यपञ्च गुणतो ह्यतिशेषे।
यत्सुतोऽथ भगवान् परमात्मा लोकलोचनशुचं परिमार्ष्टि॥ ३९ ॥
रक्षसामथ गणोऽतितरां मां क्लेशयत्यवनिपाल बलाढ्यः।
पद्मपत्त्रमिव पौषतुषारस्त्वामितोऽस्मि भयतो नृप भिक्षुः॥ ४० ॥
श्यामतामरसदामशरीरं देहकान्तिजितयामुननीरम्।
लक्ष्मणेन सहितं रणधीरं देहि मे नरपते रघुवीरम्॥ ४१ ॥
ताटकाञ्च ससुतां विनिहन्तुं राम एव रणमूर्ध्नि समर्थः।
अन्तरेण गरुडं क्षमते को भीमभोगभुजगावलिमत्तुम्॥ ४२ ॥
पूर्णतां व्रजतु मे व्रतचर्या राक्षसाः प्रभुशरेण म्रियन्ताम्।
त्वद्यशो भवतु सर्वदिगन्ते दीयतां सपदि मे रघुनाथः॥ ४३ ॥
इत्युदीरितगिरं गिरिजेशतेजसं कुशिकनन्दनमेत्य।
मूर्छितः क्षितिपतिः क्षितिमागात्पारिजात इव मारुतनुन्नः॥ ४४ ॥

यत्नतश्च समवापितसञ्ज्ञो बाष्पबिन्दुकलुषीकृतनेत्रः।
ऊचिवान् दशरथो मुनिराजं प्रेमविह्वलमना भयभीतः॥ ४५ ॥
किं ददामि भगवन् रघुचन्द्रं प्राणतः प्रियमनाप्तमहास्त्रम्।
रक्षसाञ्च समरे शिशुरूपं हस्तिनामिव करे मृदुपद्मम्॥ ४६ ॥
सेनया सह शरासनपाणिः योत्स्य एष रजनीचरमुख्यैः।
किन्तु नीलजलदाभशरीरो नीयतां नहि मुने मम रामः॥ ४७ ॥
गृह्यतां द्रविणवाजिगजादिः स्थीयतामृषिपते निजसत्त्वे।
हीयतामहह घोरहठोऽयं नीयतां न मम लोचनतारः॥ ४८ ॥
किं फणी मणिमपेत्य ध्रियेत किं झषोऽपि सुखितो वनहीनः।
आत्मनाथरहितः किमु देहः किं भवेद्दशरथो हरिशून्यः॥ ४९ ॥
एवमादिकरुणं प्रविलप्य बाष्पगद्गदगलः स गवीशः।
रामचन्द्रविरहातुरचेताः कौशिकाब्जचरणे निपपात॥ ५० ॥
इत्थमश्रुनयनं विलपन्तं रामभद्रविरहं ह्यसहिष्णुम्।
गाधवारिझषराजमिवार्तं सान्त्वयन् वचनमाह वसिष्ठः॥ ५१ ॥
किं जिहाससि सुधामिव शक्रः सार्वभौम इव भूमिमकण्टाम्।
जीवनीमुपगतामिव जीवः स्वां प्रतिश्रुतिमहो रघुराज॥ ५२ ॥
प्राकृतं त्वमवगच्छसि रामं स्वात्मजं दशरथोत्पलनीलम्।
अच्युतं चिदचिदात्मकमीशं व्यापकं भुवनकोटिनिधानम्॥ ५३ ॥
गोसुरद्विजगवां हितहेतोर्मायया धृतमनुष्यशरीरम्।
पुत्त्रवत्सलतया न हरिं त्वं वेत्सि हीरकमिवाश्मकबुद्धिः॥ ५४ ॥
याचते स्वधनमेव मुनिस्त्वां रामनामनिहितं तव कोशे।
कोसलेश दिश राममुष्मै सर्गमेव तनुते हि विसर्गः॥ ५५ ॥
इत्यपाकृतमहाभ्रमताम्यः श्रीवसिष्ठमुनिनावनिपालः।
दत्तवानसुमिवामलगोभ्यः कौशिकाय रघुनाथमिवात्मा॥ ५६ ॥
काकपक्षधरमम्बुदनीलं धन्विनं नरललाम सुशीलम्।
आजुहाव सहलक्ष्मणमाराद्राममिन्द्रमिव वामनवन्द्यम्॥ ५७ ॥
पादयोः प्रणतमद्भुतसत्त्वं पुत्त्रकं समनुलाल्य मनस्वी।
व्याजहार वचनं वचनीयं स्नेहगद्गदगभीरगिराकम्॥ ५८ ॥
रामभद्र कुशिकात्मभुवे त्वमर्प्यसे मखरुजां कदनार्थम्।
श्रेयसे त्रिजगतां व्रज वृद्ध्यै भूतये च पुनरागमनाय॥ ५९ ॥

कौशिकः सततमप्यनुगम्यो धन्विना वियति भानुरिवाह्ना।
पालयेश्च वचनानि महर्षेर्वेदवाक्यमिव हेतुमपृष्ट्वा॥ ६० ॥
इत्यनेकविधदत्तसुशिक्षं स्वप्रपन्नजनरक्षणदीक्षम्।
बाष्पविन्दुकलुषो विससर्ज रामभद्रमिव लोचनतारम्॥ ६१ ॥
तं वसिष्ठमुखभूसुरवर्या लक्ष्मणानुचरमात्तधनुष्कम्।
स्वस्तिवाचनपुरःसरमीड्यं स्नेहबाष्पनयना व्यसृजन् स्म॥ ६२ ॥
तं तमालरुचिमेत्य ववन्दे सानुजो भरत आकुलनेत्रः।
मित्रमण्डलमथेत्य हरिं तं व्याहरत्करुणमङ्गलवाचम्॥ ६३ ॥
तं व्रजन्तमनुवीक्ष्य महर्षिं देवताश्च ववृषुः कुसुमैश्च।
मन्दमन्दमलयानिल आर्यः संस्पृशन्नथ सखेव सिषेवे॥ ६४ ॥
शङ्खतूर्यपटहप्रमुखाणि वादितानि गगने सहसैव।
रामचन्द्रगमने हि कृतार्थं मङ्गलं भवति मङ्गलमूर्तौ॥ ६५ ॥
अग्रतः कुशिकनन्दन आगाद्राघवस्तमनु दिव्यशिखण्डः।
लक्ष्मणस्तमनु कार्मुकपाणिः कार्तिकेयमिव कुञ्जरवक्त्रः॥ ६६ ॥
कौशिकेन सह राघवमेनं लक्ष्मणानुगमवेक्ष्य हि यान्तम्।
पौरवर्गवनिता नयनाश्रु व्यारुधन् परममङ्गलभीताः॥ ६७ ॥
पादपङ्कजचरं गुरुसेवालब्धनिष्ठमथ वारिदनीलम्।
केलिकार्मुकशरं शरजन्मकोटितुल्यमथ राममवेक्ष्य॥ ६८ ॥
नेत्रलाभमुदिताः पथि वृद्धा बालवृन्दवनितासहिताश्च।
हृत्सरोजसदनेषु समोदा रामभृङ्गमिव गोपितवन्तः॥ ६९ ॥
तत्र तत्र पथि विप्रपुरोगैः पूजितौ कुसुमचन्दनमाल्यैः।
रेजतू रुचिरवेषशिखण्डावश्विनाविव च तौ रघुपुत्त्रौ॥ ७० ॥
ताटकाथ ददृशे विकराला रामलक्ष्मणपथव्यवधाना।
आस्थिता विटपपर्वतवर्षा कालरात्रिरिव भीमशरीरा॥ ७१ ॥
तां विलोक्य मुनिराड्भयभीतो योगिराडिव नितान्तमविद्याम्।
पाहि पाहि भगवन्नतिवादं राममेव शरणं मरणेऽगात्॥ ७२ ॥
मा प्रभोऽतिदययेयमघायुर्नीयतां निशितसायकतीर्थम्।
त्यक्तदेहवसना पिशिताशा स्वर्गमेतु मम भीतिरपैतु॥ ७३ ॥
ताटकापि गिरिपादपवर्षैर्व्यावृणोद्रघुवरं कुटिलाशा।
बालभानुमिव घोरतमोभिः सिंहिकासुतमयीव विभीषा॥ ७४ ॥

राघवोऽपि विहसन् शरजालैर्नाशयंस्तम इवार्ककराग्रैः।
राक्षसीमथ शिलीमुखराजत्पञ्जरेऽपि स रुरोध रुषेव॥ ७५ ॥
भूय एवमभिमन्त्र्य महात्मा सन्दधे धनुषि बाणमथोग्रम्।
ताटकारुधिरविन्दुपिपासुं भीमवज्रमिव कालदुरन्तम्॥ ७६ ॥
रामचापप्रणवाभिप्रयुक्तो ब्रह्मबोध इव शायक उग्रः।
ताटकाभिधमनन्तमविद्याध्वान्तमन्तमनयत्स निमेषात्॥ ७७ ॥
ताटकां च विनिहत्य खलारिः पूजितो विबुधकिन्नरनागैः।
ग्राहतो गजपतिं स पुरेव कौशिकं मरणतः परितत्रे॥ ७८ ॥
स्वां बलामतिबलामिति विद्यासिन्धवेऽपि स ददावथ विद्ये।
तर्तुकाम इव मोहमहाब्धिं मानबीजजनिके परिचिन्त्य॥ ७९ ॥
आयुधानि सकलानि महात्मा राघवाय निदिदेश महान्ति।
स्वं समर्प्य परमात्मनि सर्वं भाति भक्तिमहितो ह्यपवर्गः॥ ८० ॥
आनिनाय निजपर्णकुटीरं स्वातिथिं परमसंयुगधीरम्।
लक्ष्मणेन सहितं रघुवीरं सिन्धुकोटिशतघोरगभीरम्॥ ८१ ॥
तं तमालमहसं स समार्चत्कन्दमूलफलपत्त्रसुमौघैः।
तन्मिषेण निजसर्वफलानि प्रार्पिपद्भगवते स हि योगी॥ ८२ ॥
प्रातराविशदृषिर्मखदीक्षां सर्त्विजं दहनदीपितवेदीम्।
राघवौ विहितसज्जधनुष्कौ रक्षतः स्म षडहानि मुनीज्याम्॥ ८३ ॥
सप्तमेऽहनि मखं विजिघांसू ईयतुः स्म मृगबाहुसुबाहू।
राघवत्रिशिखतोऽप्यचिरेण प्राप्स्यमानशलभीयनिसर्गौ॥ ८४ ॥
मानवायुधनिराकृतवीर्यमग्रजञ्च शतयोजनसिन्धोः।
पारमक्षिपदपारबलाढ्यं नास्तिकं नरकवासमिवाद्यः॥ ८५ ॥
यावदग्निविशिखाग्निमभीतः शालभीं गतिमवाप सुबाहुः।
श्रीहरेर्हरिणकानिव तावल्लक्ष्मणो हरिरहन् पिशिताशान्॥ ८६ ॥
ध्वस्तराक्षसबलौ रघुवीरौ पूर्णकौशिकमखौ मखभाजौ।
वृष्टदेवकुसुमौ मुदितास्यौ रेजतुर्गजरिपू इव धीरौ॥ ८७ ॥
मैथिलेन विनिवेदितपूर्वः कौशिको दशरथस्य कुमारौ।
आनिनाय मिथिलामथ चैत्रमाधवाविव स मेषदिनेशः॥ ८८ ॥
तत्र वर्त्मनि निवर्तितमायो मायया महितमानवदेहः।
दृष्टवान् हरिरवद्यमहल्यामर्दयत्तम इवैन्दवलेखाम्॥ ८९ ॥

शक्रभुक्तविभवामयुताब्दभोग्यभूरिभयगौतमशापात्।
लब्धदारुणशिलामयदेहां पद्मिनीमिव समावृतपङ्काम्॥ ९० ॥
वीक्ष्य विस्मितमनाः समपृच्छद्राघवस्तमवदत्करुणार्द्रः।
कौशिकः कसमलं कनकाङ्ग्याः पापनाशमिव प्रार्थयमानः॥ ९१ ॥
पावयस्व पदपद्मरजोभिः पापिनीं पतितपावनकीर्ते।
कः क्षमोऽघहरणे त्वदृतेऽस्या ध्वान्तहा हि हरिरेव न चान्यः॥ ९२ ॥
इत्यसौ कुशिकवंशधरेण प्रार्थितः पतितपावनरामः।
पादपद्ममधिमस्तकमस्याः प्रादधान्निखिलभाग्यमिवेड्यम्॥ ९३ ॥
सा रामचन्द्रपदपङ्कजतीर्थराजे प्रध्वस्तपातकशिला ललिताङ्गयष्टिः।
आविर्बभूव गुणसौभगदुग्धसिन्धुलक्ष्मीरिवामलरुची रतिकोटिशोभा॥ ९४ ॥
दृष्ट्वा धनुर्धरमनन्तगुणैकराशिं राजीवलोचनमनङ्गसहस्रशोभम्।
रामं रमार्चितपदं नवकन्दकान्तिं कान्तालकं मदनमोहनमार्तबन्धुम्॥ ९५ ॥
नेत्रोत्सवं सुमनसां करुणैकसिन्धुं नेत्राश्रुभिश्च सुमुखी स्नपयाम्बभूव।
तुष्टाव गद्गदगिरा गिरिशैकगद्यमिन्दीवरद्युतिमलं मुदिता ह्यहल्या॥ ९६ ॥
नवजलधरनीलं वेदविख्यातलीलं धृतकरशरचापं भानुकोटिप्रतापम्।
तरुणतुलसिमालं भावगम्यं रसालं सकलगुणसमुद्रं भावये रामभद्रम्॥ ९७ ॥
दिनकरकुलकेतो भीमविश्वाब्धिसेतो भुवनजननहेतो योगिनां ध्यानसाक्षिन्।
भयद खलजनानां सज्जनाह्लादकारिन्मुनिमनसि विहारिन् हे हरे त्वां प्रपद्ये॥ ९८ ॥
यदमलमनसां वै योगिनां ध्यानमूलं विधिहरिहरनम्यं ज्ञानगम्यं सताञ्च।
तदनघपदपद्मं मूर्ध्नि मेऽधाः कृपालो किमहह कथयेयं मामकं भागधेयम्॥ ९९ ॥
इति स्तुत्वा नत्वा प्रभुपदपयोजातरजसा
पवित्रा सन्तृप्ता रघुतिलकसौन्दर्यसुधया।
अहल्या श्रीरामं जनदृगभिरामं सुमुदिता
मनोगेहे धृत्वा प्रथितपतिलोकं गतवती॥ १०० ॥
इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
बाणैकसर्गः कविरामभद्राचार्यप्रणीते विदुषां श्रियेऽस्तु॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्येऽहल्योद्धरणं नाम पञ्चदशः सर्गः।

षोडशः सर्गः

अथ मुनीन्द्रकरो मुनिभीहरो रघुवरोऽवरजाभिहतावरः।
समुदितो मुदितो यशसाययौ स मिथिलां मिथिलाधिपपालिताम्॥ १ ॥
सुसलिलां कमलाकमलावलीमधुभरभ्रमरीमुखरीकृताम्।
सुविमलां विमलातरलैरलं कलितपण्डितमण्डनमण्डलीम्॥ २ ॥
कलमरालमृणालसुवापिकां पिकरसालरसालितवाटिकाम्।
सुसरितं सरसां सरसीरुहैः स्फुटपरागजुषां सरसां रसैः॥ ३ ॥
सकलशस्यसनाथितसम्पदं विविपदं विपदं विपदां पदम्।
सुखपदं द्विपदाञ्च चतुष्पदां प्रतिपदं प्रपदामभयास्पदम्॥ ४ ॥
पुरटतोरणवज्रकपाटिकां कपटपाटवपूगविपाटिकाम्।
शुभसमञ्चितविश्वललाटिकां विबुधविघ्नवरूथविघाटिकाम्॥ ५ ॥
क्वचिदनुष्ठितपावकहोतृकां क्वचिदधिश्रितशास्त्रपरम्पराम्।
क्वचिदलङ्कृतपण्डितमण्डलां क्वचिदुपाकृतभावसमुज्ज्वलाम्॥ ६ ॥
सुवलभिं बलिभिर्बलितेश्वरां कनकमन्दिरजुष्टमहेश्वराम्।
परिसमीरितवेदवटुस्वरां रचितहाटकमन्दिरचत्वराम्॥ ७ ॥
धनदतुल्यसमृद्धसमन्वितां मणिललामसुवीथिविधन्विताम्।
पुरजनप्रथितां धृतगौरवां जनकराजपुरीं हृतरौरवाम्॥ ८ ॥
विरजसं रजसा परिवर्जितां वितमसं तमसोऽपि विदूरगाम्।
कलितदुग्धमतीं मतिमत्प्रियामशिथिलां मिथिलां मिथनिर्मिताम्॥ ९ ॥
स नगरीं नगरीप्रभुतामयीं सदबलां न बलेन विवर्जिताम्।
धृतवनीमवनीमवलोकयन् प्रमुमुदे मुमुदे न नृपावली॥ १० ॥
नवलनीलपयोधरसुन्दरो दरदरो दरदीर्णदरोदरः।
हरहरारिशरः शरजन्मकृत्कृदभितो ह्यहितोषणतोषणः॥ ११ ॥
मकरकेतनकेतनकुण्डलोज्ज्वलकपोललसन्मुखमाधुरी ।
मिषदलोलविलोलविलोचनभृकुटिभग्नमनोभवचातुरी ॥ १२ ॥
सुभुजभोजनमञ्जुशरावलीहरजहस्तसमानमहाभुजः ।
करसरोजधृतेषुशरासनो विगणितामितमानसशासनः॥ १३ ॥
दशनदीधितिलीननिशाकरो वसनसौभगदीनदिवाकरः।
प्रणतपालकचारुयशस्करो रघुवरः स्मरकोटिमनोहरः॥ १४ ॥

वृहदुरस्यथ लक्ष्म लघूद्वहन् श्रिय उदञ्चितचित्रपराक्रमः।
नरमणी रमणीमणिवल्लभो भुवि बभौ भगवान् मिथिलापुरः॥ १५ ॥
समुदितं मुदितं मिथिलाम्बरे विमलराघवचन्द्रमसं जनाः।
कृतविलोचनचारुचकोरकाः परिपपुः सुवपुःसुषमासुधाम्॥ १६ ॥
प्रणिनिशम्य मुनिं पुरमागतं श्रितकुमारयुगं किल कौशिकम्।
स मिलितुं मिलितैः सचिवैर्द्विजैर्द्विजवरं द्विजदेव उपागमत्॥ १७ ॥
कृतनमस्यममुष्य पदाम्बुजं समवलोक्य रघूद्वहसौभगम्।
विशिथिलो मिथिलाधिपतिर्मुनिं वच उवाच कृताञ्जलिरादरात्॥ १८ ॥
जयति तत्रभवान् किल कौशिको विबुधभूसुरशस्यबलाहकः।
बहुमता भवता विहिता वयं पदपयोरुहदर्शनतो मुने॥ १९ ॥
कुत इमौ हरितुल्यपराक्रमौ जलदहाटकसुन्दरवर्णिनौ।
सुरवराविव चात्र समागतौ नरवरौ किमु देव दिवः किल॥ २० ॥
हरिहरावुत वा मुनिबालकौ रविसुतावुत भूपकिशोरकौ।
किमुत ते सुकृतस्य फलं मुने धृतशरीरयुगं प्रतिभाति मे॥ २१ ॥
मम निसर्गविरागमयं मनः समवलोकयतो नितरामिमौ।
स्थिरगतीव शरद्रजनीविधू क्षुधितनेत्रचकोरकशावकम्॥ २२ ॥
अहह धन्यतमौ पितरौ किल यदनयोर्मुखपङ्कजमाधुरीम्।
प्रपिबतोऽनिमिषैः सुकृताम्बुधी दृगभिधैश्चषकैश्चलपक्ष्मभिः॥ २३ ॥
सहजसुन्दरमञ्जुमरालकौ विहितबालतनू किल काविमौ।
सुविमले कमले इव पश्यतो मम मनोमधुपं हरतो हठात्॥ २४ ॥
कथय नाथ कथां व्यथितव्यथां मनुजदारकयोरनयोर्मुदा।
किमुत पावयितुं मिथिलावनिं नयनगोचरतामगमत्परः॥ २५ ॥
इति निशम्य गिरं गदिताक्षरां सुमतिनावनिपेन महामुनिः।
पतितपावनरामयशस्सुधां किमपि पाययितुं ह्युपचक्रमे॥ २६ ॥
दशरथस्य सुतः प्रथमः पुमाञ्जलदनीलतमालतनुच्छविः।
मदनमोहनमूर्तिरनुत्तमो जगति राजति राम इति श्रुतः॥ २७ ॥
कमनकोसलजासुरवल्लिकासुफलमेष मुखस्मितमञ्जुलः।
भुवनमङ्गलसद्गुणसागरो गरहरो हरहृद्यवपुर्धरः॥ २८ ॥
दनुजसूदन एष महाभुजो भुजमहानलदग्धसुबाहुकः।
बलप्रभावप्रतापपराक्रमा इह चकासति सोदरका इव॥ २९ ॥

अयममुष्य लघुर्दयितोऽनुजो जनभृतां चरितैरिव देशिकः।
कनककेशरचम्पकसुन्दरोऽविलुलितोऽललितोऽवति लक्ष्मणः॥ ३० ॥
असितपीतपयोरुहसुन्दरौ रघुवरौ कलकेशरिकन्धरौ।
दशरथस्य सुतौ महितौ हितौ जगति जाग्रति राघवलक्ष्मणौ॥ ३१ ॥
मखरुजो विजिघातयिषन्नृप कुशलकोसलपालपुरीं गतः।
दशरथं समयाच इमावहं जरठमीनमिवाम्बु विनिर्दयः॥ ३२ ॥
दशरथोऽगणयन् दशमीं दशां स दशमं निगमो यतये यथा।
सुतयुगं प्रददौ दयितं हि मे न रघवो हि निराकृतयाचकाः॥ ३३ ॥
बलनिधी गुणमन्दिरसुन्दरौ जलदहाटकमञ्जुमहाद्युती।
अनुगताविव मां मधुमाधवौ दिशमितं शमितं रविमुत्तराम्॥ ३४ ॥
कलितकेलिशरासनसायकौ शुभशिखण्डधरौ रघुनायकौ।
समरमूर्धनि नाशितनैर्ऋतौ मम मखं ससुखं समरक्षताम्॥ ३५ ॥
पथि प्रपूय पदाब्जपरागकैर्मुनिवधूं कमनीयकलेवराम्।
रघुवरोऽथ धनुर्मखदर्शनोत्सुक इहागत एष सलक्ष्मणः॥ ३६ ॥
इति निवेद्य मुनौ विरते रते प्रभुपदाम्बुजयोः स जयोचितम्।
रघुपतिं परिपूज्य पुराणवित्समनयन्नयनैकफलं गृहम्॥ ३७ ॥
अथ विदेहपुरीं पुरुषोत्तमो ललितलक्ष्मणलालसयेरितः।
अनुमतो गुरुणाभिमतो गतः स जगतां जगतां प्रभुरीक्षितुम्॥ ३८ ॥
जलजसुन्दरनीलकलेवरो वरधनुर्धरधुर्यसमर्चितः।
मलयमञ्जुलचन्दनचर्चितः परिवृतो महसेव महैर्वृतः॥ ३९ ॥
करिकराभकरे वरकार्मुकं श्रितशरं सशरं धृतिमान् धरन्।
कटितटे च निषङ्गमिवात्मना स मनसा प्रणवं परमात्मवित्॥ ४० ॥
विपुलवक्षसि मौक्तिकमालिका परिललास परा परमात्मनः।
गजमुखो धृतमौक्तिकविग्रहो हरिमुपासितुमेव किमागतः॥ ४१ ॥
किमुत वैष्णवयुक्तमहात्मनां चय इवाश्रितमौक्तिकदेहभाक्।
वृहदुरस्यथ लक्ष्मणपूर्वजं कृतनिवास इमं रमयत्यहो॥ ४२ ॥
पथि विराजति राजसुतोत्तमे भुवनमङ्गलधाम्नि सलक्ष्मणे।
प्रमुदिताः शिशवः समुपाययुः शशिनि किन्न चकोररतिर्भवेत्॥ ४३ ॥
विविधवेषधराः सरलाः समे क्रमविवर्जितभाषणशालिनः।
गतभयाः परिषस्वजिरे हरिं सरलता महतां हि विभूषणम्॥ ४४ ॥

अहह दाशरथी मिथिलापुरीं ससुखमागतयोर्युवयोर्वयम्।
प्रकरवाम सुवस्तुनिदर्शनां भुवनभूषणता भवतोर्यतः॥ ४५ ॥
इत इतो रघुनन्दन ईक्षतामशिथिला विमला मिथिलापुरी।
कलिततोरणवज्रकपाटिका सुजनपापकदम्बविपाटिका॥ ४६ ॥
मिथमियं विलुनाति भयावहं मथति पातकपुञ्जमसौ सताम्।
मिथमहीपतिना विहिता पुरा अत इयं मिथिला परिगीयते॥ ४७ ॥
सुरसरित्पयसैव पवित्रिता विमलगण्डकिवीचिविलासिता।
हिमगिरेरधिराजदुपत्यकं धृतपदा मिथिला भुवि शोभते॥ ४८ ॥
इह विलोकय दुग्धमतीं नदीं विदधतीं गुणतश्च मुधा सुधाम्।
दुहितरं परिपालयितुं भुवा प्रकटितां कटितां पयसाहिताम्॥ ४९ ॥
सुनयनापयसः प्रथमं प्रभो वसुमतीतनया सनयानया।
निजपयोभिरतोषि ततः सुरैरभिहिता भुवि दुग्धमती सती॥ ५० ॥
इदमथो परिलोकय लोकपस्पृहितवासविलासमनोरमम्।
जनकराजगृहं विलसद्गृहं सुनयनादिवधूभिरलङ्कृतम्॥ ५१ ॥
इदमखण्डितदीपमणिप्रभं सुभवनं भगवन् भवतेक्ष्यताम्।
सुनयनानयनाम्बुधिकौमुदी कनति काचिदयोनिजकन्यका॥ ५२ ॥
भुवमिमां हलतः परिशोधयन् समधिगम्य महीपमणिर्मुदा।
सुनयनामनया सममानयत्तनय एव मतिं परविद्यया॥ ५३ ॥
इयमनुत्तमपादपमण्डिता लसति मैथिलवल्लभवाटिका।
विहरतीह हरारिसखः सदा कुसुमपल्लवसौरभसम्पदा॥ ५४ ॥
अधिनिकुञ्जमिहावनिबालिका सशुकगार्गितनूः शुकसारिका।
कनकसुन्दरमञ्जुलपञ्जरे समनुपाठयते सुकुमारिका॥ ५५ ॥
श्व उषसीह महीसुतया तया निजकरग्रहपूर्वदिने मुदा।
कनकमन्दिरमध्यगता शिवा सविधि पूजयिता गिरिजा सती॥ ५६ ॥
इत इतः पुरतः पुरतो धनुर्मखगृहं जनकस्य धनुर्यतः।
अहमिवैतदहो तनुमानिभिः सुमहितं सहितं मिथिलाधिपैः॥ ५७ ॥
धनुरिदं गिरिशस्य निरीक्ष्यतां जडितपूर्वमदो युधि शार्ङ्गिणा।
क्षपितभूपबलं पतितं भुवि प्रथितभैरवमन्दरगौरवम्॥ ५८ ॥
यदसुरा न सुरा न च किन्नरा न दनुजा मनुजा न कदाचन।
चलयितुं तिलमात्रमपि क्षमाः कुविषया न महात्ममनो यथा॥ ५९ ॥

तदिदमीशधनुर्धरणीसुता करजकन्दुकितं कमलेक्षणा।
करसरोजपुटेन मनस्विनी कुतुकतो बहुशः समनर्तयत्॥ ६० ॥
इति निदर्शपुरं पुरुषोत्तमं पुलकिताः परमं परिरेभिरे।
मधुरमूर्तिमयं रघुनन्दनं सदसवः शिशवः शिशुचन्दनम्॥ ६१ ॥
रघुवरोऽपि विभाव्य विभाकरं जिगमिषुं निजविश्रमणं गिरिम्।
शिशुगणांश्च विसर्ज्य विसर्गवित्समगृणादनुजं रिपुहानुजम्॥ ६२ ॥
ललितलक्ष्मण लक्षय पश्चिमामनुपमामुपमामुपमामुमाम्।
रविकरैररुणां नववल्लभां स्वपतिना रमितामिव कुङ्कुमैः॥ ६३ ॥
रसितरश्मिरथो रथिनां रथोपरि वरो विचकास्ति विभास्वरः।
कमलिनीरमणीकुचकुङ्कुमारुणिमचारुकरोऽथ नभश्चरः॥ ६४ ॥
वियति भूरि विहृत्य पयोजिनीप्रियकरो रसरञ्जितरश्मिमान्।
अभिसरन्निव मञ्जुलमण्डलो दिशमुदञ्चति सम्प्रति पश्चिमाम्॥ ६५ ॥
कमलिनीं विरहेण स योजयन् स्वभगिनीं रजनीमिव मानयन्।
मुखरयन् वयसां च कुटुम्बकं दिनकरोऽवति पश्चिमपर्वतम्॥ ६६ ॥
अभिमुखो ननु पश्चिमसागरं रविरभूल्लघुशीतकरः किल।
अनुरसन्निव पश्चिमसभ्यतां क्षपितशर्ममहो मनुजाधमः॥ ६७ ॥
अथ गुरुं समुपेत्य तदाज्ञया विहितसान्ध्यविधिर्विधिकोविदः।
जनकजागुणचिन्तनतत्परो निशमिमामनयत्क्षणकल्पिकाम्॥ ६८ ॥
प्रातरुत्थाय रामो रमावल्लभः कौशिकानुज्ञया योगिनां दुर्लभः।
बन्धुनेवर्तुराजेन पुष्पायुधः पुष्पहेतोर्गतो जानकीं वाटिकाम्॥ ६९ ॥
कोकिलाकाकलीभिः कलं कूजितां सद्विहङ्गावलीभिः पुनः पूजिताम्।
रम्यराजीवराजीवशैः षट्पदैर्मञ्जुमानन्ददानं द्रुतं गुञ्जिताम्॥ ७० ॥
पादपाः पल्लवाढ्याः सुपुष्पाः फलव्रातकाः पारिजाता इवाजातकाः।
राजिता नान्दनीं सम्पदं सम्पदा व्रीडयन्तो हि राजन्ति ते सर्वदा॥ ७१ ॥
वाटिकामध्यतस्तोयजालीलसन्मञ्जुमाद्यन्मयूरेन्द्रशुभ्रं सरः।
मैथिलीस्नानदिव्याम्भसा पूरितं हंसपारावतैः सन्ततं कूजितम्॥ ७२ ॥
वीक्ष्य वापीं तटाकं तथा वाटिकां मञ्जुनृत्यं मयूरं वनं पावनम्।
लोकलोकाभिरामो रमावल्लभो रामचन्द्रोऽपि रेमे समं बन्धुना॥ ७३ ॥
मालिना संस्तुतो मञ्जुमाली भुवो वाटिकायाः करे द्रोणिकां धारयन्।
पुष्पपूगं विचिन्वन् विभुश्चिन्तयन् जानकीदर्शनौत्सुक्यलोलन्मनाः॥ ७४ ॥

तत्क्षणे सङ्कणत्किङ्किणीनूपुरारावराजद्दिगन्ता सुदन्तप्रभा।
भूषणैर्भूषिता मातृसम्प्रेषिता पार्वतीपूजनायागता मैथिली॥ ७५ ॥
कामवामाविभा व्रीडितेन्दुप्रभा भव्यनीलाम्बरा स्त्रीवरा स्रग्विणी।
मत्तमातङ्गिनीहंसिनीगामिनी भामिनी भाविभान्तीव सौदामिनी॥ ७६ ॥
चम्पकाभा स्मितज्योत्स्नया भासिता भूषिता दिव्यभूषाम्बरैर्वर्णिनी।
पद्मपद्भ्यां चलन्ती लसन्ती रुचा कोटिकोटीर्हसन्ती रतीः स्वत्विषा॥ ७७ ॥
आननं चुम्बितुः सप्रयत्नानिव स्निग्धकेशान् रुषा वारयन्ती सती।
कोटिलक्ष्मीविभां बिभ्रती धीमती श्रीमती श्रीः श्रियो राघवप्रेयसी॥ ७८ ॥
स्वाभिरष्टाभिरीड्यप्रभाभिः सुखं सेव्यमाना यशोगीयमाना मुदा।
मञ्जुमञ्जीरसिञ्जत्पदा प्रस्थिता सुस्थिता संयमे धारणेयी बभौ॥ ७९ ॥
रामचन्द्रोऽपि तां दृष्टवान् पार्थिवीं दूरतो दुर्विभाव्यां सतां चेतसाम्।
वल्लभां श्रीश्रियं श्रेयसीं प्रेयसीं मञ्जुराजीवदृग्भ्यां सतृष्णं प्रभुः॥ ८० ॥
दीपयन्ती दिगन्तं दिवो दीपिका रामचेतःकुरङ्गं कुरङ्गेक्षणा।
कोसलाधीशचक्षुश्चकोरास्पदं स्वाननेन्दुं समारोपयत्पार्थिवी॥ ८१ ॥
यस्य योषाकटाक्षेषुभिर्नो मनो विव्यथे क्वापि विद्धं प्रवृद्धात्मकम्।
तस्य रामस्य तद्भृङ्गितं मानसं निघ्नमासीन्महीजाननाम्भोरुहे॥ ८२ ॥
वीक्ष्यमाणो दृशा राजकन्यां रहो राजसूनू रसेशाम्बुधेश्चन्द्रिकाम्।
स्वञ्च सस्मार साकेतलोकोचितं नेत्रयोर्निर्निमेषत्वमत्र क्षणे॥ ८३ ॥
कापि कादम्बरी कापि कादम्बिनी कापि सौदामिनी कापि भाभामिनी।
एवमेषा शुभोत्प्रेक्षिकाभिः प्रिया प्रेक्षिता प्रेयसा प्रेक्षणप्रेयसी॥ ८४ ॥
वीक्ष्य तां वीक्षणीयाम्बुजास्यश्रियं स्वश्रियं श्रीश्रियं ब्रह्मविद्याश्रियम्।
धीधियं ह्रीह्रियं भूभुवं भूभुवं राघवः प्राह सल्लक्षणं लक्ष्मणम्॥ ८५ ॥
वीक्ष्यतां वीक्षणीया कुमारीवरा वाटिकां भासयन्ती तनुज्योतिषा।
रत्नदीपस्य साध्वीशिखेवामला देवतेवैति चाराममिन्दूज्ज्वला॥ ८६ ॥
सेयमम्भोरुहाक्षी विदेहात्मजा यत्कृते चापयज्ञः समायोजितः।
दक्षिणा यस्य सीतैव सङ्कल्पिता वीर्यशुल्का धनुर्भञ्जिने यज्वने॥ ८७ ॥
अद्य पूर्वे दिने पाणिपीडाविधेः पार्वतीमर्चितुं सानुगा सागता।
द्योतयन्ती दिशो वाटिकां भामिनी दिव्यदीपप्रभेवार्चिषा चिन्मयी॥ ८८ ॥
एतदास्ये शरच्चारुचन्द्रप्रभे लोचने मे चकोरायिते लक्ष्मण।
नो जिहासेत्क्षणं भृङ्गभूतं मनस्तन्मुखाम्भोरुहस्यासवं वै नवम्॥ ८९ ॥

किं निमित्तं मनोऽस्यां स्पृहावद्धि मे जैत्र जागर्ति रागो ममास्यां कथम्।
चातकस्येव बन्धो पयोदस्रजि प्रौढभृङ्गस्य भावो नलिन्यां यथा॥ ९० ॥
नूनमत्रास्ति किञ्चिद्विधात्रे हितं नान्यथा मन्मनोऽस्यां प्रवृत्तं भवेत्।
स्वप्नकालेऽपि मन्मानसाम्भोधिजो नान्यनारीनलिन्यां स्पृहामावहेत्॥ ९१ ॥
इत्थमाकर्ण्य विश्वैकभर्तुर्वचो लक्ष्मणो नैव किञ्चिज्जगादोत्तरम्।
सस्मितं वीक्ष्य सीतापदाम्भोरुहं भ्रातृजायां ववन्दे स्वमातुर्धिया॥ ९२ ॥
भूमिजा भूमिभूयिष्ठभारं हरिं सञ्जिहीर्षन्तमत्रागतं मैथिली।
राघवं मञ्जुकुञ्जे लतामन्दिरे रम्यराजीवदृग्भ्यां समार्चन्मुदा॥ ९३ ॥
कोटिकन्दर्पदर्पघ्नमिन्दीवरश्यामलं कोमलं निर्मलं सद्बलम्।
विश्ववारान्निधेर्मन्दरं सुन्दरं भीहरं भूधरं श्रेयसां मन्दिरम्॥ ९४ ॥
सर्वलोकैककान्तं सदा सुस्मितं राममात्माभिरामं सुखाम्भोनिधिम्।
वीक्षमाणा समानं प्रभुं सानुजं नैव तृप्तिं जगामावनेयी चिरम्॥ ९५ ॥
वीक्ष्य वीक्षावतां वीक्षणानां फलं भक्तिमद्वत्सलं निर्बलानां बलम्।
सा चकोरी किशोरीव भौमी शरच्चारुराकाविधुं वीक्षते स्मादरात्॥ ९६ ॥
प्रेमपाथोनिधौ धैर्यनौकां सती मज्जयित्वा विदित्वा स्वकान्तं प्रभुम्।
प्राणनाथं जगन्मङ्गलं माबलं मानसे सस्वजे जानकीजीवनम्॥ ९७ ॥
नेत्ररन्ध्रैः समानीय हृन्मन्दिरं रामचन्द्रं शरच्चन्द्रिका सौभगा।
सा सखीमध्यगागाद्भवानीगृहं चोरयित्वा जगच्चित्तचोरं द्रुतम्॥ ९८ ॥

गोपं गोपं हृदयसदने रामरत्नं मनोज्ञं
ह्रेयं ह्रेयं निजतनुरुचा कामवामा असङ्ख्याः।
गापं गापं निजविधिकरी रामबाहुप्रतापं
गौरीं सीता निजपितृगृहं पूजयित्वा प्रतस्थे॥ ९९ ॥

श्रीरामोऽपि सलक्ष्मणोऽथ विलसत्पुष्पोच्चयश्चिन्मयो
विश्वामित्रमुपेत्य सर्वमवदत्सीतानुरागं स्वकम्।
सत्याशीर्भिरलङ्कृतोऽथ गुरुणा प्रीतश्च सैरध्वजी-
स्मेरास्यं शशिनश्छलेन रजनीं जाग्रज्जगौ गौरवात्॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गः कलाख्यः कविरामभद्राचार्यप्रणीते जगतां श्रियेऽस्तु॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये श्रीराघवप्रियादर्शनं नाम षोडशः सर्गः।

सप्तदशः सर्गः

अथ प्रभातेऽरुणचूडवन्दिभिर्विबोधितः कोसलराजनन्दनः।
पुरःस्थितं प्राञ्जलिमेत्य लक्ष्मणं जगाद गां गामिव गापयन् गवा॥ १ ॥
तमालनीलो द्विजनायकत्विषां करैर्द्विजानां तिमिरं हरन् हरिः।
निदर्शयन्नन्वयमब्दचन्द्रयोः समन्वयाध्यायमिवोद्गिरन् गिरा॥ २ ॥
मुखानिलेनामरपद्मगन्धिना विलुब्धरोलम्बकदम्बकाननः।
कृपार्द्रदृष्ट्या सदयं विलोकयन् शरन्मयूखाढ्यकुमुत्समाननः॥ ३ ॥
उदीक्षतां प्रागुदितोऽरुणोऽरुणः प्रवालवर्णो नवकुङ्कुमच्छविः।
पुरन्दराशाललनाललाटके प्रलिप्तसिन्दूर इवाद्भुतद्युतिः॥ ४ ॥
नवीनराजीवनिभस्त्वदाकृतिस्तमो निरास्यत्प्रथमं खगोदयात्।
यथा त्वमाजौ सुभुजं मयि घ्नति क्रुधाखिलानक्षपयः क्षपाचरान्॥ ५ ॥
अहो सुधन्योऽरुण ऊरुवर्जितोऽप्यनन्तपारं नभ उष्णदीधितिम्।
रथेन चाह्नैव नयत्यमोघदृक् सतां हि सङ्कल्पदृढत्वमादृतम्॥ ६ ॥
जगाद सौमित्रिरथान्तरं वचो रवेरयं स्यान्महिमा न सारथेः।
क्व वैनतेयः करपादविक्लवः क्व सूर्यसौत्यं ह्यसमञ्जसं महत्॥ ७ ॥
क्व सप्तसप्ते रथ एकचक्रको नभो निरालम्बमनन्तयोजनम्।
गतोरुकस्यापि नियन्त्रिता क्व च श्रितः समर्थं हि समर्थ उच्यते॥ ८ ॥
इति प्रभाष्यैव नरेन्द्रनन्दनौ विधाय पौर्वाह्णिकमीड्यतेजसौ।
गुरुं समागत्य मुदा प्रणेमतुर्विनीतवेषौ ननु रामलक्ष्मणौ॥ ९ ॥
शुभाशिषा गाधिकुलावतंसकः समर्चयत्तौ रघुवंशवर्धनौ।
जगाम ताभ्यां सहितः स जानकीस्वयंवरं भूपतिनाभिमन्त्रितः॥ १० ॥
स्वरङ्गभूमिं मुनिना सहागतौ नरेन्द्रसूनू ननु रामलक्ष्मणौ।
निशम्य पौराः प्रमुदा समाययुः सुधाकरं चारुचकोरका इव॥ ११ ॥
सबालवृद्धास्तरुणास्तपस्विनः स्त्रियस्तरुण्यो वनिता वनप्रियाः।
रघूत्तमालोकनलोलचक्षुषः सरस्तृषार्ता इव रङ्गमाययुः॥ १२ ॥
स्थितेषु भूपेषु यथोचितासनं सुदानदर्पेषु गजायितेष्वथ।
समाययौ राघवबालकेशरी स्वयंवरारण्यविभां विवर्धयन्॥ १३ ॥
सलक्ष्मणो लक्ष्मणपूर्वजो जनान् जनार्दनो जिष्णुजनेशतल्लजान्।
प्रसादयन् सादितताटकाग्रहो ग्रहर्क्षतारा इव तारकेश्वरः॥ १४ ॥

विलोभितास्तेन कुजैकलोभिना विलोभिना कोटिमनोजशोभिना।
विलोलचित्ता मिथिलामृगीदृशो दृशो न्यषेधन्न ततो दृशोऽबलाः॥ १५ ॥
तमालनीलं स्मरकन्दसुन्दरं प्रलम्बबाहुं मृगराजकन्धरम्।
सुनासिकं कञ्जविलोललोचनं भ्रुवा स्मरेषुक्षिपदर्पमोचनम्॥ १६ ॥
विशालभाले कलितोर्ध्वपुण्ड्रकं समावहन्तं तिलकं तिलार्चितम्।
कलिन्दजाक्रोडगतां सरस्वतीं त्रिमार्गगायुग्ममयीमिवादरात्॥ १७ ॥
मनोजकेतूपमलोलकुण्डलोल्लसत्कपोलस्मितपल्लवाधरम् ।
द्विजावलीदाडिमकुन्दकुड्मलच्छविं शरच्चारुसुधाकराननम्॥ १८ ॥
स पाञ्चजन्योपमकण्ठमालिकालसल्ललामेभमनोज्ञमौक्तिकम्।
विशालवक्षस्तुलसीसुमालिकासमेधितामोदवशप्रियालिकम् ॥ १९ ॥
अशेषविघ्नौघवनद्विजाग्रभूकरप्रतीकाशकरारविन्दयोः ।
करालकालानलबाणभास्वरप्रचण्डकोदण्डधरं धराधरम्॥ २० ॥
कटौ निषङ्गं शरसङ्गि बिभ्रतं कदम्बकिञ्जल्कसमानवाससम्।
प्रतप्तचामीकरदाममण्डितं मखोपवीतं दधतं धृतव्रतम्॥ २१ ॥
मुनीन्द्रपत्नीदुरितक्षयक्षमं त्रिमार्गगासम्भवपादपङ्कजम्।
समस्तसौन्दर्यनिधानविग्रहं निराग्रहं श्रीसदनुग्रहाग्रहम्॥ २२ ॥
महोमहोरस्कमनन्तपौरुषं महानुभावं महनीयविक्रमम्।
दशास्यबाहूदधिमन्दरोल्लसन्महामहाबाहुमखण्डमच्युतम् ॥ २३ ॥
समं समत्राखिलभूतसौहृदं निगूढजत्रुं रणचण्डविक्रमम्।
महाबलं वैष्णववंशवत्सलं स्थलं श्रुतीनामिव लब्धसद्बलम्॥ २४ ॥
त्रिलोकलावण्यललामलालितं महेशसन्मानसहंसपालितम्।
जनाः समस्ता ददृशुर्जनप्रियं जगन्निवासं जगदेकमङ्गलम्॥ २५ ॥
विदेहराजोऽपि विलोक्य विस्मितो दिगीशदृक्स्वस्त्ययनं नरोत्तमम्।
अनुव्रतं गाधिसुतं सहानुजं सुमूर्तिमद्ब्रह्मसुखं यथाव्ययम्॥ २६ ॥
विचारयामास विचारणाचणो विविक्तमास्थाय विविक्तविन्नृपः।
अहो अपूर्वो नरदेवनन्दनो विधातृवैचित्र्यकलातिगद्युतिः॥ २७ ॥
कथं हि सीता प्रवृणीत राघवं रमेव विष्णुं ह्यनुरूपसौभगम्।
अयं ह्यमुष्या इयमस्य धीमतो विना रविं को रमयेत पद्मिनीम्॥ २८ ॥
निरीक्ष्य नूनं सकृदेव जानकी वृणीत चैनं रघुवंशवर्धनम्।
न कर्हिचित्क्वापि जहाति कौमुदी शरत्कुमुद्वन्तमखण्डमण्डलम्॥ २९ ॥

परं प्रतिज्ञा मम बाधिका विधे पिनाकभङ्क्ता हि भवेत्सुतावरः।
कथं नु रामो नवकञ्जकोमलो जवाद्धनुर्द्योत्पविकोटिनिष्ठुरम्॥ ३० ॥
स आशुतोषः सुदृढौ भुजौ क्रियान्ममास्य रामस्य मरालमञ्जुलौ।
यथा ह्ययं वज्रकठोरकार्मुकं मृणालभञ्जं प्रभनक्तु राघवः॥ ३१ ॥
तथैव सर्वे मिथिलानिवासिनः शिवं मुदा प्रार्थितवन्त ईश्वरम्।
धनुर्घ्नतु श्यामसरोजसुन्दरस्तवेश रामो भवतानुमन्यताम्॥ ३२ ॥
इयञ्च रामं हरिमब्धिजा यथा वरं वरार्हार्हति हंसगामिनी।
तथैव रामोऽपि रमामिवाच्युतो वधूमिमामर्हति हंसवंशजः॥ ३३ ॥
विशां पतिः कौशिकरामलक्ष्मणान् सभाजयित्वा बहुमानभाजनान्।
निदर्शयामास सुतास्वयंवरं सतो हि सम्मान्य नरः शमञ्चति॥ ३४ ॥
ततः समेभ्यश्च महत्तरे वरे सुवर्णमञ्चे गुरुणा गुरुर्भुवः।
भुवो भुवो भारहरौ वृषाकपी समं विधात्रेव नृपो न्यवीविशत्॥ ३५ ॥
समस्तराजासनमौलिपासने स राघवो लक्ष्मणलक्षितोऽलघुः।
रराज राजन्यकुमारसम्मतो गुहो यथा क्रौञ्चगिरौ सपावकः॥ ३६ ॥
बभौ मुनिर्मध्यगतः कुमारयोर्महोच्चमञ्चे रघुवर्ययोरथ।
सुमेरुशृङ्गेऽसितपीतपद्मयोः स मध्यवर्ती रविरंशुमानिव॥ ३७ ॥
उभौ कराभ्यां श्रितकाकपक्षकौ विशुद्धवात्सल्यधिया स लालयन्।
द्विजोऽरुणाभ्यां द्रुहिणो यथा बभौ पयोरुहाभ्यामिह बालमन्मथौ॥ ३८ ॥
समस्तदिग्भ्यः समुपागता नृपाः सदेवदैत्यासुरनागकिन्नराः।
महाबला दर्पयुताश्च जानकीस्वयंवरे प्रोद्धतपीनबाहवः॥ ३९ ॥
तमेव तापिच्छतनुं तमोहरं हरार्चितं चन्दनचर्चितं हरिम्।
निसर्गसौन्दर्यलसत्कलेवरं व्यलोकयन्निश्चलपक्ष्मचक्षुषा॥ ४० ॥
स्वभाववैचित्र्यविभिन्नदृष्टयः समेऽभ्यपश्यंस्तमशेषशेखरम्।
पृथक्पृथङ्गो विविधे तथाप्यसौ घटेष्वनेकेष्विव भानुरेकलः॥ ४१ ॥
नृपप्रवीरास्तमनन्तपौरुषं व्यलोकयन् लोहितकञ्जलोचनम्।
प्रचण्डदोर्दण्डलसच्छरासनं शरीरिणं वीररसं यथा रसम्॥ ४२ ॥
विलोक्य भीताः कुटिला महीक्षितो भयङ्करं कोटिकृतान्तभीकरम्।
अनन्तकण्ठीरवभीमविक्रमं त्रिविक्रमासङ्ख्यलसत्पदक्रमम्॥ ४३ ॥
छलावनीशाश्च शरासुरादयस्तमभ्यपश्यन् रघुवंशवर्धनम्।
करालकालानलसन्निभाननं प्रतर्जयन्तं निर्ऋतिं भयावहम्॥ ४४ ॥

निसर्गसौम्या मिथिलानिवासिनो व्यलोकयन् राममलोललोचनम्।
अदूषणं मानवमात्रभूषणं महाद्भुतं भानुकुलाब्जपूषणम्॥ ४५ ॥
ततस्तमैक्षन्त तमालसौभगं पुरः पुरन्ध्र्यः पुरुहूतपूजितम्।
त्रिलोकलावण्यललाममामयं निरामयं मूर्तमिव स्मरं स्वयम्॥ ४६ ॥
व्यलोकि विद्वद्भिरनन्तशीर्षवान् विराड्विभुः कोटिसहस्रविग्रहः।
अनन्तबाहूदरनासिकाननः सहस्रपात्सादितदैत्यकाननः॥ ४७ ॥
महीपतिज्ञातिजना जनार्दनं प्रियं सखायं निजभावबन्धिनम्।
व्यलोकयन् लोलविलोचना हरिं सुहृद्वरं प्रीतिकरं तनूभृताम्॥ ४८ ॥
अमुष्य राज्ञ्योऽप्यमुना महीभुजा व्यलोकयंस्तं करुणार्द्रचेतसः।
शिशुं यथा ब्रह्मशिशुं स्नुतस्तनाः पयोऽभिरामा रमणीयविग्रहम्॥ ४९ ॥
अयं कथं स्यान्ननु कन्दसुन्दरो धनुर्धरोऽस्मत्तनयावरो विधे।
क्व शम्भुचापं पविकोटिनिष्ठुरः शिशुः क्व चायं नवकञ्जकोमलः॥ ५० ॥
तमब्जकान्तं ददृशुश्च योगिनः परं पुमांसं तमसः परं प्रभुम्।
विभुं स्फुरज्ज्योतिरखण्डवैभवं स्वयं प्रकाशं श्रितशान्तिमीश्वरम्॥ ५१ ॥
हरेश्च भक्ता भजनीयविग्रहं समस्तकल्याणगुणैकसङ्ग्रहम्।
दृशा समानीय हरिं मनोगृहं स्वमिष्टदेवं ह्यभजन् सदाग्रहम्॥ ५२ ॥
अथासुनाथं तमनाथसंश्रयं गवाक्षतो गोतनया गवेषयत्।
रहोगतं तं परिरभ्य निर्वृता निसर्गनव्यं निमिवंशकन्यका॥ ५३ ॥
अवादयन्मङ्गलवाद्यदुन्दुभीर्जगुः कलं किम्पुरुषाः सुमङ्गलम्।
सुराः प्रसूनैर्ववृषुश्च जानकीस्वयंवरेऽनृत्यदथाप्सरोगणः॥ ५४ ॥
अथेङ्गितज्ञा जनकस्य जानकी सखीजनालङ्कृतचारुभूषणा।
कराब्जराजज्जयमालिका कलं जगाम सीता शनकैः स्वयंवरम्॥ ५५ ॥
यतो यतो गच्छति मैथिली शनैः पयोजपद्ध्यां जयमालिकामयी।
ततस्ततो भूपगणा हताशका भवन्ति दीपप्रभयेव वञ्चिताः॥ ५६ ॥
परिस्फुरत्काञ्चिसुनीलशाटिकासमावृता मैथिलराजकन्यका।
वियद्गताम्भोदतडिन्मयच्छविं सतारकां चापि जिगाय जानकी॥ ५७ ॥
समेऽप्यपश्यन् जगदेकसुन्दरीं श्रियं महीपाश्च निमेषवर्जिताः।
महीसुता तूत्पलनीलराघवं चकोरिका चन्द्रमिवापपौ दृशा॥ ५८ ॥
गृहीतवीरासनमम्बुदच्छविं गुरोश्च सव्येतरभागमास्थितम्।
समीपमाहूय दृशानुजं किमप्युदीरयन्तं स्मितमञ्जुलाननम्॥ ५९ ॥

तमीक्षमाणा नवमेघमेदुरं जगन्निवासं जगदेकसुन्दरम्।
विदेहकन्या रघुवंशदीपकं बभौ मृगाक्षीव मृगी मृगीप्सिता॥ ६० ॥
नृपेषु तिष्ठत्सु यथोचितासनं जनेषु पश्यत्स्वथ राममैथिलीम्।
क्षमामिवेष्टां समजूघुषत्क्षमापतिः प्रतिज्ञां विरुदेन वन्दिभिः॥ ६१ ॥
शृणुध्वमेते महिता महीक्षितः स्वयंवरे पर्वणि वै समागताः।
विदेहराजस्य महीमिवाचलामिमां प्रतिज्ञां दुहितुः कृते कृताम्॥ ६२ ॥
विदन्ति सर्वे शिवचापमद्भुतं पुरा विदेहेषु शिवेन चार्पितम्।
पुरान्तकं मन्मथधूमकेतुना सुपूजितं मैथिलवंशराजभिः॥ ६३ ॥
सदेवदैत्यासुरयक्षराक्षसा न मानवास्तोलयितुं च यत्क्षमाः।
नरेन्द्रबाहूद्धतवीर्यचन्द्रमोनृसिंहदासस्वसृसूनुसम्मितम् ॥ ६४ ॥
तदीशचापं पविकोटिनिष्ठुरं करेण सव्येन सहेलमुद्धृतम्।
नरेन्द्रकन्या बहुशोऽप्यनर्तयत्करीन्द्रकन्येव मृणालदण्डकम्॥ ६५ ॥
विलोक्य लोकोत्तरमात्मजाकृतं चकार भूपो महतीं प्रतिश्रुतिम्।
पिनाकभङ्क्तैव सुतावरो भवेद्धृताद्रिरम्भोनिधिजाधवो यथा॥ ६६ ॥
तदद्य यः कोऽपि विभज्य कार्मुकं प्रदर्शयिष्यत्यथ विश्रुतं बलम्।
स राजकन्याजयमालया तया जयश्रिया शीघ्रमलङ्करिष्यते॥ ६७ ॥
उदेतु वा भानुरुपेत्य पश्चिमां जहातु वेलां यदि वा पयोनिधिः।
तथापि भो भूपवरा निबोधत स्वकां प्रतिज्ञां जनको न हास्यति॥ ६८ ॥
निशम्य तद्वन्दिवचो महीक्षितः समुत्थिता वेपितबाहवस्समे।
गता न तच्चालयितुं क्षमा बलात्पुनर्निवृत्ता अबला इवाहताः॥ ६९ ॥
अथैन्द्रसेनिः समुपेत्य विस्मितः प्रदक्षिणीकृत्य शनैः प्रणम्य तत्।
अवाप्तनिर्वाण इवात्ममन्दिरं शरासुरस्तूणमिवागतः शरः॥ ७० ॥
ततो भुजानां निचयेन विंशतेरियेष तच्चालयितुं स रावणः।
प्रभग्नवीर्यो धनुषैव तत्क्षणं दशाननो वीतविभाननोऽगमत्॥ ७१ ॥
ततो नृपाणामयुतं रुषोत्थितं प्रयत्नवत्तोलयितुं शरासनम्।
न चाचलद्धान्तमिवोडुभिश्चिरं श्रिया हतास्ते कुटिलाः पराङ्मुखाः॥ ७२ ॥
इति स्मरारेर्धनुषा स्वयंवरे प्रभग्नवीर्येषु नृपेषु सत्स्वथ।
मलीमसास्येषु हतेष्विव श्रिया दशामवाप्तेषु निशीथपक्षिणाम्॥ ७३ ॥
जगाम चिन्तां जनको जनाधिपः स्वयंवरीं वीक्ष्य दशां भयङ्करीम्।
प्ररूढरोषः स्फुरिताधरोत्तरो विगर्हयन् राजसभां व्यभाषत॥ ७४ ॥

समस्तदिग्भ्यो बलवीर्यदर्पिताः सदेवदैत्यासुरयक्षराक्षसाः।
मनुष्यवेषास्तनयाभिलाषिणश्चरोर्यथा ध्वाङ्क्ष उपागता समे॥ ७५ ॥
अहो अलं यूयमनाप्तपौरुषाः कुशासकाः क्लीबविडम्बनापराः।
कुयोगिनः स्वान्तमिवामलात्मनो न वै धनुश्चालयितुं यतः क्षमाः॥ ७६ ॥
मनोरमाया दुहितुर्जयश्रियस्त्रिलोककीर्तेरुपलब्धिभाजनम्।
न चापभङ्गारमथोऽपि सृष्टवान् विधिर्विसर्ज्यो हि मया स्वयंवरः॥ ७७ ॥
निराशका गच्छत भूभृतो गृहान् न वा प्रतिज्ञां जनको विहास्यति।
न वा विधात्रा मिथिलेशमण्डपे व्यलेखि वैदेहिविवाहमङ्गलम्॥ ७८ ॥
न चाधुना कोऽपि मुधा विकत्थतां हठाद्भटम्मन्य इवातुरो जनः।
प्रवीरशून्यामवधारये महीं स्वयंवरं चापि विसर्जयाम्यहम्॥ ७९ ॥
यदि ह्यवेत्स्यं भटवर्जितां महीं नपुंसकान् या हि दधाति वक्षसा।
तदाकरिष्यंश्च कथं प्रतिश्रुतिं वृथागमिष्यं परिहासपात्रताम्॥ ८० ॥
विधे त्यजेयं यदि चेत्प्रतिश्रुतिं तदा व्रजेन्मे सुकृतं चिरार्जितम्।
सुता कुमार्येव गृहे विराजतां विदेहराजस्य विडम्बनं ह्यदः॥ ८१ ॥
निशम्य चैतज्जनकस्य भाषितं विभाव्य रामस्य कृतां तिरस्कृतिम्।
प्ररूढकोपस्फुरितारुणाधरो जगाद सौमित्रिरथोत्तरं परम्॥ ८२ ॥
मुखाम्बुजं तस्य सतो विवक्षतः प्रवालताम्रं भ्रुकुटीभयङ्करम्।
करालकालानलसन्निभं लसज्जिघित्सयेव त्रिजगत्कृतश्रमम्॥ ८३ ॥
प्रणम्य रामस्य पदाम्बुजद्वयं भुजौ समुत्थाप्य निबोध्य भूभृतः।
प्रमाणयिष्यन् रघुवीरभूषितां वसुन्धरां भूपतिमभ्यभाषत॥ ८४ ॥
भवेद्रघूणां यदि कोऽपि संसदि प्रवक्तुमीशीत तदा क ईदृशम्।
प्रविद्यमानेऽपि रघूद्वहे हरौ प्रसह्य यद्भूपतिना प्रभाषितम्॥ ८५ ॥
अहं पिनाकं परिभङ्क्तुमुत्सहे तृणायमानं शतसन्धिजर्जरम्।
कृता प्रतिज्ञा विषमा महीभृता ततोऽत्र पापं परिशङ्कते मनः॥ ८६ ॥
प्रदीयतां मे भवतानुशासनं मृणालतोलं परितोलयन् धनुः।
प्रधाव्य वेगाच्छतयोजनं बलाद्विपोथये कन्दुकितं भुवि क्षणम्॥ ८७ ॥
इतीरयन्तं प्रसमीक्ष्य लक्ष्मणं निरीक्ष्य सीतां धृतहर्षचेतसम्।
निवारयामास वशी दृशानुजं महत्प्रतीक्ष्यं ह्यनुशासनं सताम्॥ ८८ ॥

विश्वामित्रमुनिः समीक्ष्य धनुषा भग्नात्मवीर्यान् नृपान्
चिन्तासागरमग्नचेतसमथो दृष्ट्वा विदेहाधिपम्।
प्रेमोत्फुल्लविलोचनाम्बुजयुगः स्निग्धस्वरं सस्पृहं
भङ्क्तुं शम्भुशरासनं रघुवरं श्रीराममभ्यादिशत्॥ ८९ ॥
उत्तिष्ठ प्रभुराम भूमितनयां लिप्सूंश्च शत्रूञ्जय
शार्वं कामठपृष्ठवज्रकठिनं शीघ्रं धनुर्भञ्जय।
चिन्ताशोकदवाग्निदग्धविभवं सीरध्वजं रञ्जय
सीतां प्राप्य जयश्रियं त्रिभुवने ख्यातिं चिरं व्यञ्जय॥ ९० ॥
इत्युक्तो गुरुणा जगद्गुरुरसौ श्रीकौशिकं ब्राह्मणान्
नत्वा नन्दनपुष्पपूजितपदः प्रीतो जनान् नन्दयन्।
उत्तिष्ठन्नधिमञ्चमात्ममहसा पूर्णः प्रकाशोज्ज्वलः
शोभां बालरवेरथोदयगिरौ रामोऽजयत्तस्थुषः॥ ९१ ॥
गच्छन्मत्तमतङ्गमञ्जुगमनः सोपानतः पार्थिवीं
पश्यन् पद्मपलाशसम्मितदृशा हर्षं वितन्वन् सताम्।
वर्षन् वारिजनेत्रतः सुखसुधां तर्षं हरन् प्राणिनां
कर्षन् मञ्जुमनांसि चञ्चलदृशां रामो विरेजे विभुः॥ ९२ ॥
देवाः पन्नगयक्षकिन्नरनरा नार्यो नृपो मैथिलो
गन्धर्वासुरराक्षसा मुनिगणाः प्रेमप्रकर्षोत्कटाः।
भङ्क्तुं शम्भुशरासनं भगवते मञ्चादधो गच्छते
श्रीरामाय नवीननीरदरुचे सर्वेऽब्रुवन्मङ्गलम्॥ ९३ ॥
दृष्ट्वा व्यालमिवाल्पकं स गरुडः स्पृष्ट्वा धनुः पाणिना
पृष्ट्वा शङ्करमात्मकिङ्करवरं हृष्ट्वा हरिर्लाघवात्।
आदायाब्जकरेण रोपितगुणं कृष्ट्वा च कर्णान्तिकं
श्रीरामस्तृणभञ्जमीश्वरधनुर्मध्याद्बभञ्जाञ्जसा ॥ ९४ ॥
शेषोऽभूद्बधिरो विधिश्च विकलो भ्रष्टाः पथो वाजिनो
भानोः कच्छपदिग्गजैः प्रचलिता भूमिर्दिशः कम्पिताः।
त्रैलोक्यं भयसम्भृतं वधिरितं शम्भुस्समाधिं जहौ
श्रीरामेण विभज्यमानधनुषः श्रुत्वातिघोरं ध्वनिम्॥ ९५ ॥

सीताधिं मिथिलापतेर्विकलतां राज्ञीभयं देवता-
चिन्तां भार्गवगर्वमाभिनयिकं संसारिणां संशयम्।
दर्पं मूढमहीभुजां स भगवान् साकं पिनाकेन वै
दोर्दण्डोद्धतवीर्यघोरजलधौ सर्वान् समामज्जयत्॥ ९६ ॥
नेदुर्दुन्दुभयो दिवि प्रमुदिता गन्धर्वमुख्या जगु-
र्देवा नन्दनपुष्पकैः प्रववृषुर्भेजुर्मुनीन्द्राः पदम्।
सर्वो मैथिलनागरः प्रमुमुदे प्रीतिं ययौ लक्ष्मण-
स्त्रैलोक्ये च विजृम्भितं हरियशश्शार्दूलविक्रीडितम्॥ ९७ ॥

अथ दशरथसूनुर्देशिकादिष्टदिव्यप्रबलभुजबलाब्धौ चापपोतं निमज्ज्य।
कुधरदुहितृभर्तुस्स्तूयमानः सुरेन्द्रैः कुशिकसुतपदाब्जे भालभृङ्गं जुगूह॥ ९८ ॥
प्रणिगदति मुनीन्द्रे सस्वरं वेदमन्त्रान् कलितकुसुमवर्षे देववर्षे प्रहर्षे।
सरसिजजयमालां जानकी जैत्रलक्ष्म्या रघुवरवरकण्ठे प्रार्पयत्प्राप्तकाला॥ ९९ ॥

तदा जयजयध्वनिध्वनितमास्त लोकत्रयं
रघूत्तमकृपासुधाक्षपितपापतापं जगत्।
गृहीतजयमालिनी जनकजा महश्शालिनी
नमोऽस्त्विति समभ्यधाद्रघुवराय पृथ्वीपतिः॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
श्रियेऽस्तु सर्गः कविरामभद्राचार्यप्रणीते दशसप्तमोऽयम्॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-
स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये सीतासवयंवरं नाम सप्तदशः सर्गः।

अष्टादशः सर्गः

भार्गवोऽपि स महेन्द्रपर्वते न्यस्तदण्ड इव चास्थितस्तपः।
निष्प्रयोजनतया न दीपयन् वेदिकामिव कृती क्रुधं निशि॥ १ ॥
स्वातिमेघमिव चातकव्रती त्यक्तदिव्यभवभोगलालसः।
तद्भवेरितमहो विभावयन् स्वावतारिचरणाब्जदर्शनम्॥ २ ॥
तं निशम्य सहसा स उत्थितः कोटिकोटिपविपातदारुणम्।
शम्भुकार्मुकविभङ्गजध्वनिं भग्नयोग इव योगि आतुरः॥ ३ ॥
वेपथून्मथितदेहयष्टिको भीतिभक्षितधृतिर्धरासुरः।
स्वेदविन्दुवदनः समीरणभ्रामितोऽथ तृणराडिवापपत्॥ ४ ॥
क्रूरकर्मपरुषः परश्वधो नित्यरौद्ररससिन्धुमज्जनः।
हस्ततोऽपतदमुष्य मानिनो मानसादिव परात्मनिर्णयः॥ ५ ॥
लब्धसञ्ज्ञ इव स व्यभावयद्भग्नमीश्वरधनुः परात्मना।
सीरकेतुकलिते स्वयंवरे जानकीवरणलालसेन वै॥ ६ ॥
साम्प्रतं विजयमालयार्चितः सीतया चपलयेव वारिदः।
भग्नचाप इह तारकस्रजा रङ्गभूमिमभिभाति राघवः॥ ७ ॥
मैथिलीप्रभुविवाहमङ्गलं बाधितुं लषति राजमण्डलम्।
रोहिणीशशिसमागनं तमो नो सहेत शिरसाऽपि वर्जितम्॥ ८ ॥
तद्व्रजेयमधुना स्वयंवरं वीरवेषकलितः कुठारधृक्।
कोपमाभिनयिकं प्रदर्शयन् दूरयेयमधिपान् दुराशयान्॥ ९ ॥
मैथिलीहरधनुर्भिदोरयं वैदिकः परिणयः प्रवर्तताम्।
श्रीविवाहनवगीतमङ्गलं गीयतां सुकविभिर्निरन्तरम्॥ १० ॥
लोक अज्ञ इति मां विगर्हतां क्वापि तन्न गणये न चिन्तये।
सेवकस्य किमु मानवैभवं स्वामिनो हि विरुदं विजृम्भताम्॥ ११ ॥
निन्दिते मयि च रामसीतयोर्मङ्गलं निखिललोकमङ्गलम्।
यद्भवेत्तदिह मे सुमङ्गलं स्वामिमङ्गलमशेषमङ्गलम्॥ १२ ॥
तद्व्रजामि वृजिनार्दनं हरिं विश्ववार्धितरिपादपङ्कजम्।
दुर्विभाव्यमथ योगिनां विभुं पारिजातमिव सेविनां सताम्॥ १३ ॥
यत्पदाम्बुजपरागपाविता जाह्नवी त्रिजगतो विमार्ष्ट्यघम्।
तं तमालवपुषं वपुष्मतां धुर्यमेव शरणं समाश्रये॥ १४ ॥

सुप्रभातकमहोऽद्य मे शुभं धन्यमद्य मम जन्म भूतले।
जीवनं विमलमद्य जानकीजीवनं वनरुहाननं भजे॥ १५ ॥
नीलतामरसदामसुन्दरं विश्ववारिनिधिमन्थमन्दरम्।
सर्वदिव्यगुणमञ्जुमन्दिरं राममीक्ष इविभं श्रितेन्दिरम्॥ १६ ॥
ताम्रतामरसलोललोचनं स्वप्रपन्नभवभीतिमोचनम्।
पूर्णपार्वणसुधाकराननं राममेमि हतकष्टकाननम्॥ १७ ॥
शैवकार्मुकभिदं महाभुजं भग्नभक्तभवभीमहारुजम्।
पाणिपङ्कजशरासशायकं नायकं तनुभृतां समाश्रये॥ १८ ॥
बालभानुकरपीतवाससं तेजसा विजितजातवेदसम्।
ब्रह्म राममनघं च वेधसं भावयामि विरजं सुमेधसम्॥ १९ ॥
सानुजं जनकजावरं हरिं भक्तवत्सलमनन्तपौरुषम्।
देवदेवमविनाशिनं विभुं दीनबन्धुमभियामि राघवम्॥ २० ॥
ब्रह्मधर्ममतिवर्त्य मूढधीः क्षात्त्रधर्ममवरं समाश्रितः।
स्वं कलङ्ककलुषं मुखं कथं राघवाय सुमुखाय दर्शये॥ २१ ॥
ब्रह्मधर्मविपरीतवेषकं वीक्ष्य मां स खलु किं कमेष्यति।
ज्ञातमद्विवशतः परेश्वरो नूनमेव भगवान् द्रविष्यति॥ २२ ॥
तं कृपालुहृदयं दयानिधिं शीघ्रमेमि शरणं कृपामयम्।
स्वं समर्प्य रघुवंशकेतवे शंवसेयममुनानुमोदितः॥ २३ ॥
दृष्टरामचरणो रणप्रियस्त्यक्तसर्वकदनप्रपञ्चकः।
न्यस्तदण्ड इह भूतले चरन् भावयेय तमखण्डमद्वयम्॥ २४ ॥
ब्रह्मबन्धुरपि बन्धुमात्मनः पापसिन्धुरपि सिन्धुमात्मनाम्।
तं प्रपद्य इह दीनवत्सलं भार्गवोऽहमधुनैव राघवम्॥ २५ ॥
इत्यनेकविधभाववीचिभिः क्षुब्धचित्तजलधिः स भार्गवः।
आजगाम मिथिलां मनोजवो जानकीवरविभाविभूषिताम्॥ २६ ॥
क्रोधमाभिनयिकं प्रदर्शयन् नाटकीयमिव नाट्यकोविदः।
तर्जयन्निव बलोद्धतान्नृपान् केशरीव हरिणान् रुषा हरिः॥ २७ ॥
रोषरक्तनयनाननस्फुरद्भ्रूविटङ्कविटपोऽतिभीषणः।
मूर्तिमानिव कृतान्त आययौ क्षत्त्रियज्वलनमेघ उल्बणः॥ २८ ॥
ताम्रतामरसभीमलोचनः क्षत्त्रियापसददर्पमोचनः।
दुर्विभाव्य विकरालविग्रहो विज्वलन्निव स रोषसङ्ग्रहः॥ २९ ॥

गौरदेहभवभूतिभूषितां भूषयन्निव भुवं स्वभूषया।
क्षत्त्रवंशकदनो विनिर्दयो दारुणो दमितदैत्यदानवः॥ ३० ॥
स त्रिपुण्ड्रतिलको जटाधरो रोषसंस्फुरितपल्लवाधरः।
राजताद्रिरिव पाकपेशलाः शालिका दधदथो शरन्मयीः॥ ३१ ॥
मांसलांसमहितोपवीतको ब्रह्मवर्चसवृतो महाबलः।
खण्डयन्निव नृपालकैतवं श्येनवत्खगकुलं समाययौ॥ ३२ ॥
शस्त्रपूगमथ पृष्ठतो वहन्नग्रतः श्रुतिततीर्विभूषयन्।
क्षात्त्रवैप्रयुगधर्मविग्रहो भार्गवोऽथ ददृशे विदूरतः॥ ३३ ॥
तं दुरन्तदुरवग्रहग्रहं क्षत्त्रियापसदशास्यसञ्ज्ञिनाम्।
दुर्भगा दुरधियः प्रदुद्रुवुर्मृत्युदूतमिव वीक्ष्य दूरतः॥ ३४ ॥
श्येनमेत्य लघवः खगा इव कुञ्जरा इव मृगाधिनायकम्।
तं विलोक्य भृगुवंशभूषणं भूभृतो भयभृतः पलायिताः॥ ३५ ॥
तत्र केचन विमुक्तकच्छकाः केऽपि मुक्तशिखिनः शिखीश्वरम्।
तं न शेकुरपि वीक्षितं नृपाः प्राप्तमृत्यव इवागतान्तकम्॥ ३६ ॥
चक्रवात इव पत्त्रवाटिकां स्वःप्रपात इव पापवापिकाम्।
द्रावयन् दुरवनीशमण्डलीमागमद्भृगुवरः स्वयंवरम्॥ ३७ ॥
राजमण्डलविशिष्टमञ्चकं लक्ष्मणावितमभीष्टकौशिकम्।
रामचन्द्रमुखचन्द्रचन्द्रिकाध्वंसितान्धतमसं जनाकुलम्॥ ३८ ॥
तं प्रणेमुरवनीभृतो मृतम्मन्यमानमनसोऽपि वेपिताः।
रोषरक्तनयनो यथा यमो नान्वमोदत नृपान् दहन्निव॥ ३९ ॥
भार्गवोऽथ श्रितकालमालया ज्वालयेव च दृशा करालया।
वीक्ष्य विघ्नबहुलानहन् पुरा प्रोद्यतान् जनकजाहृतौ हठात्॥ ४० ॥
तं विदेहनृपतिः समार्चयन्मन्यमान इव शान्तमन्युकम्।
षोडशोपचरितैर्यतः सतां पूजनं सकलमङ्गलं श्रुतम्॥ ४१ ॥
जानकी प्रियसखीसमावृता बालहंसगमना तमागमत्।
तत्पदं नमितमूर्धनिर्गलत्स्वःप्रसूनकरसेन चार्द्रयत्॥ ४२ ॥
मातरस्तु शतशो नमोऽस्तु ते पुत्त्रि पूरितमनोरथा भव।
इत्यसौ प्रणतिभिस्तथाशिषा पूज्यपूजकभिदामपाकरोत्॥ ४३ ॥
कौशिकाब्जचरणौ महाव्रती प्राणमत्प्रणतिनम्रकन्धरः।
सोऽपि तं मधुरवाक्प्रसूनकैरार्चयच्चरितसुव्रतं बुधः॥ ४४ ॥

राघवौ सपदि रामलक्ष्मणौ भार्गवीयचरणारुणप्रभाम्।
शेखरस्थितशिखण्डरोचिषा तौ हरी सुहरितां प्रचक्रतुः॥ ४५ ॥
कौशिकेन परिचायिताविभौ नीलपीतजलजाभविग्रहौ।
बालकौ दशरथस्य धीधनौ प्रेमपूर्णनयनो न्यहारयत्॥ ४६ ॥
राममम्बुधरकञ्जसुन्दरं कम्बुकण्ठमिभवैरिकन्धरम्।
कोटिमन्मथसमानसौभगं निर्निमेषनयनो निरैक्षत॥ ४७ ॥
लोचने च चकिते सुलोचनाल्लोचनाभिमतपद्मलोचनात्।
रामचन्द्रमुखचन्द्रमस्यभूद्भार्गवोऽपि च दृशा चकोरकः॥ ४८ ॥
रामरूपवरवारिधौ तदा मग्नभूपभयकोपकैतवः।
भार्गवोऽप्यचलिताक्षिपक्ष्मको विस्मरन्निव चिकीर्षितं बभौ॥ ४९ ॥
भूय आत्मनि विभाव्य भार्गवो रोषवक्रभ्रुकुटीतटोत्कटः।
निर्दहन्निव जगत्स्वचक्षुषा तर्जयञ्जनकमभ्यभाषत॥ ५० ॥
घोरकर्मपरशुञ्च चङ्कटाध्वानपूरितदिगन्तरं रुषा।
वामवामकरतो विवर्तयन् कालशूलमिव शूलधृग्लये॥ ५१ ॥
ब्रूहि रे जड विदेह देहभृक् कोऽद्यदद्य मम कार्मुकं गुरोः।
तं निहत्य युधि हैहयानुगं तोषयेय पितृवन्मृडं मृधे॥ ५२ ॥
देवदैत्यनरनागकिन्नरव्यालयक्षपिशिताशनेष्वपि।
योऽपि कोऽपि कृतकिल्बिषो गुरोर्वध्य एव मम हैहयो यथा॥ ५३ ॥
एकविंशतिरणाजिरेषु यो घोररक्तसरितोऽभ्यवर्तयत्।
मां तमेव किल कोपयन् पुनः को जिजीविषति मूर्धयुग्मधृक्॥ ५४ ॥
कङ्कटायितरदालिवज्रके वज्रवाक्यमभिधाय भार्गवे।
मौनमास्थित इलापतिस्तदा भीतवत्किमपि नाभ्यभाषत॥ ५५ ॥
क्रूरकोपकलुषीकृताननं वीक्ष्य भार्गवममन्दवैशसम्।
तत्क्षणं त्रिभुवनं भयार्दितं शोकसागरनिमग्नमाबभौ॥ ५६ ॥
वीक्ष्य भीतिविवशं जनाधिपं जानकीञ्च भयविघ्नचेतसम्।
वर्षवारिदगभीरया गिरा राम आह किल राममादरात्॥ ५७ ॥
ह्लादयन्निव जगच्चराचरं मोदयन्निव महीभृतः सतः।
तोषयन्निव महीपतिं प्रियां सस्मितं वचनमाह राघवः॥ ५८ ॥
नाथ शङ्करशरासनार्दनः कोऽपि ते चरणसेवको मतः।
कोऽन्यथा दहति कोटिभूतलं स्वां क्षिपेत्प्रलयपावकेऽङ्गुलीम्॥ ५९ ॥

दास एष भवता निदिश्यतां किङ्करोमि तव देव किङ्करः।
मन्युमेतमधुना नियच्छ भो भार्गवेश विभयं प्रयच्छ मे॥ ६० ॥

भार्गवः–

किं करोषि किल किङ्करो भवन् शङ्करोऽपि च सदैव शङ्करः।
रङ्करोषि धनुरेव राघव त्वङ्करोषि न रिपुं पृथक्त्वमुम्॥ ६१ ॥
सेवकोऽसि यदि राम नो बको हंसवंशभव हंसतां व्रज।
तत्पृथक्कुरु धनुर्भिदं सदः क्षीरनीरभिदयैव हंसता॥ ६२ ॥
अन्यथा सकलभूभृतोऽचिरं तिग्मनिष्कृपकुठारधारया।
वृक्णबाहुशिरसो विधाय वै तोषयामि हरिणाङ्कशेखरम्॥ ६३ ॥
राममेवमवमानयत्यृषौ रामचन्द्रसुयशोध्वजोपमः।
रोषदुर्गमकषायलोचनो लक्ष्मणोऽथ निजगाद भार्गवम्॥ ६४ ॥

लक्ष्मणः–

साधु भार्गव विरम्यतां क्षणं पीयताममृतशीतलं जलम्।
किं महर्षिकुलभूषणस्य ते मन्युना क्षपितभूपमौलिना॥ ६५ ॥
धन्विनो हि रघुवंशिनो वयं त्रोटितानि च धनूंषि शैशवे।
तत्कदापि कुपितं न भूसुरैः किन्निमित्तमिह कुप्यते मुने॥ ६६ ॥
क्षत्त्रियो धनुषबद्धनिष्ठकस्त्वं यथा श्रुतिगणे समादृतः।
कर्तुमेव गुणदोषनिश्चयं राघवोऽपि तदतूतुलद्धनुः॥ ६७ ॥
वंशखण्डमिव जीर्णजर्जरं तत्पिनाकमबलं पुरातनम्।
स्पृष्टमात्रमथ रामपाणिना भग्नमास्त न हरेर्हि दूषणम्॥ ६८ ॥
ज्ञानवान् हि परिगद्यते भवान् भार्गवो जगति विश्रुतो बुधः।
ज्ञानिनस्तु ममताविवर्जिताः किं ममत्वमिह जीर्णकार्मुके॥ ६९ ॥
शम्भुवल्लभतया यदि प्रियं तत्कृपालहृदयैः प्रतीक्ष्यताम्।
आनयामि कमपीह वर्धकिं नूतनीकृतमुपाहरामि ते॥ ७० ॥

भार्गवः–

कोटिकालकरवालदारुणं कार्तवीर्यभुजसिन्धुकुम्भजम्।
ब्रह्मवैरिनृपरक्तपायिनं पश्य मे कटु कुठारमर्भक॥ ७१ ॥
बालकोऽसि न निहन्यसे ततो जल्पसि त्वमत एव निर्भयः।
मां न विद्धि मुनिमेव केवलं कालवह्निमपि विप्रविद्विषाम्॥ ७२ ॥

लक्ष्मणः–

कालवह्निरसि भूसुरद्रुहां ब्राह्मणार्चककृतेऽसि चन्द्रमाः।
नो बिभेमि भवतस्ततः प्रभो किं बिभेति शशिनश्चकोरकः॥ ७३ ॥
त्वां विशुद्धजमदग्निरेणुकासम्भवं मुनिमवैमि केवलम्।
कोटिवज्रसमदुर्वचांसि ते स्वस्तिवाचनधिया ततः सहे॥ ७४ ॥
ब्राह्मणो बहुविरुद्धधर्मवान् शस्यते नहि यतः स सङ्करः।
ब्रह्मवल्लभतयैव भार्गवः शङ्करोऽस्ति न भवान् हि सङ्करः॥ ७५ ॥
रामचन्द्रमुखचन्द्रलोकने लोचने मम चकोरिते मुने।
अन्यवीक्षणकृते कुतः क्षणः शक्र एव बहुनेत्रता श्रियै॥ ७६ ॥
गर्भकार्भकविनाशकारणादाविलं यदिह बालहत्यया।
मातृमस्तकविघातपातकं किं कुठारमवलोकयानि ते॥ ७७ ॥
ब्राह्मणत्वमवलोक्य भार्गवे यज्ञसूत्रमपि वीक्ष्य ते शिखाम्।
कालकूटमपि ते मुखोद्गतं स्निग्धकर्णपुटकः पिबाम्यहम्॥ ७८ ॥
दर्शयन् स्वपरशुं पुनः पुनर्भीषयन्निव शिशुं प्रतीयसे।
नास्मि कद्रुफलकं म्रियेत यत्तर्जनीविहिततर्जनान्मुने॥ ७९ ॥
बालका अपि न बालपौरुषाः क्षत्त्रिया द्विजकुलैकसेवकाः।
सर्वमेव भवतां सहामहे न द्विजेषु रघवो हि शस्त्रिणः॥ ८० ॥

भार्गवः–

बालकोऽपि बहुधा विकत्थसे मां न वेत्सि समुपेतमन्तकम्।
कौशिकायमधुना निवार्यतां लक्ष्मणो रविकुलेन्दुलक्ष्म वै॥ ८१ ॥

लक्ष्मणः–

कालदूत इव भासि भार्गव त्वं कृते मम तमेव सूचयन्।
तद्बुभुक्षितनिदानवित्तया सूपकार इव तन्नियोजितः॥ ८२ ॥
कालतोऽपि रघुवंशिनो वयं न त्रसाम इतरे नृपा यथा।
धर्मनिष्ठधरणीसुरावलीप्रीणनव्रतनिरस्तमृत्यवः ॥ ८३ ॥
नैव मां खरकुठारधारया छेत्तुमर्हसि कदाचन द्विज।
ब्राह्मणर्षभवसिष्ठकौशिकप्रीतिवीतमरणामयं मुहुः॥ ८४ ॥
शेषितं कुटिलकालमालिना शेषिणा परिकृतौ च शेषितम्।
शिष्टमेव गुरुभिः सदा श्रुतौ शेषमेष किमु केश कृन्तसि॥ ८५ ॥

भार्गवः–

भूपबालक न वेत्सि मां कथं भूपवंशदमनं दवप्रियम्।
विप्रशस्यविलसद्बलाहकं घोरशोणितनदीप्रवाहकम्॥ ८६ ॥
कौशिकाभिमतमेव मानयन् त्वां न हन्मि हननार्हमप्यहो।
अन्यथा त्वदभिमूर्धपुष्पया शङ्करञ्च मृडये शिरःस्रजा॥ ८७ ॥
मूर्तिमन्तमिव कालमुल्वणं कार्तवीर्यबलसिन्धुवाडवम्।
ब्रह्मशत्रुनृपसर्वनाशनं कोऽपि मां न परिकोप्य जीवति॥ ८८ ॥
गच्छ लक्ष्मण निजाग्रजं भज मा वृथैव परिकोप्य कोपनम्।
अन्यथा मम शितैः शिलीमुखैर्नेष्यसे यमपुरीं सहानुगः॥ ८९ ॥
चारुचम्पकसमानसुन्दरं कम्रकेशरिकिशोरकन्धरम्।
त्वां विलोक्य मयि निर्दये दया वर्धते त्वमत एव मोक्ष्यसे॥ ९० ॥

लक्ष्मणः–

विक्रमस्तु भवतः श्रुतो मया मातरञ्च महितां विनिघ्नतः।
स्वान्निपात्य किल बान्धवान् मुने गेहशूरविरुदं त्वयार्जितम्॥ ९१ ॥
ब्रह्मणां परिभवाद्गतायुषः क्षत्रियान् हि विनिहत्य कत्थसे।
नो वसिष्ठवरदानवर्धितान् त्वं रघूनिह मनाक्प्रपीडयेः॥ ९२ ॥
शङ्करेण न कृता प्रतिक्रिया भग्नचापमपि राघवं प्रति।
त्वं मुधैव भगवद्विनिन्दनैः पुण्यरत्नमपहातुमुद्यतः॥ ९३ ॥
त्वं क्षरं धनुरवेहि शाङ्करं यद्विभग्नमिह ताटकारिणा।
तज्जडं ह्यचिदनाप्तचेतनं तत्र तेऽतिममता लघीयसी॥ ९४ ॥
अक्षरोऽहमिह ते पुरः स्थितो नित्यदासविभवः खरद्विषः।
राघवेन्द्रपदपद्मकिङ्करो नो कदापि मम नाश ईप्सितः॥ ९५ ॥
राघवस्तु परतोऽनयोर्द्वयोर्निर्विकल्प इह सर्वकारणम्।
त्यक्तहेयगुणको गुणालयो योग एष पुरुषोत्तमः स्मृतः॥ ९६ ॥
राम एष भगवान् परात्परो व्यापको जलदसुन्दरो हरिः।
जानकी भगवती तदात्मिका किङ्करा वयमथो सह त्वया॥ ९७ ॥
त्वं तु मोहविवशो रघूद्वहं मन्यसे मनुजदारकं द्विज।
नो दिवापि यदुलूकको रविं वीक्ष्यते किमु दिनेशदूषणम्॥ ९८ ॥
इति बहुविधवक्रवाक्यबाणैः समभिहतो भृगुराड्व लक्ष्मणेन।
तमगमदनघं कुठारपाणिर्मृग इव हन्तुमिभारिमाप्तकोपः॥ ९९ ॥

सम्यक् सौमित्रिहोत्रा प्रतिवचनसरत्सर्पिषा हूयमानं
मिथ्याहङ्कारमूलं बलमतिसमिधं ब्रह्मचर्यप्रकाशम्।
सोत्कर्षज्वालयाढ्यं ज्वलितमतितरां भार्गवक्रोधवह्निं
शान्तं कुर्वन् कृपालुर्वरवचनवनै राघवर्त्विक् सिषेच॥ १०० ॥
इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गोऽष्टकेशः कविरामभद्राचार्यप्रणीते च सतां श्रियै वः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-
स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये भार्गवलक्ष्मणयोः संवादो नामाष्टादशः सर्गः।

ऊनविंशः सर्गः

नाथ कृपा क्रियतां नतभाले लक्ष्मणमञ्जुलबालमराले।
दीनदयालुतया क्षमितव्यं रोषभरादथ विश्रमितव्यम्॥ १ ॥
लोकविनिन्द्यतमं यदशुद्धं वीक्ष्य मनागिव धर्मविरुद्धम्।
यद्भणितं तव कष्टकरं मे बन्धुवरेण तदर्पय मह्यम्॥ २ ॥
चापमभञ्जि मया गुरुवाक्यान्नापि विदेहसुतां लषताद्धा।
नैव कदापि शशी सुधयार्थी सा तु तदीयतयैव निसृष्टा॥ ३ ॥
भञ्जयता मिथिलाधिपतापं रञ्जयता निखिलानथ लोकान्।
धर्मरिपून् जयतावनिपालान्नाथ पिनाकमभञ्जि मयैव॥ ४ ॥
नात्र मनाक् शमलञ्च सुमित्रागर्भभुवो मम दूषणमेतत्।
दण्डविधानमतो मयि कार्यं प्रस्तुत एष जनो नतमूर्धा॥ ५ ॥
कोपकृपावधबन्धभयेषु प्रह्वमिमं किमपीह यथेच्छम्।
वा सकलं परिषाहय साधो त्वं हि गुरू रघवश्च विधेयाः॥ ६ ॥
ब्राह्मणवंशविरुद्धमशुद्धं वेशमिमं भवदीयमवेक्ष्य।
लक्ष्मण आह किमप्यनपेक्षं शस्त्रधरं नहि मृष्यति शस्त्री॥ ७ ॥
वीक्ष्य कुठारलसद्विपुलांसबाणशरासनमण्डितपाणिम्।
तूणधरं धृतरोषभरं त्वां वीरममन्यत वीरवरोऽसौ॥ ८ ॥
एकत एष भयङ्करवेषो भूय इयं कुलिशोपमवाणी।
सर्वमिदं ह्यसमञ्जसमेतं क्रोधवशं व्यदधादनुजं मे॥ ९ ॥
अप्रतिरूपमनेन यदुक्तं ह्यज्ञतया समभूत्त्रुटिरेषा।
तत्क्षमये क्षमया परिपूर्णं त्वां प्रणिपत्य महीसुररत्नम्॥ १० ॥
यद्भगवन्मुनिराज इवेयाः सात्त्विकवेश उपासितकोपः।
तत्तव पादपयोरुहधूलिं भूरि धरेच्छिरसाप्यनुजोऽयम्॥ ११ ॥
वीक्ष्य कुठारधनुश्शरचण्डं त्वां रणरङ्गलसद्भुजदण्डम्।
वीरधिया विहिता वरिवस्या विप्रधिया च कृता न नमस्या॥ १२ ॥
नाम शुभं श्रुतवान् स कनिष्ठो देव न वेद तथापि भवन्तम्।
वंशनिसर्गतया समभाणीदुत्तरमत्र विमर्षय विप्र॥ १३ ॥
बालवचो गणयन्ति न सन्तस्तैश्च विनोद्य सुखं हि लभन्ते।
वानरबालकवृत्तसमत्वं प्रेक्ष्य भृगूद्वह सन्त्यज कोपम्॥ १४ ॥

अस्ति समत्र मुकुन्दनिवासो बालतनौ स्फुट एव तथापि।
निर्मलबालतनोसु परात्मा दृश्यत ईश इवाप्सु विवस्वान्॥ १५ ॥
इत्थमसौ रघुनाथवचोभिर्यावदुपैति शमं हृदि किञ्चित्।
तावदुमासमरोचिरनन्तः किञ्चिदुदीर्य पुनर्विजहास॥ १६ ॥
प्रेक्ष्य हसन्तमिमञ्च कुमारं देहविनिन्दितचम्पकमारम्।
भार्गव उग्ररुषा स्फुरदोष्ठो राम उवाच वचो रघुरामम्॥ १७ ॥
पश्य रघूद्वह लक्ष्मणमेतं पापकृतं विहसन्तमभीकम्।
मामवमान्य मनस्यतिमात्रं मोदमुपेतमपेतमिव त्वत्॥ १८ ॥
वीक्ष्य दया मयि वर्धत एषा न प्रणिहन्मि ततस्तमसाधुम्।
कुण्ठितधारकुठारकरो मे नोच्चलतीव चलोऽचलशृङ्गः॥ १९ ॥
नैव भिनद्मि गलं तव बन्धोः सौहृदमेव तवात्र महात्मन्।
तर्जय तर्जितमन्महसं तं नीलतमालरुचेऽवरजं स्वम्॥ २० ॥
लक्ष्मण आह हसंस्तव धन्या देवदया शिशुरक्तनदीष्णा।
रेणुकया च सभाजितपूर्वा किं दययात्र कृतागसि विप्र॥ २१ ॥
छिन्धि गलं मम ते यदि शक्तिः किं रघुनाथमुपालभसेऽत्र।
नैव भटाः प्रलपन्ति प्रतापं पौरुषमेव रणे घटयन्ति॥ २२ ॥
भार्गव उग्र उदञ्चति यावद्धन्तुमिमं रघुराजकुमारम्।
तावदयं तृणपत्त्रमिवारात्पृष्टमितः पवनेन विनुन्नः॥ २३ ॥
वीक्ष्य समान् हसतोऽथ जनौघान् ध्वस्तमदो द्विजराज इवाज्ञः।
क्रोधकषायितलोचनयुग्मो राममुवाच वचो भृगुरामः॥ २४ ॥
राम तवाभिमतोऽनुज एषो मां तुदतीव शरोपमवाक्यैः।
त्वं कपटी विहिताञ्जलिकोऽथ प्रार्थयसेऽर्थयसे च शमं माम्॥ २५ ॥
त्वं च विभज्य शरासनमैशं यत्कृतवान् मम विप्रियमद्य।
द्वन्द्वरणं कुरु चाद्य मया त्वं त्वां न तु हन्मि सहानुजमाजौ॥ २६ ॥
राघव भग्नमहेशमहास्त्रो रूढमहामद एव विभासि।
भिक्षुकविप्रधियैव वदान्यं स्वं ध्रियसे च निराद्रियसे माम्॥ २७ ॥
नास्मि तथाविधविप्रवदज्ञ ये प्रतिगेहमसाधुचरित्राः।
लोभजुषो मृगयन्ति कणान् वै चाटुकृतो धनदृप्तनृपाणाम्॥ २८ ॥
राघव नास्मि कदापि च भिक्षुर्भूमिरियं विजिता परिदत्ता।
ब्राह्मणकीर्तिविशुद्धिपताकां नित्यमहं चरितेन बिभर्मि॥ २९ ॥

त्वं यदि शम्भुधनुः प्रविभज्य स्वं जगतीजयिनं परिवेत्सि।
द्वन्द्वरणं घटयस्व मया तन्मामविजित्य कथं विजयी त्वम्॥ ३० ॥
इत्युक्तवन्तं भृगुवंशकेतुं रुषा समाकम्पितधर्मसेतुम्।
प्रसाद्य शीलेन विनैव कोपं सीताभिरामः समुवाच रामः॥ ३१ ॥
प्रसीद मे भार्गवकञ्जभानो त्रायस्व मां धार्मिकसङ्कटात्त्वम्।
किं द्वन्द्वयुद्धं भवते प्रदद्यां द्वन्द्वानि पूर्वं हि विनाशितानि॥ ३२ ॥
स्याद्द्वन्द्वयुद्धं समशीलमेव समानता का मम भार्गवेण।
क्व मस्तकं चुम्बितपुष्पगुच्छं क्व तत्पदं पांशुविगुण्ठितश्रि॥ ३३ ॥
मैवं प्रवादीर्भृगुवंशदीप का चावयोर्धर्मसमानता भोः।
क्व क्षत्त्रियोऽहं रघुराजपुत्त्रः को वै भवान् ब्राह्मणवंशरत्नम्॥ ३४ ॥
अहं च लोके युगलाक्षरेण ख्यातोऽस्मि नाम्ना किल राममात्रः।
भवांस्तु रामः परशूक्तपूर्वः किं ते समत्वं रघुभिश्च दासैः॥ ३५ ॥
एको गुणो मे धनुरेव देव सन्निर्गुणो येन गुणालयोऽहम्।
भवांस्तु दिव्यैर्नवभिर्गुणैः स्वैर्ग्रहैरिव व्योम्नि विधुर्विभाति॥ ३६ ॥
सर्वप्रकारैर्लघुरेष दासः पराजितो द्वन्द्वरणं विनापि।
किं द्वन्द्वयुद्धेन महर्षिपुत्त्र प्रसादितस्त्वं शिरसा मयैव॥ ३७ ॥
यदात्थ विद्वन् द्विजदेवतानां निरादरं राघव आतनोति।
तन्निर्व्यलीकं भ्रमजल्पितं ते रामः सदा ब्राह्मणपादनिष्ठः॥ ३८ ॥
निराद्रिये चेद्द्विजपुङ्गवान् भोस्तदा तु सत्यं शृणु भार्गवेन्द्र।
को वा त्रिलोक्यां दिवि देवतासु साष्टाङ्गनामं यमहं नमेयम्॥ ३९ ॥
जगन्नियन्ताऽपि भवन्नियम्यः सदा समर्थोऽपि भवद्विधेयः।
त्रिलोकनाथोऽपि च विप्रदासो रामोऽस्म्यहं दाशरथिर्द्विजेन्द्र॥ ४० ॥
बिभेमि नाहं पुरुहूतवज्रान्न विष्णुचक्रान्न महेशशूलात्।
न वित्तपास्त्रान्न यमस्य दण्डाद्बिभेम्यहं ब्रह्मकुलापमानात्॥ ४१ ॥
सूर्यश्च चन्द्रो मरुतोऽनलश्च वायुस्त्रिदेवा निर्ऋतिश्च कालः।
यद्भीतभीता निजकार्यलग्नाः सोऽहं सदा ब्राह्मणतो बिभेमि॥ ४२ ॥
यद्ब्राह्मणान् देव निराद्रियेय त्वत्पादपद्मं कथमानमेयम्।
तदा गृहीतेषुशरासनोऽहं क्रुद्धो नियुद्धेय सह त्वयाद्य॥ ४३ ॥
देवेषु दैत्येषु निशाचरेषु गन्धर्वविद्याधरकिन्नरेषु।
को मां त्रिलोक्यां युधि चण्डकोपं सहेत कालानलतुल्यवेगम्॥ ४४ ॥

स्रष्टा विधाता किल वेदवक्त्रो रथाङ्गपाणिर्भगवांश्च विष्णुः।
त्रिशूलहस्तो वृषभध्वजो वा क्रुद्धाननं नालमपीक्षितुं माम्॥ ४५ ॥
एकोऽद्वितीयोऽप्यगुणोऽव्ययोऽपि त्रैलोक्यलक्ष्मीसुभगालयोऽपि।
सोऽहं हृदा ब्राह्मणपादचिह्नं श्रीवत्सलक्ष्मानुचरं बिभर्मि॥ ४६ ॥
यस्याङ्घ्रिपद्मं परिचर्य धीरास्तरन्ति मृत्युं गतसर्वरोगाः।
सोऽहं भवत्पादपयोजपांशुं बिभर्मि मूर्ध्ना द्विजदेवनिष्ठः॥ ४७ ॥
द्विजाः सदा नः कुलदैवतानि प्रत्यक्षरूपाणि महानुभावाः।
तान् पूज्यपादान् परिपूज्य नित्यं स्वं मानये मङ्गलभागधेयम्॥ ४८ ॥
विप्रस्सदा वैदिकधर्मरक्षी श्रुतिप्रमाणैकरतः सुशीलः।
तं वै तिरस्कृत्य नरस्त्रिलोक्यां क्षेमं कथं विन्दतु मन्दभाग्यः॥ ४९ ॥
यदैव विप्रो निजवर्णधर्मं त्यक्त्वा विधर्मे कुरुतेऽनुरागम्।
तदैव लोकैरपमन्यतेऽसौ सौमित्रिणेवाद्य भवान् सभायाम्॥ ५० ॥
इति ब्रुवाणो ननु ताटकारिराविश्चिकीर्षन् परमात्मतत्त्वम्।
स्वं दर्शयामास भृगूद्वहाय वक्षो लसद्ब्राह्मणपादलक्ष्म॥ ५१ ॥
साकेतसीताकुचकुङ्कुमश्रीसंलिप्तमासञ्जितकौस्तुभाभम् ।
सरस्वतीजह्नुसुताप्रवाहं वहद्यथा मारकताद्रिशृङ्गम्॥ ५२ ॥
सीतातनुत्विड्विधुरितं सहारं मालां दधानं चलवैजयन्तीम्।
शतप्रभातारकभूषि मध्यं नवाम्बुदं व्योम्नि यथा लसन्तम्॥ ५३ ॥
दक्षे लसद्विप्रपदाब्जचिह्नं नीलोत्पलस्यान्तरितं यथालिम्।
संसूचयद्वामविभागभागं श्रीवत्सलक्ष्मार्जितभाग्यलक्ष्मि॥ ५४ ॥
विलोक्य वक्षो विततं विभूम्नः समुल्लसद्ब्राह्मणपादलक्ष्म।
विज्ञाय नारायणदेवदेवं सविस्मयोऽवेपत जामदग्न्यः॥ ५५ ॥
निष्ठां गतं स्वाभिनयञ्च विप्रो विश्रामयंश्चापि निजावतारम्।
रामे विपश्चिद्द्विपदां विरामे रामस्तु रामं रमयन् ररास॥ ५६ ॥

हे हेरम्बशराम्बशैलतनयासंसेव्य शोभानिधे
हे हे त्र्यम्बकहृत्सरोरुहलसद्रोलम्ब रोचिर्मय।
रम्यं राम रमापतेर्धनुरिदं विज्यं गृहाणाम्बुदो
दैवं वा प्रगुणं विकृष्य सशरं निःसंशयं मां कुरु॥ ५७ ॥

इत्युक्त्वा स तथास्त्वितीरितवते पूर्णाय पुंसे मुदा
सान्द्रानन्दपयोमुचे हरिधनुर्विज्यं विडौजा यथा।
कौसल्यातनयाय तद्भगवते कस्मैचिदस्मै धनुः
शार्ङ्गं स्वेन पिनाककोटिकठिनं रामाय रामो ददौ॥ ५८ ॥
श्रीरामं समकालमेव धनुषो दानस्य दानव्रती
फुल्लेन्दीवरसुन्दरं सुरवरं सीतावरं श्रीधरम्।
पूर्णं श्रीपुरुषोत्तमं किल महाविष्णुञ्च नारायणो
विद्युत्पुञ्जमिवाविवेश जलदं श्रीराघवं भार्गवः॥ ५९ ॥
याते तेजसि राघवं मुनितनोर्दीपादिव ज्योतिषि
निर्याते किल दिव्यशस्त्रनिकरे नष्टे कुठारे सति।
निर्वीर्यो हतदर्पसाहसबलोऽदर्शेन्दुकल्पो मुनि-
र्मन्दं मन्दमुदैक्षताम्बुजदृशं रामश्चिरं राघवम्॥ ६० ॥
श्रीरामो भगवांस्तदा भृगुपतेः शार्ङ्गं गृहीत्वा करा-
त्सानन्दं प्रगुणं विकृष्य बलवत्सज्यं चकार क्षणात्।
मुष्णन् सेन्द्रधनुर्नवाम्बुदरुचिं पुष्णन् सतो वैष्णवान्
निघ्नन् भार्गवदर्पशैलशिखरं चापे शरं सन्दधे॥ ६१ ॥
शार्ङ्गे श्रीरघुनन्दनेन तरसा सन्धीयमाने शरे
त्रेसुर्भूतगणानि धैर्यधरणी साद्रिश्चकम्पे धरा।
वृत्तं भार्गवराघवीयमनघं द्रष्टुं दिवश्चागता
देवा नन्दनपुष्पवर्षणपराः श्रीराघवं तुष्टुवुः॥ ६२ ॥

कृतकोसलजास्तनपान प्रभो धृतभारतभाग्यविधान विभो।
अवलम्बय नः कलकञ्जकरे विजयी भव राघव राम हरे॥ ६३ ॥
धृतचापशराकरसायक हे रघुनायक मङ्गलदायक हे।
कुरु देव कृपां सुरवृन्दकरे विजयी भव राघव राम हरे॥ ६४ ॥
रघुनन्दन नन्दितनन्दन हे जनचन्दन चन्दितचन्दन हे।
महिजामुखचन्द्रचकोर प्रभो विजयी भव राघव राम विभो॥ ६५ ॥
नवनीलतमालसमानतनो गुणरञ्जितसिद्धमुनीन्द्रमनो।
रघुकञ्जदिवाकर दिव्यमते विजयी भव राघव विश्वपते॥ ६६ ॥
हृतदूषण दूषणदूषण हे हनुमत्प्रिय भावविभूषण हे।
परिपाहि सुरान् व्यथितान् विपदो विजयी भव राघव राम सदा॥ ६७ ॥

जनरञ्जन जानकिनाथ हरे परिपालय नः पतितान्नृहरे।
बलवीर्यनिधान दयाजलधे विजयी भव राघव शीलनिधे॥ ६८ ॥
श्रितलक्ष्मण लक्षितलाघव भो रिपुवीर्यमहोदधिवाडव भो।
भरतादिकसेवित शास्त्ररते विजयी भव राघव भूमिपते॥ ६९ ॥
भवभावन रावणसूदन हे खलसूदन हे मधुसूदन हे।
प्रणिधेहि पदं मम नेत्रपथे विजयी भव राघव दाशरथे॥ ७० ॥
जडीकृतं विलोक्य लोकमाकुलं शुचाकुलं भयाकुलं विपक्ष्मणां शरेण शार्ङ्गपाणिना।
भयङ्करोऽपि शङ्करो विनम्रकन्धरो हरो हरिं शिखण्डशेखरं जगाद चन्द्रशेखरः॥ ७१ ॥
जयत्यनन्तकच्छमत्स्यभीमदंष्ट्रशूकरप्रचण्डनारसिंहविष्णुभार्गवावतारधृक् ।
व्यपेतकार्यकारणो धराभरापहारणः पिनाकपद्मदारणः प्रमत्तरामवारणः॥ ७२ ॥
नमः प्रचण्डबाहवे नमोऽसुरेन्दुराहवे नमः सुबाहुशत्रवे नमो निगूढजत्रवे।
नमः पिनाकदारिणे नमः समावतारिणे नमो विदेहनन्दिनीमनोवनेविहारिणे॥ ७३ ॥
नवीनकन्दसुन्दरं हरिं भवाब्धिमन्दरं सुशीलसौख्यमन्दिरं पदेनमत्पुरन्दरम्।
समस्तसद्गुणाकरं जिताननामृताकरं दिनेशवंशभास्करं ब्रुवे विदेहजावरम्॥ ७४ ॥
मृगेन्द्रकम्रकन्धरं नियम्यपङ्क्तिकन्धरं सरोल्लसद्धनुर्धरं स्वधर्मभृद्धुरन्धरम्।
सुराधरं धराधरं धराधराधराधरं चकोरबन्धुबन्धुरं स्मरामि रामसिन्धुरम्॥ ७५ ॥
दयस्व भक्तवत्सल क्षमस्व दीनसम्बल प्रसीद जानकीश हे निषीद मे मनोगृहे।
सपत्नवीर्यवाडवं प्रसिद्धहस्तलाघवं कृपादिसद्गुणार्णवं भजामि रामराघवम्॥ ७६ ॥
अथ निजमहिमार्कतीव्रतापप्रगलितदर्पतमस्तनूतुषारम्।
भृगुपतिमवलोक्य दीनसत्त्वं मधुरगिरा निजगाद रामभद्रः॥ ७७ ॥
जय जय जमदग्निसूनुरत्न त्रस नहि मद्धभयं ददामि तेऽद्य।
कथमपि नहि भूसुरं निहन्यां द्विजसुरधेनुसतां हितावतारः॥ ७८ ॥
अयमविफललक्षकः शरो मे विधिरिव वेदगिरामपूर्वहेतुः।
क्व पततु कृपया दिशेषुदेशं पविरिव वृत्रजिघांसया मघोनः॥ ७९ ॥
कुशिकसुतवरीयसीप्रसूजं नहि भवकन्तमहं निहन्मि देव।
तव गतिमभिहन्मि किं त्वया तान् सुकृतमयांस्तपसार्जितान् सुलोकान्॥ ८० ॥
पुररिपुकृपयाप्तसर्वविद्यो निहतसहस्रभुजादिविप्रशत्रुः।
मदगज इव वै बभूविथ त्वं विगतविवेकदृशिश्च दानदृप्तः॥ ८१ ॥
पितृवधकृतकोपकालुषीकः परशुधरस्त्वमहन्निरागसोऽपि।
नृपनृपतनयान् सगर्भबालान् कुलिक इवाल्पमृगान् कुलीनमानी॥ ८२ ॥

पुनरपि मिथिलास्वयंवरे त्वं यदखिलभागवताभिवन्दिताङ्घ्रिम्।
अतिकटुवचनानि वै सुमित्रासुकृतमयं लघुलक्ष्मणं न्यगादीः॥ ८३ ॥
तदघपविविनष्टपुण्यराशिर्व्रज तपसे जगतां भवन् भवाय।
सुरमुनिमहितं महेन्द्रशैलं नहि मम भक्तविमानना विभूत्यै॥ ८४ ॥
अविहतगतिरेवमूर्ध्वरेता द्विजकुलशस्यघनो मनोजजेता।
विबुधवरलतामिवैत्य कीर्तिं त्रिजगति राम रमस्व पुष्पिताग्राम्॥ ८५ ॥
जगतां जननादिहेतुराद्योऽप्यहमेको विगुणो गुणैकसिन्धुः।
श्रुतिभिर्मुनिभिस्ततोऽस्मि गीतो रघुरामो भगवान् न कोऽपि चान्यः॥ ८६ ॥
जननं मरणं नृणामविद्यामगतिं जीवगतिं तथापि विद्याम्।
विदुषो भगवानिति स्म सञ्ज्ञा मयि रामे घटति श्रुतिप्रसिद्धा॥ ८७ ॥

ऐश्वर्यं सकलञ्च वेदविहितं धर्मं यशश्श्रीस्तथा
ज्ञानं यच्चिदचिद्विशिष्टपरकं वैराग्यमेवामलम्।
मय्येतानि भगानि षट् च सततं प्रोज्जृम्भितानीश्वरे
तेनाऽहं भगवाञ्छ्रुतो दशरथापत्यं च रामः स्मृतः॥ ८८ ॥

इति निवेद्य वचो रघुनन्दनो नयननीरजनीरजधारया।
भृगुपतेश्च पदाम्बुरुहद्वयं प्रणिपपात चिरं स समार्द्रयन्॥ ८९ ॥
तमभिवीक्ष्य पदे पतितं मुनेः पतितपावनमेव रघूद्वहम्।
जय जयेति जनाः सदसः समे समुदिता मुदिता हरिमैडयन्॥ ९० ॥
अथाह रामं भृगुवंशनाथः प्रीतः परिष्वज्य बृहद्भुजाभ्याम्।
धन्योऽसि काकुत्स्थ कृपाललामकल्लोलिनीकान्त कलालकान्त॥ ९१ ॥
ज्ञातोऽसि मे त्वं चिदचिद्विशिष्टाद्वैतं परं ब्रह्म निरस्तहेयम्।
मायामनुष्यत्वमुपेत्य भूमन् सङ्क्रीडसे कोसलराजगेहे॥ ९२ ॥
रामोऽसि भूतेषु समेषु चान्तर्यामी स्वशक्त्या रमसे ह्यदोषः।
लोकांश्च सर्वान् रमयन् निजेभ्योऽमृतं परेभ्यश्च मृतिं हि रासि॥ ९३ ॥
मरीचिपुत्त्रेण पुराहमुक्तो गामाददानेन नृपक्षये मत्।
अधित्यकां शक्रगिरेरतीया रात्रावुदन्वानिव मा स्ववेलाम्॥ ९४ ॥
तदा प्रभृत्येव विभो यथा त्वं स्वकां प्रतिज्ञां परिपालयामि।
भ्रान्त्वा दिने स्वैरगतिस्त्रिलोकी सायं यथार्को गिरिमेमि शाक्रम्॥ ९५ ॥
गतिर्न मे राम विनाशनीया यथा प्रतिज्ञा परिपालिता स्यात्।
लोकान् जहीमान् मम लोकनाथ त्वद्भक्तहेलाघविनष्टपूर्वान्॥ ९६ ॥

इति ब्रुवाणे भृगुवंशकेतौ तथेति रामः प्रजघान लोकान्।
बाणेन निर्वाणसुखावसानान् ज्ञानेन कर्माणि यथात्मदर्शी॥ ९७ ॥
ततः प्रहृष्टा विमला त्रिलोकी देवाः प्रसेदुर्ववृषुः प्रसूनैः।
नेदुर्दिवो दुन्दुभयः प्रकामं जीवत्रयं मङ्गलमाप रामात्॥ ९८ ॥

रघुपतिरसौ वल्लीभङ्गं विभज्य शरासनं
मनसिजरिपोः सीताचेतस्सरोजविकासकृत्।
भृगुपतितमोहर्ता रामोऽधिरङ्गमशोभत
प्रतिमथितमन्देहः प्रातः पतङ्ग इवांशुमान्॥ ९९ ॥
भृगुपतिरथो दृष्ट्वा रामं परात्परमीश्वरं
रघुपतितनुं विष्टं तेजः स्वकं किल वैष्णवम्।
सुरपतिगिरिं गच्छन् सायं दिनेश इवाल्पगुः
सुललितलसद्वृत्तं रामोऽस्तवीत्प्रभुराघवम्॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
अस्तूनविंशः कविरामभद्राचार्यप्रणीते श्रिय एष सर्गः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये श्रीराघवे भार्गवप्रवेशो नामोनविंशः सर्गः।

विंशः सर्गः

राम त्रिलोकनृपालललाम रमावरकोटिमनोभवसुन्दर।
सौभगधाम पयोधरश्याम सतामभिराम भवाम्बुधिमन्दर।
जानकिलक्ष्मणसेव्य सुलक्षण तूणशिलीमुखचण्डधनुर्धर।
पूतनिषाद विधूतविषाद दशाननसूदन मे विपदं हर॥ १ ॥
कोसलभूप मनोहररूप सरोरुहपाणिशरासनसायक।
सज्जनरञ्जन शोकविभञ्जन रावणवंशविनाशविधायक।
राजकुमार बलाम्बुनिधे पदपद्मजुषां सुखमङ्गलदायक।
अज्ञमनाथमशुद्धमतिं किल मां परिपालय श्रीरघुनायक॥ २ ॥
सीतानिवास चराचरवास सुधाकरहास कृपारसनिर्भर।
पङ्कजलोचन शोकविमोचन वीर्यदवानलदग्धनिशाचर।
श्यामशरीर महारणधीर पयोधिगभीर प्रतापदिवाकर।
कोसलपाल दशाननकाल नृपालमणे मम घोरभयं हर॥ ३ ॥
हे हरमानसराजमराल विशालभुजान्तर भक्तमनोहर।
हे मुनिचित्तसरोरुहभृङ्ग निषङ्गविभावर धृष्टभयङ्कर।
हे भरताग्रज तुष्टमहागज वक्त्रविनिन्दितकोटिकलाधर।
हे जनरक्षक घोरभवाम्बुधिमग्नजनं रघुनाथ समुद्धर॥ ४ ॥
ब्रह्म निरञ्जन पातकभञ्जन सज्जनरञ्जन दैत्यनिकन्दन।
निर्गुणरूप चराचरभूप नरोत्तम देवगणेरितवन्दन।
व्यापक व्याप्य निरीह निरामय निष्कल सेवकमानसचन्दन।
साधनहीनमनाथमिमं पतितं परिपालय श्रीरघुनन्दन॥ ५ ॥
आनन्दकन्द मुकुन्द मुनीन्द्रमिलिन्दनिपीतमुखाम्बुरुहासव।
नीतिविशारद तोषितनारद शारदगीतयशः करुणार्णव।
भूमिसुतामुखचन्द्रचकोर नृपालकिशोर महागुणगौरव।
त्रासमितं कलिपन्नगतः शरणागतवत्सल राघव मामव॥ ६ ॥
कोसलजापरिलालितपङ्करुहानन सौख्यनिधे खलभीषण।
मारुतपुत्त्र सुशीलवहित्र विचित्रसुमित्रसुकण्ठविभीषण।
सीताकलत्र पवित्रचरित्र खरान्तक श्रीरघुवंशविभूषण।
पाहि भवन्तमितं शरणं भृगुराममिमं नरभूषणभूषण॥ ७ ॥

राम विराम सतां विपदामभिराम दृशां शतमन्मथसुन्दर।
लोकललाम शशाङ्कसमानन मङ्गलधाम प्रभो गुणमन्दिर।
पुण्यप्रणाम सुपावननाम निकाममनोज्ञतनो कलितेन्दिर।
वासनाघोरभुजङ्गवधूतो जनं परिरक्ष विदेहसुतावर॥ ८ ॥
त्वं श्रुतिसम्मतधर्मरतः प्रणताभयदानव्रतं परिपालय।
सीदति दीनशिशुस्त्वयि पश्यति दीनदयालुस्वनाम निभालय।
वासवसूनुमिवेशशरेण रघूत्तम घोरकलिं परिकालय।
त्वां शरणागतमज्ञमिमं परिपाहि जनं करुणावरुणालय॥ ९ ॥
राघव एहि उपेहि जनं पतितं भवकूपे करेण विकर्षय।
मां प्रपुनीहि लुनीहि भयं मुखपङ्कजमेव मुकुन्द प्रदर्शय।
हे करुणाम्बुद चित्तमरुस्थलमेत्य स्वभक्तिसुधामभिवर्षय।
जानकिजीवन जीवय मां मृतकं रसमन्त्रगिरा परिहर्षय॥ १० ॥
श्रीरघुनाथ मदीयहृदो जडतां शठतां कुमतिं च विनाशय।
वारय नीचकलिं रघुपुङ्गव पादसरोजरतिं च प्रकाशय।
तारय मां भवसागरतो विमलां सुमतिं विरतिं च विकासय।
भार्गवमानसकुञ्जमिदं जनकात्मजया सह स्वेन चकासय॥ ११ ॥
राजकुमार विभाजितमारमनोजसरोजतुषार विभो जय।
चण्डशिलीमुखतूणशरासनमण्डित खण्डितभार प्रभो जय।
श्यामलदेह सुमङ्गलगेह महीतनयावर शुद्धमते जय।
दूषणदूषण लोकविभूषण भूतलभूषण भूमिपते जय॥ १२ ॥

अशरणशरण प्रणतभयदरण धरणिभरहरण धरणितनयावरण।
जनसुखकरण तरणिकुलभरण कमलमृदुचरण द्विजाङ्गनासमुद्धरण।
त्रिभुवनभरण दनुजकुलमरण निशितशरशरण दलितदशमुखरण।
भृगुभवचातकनवीनजलधर राम विहर मनसि सह सीतया जनाभरण॥ १३ ॥
भूपतिललाम सुखधाम लोचनाभिराम सङ्कटविराम तनुशोभाजितकोटिकाम।
आप्तकाम पूर्णकाम लसितसरोजदाम सर्वगुणधाम नवनीलनीरधरश्याम।
तरुणतमालश्याम भक्तनयनाभिराम पूरितप्रणतकाम ध्वस्तघोरभवदाम।
सज्जनमनोऽभिराम रमणीयच्छविधाम भृगुभवहृदि सह सीतया विहर राम॥ १४ ॥
जय जय जानकीश कोसलेश रामभद्र हृतनिजसेवकविमोह भवविक्रमण।
जय जय दशरथकैकयीवचनपाल मृदुपदकमलविहितवनचङ्क्रमण।

जय जय जनचित्तचातकसजलघन भक्तमञ्जुमानससततकृतविभ्रमण।
भृगुसुतमेकमहिमिव भीषयन्तमेनं वैनतेय इव जहि कलिं जानकीरमण॥ १५ ॥
देव दीनवत्सल दयानिधान रामभद्र पतितपावन सीतानाथ नाथ मयि द्रव।
कृत्रिमो वास्तवो वा कृपानिकेत मूढमतिः सर्वथा श्रितो दयालो हे हरे जनोऽस्मि तव।
भवसिन्धुमग्नभग्नशक्तिद्विजसुतकृते करुणानिधान पोतपदपद्मयुगे भव।
साधनविहीनमतिदीनमद्य हीनमेनं कुटिलशिरोमणिं रमानिवास शीघ्रमव॥ १६ ॥
देव पश्य मे गतिं कृतघ्नचक्रचूडामणेरात्मनैव नीचकलियुगग्रासतां प्रयामि।
क्षणमपि चिन्तयामि नो त्वदीयपादयुगं व्यर्थचिन्तनेन स्वर्णकालमतियापयामि।
पूजितो भवामि पूजयामि नो जनं कमपि पृष्टो जनैरात्मनि त्वदीयकृपां ज्ञापयामि।
भृगुसुतप्रतिष्ठां निभालय ह्यभद्रो भूत्वा स्वमपि च रामभद्रदास इति ख्यापयामि॥ १७ ॥
देव देवदानवनरार्चितपदाम्बुजाय सज्जनचकोरहिमकराय च ते नमोऽस्तु।
नमः पीतवाससे शुभाशिषे महोजसे दशास्यजातवेदसे च श्रीमते च ते नमोऽस्तु।
नमः शार्ङ्गधन्विने महस्विने मनस्विने तरस्विने यशस्विने रघूत्तमाय ते नमोऽस्तु।
लोकपालकाय वेधसे च भार्गवेश्वराय जानकीवराय राघवाय भूभृते नमोऽस्तु॥ १८ ॥
रे रे मूढचित्त त्यज विषयदुराशामाशु रघुनाथनीरदस्य चतुरचातको भव।
भवसुखनदीसिन्धुसरोजलमनादृत्य रामकीर्तिस्वातिवारिसुधां दिवानिशं पिब।
करुणं सदैव रट प्रिय प्रिय कुत्र इति रामदर्शनस्य कृते तृषाकुलं भुवि जीव।
भार्गवोपदेशोऽयं स्वीकरिष्यते चेत्तदैव सङ्कटः प्रयास्यति सपदि ध्रुवमेव तव॥ १९ ॥
नाथ भूतनाथ पूज्यमृदुलकमलपद भीतो जनस्त्वां शरण्यमेव शरणं प्रयामि।
जगति निरादृतो निराकृतः कुटुम्बिभिश्च देव दीनजनोऽहं त्वदीयचरणं श्रयामि।
रोदिमि विचार्य निजपातकसुमेरुमहं स्मृत्वा नाम पतितपावन इति विरमामि।
कृपां कुरु कृपाकन्द पाहि भार्गवं मुकुन्द शिरस्ते पदे निधाय रामभद्र प्रणमामि॥ २० ॥
देव दीनवत्सल उदार दयावारिधर मादृशे नराधमे मलालये प्रमोदयस्व।
सर्वथैव वेदप्रतिकूलमार्गमाश्रिते सतां गते कुकर्मचक्षणे हरे कृपां कुरुष्व।
क्रियन्तेऽपराधशतान्यहोरात्रमेव मया क्षमासुतापते क्षमामन्दिर विभो क्षमस्व।
याचे महाराज सीतालक्ष्मणमारुतियुतो भार्गवमनसि घनकानने सदा रमस्व॥ २१ ॥
रामनामजपयागरतं मां मुनीशमिव वीक्ष्य रोगताटकादिराक्षसान् बलाद्दमय।
कलिशक्रदूषितां कुमतिमुनिनारिमिमां चरणसरोजरजसा पवित्रतां गमय।
अहम्भवधनू रघुवीर तरसा विभज्य मनोमिथिलेशपणिजातसङ्कटं शमय।
भावनाश्रियं वृणीष्व रामभद्र भार्गवस्य मानससुकोसलनिकेतने स्वकं रमय॥ २२ ॥

दीनबन्धुरीड्यकीर्तिरखिलभुवनपतिर्भवानेव यन्मदीयदुर्गुणान् स्मरिष्यति।
दोषजलराशिरयं तदा पापशिरोमणिः कल्पकोटिमपि नो भवाम्बुधेस्तरिष्यति।
जगता तिरस्कृतं निराकृतं त्वया च वीक्ष्य कलिर्निर्दयं भृशं कुघातं प्रहरिष्यति।
पतितपावनं नाम भविष्यति निरर्थकं तव द्विजं चेन्न दयालो समुद्धरिष्यति॥ २३ ॥
पाहि पाहि पाहि पापवारिधिकलशभव पतितपावन राम भूमिपाल पाहि माम्।
पाहि पद्मजापते परेश पद्मनेत्र पाहि परमकृपालो दशरथबाल पाहि माम्।
पाहि पूर्णपुरुष परशुधरमदहर खलगणकाल सुजनरसाल पाहि माम्।
पाहि पार्वतीशपूज्यपावनपदारविन्द भृगुसुतमञ्जुमानसमराल पाहि माम्॥ २४ ॥
नमो नित्यनीलकण्ठपूजितपदाम्बुजाय नमो विबुधारिघनकाननकृशानवे।
नमः श्यामतामरसदामविग्रहाय नमो जनानुग्रहाय लम्बबाहुभव्यजानवे।
नमो भवमोचनाय जलजविलोचनाय भृगुसुतपापपङ्कजतुषारसानवे।
नमः पूर्णकामाय निकामश्यामसुन्दराय रामाय नमोऽस्तु भानुवंशकञ्जभानवे॥ २५ ॥
नमो ब्रह्मणे स्वधर्मवर्मणे नराधिपाय नमो बलवीर्यशौर्यधाममहाबाहवे।
नमो नीलनीरधरशरीररघुवराय नमो मखरक्षणाय सूदितसुबाहवे।
नमो दिव्यविक्रमाय हृतभक्तसम्भ्रमाय भग्नशम्भुकार्मुकाय वीरवन्द्यबाहवे।
नमः सीताप्राणवल्लभाय भार्गवेश्वराय नमो राघवाय दशमौलिचन्द्रराहवे॥ २६ ॥
करुणानिधान निशिचरपरिघातकर वेदयशोगान धृतचापबाण रामभद्र।
कलिना विलोक्य ताड्यमानं पशुमिव नाथ निरपेक्ष इव मां न पासि किं दयासमुद्र।
त्वां विहाय क्व प्रयामि कस्य पुरो विलपामि निग्रहीतुं कः क्षमस्त्वया विना च कोसलेन्द्र।
पालय निभालय स्वदीनबन्धुयशो नाथ त्वमसि सदैव नतपालकश्च रामचन्द्र॥ २७ ॥
वेत्थ सर्वमेव बहिरङ्गमान्तरं तथापि स्वामिसमक्षं विधीयते मयापि धृष्टता।
किं करोमि किङ्करस्य खादिता कृपानिधान कुटिलकरालकलिना समापि शिष्टता।
साधनविहीनो भववार्धिलीनमनोमीनो दोषदुर्गुणयुता मदीयेयमशिष्टता।
भार्गवमनाथं तृणवदुपेक्ष्यं मामभीक्ष्य क्षम्यतां मुकुन्द कलिनार्पिता विशिष्टता॥ २८ ॥
नूनमेव मे विलोक्य पातकं सुमेरुसमं करुणानिधान तृणवत्त्वमप्युपेक्षसे।
प्रणतार्तिहर हरपूजितपदाम्बुजात मत्समात्खलात्कथं शुभान् गुणान् न वीक्षसे।
मादृशो न पातकी न पापहारी त्वादृशो मुकुन्द किं समन्वयं त्वमिमं न समीक्षसे।
सन्तु ते परीक्ष्या ये समर्था ज्ञानयुता नाथ भार्गवमनाथमसमर्थं किं परीक्षसे॥ २९ ॥
महाराजो रघुराजो बालकं जिघांसुमेनं विकरालकलिकालमाशु विनियम्यताम्।
कामक्रोधलोभमोहमानसकुरोगदुष्टपीडितं स्वदीनशिशुं नय निरामयताम्।

विषयखपुष्परसतृष्णया तृषितमहो मनोमधुकरं पदपङ्कजे रमयताम्।
सङ्कटविराम लोकलोचनाभिराम राम भृगुसुतमपि कृपापात्रतां गमयताम्॥ ३० ॥
चित्रकूटमभिगम्य मन्दाकिनीमुपाचम्य परिक्रम्य कामदं व्रजामि नो विमलताम्।
कम्पते मनो विचार्य पातकं महन्मुकुन्द खिद्यते समनुभूय साधनविफलताम्।
श्रये तव रामनाम एकमवलम्बमद्य आश्वसिमि ते विभाव्य पतितवत्सलताम्।
दर्शनं सपदि देहि भार्गवशिरसि नाथ धेहि करपङ्कजं विकलय विकलताम्॥ ३१ ॥
आसमहमघराशिरितस्ततः परिभ्रमन् कृता भूतभावनेन तव भक्तिप्रेरणा।
तदापि कृपानिधान कोपविवशेन मया जानकीस्वयंवरे कृता तवावधीरणा।
क्षम्यतां नियम्यतां निदिश्यतां प्रदिश्यतां स्वभक्तिसुधा भार्गवाय क्रियतां समीरणा।
भगवत्त्वमेव जगति प्रमाण्यतां दयालो ख्याप्यतां चिराय दीनवत्सलत्वमीरणा॥ ३२ ॥

रघुनाथ कृपां न करिष्यसि चेत्पतितो न तरिष्यति शाश्वतिकः।
न गमिष्यति मे दुरितं तव दीनदयालुयशः किल गास्यति कः।
सुखमेष्यति कुत्र खलः कुटिलस्त्वदृते च रतिं परिदास्यति कः।
कमुपेष्यति वै शरणं त्वदृते भवतः पतितान् परिपास्यति कः॥ ३३ ॥
गरुडं परिहाय समाकुलितः किल धावति को गजराजकृते।
निजदासशुचं परिणाशयितुं कमठादितनुं किल को धरते।
करुणाकर कस्त्वदृते सततं परिचिन्तयते निजभक्तहिते।
रघुनन्दन कं करुणातरुणीव समाश्रयते शरणं त्वदृते॥ ३४ ॥
रघुनन्दन लोलुपचिन्तमघायुषमर्दितमार्तिकृता विपदा।
अवलोक्य मुकुन्दकृपासुधया स्वशिशुं सुखयिष्यसि देव कदा।
अतिधन्यमहस्तदहो विदृशं विकलं समुपेष्यसि नाथ यदा।
तदा मन्मतिराप्तफला मुदिता भविता तव दर्शनसत्सम्पदा॥ ३५ ॥
रघुनाथ निराश्रयमार्तविपन्नजनं तृणवद्विजहासि कथम्।
रघुपुङ्गव भैरवरौरवतो नहि मुक्तममुं विदधासि कथम्।
रणकर्कश कर्कशसंशयकुन्तवनं तरसा न लुनासि कथम्।
भवभञ्जन घोरभवाम्बुनिधौ पतितं स्वशिशुं नहि पासि कथम्॥ ३६ ॥
दीनदयालुरुदारशिरोमणिरीड्ययशाः स चराचरवासी।
कौसल्यासूनुरदभ्रगुणाकरमैथिलिमानसकुञ्जनिवासी ।
रामो रमापतिरर्ककुलाम्बुजभानुरमोघशरस्मितभाषी।
दूषणहा धृतदूषणमाशु शिशुं परिपातु कलेरविनाशी॥ ३७ ॥

रघुनाथ नृनाथ जगत्त्रयनाथ अनाथजनेऽपि कृपा क्रियताम्।
निजमायाकृतं कुधिया च धृतं कटुकैतवदोषमलं ह्रियताम्।
प्रसभोज्झितविश्वसुखेन मया तव पादसरोजयुगं व्रियताम्।
मम राम सुमानसधाम त्वया जनकात्मजया समलङ्क्रियताम्॥ ३८ ॥
न कदापि तवाब्जपदाद्विमुखो मृगयेय सुखं च भवे हि वृथा।
मम ध्याने त्वमेधि सदैव हरे सततं स्मृतिमेतु तवैव कथा।
तव पादयुगे रतिरस्तु न वा व्यथयेन्नहि मां भवभीमव्यथा।
सफलास्तु यथा मम वाञ्छालता त्वरया रघुवीर विधेहि तथा॥ ३९ ॥
मयि भातु सदा तव पादसरोजरतिर्विचकास्त्वपि प्राणलये।
सहजानकिमाधुरिमूर्तिरथो मम राजतु मञ्जुमनोनिलये।
तव नाम जपन् प्रणमन् प्रमुदा स्वमथो नितरां त्वयि संविलये।
रघुनाथ सदा निजलोचनयोः प्रियतारकवत्किल त्वां कलये॥ ४० ॥
जय जय जय श्रीराम कामशतकोटिमनोहर।
जय जय भुवनललाम श्यामसुन्दर गुणमन्दिर।
जय जय शीलनिधान ज्ञानगुणगृह करुणाकर।
जय भवसागरमन्दर जय रिपुजलनिधिमन्दर।
जय जय जय दशरथतनय जय जय सीताप्राणधन।
जय मुकुन्द जय सौख्यमय जय भार्गवसङ्कटशमन॥ ४१ ॥
प्रणतपाल नरपाल पार्वतीपतिपूजितपद।
श्रीनिकेत करुणानिकेत सुखविरतिभक्तिप्रद।
चण्डशरासनसायक संयुगहतदशकन्धर।
पीताम्बरधर भूधर धरणिसुतावर सुन्दर।
कौसल्यासुत दीनहित जनचातकनवनीलधर।
सीतालक्ष्मणश्रितचरण सततं भृगुवरहृदि विहर॥ ४२ ॥
जय ताटकासुबाहुनीचमारीचविदारण।
जय कौशिकमखपाल मुनिवधूशापनिवारण।
जय जय भग्नमहेशचाप जय भार्गवमदहर।
लब्धकीर्तिजानकीविजय जय जनप्रहर्षकर।
जय मैथिलजनचित्तहर जय जय जय सीतारमण।
जय कौसल्यानन्दकर जय निजजनहृदिविश्रमण॥ ४३ ॥

जय मुनिमानसहंस हंसकुलकञ्जहंसवर।
जय मण्डितवनभूमिभाग जय पितृनिदेशकर।
जय कमलार्चितचरणकमल जय जय काननचर।
जय जय चण्डधनुःशरधर जय नाशितनिशिचर।
जय खरदूषणदर्पहर जय सीतामार्गणनिरत।
जय मुनिगणभयशोकहर जय जय राघव सत्यव्रत॥ ४४ ॥
विलपन्तं विजहासि पथिक इव पितरं वृद्धम्।
क्रोडे कृत्वा नयनजलैः परिषिञ्चसि गृद्धम्।
भिल्लाः पुत्त्रीकृता निषादो विहितो भ्राता।
भवता कौसल्येव बहुमता शबरी माता।
मित्रीयसि कपिराजमपि राक्षसमपि हे पूतकथ।
किमुपेक्षसे कृपायतन द्विजसुतमङ्गमनाथमथ॥ ४५ ॥
करुणाकन्द मुकुन्द कदा मयि कृपां करिष्यसि।
करकमलं मम शिरसि धनुर्धर कदा धरिष्यसि।
भार्गवभवभयमार्तशोकहर कदा हरिष्यसि।
छविसुधया मम नयनचषकमपि कदा भरिष्यसि।
घोरवारिनिधिमग्नमथ मां परेश पास्यसि कदा।
रामभद्र मयि दोषजुषि निजकरुणां धास्यसि कदा॥ ४६ ॥
सुरमुनिवृन्दमिलिन्दपीतपदपद्मप्रेमरस।
दिनकरकुलकुलकुमुदतुहिनकर भक्तभाववश।
हे हरमानसहंस हंसकुलतपन गताध्वस।
सेवकचारुचकोरपूर्णहिमकर रणकर्कश।
हे जनलोचनचोरवर सकृदपि राघव मृदु विहस।
सीतानुजसहितः सदा मम मृदुहृत्कमले निवस॥ ४७ ॥
या करुणा किल श्रुता जटायुर्मोक्षविधाने।
या करुणा ह्यधिगता हनुमतस्तोषप्रदाने।
यया बालिनं युधि निहत्य सुग्रीवस्त्रातः।
रावणानुजो यया पालितो लक्ष्मणभ्रातः।
कठिनकालकलिमलमलिनप्रबलपापविग्रहधरे।
सा करुणा न भवेत्कथं शरणं याते मयि हरे॥ ४८ ॥

कः कुरुते त्वां विना जलधियानं पाषाणम्।
रिपुमपि को मोक्षयति त्वां विना प्रतिकुर्वाणम्।
गणिकायै त्वां विना राति कः किल निर्वाणम्।
द्विजबन्धोरपि कश्चकार भवनिधितस्त्राणम्।
कः प्रपन्नजनपालकस्त्रिभुवनमध्ये ते समः।
मादृक्खलमपि त्वां विना को रघुवर त्रातुं क्षमः॥ ४९ ॥
या शीघ्रता गजेन्द्ररक्षणे विहिता भवता।
कृता भूमिपतिसदसि या त्वरा कृष्णामवता।
स्तम्भं भित्त्वा कनककशिपुमभिहत्य विषादम्।
हृत्वा यया नृसिंह प्रमोदितवान् प्रह्लादम्।
यया विपुलपतितास्त्वया मुक्ता भवनिधितः प्रभो।
विस्मृतवान् किमु तां त्वरां भार्गवहेतोर्हे विभो॥ ५० ॥
जय राम शोभाधाम भुवनललाम गुणमन्दिर विभो।
जय पूर्णकाम पुरारिपूजित कामशतसुन्दर प्रभो।
जय भूपमुकुटावलिमहितपदपीठ सीतावर हरे।
कलिलीनसाधनहीनमलजुषि कुरु कृपां मयि भवभरे॥ ५१ ॥
जय जानकीजीवन जनितजननयनसुख जगतीपते।
जय जम्भरिपुसुतदर्पहर हरहृत्सरोज सतां गते।
जय जनकदशरथसुकृतसुरतरुसुफल साधनफलरते।
जय जलदसुन्दर रामनृप धारय कृपां भार्गवकृते॥ ५२ ॥
जय जनपते सूदितदशानन जनवनजकाननरवे।
जय जलजभवपूजितपदाम्बुज राम जितकामच्छवे।
जय जय जनार्दन दनुजमर्दन शुभयशःपावितकवे।
जय जन्ममृत्युजरार्तिहर भृगुसुतकलुषभूधरपवे॥ ५३ ॥
जय जनकनन्दिनिनयनचातकिनीरधर गुणवारिधे।
जय जय जनेश्वर रामभद्र निसर्गसौम्य कृपानिधे।
अघराशिमज्ञमनाथमशरणमार्तमतिदोषाकरम् ।
करुणादृशा पतितं भवे रघुवर विलोकय भृगुभरम्॥ ५४ ॥
त्वं ब्रह्म व्यापकमेकमजमव्यक्तमथ प्रकृतेः परम्।
अनुपममखण्डमनन्तमीड्यमनादिविषयागोचरम् ।

निर्गुणनिरञ्जननिर्विकृतितत्त्वमसिलक्ष्यमलक्षणम् ।
दशरथसुकृतसागरशशी श्रुतवेदवस्तु विलक्षणम्॥ ५५ ॥
रघुनाथ सीतानाथ त्रिभुवननाथ राघव पाहि माम्।
नररूप कोसलभूप सुरनरभूप माधव त्राहि माम्।
रघुवीर संयुगधीर श्यामशरीर विकलमवेहि माम्।
पतितं भवे कलिनाहतं द्विजसुतमनाथमुपेहि माम्॥ ५६ ॥
अशरणशरण कारणकरण तारणतरण घनश्याम हे।
भूभरहरण जनभयहरण सरसिजचरण श्रीराम हे।
शतकामसुन्दर सौख्यमन्दिर त्वां वयं वन्दामहे।
वन्दारुसुरतरुमघहरं तव पदयुगञ्च भजामहे॥ ५७ ॥
धिग्धिग्जघन्यं पापजलधिं मामहो उदरम्भरिम्।
न भजे निमिषमपि शुद्धमनसा परमसुहृदमहं हरिम्।
संसारसम्बन्धिषु मनः सततं दधे निष्कारणम्।
मन्ये न सम्बन्धिनमहो रघुपतिं वारणतारणम्॥ ५८ ॥
क्षणमपि न ते पदपङ्कजे निदधामि देव निजं मनः।
त्वां विलज्य सततं प्रार्थये तारस्वरेण पुनः पुनः।
मादृशपतितचूडामणे रघुनाथ पश्य विडम्बनम्।
किन्तु त्वमेव भवाम्बुधौ भार्गवकृतेऽस्यवलम्बनम्॥ ५९ ॥
मज्जन् महाभवसागरे पतितो जनो ह्यवलम्ब्यताम्।
करुणानिधे करुणां वितर नहि किमपि नाथ विलम्ब्यताम्।
रघुवर मयि द्रव भव नयनविषयः क्वचिन्न विरम्यताम्।
सीतापते भवता झटित्यागम्यतामागम्यताम्॥ ६० ॥
श्रमणा श्रमं हि चकार कं माता मता भवता च या।
किं कृताहल्या किल तपो लब्धं पदाब्जरजो यया।
असहायमार्तमनीशमज्ञमसम्बलं मलनिर्भरम्।
पतितं विषमभवसागरे त्रायस्व राघव माचिरम्॥ ६१ ॥
कैकयिवचो मन्यसे शुभमिव निशितमिव सरमायसम्।
वल्लभाविप्रियकृतमहो घृणया मुमोचिथ वायसम्।
अङ्कस्थमश्रुजलैः पितरमिव संश्चकर्थ जटायुषम्।
राघव कथं समुपेक्षसे भृगुसुतमनाथमघायुषम्॥ ६२ ॥

रघुवीर त्वयि तिष्ठति कथं कलिना जनोऽयं काल्यते।
अशरणशरण शरणागतो भवता कथं नहि पाल्यते।
त्रैलोक्यविश्रुतपतितपावननिजयशो न निभाल्यते।
सीतेश राघव द्विजसुतः कृपया कथं नहि लाल्यते॥ ६३ ॥

करुणाकर रघुनाथ भवान् नहि कृपां करिष्यति।
भवनिधिमग्नो जनस्तदायं सपदि मरिष्यति।
कलिरपि निर्बलमेत्य प्रभो प्रसभं प्रहरिष्यति।
मायाझञ्झा झटिति मतितरीमेत्य हरिष्यति।
प्रसरिष्यति लोकेषु नहि दीनदयालुयशस्तव।
अनुकूलो भृगुभवकृते भव भवनिधिपद्मप्लव॥ ६४ ॥

कथय प्रभो कुलटया गणिकया तपः कृतं किम्।
पुण्यमजामिलविप्रबन्धुना कथय चितं किम्।
कौलीन्यं किं नाथ शबरिका कथय श्रितवती।
गौतमपत्नी किं सतीत्वमथ देव धृतवती।
किं शास्त्रं पठितं कथय कपिभिः कोलैर्हे हरे।
पाहि पाहि विप्रं प्रभो मग्नं जलधौ मलभरे॥ ६५ ॥

यद्यप्यसि सर्वज्ञशिरोमणिरन्तर्यामी।
निर्विकारनिर्लेपनिरामयहृदयस्वामी ।
तदपि मूढतावशाद्व्यथां तुभ्यं कथयेऽहम्।
निजकृतफलमभिधाय निरीहं त्वां व्यथयेऽहम्।
क्षन्तव्योऽस्मि तथाप्यहं भवता यत्सुतकस्तव।
सीदति पापवशान्मयि पतिते त्वरितं नाथ द्रव॥ ६६ ॥

त्यक्त्वा लज्जामहो कृतं पूर्वं बहुपापम्।
रामचन्द्र अत एव लभे सम्प्रति सन्तापम्।
पुरा लङ्घितो विधिर्वर्धते सम्प्रति पीडा।
त्वां प्रति हा कथयामि नाथ नहि मम हृदि व्रीडा।
जगत्स्वार्थमयमूढमति कलिरपि सहते किमपि नहि।
रामभद्र कृपया झटिति ब्राह्मणदारुणव्यथां जहि॥ ६७ ॥

पाहि पाहि पाकारिसूनुमदहर जितदूषण।
पाहि पुराणपरेश राम रघुवंशविभूषण।

पाहि मुकुन्द कृपानिधान कौसल्यानन्दन।
पाहि पाहि नतपाल पार्वतीपतिकृतवन्दन।
हे हरहृत्पङ्कजमधुप हे जनचातकवारिधर।
पाहि पाहि ब्राह्मणमिमं करुणासागर भूपवर॥ ६८ ॥
रक्ष रक्ष रक्षोघ्न नीलघनकमलकान्तिधर।
रक्ष रक्ष यक्षेशबन्धुमदखर्वगर्वहर।
रक्ष रक्ष राक्षसानीकनीरजदोषाकर।
रक्ष रक्ष राकेशवदन जनमानससुखकर।
रक्ष रक्ष दशरथतनय रक्ष मैथिलीप्राणधन।
रक्ष रक्ष भृगुसुतमिमं रक्ष राम चितसौख्यघन॥ ६९ ॥
त्राहि त्राहि कलिकालव्यालग्रस्तं दनुजारे।
त्राहि त्राहि त्रैलोक्यविभूत्तमरूप खरारे।
त्राहि त्राहि जनमिमं कान्तिजिततरुणतमारे।
त्राहि त्राहि बालकं रामनृप भग्नसुरारे।
त्राहि त्राहि भववारिनिधिमग्नं सायकचापधर।
त्राहि त्राहि विप्रजमिमं प्रणतपाल जनकष्टहर॥ ७० ॥
चिन्तय चिन्मयरामरूपमथ परिहर निद्राम्।
रामनाम जप सदा विहाय तरुणतरतन्द्राम्।
भावय भावितहृदा सदा रघुपतिशुचिलीलाम्।
भावुकजनसुरधेनुमसुरकुलमोहनशीलाम्।
त्यक्त्वा दुर्व्यसनं कुटिल चित्रकूटमुपविश मनः।
अन्याशां परिहृत्य शठ भव भार्गव रघुवरजनः॥ ७१ ॥
नवकिसलयकमनीयशिरीषकुसुमसमचरणम्।
हरहृत्सरसिसरोजमार्तिहरमशरणशरणम्।
कुन्तकेतुयवपद्ममहितभवतारणतरणम्।
सुखदं गङ्गाजनकमहल्यापातकहरणम्।
सेवकजनचिन्तामणिं स्मृतपूरितसुखसम्पदम्।
भार्गव यदि काङ्क्षसि सुखं स्मर सततं रघुपतिपदम्॥ ७२ ॥
जय जनार्तिहन् जानकीपते भयतमोहृतौ भानुविक्रमः।
स्वयमुदीक्षतां साधुविक्लवं वयमिहार्पिता वैशसं कलेः॥ ७३ ॥

जनकनन्दिनीजीवनप्रद तनुभृतां नृणां तापनाशन।
मनइभङ्कमं मापते मृजन् विनय मे रुजं वीरराघव॥ ७४ ॥
जनिभृतामहं जातजालमो घनतमःप्लुतो घर्मतापितः।
जनकजावरे जागृतीश्वरे मन इसम्बलं मां तुदत्यलम्॥ ७५ ॥
गतिरनागसां गच्छतां नृणां श्रुतिपथश्रितैः श्रूयते भवान्।
कृतिविदुन्मदं कृष्टकार्मुकः पतितपावनः पातु पापिनम्॥ ७६ ॥
यदहमस्मि भो यत्स्वमस्ति मे तदिदमर्पितं त्वत्पदाम्बुजे।
इद उदीक्षतां ईश इस्मयो हृदि न चेत्प्रमा हृष्टचक्षुषा॥ ७७ ॥
हृदि बिभेषि भो हृत्पतेऽवने तदिदमद्भुतं तावकस्य मे।
यदि हरिः शिशौ यात्युदासतां मदिकरी कथं मर्दयेन्न तम्॥ ७८ ॥
प्रणतपालकः प्रश्रयानतः क्षणमपिच्छविं क्ष्मार्पितः स्मरन्।
तृणमिवेः सुखं तृप्त आमनन् व्रणयितास्म्यमुं बृंहितं कलिम्॥ ७९ ॥
ननु विभो मया नष्टबुद्धिना तनुरियं सुखैस्तर्पिता भवैः।
जनुरधोक्षजे जातु नार्पितं धनुरुदच्य मां धेहि राघव॥ ८० ॥
कनककामिनीकाञ्चनस्पृहा जनकजापतौ जागृति त्वयि।
खनति नो मनः खञ्जनाम्बक वनतिनोऽवने वस्तु पामनम्॥ ८१ ॥
दशमुखच्छिदो दासमन्धकं दशति दुष्टधीर्दारुणो हि माम्।
दशनजिह्वया दन्दशूक इर्दशरथप्रसूर्दश्यतां सकृत्॥ ८२ ॥
जयति जाह्नवीजन्मदाङ्घ्रिको जयति जन्मभृज्जाड्यनाशनः।
जयति जम्भहज्ञातकाक्षिकृज्जयति जानकीजीवनः प्रभुः॥ ८३ ॥
जलदसुन्दरो जैत्रकन्धरः खलकुलानलः खप्रभोज्ज्वलः।
नलिनपान्वयोन्नायको मुहुर्मलमिदं स मे मार्ष्टु राघवः॥ ८४ ॥
दशमुखान्तकादर्तिहा नहि दशचतुर्भुवां दृश्यते ऋते।
दशनदीधितिद्योतितोडुपे दशरथात्मजे दृष्टिरस्तु मे॥ ८५ ॥
जहि जनार्दन ज्याशरैः कलिं नहि दयोचिता नाथ निम्नगे।
स हि मृतो हि चेत्साधुभिस्तव क्व हि कमेष्यते क्वाथितात्मभिः॥ ८६ ॥
न जननी विभो नास्ति सोदरो न जनको न कं नास्ति मे सखा।
न जनतास्पृहा नो धनं गतिर्न जनकात्मजानाथमन्तरा॥ ८७ ॥
न यदि वर्तसे निघ्नकारुणि न यशसः समं नाकपस्य ते।
नय न भास्वतो नान्दनीं गतिं नयनगोचरो नाथ मे भव॥ ८८ ॥

दमय मे मदं दीनवत्सल शमय मे समं शान्तिकृन्मलम्।
नमय मे शिरो नीचगं हरे रमय मे मनो राम मास्पदे॥ ८९ ॥
कुटिलकुन्तलं कुङ्मलद्विजं जटिलशीर्षकं जानकीस्पृहम्।
निटिलनेत्रहृन्नैजमन्दिरं घटय दृक्पथे घर्महन्मुखम्॥ ९० ॥
कनकमञ्जरीकान्तिवल्लरीजनकनन्दिनीजातसुस्पृहः ।
वनकसौख्यकृद्धर्धयस्व तां धनकबन्धुहन् धर्षयानयम्॥ ९१ ॥

कः कौ के केककेकाकः काककाकाककः ककः।
काकः काकः ककः काकः कुकाकः काककः कुकः॥ ९२ ॥

अन्वयः – केककेकाकः काककाकाककः ककः काकः काकः ककः काकः कुकाकः काककः कुकः कः कौ के। इत्यन्वयः॥

श्लोकार्थः – के ब्रह्मणि ब्रह्माण्डे वा कं सुखं यस्मात्स केकः संज्ञात्वात्सप्तम्या अलुक्स एव केकः ब्रह्माण्डसुखदाता केकाकः केका मयूरवाणी तस्यां कं सुखं यस्य स केकाकः ब्रह्माण्डसुखदातापि मयूरवाण्यां सुखमनुभवतीति भावः। स एव भगवान् रामो बाल्यकाले काककाकाककः काकस्य भुशुण्डिनः काका वाणी तस्या यत्कं सुखं तदेव कम् आनन्दो यस्य स काककाकाककः भुशुण्डिनो वाणीसुखमेवानन्दं मन्यत इति भावः। स एव ककः केषु लोकेषु कं सुखं यस्मात्तादृशः "जो आनन्द सिन्धु सुखरासी" (श्रीरामचरितमानसे १-१९७-५) इत्यादिषु स्पष्टम्। स च काकः कं सुखम् अकं दुःखं वनवासात्मकं यस्य स काकः अर्थाद्वनवासदुःखमपि सुखं मन्यते। एवंविधः काकः काकः प्रशस्तः काकभुशुण्डिरस्त्यस्य स काकः प्रशस्तकाकवानिति भावः। ककः कः ब्रह्मा तस्यापि कं सुखं यस्मात्स च काकः कायति भक्तानाह्वयति स काकः काकपक्षधरो वा भगवान् रामः। कुः पृथ्वी तस्यां कं सुखं जन्मभूमितया यस्याः सा कुका सीता तस्यां कम् आनन्दो यस्य स कुकाकः सीतारामो भगवान्। काककः काकं भुशुण्डिनं कायति। कुकः कुः भोगं कं मोक्षसुखं यस्मात्। एवंविधः कः परब्रह्म परमात्मा भगवान् श्रीरामः कौ पृथिव्यां के साकेतलोकेऽयोध्यायां विराजते। इति श्लोकार्थः॥

काककाक ककाकाक कुकाकाक ककाक क।
कुककाकाक काकाक कौकाकाक कुकाकक॥ ९३ ॥

अन्वयः – काककाक कक आक आक कुकाक आक कक क आक कुकक आक आक काक आक कौक आक कुकाकक आक। इत्यन्वयः॥

श्लोकार्थः – काकः जयन्तस्तस्य के शिरसि अकं दुःखं दण्डदानेन यस्मात्स काककाकः जयन्तदण्डदाता तत्सम्बुद्धौ हे काककाक जयन्तनिग्रहकारिन् प्रभो। कक आक आक इति पदच्छेदः। केषु जीवेषु कम् आनन्दो यस्मात्स ककः तत्सम्बुद्धौ हे कक जीवनानन्ददायिन्। आक आक आगच्छ आगच्छ। कुकाकाक कुकाकः सीतासुखदाता (पश्यन्तु २०-९२) तत्सम्बुद्धौ हे कुकाक। आक आगच्छ। कक ब्रह्माण्डसुखहेतो (पश्यन्तु २०-९२)। क परमात्मन्। आक आगच्छ। कौ पृथिव्यां भोगे कम् आनन्दो येषां ते कुकाः तान् कायति अभिमुखीकरोति इति कुककः तत्सम्बुद्धौ हे कुकक। आक आक आगच्छ आगच्छ। काकाक कः ब्रह्मा अः विष्णुस्तयोः कम् आनन्दो यस्मात्स काकः तत्सम्बुद्धौ काक। आक आगच्छ। कौकाकाक कौ पृथिव्यां कम् आनन्दः यस्मात्स कौकः तत्सम्बुद्धौ हे कौक। आक आगच्छ। कुत्सितं काकं जयन्तं परित्राणाय कायति अथवा कुकाकेन जयन्तेन कीयते सम्बोध्यते रक्ष रक्षेति सः कुकाककः तत्सम्बुद्धौ हे कुकाकक। आक आगच्छ। इति श्लोकार्थः॥

विशेषः – आङ्उपसर्गपूर्वस्य गमनार्थकस्य "अक"धातोर्लोटि लकारे मध्यमपुरुष एकवचन "आक" इति रूपम्॥

लोलालालीललालोल लीलालालालललालल।
लेलेलेलेल ललालील लाल लोलील लालल॥ ९४ ॥

अन्वयः – लोलालालीललालोल लीलालालालललालल लेलेलेलेल ललालील लाल लोलील लालल इत्यन्वयः॥

श्लोकार्थः – लोलाश्चञ्चलाः अलाः अलकाः तेषां आलिः समूहः तैः ललः विलसितः स च अलोलः अचञ्चलः इति लोलालालीललालोलः तत्सम्बुद्धौ लोलालालीललालोल। अलां अक्षराणां समूहः आलं तं लाति वक्ति इति आललं मुखं लीलायां शिशुकेलौ लालया तृष्णाजलेन ललं क्रीडावत् आललं मुखं यस्य सः लीलालालालललालल: तत्सम्बुद्धौ लीलालालालललालल। पुनः लेला शिशुक्रीडा धनुर्भङ्गरूपा तया इलायाः पृथिव्याः ईं लक्ष्मीं सीतारूपां लाति स्वीकरोति स लेलेलेलेलः सीतापतिः तत्सम्बुद्धौ लेलेलेलेल। स एव ललानां विलासिनां अलीं लुनाति इति ललालीलः तत्सम्बुद्धौ हे ललालील। हे लाल राघव। लोलीं जीवचञ्चलतां लुनाति नाशयति लोलीलः तत्सम्बुद्धौ हे लोलील। लालल अतिशयेन विलस इति श्लोकार्थः॥

अयोध्यायाः देशं क्षपितभयलेशं हि कलयन्
खलानां सन्दोहं कलितबहुमोहं विकलयन्।
जनानामानन्दं विबुधकुलवृन्दं तरलयन्
विधुन्वन् सन्देहं स इह रघुचन्द्रो विजयते॥ ९५ ॥

क्वचित्कौसल्यायाः स्तनमभिपिबन् पीडितखलः
लसल्लालालोलं मृदुतमकपोलं हि कलयन्।
दधन् वासः पीतं कलितरजसा दिव्यविभवो
भवं धुन्वन् देवः स इह रघुचन्द्रो विजयते॥ ९६ ॥

वपुर्दर्शं दर्शं नवजलदनीलं रघुपते-
र्गुणान् गायं गायं हृतसुमनसो भक्तसुखदान्।
रसं पायं पायं प्रभुचरितकुम्भस्रुतमहं
मनो धायं धायं सुखमनुभवेयं हरिपदे॥ ९७ ॥

जय जगत्त्रयकारणकारण जय जनार्दन वारणवारण।
जय महीपमहीपतितारण जय जयावनिजासुखधारण॥ ९८ ॥

मुनिसुतप्रणयार्चितविग्रहो विहितभूतलविग्रहविग्रहः।
निहतकण्टकदिव्यपरिग्रहो जयति तापसतापससङ्ग्रहः॥ ९९ ॥

शीलं चरित्रेण मुदा बिभर्ति स्नेहं च वाचा वपुषा पिपर्ति।
महानुभावो रघुनन्दनो यो जयत्यसौ भारतभाग्यहंसः॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
सर्गोऽस्तु विंशः कविरामभद्राचार्यप्रणीते सततं श्रियै नः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-
स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये भार्गवकृतराघवस्तवनं नाम विंशः सर्गः।

एकविंशः सर्गः

रामः प्रभुः परशुराममथ स्वधर्मे प्रेम्णा नियुज्य भगवांश्च महेन्द्रशैलम्।
प्रस्थाप्य पार्वणशशीव चरित्रचान्द्रीमर्यादया धवलयंस्त्रिजगद्विरेजे॥ १ ॥
श्रीराघवो विपुलबाहुविशालसिन्धौ सम्मज्ज्य शाङ्करधनुः सनृपालदर्पम्।
जेगीयमानचरितस्त्रिजगत्प्रवीरै रङ्गात्स लक्ष्मणयुतो गुरुमभ्यगच्छत्॥ २ ॥
तं गाधिजो विजयिनं जनकात्मजाया जैत्रश्रिया जलजया जयमालयाढ्यम्।
प्रीतं प्रतीक्ष्य पदयोः पतितं प्रसन्नः प्रांशुं प्रतीतमनसा परिषस्वजेऽसौ॥ ३ ॥
नेदुर्दिवो विबुधदुन्दुभयस्तदानीं पेतुश्च पुष्पनिकराणि सुरोत्तमानाम्।
गन्धर्वकिन्नरमुनीश्वरदेवदेव्यो वैवाहिकं जगुरधोक्षजजानकीयम्॥ ४ ॥

अद्य सीताराममङ्गलं सुगेयं हे शुभे।
एतद्गीते मनो निर्मलं निधेयं हे शुभे॥
दामिनीपयोधरसुवर्णवर्णिनी वरौ।
कोटिकोटिरतिरतिरञ्जनमनोहरौ।
नेत्रयुग्ममत्र सफलं प्रदेयं हे शुभे॥
अद्य सीताराममङ्गलं सुगेयं हे शुभे॥
अत्र मिथिलाधिराजजनको महारथः।
तत्र चक्रवर्तिमहाराजश्रीदशरथः।
समधियोरिह कुशलं सुधेयं हे शुभे॥
अद्य सीताराममङ्गलं सुगेयं हे शुभे॥
मिथिलाकोसलयोः सनातनसमागमः।
सीतारामयोर्मधुरपरिणयो मनोरमः।
भावं भावं भवं विमलं विधेयं हे शुभे॥
अद्य सीताराममङ्गलं सुगेयं हे शुभे॥
परब्रह्मभूतौ सीताराघवौ सतां गती।
रामभद्राचार्यप्राणप्रियौ दिव्यदम्पती।
मनोगृहं महोमण्डपं प्रणेयं हे शुभे॥
अद्य सीताराममङ्गलं सुगेयं हे शुभे॥ ५ ॥

दिव्येषु वाद्यनिकरेषु नदत्सु सत्सु वर्षत्सु मञ्जुकुसुमेषु सुरोत्तमेषु।
गायत्सु गीतमथ किम्पुरुषेषु विश्वामित्रं ननाम जनकः कनकाङ्गदाङ्गः॥ ६ ॥

त्वत्सम्प्रसादमधिगम्य रघुप्रवीरो भङ्क्त्वा धनुर्भुजसमर्पितवीर्यशुल्कः।
रामस्त्रिलोकविजयी विजितारिवर्गः सीताकरग्रहणयोग्यतयाभिपन्नः॥ ७ ॥
तद्देव भूमितनयां कनकाङ्गयष्टिं रामाय रम्यवपुषे प्रददामि हृष्टः।
कन्याललाम कमनीयमयोनिजं मे श्रीराघवोऽर्हति रमामिव शार्ङ्गपाणिः॥ ८ ॥
इत्थं निशम्य वचनं जनकस्य राज्ञो रामं स्पृशन् नवलनीरददेहकान्तिम्।
संश्राव्य हर्षकलितं निजगाद विश्वामित्रो गिरं गिरिशचापविभङ्गहृष्टः॥ ९ ॥
भग्ने धनुष्यभवदेव शुभो विवाहः सीतारघूत्तमवधूवरवर्णनीयः।
कार्यस्तथापि निमिभानुकुलानुरूपो वैवाहिको विधिरयं व्यवहारविज्ञैः॥ १० ॥
नो लोकतो जनक भिद्यत एव शास्त्रं शास्त्रातिगो न खलु तिष्ठति जीवलोकः।
विद्वान् द्वयोः शुभसमन्वयमेव लोके प्रेयः परत्र च पुमाल्लँभते विमोक्षमम्॥ ११ ॥
गच्छन्तु ते चरवरा नगरीमयोध्यामानीयतां दशरथो नृपचक्रवर्ती।
तत्सन्निधौ भवतु लोकहिताय भव्यो वैवाहिको विधिरयं रघुवीरभौम्योः॥ १२ ॥
रामस्य नित्यगृहिणीं नृप विद्धि सीतां सीतापतिश्च सततं रघुनाथ एव।
जीवान् स्वधर्ममिह शिक्षयितुं जगत्यामाविर्बभूवतुरुभाविव भानुकान्ती॥ १३ ॥
यो रामचन्द्रभगवान् स किलास्ति सीता या जानकी भगवती स च रामचन्द्रः।
नैवानयोर्नरपते किल कोऽपि भेदो वागर्थयोरिव तथा च तरङ्गवीच्योः॥ १४ ॥
आकर्ण्य कौशिकवचो जनकः प्रसन्नो दूतान् व्यसर्जयदथो नगरीमयोध्याम्।
ते तत्र शीघ्रगतयो ददृशुः क्षमायाः सीमन्तमौलिमिव कोसलराजधानीम्॥ १५ ॥
गत्वाऽथ तूर्णगतयो नगरीं निरीक्ष्य प्रीता निमज्ज्य विधिपुत्त्रसुतापयस्सु।
प्रेमप्रवृद्धहृदयाः सरयूपयोभिर्विध्वंसितस्वजननीपयउत्तरर्णाः॥ १६ ॥
गत्वा नृपेन्द्रभवनं प्रतिहारपाभ्यामावेदिता नृपतिसंसदमापुरीड्याम्।
जुष्टाञ्च भूसुरवरैर्ननु मन्त्रिवर्गैर्दिव्यां पुरन्दरसभामिव देवलोके॥ १७ ॥
सर्वोच्चमासनगतं ददृशुर्वसिष्ठं राज्ञाप्यधःस्थितिमता परिसेव्यमानम्।
स्पृष्ट्वा पदं मुकुटकोटिलसल्ललामश्रीसद्गुरुं रघुकुलस्य महार्घ्यबोधम्॥ १८ ॥
दृष्ट्वा विधातृतनयं महसा ज्वलन्तं साक्षाद्बृहस्पतिसहस्रसमं च बुद्ध्या।
नेमुश्चरा नमितमूर्धगलत्प्रसूननिस्यन्दमञ्जुमकरन्दमिलत्पदाब्जम्॥ १९ ॥
धन्यो ह्यसौ सकलभूपतिचक्रवर्ती स्थित्वा ह्यधोऽध इममर्चति गौरवाद्यत्।
शीलेन नूनममुनैव गृहेऽस्य खेलत्पूर्णाद्वयं शिशुतनु प्रचकास्ति नूनम्॥ २० ॥
यद्योगिभिर्मुनिवरैस्तपसा न लभ्यं यन्नेति नेति वचसा श्रुतयो गृणन्ति।
तद्ब्रह्म कोसलपतेर्भवने विराजद्रामाभिधं नयनगोचरतामुपेतम्॥ २१ ॥

दृष्ट्वा प्रणम्य नृपतिं पुरुहूतमित्रं तस्मै ददुश्चरवराः प्रभुलग्नपत्त्रीम्।
सौमित्रिराघवशिवाक्षरभाग्यभाजं हस्ताक्षरैर्विलसितां बुधकौशिकस्य॥ २२ ॥
हे भानुवंशसरसीरुहचित्रभानो हे शक्रमित्र वसुधाधिप चक्रवर्तिन्।
धन्योऽसि राममुपलभ्य मरीचिपुत्त्रो विष्णुं यथा निखिललोकमनोऽभिरामम्॥ २३ ॥
त्वत्प्रेषितौ मुनिवरेण समं कुमारौ त्रात्वा मखं समरमर्दितकौणपेन्द्रौ।
मार्गे च गौतमवधूं पदपद्मधूल्या कृत्वा विधूतरजसं मिथिलामुपेतौ॥ २४ ॥
यद्देवदानवनरासुरनागयक्षैः शक्यञ्च नो चलयितुं तिलमप्युदारम्।
तच्छम्भुचापमधुनैव तवार्य रामः प्रेम्णा बभञ्ज गजराज इवाब्जखण्डम्॥ २५ ॥
श्रुत्वागतोऽथ भृगुनायक आत्तरोषो दृष्ट्वैव ते तनयमस्तसमस्तदर्पः।
चापं प्रदाय स गतः सुरराजशैलं रामे समर्प्य रुचिमर्क इव प्रदीपः॥ २६ ॥
तज्जानकी जनकवैभववैजयन्ती दत्तेह नो नृपतिना तव राघवाय।
तस्मिन् सुमङ्गलमहे सह बन्धुवर्गैस्त्वद्दर्शनं समभिवाञ्छति मैथिलेन्द्रः॥ २७ ॥
सम्बन्धिनौ समधियौ मिथिलानरेशः श्रीकोसलेश इति वां मिथिलानिवासाः।
नित्यं दिदृक्षव इवैत्य मनोज्ञधाम्नि त्वत्पादपद्मरजसा नगरं पुनीहि॥ २८ ॥
इत्येवमादिलिखितां जनकस्य पत्त्रीं प्राप्तामिवातिथिमयीं विहिताभिषेकाम्।
नेत्राम्बुभिर्नृपतिमौलिमणिः पठंस्तां रामोपलब्धिमिव वक्षसि सञ्जुगोप॥ २९ ॥
पृष्ट्वा गुरुं समनुरञ्जितमित्रवर्गः प्रीतात्मना दशरथो भरतानुशासी।
शत्रुघ्नसूचितपदः पदवीं गृहस्य प्रीतो दिनेश इव भूपवरः प्रपेदे॥ ३० ॥

कौसल्यामथ कैकयीं नरपतिः प्रीतस्सुमित्रां तथा
सानन्दं समतूतुषत्प्रणिगदन्मेघो मयूरीरिव।
सार्धं बन्धुजनेन पुज्यगुरुणा प्रस्थाप्य सेनां नृपः
साटोपं वरयात्रिभिः परिवृतो रामं दिदृक्षुर्ययौ॥ ३१ ॥

तमाव्रजन्तं नरदेवदेवं प्रत्युद्ययौ बन्धुगणैः समेतः।
सम्पूजयामास यथोपचारं सम्बन्धिनं स्वं प्रणयाद्विदेहः॥ ३२ ॥
निवेद्य सुस्वागतमात्मबन्धौ सीरध्वजो राजनि रामताते।
जगाद जैत्रो जनवासमेनं सहानुगं सत्कृतिजागरूकः॥ ३३ ॥
अथोपकार्यासु निदिश्य वासं जन्यान् प्रभुप्रेमनिधानधन्यान्।
सुवासशय्यासनभोजनाद्यैः सम्भावयामास भवार्चिताङ्घ्रिः॥ ३४ ॥
आयोध्यकाः स्वातिघनोपमानं रामं पिनाकक्षतिलब्धमानम्।
दिदृक्षवश्चातकतुल्यशीलाः क्षणं क्षणं कल्पसमं स्म निन्युः॥ ३५ ॥

ततोऽवधार्यागतमात्मनीनप्रेमामृताम्भोधिमनिन्द्यशीलम् ।
सबन्धुमित्रं पितरं पितृज्ञः पिनाकभित्सानुज आजगाम॥ ३६ ॥
गुरुं पुरस्कृत्य गुरुस्त्रिलोक्या गुरुप्रभावो गुरुदर्शनार्थी।
गुरूपमानो गुरुभारहारी गुरूकरिष्यन् गुरुमभ्यगच्छत्॥ ३७ ॥
तमाव्रजन्तं नयनाभिरामं रामं विभाव्रीडितकोटिकामम्।
त्रैमातुरेणानुगतं तमालनीलं बुधोद्गीतसुशीललीलम्॥ ३८ ॥
नवीनराजीवदृशोरपाङ्गशोणश्रिया मण्डितमञ्जुलास्यम्।
विडम्बयन्तं शरदिन्दुलक्ष्मीं समुल्लसत्कल्पतरुप्रवालाम्॥ ३९ ॥
हेरम्बशुण्डोपमजानुलम्बिहेरम्बतातार्चितमञ्जुबाहुम् ।
हेमाम्बरं हेममयोपवीतं हेमाद्रिकन्यातनयाभिरामम्॥ ४० ॥
शार्ङ्गं धनुर्वामकरे दधानं दक्षे वहन्तं निशितं शरञ्च।
भ्राम्यन्तमुर्व्यामिव नीलमभ्रं महेन्द्रचापाप्तविभं जगद्भ्रम्॥ ४१ ॥
श्रीवत्सलक्ष्माणमनन्तसत्त्वं गम्भीरनाभिं त्रिवलीमनोज्ञम्।
भग्नेशचापं तपनप्रतापं तापं हरन्तं हरिमम्बुजाक्षम्॥ ४२ ॥
कृपासुधावर्षणवीक्षणाभ्यां सञ्जीवयन्तं ननु जीवलोकम्।
स्वमुत्तमश्लोकमशोकमोको विश्राणयिष्यन्तमिवात्मविद्भ्यः॥ ४३ ॥
मन्दस्मितं मत्तगजेन्द्रमाद्यद्गतिं गतिज्ञं जगतामधीशम्।
स दूरतो वीक्ष्य दुरन्तवीर्यं जगाम तृप्तिं न नराधिराजः॥ ४४ ॥
सलक्ष्मणो लक्ष्मणपूर्वजन्मा पपात पुत्त्रः पितृपादपद्मे।
उत्थाप्य दोर्भ्यां परिषस्वजेऽसौ राजेव रङ्कः समवाप्य रत्नम्॥ ४५ ॥
जिघ्रन्निवासीन्ननु नासिकाभ्यां पिबन्निवाभून्निजलोचनाभ्याम्।
श्लिष्यन्निवास्तैष वृहद्भुजाभ्यां हृदा स गूहन्निव वेदगुह्यम्॥ ४६ ॥
पुनर्वशिष्ठप्रमुखान् मुनीन्द्रान् नत्वा स भूत्वा द्विजमङ्गलाढ्यः।
रराज राजीवदृगुन्नतास्यः शक्रो यथा गीष्पतिमङ्गलाशीः॥ ४७ ॥
मित्राणि बन्धुं भरतं रिपुघ्नं तौ द्वौ मिलित्वा चलिताधराक्षौ।
परस्परालापविलासनर्मैर्विजह्रतुर्वै हसितौ हसद्भिः॥ ४८ ॥
राजा पुनश्चापि सुतैश्चतुर्भिर्वृतो विरेजे मिथिलानगर्याम्।
प्रपन्न ईशं विषयाद्विरक्तो यथा विमुक्तेश्च चतुःप्रकारैः॥ ४९ ॥
अथागमद्दिव्यविवाहलग्नं सुमङ्गलं मङ्गलवासराढ्यम्।
समार्गशीर्षामलपञ्चमीकं हेमन्तहेमायितशालिशालि॥ ५० ॥

शुभावहं सोत्तरफाल्गुनीकं गोधूलिवेलार्जितपुण्यवेलम्।
भानूत्तरं धर्ममयोत्तरं यज्ज्योतिर्विदः पुण्यतमं वदन्ति॥ ५१ ॥
तदेव मौहूर्तिकमब्जयोनिः सम्प्रेषयामास स नारदेन।
विदेहराजस्य यदेव पूर्वमजीगणन् वै गणकप्रधानाः॥ ५२ ॥
प्रमाणितं पद्मभुवैव साक्षात्प्रामाणिकत्वं किल मैथिलानम्।
ज्योतिर्विदामित्यवधार्य वृत्तं मोदं ययुः पौरजनाः प्रकामम्॥ ५३ ॥
ततश्शतानन्दमुनिः क्षितीशं विज्ञापयामास विवाहलग्नम्।
स सीरकेतू रघुवंशकेतुमामन्त्रयिष्यन् सचिवान् जगाद॥ ५४ ॥
क्षिप्रं शतानन्दवचोऽनुसारं सम्पाद्यतां माङ्गलिकं समस्तम्।
सामात्यमित्रः पुरुहूतमित्र आमन्त्र्यतां येन विवाहकार्ये॥ ५५ ॥
तथेति सम्पादितपूर्वमेतत्कृतं कृतज्ञाः कथयाम्बभूवुः।
बभौ विदेहोऽपि विशिष्टदेहो वैवाहिके कर्मणि कन्यकानाम्॥ ५६ ॥
सीताञ्च सौभाग्यजुषः पुरन्ध्र्यः श्रृङ्गारयामासुरनिन्द्यरूपाम्।
किं भूषणैर्भूषणभूषणाङ्ग्या भाग्योत्सवो ह्येष विभूषणानाम्॥ ५७ ॥
संस्नाप्य सीतां विधिवद्विधिज्ञा आकाशगङ्गापयसा शुभेन।
लिम्पन्त्य एनां सुभगाङ्गरागैर्वैवाहिकं मङ्गलमभ्यगायन्॥ ५८ ॥
नील्या च शाट्या लसितामलाङ्गी बभौ चिरं मैथिलराजकन्या।
विद्युन्मयी काऽपि नवीनयोषा व्योम्नीव नीलाम्बुदवर्धिताभा॥ ५९ ॥
सीमन्तिनी काचन चारुशीला सीमन्तमस्याः समलञ्चकार।
श्यामालकं नन्दनचारुपुष्पैर्व्योमेव नक्षत्रदिनेशचन्द्रैः॥ ६० ॥
तस्या ललाटे विललास विन्दुरिन्दाविवेन्दुः किल कोसलेन्दुः।
विभूषणीभूय निजस्वरूपैः किं भूषयामास विभूषणीयाम्॥ ६१ ॥
सुकुण्डले चन्द्रमुखीकपोलौ कामं स्पृशन्तौ परिरेजतुः स्म।
मनोजकेतू स्मरजीवनार्थं सुधामिवेन्दुं परियाचमानौ॥ ६२ ॥
ताम्बूलवीट्याधरपल्लवोऽस्या विरोचयामास मुखं सुमुख्याः।
शङ्केऽमृतांशुस्तनयं पृथिव्याः स्वाङ्कं समारोप्य ललास लक्ष्म्या॥ ६३ ॥
तन्नासिका निन्दितकीरचञ्चुर्मुक्तालतासम्महितोत्तरोष्ठा।
शुक्रस्य भौमेन कृतात्मसन्धेरिवैन्दुबिम्बां सुषमां पुपोष॥ ६४ ॥
तस्या दृशौ कामगवीशगव्यक्लृप्ताञ्जनै रञ्जयति स्म तन्वी।
नूनं दृशो राघवनीलिमैव लब्धाञ्जनः खञ्जनमप्यहार्षीत्॥ ६५ ॥

केयूरमञ्जू किल भौमिबाहू समुल्लसत्कञ्जकरौ च तस्याः।
सरोजदण्डाविव नाथलाभाद्विकासमाप्ताविति मे वितर्कः॥ ६६ ॥
वक्षोरुहोत्सेधविकृष्टपट्टं वक्षः प्रियालिङ्गनलाभयोग्यम्।
पाटीरचर्चार्चितचित्रपत्त्रं हारैः सुहारैः कलयाम्बभूव॥ ६७ ॥
पदाम्बुजे नूपुरसिञ्जनाढ्ये आलक्तकै रञ्जयति स्म काचित्।
मुनीन्द्रसन्मानसहंसकेलिभूमी विदित्वा प्रचुचुम्ब भौम्याः॥ ६८ ॥
इत्थं जगत्या जननी प्रियार्थं विवाहवेषा वरवर्णिनीड्या।
वधूर्बुभूषन्त्यथ ताटकारेः प्रतीक्ष्यमाणास्त विवाहवेलाम्॥ ६९ ॥
रामोऽपि सङ्कॢप्तविवाहवेषो मनोरमः केकिगलावदातः।
मनुष्यमौलिर्धृतमञ्जुमौलिर्द्वारं विदेहस्य ययौ सबन्धुः॥ ७० ॥
उच्चैःश्रवोंऽशं गतिलुब्धहंसं हयं समारुह्य हयास्यकल्पम्।
हरिर्हयग्रीवनिजावतारं स्मरन्महाविष्णुरथ प्रतस्थे॥ ७१ ॥
स श्यामकर्णः शशिशुभ्रवर्णो लसल्ललामामितचित्रवर्णः।
मुरारिजायाग्रभवोत्तमर्णो मारस्तु यस्यास्त किलाधमर्णः॥ ७२ ॥
सुवर्णरश्मिप्रभयातिमात्रं रराज सीतावरवाजिवक्त्रम्।
रामप्रियत्वात्किमु रश्मिशाली संलालयन्नास्त करैस्तदास्यम्॥ ७३ ॥
स वै चतुष्पात्तुरगश्चतुष्पाद्विभूतिनाथं विवहन् विरेजे।
नभो यथा पत्त्रनिषण्णलोलद्रोलम्बमम्भोजमिवातिशुभ्रः॥ ७४ ॥
पृष्ठेन बिभ्रत्स हरिं हरीशो हरन् हरीणां सुषमां हरीष्टः।
हरीष्टवाही हरिहृष्टरोमा हरिर्हरेर्यानजवं जिगाय॥ ७५ ॥
तं वर्त्मनि प्रेक्ष्य वरं वरेण्यं नीलाम्बुदश्यामलकम्रकान्तिम्।
प्रहृष्टचित्ता मिथिलापुरन्ध्र्यो जगुः कलं गीतमगीतपूर्वम्॥ ७६ ॥

पश्य सखि पश्य सखि मिथिलामण्डपमभि जनकजामाता रामो याति हे।
अश्वमधिरूढो रूढो दशरथमनोरथं गूढोऽप्येष महाविष्णुर्भाति हे।
पश्य सखि पश्य सखि मिथिलामण्डपमभि जनकजामाता रामो याति हे॥
मणिमयमञ्जुमौलिं सुरकुलमौलिरेष वहन्मृदुमस्तके विभाति हे।
जानकीग्रहीतुकामो मौलिमिषतोऽप्यकामो भक्तिमिव बिभ्रत्प्रतिभाति हे।
इममवलोक्य लोकविस्मृतिर्भवति सखि आनन्दो मनसि न सम्माति हे।
चेतो मे चकोर इव रामचन्द्रमुखचन्द्रच्छविसुधां पिबन्न जहाति हे।

वरयात्रिभिः समेतो जानकीवरणहेतोः शनैः शनैः पदं विदधाति हे।
रामभद्राचार्यगुरुवेदमन्त्रं श्रावं श्रावं भक्तिमयदक्षिणां ददाति हे।
पश्य सखि पश्य सखि मिथिलामण्डपमभि जनकजामाता रामो याति हे॥ ७७ ॥

अथागतं मङ्गलमञ्जुमूर्तिं सभ्रातृतातं जनपारिजातम्।
सम्पूज्य पूज्यं विधिवद्विदेहो रामं मुदा मण्डपमानिनाय॥ ७८ ॥
तिष्ठत्सु सर्वेषु शुभासनेषु प्रसन्नचित्तो नृपचक्रवर्ती।
गवामसङ्ख्यानि ददौ द्विजेभ्यो निसर्गसिद्धा हि सतां विसर्गाः॥ ७९ ॥
वेद्यां समाधिष्ठितपावकायां कुर्वत्सु विप्रेषु च शान्तिपाठम्।
सीतां समानिन्युरथाभि रामं सख्यो विभां भानुमिवेशवेला॥ ८० ॥
उपस्थितां रामसमीप्यमीड्यां विवाहमङ्गल्यविभूषणाढ्याम्।
नेमुर्जनास्तामुपपारिजातं सुकल्पवल्लीमिव भूमिपुत्रीम्॥ ८१ ॥
ततो वसिष्ठः प्रथितैर्मुनीन्द्रैः विधिं विवाहस्य विधातुमैच्छत्।
श्रीजानकीराघवयोरतीते कल्पे यथा पूर्वमकल्पयत्सः॥ ८२ ॥
पूजा गणेशाम्बिकयोश्च ताभ्यां विधापिता शाश्वतदम्पतीभ्याम्।
नूनं श्रुतीनां विधयो विधीशे प्रकल्पिताः सार्थकतां भजन्ते॥ ८३ ॥
सूर्यः कुलाचारमथ प्रवक्तुं त्यक्त्वास्तशैलं पुर आविरासीत्।
तयोर्निशायामपि रामसीतावैवाहिके सर्वमिदं हि युक्तम्॥ ८४ ॥
वेदा धृतब्राह्मणवर्यवेषाः सम्पादयन्ति स्म विवाहकृत्यम्।
मूर्तो हुताशोऽपि च रामसीताकराम्बुजोत्क्षिप्तहविर्विलुब्धः॥ ८५ ॥
देवाश्च सर्वे वरपक्षमेते समाश्रिता वै वरयात्रिरूपाः।
देव्यो विदेहाधिपनारिमिश्रा ददुर्ह्ययोध्यापतये सुगालीः॥ ८६ ॥
ततो विदेहः सह धर्मपत्न्या पादौ पवित्रौ ननु ताटकारेः।
पापच्छिदौ गौतमधर्मपत्न्या ईशानहृत्कञ्जशुभद्विरेफौ॥ ८७ ॥
प्रक्षाल्य सीतां भगवत्स्वरूपां ददौ स रामाय पुराणपुंसे।
अयोनिजां स्वां तनयां महीशः सिन्धुः श्रियं पूर्वमिवाच्युताय॥ ८८ ॥
ततो दिवो दुन्दुभयः प्रणेदुः सुराः प्रसूनैर्ववृषुः प्रसन्नाः।
जगुः कलं किम्पुरुषाश्च देव्यो प्रीता अनृत्यन् सुरवारमुख्यः॥ ८९ ॥
लाजाहुतिं तौ ददतुः सलज्जौ धूमेन संरक्तविशालनेत्रौ।
संस्मारयन्तौ स्म जनैर्निशायां प्रभातराजीवविभामिवाद्यौ॥ ९० ॥

ततश्च सङ्ग्रन्थितसूत्तरीयौ विधित्सितभ्रामरिकाविधानौ।
शम्पाब्दसाधारणतामुपेतौ व्यलोभयेतां भजतां दृशस्तौ॥ ९१ ॥

ततः सीतादेव्याः शुभशिरसि सिन्दूरमनघं
ददानः श्रीरामोऽलभत सुषमां कामपि विभुः।
भुजो भूम्नश्चन्द्रं रमयितुमलं पद्मरजसा
सुधालिप्सोः शोभामभजत भुजङ्गस्य भगवान्॥ ९२ ॥

वसिष्ठाज्ञावेकं कलकनकसिंहासनमथा-
स्थितौ सीतारामौ विमलचपलानीरदनिभौ।
निरीक्ष्यैतद्द्वन्द्वं पुलकिततनुः श्रीदशरथो
मनोद्वन्द्वव्यूहं क्षपयितुमिवासीत्कृतमतिः॥ ९३ ॥

प्राप्य श्रीभरतः कुशध्वजसुतां भेजे मुदं माण्डवीं
कान्तामाप्य च लक्ष्मणोऽप्युरमिलां जातोऽनुरूपां सुखी।
शत्रुघ्नः श्रुतिकीर्तिमेत्य मुमुदे तान्वीक्ष्य ताभिर्नृपो
विद्याभिश्चतुरश्चिताश्चतसृभिः प्रीतः पुमर्थानिव॥ ९४ ॥

इत्थं लोकललामवीरसमितौ भङ्क्त्वा धनुः शाङ्करं
स्वस्मिंश्च प्रविलाप्य भार्गवमहः शम्पामिवाम्भोधरे।
श्रीसीतां परिणीय वेदविधिना दारान्वितैः सोदरैः
श्रीरामो मिथिलापुरात्प्रमुदितः प्रस्थातुमैच्छत्प्रभुः॥ ९५ ॥

श्रुत्वा स्वं गमनञ्च कोसलपुरे बाष्पाणि सीता दृशो-
र्मुञ्चन्ती जनकेन पृष्टनिगमा तातं जगादातुरा।
एकस्माज्जठरादुभौ प्रजनितौ पुत्त्रस्तथा कन्यका
पुत्त्रस्तिष्ठति तात सद्मनि कथं दूरं सुता प्रेष्यते॥ ९६ ॥

अथ जनकनृपालं सामभिः सान्त्वयित्वा दुहितृविरतमूर्छच्चेतनं चित्स्वरूपः।
दशरथरथरूढः सीतया पूर्णकामः शुचिसरितमयोध्यां जानकीजानिरागात्॥ ९७ ॥

कौसल्या किल कैकयेन्द्रतनया देवी सुमित्रा तथा
दृष्ट्वा स्वांस्तनयान् कलत्रसहितान् भेजुर्मुदं सुस्मिताः।
इत्थं द्वादशवार्षिकं स भगवान् नीत्वा पुरेऽनेहसं
भूमेर्भारजिहीर्षया वनमितो रामश्रिया बन्धुना॥ ९८ ॥

निहत्य युधि रावणं जनकजाहृतिक्षोभितः
कपीन्द्रबलवान् विभुर्हनुमता चिरं भावितः।
पुनः पुरमुपागतस्त्रिभुवनेश्वरः श्रीहरि-
र्विराजति स सीतया प्रणतभार्गवो राघवः॥ ९९ ॥

एवं भार्गवराघवीयसुमहाकाव्यं मया निर्मितं
सीतारामपरायणेन पयसा षाण्मासिकानुष्ठितौ।
सर्गैर्भूषितमेकविंशतिमितैः श्लोकैश्च तादृक्शतैः
प्रेम्णा गायत रामभद्रलसिताचार्येण तुष्ट्यै हरेः॥ १०० ॥

इत्थं शुभे भार्गवराघवीये भव्ये महाकाव्य उदारवृत्ते।
ब्रह्माक्षिसर्गः कविरामभद्राचार्यप्रणीतेऽस्तु सतां श्रियै नः॥ १०१ ॥

इति धर्मचक्रवर्तिमहामहोपाध्यायश्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वरजगद्गुरुरामानन्दाचार्यमहाकवि-
स्वामिरामभद्राचार्यप्रणीते श्रीभार्गवराघवीये महाकाव्ये श्रीराघवपरिणयो नामैकविंशः सर्गः।

छन्दोऽनुक्रमणी

प्रथमः सर्गः

अनुष्टुप् १–९८। शार्दूलविक्रीडित ९९। मालिनी १००। उपजाति १०१।

द्वितीयः सर्गः

उपजाति १–२, १२, १४, १६–२२, २५–२६, २८, ३०–३२, ३४–४४, ४६, ४९, ५१, ५३–५४, ५६–५८, ६०–७३, ७५–८१, ८४–८६, ८८–९६। इन्द्रवज्रा ३–६, ८–११, १३, १५, २३–२४, २७, ४५, ४८, ५२, ५५, ७४, ८२–८३, १०१। उपेन्द्रवज्रा ७, २९, ३३, ४७, ५०, ५९, ८७। सुन्दरी (वैतालिक) ९७। वसन्ततिलका ९८। शार्दूलविक्रीडित ९९। भुजङ्गप्रयात १००।

तृतीयः सर्गः

वंशस्थ १–९४, वसन्ततिलका ९५–९६। शालिनी ९७। प्रहर्षिणी ९८। भुजङ्गप्रयात ९९। शार्दूल-विक्रीडित १००। इन्द्रवज्रा १०१।

चतुर्थः सर्गः

उपेन्द्रवज्रा १–६, ५५, ६३, ७५। उपजाति ७–९, ११–१२, १४–२३, २७, २९, ३१–३७, ४०–४८, ५१–५२, ५४–५५, ६१–६२, ६४–६५, ६७, ६९–७४, ७६–८०, ८२–९१, ९३–९६, ९८। इन्द्रवज्रा १०, १३, २४–२६, २८, ३०, ३८–३९, ४९–५०, ५३, ५६–६०, ६६, ६८, ८१, ९२, ९७, १०१। वसन्ततिलका ९९, १००।

पञ्चमः सर्गः

सुन्दरी (वैतालिक) १–९३, भुजङ्गप्रयात ९४–९५। शालिनी ९६। वसन्ततिलका ९७–९८। पृथिवी ९९। शिखरिणी १००। इन्द्रवज्रा १०१।

षष्ठः सर्गः

उपजाति १–१८, २१–२९, ३१–३४, ३६–४२, ४४–६९, ७१–७५। इन्द्रवज्रा ३०, ३५, ७०, ७६, १०१। उपेन्द्रवज्रा १९–२०, ४३। नगस्वरूपिणी/पञ्चचामर ७७–८१। वसन्ततिलका ८२–९५। पृथिवी ९६–९७। मन्दाक्रान्ता ९८। शार्दूलविक्रीडित ९९। हरिणी १००।

सप्तमः सर्गः

इन्द्रवंशा १–९, ७१–९८। इन्द्रवज्रा १०, १०१। अचलधृति/गीत्यार्या ११–१७। भुजङ्गप्रयात १८–२५। वसन्ततिलका २६–२९, ४२–४६, ५१–५४। मालिनी ३०–३३, ९९–१००। शिखरिणी ३४–३८। द्रुत-विलम्बित ३९। तोटक ४०–४१। शार्दूलविक्रीडित ४७–५०। सुरभि (औपच्छन्दसिक) ५५। मन्दाक्रान्ता ५६–७०।

अष्टमः सर्गः

अनुष्टुप् १–९१। वंशस्थ ९२, ९६–९७। वसन्ततिलका ९३–९४। शार्दूलविक्रीडित ९५। प्रहर्षिणी ९८। शिखरिणी ९९–१००। इन्द्रवज्रा १०१।

नवमः सर्गः

तोटक १–५०। वसन्ततिलका ५१–१००। उपजाति १०१।

दशमः सर्गः

उपजाति १–४, ७–१०, १२–१३, १५–१९, २१–२३, २५–२६, २८–३२, ३४–४७, ४९–५५। इन्द्रवज्रा ५–६, १४, २०, २४, २७, ४८, १०१। उपेन्द्रवज्रा ११, ३३। नार्कुटिक/कोकिलक ५६–८६। द्रुतविलम्बित ८७–९८। पुष्पिताग्रा (औपच्छन्दसिक) ९९। शार्दूलविक्रीडित १००।

एकादशः सर्गः

वसन्ततिलका १–६४। स्रग्धरा ६५–८२। शिखरिणी ८३–९९। शार्दूलविक्रीडित १००। इन्द्रवज्रा १०१।

द्वादशः सर्गः

उपजाति १–४, ७–९, ११–१४, १६, १८–२०, २२, २४–२६, २८–२९, ३१–३४, ३६–४०, ४२–४४, ६१–६४, ६६, ६८–७१, ७३, ७५–७९, ८१–८२, ८५–९९। इन्द्रवज्रा ५–६, १०, १५, १७, २१, २३, २७, ३०, ६७, ७२, ७४, ८४, १०१। उपेन्द्रवज्रा ३५, ६५, ८०, ८३। आर्या ४५–६०। गीतक ४१। मालिनी १००।

त्रयोदशः सर्गः

उपजाति १–४, ६–११, १३–१७, १९, २१–२८, ३०–३६, ३८–४१, ४५–५२, ५५–५८, ६०, ६२–६५, ६७–६९, ७१–७५, ७७–७९, ८१–८३, ८५, ८७–९०, ९२, ९४, ९६–९९। इन्द्रवज्रा ५, १२, १८, २०, २९, ३७, ५४, ५९, ६१, ६६, ७०, ७६, ८०, ८४, ८६, ९१, ९३, ९५, १०१। उपेन्द्रवज्रा ४२–४४, ५३। शार्दूलविक्रीडित १००।

चतुर्दशः सर्गः

शार्दूलविक्रीडित १–१९। उपजाति २०, २२–२४। इन्द्रवज्रा २१, १०१। अनुष्टुप् २५–२८। द्रुतविलम्बित २९–४८। मन्दाक्रान्ता ४९–५८। तोटक ५९–६८। गीतक ६९–७१, ७५–७६। भुजङ्गप्रयात ७२–७४। वंशस्थ ७७–८३। स्रग्धरा ८४–८७। स्रग्विणी ८८–८९। शिखरिणी ९०–९४। वसन्ततिलका ९५–९६, १००। मालिनी ९७–९९।

पञ्चदशः सर्गः

स्वागता १–९३। वसन्ततिलका ९४–९६। मालिनी ९७–९९। शिखरिणी १००। इन्द्रवज्रा १०१।

षोडशः सर्गः

द्रुतविलम्बित १–६८। स्रग्विणी ६९–९८। मन्दाक्रान्ता ९९। शार्दूलविक्रीडित १००। इन्द्रवज्रा १०१।

सप्तदशः सर्गः

वंशस्थ १–८८। शार्दूलविक्रीडित ८९–९७। मालिनी ९८–९९। पृथिवी १००। उपजाति १०१।

अष्टादशः सर्गः

रथोद्धता १–९८। पुष्पिताग्रा (औपच्छन्दसिक) ९९। स्रग्धरा १००। इन्द्रवज्रा १०१।

ऊनविंशः सर्गः

दोधक १–३०। उपजाति ३१–३३, ३५–४०, ४३–४५, ४७–५३, ५५, ९१, ९३–९८। इन्द्रवज्रा ३४, ४२, ४६, ५४, ५६, ९२, १०१। उपेन्द्रवज्रा ४१। शार्दूलविक्रीडित ५७–६२, ८८। तोटक ६३–७०। नगस्वरूपिणी/पञ्च-चामर ७१–७६। पुष्पिताग्रा (औपच्छन्दसिक) ७७–८५। उपोद्गता/मालभारिणी/वसन्तमालिका (औप-च्छन्दसिक) ८६–८७। द्रुतविलम्बित ८९–९०। हरिणी ९९, १००।

विंशः सर्गः

किरीट/मेदुरदन्त (सपादिका) १–१२। घनाक्षरी १३–२२, २७। कवित्त २३–२६, २८–३२। दुर-मिला/द्विमिला (सपादिका) ३३–३६, ३८–४०। मत्तगजेन्द्र (सपादिका) ३७। षट्पद ४१–५०, ६४–७२। हरि-गीतक ५१–६३। इन्दिरा/कनकमञ्जरी ७३–९१। अनुष्टुप् ९२–९४। शिखरिणी ९५–९७। द्रुतविलम्बित ९८–९९। उपजाति १००। इन्द्रवज्रा १०१।

एकविंशः सर्गः

वसन्ततिलका १–४, ६–३०। गीतक ५, ७७। शार्दूलविक्रीडित ३१, ९४–९६, ९८, १००। उपजाति ३२–३६, ३८–३९, ४१, ४३–५४, ५६, ५९, ६१–६४, ६६, ६८–७६, ७८–७९, ८१–९१। इन्द्रवज्रा ४०, ४२, ५५, ५७–५८, ६०, ६५, ६७, ८०, १०१। उपेन्द्रवज्रा ३७। शिखरिणी ९२–९३। मालिनी ९७। पृथिवी ९९।

छन्दोव्याख्यासूची

क्रमः	छन्दः	भेदः	वर्णनम्
१	अचलधृति	समवृत्त	(न न न न न ल) × ४ ॥
२	अनुष्टुप्	विविध	चरणे ८ वर्णाः॥ अस्य भेदस्तु श्लोकः यत्र पञ्चमं लघु, षष्ठं गुरु, सप्तमं विषमयोर्गुरु समयोश्च लघु॥
३	आर्या	मात्रिक	विषमयोः १५ मात्राः। द्वितीये १८ मात्राः। चतुर्थे १५ मात्राः॥
४	इन्दिरा	समवृत्त	(न र र ल ग) × ४॥
६	इन्द्रवंशा	समवृत्त	(त त ज र) × ४॥
५	इन्द्रवज्रा	समवृत्त	(त त ज ग ग) × ४॥
७	उपजाति	विषमवृत्त	इन्द्रवज्रोपेन्द्रवज्रयोर्मिश्रणम्॥
८	उपेन्द्रवज्रा	समवृत्त	(ज त ज ग ग) × ४॥
९	उपोद्गता	अर्धसमवृत्त	विषमयोः स ल ल र य। समयोः स भ र य॥
-	औपच्छन्दसिक	विषमवृत्त	विषमयोः ६ मात्राः + र य। समयोः ८ मात्राः + र य। पश्यन्तु “उपोद्गता”, “पुष्पिताग्रा”, “सुरभि”॥
-	कनकमञ्जरी	समवृत्त	पश्यन्तु “इन्दिरा”॥
१०	कवित्त	वार्णिक	(३१ वर्णाः) × ४॥
११	किरीट	समवृत्त	(भ भ भ भ भ भ भ भ) × ४॥
१२	कोकिलक	समवृत्त	(न ज भ ज ज ल ग) × ४। प्रभेदे (न ज ज भ ज ल ग) × ४॥
१३	गीतक	मात्रिक	गेयं गीतम्॥
-	गीत्यार्या	समवृत्त	पश्यन्तु “अचलधृति”॥
१४	घनाक्षरी	वार्णिक	(३२ वर्णाः) × ४॥
१५	तोटक	समवृत्त	(स स स स) × ४॥
१६	दुरमिला	समवृत्त	(स स स स स स स स) × ४॥
१७	दोधक	समवृत्त	(भ भ भ ग ग) × ४॥
१८	द्रुतविलम्बित	समवृत्त	(न भ भ र) × ४॥
-	द्विमिला	समवृत्त	पश्यन्तु “दुरमिला”॥
१९	नगस्वरूपिणी	समवृत्त	(ज र ज र ज ग) × ४॥
-	नार्कुटिक	समवृत्त	पश्यन्तु “कोकिलक”॥
-	पञ्चचामर	समवृत्त	पश्यन्तु “नगस्वरूपिणी”॥
२०	पुष्पिताग्रा	अर्धसमवृत्त	विषमयोः न न र य। समयोः न ज ल र य॥

२१	पृथिवी	समवृत्त	(ज स ज स य ल ग) × ४॥
२२	प्रहर्षिणी	समवृत्त	(म न ज र ग) × ४॥
२३	भुजङ्गप्रयात	समवृत्त	(य य य य) × ४॥
२४	मत्तगजेन्द्र	समवृत्त	(भ भ भ भ भ भ भ ग ग) × ४॥
२५	मन्दाक्रान्ता	समवृत्त	(म भ न त त ग ग) × ४॥
-	मालभारिणी	अर्धसमवृत्त	पश्यन्तु "उपोद्गता"॥
२६	मालिनी	समवृत्त	(न न म य य) × ४॥
-	मेदुरदन्त	समवृत्त	पश्यन्तु "किरीट"॥
२७	रथोद्धता	समवृत्त	(र न र ल ग) × ४॥
२८	वंशस्थ	समवृत्त	(ज त ज र) × ४॥
२९	वसन्ततिलका	समवृत्त	(त भ ज ज ग ग) × ४॥
-	वसन्तमालिका	अर्धसमवृत्त	पश्यन्तु "उपोद्गता"॥
-	वैतालिक	विषमवृत्त	विषमयोः ६ मात्राः + र ल ग। समयोः ८ मात्राः + र ल ग। पश्यन्तु "सुन्दरी"॥
-	वैतालीय	विषमवृत्त	पश्यन्तु "वैतालिक"॥
३०	शार्दूलविक्रीडित	समवृत्त	(म स ज स त त ग) × ४॥
३१	शालिनी	समवृत्त	(म त त ग ग) × ४॥
३२	शिखरिणी	समवृत्त	(य म न स भ ल ग) × ४॥
३३	षट्पद	मात्रिक	प्रथमे द्वितीये तृतीये चतुर्थे च २४ मात्राः। पञ्चमे षष्ठे च २६ मात्राः॥
-	सपादिका	समवृत्त	पश्यन्तु "किरीट", "दुरमिला", "मत्तगजेन्द्र"॥
३४	सुन्दरी	अर्धसमवृत्त	विषमयोः स ल ल र ल ग। समयोः स भ र ल ग॥
३५	सुरभि	अर्धसमवृत्त	विषमयोः स ल ल र य। समयोः न ज ल र य॥
३६	स्रग्धरा	समवृत्त	(म र भ न य य य) × ४॥
३७	स्रग्विणी	समवृत्त	(र र र र) × ४॥
३८	स्वागता	समवृत्त	(र न भ ग ग) × ४॥
३९	हरिगीतक	मात्रिक	प्रथमे द्वितीये तृतीये चतुर्थे च २८ मात्राः॥
४०	हरिणी	समवृत्त	(न स म र स ल ग) × ४॥

संक्षिप्तसमीक्षा

– देवर्षिकलानाथशास्त्रिणः

व्याकरणवेदान्तन्यायादिविविधशास्त्रपारदृश्वनां कविसार्वभौमानां विद्वत्कुलचक्रवर्तिनां महामहोपाध्यायानां जगद्गुरुश्रीरामभद्राचार्याणां चित्रकूटस्थरामानन्दीयतुलसीपीठाधीशानां नूतनं महाकाव्यं श्रीभार्गवराघवीयं सपद्येव प्रकाशमायातं यत्रैकविंशतिसर्गेषु परशुरामेण सम्बद्धानां रामकथाघटनानां सुरुचिरं वर्णनं निबद्धं तैः। महाकाव्यस्यास्य लोकार्पणमक्टूबरमासस्य त्रिंशयां तारिकायां भारतप्रधानमन्त्रिणा श्रीअटलबिहारीवाजपेयिना नवदेहल्यां कृतमभूत्। प्रौढायां प्राञ्जलायां हृदयावर्जिकायां च शैल्यां विविधेषुच्छन्दःसु निबद्धमिदं विशालं महाकाव्यं तत्प्रणेतुर्विपश्चिदग्रगण्यस्य महाकवेर्बन्धनैपुण्यं वर्णनकौशलं च तु व्यनक्त्येव, पर्यन्तगतेषु सर्गेषु घनाक्षरीसवैयाप्रभृतीनां लोकभाषाच्छन्दसां “जयति तेऽधिकं जन्मना व्रजः” (भागवते १०-३१-१) इत्यादि श्रीमद्भागवतीयानामिन्दिराप्रभृतिच्छन्दसां च प्रयोगश्छन्दःशास्त्रीयमनिर्वचनीयं नैपुण्यमपि प्रमाणयति। "काककाक ककाकाक" (२०-९३) इत्याद्येकाक्षरपद्यानां योजनमपि चित्रकाव्यच्छटां प्रस्तौति। महाकाव्ये प्रतिपद्यं स्वयं महाकविना लिखिता कृपाख्या हिन्दीटीकाऽस्य सर्वजनसुलभतां वितनुते।

जगद्गुरुरामभद्राचार्या न केवलं संस्कृतेऽपि तु चतुर्दशभाषासु विलक्षणमधिकारं बिभ्रति। अष्टाध्यायी-प्रस्थानत्रयीप्रभृतीनां पाठस्तेषां कण्ठगतः। तुलसीकृतं रामचरितमानसं हृदयस्थं तेषामिति विदन्तः स्युः सुधियः। सर्वमिदं वैदुष्यं शैशवे नेत्रज्योतिषो विलोपे सत्यप्यमीभिरभिगतमिति विज्ञाय विस्मिता एव जायन्ते जनाः। तदिदमेषामलौकिकशक्तिसम्पन्नतामवतारितां च व्यनक्त्येव। एतैः खलु “लघुरघुवरम्” खण्डकाव्यं समस्तह्रस्व(लघु)वर्णघटितं प्रणीतं प्रकाशितं चाभूदित्यस्माभिर्भारत्यां सूचितचरम्। एतत्पूर्वमेतैर्हुतात्मनः श्रीचन्द्रशेखरआजादस्य जीवनमवलम्ब्य “आजादचन्द्रशेखरचरितम्” खण्डकाव्यं विलिखितमभूत्। तथा च “श्रीराघवाभ्युदय”नामकमेकाङ्किनाटकमपि प्रणीतमभूद्यत्र श्रीराघवस्य बाल्यकैशोर्ययोः कथा विश्वामित्रयज्ञरक्षादिघटनामयी जानकीपाणिग्रहणात्पूर्ववर्तिनी निबद्धाऽस्ति। सर्वाणि काव्यानि नाटकानि च हिन्दीभाषानुवादसहितानि प्रकाशितचराणि। एतदतिरिक्तमनेकानि स्तोत्राणि प्रस्थानत्रयीभाष्यादीन्यनेकानि भाष्याणि च संस्कृत आचार्यचरणैर्विलिखितानि। हिन्दीभाषायामनेकानि महाकाव्यानि खण्डकाव्यानि रामकथाविवेचका ग्रन्थाश्च श्रीमद्भिर्विलिखिताः। अनेके प्रकाशिता बहवश्च प्रकाशनं प्रतीक्षन्ते।

जगद्गुरूणामेषां राष्ट्रभक्तिः सुप्रथिता। सर्वातिशायि श्रीमतां कृतित्वमस्ति देशे सर्वप्रथमस्य जगद्गुरु-रामभद्राचार्यविकलाङ्गविश्वविद्यालयस्य चित्रकूटे स्थापना यत्र विकलाङ्गानां कृते सर्वविधा शिक्षा समुप-लब्धाऽस्ति। श्रीमतां कथाप्रवचनमत्यन्तं सरसं हृदयावर्जकं च भवतीति सर्वे भारतीया विजानन्त्येव। गत एव मासे जयपुरनगरेऽपि श्रीमतां रामकथाप्रवचनं परःसहस्रश्रोतृषु पीयूषवर्षं चक्र इति जयपुरीया जानन्ति। श्रीमन्तो भारतीपत्रिकायाः संरक्षकास्तु सन्त्येव भारत्यै समये समये सारस्वतः प्रसादोऽप्येभिर्दास्यत इति विज्ञाय प्रसीदेयुः पाठकाः।

– “भारती” (जयपुरम् – भारतीयसंस्कृतप्रचारसंस्थानम्), ५३ (३), जनवरी २००३, पृ. स. २१–२२।